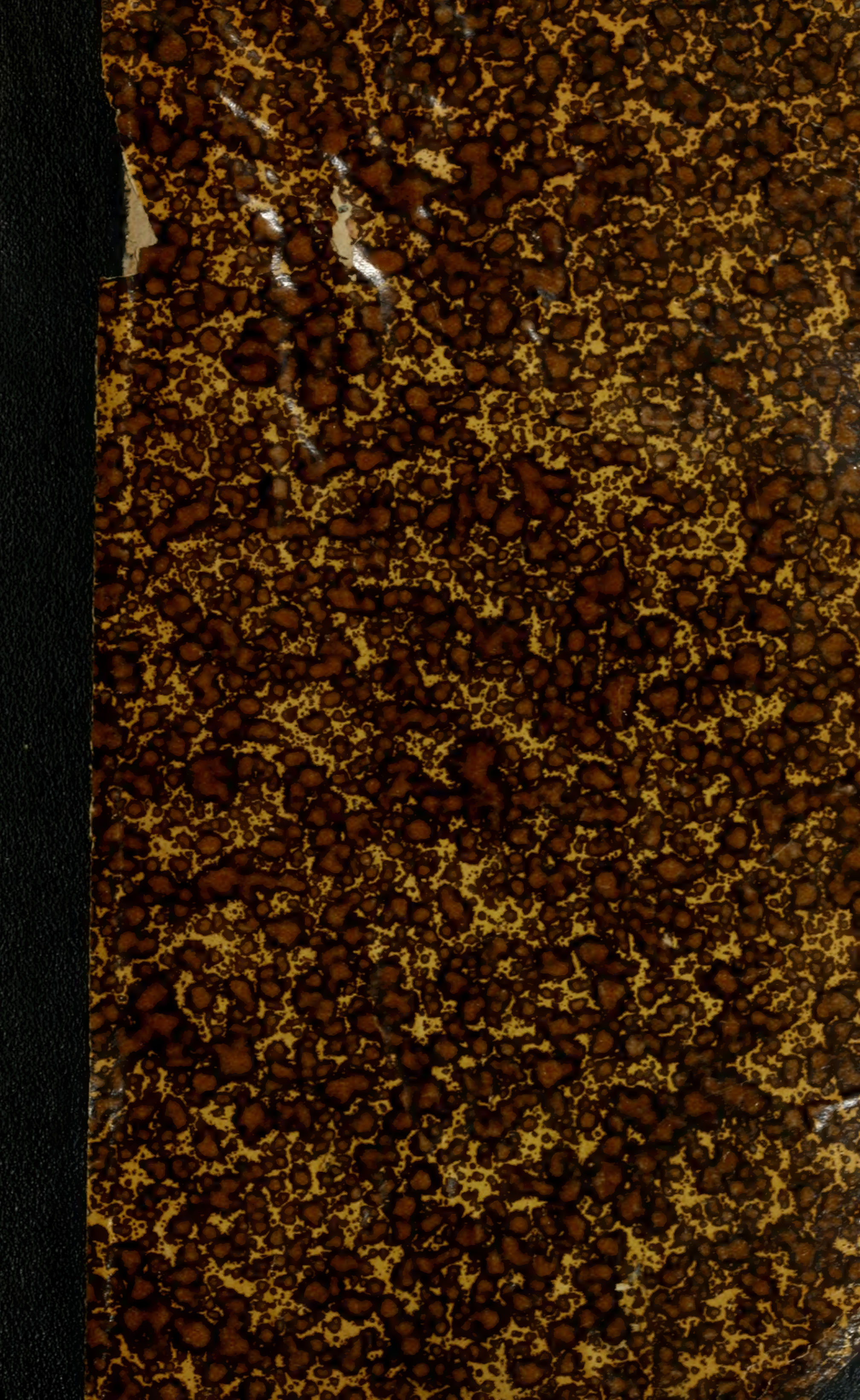

SERBSKA ČITANKA.

LUŽICKOSRBSKÁ ČÍTANKA.

VÝBOR Z PÍSEMNICTVÍ HORNOLUŽICKÉHO S UKÁZKAMI DOLNOLUŽICKÝMI, S VÝKLADEM O SLOVESNOSTI, S POZNÁMKAMI A SEZNAMEM SPISOVATELŮ.

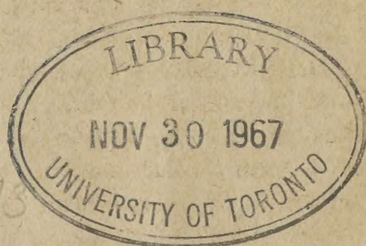
USPOŘÁDAL

PROF. Dr. JOSEF PÁTA.

V PRAZE 1920.

VYDAL ČESKOLUŽICKÝ SPOLEK „ADOLF ČERNÝ“

VYTISKLA „POLITIKA“

Předmluva.

Přítomná Čítanka je *druhou* částí mého díla, kterým chci přiblížiti lužickosrbský jazyk a lužickosrbské písemnictví nejen nám, ale všem těm, kteří se o nejmenší slovanský národ zajímají. *První* část tohoto díla — *„Krátká příručka hornolužické srbštiny“* — je již v rukou našich čtenářů. *Druhá* část — přítomná — přináší výbor z lužickosrbského písemnictví. *Třetí* část tvoří *Slovník*. Všechny tyto tři části se vzájemně doplňují a jen společně mohou podati čtenáři-Nelužičanu náležitý přehled a jasné poučení.

Povrchní pozorovatel lužickosrbské literatury má dojem, jako by té literatury bylo málo a jako by ani se nemohla měřiti s ostatními slovanskými literaturami. To by byl omyl. Literatura lužickosrbská, zvláště hornolužická — poměrně k početnosti svého národa a k okolnostem, za nichž se vyvíjela — je zrovna tak bohatá a pěkná jako všechny ostatní slovanské literatury. Dojem nepatrnosti vzniká proto, že Lužičané neměli posud nakladatele, jenž by vydával samostatné knížky a publikace, jako se to děje na příklad u nás. V důsledku toho zůstává celá literatura, vyjímaje nečetné celkem případy, roztroušena v lužických časopisech, kalendářích a revuích, kde zapadá a čeká na lepší dobu lužického národa, kdy bude možno také těmto věcem věnovati náležitou pozornost. Přítomná Čítanka je jasným svědectvím, že Lužičané mají skutečně krásnou a bohatou literaturu. Vím dobře, že i sami Lužičané budou překvapeni tím, kolik pokladů se skrývá v těch jejich starých zapadlých časopisech a publikacích, kolik skvostů, dnes již většinou neznámých. A to byla *první* z příčin, která mne vedla k sestavení této Čítanky: ukázati aspoň ve výběru na bohatství lužického písemnictví a při tom dáti zároveň *dobrou příručku* všem, kteří se chtějí s literaturou lužickou seznámiti. Z téhož důvodu vydal *M. Hórnik* již v roce 1863 svou *„Čítanku“*, v níž otiskl na osmdesát ukázek z hornolužického písemnictví a projevil přání, aby po jeho Čítance brzy následovaly další a to větší i důkladnější práce . . .

Přání Hórnikovo zůstalo pouhým přáním, ač došlo přece ohlasu. Hornolužický spisovatel farář *Jurij Kral* již řadu let připravuje *lužickou anthologii*, která, bohužel, posud je v rukopise. Bylo mně dovoleno nahlédnouti do této chystané knihy: má rovněž značné množství materiálu, který však je roztříděn zcela jinak, a to, jak se zdá, pod vlivem Hórnikovy Čítanky. Spisovatel J. Kral uspořádal své ukázky do několika skupin: literatura lidová, náboženská, rozličná prósa, básně a drobnosti. Vzdávám tu díky autoru za dovolení k nahlédnutí; mohl jsem v několika případech přece doplniti ještě vlastní výbor.

Ale moje Čítanka sleduje ještě jiné cíle. Jsem přesvědčen, že Lužičané budou záhy potřebovati podobné Čítanky pro své střední školy; než vydají si vlastní pomůcky, může jim býti tato kniha vhodnou příručkou při vyučování mateřskému jazyku a domácí literatuře. Proto jsem připojil ke knize *stručnou slovesnost* a přihlížel k tomu, aby podle možnosti byly zastoupeny všechny známé literární doklady, jak lidové, tak umělé, jak prosaické, tak básnické. A tu jsem hleděl dáti doklady výhradně z domácí literatury; jen v málo případech jsem užil dokladů z literatury nelužické. Chtěl jsem jednak ukázati na dobré příklady cizí, jednak dáti doklad pěkného umění překladatelského v Lužici. Jsou to jednak básnické překlady z Homéra, z jihoslovanské národní poesie a ze Shakespeara, jednak překlady prosaických děl z české literatury: Boženy Němcové, Aloise Jiráska, J. Karafiáta, Jana Nerudy, Aloise Mrštíka, ze slovanských literatur: Gogola, Tolstého, Turgeněva, Sienkiewicze, a z francouzské literatury: V. Huga. Nejsou to překlady nahodile zvolené; pozorný čtenář sám pozná, proč byly právě ty ukázky zvoleny: šlo tu jak o stránku ideovou, tak o překlad a dobrý doklad k slovesnosti.

Čítanka svým uspořádáním i výběrem článků je určena nejen školám, ale všem přátelům Lužice vůbec. Proto je sestavena tak, že nás vede od nejjednodušších dokladů literárních až po složité útvary řečnické a dramatické, že nás vede od lidové pohádky a písně až k výkladům o lužické politice a k revoluční poesii osvobozenského hnutí. Čítanka chce nejen vychovávat lužický dorost v lásce k vlasti, ke Slovanstvu a k lidstvu vůbec, ona chce též býti *obrazem národního a duševního vývoje* našich nejmenších slovanských bratří. Ona chce ukázat, co posud vykonáno a co ještě vykonati nutno. Ona chce vésti též k dalšímu *sblížení česko-lužickému.* Proto vloženy sem nejen články z vlastního hnutí lužického,

z nichž vřazena i neotištěná posud stať Wićazova o lužickém studentstvu, nýbrž i letáky, jakož i ukázka z Kaprasových „Právních dějin“ a z mé „Lužice“, proto otištěny básně Vrchlického a Klášterského, proto otištěna i Preradovićova báseň „Zora puca“, aby bylo pokračováno také ve *sblížení lužicko-jihoslovanském*. Neboť jako Příručka, tak i tato Čítanka je určena našim jihoslovanským bratřím, kteří už od obrozenské doby jevili zájem o lužické své bratry, jak z článků v „Českolužickém Věstníku“ pražském je zřejmo. Vykoná-li tato kniha svůj úkol i u ostatních Slovanů, tím lépe.

Připojil jsem posléze několik ukázek z literatury *dolnolužické*. Nechtěl jsem zapomenouti na slabší větev lužickou, která potřebuje stálé podpory svého silnějšího hornolužického bratra. Přál bych si, aby Hornolužičané věnovali skutečně vytrvalou pozornost Lužici Dolní a nezapomínali na ni při žádné příležitosti; přál bych si, aby moje kniha dala podnět k podobnému výboru dolnolužickému. Posud nejvíce ukázek dolnolužických otiskl *G. Swjela* ve své Cytance ze serbske źiši, vydané v Chotěbuzi roku 1907.

Jako Příručka tak i Čítanka je tištěna latinkou, kterou považuji za jediné správné písmo obojího lužického nářečí, jak jsem již v úvodě Příručky poznamenal.

V přítomné Čítance je otištěno celkem 230 článků, z nichž je 218 hornolužických a 12 dolnolužických. Je tu celkem 15 lidových a 215 umělých dokladů literárních, z nichž lužické literatuře připadá 194 ukázek ze 67 spisovatelů (61 hornolužických, 6 dolnolužických); 21 ukázek je vyňato z literatur cizích. Několik poznámek k jednotlivým článkům, jakož i stručný abecední přehled spisovatelů má usnadnit užívání knihy. Nicméně pro zevrubnější poučení všeobecné, musí každý čtenář sáhnouti k přehlednému dílu *Adolfa Černého* „Lužice a Lužičtí Srbové“ z roku 1912 a pro období popřevratové k mé „Lužici“ z r. 1919.

Jen pro úplnost podotýkám, že drobné ukázky z lužickosrbské literatury obou nářečí byly nám známy již od dob obrozenských. Tak na př. *Fr. L. Čelakovský* otiskl v Čas. Českého Musea v r. 1830 řadu lužických národních písní v originále i s českým překladem (jen český text těchto písní přetiskl v bibliofilské úpravě K. Dvořák v Praze r. 1919); *K. J. Erben* ve své Slovanské čítance roku 1865 otiskl též řadu lužických pohádek a pověstí; značné množství ukázek lužických umělých i národních otiskl *Fr. Doucha,* jak zřejmo z mé edice Smolerjovy České korespondence (Budyšín 1919); většinu z nich přejal pak *Fr. Vymazal* do druhého svazku své Slovanské

poesie, vydané v Brně 1878. *V. Hrubý* ve své Praktické rukojeti srovnavací jazyků slovanských z r. 1904 odbyl lužičtinu jen skromnými ukázkami v úvodě; jinak lužičtinu ze své rukojeti vyloučil. *Stanislav Forman* ve své Srovnávací čítance slovanských jazyků z r. 1909 věnoval lužickému písemnictví devět ukázek. Také *Adolf Černý* ve své příručce „Lužice a Lužičtí Srbové“ z roku 1912 má v kapitole o jazyku několik ukázek obou nářečí. A posléze i ve Všeslovanské čítance „Lípě“, vydané *Horčičkou-Ledrem* letošního roku, nalézáme obrazy z písemnictví lužického. Soustavné výbory — ovšem v překladu — máme posud ze Zejlerja a Ćišinského. Pořídil je zdařile *Ad. Černý* a to ve „Výboru písní“ Zejlerjových ve Sborníku svět. poesie r. 1894 a ve „Výboru básní“ Ćišinského ve Svět. knihovně r. 1906. Celkem je zřejmo, že zájem o lužickou literaturu u nás byl vždy. Tím více vhod přijde přítomná *první* soustavná lužická anthologie.

V závěru konečně vděčně vzpomínám ochotných pokynů, jichž se mi dostalo při sestavování Čítanky od prof. dra *Arnošta Muky*, jakož i děkuji všem, kdož mně jakýmkoliv způsobem při shromažďování materiálu byli nápomocni, zejména příteli *J. Wićazovi*, který mimo to také se mnou četl korektury celého díla.

V Praze dne 28. září 1920.

Josef Páta.

Serbskim čitarjam!

Přitomna Čitanka je *druhi* dźěl mojeho dźěła, z kotrymž chcu serbsku rěč a serbske pismowstwo přibližić nic jenož Čecham, ale wšěm, kiž so zajimuja wo najmjeńši słowjanski narod. *Prěni* dźěl tutoho dźěła — „*Krótka poručka hornjołužiskeje serbšćiny*“ — je hižo w rukomaj našich čitarjow. *Druhi* dźěl — přitomny — přinoša wubjerk ze serbskeho pismowstwa. *Třeći* dźěl twori Słownik. Wšitke tute tři dźěle so wzajomnje dopjelnjeja.

Zwjeŕšny wobkedźbowaŕ serbskeho pismowstwa ma zaćišć, kaž by było teje literatury mało, a kaž by so ani njemohła měrić z druhimi słowjanskimi literaturami. Ale to by zmylk był. Serbske pismowstwo, wosebje hornjołužiske — poměrnje k ličbje naroda a k wobstojnosćam, w kotrychž so wuwiješe — je runje tak bohate a rjane kaž wšě druhe słowjanske literatury. Zaćišć njenahladnosće tohodla nastawa, zo njemějachu Serbja dotal nakładnika, kiž by wudawał samo wobšěrne knižki a publikacije, kaž je to zmóžnjene pola druhich słowjanskich narodow. To je z přičinu, zo wostawa cyła literatura, z wuwzaćom mało připadow, roztrušena w serbskich časopisach, protykach a revuach, hdźež so na nju pozabywa a hdźež čakaju na lěpšu dobu serbskeho naroda, hdyž budźe móžno wěnowač kedźbnosć kaž so słuša tež tutym wěcam. Přitomna Čitanka swědči jasnje za to, zo maju Serbja woprawdźe krasnu a bohatu literaturu. Wěm derje, zo tež Serbow samych překwapi, hdyž budźa wědźeć, kelko pokładow so khowa w tych starych serbskich pozabytych časopisach a publikacijach, kelko drohich kamuškow, dźensa skoro njeznatych. A to běše prěnja z přičinow, kotrež mje hnujachu k zestajenju tuteje Čitanki: pokazać znajmjeńša we wubjerku na bohatstwo serbskeho pismowstwa a podać zdobom tež dobru *přiručnu knihu* wšěm, kotřiž chcedźa póznać serbske pismowstwo. To je M. Hórnika hižo l. 1863 pohnuło k tomu, zo je wudał swoju „*Čitanku*“, w kotrejž je woćišćal na wšě wósomdźesat pokazkow z hornjoserbskeho pismowstwa a hdźež wupraji přeće, zo bychu jeho čitanku bórzy sćěhowałe dalše a to wjetše a dokładniše dźěła . . .

Přeće Hórnikowe wosta wšak z hołym přećom. Ale skónčnje namaka tola wothłósa. Hornjoserbski spisowaćel farař Jurij Kral přihotuje hižo tójšto časa *serbsku anthologiju*, kotraž je bohužel hač dotal w rukopisu. Dowoli so mi pohladnyć do tuteje připrawjaneje knihi: ma tohorunja nahladnu syłu maćizny, kotraž je wšak docyła hinak rozdźělena, a to, kaž so zda, pod wliwom Hórnikoweje Čitanki. Spisowaćel J. Kral je zestajał swoje pokazki do něšto skupinow: ludowa, nabožinska literatura, wšelakora próza, basnje a drobnosće. Wuprajam tu autorej swój dźak za dowolnosć k přehladanju. Móžach we wšelakim nastupanju tola hišće dopjelnić swój samsny wubjerk.

Tola moja Čitanka dźe hišće za druhimi zaměrami. Sym přeswědčeny, zo budźe Serbja bórzy trjebać podobneje Čitanki za swoje srjedźne šule; prjedy hač sej wudadźa swoje samsne pomocne knihi, móže jim tuta kniha być z přihódnej wučbnej knihu při wuwučowanju maćeřneje rěče a domjaceje literatury. Tohodla je ke knizy přidata *krótka słowjesnosć*; hladach na to, zo bychu po móžnosći byłe zastupjene wšě znate literarne dokłady, kaž ludowe, tak wumjełske, kaž prozaiske, tak basniske. A tu słožowach swoju kedźbnosć na to, zo bych podał dokłady jeničcy z domjaceje literatury, jenož běše-li trjeba, wužich dokładow z njeserbskeho pismowstwa. To su na jednej stronje basniske přełožki z Homera, z južnosłowjanskeje narodneje poezije a ze Shakespeara, na druhej stronje přełožki prózy z čěskeje literatury: Boženy Němcoveje, Aloisa Jiráska, J. Karafiáta, J. Nerudy, Aloisa Mrštíka, ze słowjanskich literaturow: Gogolja, L. N. Tolsteho, J. J. Turgjenjewa, H. Sienkiewicza a z francózskeje literatury V. Huga. Ale to njejsu slepje wolene přikłady, kedźbliwy čitař sam spóznaje, čehodla su so runje te pokazki woliłe: rozsudźaca bě tu kaž ideowa stronka, tak též přełožk a dobry dokład k słowjesnosći.

Ze swojim zarjadowanjom a wubjerom nastawkow je Čitanka postajena nic jenož za šule, ale wšěm přećelam Łužicy powšitkownje. Tohodla je tak zestajana, zo wjedźe nas wot najjednorišich literarnych dokładow hač k złožitym rěčniskim a dramatiskim wutworam, zo nas wjedźe wot ludoweje bajki a pěsnje hač k wukładam wo serbskej politicy a k revolucionarnej poeziji narodneho hibanja wo swobodu. Čitanka chce nic jenož serbsku młodźinu wukubłować w lubosći k ródnej zemi, k Słowjanstwu a čłowjestwu zcyła, wona chce též *zwobrazować narodne a duchowe wuwiće* najmjeńšeho naroda słowjanskeho. Wona chce pokazać, štož je so

hač dotal stało a štož ma so hišće wukonjeć. Wona chce též puće rubać k dalšemu *zbliženju serbskočěskemu*. Tohodla su so sem přijałe nic jenož nastawki ze samsneho serbskeho hibanja, ale též pokazka z Kaprasowych „Prawnych stawiznow", z mojeje „Łužicy", tohodła stej woćišćenej basni Vrchlickeho a Kláštorskeho, tohodla je přijata též Preradovićowa baseń „Zora puca", zo by so též pokročowało w *serbskojužnosłowjanskim* zbliženju. Přetož kaž „Poručka", tak je též Čitanka postajena za našich južnosłowjanskich bratrow, kotřiž su hižo wot wobrodźeńskeje doby zajim jewili wo swojich łužiskoserbskich bratrow, kaž je widźeć z nastawkow w pražskim „Čěskoserbskim Wěstniku". Dopjelni-li tuta kniha též pola druhich Słowjanow swój nadawk, ćim lěpje.

Na kóncu sym přidał něšto pokazkow z *delnjoserbskeje* literatury. Nochcych zabyć na słabšu serbsku hałuzu, kotrejž je trjeba stajneje podpjery swojeho sylnišeho hornjołužiskeho bratra. Moje přeće je, zo bychu Hornjoserbja woprawdźitu wutrajnu kedźbu poswjećeli Delnjej Łužicy, a na nju njezabywali při žadnej składnosći. Bych sej přał, zo by moja kniha nastork dała k podrobnemu delnjołužiskemu wubjerku. Hač dotal je G. Šwjela najwjacy delnjoserbskich pokazkow woćišćał w swojej Cytancy za serbske źiśi, wudatej w Khoćebuzu l. 1907.

Kaž „Poručka", tak je též Čitanka s łaćonskim pismom ćišćana, kotrež mam za jeničke prawe pismo wobeju serbskeju narěči, kaž sym kižo w zawodźe Poručki přispomnił.

W přitomnej Čitancy je wšeho dohromady 230 nastawkow woćišćanych; z nich je 218 hornjoserbskich a 12 delnjoserbskich. W cyłku pokhadźa 15 dokładow ż ludoweje literatury a 215 wot spisowaćelow. Z tutych je 194 pokazkow, z 67 spisowaćelow (61 hornjoserbskich, 6 delnjoserbskich), wzatych ze serbskeje literatury, 21 pokazkow z cuzych literaturow. Něšto přispomjenjow k jednotliwym nastawkam, kaž též krótki abecedny přehlad spisowaćelow ma wolóžić wužiwanje knihi. Tola šěršeho a powšitkownišeho powučenja dla dyrbi kóždy čitař přimać po přehladnym dźěłu *Adolfa Černeho* „Lužice a Lužičtí Srbové" z l. 1912 a za čas po přewróće po *mojej* „Łužicy" z l. 1919 (serbski přełožk 1920 w Budyšinje). Jenož dospołnosće dla přispominam, zo běchu drobne pokazki ze serbskeho pismowstwa hižo wot wobrodźeńskeje doby w Čechach znate. Tak woćišća na př. *Fr. L. Čelakovský* w Časopisu Českeho Musea w l. 1830 něšto serbskich ludowych pěsni w originalu a z čěskim přełožkom (jenož čěski tekst tutych pěsni přećišća

w bibliofilskim wudaću K. Dvořák w Prazy l. 1919); *K. J. Erben* woćišća we swojej „Slovanskej čítancy“ l. 1865 tež rjadu serbskich bajkow a powěsći; nahladnu syłu pokazkow ze serbskich spisowaćelow a z ludoweho basnistwa woćišća *Fr. Doucha,* kaž je widźeć z mojeje edicije Smolerjoweho Čěskeho listowanja (Budyšin 1919); wjetšinu z nich přewza potom *Fr. Vymazal* do druheho zwjazka swojeje „Slovanskeje poesije“, wudateje w Brnje 1878. *V. Hrubý* w swojej „Praktickej rukojeti srovnavacej jazyků slovanských“ z l. 1904 wotby serbšćinu jenož z skromnymi pokazkami w zawodźe. *St. Forman* poswjeći serbskej literaturje dźewjeć pokazkow we swojej „Srovnavacej čítancy slovanských jazyků z l. 1909. Tež *Ad. Černý* ma we swojej knizy „Lužice a Lužičtí Srbové“ z l. 1912 w stawje wo rěči něšto pokazkow wobeju narěčow. A naposlědk namakamy tež we Wšosłowjanskej čitancy „Lipje“, wudateje lětsa wot *Horčički-Ledra*, wobrazy ze serbskeho pismowstwa. Systematiske wubjerki — wězo w čěskim přełožku — mamy hač dotal ze Zejlerja a Ćišinskeho, kotrež je wudał derje poradźene *Ad. Černý* a to „Výbor písní Zejlerjových“ we „Sborniku svět. poesie“ l. 1894 a we „Výboru básní Ćišinského“ we „Svět. knihownje“ l. 1906.

Skónčnje spominam dźakownje na zwólniwe pokiwy, kotrychž je so mi dóstało při zestajenju Čitanki wot prof. dra *Arnošta Muki.* Tohorunja dźakuju so wšěm, kiž su mi byli na kajkežkuli wašnje k pomocy při hromadźenju maćizny, wosebje přećelej *Jurijej Wićazej*, kiž je nimo toho tež korekturu cyłeho dźěła ze mnu čitał.

W Słowjanskej Prazy dnja 28. požnjenca 1920.

Józef Páta.

Jugoslavenskim čitaocima!

Ova Čitanka treba da otvori prozore barem malo u bratsku literaturu lužičkosrpskog naroda. Jugoslavenima Lužičani nisu nepoznati. Već u doba preporoda održavane su veze između Lužičana i „Iliraca“, što svedoče manji članci u jugoslavenskim časopisima, u Gajevoj „Danici“ i Letopisu Matice Srpske onoga doba. U novije doba te su veze našle jačeg izražaja u lepim brošurama sarajevskog pisca Josipa Milakovića, u njegovim studijama o Ćišinskom i Muci, kao i u njegovoj nedavno izdanoj knjižici „Lužički Srbi“. Izjave jugoslavenskih novinara prilikom puta u Češkoslovačku u martu 1920 i doticaj prilikom svesokolskog sleta iste godine utvrdili su praktički tu uzajamnost. Zato sam u svojoj „Kratkoj priručnici gornjolužičkosrpskoj“ (Prag 1920) napisao posebno poglavlje o odnošaju lužičkosrpskog prema jugoslavenskom jeziku i za to su u mom priručnom Rečniku lužičkočeskom također i izrazi jugoslavenski. Kratka beleška o lužičkosrpskom dodana je i ovoj knjizi.

Uveren sam, da će ova Čitanka naći mnogobrojne čitaoce na Slavenskom jugu; naši Jugoslaveni će se uveriti, da i najmanji Slaveni imaju lepu i bogatu literaturu. Naši Jugoslaveni će se uveriti, da su Lužičani i pored svega ugnjetavanja neprijateljskog začuvali svoj slavenski karakter i svoj slavenski duh. Osvedočiće se, da i Lužičani teže za samostalnim životom i da su toga života vredni. Doprinesu-li i Jugoslaveni za uspeh u toj borbi zajedno sa nama Čechoslovacima i — da Bog da — s vremenom sa ostalim Slavenima, izvršiće veliki čin prave slavenske uzajamnosti.

U Pragu 28. septembra 1920.

Josef Páta.

I.

VÝBOR Z PÍSEMNICTVÍ HORNOLUŽICKÉHO.

WUBJERK Z HORNJOSERBSKEHO PISMOWSTWA.

1.

Hišće Serbstwo njezhubjene.

(Hymna Serbow.)

Hišće Serbstwo njezhubjene,
swój škit we nas ma,
nowy duch wšo wosłabjene
sylnje pozběha:
Bóh je z nami, wjedźe nas,
njepřećel so hižom hori,
Serbjo, Serbjo wostanu,
Serbjo dobudu!

Jeno złósć so na nas měri,
by nas póžrěła,
njech pak zawistna so šćěri,
njech so přisłodźa:
Bóh je z nami, wjedźe nas,
njepřećel so hižom hori,
Serbjo, Serbjo wostanu,
Serbjo dobudu!

Zaspanc žadyn pokhwaleŕski
Serba njezluda,
swobodny duch rjeńši serbski
křidła rozšěrja:
Bóh je z nami, wjedźe nas,
njepřećel so hižom hori,
Serbjo, Serbjo wostanu,
Serbjo dobudu!

Serbow khwalbu, serbske słowo
přemóc njeskazy,
Serbstwo rozsylnja so z nowoh'
w krasnej Łužicy:
Bóh je z nami, wjedźe nas,
njepřećel so hižom hori,
Serbjo, Serbjo wostanu,
Serbjo dobudu!

Serbska Klio nowe mjena
wšědnje zapisa;
Łužica njej' přewinjena
a so nepodda:
Bóh je z nami, wjedźe nas,
njepřećel so hižom hori,
Serbjo, Serbjo wostanu,
Serbjo dobudu!

H. Zejleř.

2.

Serbski narod.

Hlej, k połdnju zběhaju so módre hory,
K połnocy ćěmna hola stražuje;
K nim a w njej tuleju so běłe dwory
A zemja tuk a tyće daruje.
Praj, serbski kraj hač njeje raj?
Wón kryje nas, wón žiwi nas,
Wón spochi z nami swjeći kwas.

A lud we wutrobach a kosćach kruty
Je wukhował so w tymle krajiku;
Je přětrał bolosćow a bědow pruty,
Ród zdźeržał nam a rěč w tym kućiku.
Hej, serbska krej, nam žiły hrěj!
Kaž wótcojo my chcemy stać
A Serbja wostać, w Serbach trać.

My česćić chcemy, lubować a hajić,
Z čimž pyšił je so nan a z česću stał;
A nihdy njedajmy sej w šiji dajić
Rěč, kotruž z maćerju je Bóh nam dał!
Pukń cuzy zwuk, dźerž w kraju tuk!
Rěč serbska dyrbi khwalbu měć
A zbožo Serbam w Serbach kćěć!

Štož dodźerželi smy sej z bědnej' nocy,
ze serbskich rukow nihdy njedajmy!
Hdyž cuze do nas chcedźa drěć so mocy,
Sej dom a dwór a hono škitajmy!
Prut serbski lud sej bjeŕ a kŕud,
zo Serby serbske wostanu
A wěčne mjeno dóstanu!

J. Cišinski, Z doškrabkom.

3.

Stare Serby a stari Serbjo.

Serbjo, kiž pola Němcow „Wenden“ rěkaju, su narod wulkeho słowjanskeho luda a wobydlachu něhdy wšón kraj wot Bobra hač do Sale a k Šmrěkowym horam. K połdnju mjezowachu z Čechami

a k połnocy z Łutycami, a na tutej stronje ćehnjechu so jich mjezy něhdźe wot zjednoćenja Wódry a Warty hač k zjednoćenju Łobja a Sale. Wobstojachu z mnohich splahow. Z nich běchu Łužičenjo a Milčenjo najwosobniši. Tamnym słušeše kraj, kotryž so nětko Delnja Łužica mjenuje, tući wobydlachu pak krajiny, kotrymž su pozdźišo mjeno Hornja Łužica nawdali. W staršim času njerěkaše Hornja Łužica hinak hač Milska abo milčanski kraj, a jeje wobydlerjo běchu wšudźom jako Milčenjo abo milčanscy Serbjo znaći; pozdźišo pak poča so Milska wot cuzych z nětčišim mjenom pomjenować a je swoje stare mjeno cyle zhubiła, hačrunje naš lud hišće dźensniši dźeń jenož Delnjołužičana za Łužičana spóznawa.

Słowjenjo bydla w Europje tak dołho kaž Keltojo, Germanojo a Romanojo. Hižo w najstaršich časach běše wšón kraj, kiž mjez adriatiskim a narańšim morjom so rozpřesćěra a wot Wódry hač do žórłow Dnjepra a Dona dosahuje, jich samsne wobsedźeństwo. Woni běchu stajnje jedyn z najwjetšich europskich ludow. Z krajinow, kiž w dźensnišej Pólskej na woběmaj stronomaj Wisły leža, přićežechu najskerje Serbjo do horjeka spomnjeneho serbskeho kraja, a při spočatku šěsteho lětstoka widźimy jón wot samych Serbow wobsadźeny.

Štož zwonkowne napohladanje Słowjanow a z nimi Serbow nastupa, dha słušeja do najrjeńšich ludow indoeuropskeho splaha. Woni ličachu so stajnje k tym narodam, kiž w khěžach a domach bydla. To bě wina, zo so najradšo na ratarstwo abo rólnistwo złožowachu. Ratarjo pak so dołho rjemjesła, překupstwa a wšelakich wunamakanjow zminyć njemóža. Płuh je słowjanske wunamakanje.

Serbjo měјachu rady měr z cuzymi, běchu sprawni a dobroćiwi, štož tež jich boža słužba, jich prawa, wašnja a domjace žiwjenje wobswědča. Boha wjeršneho česćachu jako stworićela njebjes a zemje, pódla njeho pak měјachu nižšich bohow, kaž Běłoboha, Čornoboha, Swjatowita, Djasa, Připołdnicu, Smjertnicu atd., kotrymž jako srědnikam mjez sobu a mjez wjeršnym bohom howjadła, wowcy, sad a wšelake płody woprowachu. Zo bychu ludźi woprowali, to da so jenož pola někotrych druhich słowjanskich splahow při narańšim morju dopokazać; tam pak bě tajke wašnje z cuzby přišło a traješe jenož krótki čas. Woni wěrjachu do žiwjenja a wotrunanja po smjerći. Při naležnosćach cyłeho kraja wobzamkaše tež cyły lud; w swojej swójbje měješe pak jeje starši njewobmjezene knjejstwo. Za zastejenje zjawneje božeje słužby, krajnych naležnosćow a sudow, za dohladowanje překupstwa a za wothladanje

wójny a měra buchu woleni zastojnicy na powšitkownych zhromadźiznach. Hižom w prastarym času mějachu swoje zakonje, kotrež so wot nana synej rozpowědowachu abo tež wot měšnikow z rězami — do drjewa wurězanymi znamjenjemi — napisowachu. Wšitcy Serbjo běchu swobodni, tola so, jako do němskeho susodstwa přińdźechu, někajki rozdźěl stawow pola nich započinaše. Njewólnistwo a wotročstwo su Serbam Němcy přinjesli. Starych ludźi Serbjo swěru hladachu, a zo su jich morili, je hoła wunamakana bajka a njepřećelska łža.

Za khorych a khudych starachu so zdobnje; tohodla njebě mjez nimi prošerjow a krajbłudźerjow. Jich wubjerna hospodliwosć, kotraž z jich přinarodźeneje dobroćiwosće wukhadźeše a kotruž za swjatu přisłušnosć mějachu, njemóža tež jich njepřećeljo dokhwalić. Žony, kotrychž mandźelsku swěrnosć swjaty Bonifacij wulcy khwali, smědźachu wšudźe po woli přikhadźeć. Wyše rataństwa, pčólnistwa, hońtwy a kubłanja skotu zaběrachu so wosebje z wikowanjom. Spěw, hudźba a reja běchu jim najlubše zabawy. Woni běchu wosobni ćěslojo, kowarjo, twarcy, jěrcharjo, rjemjenjerjo, hewjerjo a rězbarjo. Zo pozdźišo, wot 11. a 12. lětstotka sem překupstwo a rjemjesło kónc bjerješe, zo jich města hinječhu, zo hrubosć a lěnjosć pola nich přiběraštej, na tym njeběchu woni wina, ale jich němscy potłóčowarjo, kiž kóždeho Serba z wyššich stawow wuzamkachu. Dokelž Serbjo rataństwo lubowachu, dha rady wójny njezapočinachu. Njeběchu dobywański lud; hdyž pak mějachu sebje a wótčinu před njepřećelom wobarać, wojowachu z najwjetšej wutrobitosću. Tuta bě wšudźom wuwołana.

Při tak mnohich dobrych počinkach namakatej so pola Słowjanow tež dwaj žałostnaj njepočinkaj: njejednota a cuzolubstwo, kotrajž staj jim hač do dźensnišeho dnja k najwjetšej škodźe byłoj. Dla jich njejednoty móžeše jich kóždy jenož trochu rozhladny a mócny njepřećel lohcy přewinyć a to ćim skerje, dokelž so tež často Słowjenjo namakachu, kiž cuzbnikam přećiwo swojim krajanam pomhachu. To je bohužel hišće dźensniši dźeń tak, přetož Serbjo su Serbow najhórši njepřećeljo a hladaju, kak bychu jich zahubili. Cuzolubstwo, zo bych hišće dale na nětčišich Serbow składnostnje spomnił, kćěje tež pola Serbow. Přetož hdźe nadeńdźeš wjetšu pokhilnosć: cuzu rěč, cuze wašnje, cuzu narodnosć wyše swojeje wuzběhować? Hdźe słyšiš husćišo w cuzej rěči rěčeć hač mjez samsnymi Serbami? W najnowišim času drje počinaju so bóle zjednoćeć a so jako lud začuwać; w našich dnjach počinaju

drje též Serbjo při zjawnych składnosćach serbscy rěčeć a w towaŕšnostnym žiwjenju serbsku rěč nałožeć, ale to ma so hišće wjele bóle přisporjeć, prjedy hač móžemy prajić, zo so za swoju serbsku narodnosć tak jara staramy kaž Němcy za němsku.

J. E. Smoleŕ, Hórnikowa Čitanka.

4.

Serbam.

Najkrućišo so nětk mi spinaj, truna złota!
Akordy z njej' najmócniše waб, porsto młody!
Spěw spěwać chcu, kiž mojim Serbam do swobody
ze šumom dobyćeŕskim wułamał by wrota.

„O Serbja, stańće k dźěłu, njebojće so pota!"
Was z rowa proša Serbow zahinjene rody.
„O stańće, zlemće puta cuzbaŕskeje škody,
so zhrabajće a mjez wami budź přezjednota!"

Za cuzym duchom, cuzym wašnjom nježadajće;
rěč wótcow serbskich a jich swěru krući hajće
a kóždy hruzlik serbskej zemje wobarajće!

Juž ranje puka so přez ćěmnosć nócnu. —
Tuž stajće do dźěła tu ruku staromócnu,
wy Serbja moji, za rěč a za zemju wótcnu!

Jakub Bart-Ćišinski, Kniha sonettow.

5.

Powitanje Łužicy.

Krasna družka, witam Tebje,
Sotrow Sławy najrjeńša!
Njesu Tebi z cuzej' zemje
Wěrnu, swěrnu wutrobu.
Z pola, z hole khwalće ju,
Našu Serbow wótčinu.

Z wěncom horow wudebjena
Stojiš horda njewjesta:
Tak kaž hora, wěčnje kruta
Sy též Serbow wótčina!
Tuž dha česćmy njewjestu,
Našu lubu Łužicu!

Ty we njewjesćinym wěncu,
Čorny Boho, dejmant sy,
Kiž ze swojej sławnej krónu
Mócnje sahaš k njebjesam.
Tu sej pychu škitujmy,
Spěwy na nju zanjesmy!

Zelena též hola ćěmna
W šěrokosći debiš ju;
Rěčki jasne, pola, hona,
Wy sće drasta njewjesty.
Wěnco sławny, pyš tuž ju,
Wěčnje młodu njewjestu!

Jan Čěsla, Jubilejne spisy Serbowki I.

6.

Serbskej zemi.

O zemja serbska! twoju ’nož chcu khwalić rolu,
chcu khroble sławić twoje městna starodawne
a woživjować twojich synow mjena sławne,
njech wutroba tež rozkoći so z dźiwjej bolu.

O zemja serbska! z kuzłom swojim moju wolu
bróń, zo bych wotkrył starych časow slědy krwawne
a słyšał, kak so z njebjes woła myto sprawne
na cuzu złósć přez twoje hory, hona, holu.

O zemja serbska! khwalić twoje płódne hona
chcu, hory módre, spěwow cunjozrudne hrona
a sławić ćichu nadobnosć chcu twojoh’ ludu.

O zemja serbska! nihdy tebje njezabudu!
Twój wobraz widźu w myslenju a wosrjedź sona
mi twoje mjeno klinči kaž zwuk jasnoh’ zwona.

J. Bart-Ćišinski, Kniha sonettow.

7.

Popjelńča.

Narodna bajka ze zapiska kantora Symanka w Baćonju.

Běštaj nan a mać, a taj měještaj dźowčičku. Tuta pak běše jara rjana a měješe złoty měsačk na čole, a tohodla měješe čoło přeco zawjazane. Mać wumrě a nan woženi so z druhej, kiž měješe tři dźowki. Jónu bě wulki knjez kwas wuhotował, a wšitcy so na njón hotowachu; holčcy pak bě macocha běrtl jahłow do popjeła sypła, zo by je zaso z njeho zwuběrała. Tuž wboha holčka žałostnje jara płakaše. Swj. Marja pak bě ji kmótra a tak k njej přińdźe a rjekny: „Moja mótka, pře čo tola tak jara płakaš?“ Holčka wotmołwi: „Kak njebych płakała! Naši su wšitcy na kwasu. Mni je mać běrtl jahłow do popjeła sypła a ja dyrbju je nětko zwuběrać.“ Swj. Marja rjekny: „Njepłač, mótka, ja mam dweju hołbikow doma, tej ja pósćelu a budźetej ći dobre do běrtla zwuběrać a słabe do horleška. Wonej ći tež worješk přinjesetej, tón wotčiń a tam budźe židźana drasta a rjany wózyčk. Potom so zhotuj a sydń so do wózyčka a rjekń: „Fur, prjedy mje swětło a zady mje ćma!“

Tak je holčka sčiniła, so zhotowała a jěła na kwas. Hdyž je tam přijěła, su wšitcy ludźo na nju hladali: wona bě tola jara rjana była, a złoty měsačk so ji na čole błyšćeše. Za blidom sedźeše při wulcy wosobnym knjezu. Wón so z njej wjele rozmołwješe a po jědźi wjele z njej rejowaše. Skónčnje so ju też wopraša: „Čeja sy?“ Wona pak jemu njepraješe, ale ćekny mjelčo ze jstwy a sydźe so do wózyčka prajicy: „Fur, prjedy mje swětło, zady mje ćma.“ Doma so židźanu drastu sleče a sydźe so zaso do popjeła. Ludźo domoj přišedši jara powědachu, kak rjanu knježnu su na kwasu widźeli a złoty měsaćk je na čole měła. Holčka rjekny: „Ja sym tu též widźała a je na našich khlěwach stała.“ Tuž da jeje nan hnydom khlěwy pokopać.

Nazajtra dźěchu zaso wšitcy na kwas, holčcy pak bě macocha běrtl jahłow do popjeła sypnyła, zo by je zwuběrała. Hdyž holčka płačo na popjele sedźeše, přida so tam k njej swj. Marja a praješe: „Moja mótka, pře čo tola tak płačeš?“ Holčka wotmołwi: „Kak dha njebych płakała: Naši su wšitcy na kwasu, mni pak je mać běrtl jahłow do popjeła sypła a ja dyrbju je wuběrać.“ Swj. Marja rjekny: „Njepłač, mótka; mam dweju hołbikow doma. Teju ći pósćelu a budźetej dobre do běrtla zwuběrać a słabe do horleška. Wonej ći worješk přinjesetej; tón wotčiń a budźe tam cyle slěborna drasta a rjany wozyčk. Potom so zhotuj, sydń so do wozyčka a rjekń: „Furr, prjedy mje swětło, zady mje ćma!“

Tak je holčka sčiniła: so zhotowała a jěła na kwas. Tón króć so hosćo hišće bóle dźiwachu. Tón wosobny knjez so hnydom zaso k njej za blido přiwda a po jědźi jenož z njej rejowaše. Zas so ju prašeše, čeja je, ale wona jemu njewotmołwi. Hosćo wšitcy jenož kedźbowachu, hdy krasna knježna domoj póńdźe; holčka pak jim tola mjelčo ćekny. Jeje ludźo doma powědachu: „Smy na kwasu tajku rjanu knježnu widźeli.“ Holčka rjekny: „Ja sym ju též widźała, wona je na našich hródźach stała.“ Tuž da jeje nan hnydom hródźe pokopać.

Třeći dźeń dźěchu zaso wšitcy na kwas. Holčcy pak bě macocha běrtl jahłow do popjeła sypła, zo by je zwuběrała. Płačo sedźeše holčka w popjele, hdyž so swj. Marja k njej přiwda prajicy: „Moja mótka, pře čo tak płačeš?“ Wona wotmołwi: „Wšitcy su na kwas wotjěli, mi pak je mać běrtl jahłow do popjeła sypła, a te dyrbju zwuběrać.“ Swj. Marja dźeše: „Njepłač, mótka, mam doma dweju hołbikow. Teju ći pósćelu a budźetej dobre do běrtla zwuběrać a hubjene do horleška. Wonej ći též worješk přinjesetej;

tón wotčiń a w nim budźe cyle złota drasta a rjany wózyčk. Potom so zhotuj, sydń so do wozyčka a rjekń: „Fur, prjedy mje swětło, zadymje ćma!“ Tak je holčka činiła: so zhotowała a jěła na kwas. Wšitcy hižo na nju čakachu, a tón knjez bě ze žedźiwosću nimale zahinył. Tón króć pak chcychu ju z mocu zdźeržeć a nalachu tohodla na dworje a po skhodźe smoły. Hdyž wječor zaso ćěkajo běžeše, njemóžeše nohu ze smoły wućahnyć, ale črijik wosta tčacy. Doma powědachu jeje ludźo: „Smy hišće wjele rjeńšu knježnu widźeli, ta běše złotu drastu woblečena a złoty měsačk so ji na čole błyšćeše. Holčka rjekny: „Ja sym ju tež widźała, wona je na našich bróžnjach stała.“ Tuž da jeje nan hnydom bróžnju potorhać.

Tón wosobny knjez pak z črijom po kraju khodźo spytowaše, na čeju nohu by so hodźał. Tak tež do holčcyneho domu přińdźe. Mać přiwjedźe swoje tři dźowki jednu po druhej, ale črijik bě mały, hač runiž mać jim přecy pjaty přirubowaše. Tuž so knjez wopraša, hač žanu wjacy dźowku nima. Woni prajachu: „Ně, khiba tu, kotraž přecy w popjele syda.“ A knjez kazaše, zo bychu ju přiwjedli. Holčka přińdźe cyle popjełojta. Dachu ji črijik a hlej! nóžka so jenož tak do njeho suny. Holčka wottřase tež popjełojtu drastu a stoješe tu w samym złotu; tež rubiško wot hłowy wotwjaza a złoty měsačk so zabłyskny, zo so cyła jstwa swěćeše. Młody knjez bě jara wjesoły a wza sebi holčku za swoju mandźelsku.

Łužica 1914.

8.

W cuzbje.

Naćisk.

Daloko su serbske hona,
Serbske wsy a serbske cyrkwje,
Serbske domy.
Serbskich zynkow, serbskich spěwow
Njesłyšiš.
Swojim božemje smy dali,
Do cuzby smy pućowali,
W cuzbje dźěło dźěłamy,
Domizny tu nimamy.
Młode sylne mocy khodźa
Lěto wob lěto na cuzy khlěb,
Całty, kaž to dźěći praja,
Na mjedowe pomazki.

Tajki khlěb ma dźiwne mocy
Kuzłaŕske, a pomjatk mota,
Serbski jazyk lemi.
Po cuzym Serb khlemi.

Handrij Dučman, Łužica 1911.

9.

Wrót do Serbow.

Hory módre, ja was znaju:
Ja sym zaso w serbskim kraju,
Hdźež mi bydli wutroba;
Młódnozelena ty strona,
Wokřewjace serbske hona,
Wy sće moja domizna.

O ja słyšu hižo z nowa
Slěbroklinčne serbske słowa,
Słódku rěč mi maćeŕnu:
Kotrychž jenak w mysli nošu,
We duchu was wšitkich košu,
Serbja w rjanej Łužicy!

Dźensa róžička mi kćěwa,
Dźensa zbožo mi so směwa,
Kaž dźeń běły, nalětni!
Kajke žiwe pukotanje,
Kajke zbóžne začuwanje,
Zo sym zaso mjez wami!

K. B. Pful, Hórnikowa Čitanka.

10.

Doma.

Tak so mi nihdźe, nihdźe njelubi, kaz mjez mojimi Serbami. Bohu dźak, njejsym z cyganskeje šlachty, zo bych wšudźe był doma. Wocygań a budźeš — Kajn! Njejsym z Judašoweho naroda, zo bych — swoju zbóžnosć na křiž zbiwši — sam po swěće so dyrbjał bić...

K ptačkam zhladuju. Nazyma je nam z kraja wuhna, ze serbskich hnězdow a honow. Ale Stwórićel je z nalěćom wjedźe zaso dom. Kaž naše škórcy njedočakaju, zo mohłe so domoj nawróćić, tak je mi, hdyž sym khwilu na cuzbje přežił. Njelećí ptačk k nanej, maćeri — ale k ródnemu hnězdu, k ródnej zemi. Též mje čłowjeka wabi dych serbskeje zemički domoj, dych, kiž jenički mojim płucam tyje, kiž moju wutrobu sylni, kiž moju dušu křewi... Dale mje su ptakow syły pobyłe, su mnoho wjacy hač ja nawidźałe —

a tola so jim po domje styska. Wěrju jim, a z radosću je domoj witam. Je jim doma najlěpje. Kak bych ja, rozumny čłowjek, hdźe druhdźe mohł być radši hač doma?

„Serbska zemja — statok mój!“ Su mi powědali, kak su naši wótcy na tejle pódźe so zahnězdźowali, ju wobdźěłowali a škitali, kak su z potom a z krwju tutón kraj swjećili. Hdźež su woni po Božim wjedźenju doma byli, tam je tež — wěrju — mi najlěpje być doma. A hdy by kraj serbski był najkhudši mjeze wšěmi za mnje bywa přeco raj. „Naš krajik rajik je“ Ćišinski spěwa. Praži-li wo žně Bože słónčko, praž: wšako na serbski praži kraj, a tajke słónčko znjesu. Wěje-li wjelči wichor ze sněhom, njech wuje, duje dźěn po Serbach, to sym so zwučił. Doma so ze wšěm, ze wšěm znaju. Tu chce so mi žiwy być, žiwy jako Serb. A wumru-li, Božo, daj mi na serbskej wumrěć zemi — doma, zo mój proch wotpočuje z wótcami, zo nad mojim popjełom praži słónco, kaž wo žně, zo nad mojim rowom so Wichorec hólcy honja — žiwi serbscy hólcy.

Rowjeńcy moji, potomnicy naši, swojich njebohich njezapomńće! Škitujće, hajće kraj, zo zemrěći móhli w pokoju swój wěčny sonić raj. Hladajće so, zo njejabcy njestanu a wam z hrožitymaj wočomaj njeporokuja — njedźaknosć, njeserbskosć! Přetož chcedźa ležeć doma — wy čińće, zo zwostanu jich powostanki doma. A skutkujće, zo njejsće na swojej zemi nic jeničcy doma, ale tež z knjezom! Skutkujće, dźěłajće! M. Nawka, Lužica 1908.

11.

Wrót do domizny.

Hižo módrja mi so naše hory,
Witaj! hona šumja žołmate;
Postrow kiwaju mi wsy a dwory,
Witaj, pleńča lipy hał'zate . . .
Domoj, domoj! Duša, truny spiń
Wšě a jusk a radosć ze rta liń! —

Doma, dźakowano Bohu, doma!
Košić kóždu kwětku, wobjimać
Keŕk a zdonk mohł kóždeho bych štoma;
Do wobeju rukow mohł bych wzać,
Sćišćeć na wutrobu kóždźički
Hruzlik, kóždy kamušk móličky!

Krew so do licow a čoła lije,
Połne swětłych sylzow woko je —
Swjaty wječor z blizkej cyrkwje bije —
Ducy domoj žnjeńc sej spěwa: „Hdźe
Statok mój?“ O duši lěk a hój!
Juskaj: Zemja serbska statok mój!

J. Ćišinski, Ze žiwjenja.

12.

Při khowanju božeho słónčka.

So bože słónčko k zemi kłoni,
A směrk žno w dolinach so roni,
So ćichi swjatok přibližuje,
A ptačkow kěrlušk zamjelkuje.

A słónčko dawajo so k měru
Nas lubje napomina swěru:
„Tež wy nětk do pokoja dźiće,
A z wutroby wšón njeměr wzmiće!“

Kaž wono přikhila so k zemi,
Wy k winikam tež z lubosćemi
So přikhilće, jim zwodawajće,
A hněwej rady mjezu stajće!

Wam z duše měj so mysl hrozna,
Ta hidźita a njelubozna,
A dozabudźće zekřiwdźenje,
A z pomjatka njech hórkosć ćeknje.

Njech hněw so pod podnože sadźa,
Zo słónčko na nim njezakhadźa,
Kaž to nam bože słowo praji,
A swjatu kaznju na to staji.

Jan Radyserb-Wjela, Łužica 1909.

13.

Rano.

Z nócnej' pastwy spěcha sorna,
Sowa khwata do skhowa,
Do hole nóc lěhnje čorna
So a woko zańdźeli.

Młody dźeń ke křćeńcy wjezu
Rańše zerja w mróčelach,
Hono, holu, łuku, mjezu
Ke kmótřenju wuproša.

Radosć klinči přez njebjesa
A na zemi wotcuća;
Kabaćik swój škowrončk česa,
Leći słóncej napřećo.

W ćichim keŕčku słódke hłosy
Z horła wabi sołobik,
Škórcy, drózny, knadźe, kosy
Křćeński kěrluš zanjesu.

Z cyrkwjow klinča rańše zwony,
Dźeń so młody rozsměje,
Wjesołe dźe přez zahony
Hibanje a błyšćenje.

Słódke žohnowanje ranja!
Srěbaj z njeho, člowjeko,
Prjed' wšědnoh' wojowanja
Brěmjo bjerješ na ramjo!

J. Ćišinski, Serbske zynki.

14.

Khwalba burstwa.

Mój nan je bur a serbski je,
To na wočach jom widźiće,
Muž kruty, sprawny, hódny —
Za wopon płuh a brónu ma
A z konjomaj kraj wobdźěła,
Hač kiwa wječor khłódny.

Ze złotom, slěbrom, parlemi
Bur njehordźi so po dwori,
To da wón knježim nosyć —
Za bant a hwězdu po boku
Wón brózeń radšo kopatu
Wot Boha zechce prosyć.

A dźěła též dźeń cylički
Na łucy, polu, w zahrodźi,
Što tón kus prócy wadźi? —
Herc tuni doma — łastojčka
A wonka — škowrončk, pocpula
Jom' zaspěwaju radźi.

A rano, hdyž dźeń zaswita
A zerja barbja njebjesa,
So złoći lěs a hora —
Je hižo kapon wocućił,
Dźeń jasny, krasny připojdźił;
Won! won! wy ludźo z dwora!

Duž měšćenjo wy pyšniši,
Do wašich murjow zawrjeni,
Wy sće mi ludźo wbozy —
My burja smy lud wjesoły,
Wětr čisty wonka srěbamy
Na krutej, strowej nozy.

H. Zejleř, Zhrom. sp. III.

15.

Serbski hospodař.

Tej roli, w kotrejž płodźa waše płuhi
Khlěb nětko nam a haja naše byće,
Serb dołho dawał z potom tuk a tyće,
Kładł do njej' přeća, zdychi, sylzy, tuhi.

Wón ze krwju mačał wašich polow smuhi
A hnojił z kosćemi. A toho kryće
Te pola su, štož było wótcow chcyće,
Pjeršć swjata waše pola, łuki, łuhi.

Dźerž rolu sej, haj wótcow wotkaz swjaty,
Česć štož sy namrěł ze krwju wot pradźěda,
Budź serbski rólnik wot hłowy do pjaty!

Hdźež w bědźe dźěłał Serb a w smjertnej nuzy
Tu rolu sej, a nam a dźěćom běda,
Hdyž płuh jow zastajił by hdy so cuzy!

J. Ćišinski, Wysk a stysk.

16.

Žiwjenje zbožowneho bura.

Sto čini człowjeka zbožowneho a wjesołeho? Jeho wobsedźeństwo, přiroda jeho wobdawaca a jeho swěrne skutkowanje. Chcemy raz wšitke druhe stawy člowjeskeho towafstwa wotstronić a jeničcy wobraz zbožowneho serbskeho bura sebi před woči stajić.

Kapon je spěwał, štyri je biło; njech dźeń swita abo njech hišće ćěmnosć a mrokota zemju přikrywa: bur so zběha ze swojeho lěhwa. Wón stawa radostnje a khwali Boha dźakownje. Wón budźi žonu, wón woła wotročka a druhich we swojim domje. Nětko dźe do dźěła spěšnje a wjesele, pak do brózńje, pak won na polo abo na łuku abo do keŕkow. Tež jeho mandźelska njeje w tu khwilu prózdna; wona zatepja a wari snědanje za ludźi a skót, dźe potom do hródźe, hdźež ju hłódny skót mórčo a korčo lubje wita. Picuje kruwy a swinje, sypa ječmjeń kurom a husom a njezapomina ani psa ani kóčki, ząstara tež swoje móličke, kiž su mjez tym stanyłe. A nětko přikhadźeja nutř z prózdnymi brjuchami a dobrym požadom; hospodaŕ a čeladnicy a sydaju so k blidu. Hospoza přinošuje poliwku a běrny abo kofej a khlěba a butry, a wšitkim słodźi po ćežkim dźěle zwučene snědanje. A nětko po mócnym wokřewjenju du hnydom zaso do dźěła; činić je dosć. Žně su wulke, rukow je mało. Po počasach je wšědne dźěło wšelake. Tu ma so drjewo pušćeć, maju so walčki rubać; rola ma so přihotować, dyrbi so syć a sadźeć; łuka ma so syc, syno a wotawa domoj wozyć; ma so dom khować, štož je rola přinjesła, zběrać a šćipać, štož je na winowym pjeńku zezraliło abo štož je na sadowych štomach narostło, a w zymje młóćić abo přasć a pjerje drěć. A hdyž je lěto nimo a hdyž je samo srědnjemu burej jeho pilne prócowanje sto abo dwě sćě toleŕ čisteho dobytka přinjesło, njeměł so wón zbožowny začuć a zradować we swojej wutrobje? Wšak je wšitko jeho; wšo je sebi zasłužił ze samsnym skutkowanjom; wšo je jemu spožčiła dobroćiwa přiroda a jeje mócny knjez.

Ale tež w druhim nastupanju začuwa so bur ze swojej swójbu zbožowny a radosćiwy. Přikhadźa-li njedźela a z njej dźeń měra a wotpočinka, wotkładuje wón swoje wšědnjace pomyslenja, kiž běchu jenož na zemske złožene a khwata swjedźeńscy zwoblekany ke mši, zo by Bohu lubemu knjezej so dźakował za spožčenu móc k dźěłu a za bože žohnowanje na polu a łucy, na zahrodźe a w lěsu, w pincy a brózni, v hródźi a domje. — Hišće krasnišo wupyšena

dyžli hospodaŕ dźe za nim jeho mandźelska w rukomaj spěwaŕske knihi a rjane wonješko ze swojeje zahrodki, zo by z nuchanjom mócnje wonjacych kwětkow wostudne spanje sebi zaćěrjała, kiž mohło ju w cyrkwi nadpadować a nutrnosći zadźěwać. Radosćiwy dźe bur ke mši a z błyšćatym wobličom wróća so wote mše. Zda so, jako by z njedźelskej drastu cyle druhi čłowjek do njeho zaćahnył. Popołdnjo je k wukhadej na polo, łuku a do keŕkow postajene. Štož je w wšědny dźeń nadźěłał, štož so jemu na polu, na łucy w keŕkach narostło, to chce wohladać, nad tym chce raz njedźelscy so zawjeselić, tež snadno spěwanja ptačkow a čisteho miłeho powětra tak prawje z cyłej wutrobu wužić. To su burowe njedźelske wjesela. A jeho dźěći? Te skakaja tak žiwje a wjesele wokoło nana a maćerje, zraduja so rjanosće kwětkow abo pychi pisanych mjetelow, abo hraja z psyčkom a kóčku abo majkaju a koša młode jehnjatko abo wjesela so nad kózlatkami ławki a stólcy přeskakowacymi. Tež burowe dźěći maju swoje wjesela a začuja so zbožowne. A wobradźa-li hakle Bože dźěćo, hdyž přińdu běłe hody a z nimi swěćaty štomik božeho dźěsća, napowěšany z pozłoćenymi jabłukami a worjechami, rózynkami a cokorowymi wěcami, dha leža pod nim rózynkate kołački, rukajcy a knižki z barbnymi wobrazami. To načinja wjesela, wyskanja a skakanja, hladanja a powědanja bjez kónca; to čini tež nana a maćeŕ zasy młodeju a tež wonaj začujetaj so zbožownaj kaž jeju dźěći. Tajke je žiwjenje a wjeselo serbskeho bura.

M. Rostok, Hórnikowa Čitanka.

17.

Serbska wjeska.

Tam w dólčku we kwětkatym
So k hórcy tuli mała wjeska,
A žołmička přez wjesku pleska
Po złobju kamuškatym.
Tam rjenje, rjenje je;
Tam so mi chce!

W srjedź wsy so wowcki pasu
A dźěći z nimi maju hraje,
Pod lipu wowka bajki baje
Jim wječor w lètnim času.
Tam ćicho, ćicho je;
Tam so mi chce!

Hólc spěwa sej do kosy,
Serp pěseń zynčo holčo wodźi;
Pót žnjeński lóšt a lubosć płodźi
A dźěło radosć nosy.
Tam zbože, zbože kće;
Tam so mi chce!

Hdyž dźěło dokónčene,
Mać, nana, dźěći, dźěda, wowku
A wotročka a cuzu dźowku
Tam blido syći jene.
Tam lubosć, lubosć kće;
Tam so mi chce.

J. Ćišinski, Formy.

18.

Mrějace lěćo.

To sprócne lěćo šedźiwi
A zastarjene stona
A dycha wodych poslědni
Přez łuki, haj a hona.

Je bože słóńčko wosłabło,
A pruhi tupe sćele,
A z mrózom khore lisće so
Na zemju słabe mjele.

A kraj wšón leži skiprjeny
Wot řeznoh' wětra zdrjeny
A swět do smjertnej' womory
So nurja wumučnjeny.

Pak do wěčnjej' to smjerće njej'
Zas' nalěćo b'dźe switać,
B'dźa ptački róže kiwać sej
A radostnje so witać.

My njebočičkich khowamy
Tych domučnjenych k měru,
Zas' knjez jich zbudźi jutrowny,
To krućimy sej swěru!

Jan Radyserb Wjela, Łužica 1909.

19.

Přaza.

Pomałku běše zyma cyły kraj zwupřimała. Jeje zymny dych je tež našich njesprócnych a dźěławych Serbow z honow zaćěrił do ćopłych jstwow — zo bychu so nětko bóle domjaceho dźěła přimali.

Měšćenjo to mjenuja lěnje burske časy. To pak wěrno njeje, dokelž runje w zymje čaka na našich serbskich hospodarjow a hospozy wjele wšelkeho dźěła.

Nimale přez cyłu zymu, wosebje w rańšich hodźinach a to hižo zahe, maja nuzne w bróžnjach z młóćenjom. Dale pak namaka kóždy swěrny hospodař dosć dźěła doma. — W lěće při pótnym dźěle su wšitke hospodarske a rólniske graty šłe do kruchow abo su so wobškodźiłe. A kaž wšitkim wědome, kóždy wěrny, serbski bur, kaž naš Handrij bě, porjedźi tajke wobškodźene graty ze swojej ruku, abo sebi dźěła nowe.

Młody hólc, kiž je swojej holcy dobry a so z woženjenjom nosy, ma nětko čas, swojej přichodnej hospozy a mandźelskej rjanu kudźel wurězać. Ja sam sym tajke rjane wurězane kudźele widźał, kiž swědča wo wulkej rězbarskej wustojnosći našich serbskich młodźencow, kiž su dokonjeli bjez wšitkeho wumjełskeho nawjedowanja a rězbarskeje wučby. Dołhi kudźeliny stołpik bě rjenje

z wurězanymi róžowymi rankami wudebjeny. Róžowe lisće bě ze zelenym, róže pak z čeŕwjenym twjerdym wóskom wulate, tak rjenje wšo wudebjene, zo móžeše kaž narodnoserbske wumjełske rězbaŕske dźěło w kóždym museju być wustajene.

Žony pak a holcy maja pódla swojeho wšědneho domjaceho dźěła cyłu zymu dosć dźěła z předźenjom. Kóždu prózdnu hodźinku k tomu nałožuja, wosebje pak dołhe zymske wječory. Nětko wjedźe „přaza“ swoje knježstwo. Wjesne holcy zhromadźuja so w jednej khěži, kiž ma wulku jstwu, k přazy. Kaž elektriscy ćěrjene wjerći so kołwrota kolesko pod nohomaj našich Serbowkow. Při tym pak dźěła jich huba sobu na přemo. Jow su Jěwine dźowki wšitke na cyłym swěće jedna druhej rune. Wšitke sej derje rozumja, hač runjež jich na dobo 12—16 powěda. W tym so my mužojo z nimi podarmo budźemy měrić!

Na přazy pak naše serbske holcy nic jenož, zo swěru a pilnje přadu a sebi powědaju, ale tež rady spěwaju. — W lěće pytnješ, zo samčk ze swojim spěwom wabi k sebi swoju lubu; jow pak je cyle hinak. Holčacy spěw wabi młodźencow na přazu, kiž tež rady tam khodźa, ale nic, zo bychu přadli abo pilnym holcam pomhali, ale čim bóle, zo bychu jim zadźěwali a wšelko k lubu činili. Na tym pak so naše holcy njehórša. Zyma je dołha, a štož so jow pódla skomdźi, domach zaso nakhwataju. Wyše toho to klubučinjenje a žortowanje dyrbi we swojich mjezach wostać, hewak by „ćeta“ ze swojej cyłej autoritu postanyła a kažaceho škaraka won ćisła.

W prjedawšich zastarskich časach, jako naši Serbjo hišće žanych spěwaŕskich njeměješachu, běše runje přaza město, hdźež młode holcy kěrluše z hłowy wuknychu a při tym tež spěwać. Haj tež nětko hišće wuknu tam kěrluše, kiž za wjesne spěwanje trjebaju.

Přaza přestawa póstnicy. Hdyž je kermuša za našich Serbow w nazymje wulki wosadny swjedźeń, su póstnicy ćim wjetši. — — Toho dla dyrbi póstnicy kóždy rejować, kiž ma nozy. Hdy by runje wowka štó wě kak stara była a wot staroby a dźěła skhilena, póstnicy dyrbi tola hrónčko porejować, a hdyž hinak njeńdźe, z najmjeńša mały kusk so powjerćeć po jstwje. Hewak so, hdyž to skomdźi, len njeporadźi. — Póstnicy je korčma połna, a to wjacy dnjow, tež dźěći su pódla. Tele pak, wosebje małe holčki, rejuja před korčmu, na nawsy, hdźež so pak same, pak jedna z druhej wjerća, kaž hercy hraja, — a tak za přichod z časom bjez wšitkoho nawjedowanja rejować wuknu.

Hdyž će zynki hercow tak mócnje wabja, zo do rejowanskeje łubje pohladaš, tam něšto njewšědneho pytnješ. Naše serbske rejowaŕki bosy rejuja. Praja, zo so jich nóžki tak wjele łóžšo zběhaju. Je-li njewěriš, zo je tomu tak, spytaj sam!

So samo wot so wě, zo póstnicy w žanym domje plincy njesmědźa pobrachować. Su staroserbska narodna jědź, kotruž naše lube serbske hospozy, nic pak jeno wone, ale též jich mužojo, jara derje přihotować a pjec wědźa, — a kaž so słuša též rady ke kofejej z butru derje pomazane a z cokorom posypane rady jědźa. Z krótka: to njeby z cyła dobry Serb był, kiž njeby plincy rady jědł. Mi též pódla, hdyž wo nich tute słowa pisam, derje słodźa —.

Póstnicy, zo byšće wšitcy wědźeli, so pola našich holanskich Serbow z „camporom“ započinaju. Młodźency zababjeni hromadźa we wšěch domach při wšelakich žortach a tryskach wšelke wěcy k jědźi a pjenjezy. Pjenjezy so nałoženju k zapłaćenju hercow, za napoje, piwo, palenc, — wosebje za słódki; štož pak je so k jědźi nahromadźiło, jejka, kołbasy, połć, sušene mjaso so přihotuje k hosćinje.

Hudźba bě zastarska w našich holanskich wsach ryzy narodna: kozoł a dwoje husle, jedne ze železnymi trunami. Kak je so jeno po tajkej hudźbje rejowało? Strowy, wjesoły lud njetrjeba k swojim rejam orchestra. Wón so zabawja wjele lěpje bjeze wšěch rejowanskich programow, bjez parketa, rukajcow a běłych a lakowych črijow a kak hišće wšo to rěka, štož na knježskich rejach njesmě pobrachować, a jemu to též wjele lěpje tyje a jón wokřewja hač wšitke nowoswětne wumyslenja do kopicy.

Nětko zaso pak z rejow k našej přazy! — Što so z tym w zymje napředźenym lenom stawa? Tón njeńdźe něhdźe do města ke tkalcam, ale so doma tkaje. To je tola za kóždu serbsku hospozu wulka česć a wjeselo, bórzy po póstnicach so za krosna, kaž na trón sydnyć, hač též poslědnja cywka w płaće sedźi. W domje so tola přeco wjele płatu trjeba. Čeledź — służobne holcy a wotročcy dóstawaju tak a tak wjele łohćow płatu sobu jako wučinjenu mzdu. A dale, kak wjele płatu je nuzne w słowje k šatam, k łožam, k domjacym potrěbam, a te módre šórcuchi a płachćički a šanta, bjez kotrychž naši Serbja a Serbowki njemóža być, z wotkel bychu tola, prošu was, je brali, njebychu-li dosć płatu naše hospozy natkałe?

J. Dobrucki, Handrij, serbski kěbětaŕ, Łužica 1908.

20.
Što mi wowka powědała.

I.
Pobožny putnik a jandźel Boži.

Běše pak něhdy w starych časach pobožny muž, kiž sebi w lěsu khěžku natwari a wokoło njeje něšto wowsa wosy. Khěžka bě jednora, měješe jenož tři woknješka. Tu wjedźeše pobožny putnik samotne žiwjenje, a małohdy k njemu štó přikhadźeše. — Sta pak so, zo jónu k njemu rjany, cuzy muž přińdźe a jemu přikaza: „Pohładaj z přěnim woknješkom won! što tam widźiš?“

„Wulku wójnu widźu; konje padaju: čłowjekojo so we krwi waleju. Ow, to je hrózbny napohlad.“

„Tajke jónu časy přińdu. — Nětk pohladaj do druheho wokna! Što tam?“

„Tu ničo njewidźu. Tołsta ćma tu je.“

Haj, na hrěšny lud přińdźe po wójnje mór a čorna khorosć. — Što nětko we třećim woknje widźiš?“

„Ach, tu je krasna, wulka, zelena łuka. Rjany muž tam trawu syče. Tola widźu tu jara mało ludźi.“

„Po hrózbnych časach budźa lěpše. Tola čłowjekow budźe z woprědka mało. — Ja sym boži jandźel, a dokelž sy přeco pobožny a ponižny, smědźach ći přichod pokazać.“ To rjeknywši so jandźel zhubi.

II.
Kowaŕ w horje.

Něhdy khodźeše po kraju kowaŕ, kiž njeměješe dźěła. Tak přińdźe tež blizko k horje pola Prahi. Bě mučny a lehny so na słónčko. Na dobo stoješe šěry mužik před nim prajo: „Widźu, zo dźěła nimaš, tak pój ze mnu, chcu ći dosć na dosć dać.“ A dowjedźe jeho na horu a wočini małe duričk. Kowaŕ wuhlada nutřka wjele wojakow, kiž na zemi ležachu a spachu. Mužik dowjedźe jeho ke konjom, zo by podkowy zwottorhał a nowe přibiwał.

Po dołhim času bě ze wšěmi hotowy a dósta wot šěreho mužika wulku mzdu. Hdyž won dźěše, přimny poslědnjeho z wojakow za hłowu prajo: „Nó, bratře!“ A wojak so zasparny wopraša: „Je hižo čas?“ W skoku šěry mužik wotmołwi: „Ně, ně, přeco hišće spi!“ a kowarjej praješe pak takle: „Hdyž přińdźe prawy ćas, stanu tući wšitcy a wulka wójna nastanje.“

Hdyž kowaŕ z hory wustupi, njeznaješe wokolinu; wšo bě přeměnjene. Bě dźě tam na wšě połsta lět dźěłał.

III.

Posłušny Jank.

Natušec mały Jank w R. dyrbješe husy na pastwišćo hnać. Bě to runje tehdy, hdyž Napoleonowe wójska přez naše krajiny ćahachu. Tohodla poruči mać Jankej, zo by sebi tola husy w hromadźe dźeržał, hdyž wojacy nimo poćahnu. Jank to wjesele slubi a ćěrješe husy won. Dołho njetraješe a hižo přijěcha črjóda jězdnych. A što Jank sčini, zo by wojakow w blizkosći wohladał a tola tež maćeri posłuchał? — Wza swój křud a zwjaza sebi wšitke „liby“ wokoło pasa. Tak dźěše na wojakow hladać. Tym chcyše so wězo jara smjeć a sčinichu Napoleona, kiž runje sobu jěchaše, na hólčka kedźbneho. A tón so hólčeca wopraša, čehodla je tola husy takle zadajił.

„Haj, naša mać je prajiła, zo dyrbju sebi husy w hromadźe dźeržeć, ale wojakow chcych tola tež widźeć,“ bě Jankowa wotmołwa. Na to so Napoleon wjesoły zasmja a Jankej husy zapłać i

Fr. Kral-Rachlowc, Łužica 1905.

21.

Přaza.

(Madrigale.)

Na zemju sněh dyrkotacu pada;
Wětr hroznje z nim hraje,
Róže na wokna saje.
Rjenje won so hlada.
Woheń w kachlach praskoce,
Kofej w horncu so plepoce.
Holiča přadu.
Bajki za kachlemi wowka jim baje —
Hólcy spěwaju pod woknami serenadu —
Do jstwy hospoza jim kaza.
Na reju hólc swoje holičo ćaza.
W reji na ličkach róžow zakćěwa pycha.
Wětr pak hałuzy wonka na wokna dycha.

J. Ćišinski, Formy.

22.

Naša wowka.

W lěće stawaše wowka w štyrjoch a w zymje w pjećich hodźinach. Přenje, hdyž stawaše, bě, zo so swojemu dobroćiwemu stwori ćelej a wótcej za to dźakowaše, zo bě ju w nocy přede wšim

strachom a njezbožom wobkhował, a zasy nowy dźeń wobradźił, zo by měła zasy nowu składnosć, sebi za wěčne žiwjenje hišće wjacy zasłužbow dobyć. Hdyž bě so zwoblekała a rańši paćeř wuspěwała, wza wrjećenko a předźeše spěwajo sebi při tym rańši kěrluš. Něhdźe za hodźinu, hdyž bě stanyła, stupaše z toflemi připlacujo z durjemi won do khěže a stupi so na próh. Tu zaspěwachu husy w khlěwičku, swinje zakwičachu, kruwy zaruchu, kury pjerchotachu z křidłami sebi spar wottřasujo. Kóčcy přićěrištej štó wě z kajkeho kuta a móraštej so ji lišćo pod nohomaj. Psaj wuskočištaj z hětow, přećahowaštaj so a w jednym skoku běštaj pola wowki; hdy by so njewobarała, byštaj ju zawěsće potorhnyłoj a šklu zorna a běrnow z ruki wurazyłoj. Wowka měješe wšě tele zwěrjatka jara rady a wone ju. Bóh zwarnuj, zo by widźała, zo je štó njetrjebawši dračuje a był-li to jenož čeŕwik. Štož je čłowjekej wužitne abo škódne a so skóncować dyrbi, njech w božim mjenje kóncuja, jenož nic čwilować, by prajiła. Dźěci pak njesmědźachu přihladować, ani hdyž kokošku rězachu, a to tohodla, zo by jim jeje žel było a wona potom wumrěć njemohła.

Něhdy pak bě so na psaj Sultana a Mórasa rozhněwała. Měješe pak tež swoju dobru winu k tomu. Dobywaštej so mjenujcy spochi do khlěwička a běštaj dźesać rjanych žołtych kačkow, wjesołych to zwěrjatkow, zo měješe člowjek swoju radosć nad nimi, za jednu nóc zakusałoj. Wowcy so zecny hdyž rano durička wotewri a husyca so jenož z třomi pilkami won přihna spłóšiwje gigotajo, jako by pře swoje skóncowane młodźata żałosćiła, kotrež bě město njeměrneje łažateje kački sama wusedźała. Wowka tukaše najprjedy na mordarja, ale spózna po ćěri, zo staj to psaj skućiłoj, psaj, taj swěrnaj strażnikaj. Wowka ani swojimaj wočomaj njewěrješe, a to hišće přińdźeštaj a so lišćeštaj, jako by ničo njebyło, to wowku najbóle rozmjerza. „Prječ wote mnje, rawsaj, što su wamaj kački činiłe, staj snadź hłódnaj? Ně, to je hoła wólnosć. Prječ wote mnje, ani widźeć waju njecham!“ Psaj powsnyštaj wopuši a wjezeštaj mydło. Wowka pak dźěše do komory, zo by dźowcy swoju žałosć wuskoržiła. — Krasa njemysleše sebi hinak, hač zo su paduši jstwičku wurumowali, abo zo je Hańžka zemrěła, hdyž wowku cyłu wupłakanu a blědu do komory přiběžeć wuhlada. Hdyž pak bě cyłu wěc słyšał, njemóžeše so směchow zdźeržeć. Što bě jemu wo par kačkow! Wón bě je njenasadźował, je njewidźał, kak so z jejkow dypaju, kak lubozne su, hdyž po wodźe płowaju, hłowički pod wodu ponórjeja a z nóžkami nad wodu pancaju. Arnoštej bě jenož wo

někotre pječenje; tohodla tež njewosta psykomaj sprawnu zapłatu dołžny, ale hrabny křud, a dźěše won, zo by jimaj někotre přez rjap naměrił. Wowka zapřimny sebi wuši, hdyž haru a skiwlenje wonka słyšeše, a mysleše sebi: „Što to pomha, dyrbi być, zo byštaj to zasy nječiniłoj.“ Hdyž pak za hodźinu a tež za dwě psaj hišće z borła njewulězeštaj, dyrbješe pohladać hić, hač je jimaj to tak jara blizko šło. „Štož je so stało, je nimo, a to staj tola jenož njerozomnej zwěrjeći,“ praješe sama za so kukajo do hětow. Psaj z bolosću zawuštaj, pohladowaštaj želnosćiwje na nju, lišćeštaj so ji z wopušku machajo a jej pod nohomaj po brjuše łažo. „Je wamaj to žel? Widźitaj, tak dźe so njekničomnikam, njezabudźtaj to ženje!“ — Psaj na to njezabuštaj. Hdyžkuli husy abo kački po dworje čampachu, wotwobroćištaj radšo woči na bok, a tak dobyštaj sebi zas wowcynu přikhilnosć.

Hdyž bě wowka pjerinu wobstarała, zawoła čeledź, njebě-li ta hišće stanyła. Po šěsćich hakle přistupi k Hańžcynemu łožu a klepny ju zwaha na čołko — to mjenujcy duša najručišo wotuća — a wołaše: „Stawaj, dźowčička, stawaj; kapon je hižo dźewjeć króć smjeće wobkhodźił, a ty hišće spiš; njeje će hańba?“ a pomhaše so ji zwoblekać; potom dźěše do komory, hač je tón drobjas hižom na nohach; je-li so tón abo tamny na łožu waleše, poplaca jeho wowka wołajo: „Stawaj, stawaj njeroda, koza je bróženń pobodła.“ Na to pomhaše so dźěćom wumyć, štož drje skoro žadyn dźen bjez wójny njewoteńdźe. Ale z woblekanjom so ji njechaše šlachćić; do tych kneflikow, spinkow a seklkow na klejdźikach a hiplkach njemóžeše so wumasać. Zwjetša wobroći, štož do předka słušeše, do zady. Hdyž běchu dźěći zwoblekane, poklakny so a wuspěwa z nimi „wótče naš“ a dźěše z nimi snědać.

Božena Němcová: Naša wowka. Přełožił dr. F. Rězak. 1883.

23.

Što je Serbow wótcny kraj?

Ha, što je Serbow wótcny kraj,
Je Saksonska, je Bramborska?
Hdźež Łobjo šumi dudławi,
A Sprewja z nim so jednoći?
O ně, o ně,
Naš wótcny kraj ma wjetši być!

Ha, što je Serbow wótcny kraj?
Je Pomorska, je Litwjanska?
Hdźež julinske su spadanki,
Wineta tež so ponuri.
O ně, o ně,
Naš wótcny kraj ma wjetši być!

Ha, što je Serbow wótcny kraj?
Je morawski, je čěski kraj?
Ach, Čechow móc je wotkćěła,
Jich swobodnosć je spadnyła.
O ně, o ně,
Naš wótcny kraj ma wjetši być!

Ha, što je Serbow wótcny kraj?
Snadź Pólska je ta ryćeřska,
Tak horliwa za swobodu
A njespěšna za jednotu?
O ně, o ně,
Naš wótcny kraj ma wjetši być!

Ha, što je Serbow wótcny kraj?
Iliriska, Dalmatiska?
Je to Ragusa znajomna,
Toh' morja stara kralowna?
O ně, o ně,
Naš wótcny kraj ma wjetši być!

Ha, što je Serbow wótcny kraj?
Je Serbiska, Slawoniska?
Hdźež mjeno a rěč towaŕšna,
Hdźež kralowski stoł Miloš ma?
O ně, o ně,
Naš wótcny kraj ma wjetši być!

Ha, što je Serbow wótcny kraj?
Je Rusowska ta njeskónčna,
Kiž třećina wšej' zemje je,
We kotrejž słónčko njezańdźe?
O ně, o ně,
Naš wótcny kraj ma wjetši być!

Duž powěz mi tón wulki kraj!
Wot Łobja dźe hač k Dunaju,
Wot čornoh' morja k lodowom',
Wot baltiskoh' hač k kamčatskom',
To je, to je
Nas Serbow wulki wótcny kraj!

H. Zejleŕ, Zhrom. spisy I.

24.

Mój wótcny kraj.

Wěš mi mój rjany wótcny kraj?
Wón złoty njej, to nježadaj;
Pod figowcom a palmami
So jeho zemja njekrasni —
O ně, o ně! Wón ponižna
Je płódna boža zahroda.

Wěš mi mój rjany, wótcny kraj?
Na mjezow šěŕ jom' njehladaj,
Za hordym knjejstwom njelećí
A krwawne brónje njewótři —
O ně, o ně! Štož khwalbu ma,
Je jeho wulkosć pytana.

Wěš mi mój rjany wótcny kraj?
Na němski kraj mi njehladaj,
Mój kćějata je wobnožka
Na štomje sławnoh' Słowjanstwa
Haj, to wón je! a njespadnje
A Łužica so mjenuje.

To je, to je mój wótcny kraj,
Mój serbski dom a zbóžny raj,
A kiž tu rodźa kćěć a rosć,
Tym k zbožu je tež wulka dosć —
Kćěj, krajo, kćěj! ty jasniši
Na česći a na pěknosći!

H. Zejleŕ, Zhrom. spisy III.

25.

Tak krasny wječor.

Tak rjany wječor. — W stole płachtatym
So kolebam a z myslemi sej hraju,
Hdyž woko k njebjesam dźe kćějatym
A měri doł a horu w ćichim kraju . . . .

Z młhu pada dźeń a jeho khwilička.
Dny w dalinje so hibaju kaž sćinje —
Tam směje so, tam płače myslička,
Hdźež juski du, hdźež woko w sylzach hinje . . . .

A woko k horam saha přede mnu —
Kaž nóc so nizke hory z blizka čornja.
A za nimi so wyšše zběhaju,
Kaž lazur jich so módri kroma hornja.

A z jasnej pychu njezapomnički
Ktu wjeŕški štyri za nimi tam zady;
A je, kaž złoto bychu hwězdźički
Sej na nich kazałe tam do hromady.

Płašć čorny woblečena hodźina
Je husto, doniž kroči ći po boku,
A w myslach pusta šeri ćmowina
A bědy bjeru błyšć a módrosć woku.

Hdyž dźeš pak z wokom k hwězdam zhladujo
A khowaš wutrobu a hłowu khmanej
Sej, a čorny płašć so rozdrje spadujo,
A póńdźeš jako na kwas z družku rjanej.

Štož tebje bolało, ći budźe kćěć
Kaž njezapomnička we spominanju,
Štož z wichorami wuło, budźe wěć
Kaž postrow ći we hwězdnym błyskotanju . . . .

O kuzło słódke! W stole płachtatym
So kolebam a z myslemi sej hraju,
Hdyž woko k njebjesam dźe kćějatym
A měri doł a horu w ćichim kraju.

A sylne wot žiwicy wonjenje
Wětr z jědlow njese, z róžow něžne wonje,
A mile w myslach ćehnje zwonjenje,
A rajski ptak mi woblětuje skronje....

J. Ćišinski, Z juskom wotčinskim.

26.
Toast Ćišinskeho

při swjedźenju 20lětneho wobstaća „Towaŕstwa serbskich burow“
w Małym Wjelkowje 11. oktobra 1908.

Česćeni přitomni,
lubi serbscy hospodarjo, lube serbske hospozy!

Mi je so wot česćeneho předsydstwa „Towaŕstwa serbskich burow“ dowěrił rjany nadawk, was w tutej sali dźensa z přiměrjenym toastom postrowić. Dokelž sće dźensa, štož je porědko takle mužowje a žony zhromadźeni, sym sebi wotmyslił, wulkotnu wažnosć serbskeje hospodaŕskeje swójby za naš lud a kraj wuzběhnyć a wosławić.

Wo swójbje chcu porěčeć, po tajkim wo serbskim hospodarju, wo serbskej hospozy a wo serbskich dźěćoch. —

Naležnje prošu, přikhilće mi lubosćiwje wucho a wutrobu!

Wo swójbje rěču, wo serbskej hospodaŕskej swójbje rěču:

Muž dyrbi měć jasne woko, wótru wolu a worclowy rjap.

Žona dyrbi měć we wutrobje lubosć, we swójbje sćeŕpnosć a w domjacym dźěle wutrajnosć.

Muž je knjez na polach a dyrbi swoju hordosć pytać w dobrym dźěłanju rolow.

Žona je knjeni we domje a dyrbi swoju česć hladać w porjadnosći doma a hródźow.

Muž dyrbi być kruty stołp, wokoło kotrehož so wjerći žiwjenje cyłeho kubła, cyłeho statoka.

Žona dyrbi być pěstońča, ke kotrejž cyły dwór a dom so z lubosću a z dowěru tłóči.

Hdyž muž dyrbi być kruty z ludźimi w dźěle a na polach a hdyž so druhdy hrabnyć da wot nahłosće, to žona dyrbi doma zaso narunać z lubym wóčkom a přećelnym słowom, zo cyły dom wostanje w přezjednosći a spokojnosći.

Spokojna přezjednosć mjenujcy dyrbi być to, štož je dźěćom kolebka, w kotrejž kóždemu so dóstawa wotpočnjenja a pokoja, noweje lubosće a čerstweho lóšta do dźěła.

Dźěći su a dyrbja być wjesołosć staršich, jich najdróžši pokład, jich najrjeńša nadźěja za přichod, jich słódki tróšt na wuměnku a jich lubosćiwa pomoc na khorołožu.

Kaž su starši a dźěći jedneje krwje, tak dyrbja tež być jedneje mysle, jednoho přeswědčenja; dźěći dyrbja być po staršich. Nan a mać a dźěći tworja swójbu, tworja ćělny a duchowny cyłk, tworja kóždemu ludej žórło žiwjenja a stołp narodneho byća.

Tu maće a tu widźiće wulku, haj wulkotnu wažnosć swójby; z toho póznawaće pak tež wulku zamołwitosć nana a maćerje napřećo dźećom, wulku swjatu zamołwitosć dźěći napřećo nanej a maćeri.

Starši, budźće sprawni a krući we wotćehnjenju dźěći: wy sće serbscy, tež dźěći dyrbja być a dyrbja wostać serbske. Tuž hladajće na to, zo waše dźěći nječinja nihdy na nihdy žadne cuze wopičenje, žadne kołwrotne kekleŕstwo, žadnu hłupu nadutosć a žadne pojacojte brojenje z pjenjezami. Budźće krući napřećo dźěćom, hewak potom w jich rukach traš pojědźe kubleško a na kruchi budźe waša swójba, waša swójba, kotraž je lětstotki dołho stała z česću, so žiwiła po sprawnosći a hajiła serbsku krew a serbsku rěč, serbski raz a serbske mjeno. Starši, serbscy lubi starši, budźće krući, železnje krući napřećo dźěćom! Čas je strašny, naš čas je zatrašnje strašny! — A nas Serbow je tak mało! —

Kóždy serbski dwór dyrbi być škitaŕ a zakhowaŕ serbskeje zemje; kóždy serbski dom dyrbi być lubozna kapałka čestneho a křesćanskeho serbskeho žiwjenja, kóžda serbska hospodaŕska swójba dyrbi być studnja, njezaprahnita studnja serbskeho byća a tyća — —

Haj, lubi serbscy hospodarjo, lube serbske hospozy, tajki dyrbi być serbski hospodaŕ, dobry rólnik wonka. Tajka dyrbi być serbska burowka, dobra hospoza doma. Tajki dyrbi być serbski dwór a serbski dom. Tajka dyrbi być serbska hospodaŕska swójba. Za cyłu swójbu a cyły dwór pak njech płaći přez cyłe lěto: Spěwaj a dźěłaj! Bóh dał, zo by kóžda serbska hospodaŕska swójba była — tajka! — Potom móžemy z wěstosću wočakować, zo Bóh budźe dale z nami, z našimi polemi, dworami, domami a swójbami, potom budźe na wěki trać a rosć a kćěć nam serbska zemja luba! Potom budźe čestna, pilna, solidna a bohabojazna hospodaŕska swójba nam dale dźeržeć serbsku zemju, serbsku krew, serbsku rěč, serbsku česć a serbsku hordosć —

Tule nadźěju pak mam, hdyž nětko hladam po tutej přepjelnjenej sali, hdyž widźu pychu našich serbskich hospodaŕskich swójbow. Hišće rosće pak moja radosć, hišće bóle so zběha moja nadźěja do přichoda, hdyž widźu, zo je so k nam přitowaŕšiło telko knjezow a mužow ze serbskeje inteligency. A moja móc so rozšěrja, moja krew so zapala a woči a křidła zběhaju so z mocu horje k swětłu a k swobodźe — —

W tutym zmysłu, lubi a česćeni hospodarjo a hospozy a hosćo z intelligency, zběham swoju škleńcu a z cyłej lubosću serbskeje wutroby a z cyłym wohnjom serbskeje krwje wam zawyskam: Njech wěčnje traje, rosće, kćěje serbska hospodaŕska swójba. Tohodla was w lubosći prošu, stańće a přimńće so swojeje škleńcy a zahrimajće ze mnu:

Swěrnej serbskej hospodaŕskej swójbje: Sława!

Łužica 1908.

27.

Narodne pěsnički.

I.

PŘADŁA JE MARJA KUDŹEŁKU.

Přadła je Marja kudźełku,
kudźełku židźanu;
prěnju je nitku napřadła,
kudźełku dopřadła.

Šiła je Marja košulku,
košulku židźanu;
prěni je šowčik zešiła,
košulku došiła.

Marja te reje wjedźeše,
ze swojim dźěćatkom.
Tak wona so Bohu lubješe;
jandźelki sćěh'wachu.

ŠTÓ TU KHODŹI PO MOJIM ROWJE.

„Štó tu khodźi po mojim rowje,
zhibuje trawku zelenu?“
Khodźi tu z hroda młody pan,
zhibuje trawku zelenu.

„Rjekń ty swojej młodej pani,
zo dri mi druhi kitel šić!
W tym ja ležeć njemóžu,
w tym ja ženje njezhniju!

Štwórtk je wječor zašiwany,
sobotu wječor došity!“

Šoł je pan do dwora domoj,
žałostnje jara płakaše.
Pani z woknom dele hlada,
swojeho pana wuhlada.
„Pře čo płačeš, młody pano,
boli će twoja hłowička?“

„„Mje njeboli nic hłowčka moja
a też mi hewak ničo njej’;
ty driš swojom’ njeboh panej
jedyn druhi kitel dać.
W tym wón ležeć njemóže,
w tym wón ženje njezhnije!“ “

„Štó tu khodźi po mojim rowje,
zhibuje trawku zelenu?“
Khodźi tu z hrodu młoda pani,
zhibuje trawku zelenu.

„„Ja ći druhi kitel njesu!“ “
Row so rjenje wotewri.
„Stup ty ke mni do mojoh’ rowa,
wostaj sej kluče před rowom!“

Młoda pani do rowa stupa,
żałostnje jara płakaše.

„Pře čo płačeš, młoda pani?
Je tebi žel twojoh’ nowoh’ hrodu,
je tebi žel twojoh’ młodoh’ pana,
je tebi žel drobnych dźěćatkow?“

„„Mi nic njej’ žel nowoh’ hrodu,
mi nic njej’ žel młodoh’ pana,
mi nic njej’ žel drobnych dźećatkow,
štož jenož małoh’ Micholatka.
Micholatko, njebožatko,
we tujawcy ćiše spaše,
Katržinka mólička,
ta jeho rjenje kolebaše.
Tej stej dwě młodej syrotcy,
tymaj wy křiwdy nječińće.
Štóž b’dže jimaj křiwdu činić,
temu so derje njepóńdźe!“ “

J. E. Smoleŕ: Pěsnički Hornich a Delnich Serbow.

SERBSKE DOBYĆE.

Serbja so do Němcow hotowachu,
Słowčka pak němscy ’šće njemóžachu.

Swoje sej koniki sedłowachu,
Swoje sej wotrohi připinachu.

Swoje sej mječiki připasachu,
Do pola runeho zjěždźowachu.

Prěni króć na wójnu wućahnychu,
Wulke tam dobyće wudobychu.

Hdyž bě to zhonił tam kral tón jich wjeŕch,
Dał je jich wšitkich wón před sebje přińć.

Wšitkich wón jara je wukhwalował,
Do swojich wojakow wšitkich je wzał.

Druhi króć na wójnu wućahnychu,
Wulke tam dobyće wudobychu.

Hdyž bě to zhonił tam kral tón jich wjeŕch,
Dał je jich wšitkich wón před sebje přińć.

Dał je jich wšitkich wón zwoblekać
Do samoh' čorlacha čeŕwjeneho.

Třeći króć na wójnu wućahnychu,
Wulke tam dobyće wudobychu.

Hdyž bě to zhonił tam kral tón jich wjeŕch,
Dał je jich wšitkich wón před sebje přińć.

Dał je wón kóždemu ryzy konja,
Hišće tón swětły mječ k zejhrawanju.

Narodny spěw. M. Hórnik, Historija serb. naroda.

28.

Rycéŕski kěrluš.

„Serbskeje rěče zamoženje a khwalbu w rycéŕskim kěrlušu" spěwaše *Jurij Mjeń*, duchowny w Njeswačidłu. Porjedźi a wuda A. T. R. Mjeń, duchowny w Kotecach. W Budyšinje z Monsowymi pismikami 1806.

Spisowaćel mjenuje najprjedy wšěch evangelskich spisowarjow wot Molerja w 16. lětstotku započinajo a skónči z delnjołužiskim spisowaćelom Fabricijom a z Leskom. Potom pokročuje:

Budźće mi witani, dostojni mužojo! Hlej, waše mjena
su kaž saronske róže, kaž z ranja zernički, lube
tudy na zemi tym Serbam; tam pak we knjezowym templu
z błyšćatym pismikom zaryte krasnje do marmornych stołpow.

Wy sće swětło ludźi, a bóžscy wodźerjo dušow,
twarjerjo wěry, wučerjo prawdy, pastyrjo swěrni,
tróštarjo zrudnych, lěkarjo khorych, drozy a lubi
pomharjo k njebju, wěrni a swěrni, kaž njesmjertnych jedyn.

Wo žni wy budźeće najwjacy snopow prawdosće nosyć;
wjesele wyskać, hdyž budźe wam mzda tych wińcarjow data;
spěwać před trónom toh' knjeza, we wěčnej radosći krasnje:
česć budź, wysokosć z khwalbu a z modlenjom našemu Bohu
wot wěčnosće hač k wěčnosći, halelujah! a hamen!

29.

Zajac a mrowja.

We sonach słódkich na poli
Knjez zajac něhdy spaše,
Tuž jeho mrowja wubudźi,
Kiž po nim zběhowaše;
Wón na nju njemdrje sakruje
A za to smjerć ji sudźeše.

‚Ach njebudź takle surowy,
Tuž mrowja poča prosyć,
Budź wulcymyslnje zmysleny,
Ja dźak chcu wěčny nosyć
We wutrobje a pomjatku
Za twoju sćeŕpnu dobrotu.‘

„Běž,“ rjekny wuchač, „puzorna,
Mi hódno njej' će skazyć,
Hejz' budźeš pak mi do lěhwa
Hdy wjacy na mnje łazyć,
Dha pak so z tobu stało je —
Tón dźak — njech jeno wostanje.“

We sonach słódkich po lěći
Tam zajac zasy spaše,
Tuž mrowja jeho wubudźi
A jachlo powědaše:
Ćekń, ćekń! ja widźach ze štoma
Po polu khodźo hajnika.“

Knjez Měšawka so dźakuje
A nóžkuje, štož móže,
A ducy sej tak mysleše:
Što podawa so lóže,
Hač zo tón mały zacpity
Je wulkemu též wužitny.

H. Zejleŕ, Zhrom. spisy IV.

30.

Syrotka.

Hraju sebi hrajachu
Na wsy dźěćata;
Madlenka bě k rowniku
Bjez towaŕškow šła.

Swjaty wječor zazwoni
Po wsy, po polu;
Domoj sebi maćeŕki
Dźěći wołachu.

Srjedź dwej' rowow sedźeše
Blěda Madlenka,
Ronjo z wóčkow krjepjele
Wboha syrota.

„Domoj pój,“ njewoła
Nan k njej ani mać;
„Tu je jeju komorka;
Při nimaj chcu spać.“ —

W směrkach jandźel přišedši
Wza ju sobu sej. —
W zbožnym raju jandźelki
Lubje hraju z njej.

Z nanom zas' a z maćeŕku
Zraduje so nět,
Zabywši we wjeselu
křiwdy połny swět.

Jan Radyserb Wjela, Łužica 1904.

31.

Jank a Hanka.

Běštaj pak něhdy nan a mać, a měještaj jara wulku črjódu dźěći. A nan dóńdźe do města a kupi běrtl hrochu a da kóždemu dźěsću po hróšatku, ale Jankej a Hancy pobrachny. Tohodla jara płakaštaj. Nan pak rjekny: „Mjelčtej a njepłačtej, póńdu do lesa drjewo rubać a wój póńdźetej sobu do jahodkow.“ Nan wza kulušk a mandlušk sobu a powěsny jej na štom. Jankej a Hancy rjekny: „Dźitej přeco a šćipajtej sebi! Doniž drjewko rubam, móžetej jahodki šćipać.“ Wětr pak z kuluškom a mandluškom klepaše a dźěsći sebi mysleštej, zo nan drjewko ruba, a šćipaštej přeco jahodki. Běštej so hižo najedłoj, měještej tež połne karančki a dźěštej nana pytać. A přińdźeštej tam, hdźež kulušk a mandlušk wisaštej, ale nana tam njebě. Nětko jara płakaštej a běhaštej a wołaštej po lěsu wokoło, ale nikoho njenamakaštej. A hižo so ćmješe.

Z dobom wuhladaštej swěcu a naběžeštej poprjancowu khěžku. Do teje přeco dypaštej: „Dyp, dyp do poprjancoweje khěžki!“ Na to stara Wjera z woknom zawoła: „Štó tu je?“ A dźěsći zastróženej praještej: „Boži wětřik sam, boži wětřik sam!“ A Wjera wokno zawrě. Potom dypaštej zaso: „Dyp, dyp do stareje Wjerineje khěžki!“ Tuž wona z durjemi wustupi wołajo: „Štódha tu je?“ A wonej so khětře skhowaštej, zo jeju njenamaka. Potom dypaštej přeco zas do khěžki: „Dyp, dyp do Wjerineje khěžki“. Tu pak stara Wjera a jeje sotra ruče wuskočištej a dźěsći popadźeštej. Wzaštej jeju nutř a Wjera praji: „Nětkole budu waju kormić,“ a zawrě jeju do khlěwička a dawaše jimaj same w mlócy całty k jědźi.

Potom přińdźe hladać, hač staj kormjenej dosć. „Janko, tykń swój porsćik won, hač sy kormjeny dosć!“ wona rjekny. Wón pak swoju pišćałku tykny, kotruž běše wot domu sobu přinjesł. Wjera do njeje rězny: „Och, ty njejsy hišće tučny dosć, to je wšitko hišće jara kosćojte! Hanka, tykń ty porsćik won, kač sy kormjena dosć.“ Hanka pak porsćik z pjeršćeńkom wutykny. Stara Wjera rězny přeco do pjeršćeńka: „Och, tež ty njejsy hišće tučna dosć!“ A Wjera woteńdze swarjo.

Potom pak harowaštej tak jara, a Jank zhubi swoju pišćałku a Hanka swój pjeršćeńk. A stara Wjera přindźe zaso hladać, hač staj kormjenaj dosć. Wón swój porsćik tykny, a Wjera do njeho rězny, hač krew jeno tak běžeše. „Hanka, tykń swój porsćik won, hač sy kormjena dosć!“ Wona jón tykny, a Wjera do njeho rězny,

hač krew jeno tak běžeše. A stara rjekny: „Haj haj, staj wobaj kormjenaj dosć, nětko waju wopjeku.“

Wona pěc tak prawje wupyri, wza Hanku a Janka a praješe: „Nětko sydńtaj so na tule łopatu!“ Wonej sydaštej so na łopatu, pak tak, pak hinak, wona jimaj přeco powědaše, kak matej so sydać, ale wonaj padźeštej kóždźički króć dele. „Njewěmoj, kak mamoj so sydnyć, pokaž dźě namaj!“ Tuž sydźe so stara Wjera na łopatu a dźěsći ju fuk sunyštej do žehliweje pjecy. Wona spali so cyła w žehliwej pjecy a dźěsći běžeštej wjesołej před khěžku.

Tu bě swětły lód na hatku, a Jank a Hanka smykaštaj so wjesele po lodźe. Tu dohlada so Wjerina sotra na njej a chcyše jeju popadnyć. Spěšnje přiběža z khěžki a zaběža na lód; tola tu so wobsuny a padajo rozdrě a rozrazy so, přerazy lód a so zatepi. Jank a Hanka měještaj nětko poprjancowu khěžku a bydleštaj w njej.

Jónu přińdźe nan do bližiny drjewo rubać. Wuhladawši poprjancowu khěžku zastupi. Kajka bě to radosć, hdyž Janka a Hanku čiłeju wohlada! Wonaj daštaj jemu so najlěpšoho najěsć a napić. Potom pósłaštaj jeho z wulkim brěmjenjom poprjancow domoj k maćeri a bratřikam a sotřičkam. A kóžde dósta po poprjancu. Nazajtra wopytachu wšitcy poprjancowy domičk. O, to wjeselo, to bě radowanje! Jank a Hanka pak mataj khěžku hač do dźensnišeho dnja, jeli jeje njepředaštaj. Ze serb. bajkow. Nawkowa zběrka.

32.

Wěra do Serbowstwa.

O mój lubši ludo serbski,
Sy ty wusnył, sy ty khory?
Je duch błazny, zawjedźeŕski
Twoju nohu wjedł na hory
A ći swěta krasnosć pokazał,
Zo by před njej ty so zhibowal?

Zo by narodnosć so slěkał,
Swoju pychu čestnu, rjanu?
Serbski sy ty dotal rěkał —
Nječuješ ty ranu ždanu?
Škruty z morja zymnoh’ płowaja
K serbskim wutrobam so přiłoža.

Hory, doły, haje, hola,
Serbske mjena hišće noša;
Kamjeń, drjewo, rěki, pola,
Su to poslědni, kiž koša
Pjaty dobrych dźěći serbowskich,
Swědki serbskich zynkow poslědnich?

Ně, ně! Lubi bratřa serbscy,
Wótcna rěč přez hona, prohi
Z wami khodźi dobyćeřscy,
Žadyn wot was njebudź wbohi;
Štóž sej kraje serbsku pokrutu,
Wostań Serb, měj serbsku wutrobu!

* * *

Žiwu hałzu, płódnu ćěri
Wěrjace to Serbowstwo,
Serb je, kiž do serbskoh' wěri,
A sam z toho česći so.
Stóž so Serbstwa hańbuje,
Němskich plantow hódny je.

H. Zejleř, Zhrom. spisy I.

33.

Hólčik kaž palčik.

Běštaj pak něhdy nan a mać, kotrajž žadneho dźěsća njeměještaj, byrnjež Boha bóle prosyłoj.

Jónu muž zdychny: „Ach hdy bych ja tola synka měł, byrnjež wjetši njebył hač palc!“ A hlej, jeho próstwa so dopjelni; dósta synka kaž palčika. Tutón pak bě jara dźiwi a skakaše po blidach a po sćěnach, tak, zo so staršej boještaj, zo mohł so padnywši zarazyć.

Jónu běše nan na polu, mać pak butru dźełaše. Tuž poča hólčik palčik wołać: „Maći, maći! ja chcu nanej butřanku na polo njesć.“ „Ach, ty dźě njejsy wjetši dyžli palc,“ mać rjekny, „kak dha chceš to blešku njesć?“ „Zwjazaj mje jenož z někajkim rubiškom k blešcy,“ hólčk měnješe, „potom chcu so hač k nanej na polo kuleć.“ Zdaloka hižo poča wołać: „Naño, nano! ja ći butřanku njesu!“ Nan wokoło so hladaše, ale njepřińdźe za tym, štó tak woła, doniž so jemu bleška z hólčikom pod nozy njekuli. To bě wjesela!

„Doniž swačiš, nano,“ palčik nanej dźeše, „chcu ja za tebje worać.“ „Kak dha chceš ty worać, ty dźě wjetši njejsy dyžli mój palc?“ Hólčik pak rjekny: „To ničo njewadźi; sadź mje jednomu konjej do wucha!“ A nan jeho konjej do wucha sadźi. Hólčik palčik pak wołaše hi a hót, a konjej khodźeštaj po roli.

Tu přijědźe bohata knjeni w rjanym wozu nimo. Słyšeše, zo něchtó na konjej woła a z nimaj wora; widźeć pak nikoho njemóžeše. Tuž wopraša so bura, štó tam tola tak woła. „To je mój hólčk,“ wón wotmołwi; „tón njeje wjetši hač mój palčik a sedźi w konjacym wuše.“ Knjeni so hólčik palčik lubješe a chcyše jeho nanej wotkupić; wón pak nochcyše jeho předać. Ale knjeni rjekny: „Ja ći sto toler a młodeho konja dam.“ A nan hólčka předa. Knjeni jeho wza na wóz a wotjedźe.

Bórzy přijědźechu do wulkeho lěsa. Palčik bě we wozu myšacu dźěrku wusledźił, a z njej wuskoči won a nastaji so dom. Ale nóc jeho překwapi. Njedaloko domu sprócny wusny. A bě tołsta ćma, zo mohła sekera wisać.

Móžno, zo wón wot myšacej dźěrki za myšu wonješe. Přetož kóčka přiběža, čuchny a hap, šlap jeho za myšku šlapny. Nazajtra hólčk w kóčcynym brjuše wotući, ale kak so stróži, hdyž bě wokoło njeho ćma sama. Kóčka laptaše poliwku; tu palčik w jeje brjuše poča wołać, zo bychu ludźo słyšeli: „Čeja je poliwka, moja abo twoja? Čeja je poliwka, moja abo twoja?“ Ludźo myslachu, zo je so hłupy do kóčki dał, ju zarězachu a kutło zady bróžnje ćisnychu.

W nocy pak přihna so wjelk a kutło zežra. Palčik bě nětko hišće we wjetšim straše. Wón pak bě překlepany a wjelka narěča, do nanowych kołbasow hić. Wjelk da so narěčeć myslo: „To budźe kermuša!“ Lědy móžeše z wuhladkom do pincy. Naję pak so tak, zo won njemóžeše. Ha nětko palčik wołaše, jako by pinca do hromady padała: „Nano, maći! jowle je wjelk! Nano, maći, wjelk tu je!“ Tutaj přiběžeštaj; nan z kijom wjelka zarazy, mać rozpró wjelkej brjuch a palčik wjesoły wuskoči — runje maćeri na krawny nóž. To bě radosć wšitkim třom. Palčik wjacy do swěta njechaše, hdźež bě telko wustał. Hladaše, hdźe by nanej a maćeri pomhał.

Ze sydmym lětom daštaj hólčka krawcej, zo by krawstwo nawuknył. Tu poby lěta; ale jemu so njelubješe, dokelž přeco hubjene k jědźi dóstawaše. Chcyše tohodla dale hić a rjekny krawcowej žonje, zo by jemu tola poslědni dźeń něšto dobreho zwariła. Wona drje to slubi, ale palčikej njechaše so wěrić. Tohodla dźěše,

hdyž so jěsć warješe, do kuchinje hladać, hač tež to žona łhała njeje. Běše pak jara mały, a tohodla dyrbješe na kromu hornca stupić, chcyše-li do njeho widźeć. Tu pak jeho kur sobu wza a z wuhenjom won ćisny. Něšto stow kročeli dale krawcec znjese so na zemju.

Wjesele trypotaše dale a njebojaznje pućowaše do ćmoweje nocy. Přińdźe do lěsa a mučny sydźe so spody wulkeho hriba a wusny. Ale dołho njetraješe, přińdźe krawski ze šića a mučny sydźe so runje na hólčka palčika. Tón pak poča wołać: „Stanješ na měsće abo će ze šidleškom kolu.“ Naš krawski, bojazny kaž wšitcy krawcy, ćekny khwatajcy, a hólčik měrnje dale spaše.

Za khwilu pak přińdźechu paduši. Jedyn sydźe so na hrib, pod kotrymž palčik spaše. „Stanješ abo će kolu,“ hólčik zawoła. Paduši — běchu třo — počachu hladać, ale nikoho njewuhladachu, doniž palčik jednoho za kholowu njepotorha wołajo: „Njezateptaj mje!“ Nětko so na njeho dohladachu a prajachu: „Nó, tebje móžemy runje trjebać. Hižo smy na hrodźe kradnyć spytali, ale wšo bě zezamkane. Ty tola z klučowej dźěrku do hrodu zalězeš!“ „Mojedla,“ palčik praješe a dźěše z nimi.

Přińdźechu k hrodej. Za wokomik bě hólčik na muri. Pytaše škałbu, z kotrejž móhł nutř zalězć, a bě tak zbožowny, zo ju skónčnje namaka, a zalěze nutř. Za khwilu bě słyšeć klimp, klamp, a namjeta jim wjele toleŕ dele. To zasłyšachu tež wobydlerjo a přiběžachu do komory. Tu pak splóšiwje so wobhladujcy ničo njewidźachu a hižo so wróćachu. Palčik pak so dlěje smjeću njewobró a poča wótře kichotać. Słužownicy běžachu khětře do toho róžka, z kotrehož běchu kichot słyšeli, ale wón bě hižo w druhim róžku. Tak so na poł hodźiny honjachu, doniž słužownicy myslo, zo šeri, njećeknychu. Palčik domjeta nětko zbytk a zalěze dele.

Ducy trjechi dweju mužow před pincu stojo radźaceju so, kak byštaj z njeje twarožki zwućahałoj. „Ja wamaj pomóžu!“ palčik rjekny a zalěze do pincy. Tu poča wołać: „Kajke chcetaj měć, óžkate abo kulojte?“ Wonaj prajištaj: „Bjeŕ, kajkež tam su, a budź z měrom!“ Wón pak njepřesta wołć. Na to přińdźechu ludźo a padušnikow wotehnachu.

Palčik pak z pincy wulězši tupotaše dale. Hišće w nocy nadeńdźe wosrjedź lěsa dwór. To bě statok rubježnikow a paduchow. Suny so pod wrotami do bróžnje a lehny so do synać spać a wusny. Rano přińdźe dźowka po syno a hrabny runje homadku, hdźež palčik ležěše. „Wołanje njepomhaše!“ palčik mysleše a zawali so do

wulkeho łopjena. A kruwa je cyłe póžrě, dokelž bě jej škoda, rjane łópjeno rozkusać. Nětko palčik w kruwje haru započa: „Čeje je mloko, moje abo twoje? Čeje je mloko, moje abo twoje?“ dźowka dojo so nastróža a do jstwy běžeše, wołajo, zo je čert do kruwy zajěł a tam haruje. Hospoza praješe: „Što tež to so tebi dźije,“ a dźěše sama dojić. Wšitcy khwatachu za njej do hródźe; ale zaso słyšachu: „Čeje je mloko, moje abo twoje? Čeje je mloko, moje abo twoje?“ Na to kruwu zarězachu a ćisnychu kutło na hnój. Mjaso pak zjěchu: Ale na nje wumrěchu. Kradnjena kruwa přinjese jim smjerć.

Kutło zežra wjelk. Palčikej bu zatrach. Hdyž wjelk přez polo běžeše, zo by wowčerjej jehnjo kradnył, wołaše hólčik palčik hižo z daloka: „Wowčerjo, wjelk dźe!“ „Chceš mi z brucha won, wjedrowy hólče!“ wjelk swarješe a ćekny khwatajcy. „To ja chcu,“ palčik wotmołwi, „ale ty dyrbiš mje na wopuši k mojemu nanej donjesć.“ „K tomu khwile nimam,“ wjelk zmórča a ćerješe na druhe polo, hdźež bě črjóda ćelatow. „Ćelеŕka, ćeleŕka,“ wołaše palčik hižo z dala, „wjelk do ćelatow dźe, wjelk do ćelatow dźe!“ Wjelk dyrbješe zaso cofać a ruješe: „Wjedrowy hólče, chceš mi z brucha lězć!“ Wón wotmołwi: „Prjedy nic, doniž mje na wopuši k našemu nanej njedonjeseš.“ Dokelž běše wjelk jara hłódny, slubi to. A hólčik palčik sydźe so wjelkej na wopuš.

Hdyž pak k nanej na polo přińdźeštaj, poča hólčik wołać „Nano, zaraž wjelka; nano, zaraž wjelka!“ A nan zarazy wjelka a na njezbožo tež palčika, a přez to bu basnički kónc.

Ze serbskich bajkow. Nawkowa zběrka.

34.

Serbska lipa.

Radosćiwa widźi lipku młodu
Maćeŕ Sława w zemi serbowskej,
Kotruž we lubosći bratrowskej
Sadźichu tam synojo jej' rodu;

Žadosćiwa čaka zažnoh' kwěća
K zbožu swojoh' luda serbowskoh',
Nadźěja so ducha wótcowskoh',
Kiž by Serbstwu wróćił rjeńše lěća.

Duž dha, lubi bratřa, z horliwosću
Serbsku lipu hajmy, pěstońmy,
Zo by rjana kćěła z płódniwosću.

Ha, za narodnosć a wěrne zbože
Swojoh' luda mócnje postańmy:
Njeminje nas žohnowanje bože!

Jakub Buk, Hórnikowa Čitanka.

35.

Čista wutroba.

Čista wutroba
Je ta róžička,
Kiž na kóždym pućn kćěje,
Hdźež so boža lubosć směje,
Hdźež so zjednoća
Z wěru nadźěja.

Čista wutroba
Je ta studnička,
Kiž nam dawa móc a sylnosć,
K dobrym skutkam prawu swěrnosć,
A we hórkosći
Dušu wokřewi.

Čista wutroba
Je ta hwězdźička,
Kiž we ćmowej smjertnej nocy,
Hdyž nam zańdu naše mocy,
Miłu jasnosć da
Na puć do njebja.

Cista wutroba
Słódke spanje da,
Hdźež po sprócnym ćežkim dźěli,
Kiž smy tudy dźěłać měli,
Smjerć nas powoła
K měrej do rowa.

Čista wotruba
Wjedźe do njebja,
Pyši nas při božim trónu
Z njezachodnej krasnej krónu;
Čista wutroba
Wěčnu zbóžnosć ma.

Herta Wićazec, Hórnikowa Čitanka.

36.

Měsačk.

Hlej, měsačk z jasnym wobličom
Přez njebjo ćiše kroči;
Kónc njeje z jeho swětleškom,
Hdyž njewidźa joh' woči;
O hdźež tež wón swój kućik ma,
Jom' słónčko wóčko přikhila.

Kaž měsačk budź, o wutroba,
Budź ćicha, jasna, miła;
O njepraj: mi je zrudoba
Wšu swětłosć zaćěmniła; —
Hlaj, hdźež so twój khód złožuje,
Na tebje Bóh Knjez zhladuje.

K. A. Fiedleŕ, Hórnikowa Čitanka.

37.

Złote kubło.

Nan měješe třoch synow, kotrychž jara lubowaše, a da jich, dokelž běše zamožity muž, přisłušnje wukubłać. Staršej bratraj wuknještaj jara derje, njeměještaj pak tak dobreje wutroby kaž młódši, Pětr, kiž bě „trochu hłupikojty“ a tamnymaj wólnikomaj wěčnje k žortej. Samaj pak běštaj jako do swěta šwarnaj pachołaj w cyłej wokolnosći znataj. Wšudźom měještaj so na kedźbu a kóždy wědźeše, zo kroški ličić njetrjebataj, dokelž něhdy nanowe „złote kubło“ zdźědźitaj. Zo běštaj we swójbach, hdźež běchu holčata, rad widźanaj, a zo so někotražkuli mać mało njewjeseleše, hdyž měještaj pachołaj jeje dźowku prawje zańč, tomu so spomnjenych přičinow dla dźiwać njemóžemy. Pětrej drje tež nichtó kamjenje na puć njekładźeše, tola přez měru jeho kedźbu njeměјachu. Wón derje wědźeše, kak ludźo wo nim mysla, zo mjenujcy so do swěta njehodźi, bě bóle sam za so, a hladaše jenož, zo by nanej wjeselo činił. Dawno hižo staršej bratraj čakaštaj, hač jimaj nan skoro złote kubło njepřepoda sam so na wumjeńk sydnywši. Tu powoła nan jónu wšěch synow a wozjewi jim, zo chce nětko wot swojeje prócy wotpočować, a zo jednomu z nich „złote kubło“ wotstupi; rad wšak by wšitkich jenak bohaće wobdźělił, ale bohatstwo so dźělić njemóže. Tohodla ma kóždy někotre kuski wuwjesć, a štóž dobudźe, tón kubło dostanje.

Najprjedy dyrbi kóždy wot swojeho holiča rjane rubiško přinjesć; kotryž najrjeńše přinjese, je prěni raz dobył. Wjesołaj woteńdźeštaj tamnaj; zo mohł Pětr nad nimaj dobyć, to ani njemysleštaj, dokelž wón — to derje wědźeštaj — holiča bliže njeznaješe. Wot swojeju žadaštaj sebi nětko najrjeńše rubiško, njedostaštaj pak je, dokelž kóžda mysleše, zo tama wěsće swoje najlěpše njeda. Pětr, kotryž so prjedy wo złote kubło starał njebě, dźěše zrudny za huna, njewědźo, hdźe ma po rubiško hić.

Tola kak postróži so wjesele, hdyž z cuzym, ale z miłym a přećelnym hłosom swoje mjeno mjenować zasłyša! Njewědźeše, štó

jeho woła, dokelž koło wokoło nikoho njewuhlada. Bórzy pak pytny, zo hłós ze zemje přikhadźa a spózna, zo wulka zelena žaba na njeho rěči. Hdyž tuta widźeše, zo je ju Pětr pytnył, wopraša so přećelnje, čehodla je tola tak zrudny. Hdyž bě ji Pětr wšitko swěru wupowědał, praješe wona: „Njerudź so, wšak mam sama dźowku, ta móže dźě ći rubiško dać; pój jeno sobu.“ Lědom bě něšto kročeli šoł, wuhlada na zahrodźe dźěru do zemje a pozasta tu; towaŕška pak jemu radźeše, zo by po skhodźe za njej dele stupał. Khětro časa so pominy, doniž skónčnje do rjaneje jstwy njepřińdźeštaj. Žaba hnydom swojej dźowcy, kotraž při woknje sedźo šiješe, rjekny: „Tu tebi swěrneho pachoła wjedu, daj jemu prawje rjane rubiško!“ Ruče holička stany a wjedźeše Pětra ke křini, wšelake rubiška jemu pokazujo, zo by sebi jedne wubrał. Mać pak ji přikaza, zo ma je sama wubrać, dokelž muž wo žonjacych trundlkach ničo njerozumi. Tuž jemu dźowčička najrjeńše rubiško přepoda. Lubje so podźakowawši woteńdźe Pětr wjesoły domoj, hdźež hižo nan a bratraj na njeho čakachu. Tola kak so bratraj stróžištaj, hdyž dyrbještaj samoj wuznać, zo je Pětrowe rubiško najrjeńše! Nan pak dale na to njedźiwaše, ale praji, zo hišće wěc wučinjena njeje, zo ma kóždy drohi a rjany pjeršćeń domoj přinjesć. Trochu pokhmurjenaj woteńdźeštaj tamnaj, a tež Pětr bě zrudny, dokelž dyrbješe znowa tamnu holčku wobćežować. Tola so zwaži a prošeše wobydleŕku „tamnoho swěta“, zo by jemu tola pjeršćeń z ruki dała, a zo budźe ji to mytować, budźe-li móžno. Wona sćeže swój pjeršćeń a da jón Pětrej; tola dźiwnje so jemu zezda, zo tu žabu njewuhlada, ale na zahrodźe staru žonku. Wostajiwši wšeho khwataše domoj, hdźež hižo zaso wšitcy na njeho čakachu. Joho pjeršćeń bě zaso najrjeńši a najdróžši. Bratraj hižo mysleštaj, zo je za njeju wšo zhubjene. Hdyž pak nan wuzna, zo jenož tón kubło dóstanje, kiž nazajtra najrjeńšu a najpřistojnišu njewjestu přiwjedźe, zebraštaj so z radosću kóždy po swoju njewjestu. Cyle kruće wěrještaj, zo tón raz dobudźetaj. Pětr dźěn njewěrješe sebi holcam do wočow pohladać; tamaj pak běštaj sebi kóždy rjanu a bohatu holcu wuzwoliłoj. Pětr dźěše bjeze wšeje nadźije za huna; dopomni drje so na tu, kotraž bě jemu krasne rubiško a drohi pjeršćeń dariła, ale zo by jeho njewjesta była, sebi tola žadać njemóžeše. Tuž khodźeše pomałku po zahrodźe: znowa wusłyša znaty hłós, kotryž so jeho prašeše, čehodla dha je tola tak zrudny. Wón pak wotmołwi: „Kak njedyrbjał zrudny być, wčera hižo myslach, zo sym złote kubło zdźědźił, ale nětko je nan jenož tomu lubi, kiž najrjeńšu njewjestu přiwjedźe.

Bratraj so mi wusmějetaj, hdyž sam domoj přińdu.“ Zaso jeho žaba do swojeho bydlenja wjedźeše a hdyž tam dóńdźěštaj, praješe k dźowcy žortniwje: „Dwójcy sy pachołej dobyć pomhała, a nětko chce nan hišće kóždeho njewjestu widźeć. Tajku nadźěju smoj w młodźencu zbudźiłej a nětko dyrbjałej jeho wopušćić bratromaj k směchej? Kak dha by było, hdy by ty njewjesta młodeho pachoła być chcyła?!“ Dźowka pak wotmołwi wjesele so posměwkujo: „Wěš dha ty, hač wón wo mnje rodźi?“ Młodźenc zhubiwši wšu bojaznosć wuzna, zo by jeho jara zwjeseliło, hdy by tajku njewjestu dóstał. Holičo stany a dźěše ze žabu do jstwicy wostajiwši Pětra samoho. Po khwili jeho slubjena z lětnej žonu zaso ze jstwicy wuńdźe rjenje zdrasćena. Khwatajcy stupaštaj hromadźe k wótcnemu domej. Nan dźiwaše so njemało, hdźe je Pětr nadobo tajku njewjestu hrabnył, hdyž so tola z holcami ženje towaŕšił njebě. Tu zastupištaj tež hižo bratraj, kóždy swoju sebi wjedźo. Nan pak poruči, zo by kóždy swoju w pyšnej reji powjerćał. Dołho pak njetraješe a wšěm třom nadobnym zwotlěta zwjeŕšna drasta, dokelž bě někak na nje zwěšana, a tamnej dwě stoještej we wšědnjacej. Pětrowa njewjesta pak běše nětko hakle prawje pyšna a krasna. So dźiwajo dźeše nan: „Prjedy hižo widźach a tež wój to wuznaštaj, zo je wona najrjeńšeho zrósta; njemyslach pak, zo ma pod njenahladnej drastu tak drohu a krasnu! — Widźitaj, Pětrej je zbože „złote kubło“ dariło, čehož so njenadźach.“ Z tym dźěše k Pětrowej njewjesće a postrowi ju jako přichodnu dźowku. Staršimaj bratromaj pak da nan něšto hódnje pjenjez, zo byštaj po kublešku sej kupiłoj a samoj hospodariłoj.

Ze serbskich bajkow. Šewčikowa zběrka.

38.

Zapowědźena próstwa.

Njerunych wobćežnosćow a wšelakich podćišćenjow dla přińdźe dźělba mjeńšich štyrinohakow před krala lawa wo pomoc a polóženje prosyć. Wušikna liška bě wot nich za rěčnika před kralom wuzwolena a rěčeše tež jara mócnje a dušnje. „Wšo dobre,“ wotmołwi kral, „ale ze wšim prawom dwěluju na wěrnosći a prawdźe wašeje wěcy, moji lubi, nic was skóržbnikow, ale wašeho zastupjerja dla, kotrehož lesnej hubje je ćim mjenje wěrić, čim lěpje rěči. Tuž dźiće a dajće mi pokoj, doniž njezměju druhich dopokazmow.“

Chceš być derje zastupany,
Hladaj, štó će podpjera,

Jebak znaty, přewołany
Wěc najlepšu rozkida;
Z wopluskom ždyn jeho mjena
Je tež twoja prawda křćena.

H. Zejleŕ, Zhromadźene spisy IV.

39.

Wjelk a liška towaŕšej.

W klóštrskim lěsu měještaj pak něhdy wjelk a liška swoju khěžku. W lěće khodźeštaj do jahodow a sćipaštaj wot běłeho ranja hač do slepeje ćmy. Při tom so často s ludźimi skhadźowaštaj, kotřiž do słanja, do drjewa a do jahodow khodźachu. Wjelk potom jahodki do města na předań nošeše. Tak so z dźěławymaj rukomaj žiwještaj a z dobom nuzny krošik do zymy nahromadźištaj. W zymje khodźeštaj do wsow na přazu, hdźež tak tryskowaštaj, zo so ludźo khori smějachu.

Jónu po hodźoch běštaj na kwas prošenaj. Hižo pozdźe wječor podaštaj so na puć; běše rjany čas a měsačk jasnje swěćeše. Jako běštaj khwilu šłoj, nadeńdźeštaj studničku, a wjelk praješe: „Što dha to? A liška praješe: „Hdźe ha?“ A wón wotmołwi: „Tu w studničcy!“ A měsačk tak rjenje do studnički swěćese a běše połny. A wona praješe: „To je sydrješk“. Wjelk praješe: „Ja sydrješk žałostnje rady jěm.“ Liška rjekny: „Mi so jeho njecha, sym so kalenow najedła“. A wjelk zdychny: „Moja čeŕwjena suknjata, hdy bych ja tón sydrješk měł!“ Liška praji: „Wulapaj wodu!“ A wjelk poča wodu srěbać, zo wšón spróstny, a wusrěba cyłu studničku. Ale tam žadneho sydrješka njebě. A wonaj sebi praještaj, zo je jón něchtó wzał.

Potom dźěštaj na kwas. Ducy wopraša so liška: „Kotry z naju pak zbytne jědźe domoj ponjese, ty abo ja?“ „Mni so jara njecha“, wotmołwi wjelk. A liška rjekny: „Wěš ty što, wjelko, njechamoj naju jědźe hromadu kinyć dać, chcemoj sebi kóždy wosebje brać. Hdyž budźe rěkać: Liška, to je tebi, budźe to mi, a hdyž rjeknu: Liška, to je wamaj, budźe to tebi!“ Wjelk rjekmy: „Mojedla, ja sym spokojom“. A dóńdźeštaj do kwasneho domu.

Liška sydźe so za blido, wjelkej pak za blido njedachu, dokelž běše hrozny a trundlaty. Tuž sydźe so lišcy k nohomaj pod blido. Počachu nosyć a wudźeleć: To je tebi a to je tebi. — Liška, to je tebi!“ a tak za sobu. Přińdźe raz něšto špatniše abo hubjene, rěkaše: „Liška, to je wamaj!“ To pak wona wjelkej suny, kiž dawno

njemdry pod blidom čakaše. Na poslědku poča so samo hóršić a porskać. Tuž wzachu sebi hosćo kije, pjerjechu jeho a wuhnachu. Ćěkajo zaběža sebi we wšěm straše do kólnje, ale cyła čjróda ćěrješe za nim. A wón skoči na přatr, ale woni wzachu sej žerdźe a do njeho kałachu. Tu sebi žiwy rady njewědźeše a we wšej stysknosći poča studnisku wodu pušćeć, zo so wšitcy delka tepichu. Mjez tym běše liška swoje drasty zhrabała a ćehnješe najedźena a napita domoj, zo móžeše so lědy njesć. Poslědnje běše prusnicy jědła a wišnjowy piła, z tymi womaza so a zdaše so tajka, jako by krawna była. Wjelk hłódny, bity a zrudny ju doscěeže. A liška stonaše jemu tajke kruchi. A wjelk tež jara stonajo skoržeše, kak su z nim zakhadźeli. A liška praji: „Aw jawjaw! mi je so hišće wjele hórje šło, ja njewěm, kak domoj přińdu. Njewidźiš, kak krawju?“ A wona postany a so wali a stany a wali so zas a praji: „Mój luby wjelko, ja bych će prosyła, zo by mje domoj donjesł. A wjelk wza ju na khribjet. Jako pak ju njese, směje so liška mjelčo a šepny: „Bity njebiteho njese.“ A wjelk praji: „Što dha šepoceš?“ A liška praji: „Ničo dale, mój wjelko, ja jeno wobžaruju, zo ty toho sydrješka njedosta.“ A wón ju dale njeseše. A jako kus dale přińdźeštaj, liška šepny: „Bity njebiteho njese.“ A wjelk jeje słowa zrozumi a rozłobi so jara. A dokelž runje po ławcy přez rěku dźeše, to ju přeco do wody wottřase a dźěše swoju stronu. To pak lišku přez měru jara mjerzaše.

Běše pak wulka zyma a trochu sněha; a liška běhaše mokra tam a sem a ćehnješe swoju wopuš zady so. A hłowa ju boleše. Tajka přińdźe na drohu a wusłyša wóz jěć; a skoči ruče za keŕk. Pohonč z jerjemi přijědźe a drěmaše sedźo na wozu. Tuž liška skoči na wóz, wočini jedyn sudk a wumjeta khětro wjele jerjow z njeho. Potom skoči dele a zjě wšitke jerje hač do jenoho. A jako chcyše so do toho dać, přińdźe wjelk a praješe: „Štoha jěš, moja čeŕwjena sukjnata?“ Liška praješe: „Ryby. Chceš woptać?“ A wona jemu poł jerja da a tón jemu jara zesłodźa. A wón praješe: „Hdźe ha sy tajke dobry ryby łójiła?“ Wona praji: „Tule w hrjebi“. „A wjelk rjekny: „Tajke bych ja tež łójił.“ A liška rjekny: „To tykń wopuš do wody!“ Dokelž běše zyma, hižo mjerznješe. A po khwili chcyše wjelk swoju wopuš wućahnyć, a liška praji: „Ćežkaj!“ A wjelk praji: „Ja ničo nječuju.“ Liška rjekny: „To je zahe.“ A po khětrej khwili chcyše wón swoju wopuš zaso wućahnyć; ale liška praješe: „Ćežkaj!“ A wjelk rjekny: „Mi so zda, zo so něšto jima.“ Liška praji: „To je přeco hišće zahe. To su te małe rybki.“ Wopuš bě pak

hižo khětro zamjerzła. Po dołhej khwili chcyše wjelk zaso' swoju wopuš wućahnyć; ale liška praješe: „Ćežkaj!“ A wón rjekny: „Mi so zda, zo sym prawje wulku rybu popadnył.“ Wopuš pak běše kruće zamjerzła.

Tuž liška praješe: „Ćehń!“ Ale wón ćahaše, ćahaše a tola jeje njewućeže. Liška praješe: „Zapjeraj so, zapjeraj! Ja sym so też zapjerać dyrbjała, jelizo w hrjebi ležo wostać nochcych.“ A wona dźěše swoju stronu. A wjelk ćehnješe a ćehnješe a torhaše a torhaše; wón so zaprje, ale wšo podarmo. Nětko so rozzłobi a storže ze złosću, hač sebi wopuš přitorže. To pak jeho zatrašnje boleše a wot toho časa běše stajny njepřećel liški, byrnjež prjedy byłoj kaž bratr a sotra.

Ze serb. bajkow. Nawkowa zběrka.

40.

Nalětni čas.

Móc boža nam nětk z noweho
To rjane krasne nalěćo
Po zymnym času dawa,
Hdźež zemja, kiž bě zmjerznjena
So zaso rjenje wupyša
A wšudźom rosće trawa.

Nětk zaso škowrončk wjesele
So k njebju horje pozběhnje
A rjany kěrluš spěwa;
Nětk burski člowjek z noweho
Dźe zwjeseleny na polo
A k nowym sywam dźěła.

Wšě štomy, kiž we zymje tu
Kaž wuskhnjene bjez lisća su,
Nětk zelenja so rjenje;
Nětk zaso kóžda zahroda
Je kaž najrjeńša lilija
Přez mnohich štomow kćenje.

Nětk Bóh tón knjez přez hrimanje
Tež zemju zaso roztřase,
Zo płódniša by była,
Ju z ćopłym dešćom wokřewi
A z miłym słóncom zwjeseli,
Zo dobry płód by měła.

Nětk w žiwym času nalěća
Tež kóžda wačka wjesoła
Po swojim wašnju dźěła;
Haj cyłe dny so prócuje,
Zo pak, hdyž zyma nastanje,
By jědź a bydło měła.

Tuž prócuj so tež, člowječe,
Spomń, zo to rjane nalěće
A lěćo zańdźe ruče:
Tak zo maš potom naješć so
A swoje ćopłe bydlenjo,
Hdyž zyma přińdźe kruće.

Haj dźěłaj, luby člowječe,
Za swoje rjane nalěće,
Tak dołho, hač sy młody;
Štóž za młodosć je dźěławy,
Ma, hdyž je stary, hubjeny,
Wšak dźěła krasne płody.

A při tym pak tež pomysl' sej,
Hdyž na zemi tu zachodnej
Je wšo tak krasne, rjane:
Kak tola wjele krasniše
Je njebjo — bože bydlenje,
Wot Boha zhotowane.

Tež naš duch jónu zawěsće,
Hdyž derje naš čas wušoł je,
Tam wěčnje bydlić budźe.
Duž sprawna duša wjesel so,
Budź sćeŕpliwa a přećeŕp wšo,
Hdyž křiž će trjechi wšudźe.

Haj zraduj tež a wjesel so,
Ty sprócniwy křižnošerjo,
Tež za tebje wšo kćěje;
A hladaj k njebju z wjeselom,
Tam je naš wótcny kraj, naš dom,
Tam naš duch zbóžnosć změje.

Pětr Młyńk, Hórnikowa Čitanka.

41.

Kozakaj.

W času poslědnjeje wójny přićahnychu jónu kozakojo do wsy Wuric njedaloko Budyšina. Štó njeby tych znał, pak hišće ze samsneho widźenja, pak z powědanjow nana abo maćerje? Što njeby wědźał, zo běchu překlepani pacholjo na wětrospěšnych kónikach, hewak pak dobri ludźo, wustojni přede wšim na to, njepřećela w stajnym njepokoju, w nocy a wodnjo w straše a njeměrje zdźeržeć. — Ćile ludźičkojo přijěchachu we wjesołej črjódźičcy. We wsy pak běše žiwnosćeŕ z mjenom Mikela. Tež jemu běchu někotrych tych njelubych hosći připowědźili. Tola zo by so jich do časa zminył, što ta mudra hłowička wobzamkny a sčini? Jeho khěžku, w blizkosći hłubokeho puća a lipoweho keŕka, wobdawaše dwórčk a tónle zasy murja z wrótkami. Naš Mikela zezamka, prjedy hač wojacy do wsy přićahnychu, khěžne durje, zawrě wrótka a poda so khwatajcy do brězoweho hajka na hórcy pola susodneje wjeski. Wot tam zhladowaše nětk na swój statok dele. Mjez tym běchu kozakojo do wsy zaćahnyli. Dwaj z nich stupištaj k Mikelowej khěži, zo byštaj tam hospodu brałoj. Jako pak běchu tam wrótka zawrěne, přeleže prěni wot druheho pozběhnjeny muričku, bě w dwórčku a sćahny druheho horje, abo pušći jeho wrótka wotewriwši tež nutř. Tak běštaj w dwórčku. Ale kak dale. Khěžne durje so tež njewotewrichu. Ničo wo to, wědźeštaj sebi pomhać. Hlej, jstwine wokno měješe kukačk abo suwačk wulki dosć. Tón bu wotsunjeny a jedyn pozběhny druheho, kotryž nětko z woknom nutř lězeše a pomhaše jemu. Při tym słyšach z mojeho keŕka za lipu, w kotrymž skhowany přihladowach, tamnoho poł nutřka naivnje te słowčka prajić: „Hósć lěze, hósć lěze!“ — Nutř zalězši wotewri durje a pušći towarša nutř. Tak běštaj w hospodźe. Mikela bě nazdala khwilku přihladował. „Tola Bohu skorženo, što so to čini,“ — nadobo wuhlada, zo so doma z wuhenjom kurić poča.

Tuž nastaji so ruče na nohi a khwataše domoj. Tu do jstwy stupiwši widźeše brodateju hosćow wojakow, kotrajž za blidom sedźo z mlóčnika, po kotryž běštaj sebi w pincy pobyłoj, mloko šlapaštaj; w kachlach pak warještaj dalšu jědź. A kajkaj to dobroćiwaj a zdwórliwaj hosćej?! — přetož lědma bě Mikela do jstwy zastupił, prošeštaj jeho, zo by so přisydnył a sobu jědł. — Tak běše Mikela zwólny — njezwólny wojakow do hospody dostał a što chcyše, hač za njelubu hru přećelne wobličo činić!

H. F. Wjela, Hórnikowa Čitanka.

42.

Serbow bitwy pod Lubinom.

DO BITWY.

Rapak znoša wot wječora
Na hona so łužiske,
Njestraši joh' lěsna hora
Ani doły hłuboke.
Wothłós zrudnoh' rapanja
Po Serbach so rozlěha.

Za rapakom strašnje ćehnje
Cuzych wójsko přemócne
Ćěmna mróčel powoblehnje
Mjezy zemje serbskeje;
Hrozy z krutym njezbožom
Našim wótcam z wotročstwom.

Na wšě strony pósli njesu
Zrudnu powěsć po kraju,
W polu horka, delka w lěsu
Do bitwy wšo wołaju:
„Bratřa, hona wótcowske
Z wótrym mječom škitajće!“

Štóž krew serbsku w žiłach čuje,
Swětłu bróń sej wopasa,
Ryzy konja posedłuje,
Z lubymi so rozdźěla,
Młodźenc, wótc, starc šedźiwy
Do bitwy je hotowy.

Hdźež tam wokoł lubinskeje
Hory sokoł zlětuje,
We slěbornych żołmach Sprewje
Jasne křidła wobhladuje:
Tam so Serbja škhadźuja,
Khorhowje jich zmahuja.

Hněw wšěm ducha pozběhuje,
Z wočow khrobłosć płomjeni,
Sylna ruka zapřimuje
Mječ, kiž w nóžnach zašćerči.
Twoji Serbja, Łužica!
Strach a bojosć njeznaja.

Na njebju so słónco khowa
W mróčelach krew čerwjenych,
Mnohich do ćěmneho rowa
Wita w pruhach błyšćatych.
Tola Serb so wjeseli
Smjerće za kraj wótčinski.

PO BITWJE.

Zas so słónčko za horami
Lěsojtymi dokhowa,
Mróčele pak z njewjedrami
Jasnosć jeho přikryja.
Ćěmnosć nócna po zemi
Čorne křidła rozšěri.

Njemdry wichor wuje w holach,
Drěje lisćo ze štomow,
Po krwawnych je nosy polach —
Mortwym Serbam zrudny row!
Sama Sprewja slěborna
Žarowajo pluskota.

Ćežki hrimot k rowu zwoni,
Jasny błyskot přewodźa;
Ćmowe njebjo sylzy roni,
Krwawne rany wopłoka,
Kotrež smjerć su přinjesli
Serbam za kraj wótčinski.

Posyte je ze ćěłami
Njezbožowne bitwišćo.
Bóh tón njebě ze Serbami;
Padnychu jich kralojo!
Z nimi bě so nadźěja
Z kóždej' duše zhubiła.

Khroble Serbja wojowachu
za sławu a swobodu,
Wótre mječe zejhrawachu
Njepřećelam k njezbožu!
Dońž njej' přemóc njesměrna
Wutrobitosć přemohła.

Pod horu tam rowy ryja,
Ze želniwym zdych'wanjom.
Mortwych bratrow z pjeršću kryja.
Błyskot jasny z hrimotom
Krwawne polo wobswěći,
Zahrjebanych počesći.

Kralow mortwych donjesechu
Wysoko pak na horu.
Z kamjenjemi pokładźechu
Rowy, ludej k znamjenju:
Kak su dali wótcowje
Za Serbowstwo žiwjenje!

K ranju won so zyboleše
Hwězda jasna na njebju,
Z nadźěju zas posylnješe
Serbow zrudnu wutrobu:
Přichodnosć zo přinjese
Rjeńše časy zbožowne.

Mikławš Cyž, Hórnikowa Čitanka.

43.

Wucho abo kurjatko.

Borkač přiwjedźe sebi kmótra Hansa na kermušu. Jeho za blido sadźiwši, počina nože rjedźić a točić. Žona pak pječe w kuchini kurjatka, a po kuchańsku woptawa a woptawa, hač běchu so kurjatka minyłe. Ale kak mohła so nětko wurěčeć? Zbožowna mysljička ji připadźe. Muž zańdźe na najstwu, zo by tam po něčo dóšoł. Spěšnje suny so žona do jstwy a poča: „Hdy byšće wědźał, kmótře, što mój muž z wami chce. Chce wam wuši wotrězać — wbohi je druhdy přemysleny. Ćekńće, kmótře, ale spěšnje!"

Kmótr naboja so a khwataše z dwora won. Po khwili přińdźe muž dele. „Hdźe je kmótr?“ wopraša so. „O“, dźeše žona, „ty sy sebi praweho njeplecha do domu přiwjedł; přilěze tón čłowjek do kuchinje a wzawši kurjatka ćekny z dwora.“ Muž njewotpołožiwši noža, kotryž měješe w rucy, běžeše hnydom za kmótrom wołajo: „Kmótře! jenož jedne mi daj!“ Kmótr mysleše na wucho a nóžkowaše bóle dyžli prjedy.

Ze serb. bajkow. Šewčikowa zběrka.

44.

Božemje horam.

A domoj ptačata do juha
So ze črjódami hotuja;
Mhły běłe jako smjertna tuha
Přez doł a horu žołmuja . . . . .

Wam božemje, wy dobre hory,
Wy hwězdow ćichich towařški!
Mje domoj ćahnu nowe dwory,
Wam postrow wołam drohařski.

A tola wutroba so rudźi
A mikawčk sylzu koleba;
Waš duch mi w duši dźiwjosć skludźi,
Ból z myslow w skałach pohrjeba.

Hdyž parle bjerješće a smužki
Sej w zerjow barbnym horjenju
A słónco witašće kaž družki
Na ličkach w róžow młódnjenju.

Mi njebjo do wutroby padźe
Kaž z bajki zbóžna sonina,
A duša sebi njebě k radźe,
Hdyž rajska běše zwonina.

Hdyž pychu mjetaše do rowa
A jusk při słónca khowanju,
A zrudne stoješće bjez słowa
We zerjow ćichim płakanju,

Mi twarješe sej ćichu khěžku
Do myslow pokoj podaća,
A na lico mi z přenjej hwěžku
So sylza kuli wodaća — —

Hdźež Serb sej twari běłe dwory,
Tam z dźaknej pěsnju spěwać chcu,
Kak přemohłe sće, módre hory,
Mi w duši dźiwjosć, ból a ćmu.

Hdyž z ptačatami nětko ćahnu
Do ródnej' Serbow do zemje,
Za kłobuk hišće jónkróć sahnu:
Wam, hory módre, božemje!

J. Ćišinski, Z juskom wotčinskim.

45.

Šewc a čert.

Něhdy běše šewc, kotryž bě tak khudy, zo při cyłym swojim dźěle swoju swójbu zeživić njemóžeše. We swojej nuzy njewědźeše, što by započał. Tohodla da so čertej zapisać. Tutón so jeho prašeše,

što chce za to měć. „Nó,“ měnješe šewc, „daj mi telko pjenjez, zo móžu sebje a swoju swójbu zeživić.“ A tak nošeše jemu čert káždy dźeń pjeć toleŕ. To pak sta so tehdom, hdyž Jězus hišće ze swatym Pětrom na zemi wokoło khodźeše.

A přińdźeštaj tež k tomu šewcej, kotryž bě so čertej zapisać dał, hdyž so z wječora šěrić poča. Šewc njewědźeše štó a z wotkel hosćej staj, a prašeć so jeju šewc strachowaše, dokelž widźeše, zo staj to cyle přistojnaj člowjekaj. Wonaj žadaštaj, zo byštaj tu přenócować směłoj a šewc jimaj to jara rad slubi. Žona jeju přećelnje powita a přihotowa jimaj dobru wječeŕ, po wjećeri pósła jimaj pěknje łožo a sama so wonka pod přitwarkom lehny. Rano stany zahe a zwari jimaj snědań, kaž so to tež słuša. Hdyž běštaj so nasnědałoj a chcyštaj hižo woteńć, wopraša so Khrystus: „Što smój dołžnaj?“ Šewc na to wotmołwi: „E, ničo.“ Khrystus praji: „Nó, dha sebi něšto přej! A šewc wotmołwi: „Hdyž móžu sebi něšto přeć, dha bych rad měł, zo by so mi třoja wěc dopjelniła; z prěnja: štóž so tu na mój wusmoleny třinóžkaty stoł sydnje, hdźež ja wšědnje sydam, hdyž šewcujo někajke roztorhane škórnje płatam, zo by na nim wostał kaž přikowany, tak dołho hač ja chcu; potom: štóž budźe na mnje z woknom do jstwy nutř hladać, zo by wot wokna woteńć njemohł, doniž bych ja to njechał, a skónčnje: štóž by na zahrodźe z mojeje krušwiny krušwy třasł abo šćipał, zo by so wot njeje hibnyć njemohł, tak dołho, hač bych ja to njechał.“

A Syn Boži rjekny: „Stanje so ći, kaž sebi to žadaš,“ a woteńdźe ze swjatym Pětrom. A hdyž bě so hižo šewcowy čas minył, tu přińdźe po njeho čert prajo: „Šewco, nětko póńdźeš ze mnu do hele; wšak wěš, zo je hižom čas.“ Na to šewc wotmołwi: „So wě, so wě, ale dočakaj wšak khwilku, hač powječerjamy, a mjez tym wotpočń tule na třinóžcy!“

Čert njeda so dołho prosyć a čapny so hnydom, zo by tam dočakał. A po wječeri rozžohnowa so šewc ze žonu a z dźěćimi na puć do hele a rjekny čertej, zo by nětko z nim šoł. Čerćisko pak stawa a stawa, křiwi so wšelako, zo jeho wšo boli, zo by so jenož wottorhnyć mohł, ale to njeńdźe. A křiči na šewca: „Tu tola helscy pali, tuž mi tola pomhaj a pušć mje, pušć! ja ći rad hišće něšto časa přidam.“ A šewc praji: „Je-li zo mi hišće sydom lět přidaš, směš hić.“ A čert jemu hišće sydom lět přida.

A hdyž bě so sydom lět minyło, přiběža čert zaso po swojeho šewca; ale hižo wjacy do jstwy njeńdźeše, jenož z woknom na

njeho hladaše a do wokna klepajo wołaše: „Šewco, sym tu zaso po tebje, hotuj so, wšak wěš, hdźe maš hić.“ Ale hdyž šewc čerta wusłyša a wuhlada, rjekny jemu: „E, dočakaj jenož trochu, hač powječerjamy! Čert tohodla wonka na šewca stojo čakaše. A hdyž bě tutón po wječeri a bě so na puć zhotował, rjekny: „Nó, čerćiko, pój! Hižo sym hotowy.“

Ale luby čert njemóžeše nihdy wot wokna, měješe nozy kaž přikowanej. A když widźeše, zo dale njemóže, da so do prošenja: „Pušć mje, bratřiko, přidam ći hišće něšto časa.“ A šewc wotmołwi: „Hdyž mi hišće sydom lět přidaš, směš hić! Ale to ći praju, hdyž třeći króć přińdźeš a ty potom, hdyž budu ja hotowy, njepóńdźeš, potom pak mi wjacy njepřińdź, ja twój błazn być njecham.“ A čert přida jemu tež nětko zaso sydom lět a wróći so sam domoj.

Hdyž pak běchu so lětka minyłe, přińdźe čert zaso po swojeho šewca. Hdyž jeho tón wuhlada, rjekny: „Prawje tak, zo dźeš, je tola skoro čas. Ale dočakaj kusk na mnje, doniž so njepřihotuju, abo dźi do mojeje zahrody a natřas namaj na puć něšto krušwow, su so lětsa runje tak prawje radźiłe, njech namaj je žona potom do brěmjenja zwjaza.“ Khwatajcy běžeše čert do zahrody a třaseše tak sylnje, zo za khwilku ničo wjacy na štomje njebě, hač hołe hałzy. Mjez tym pak bě so šewc na puć přihotował a wołaše na čerta: „Nó, tu derje zakhadźeš, njechaš traš cyły štom sobu wzać, ja sym ći tola rjekł, zo by tu krušwow natřasł, a ty tu zakhadźeš, kaž by w heli był. Pój radšo přecy do hele, ja sym na puć hotowy.“ Luby čert pak so prócowaše, zo by ze štoma dele přišoł, ale wšo bě podarmo. Tu počina so šewc na njeho huntorić: „To je tola pře wšu měru. K třećemu razej chcu ja do hele hić a ty njechaš. Mysliš, zo sym twój błazn? Čakaj, čerćiko! „Ruče běžeše nutř po swój rjemjeń a poča tola tak surowje wboheho čerta šić, zo tutón z cyłej šiju wołaše, tak zo cyła wjes so zběža, wćipna, što so tu tola stawa. Šewc wšak njepřesta do čerta młóćić, doniž njebě cyle přebity. Hdyž pak wbohi khudak na čerta ani wjacy podobny njebě, pušći jeho šewc prajo: „Dźi, kak zo traš će w heli hišće spóznaju.“

A z radosću khwataše čert wostajiwši šewca domoj, hač so tak za nim kurješe. Před smjerću poruči šewc, zo bychu jemu, hdyž jeho pokhowaju, falu sobu dali, w kotrejž je khodźił; a tu jemu tež dachu. Bórzy na to zemrě a dźěše k njebju, a tam přišedši kłapaše do njebjeskich wrotow, zo bychu jemu wotewrili.

A swjaty Pětr wotamkny ze swojim klučom njebjeske wrota a jeho wuhladawši rjekny: „Šewco, ty tu žadnoho městna nimaš! woteńdź, štož sy sebi wolił, je so ći stało. Hdyby sebi njebjeske kralestwo wuzwolił, by je měł.“ To prajiwši zamkny zaso wrota.

Šewc sebi sam takle powědaše: „Što mam nětko započeć?“ A wotmysli sebi, zo runy puć do hele póńdže. Hdyž čerći jeho z daloka so bližić widźachu, počachu na so wołać a škrěčeć: „Šewc sem dźe! khětře zawrějmy wrota, njepušćmy jeho nutř, hewak nas bórzy wšěch z hele wubije!“

Šewc kłapaše dosć, ale podarmo. Hdyž jeho tak ani do hele pušćić njechachu, dźěše zaso na swjateho Pětra do njebjes. Swjaty Pětr wotamkny a pohlada na njeho prajo: „Za tebje tu nihdy žadnoho městna njeje; čiń, zo dale přińdźeš! A tak dźěše khudak zaso do hele, a čerći zaso škrěčachu: „Jenož toho šewca sem nutř njepušćće!“ Tohodla so wón zaso wróći k swjatemu Pětrej. A hdyž swjaty Pětr z klučom wrota wotewri, ćisny naš šewc nadobo swoju smolanu falu do njebjes nutř prajo: „Hdyž tam ja njebudu, njech je tam moja fala.“ A zaso dźěše k heli. Ale tu so jemu nichtón njepokaza, wrota běchu zawrjene a nutřka bě wšo ćicho. Tohodla praji šewc sam při sebi: „Hišće jónu póńdu na toho swjateho Pětra.“

A dźěše a kłapaše zaso. Swjaty Pětr wotamkny a šewc so jemu khětře pod ruku do njebjes nutř suny, tam rozpřestrě sebi swoju falu a sydny so na nju. Swjaty Pětr jeho won honješe, zo by tola šoł, hdźež jemu słuša, zo w njebjesach městna nima. Ale šewc hižo sedźeše; jemu so wottam njechaše a rjekny Pětrej: „Wšak ja njesedźu na wašim, sedźu dźěn na swojim!“ A wosta při wrotach sedźo, dokelž běše lubemu Bohu žel wboheho, wo kotrehož ani čerći njerodźachu.

Ze serb. bajkow. Šewčikowa zběrka.

46.

Narodne pěsnički.

II.

KHUDA SYROTKA.

Ja pak khuda syrotka
Nimam žanoh' přećela.

Wšitcy ludźo na mnje su,
Bjez winy mje hidźa tu.

Mać ta je mi wumrěła,
Nana ’šće mam žiweho.

Ja chcu słužić mojom’ knjezej,
Chcu jom’ swěrnje dźěłaći.

Wón b’dźe wěsće na mnje hladać
A mi pomhać z nuzy wšej.

ZRUDNY KWAS.

Hólcy so na kwas hotowachu,
Swoje sej koniki sedłowachu.

Swoje sej wotrohi připinachu,
Do runoh’ pola so zjězdźowachu.

Rapaki wyše nich zlětowachu,
Na nich tak žadławje rapachu.

Rapaki wyše nich zlětowachu,
Wulke jim njezbože wěšćachu:

Zo jim nawoženja z konja padny,
Zo sej šiju a hłowu zrazy.

Prěnje to hono tam přejědźechu,
Z konja přec padźe jim nawoženja.

Z konja přec padźe jim nawoženja,
Swoju sej šiju a hłowu zrazy.

Prěni króć zwony so zazwonichu,
Njewjesta poča so swatow prašeć:

„Hdźe maće mojeho nawoženju,
Zo tu jow nihdźe mjez wami njej?“

„„W nowej je komorje nawoženja,
Swoju sej hotuje lindyr drastu.““

Druhi króć zwony so zazwonichu,
Njewjesta poča so družkow prašeć:

„Hdźe maće mojeho nawoženju,
Zo tu jow nihdźe wón mjez wami njej’?“

„„„W nowej je komorje nawoženja,
Wón sej swój swětły mječ připasuje.“““

Třeći króć zwony so zazwonichu,
Njewjesta poča so braški prašeć:

„Hdźe maće mojeho nawoženju,
Zo tu jow nihdźe wón mjez wami njej’?“

„„Z konja je padnył twój nawoženja,
Swoju sej šiju a hłowu zrazył.““

„Torhajće ze mnje tu lindyr drastu,
Běłe te płachty mje wodźěwajće.

Zo budu žarować lětko a dźeń
W zelenym wěnašku ke mši khodźić,

W zelenym wěnašku ke mši khodźić,
Na swojoh’ lubeho njezabywać!“

Z Hórnikoweje „Čitanki“.

47.

Přisaha budyšinskich serbskich měšćanow z druheje połojcy 15. lětstotka.

(Najstarši pisomny dokład serbskeje rěče.)

PŘISAHA.

Ja přisaham Bohu a našemu nejgnadnjejšemu knjezu, knjezu ...., krali čěskem a jeho gnadźe dźědźicóm a wšicknym potomnym kralóm čěskim, burgermajstru a radźe toho města Budyšina wěrny, posłužny a podany być we dnje a w nocy, hdyž ja wot nich napominan budu, a při radźe stać w wšicknych wěcach, kotare woni za lěpše poznaju, jich lěpše pytać, a jich hórše wobwarnować; tak jak mi Bóh pomoz a jeho swjate słowo.

Časopis Mać. Serb. 1875.

48.

Wo nastaću serbskich městnostnych mjenow z mjenow rěkow.

Serbske městne mjena su we třoch dobach časach nastałe. Po mojich přepytowanjach nastachu najprjedy wsy, kiž maju swoje mjena po serbskich swójbach abo splahach — potom w druhej dobje wsy, kiž maju swoje mjena po ležomnosćach abo swojim położenju — a w třećej dobje wsy, kiž dóstachu swoje mjena po jich wobsedźerjach, t. j. jich knjezach abo knježkach.

Naši Serbja mjenujcy njejsu, kaž němscy stawiznarjo rad wudawaju, hakle w času přećahowanja ludow abo po nim do swojich sydlišćow zaćahnyli, po tym zo běchu je pječa Němcy wopušćili, ale Serbja su prěnjotni wobydlerjo, autochtonojo, w krajinach srjedź rěkow Wódry a Solawy a wot Łužiskich a Rudnych hór hač k połnocy do nižinow: wot nětčišeho města Frankfurta při Wódrje přez Barlin a Branibor hač k Łobju blizko Dźěwina, a tohorunja běchu autochtonojo wšitcy Słowjenjo, kiž dale k połnocy wot Serbow srjedź rěkow Wisły a Łobja hač k narańšemu abo baltyskemu morju sydlachu, tak mjenowani Połobjenjo a baltyscy Serbja, kotřiž w splažnym a rěčnym nastupanju jenak blizko stojachu Serbam kaž Polakam.

Naši Serbja wobdźěłowachu jako twjerdźe zasydleni ratarjo hižo wjele lětstotkow do Khrystusoweho naroda tutón swój ródny

kraj mjez Wódru a Łobjom a mjenowachu so tehdy powšitkownje, dokelž swoju ródnu zemju wobdźěłachu, Zemjane, t. j. Zemjenjo, w staršich romskich spisaćelach „Semnones“, — rozeznawajcy so z tym wot swojich nawječornych susodow Němcow-Germanow, kiž běchu pastyrjo a rubježni wojowarjo, t. j. nomadojo. Jako tajcy přićahowachu woni též hižo do Khrystusoweho naroda husćišo do serbskeho a słowjanskeho kraja srjedź Łobja-Solawy a Wódry-Wisły, podćisnychu sebi mjenje a wjacy słowjanskych splahow a přebywachu mjez nimi, tak dołho hač so jim to spodobaše a jim to jich njeměrna, wojowniska krew dowoli, jako knjezojo a knježerjo, spokojom z tym, zo jim Serbja-Zemjenjo žadane dawki wobstojace w płodach polow dawachu, a jich stadłam — hdyž žadnych sobu přićěrichu — pastwy poskićachu. Na to wašnje so wujasni, hdyž nam Tacitus podawa, zo za jeho čas Suebojo — němski splah, kotrehož přenjotne sydła su a běchu w nětčišej Šwabskej — též srjedź Łobja a Wódry sydlachu: běchu so tam jako njeměrni dobywarjo na čas zaćišćeli. Tu wobsadźichu woni jako swobodni knježerjo hrody a hrodźišća Zemjanow a žiwjachu so kaž knježkojo z dawkow swojich poddanow, z hońtwy a pastwy, lěhajo, kaž jich potomnicy dźensa radźi spěwaju, na kožach mjedwjedźow a srěbajo piwo, serbske piwo. — A tak so též wujasni, hdyž nam Jornandes powěda, zo w spočatku ludoćahow Gothojo při wuliwje Wisły w dźensnišej Pomorskej a nawječornej Pruskej bydlachu: běchu tam w wonym času z južneje Šwedskeje, hdźež maće hišće dźensa krajinu Gothland, přićahnyli a ćehnjechu potom w ludoćahach dale k Čornemu morju a skónčnje do Italskeje a k Pyrenejam. Mjeno Serbja běše tehdy jenož pomjenowanje małeho splaha Zemjanow-Semnonow, kotryž měješe swoje sydlišćo w nětčišim Voigtlandźe, mjenowanym w starych žórłach stajnje „Serbsko“.

Tak khětře hač Serbja-Zemjenjo počachu worać, syć a žněć, założichu sebi též stajne sydlišća abo wsy, a to kóžda swójba abo kóždy splah wosebje, wězo najprjedy w najpłódnišich stronach kraja a po móžnosći daloko rózno, zo by kóždy splah dosć wobsydnosće měł. Wšě hona, pola, łuki a lěsy běchu zhromadne wobsedźenstwo cyłeho splaha, tohodla ma wuraz „wjes“ tón samy korjeń kaž słowo wšón = cyły. Z toho též wukhadźa, zo njebě tehdy hinak móžno, hač zo tajka wjes dosta mjeno cyłeje swójby, cyłeho splaha, kiž pak měješe zaso swoje mjeno po swojim prawótcu a założerju. Tak nastachu naše najstarše wjesne mjena na -icy, delnjoserbski

-ice, haž na př. Ćemjeŕcy, Dobrošecy, Lutyjecy t. j. sydlišćo swójby Ćemjera abo Choćěměra, Dobroša abo Dobrosława, Lutyja abo Lutoborja, t. r. młody wojownik. Tute mjena nastachu wěsće wjacy wěkow abo lětstotkow do Khrystusoweho narodźenja.

Čim bóle so tajka swójba powjetši, ćim bóle rozšěrješe so tež jeje wobsydnosć. A zo bychu Serbja tutych wsow dźěle swojeje wobsydnosće rozeznawali, dawachu jim po jich wašnosći a ważnosći wšelake připrawne mjena, a tak nastachu naše ležownostne smjena. Hdyž pak bě so tajki zhromadny splah z časom přejara rozrostł a rozmnožił, wotšćěpi so wot njeho wotnoha někotre swójby, a sčini so pak cyle samostatna, pak wosta hišće z dźěla pod rozkazom zhromadneho splaha. W přenišim padźe wuzwoli sebi tutón wotšćěpk nowu hłowu, noweho wótca abo starostu, mjenowaše o nět ko po nim a připołoži tež nowej wsy, kotruž sebi załoži, tuto nowe swójbne mjeno. W druhim padźe pak zasydli so ta wotnoha něhdźe z boka na ležownosćach, kiž měješe cyły splah hižo za swoje, a založiwši tam nowu wjes, da ji mjeno, kotrež ležownosć wot dawna hižo měješe; tak nastachu na př. wjesne mjena Łaz (= němski „Gehege, Hag, Gereut“), Wólšina („Erlengebüsch“), Brězyna („Birkenbusch“), Dubc („Eichenhain“), Hory („Bergen“), Wysoka („Hochdorf“), Kamjenna („steiniges Gefilde“), Wjazońca („Rüsterbach“), Sprjowje („Sprey = Dorf an der Spree“) a tak dale; tuto nastaće spóznaje so tež hišće z ludoweho nałožka, zo so praji: ja du na Hory, wón bydli na Horach, štož je samo ze serbskeje rěče do němskeje přešło, hdyž Němcy wokoło Drježdźan praja: er geht in die Lössnitz, er wohnt in der Sebnitz atd. Započatk założowanja tajkich wsow směmy drje hišće do časa před Khrystusowym narodom położić.

W přenich lětstotkach našeho ličenja časa přestawachu a přestachu drje bórzy do čista założenja sydlišćow z mjenami swójbow, a tehdy měјachu swój započatk założki sydlišćow třećeje doby abo nastachu wjesne mjena třećeje rjadownje, t. j. wsy dostawachu mjena po swojim wobsedźerju abo knježku; tola pak założachu so pódla přeco hišće tež wsy druheje družiny. Přez wobkhad Serbow z Němcami mjenujcy a přez poddanosć wšelakich serbskich splahow a župow Němcam, kiž běchu so do jich kraja dobyli, w času před a po Khrystusowym narodźenju, nawuknychu tež Serbja, zo to njeje runje tak špatne a hłupe z knjezom być, a tak wuwi so tež pola nich staw knježkow, runjež wšak drje tajki serbski knježk tak kruće a surowje knježić njero-

zumješe kaž jeho přikładnicy. Tak nastachu skónčnje robočanske wsy abo wsy knježkow, kotrež tež po swojich knježkach swoje mjeno dóstachu, zo by so tež tak knježkowe swójstwo woznamjeniło; sem słušeja wjesne mjena kaž Měrkow, Hunjow, Stachow, Radwoŕ, Miłoraz, t. j. wjes abo wobsedźeństwo Měrka abo Měrosława, Unija, t. j. Dobreho abo Unisława = Dobrosława, Stacha abo Stanisława, Radibora, t. j. rady wojowaceho a Miłorada. — Tute robočanske abo knježe wsy přeměnjachu z wjetša swoje mjena ze swojimi wobsedźerjemi, štož so tež tu a tam z lisćinow hodźi dopokazać. —

Dr. E. Muka, Łužica 1903.

49.

Nadźěja, lubosć, wěra.

Tam na dalokim jězorje,
Na módročornej hłubinje,
So wjeze moja nadźěja,
Je dobrym wětram podata;
Łódź lubu derje nawodźuj,
Mój łódźniko, a njezdrěmuj!

Při brjozy toho jězora
Tam běłe kołpy płuwaja,
So hordźa w žołmach kupajo
A maja lube towaŕstwo;
Pas, woda, kołpy swěćate,
Mjez nimi moja lubosć je!

W tej wodźe kćěje róžička
A korjeni so do brjoha,
So wody přez nju zliwaju,
Hdyž wichory so pozběhnu —
Ta młódna kwětka w jězorje
Je wěra w mojej wutrobje.

H. Zejleŕ, Zhrom. spisy I.

50.

Žadosć.

Štó wróći do kraja mi lětnje ranje?
Wóń jeho kćěwa, jeho spěwa radosć?
Štó jenož krótku wróći słódku khwilku
Mi jeho wonjenja a zwonjenja?

Přez haj a hono ćehnje zdychowanje,
A w duši cunjozrudna spłakny žadosć —
To echo mrějaceho žiwjenja!

O spěchaj rjanoh' ranja zaswitanje!
Wróć kuzło wonjenja a zwonjenja!

J. Ćišinski, Formy.

51.

Studnička w Duborcy.

Něhdy bě w Smochćicach wułki mór a koło wokoło. Žadyn domjacy srědk, žane lěkarske wukazanje njepomhaše. Bóh luby Knjez pak běše dawno na tón čas z wustrowjacej mocu požohnował studničku w Duborcy.

Při jězdnym puću, kiž ze Smochćic do města wjedźe, něhdźe pjeć stow kročel wote wsy a pjećdźesat kročel wot puća k prawicy w keŕčkach, kiž Duborka rěkaju, žórleše so studnička z jasnej dobrej wodu.

Cyła wjes ležeše khora a mrěće bě we wšěch domach. Štóž pak hišće zamó k tej studničcy po štyrjoch lězć a so z njeje napić, tón wotkhori.

Wotkhorjeni dyrbjachu khwatać swojich zemrětych khować w blizkosći. Při wjelkowskim puću so hišće dźensa to mócne pohrjebnišćo pokazuje na Pjetašec polu pod wulkej brězycu.

Studnička w Duborcy bě z toho časa wuwołana po wšěch Ďelanach. Ze wšěch stronow přikhadžachu khori a napiwachu so strowi. A k ćeźkokhorym bu ta woda nošena nic bjezdźak. Tež strowi sebi z njej strowotu krućachu. Kiž bychu do města khodźili, bychu sej na domojpuću karany, bleše a khany za dom načerali.

Běše pak knjez nad Smochćicami hrozny, njepopřacy. Tón wyše teje studnički khěžku natwari a ju zamkny. Jenož do hrodu dyrbješe ta woda po rołach běžeć.

Ale bože khostanje njewuwosta. Kiž bě druhim njepopřał, přińdźe sam do tradanja. Ta woda zaprahny.

Mały suchi dólčk woznamjenja hišće dźensa to městno, hdźež je so něhdy woda wustrowjenja žorliła z kužołkom.

Ta woda wotpočuje hłuboko w zemi; tón hrozny knjez pak njeje k wotpočinku přišoł.

Hórnikowa Čitanka.

52.

Wodźan.

Prěni wobraz.

LĚSNY MLYN.

Powědaŕka.

Była je, była knježnička,
wódneho muža njewjesta.
Nět' při jězorje žaruje:
we lěsnym młynje rodźena,
wot swojoh' nana předata,
wódnemu mužej data je!

Khór.

Šwórčo rěčka žołmy ćěri
pluskotace do dwora,
wjerći koło, dale měri
pućik swój do jězora.

Žołma do jězora spěcha,
wša ju wita wodźina —
nad njej — módra njebjes třěcha,
wokoł — lěs so wupina.

Khór žónskich.

Na brjozy hrajka sej holičo,
w jězorje wobdźiwa wobličo.
Mjeta tam běłuške kamuški,
łopješka zelene,
kwěćeńki čeŕwjene;
spěwa sej wjesołe spěwuški.

Spěwajo drastu so wuslěka,
žołmy so swětłuške wobleka.
Khłódna je wodźička,
wjeselša myslička.
W jězorje wobraz swój wohlada,
z posměwom hordym so zahlada.

Mužski hłós.

Jězor ćichi — samoćina —
wětřik drěma — lisćo spi,
čłowske wóčko njewidźi. —
Ale Wodźan z wódnoh' sćina

rozkuzłany na nju hlada,
rozhorjeny sebi žada:
„Moja dyrbi być!“

Maruška (ducy domoj).

Nana mam, maćeřku sym měła.
Macocha so stajnje na mnje hněwa.
Hněwa so — kaž so chce —
maćeřcy mje njewozmje.
Sama sym — sotřičku bych měła —
wotešła je wot nas w cuze dźěła.
W cuzbje je — wjesele —

na mnje wšak njezapomnje.
Sama sym. — Štó ze mnu khodźi?
w hajkach, polach za ručku mje
wodźi?
O hdźe by tajki był, —
kiž mi luby wostać chcył!

Khor.

Rěčička šumi, koło so wjerći,
młyn klepota.
Wody so ćěrja, grat spěšnje šćerći,
zwónčk klinkota.
Wšě ludźo su sparni.
Młynk z macochu šwarni.

Koło so wjerći, sylnišo ćěri,
lětaja škrě —
młyńca so pali, płomjo so šěri.
Woheń ma žně.
Młyn w płomjenjach pada.
Njej' pomoc, njej' rada.

Młyn pusty šeri — Jězor so swěći
kaž słónčny błysk.
Młyńk połny dwěla k jězorej leći
tepić swój stysk — —
Wšak Wodźan ma woči,
jom' napřećo kroči.

Wodźan a młyńk.

Wodźan: „Hdźe khwataš? hdźe chceš?“

Młyńk: „Preč: dźi mi z puća!“

Wodźan: „Zastań a njeběž!
praj mi, što chceš?“.

Młyńk: „Preč! — dźi mi z puća!
— njeprašej so! —
ja sym so nadrěł, — napinal mocy,
podarmo dźěłał wodnjo a nocy:
woheń je zežrał moje mi wšo.
Młyn wjacy njemjele.
Zašłe wšě wjesele: —
prošeř sym.“

Wodźan: „Hdźe dha sy prosył?“

Młyńk: Ćežcy sym nosył,
Boha sym prosył. — —
Prosył sym něhdy,
prosył sym wjele —
Njepřišoł z bědy, —
wjac' njeprošu!
do wody dele
puć poslědni du.“

Wodźan: „Młyńko! mi zastań!
Stojo tu wostań:
ja pomhać ći chcu.“

Młyńk: „Nječiń mje błazna!
Njehódź je razna.
Pomhać mi nichtó njezechce, njemóže.
Moje so koło wjac' njezawjertnje!“

Wodźan: „Njerěč tak, błaznje!
Daj sebi radźić:
čiń moje kaznje!
što chceš mi sadźić —

A za lětko zasy
ći wjerći so koło,
rjeńše su časy —
wjesoły klepot,
lubozny šepot
jasni ći čoło.“

Młyńk: „Njerěč mi, błaznje!
Móžno to njej'!
Mi mysle so muća —
Ně, dźi mi z puća —
chcu k jězorej.

Wodźan: „Stój a kedźbuj nětko,
štó pomoc ći sćele:
hdyž minje so lětko,
twój młyn zasy mjele.
Tu wzmi prawicu:
ja pomhać ći chcu.“

Młyńk: „Hdy by mi pomhał —
z čim zapłaću?“

Wodźan: „By rozom sej pačił,
što by mi płaćił? —
Daj swoju dźowčičku,
daj swoju Marušku
njewjestu mi.“

Młyńk: „By-li mi pomhał —
dźowku by dóstał.

Štwórty wobraz.

WUMOŽENJE.

Powědaŕka.

Maruška horjo je nosyła,
wódneho muža je prosyła,
zo směła na swět hić pohladać,
bratřička swojeho wohladać,
kwas sotřički wjesele kwasować,
row lubeje maćeŕki wěncować,
stupić do božeje swjatnicy,
Bohu so pomodlić kajicy.

Wodźan.

Na swět chcu hić ći dowolić,
tam swojich lubych postrowić.
Do cyrkwje hić pak njedowolu;
by šła tam, će z błyskom zakolu.

Khór.

Žołmički ćiše hrajkaju,
žołmy so sylnje zmahaju,
žołmiska njemdrje storkaja,
wichory dźiwje wrjeskaja.
Maruška na zwjeŕchi jězora
zjěła je k brjoham zelenym,
brjohi so błyšća do wobzora
w miłym słónčku pruhatym.
Škowrončki słódcy spěwaju
we jasnej módrinje,
łastojčki lubje witaju,
sołobik zdychuje.

Maruška.

„O što to lubje wohrěwa,
mi ćěło, dušu wokřewja.
Nět' žałosć wšitka woněmi:
ja žiwa zas' sym na zemi.“

Powědaŕ.

Maruška po sćežcy khwataše,
spěšniše kročele stupaše.
Nazdala kiwa ji cyrkwička,
zetkał ju bratr a sotřička.

Bratr a sotra.

„Witaj, witaj, sotra naša;
witaj, zo zas' ke mši dźeš.
Nět' sej z nami wodychnješ.
Starosće nas wjac' njetraša.
Tuž z namaj pój.“

Powědaŕka.

Při puću lipa zastarska
ze sławnym swjećećom,
na nim so mile zasměwa
mać boža z Zbóžnikom.
Tam wisa rjećazk z křižikom,
tón wzała Maruška;
a z radosćiwym zakřikom
na so jón powsnyła.

Powědaŕ.

Wjesele zwony zazwonjeju,
lubozne zynki roznošeju.
Maruška kroči do swjatnicy;
před božim wołtarjom klečicy
Synej so božom' je modliła,
maćeri božej dźak prajiła.

Khór kemšerjow.

Jehnjo bože,
swěta zbože;
Wumóžniko,
Zbóžniko!
Žohnuj z njebjeskeho stoła
swoje dźěći zemskoh' doła.

Tebje khwala
swojoh' krala
čłowjekojo,
jandźeljo.
Zaćěř mocy złeho ducha,
a štož tebje njeposłucha.

Powědař.

Rozzłobjeny lěta, skaka
wodźan zły před cyrkwičku,
z helskim hněwom kli a bjaka,
spowalał by swjatnicu.

Z čornych mróčnow błysk je prasknył
do młyna, a powalił
młyńka, macoše je hasnył
žiwjenje, młyn zapalił.

Hrimot, šumot, wichor wuje,
wodźan njemdri w jězorje:
dźěćom hłowčki wotwjertuje,
sapa hněw we rozkorje — —

Wrjeskotajo dyri druhi
swětły błysk do jězora:
wodźan mortwy — krawne pruhi
zmahuje móc wichora.

Khór.

Tam při jězorje khěžčička,
we khěžcy željí Maruška:
žaruje lěta młoduške,
žaruje wbohe dźěćatka;
wumrěłe zo su njekřćene,
w njebju zo města nimaja.

Khór žónskich.

Na jězorje gingawki běłuške
su dźěćatka sydom małuške.
Za maćeřku płakajcy hladaju,
swe hłówčki k njebjesam zběhaju,

A žaruja, zo njejsu wukřćene
a z njebjeskej krónu debjene.
Tam kóždźičke lětko skhadźeja,
hač k sudnemu dnjej sobu přińdźeja.

Powědařka.

We lěsnym młynje rodźena,
wot swojeho nana předata,
wódnemu mužej data je:

Była je, była knježnička
wódneho muža njewjesta;
nět' při jězorje žaruje.

H. Dučman. Wodźan.

53.

Abraham Frencelius.

Hdyž my Serbja na swojich wótcow dźakownje spominamy a jich zasłužby wo serbski lud a serbsku rěč wobnowjamy, zawěsće naš Abraham Brancel abo Frencelius njebudźe poslědni, kotremuž

naša serbska wutroba horcy dźak čuje. Hižo jeho nan, Michał Brancel, duchowny w Budestecach, „přisporjeŕ serbskeje wěry“, kaž jemu Serbjo swojeho časa rěkachu, bě muž, kiž Serbowstwo horcy lubowaše a bě hač do poslědnjeho wokomika horliwy dźěłaćeŕ we wšěm serbski lud a serbsku rěč nastupacym. Ale wjele wyše nad nana wustupi syn; wón bě prěni, kiž Serbstwo ze serbskej narodnej lubosću wopřija a w słowjanskej mysli je woživi; a hačrunjež hižo sto lět w rowje spi, a žadyn serbski spisowaćel dostojneho pomnika jemu njestaja, kotryž wón wjac dyžli štó druhi zasłuža, tola wopomnjeće tutoho krasneho serbskeho muža čas žiwjenja za swój lud a swoju narodnosć wojowaceho w serbskich wutrobach hač dotal njeje zahinyło, ale jeho zasłužby su hišće připóznawane mjez nami.

Abraham Brancel so narodźi 19. novembra 1656 we wjescy Kózłach, hdźež bě jeho nan duchowny samsny, kiž nimale cyły nowy zakoń abo testament do serbskeho přełoži. Jako młodźenc přińdźe naš Abraham do Budyšina na „wulku šulu“, t. j. gymnasij a pozdźišo do Wittenberka na „wysoke šule“, t. j. uniwersitu, hdźež so najbóle wuknjenju theologiskich wědomosćow a starych a nowych rěči poda. Po skónčenju swojich studijow bu Brancel w lěće 1684 za duchowneho do Huski a dwě lěće potom do Šunowa pola Bernarjec powolany. Tu napisa wón swoje najkrasniše pisma, tu skónči tež swoje Serbowstwu woprowane žiwjenje 21. jannuara l. 1740; potom hdyž bě šěsć a pjećdźesat lět był horliwy słužobnik we winicy božej a šěsćdźesat lět na wuznaću serbskeje a druhich słowjanskich rěčow dźěłał. W tymle dołhim času spisa wjele dobrych a wučenych knihow*); najwosebniše jeho pisma lěža hišće njećišćene we łužiskich knihownjach a mało je tych, kotřiž bychu važnosć tutych zwjetša hobrskich dźěłow znali. — Třoje je, štož my tudy wo nim wuprajić směmy; Brancel bě prěni wučeny Serb, bě prěni Serbo-Słowjan, bě prěni panslawista.

Mósak Kłosopólski, Jutnička 1842.

54.

Bože sedleško.

Płakało Bože sedleško
Na Žmórcu šmrěkojtym.
Na wjeŕšku hory płakało
Při swětle měsačnym.

So prašała je šmrěčina
A buki pod horu,
Što sylzow winu porodźa
Božemu sedlešku.

*) t. r. Wo nastaću serb. rěče, etym. słowj. přirunawacy słownik, někotre dźěła wo delnjej serbšćinje a stawizny ludu łuž. a jeho wašnjow. Wšitko je spisane łaćonski.

Su škraholcy tež słyšeli

Na hałzach jehłojtych
Płač zrudny, kiž jich wubudźi

Ze spanja zasparnych.

A wotmołwić to sedleško
Tam sobu słyšachu:
Sym serbske hona wobešło,
Tak šěroke hač su.

Ze zrudnym smjertnym wobwěškom
Wobwiwa Serbstwo so;
Ze zwóńcow zwuk „pój dom, pój dom“!
Sym padać słyšało.

Škraholcy wótrych pazorow,
Mi słowa nješkrěčće,
Kiž njeńdu wam do wutrobow,
Mje rudźa žałostnje.

H. Zejleř, Zhrom. spisy I.

55.

Bydło zrudoby.

Hdźež słónčko jasne zrědka
Tu ćěmnosć předrěje,
Hdźež měsačk jeno zćežka
Přes hał'zy zhladuje;

Hdźež wokoł šěrych skałow
So jiwa rozpleta,
Hdźež zrudnych ćěmnych hatow
Wětr rohodź přešumja;

Hdźež kurjawa přec wobda
Wšě keŕki nazymske,
Hdźež z hrózbnym hłosom sowa
Sej wutle zanjese;

Hdźeš w ćěmnych horow dołach
Přec šumi wodopad,
Hdźež zahrawa na rowach
Wětr z lisćom wječorny:

Tam město wuzwolene
Je twoje, zrudoba,
Tam čeŕpjaceho ćehnje
Zrudźena wutroba;

Tam wot tych błaznow khodźi
Wón swětnych zdaleny,
Tam horjow wuswobodźi
So twój wuzwoleny;

Tam położi so duša,
Ta ćežcy čwilena,
Tam roztaje ta skora
Tež horja lodowa;

Tam lješ balzam swjaty
Ty sama do ranow,
Tam skićiš tróšt ty rjany —
Wšě rany zažija.

M. Bjedrich Wjeleměr, Łužiski Serb 1885.

56.

Slepjanski hród.

Za čas rubježnych hrodow, hdyž mějachu ryćerjo swoje wjesele na rubježnistwje a w tym swoju česć pytachu, do wsow a městow wupadować a ludźi w stajnym strašе dźeržeć, tež w Slepom rubježny hród stoješe, kotryž bě sylnje wobtwjerdźeny. Kołwokoło běše

wulka murja natwarjena, a před njej bě hłuboka hrjebja z wodu napjelnjena. Tež cyła wjes běše z nasypom a z hrjebju wobdata, kaž je to hač do nowišeho časa zjawne było, doniž so nasypy njerozrunachu.

Hród samón, kaž so powěda a kaž móže so z wurytych dopokazankow z nowišeho časa póznać, nimale srjedź wsy, k połdnju wot cyrkwje, na nětčišej Handrejkoc a Starych Kašporikoc zahrodźe (gurje) stoješe. Jeho położenje běše tajke, zo bě wot toho boka, hdźež njebě přez wjes škitowany, jara ćežko, k njemu so předobyć; přetož za murjemi so wulke haty a tonidła wupřesćěrachu, kotrychž ani konjej ani mužej njebě móžno přepłować. Z trjebinskich hórkow so woda po rołach wodźeše, a před hrodom tak kaž slepjanska wěža wysoko hraješe. K połnocy hrodu pak wjes ležeše, kotraž běše tež wobronjena. Jenički pućik z hrodu na wjesnu drohu wjedźeše, nětčiši „wugon“ nimo Kulinkec. Po nim su ludźo we wójnskim času skót ze wsy honili, a nadobu, a wšo štož su měli, wunošowali. Přez wodu su pławidła měli, z khójcow a witkow splećene, kotrež woły ćahachu. W „małym haće“ su wšitko khowali; tam su swój „slěpy schow“ měli a wot toho ma wjes swoje mjeno Slepo. Druzy měnja, zo su pławidłam po němskim „Schleppe“ abo „Sleppe“ narjekli a zo je z toho mjeno Slepo.

Wjesna droha, kotraž z wječora k ranju dźe, běše na woběmaj bokomaj, hdźež so wjes kónči, z wrotami a z wisacym mostom zawrěna; wrota k wječoru rěkachu „małe“, te k ranju „wulke“. Nimo toho srjedź wsy puć do wsow wjedźe, kotrež k połnocy leža; tam „srěnje“ wrota stojachu, kotryž wujězd je hač do dźensnišeho dnja swoje mjeno wobkhował.

Hdy pak je so dawno rozpadany hród natwarił, štó je w nim we wšelakim času nad Slepom knježił, to docyła znate njeje. Z doby wšak, hdyž je Slepo pod mužakowske knježstwo přišło, so slědowace powěda: w jědnatym stotku nad Slepom a wokolnosću sotře knježeštej, Katarina a Fryjina; wonej stej, hdyž je so jow křesćijanska cyrkej założiła, boži dom natwariłoj. Hdyž bě tón dotwarjeny a wěža hač na štyriróžk natwarjena, mjez sotromaj zwada nasta, a wěža so njedotwari.

K zwadźe pak běštej sotře tohodla přišłoj: Katarina haty a Fryjina holu lubowaše. Tu so sta, zo mokre a zymne lěta přińdźechu, a přez napjate haty bu zemja hišće włóžniša, a husćiny wokoło hatow hinjechu. To Fryjinu tak rozmjerza, zo da do wulkeho ba-

bineho hatu hrjebju wuryć. Woda so dele zwala a z njej sobu rjane ryby wupłuwachu. Z tym bě zwada hotowa.

Fryjina so na to do Mužakowa sćahny, Mužakowske knježstwo załoži a Katarinu z jejnymi hatami w Slepom wostaji; ale wěža bě so přestała twarić.

Prjedy tutoho časa — hdy, to wěste njeje — běše wěsty Prilop žiwy; wón surowe knježstwo nad Slepom wjedźeše, a před nim wšitko třepotaše. Tónsamy Hródkowskich knježi zbi; tola po dlějšim wojowanju tam a sem hródkowskim rjućanski knjez pomhaše; Prilop bu přewinjeny a dyrbješe ćěkać. Na to Slepo pod Hródk słušeše; ale po nic dołhim času so Prilop wróći, a dokelž jemu mužakowske wsy pomhachu, bu Slepo zaso wuswobodźene. Hač je tutón Prilop mužakowske knježstwo założił abo hač je po přećehnjenju Fryjiny ze Slepoho tuto knježstwo nastało, zwěsćene njeje; ale stari ludźo powědaju, zo je so slepjanske knježstwo tehdy do Mužakowa přepołožiło, jako bu wěža hač do wysokosće štyriróžka natwarjena.

M. Handrik, Lužica 1901.

57.

Budyšin.

Budź witane mi, stare město njepowalne!
Drje třepotało sy, hdyž z Frankom w dźiwim boju
stał Serb, hdyž w smjertnej bolosći sy piło swoju
krew; tola hišće stojiš, Serbstwa sydło skalne!

Drje zapusćał je cuzbnik twoje domy spalne,
krew twojich synow nječłowjeski teptał w hnoju,
a tola wutroby, hlej přez Łužicu dwoju
ći serbske serbski hišće bija njerozwalne!

Hłós zańdźenych stolětow na tebje so roći:
„Stój kruće,“ hnuće prosy, „Serbow swědko mócny,
zo stara sława wot tebje so njewobroći!“

Stój, o stój kruće, Serbstwa stražniko ty wótcny,
bróń so, zo žadyn wichor tebje njerozkoći;
budź jasna hwězda Serbej, hdyž chce padnyć sprócny!

J. Ćišinski, Kniha sonettow.

58.

Wo ważnośći fotografowanja za serbski narodopis.

Naši młodźi Serbja so wšitkich wupłodow nětčišeje kultury přimaju a to je prawje; ale my sebi přejemy, zo bychu so samych dobrych wupłodow přimali. My mamy w Serbach kołoježdnych abo kolesarjow, haj same kołoježdne abo kolesaŕske towaŕstwa, my mamy též serbskich lubowarjow fotografowanja, fotografow amateurow. Tući móža sebi wulke zasłužby wo naš serbski musej dobyć, hdyž swoje wumjełstwo sobu do słužby serbskeho narodopisa staja a nam wšitke wosebiće serbske wěcy, kotrež do našeho museja trjebamy, derje fotografowane do njeho darja.

1. Što pak ma so wosebje fotografować?

Na tuto prašenje wotmołwjamy: wšitko, štož je wosebje serbske a štož je wosebje w Serbach: a) ludowe typy; b) ludowe drasty (wšědne, njedźelske, swjedźeńske) t. r. serbscy ludźo, stari a młodźi (karakteristiscy a pěkni) w tajkej draśće; c) serbska domjaca nadoba we wšěch družinach; d) serbske domy, dwory, wsy; e) serbske hry, zabawy, swjedźenje, swjatočnosće, t. r. zhromadźenych Serbow při tutych hrach, zabawach a swjedźenjach; f) serbske hrodźišća a hory a z cyła napohlady wšěchžkuli serbskich wokolinow a předmjetow, fotografowanja hódnych.

2. Što ma so při fotografowanju wosebje wobkedźbować abo kak ma so z cyła fotografować?

a) Ludowe typy, njech su w cyłej postawje abo jenož hač do pasa (hłowa a wutrobno), maja so přeco brać w dwěmaj postajenjomaj: z prědka (en face) a z boka (de côté).

b) Twarjenja, wosebiće stare a wot ludowych twarcow twarjene, maju so brać z někotrych stron, kóždy króć pak a najprjedy z prědka; nimo toho hišće najbóle kharakteristiske dźěle twarjenja, wosebje khódby, swisle, durje, wrota, wokna, jstwy wot nutřka, pěc, domjaca nadoba, stare wobrazy, rězby, pychi atd. Při fotografowanju cyrkwjow a kapaličkow, křižow při pućach a na pohrjebnišćach, njech su drjewjane abo kamjeńtne, ma so najprjedy cyły předmjet a potom též stajnje jeho najważniši dźěl abo jeho zajimawe dźěle fotografować.

c) Ludowe skupiny při dźěle a zabawje, wosebje při swjedźenjach, maju so tak fotografować, jako bychu wosoby, zajate z dźěłom abo zabawu, wo tym njewědźałe, zo bywaju fotografowane a zo bychu byłe dosahnjene a trjechene we swobodnym

a woprawdźitym położenju najważnišich wosebitosćow, zamóžacych zajimować narodnopisnika (etnografa). Tu za fotografowarja nastawa najćežši nadawk, žadacy sebi wustojnosće we wubranju najpřihodnišeho wokomika a wumjełskeho začuća, ale za to su tajke wěcy ćim zajimawše a ćim ważniše.

3. Što ma so hišće nimo fotografowanja wobkedźbować?

a) Wšitke kopije fotografijow maja so prosto bjez retušowanja činić;

b) k wšitkim jednotliwym fotografijam ma so pak na wosebitu papjerku pak (hdyž njeje wjele) na zadny bok fotografije napisać: α) z kotreje wsy fotografowany předmjet pokhadźa; β) hdy je fotografowany; γ) kak so tam mjenuje a kak so mjenuja jeho dźěle po serbsku;

c) při fotografijach jednotliwych typiskich wosobow ludźi ma so zapisać: α) kóždeho dospołne mjeno a přimjeno; β) staroba; γ) městnosć narodźenja a nětčišeho přebywanja; δ) postawa a wosebje tež wulkosć;

d) při fotografijach drasćenja maju so na wosebitej papjercy wšě jednotliwe drasty nadrobno wopisać ze swědomitym zapisanjom jich barbow; dale maju so zapisać: α) serbske pomjenowanja jednotliwych drastow a jich dźělow; β) jich material; γ) wašnjo jich zhotowanja; δ) městno jich wudźěłanja abo kupjenja; ε) wosebite rozdźěle mjez wšědnej a swjedźeńskej a mjez lětnjej a zymskej drastu; ϰ) rozdźěle mjez drastu wšelakich stawow a starobow, wosebje mjez drastu holcow, młodych žonow, maćerjow a wowkow; η) w ktorych susodnych wsach noša tu samsnu drastu a w kotrych hinašu a we čim hinašu?

To su w hłownych smuhach te dypki, kiž maju so při fotografowanju narodopisnych předmjetow wobkedźbować, jeli dyrbja tute měć hódnosć a ważnosć za narodopis.

E. Muka, Lužica 1905.

59

Mikławšk.

Tam na skale stoja rozwaliny;
Wětr dźe přez jich wokna gotiske,
Sprewja šumi, kak přez wóhniske
dźiwje mocy stara cyrkew zhiny.

W nowej cyrkwi wosrjedź tej' ruiny
Bóh zas' bydło ma romantiske,

a kaž něhdy, nětk tež měšniske
prosy słowo za wodaće winy.

Sprócni pućowarjo w tej ruinje
bydla a kaž dźěći drěmace
ćiše na maćeřnym sonja klinje.

A te staroswjate rozpadanki
stražuja kaž duchi škitace
mortwych křesćijanow powostanki.

J. Ćišinski, Kniha sonettow.

60.

Rowař.

Z rukomaj po durjach masajo
Rowař Bosćij stupi do jstwy hołej,
K blidu šmjata pjana hłowa so,
Jako blěda smjerć we drasće nowej.

„Čert će křižuj, Khata babica,
Z łoža stań mi, lěni pjeńko zhniły!
Palenc z karana so směwkota;
Swěčku zaswěć, zo sej křewju žiły!“

„Njewěš, zo nam wolij wušoł je.
Swěčka wčera tež so dopaliła?
Lehń so, połnoc již so bližuje,
Jědnata je hižom hodźin biła!

So za dušu khudu pomodli,
Zo by ćěło pokoj w rowje měło;
Wopiłstwa so wostaj, do so dźi!
Palenc kazy dušu, kazy ćěło!“ —

„Změrom, stara waka w borle tam,
Blady skhowaj sej a prědowanje!
Nochceš-li, dha zaswěću sej sam,
Na šibjeńcu słuša korkotanje —

Saprliška Khata, dźens chcu pić,
Zo ći keřchow ćmowy radosć změje;
Rowař sym a smjerć chcu poswjećić,
Při tajkim so piću smjerć dźě směje.“

A tu rowař Bosćij postanje,
Ze jstwy z karanom so šmjata pjany,
Z durjemi pak strašnje zaprasnje,
Na keřchow wón kroči rozhněwany.

Na keřchow so rowař doškraba,
Přez rowy so wjerćo postupuje;
Křiže po boku — tu kóstnica —
We njej wětr w smjertnych zynkach duje.

Bosćij tři króć z pjasću bije
Před kóstnicu na durje;
Palenc ruče do so lije,
„Dobry wječor!“ zarjechtuje.

„Rjechtaj, rjechtaj, žaba błudnica,
Karan wuprózdnju při swětle
jasnym;
Swěčkow dosć ma moja kóstnicą;“
Zabórbata Bosćij z hłosom djas-
nym.

Tak kaž čertow wójsko howrjace,
Za nim duchow ćmowy rój so ćěri;
Mócny wichor ruje zatrašnje,
Přez rowy a křiže puće měri.

„K tajkim hosćom njesmě tótka
Kaž do korčmy zastupić; —
Što? — Ty mjelčiš, stara črjódka?
Njedaš próh swój překročić?

Wěrno, njecha so wam stawać,
Lěnje stawy dudławe!
Čakajće, chcu do was kałać,
Zo wam nop waš roztaje!“

W zerzawym so zamku wjęrći
Kluč we durjach pomałku;
Z khěžki hudźba smjerći šćerči —
— Tu so durje wotamknu.

Rowař swěčku zapaluje,
Karan staji na ławku;
Wětr šumi, wětr duje,
Zatřasuje kóstnicu.

„Aj, snadź chceće přeprošenje
K nócnej mojej hosćinje?
Kóstliwcy, duž prošu rjenje,
Ke mni so jow posadźće!“

Kulody walody kosće so ćěrja,
Nopy za nopami rjepotaja;
Nohi a ruki so k sebi zas měrja:
Přenjeho widźiš už kóstliwca.

„Hojda, wy rjepuchi, čertowe
pjeńki,
Pójće wšak bliže a njebojće so!
Karan was napoji, plěchate
šćeńki!“
— Pije, so posadźi bórbotajo.

Druhi so sydaju wokoło tótka,
Kosćowy rjećaz joh' wobeńdźe;
Pjana so wjerći kaž wrótna jom'
hłowa,
Huba so karana njedótknje.

Běły tu stoji, tam čorny so stupi,
Žołty a ćmowy, šešeraty;
Zuby tón wótři a tamny je tupi,
Wudźera wóči nopachaty.

„„Hopsa nětk, hajsa, wy susodźi
moji,
Knjeza dźens našeho počesćmy!
Zběhajmy rucy a stajejmy nohi;
Z karana běži duch swjatočny!““

Khort zo by do was! wy prašiwe
wóči,
Do kutow z wami a do zemje!“
Napina žiły a na nje wón skoči —
Cyła wšak črjóda joh' wobzamknje.

„„Pij jenož, kmótřiko, pij jenož
z nami,
Hosćo smy twoji dźens nadobni;
Knježe naš, dźensa so słužowni
z wami
Zwjesela poł jenož hodźinki!““

Z karana palenc wón do krka lije,
Kaž by so palił, wón poći so;
Bóle so kóstliwcow rój na njoh'
wije:
„Pij jeno z nami, naš Bosćijo!““

Na zemi wón padny so pod ławu
wala
Dwanaće prasny — tu hosćo so
Zhubja — so swěcy we kóstnicy
pala;
Hasnu — — w kóstnicy ćicho
bu wšo —

Rano Khata stawa. „Zbóžniko!
Knježe Božo! hdźe zas' Bosćij
budźe?
Jeho dušu zwarnuj. Jězusko!“
Pyta jeho, pyta jeho wšudźe.

W kóstnicy joh' nam'ka na kosćach.
Karan prózdny — wokoł běłe nopy —
Rowař leži morwy na marach.
Zašłe, zašłe wšitke jeho khopy,
Kotrež z łopatu wón ryješe.
Po smjerći snadź hosćow witaše.

Jan Ćěsla, Łužičan 1866.

61.

Kukow.

Kak rad na tebje so, khěžka mała,
dopomnjam, hdźeš sym wot maćerje
słódke spěwać wuknył paćerje
a hdźež wowka je mi bajki bała.

K tebi moja hraje, khěžka mała,
mysl a k tebi, kwětkna zahroda,
hdźež najrjeńši són je přiroda
w hrajkach dźěći radostnych mi hrała.

Hdźež sym błyskotate łójił bruki,
hanjał za mjetelom pisanym
a hdźež hołb' mi dypał zorno z ruki.

Duch mje žołmowaty, ćicha wjeska,
nosy k twojim třěcham słomjanym,
hdyž hołk swěta wokoł' mje nětk wrjeska.

J. Ćišinski, Kniha sonettow.

62.

Nutrni spěwarjo.

Sta so pak, zo knjez Khrystus a swjaty Pětr po swjeće khodźeštaj. A wonaj přińdźeštaj do wjeski, hdźež w jednym domje tak rjenje spěwachu. A knjez Khrystus wosta stojo, zo by posłuchał, swjaty Pětr pak dale dźěše. A jako wón kusk dale přińdźe, powohladny so, a knjez Khrystus tam hišće stoješe. Swjaty Pětr pak přeco dale dźěše. A jako won kusk dale přińdźe, powohladny so zasy, a knjez Khrystus tam přeco stoješe. Swjaty Pětr pak tola hišće přeco dale dźěše. A jako wón kusk dale přińdźe, powohladny so hišće zasy a knjez Khrystus tam hišće přeco stoješe a posłuchaše. Tuž wobroći so swjaty Pětr a přińdźe zasy k tej khěži a tam jara rjenje pěsnički spěwachu. A jako běštaj khwilu posłuchałoj, dźěštaj dale a přińdźeštaj k druhemu domu. Tam tež spěwachu A swjaty Pětr wosta stojo, zo by posłuchał, knjez Khrystus pak přeco dale dźěše. Tuž dźěše swjaty Pětr tež dale a dźiwaše so wulcyšnje. A knjez Khrystus praješe: što dźiwaš so tak wulcyšnje? Swjaty Pětr pak dźěše: Ja so tak wulcyšnje dźiwam, zo ty tam stojo wosta, hdźež pěsnički spěwachu a tu nimo dźeš, hdźež kěrluše spěwaju. Duž rjekny knjez Khrystus: Mój luby swjaty Pětro, tam spěwachu pěsnički, ale to ze wšej nutrnosću,tu spěwaju kěrluše, ale to beze wšeje nutrnosće.

J. E. Smoleŕ, Pěsnički II.

63.

Ranje.

(Sestina.)

W mocy popušćuje křidło nocy;
Měsac blědnje, wuhašeja hwězdy.
Wot ranja so purpurowy woheń
Lije z mocu do mróčelow; słónco
Skhadźa; w złotym zabłysknu so błyšću
Hory; zemju młode wita ranje.

K žiwjenju a k swětłu młode ranje
Woła ze spanja a ze ćmy nocy.
Swoje zwónčki w womłodźenym błyšću
Kwětki kolebaju. Rosne hwězdy
Na trawje a keŕku koši słónco.
Nowej' pali lubosće so woheń.

K kćěwej, k spěwej tutón hřeje woheń.
Přez holu so šepta: Dobre ranje!
Ptačkow spěw, wóń kwětkow bjerje słónco
Za dar dźakny po přetratej nocy.
K trunow hrě mje wabja złote hwězdy,
Hdyž so ranje kupa w zbožu błyšću.

Žiwjenje triumf we młodym błyšću
Swjeći. Lubosće a mocy woheń
Sapa w kóždym woku — Swěćće, hwězdy
Zboža, Serbam tež! Njech čerstwe ranje
Kće jim hač do časow skónčnej nocy!
Lubosć wutrobow hřej jim słónco!

Rano, hdyž sej zemju budźi słónco,
Stawa k žiwjenju wšo w nowym błyšću
Ćmowe wottřasujo puta nocy.
We wutrobach mócny hiba woheń
So, hdyž k dźěłu zwoni čerstwe ranje
Jasne do nutrinow sajo hwězdy.

Ženje njehasńće, wy złote hwězdy!
Ludej serbskemu, kiž swětłe słónco
Mojich pěsni je a spěwne ranje.
Mojim spěwam swěćće w połnym błyšću
Tež, zo hřěłe, swěćiłe kaž woheń
Bychu do zymy a do ćmy nocy!

Swěćće hwězdy, zboža, w złotym błyšću
Do Serbow! Ćmu nocy zaćěř, słónco!
Skutkow woheń zapal młode ranje!

J. Ćišinski, Formy.

64.

Evangelska wěra pola Łužiskich Serbow.

Němcy su křesćijanstwo nic jenož z Božim słowom, ale tež z mječom přinjesli. Serbjo so cuzej kwakli stajachu, přez tři sta lět wojowachu wo swobodu, naposlědku buchu přewinjeni, zhubichu kraj a rěč a samostatnosć. Biskopstwa so założachu k wobroćenju Serbow w Mišnje 959, w Merseburgu 865, w Dźěwinje (Magde-

burgu) 968, w Havelbergu. Najprjedy postupowaše křesćijanstwo při morju w nětčišej Meklenburskej, hdźež tehdy splah Bodricow abo Obotritow bydleše. Tam běše w tu khwilu swobodny serbski kral Gottschalk jako křesćijan z knjezom, bu pak 1066 morjeny. W tamnej stronje prědowaše Wicelin z dobrym wuspěchom († 1254). Mjez biskopami tola někotři widźachu, zo ma so Serbam z pomocu serbskeje rěče prědować. Tajcy běchu Benno Mišnjanski (1066—1166), rodźeny Serb, biskop Wigbert Merseburski, Norbert Dźěwinski. Poslědni załoži mnišski rjad premonstratow, kotřiž polo dźěłachu a při tom bože słowo rozšěrjachu. Tež druhe mnišske rjady zasydlichu so mjez Serbami. Po času zhubi so pohanstwo, ale tež serbska rěč bu husto dosć z mocu zahnata. Serbski lud bu k wotročstwu poniženy; štóž chcyše postupować, dyrbješe so poněmčić.

W času reformacije bydleše serbski lud zdźěla hišće za Łobjom, haj samo w blizkosći Wittenberga běchu Serbja, w Hannoverskej holi so zdźeržachu hač wokoło lěta 1750. Nowa wučba namaka pola Serbow zwólniwe wucho. Hižom 1520 prědowaše budesčanski duchowny Pawoł Bosak po lutherskej wučbje. Wokoło lěta 1580 běše cyła Łužica evangelska. Jenož pola Kamjenca wosta něhdźe dźesać wosadow z klóštrom Marijinej Hwězdu katolskich, tež budyšinske tachantstwo zdźerža so katolske a móžeše na dale ćim wjacy za duchowne pozběhnjenje swojich serbskich wosadow činić, dokelž jara mało Němcow při nim wosta.

Z reformacije nasta prěnje duchowne hibanje abo tola wožiwjenje mjez Serbami. Prědowanje dyrbješe so stać w maćeŕnej rěči. „Stawy", to su zemjenjo a města, chcychu Serbow při nowej wučbje měć a zdźeržeć, tohodla spěchowachu wuwučowanje serbskich duchownych. W lětach 1540—1546 bu we Wittenbergu štyrcyći Serbow na evangelskich duchownych wuswjećenych, kotřiž wšitcy do serbskich wosadow přińdźechu. Dźiwno so nam zda, zo so w někotrych městach tehdy serbski prědowaše, hdźež je dźensa hižo dołho wšitko němske, dźiwno nam klinči, zo bratraj z Kulowa dyrbještaj pruhowanje wospjetować, dokelž němsku rěč dosć njeznaještaj.

Reformacija je maćeŕ serbskeho pismowstwa. Hižom dwě lěće po Lutherowej smjerći, 1. awgusta 1548, dokonči so přełožk „Noweho zakonja" přez duchowneho Mikławša Jakubicu, kiž běše z fararjom blizko Žarowa, najskěrje we Łubnicach. Bohužel, njeje so tutón přełožk dla khudoby serbskeho luda ćišćał, leži hišće dźensa w rukopisu w kralowskej knihowni w Barlinje. Prěnja

ćišćana serbska kniha běchu „spěwaŕske“ wudate wot duchowneho Albina Mollera w Třupcu 1587, jim so přizamkny 1597 hornjoserbski katechismus wot Warichia a 1610 delnjoserbski katechismus, spisany wot Handrija Tary, kiž běše z fararjom we Friedersdorfje pola Lěskowa, rodźeny pak z Mužakowa.

Po tutych prěnich pospytach nasta wokoło lěta 1700 mócniše hibanje za serbske pismowstwo a duchowne zastaranje Serbow. Tu mamy předewšim naspomnić Michała Frencela, duchowneho w Kózłach a wot 1663—1706 w Budestecach. Na jeho pohonjenje zeńdźe so 1660 w Budyšinje prěnja serbska duchowna konferenca, w kotrejž so pjatnaće duchownych zjednoći k zhromadnemu dźěłu za serbske wosady a tež k zhromadnej pomocy w domjacej nuzy. Frencel přełoži „Nowy zakoń“, kiž so 1706 w Žitawje ćišćeše. Tež druzy duchowni spisachu serbske nabožne knihi. W Delnjej Łužicy přełoži „Nowy zakoń“ G. Fabricius, duchowny w Kórjenju a po zdźišo superintendent w Khoćebuzu a da jón 1709 ćišćeć.

G. Šwela, Evang. wěra mjez Słowjanami.

65.

Při kwasu.

(Romanca.)

Horka, delka, dom so kwasny swěći.
K rejam zajuskaju hosćo zhrěći.

Wonka ćma. Ze sněhom wětr je w kuli —
K woknam pacholo so skradźu tuli.

„Wohladać će jónkróć hišće jeno
Chcu a zabyć potom twoje mjeno —“

Njewjesta kaž róža rjana kćěje,
Wóčko so kaž njebjo módre směje.

Nawožeń ju k sebi tłóči cunje
A ju wjerći nimo wokna runje . . . .

Pachoł wonka zdyrknje kaž krew słaba
Za hłowu so, za wutrobu hraba —

Jemu być to hrozne zda so dźeće . . . .
„Ně wšak ně!“ A zuby křipja kleće.

Wutroba so torha, čoło pali,
A sněh pod nohomaj jemu smali.

Preč wón wleče so do nocy ćmowej',
Kaž by wutrobu njesł swoju k rowej.

J. Ćišinski, Formy.

66.

Něšto z mythologije.

Přěnjotny čłowjek, wobkedźbujo bytosće a wěcy wokoło sebje, njeje wo nich hinak sudźić mohł, hač jenož po sebi. Čujo w sebi žiwjenje, kotrehož wuměnjenja derje njerozumješe, je wón též wšitkón wokolny swět jako žiwy wobkedźbował a jako tajkemu jemu též znamjo žiwjenja nadawał. Wón pak samsnemu žiwjenju derje njerozumješe — tuž runje tak wopačnje, jako wo swojim žiwjenju, sudźeše též wo žiwjenju druhich žiwych bytosći abo též nježiwych wěcow, kotrymž žiwjenje přisudźowaše. Po tajkim puću přińdźe wón pozdźišo k předstawam wo wšelakich bytosćach, kotrež hač dotal pak w tradicionalnych mythach zdźełanišich ludow, pak w přiwěrkach dotalnych dźiwich ludow widźimy.

Dyrbju so jasnišo wuprajić a wěc wukłasć.

Přěnjotny čłowjek předstajowaše sebi dušu jako něšto, štož drje njebě móžno wobmasać, tola štož měješe runje tajku podobu kaž čłowjek sam. Wón mjenujcy widźeše we spanju druhich ludźi, rěčeše z nimi, khodźeše z nimi na hońtwu kaž we woprawdźitym žiwjenju, a njemóžo swojeho sona hinak zapřimnyć, wukładowaše sebi, zo w nim sydli druhi čłowjek, bjezćělny, tola runje tajkeje podoby kaž wón sam, z runje tajkimi wosebitosćemi a potrěbnosćemi, kajkež wón sam ma. Wón dale widźeše, zo kóždy čłowjek, hdyž spi, so njehiba, njerěči, njehlada, njekhodźi atd., zcyła je jenož nježiwe ćěło. Tuž wón wusudźi: we čłowjeku je woprawdźe hišće druhi čłowjek; hdyž tón z ćěła wuńdźe, wostanje ćěło bjez žiwjenja ležo — tuž je tamón druhi, bjezćělny čłowjek přičina žiwjenja.

Na tajke wašnje přińdźe won k póznaću, zo je něšto, štož čłowjeka wožiwja, štož je po prawom čłowjek sam. Hdyž tamne „něšto“ z čłowjeka wuńdźe — čłowjek spi. Z tuteho pohladowanja na spanje sćěhowaše runje tajke pohladowanje na smjerć. Přěnjotny čłowjek z wopředka zawěsće njemóžeše derje rozdźělić son wot smjerće,

njemóžeše rozdźělić, hač čłowjek, kiž wumrěje, spi a soni, t. r. hač z njeho „druhi čłowjek“ jenož na khwilu wuńdźe, abo hač je mortwy, t. r. hač tamón „druhi“ z njeho na přeco wuńdźe a wjacy so njewróći. Wot toho přińdźe pohladowanje přěnjotnych ludow na smjerć jako na spanje, són. Hišće moderny čłowjek praji „wotpočni z měrom“, „spi z měrom“, „wón hižo soni wěčny són“ — njepřemyslejo, zo běchu tute słowa, kotrež wón jenož wobraznje praji, přez jeho prawótcow do słowa myslene, tuž zo powěda něšto, štož je po prawom prastare herbstwo z přěnjotnych časow čłowjestwa.

Dopokaz toho, zo woprawdźe móže někajke byće w čłowjeku być, hačrunje bjezćěne, widźeše přěnjotny čłowjek, hdyž wuhlada swój wobraz we wodźe abo hdyž wobkedźbowaše swój sćěn abo tež dych — wot toho wón nawda dušam zemrětych mjeno duch abo tež sćěn, kaž hišće dźensa dźiwje ludy duchow mortwych mjenuja. Z toho móžemy sebi lohcy wukłasć ludowy nahlad, zo duchojo so spóznawaju po tym, zo nimaju sćěnja — dokelž su sami jenož sćěń. Přetož w přěnjotnych časach zawěsće njewobkedźbowachu ludźo sćěń jako jednory zjew přirody, ale jako wosebitu bytosć, kotraž, dokelž njeměješe ćěła, bě na jedyn skhodźeńk z duchami postajena, abo hinak wuprajene, bě jako duch wobkedźbowana.

Runje tajku abo podobnu dušu, kajkuž w sebi wobkedźbowaše, mjenujcy dušu, kotraž je někdźe z fotografiju, z podobiznu ćěła abo zwonkowneje podoby, připisowaše tež zwěrjatam a wšitkim wěcam, kotrež wokoło njeho běchu. Tuž kóń, pós, mjedwjedź atd. měječhu po jeho zdaću dušu, kotraž bě dospołnje podobna woprawdźitemu konjej, psej, mjedwjedźej — duše tych zwěrjatow je wón husto we swojih sonach widźał, hewak njewědźeše wón sebi wukłasć zjew tych zwěrjatow w sonach hač tak, zo jeho duša wukhadźa z jeho ćěła a woprawdźe wobkhadźuje z dušemi — konjemi, z dušemi — psami, z dušemi — mjedwjedźemi. Tola runje tak wón sudźi tež wo wěcach, kotrež měješe, a wo cyłej nježiwej přirodźe wokoło sebje. Tuž jeho wodźěw, jeho łuk a kłoki, z cyła wšitke wěcy maju dušu, kotraž ma dospołnu podobu woprawdźiteho wodźěwa, łuka, kłokow — w sonach měješe wón dušu — wodźěw, dušu — łuk, duše — kłoki. W sonach rosćeše duša — trawa, rosćechu duše — štomy, žołmješe so duša — woda.

Prěnjotny čłowjek wobkedźbowaše, zo mortwe ćěło abo ćěło spjaceho čłowjeka njekhodźi, njedźěła, njerěči, dokelž bě duch z njeho wotešoł, z čehož sudźeše, zo přičina wšitkich činjenjow čłowjeka je duch — a analogiscy tež přičinu wšitkich wujawow w přirodźe, kotrež sebi wukłasć njemóžeše, we wšelakich duchach pytaše, kotrymž, njewědźo hinak, dawaše podobu čłowjeskeho ducha, resp. čłowjesku podobu. Tola husto tež podobu druhich žiwych stworjenjow, zwěrjatow jim přidawaše, hdyž widźeše někajku podobnosć mjez wosebitosćemi tamnych wujawow a wosebitosćemi wšelakich žiwych stworjenjow, zwěrjatow.

Z toho pojimowanja sćěhuje, zo tež wšelake podeńdźenja swojeho žiwjenja, lubozne abo njelubozne, zbožowne abo njezbožowne připisowaše wšelakim ducham, přećelniwym abo njepřećelniwym — a z toho nastachu předstawy wšelakich duchow, kotrež žiwjeński běh čłowjeka wjedu, postajeju, zaškituja abo jemu zadźěwaju. Měnju tudy genijow starych Romjanow — kóždy čłowjek měješe swojeho genija, — „dajmonow“ starych Grekow, „dolu“ Polakow, Małorusow a Rusow, „sreću“ južnych Słowjanow, „osud a sudičky“ Čechow, „sudjenice“ južnych Serbow, „sudjenice abo rojenice“ Khorwatow. Spodźiwne je, zo Serbja podobneje bytosće nimaju, tola zda so, zo něhdy tajku bytosć mějachu. Pful drje ma we swojim słowniku słowo „wosudnica“, tola njewěm, zwotkel je ma, hač je je w ludu słyšał abo sam wutworił. Na někotre wašnje bližitej so runje mjenowanym bytosćam serbska „boža łosć“ a „bože sedleško“.

Z tajkimi genijemi běchu tež duchojo zemrětych prjedownikow. Prěnjotni ludźo mjenujcy wěrjachu, zo duša zemrěteho nana ze swójbu wostawa a so z jeje škitowacym duchom stawa. Powostank teje wěry namaka so hišće nětko w ludu, kiž wěri, zo duša zemrěteho w domje wostanje tak dołho, doniž so mortwe ćěło k pohrjebej njewunjese. Tohodla pječa njeje derje, přeze wšu měru žałosćić a płakać, dokelž to njebožički, resp. jeho duša, wšo słyši.

Pozdźišo česćachu ludźo wšelakich domjacych duchow, njemyslo wjacy, zo bě tuta česć z wopředka dušam jich prjedownikow słušała. Prěnjotni ludźo wěrjachu tež, zo móže so duša prjedownika wróćić tež w podobje někotreho zwěrjeća, na př. hada.

Na tajkim puću móžeše nastać wěra do kubołćikow, lutkow abo palčikow, do plonow abo zmijow, zdźěla tež do božeho sedleška a božeje łosće.

Adolf Černý, Mythiske bytosće łužiskich Serbow I.

67.

Při kolebcy.

Do zahrodki wětřik duł
A lisćička tam zelene je hnuł,
Z ćicha zynčeše;
Lisća spinkajće! Haj!

Jandźelko naš lubozny,
Nětk spinkaj, złoty hołbiko, tež ty!
Lubosć maćeřna
Njespi, njedrěma. Haj!

Na hałzy spja ptačatka,
Je kryje štom a z lisćom wodźěwa,
Stražu na tebi
Dźerža jandźelki. Haj!

Tuj, tuj, złote dźěćatko,
Nank, maćeřka za tebje stara so
Strachi zdaluje,
Mjehcy pósćele. Haj!

W zbóžnym měrje, kuřko, spi,
Nětk hišće swěći złote słónčko ći,
Dóńž će njebudźa
Rany žiwjenja. Haj!

Dóńž će starosć njebudźi,
Zamkń módre kukulatko, změrom spi,
Naša róžička,
Naša lilija! Haj!

H. Zejleř, Zhrom. spisy I.

68.

Nižše stoji ćiše.

Při kromje wulkeho lěsa k njebjesam dosahacych štomow stoješe jaworc a zhladowaše njespokojny a zawistny k jich wysokosći. Ach, čeho dla, dźeše wón, njejsy mje, Božo, jako tajki majestostny štom stworił? Kak wjele prjedy a dlěje bych słónčka wužiwał a dale widźił! Błysk a hrimanje z powalacym wichorom přićeže, najwjetšeho hobra štomow porazy bože njewjedro a čŕjóda druhich pódlanow, jaworcowych susodow, ležeše wuwróćena jałorcej k nohomaj a zdychowachu žałostnje na swoju škódnu wulkosć. To widźo hańbowaše so jaworc swojeje zawisće a dźakowaše so Bohu za swoju nizkosć, kiž bě jeho zdźeržała.

Njezawidź nikomu' jeho wysokosć,
Ty njewěš jeje strachotnosć!

H. Zejleř, Zhromadź. spisy IV.

69.

Serbske barby.

Bratřa, dajće město spěwej,
Sława! barbje wyskajće,
Módrej, čeŕwjenej a bělej,
Kajkuž Serbstwo lubuje;
Twjerdźizna njebjeska
Sama k njej' so póznawa.

Młody dźeń, hdyž ranje swita
Z róžowatej kročelu,
Z našej barbu zemju wita
Z lubosću we wobliču;
Lubosć a wuznawa
Naša barba čeŕwjena.

Firmament so módri krasny
W fijałkowej módrini,
Jeho barba njewuhasny
Přećelow slub poswjeći;
Přećelstwo, bratrowstwo
W našej barbje hordźi so.

Běłu drastu njewinosće
Jasny dźeń so wobleka,
Z běłych liljow khwalba rosće
Twojej barbje, Łužica!
Njewina wuzwola
Twoju barbu Łužica!

Módra, čeŕwjena a běła,
Haj, to krasna barba je;
Komuž wutroba so zhrěła
Za čuća je wótčinske:
Zawyskaj, zaklinkaj,
Sława serbskej barbje praj!

Handrij Zejleŕ, Zhrom. spisy III.

70.

Zastarske serbske připiwanje.

Naši wótcojo su wšelake dobre wašnja měli, kiž drje su nětko zabyte, ale tola spomnjenja hódne wostanu. Hačrunje su jich ći, kiž mějachu so za jich zdźěłanosć starać, druhdy za hrubych wudawali, namakamy tola něštožkuli, štož na serbsku zdwórliwosć pokazuje. Tak ju widźimy w jich připiwanju. Njeje so přeco kaž nětko, hdyž tón, kiž ma reju, před hercami stejo na připiće woła, prajiło „Připij sej“ abo žortniwje „Připić huba — božemje Kuba“; ně, naš Abraham Frencel powěda nam w swojim wulkim rukopisnym słowniku str. 2547 takle: Hdyž so někomu, kiž za druhim blidom sedźi, připija, praji so: „Ja chcu wam připić jako póććiwemu mužej, jeli přećiwo wašej mysli njebyło a česći nješkodźiło.“ Na to wotmołwi druhi: „W mjenje božim; ja rad wozmu jako wot póććiweho muža.“ Hdyž je wupił a zaso porjedźił, poda tón přez druheho a praji: „Bóh žohnuj wam; prošu za dobry dórtk“, t. r. zo by derje pił a wupił. Tón wotmołwi: „Ja rad wozmu, za koho rukij?“ t. r. sym ja rukij, zo je póććiwy muž a připića hódny? Tamón rjeknje: „Štóž je wam lubši, jeno mi nic; pokažće mi prózdnu, připijće wašim towaŕšam!“ Tónle druhi wupiwši wotmołwi: „Waša wola je so stała.“ Tamón pak pokračuje: „Podajće mi prózdnu; ja chcu wam nowu naleć. Hdyž je znowa porjedźił, poda dale: „Požohnuj wam Bóh; napijće so čerstweho.“ Napiwši so praji tutón: „Ja so luboznje dźakuju za waše dobre připiće.“

M. Hórnik we swojej „Čitancy“.

71.

Bratřa.

Wichor howri. — Njewidźiće,
Kak tu z čołmom zakhadźeja
Syčo žołmy ješćate? —
Bratřa, bratřa, k čomu spiće?
Wašu mać dźě wusměšeja
Helske mocy sapate!

Stańće jako dźěći hódne
Maćerje, kiž porodźiła
Luba was a kubłała.
Polo poskića nam płódne;
Swěru je je plodźiła,
Wjele krewje přelała.

Zhrabajće so! Nječakajće!
Wokomik hdyž žad'n so zhubi,
K nam so wjacy njeskhili.
Wšitke mocy napinajće!
Wótčina wam sławu slubi,
Hdyž sće za nju bědźili.

Mocy su 'šće čerstwe waše,
Rodźićercy přisłušeja,
Wótčina je požada! —
Što jich runje zatam'waše?
Z nimi waše mysle dźěja,
Wobknježa was přerada?

O! — Ach ně, to móžno njeje!
Kak chcył Serb mi Serbej ćeknyć,
Swoju maćeř wopušćić? — — —
Tuž dha khětře, doniž kćěje,
Čas nam. Lěnjoty so sleknyć!
Wótčinu nic zapušćić!

Serbscy bratřa, bratřa moji!
Serbow swěrny Bóh nas stworił
Serbska khorhoẃ zmahuje.
Njepřećel so w črjódach roji!
Serbski naš duch je traš skhorił,
Zo so wjacy nječuje?

Ně, o ně! 'Nož tesak z nóžnow!
Wótry tesak złotych wědow
Njepřećelow poruba;
Swěrny škitař serbskich bróžnjow
Zniči hrozne złósće jědow.
Njepřećelej zahuba!!

Wótčina nas wočakuje
Wutrobu je wotewriła,
Wjeŕšneho ma za swědka! —
Bratřa, ćežki boj 'žno wuje!
Prawdy hodźina je biła!
Bóh je z nami. Do prědka!

Jakub Šewčik. Jub. spisy Serbowki I. swjazk.

72.

Łastojčki.

Ze škórcami přińdźechu tež druhe ptački z južnych abo nalětnich krajow, a w blizkich keŕkach a lěskach so wot ranja hač do wječora wjesele spěwaše a fifoleše.

Šibakec nan běše hižo w zymje dźěćom slubił, zo z nimi raz do lěsa póńdźe a jim hnězda wšelakich małych a wulkich ptačkow pokaza a jich mjena našich najrjeńšich spěwakow nawuči. Prjedy pak, hač slubjena njedźela přińdźe, zwjeseli druhi připad Šibakec swójbu.

Šibakec domčk běše mała drjewjana khěžka. Z khěže dźěchu jedne durje do jstwy, druhe do komory a skhód na łubju. Wjeŕch w khěži běše drjewjany a ležeše na mócnej hrjedźe, kotraž běše tak nizka, zo dyrbješe trochu wjetši mužski so skhilić, chcyše-li přeńć. Na tutej hrjedźe počeštej, dokelž so khěžne durje wodnjo mało začinjachu, łastojčcy swoje hnězdo twarić. Cyły dźeń lětaštej wobej spěšnje sem a tam, lěpještej a twarještej tak pilnje, zo běše wječor hižo hódna kromka hotowa. Jank a Lenka pytnyštej najprjedy tych wjesołych hosći a prošeštaj mać, zo by tola na te pěkne ptački njeswariła, hdyž nan domoj přińdźe. „Ale hdźe dha budźetej łastojčcy w nocy," prašeše so mać. „Ach, w nocy wonej k druhim do hródźe polećitej," měnješe Lenka, „pola Šołćic je w hródźi wěsće dźesać hnězdow."

Wječor bu nanej nowinka hižo na wsy wupowědana, a wón z radosću přeće swojich dźěći dopjelni, přispomnjo: „Hlejće, dźěći, tež njerozumne ptački wědźa, zo Šibakec dźěći nikomu křiwdy nječinja a žadnemu ptačkej hnězdo njewurubja, dokelž derje wědźa, zo su ptački najlěpši přećeljo čłowjeka a jemu jara wužitne. Jutře wurězam do našich khěžnych duri woknješko, přez kotrež něžne łastojčki tež potom, hdyž so durje začinja, přeleća."

Po wječeri powědaše nan wjele wo łastojčkach a wo jich mudrosći a lubosći k jich młodym.

„Je tomu něšto lět," dźeše nan, „zo běch słodeńk w susodnej piwarni; tam so hižo dawno piwo njewari, ale kóždu zymu hač do naleća so tam słód z ječmjenja hotowaše. Tež tam zasydleštej so dwě łastojčcy a lětaštej wjesele sem a tam. Hnězdo běštej sebi delka na hrjedźe natwariłej a měještej wězo hižo jejka, hdyž so słodźić přesta. Dwě njedźeli so minještej, a piwarnja běše w tón čas kruće zezamkana. Tu přińdźech z piwarcom zaso do piwarnje a dyrbjach słód wažić, dokelž měješe so wotwjesć. Lědma z piwarcom durje wotamknych a zastupich, powitachu mje łastojčki ze swojim hłósnym „Kiwit — kiwit" a młode w hnězdažku ščěrčachu wjesele. „Hdźe dha tu te ptački sem přińdu," prašeše so piwarc. „Mamy snadź něhdźe rozbite wokno?" Přehladachmoj wšitke łubje a nihdźe žadneje dźěry njenamakachmoj, hdźež by ptačk přelećeć mohł. „To je tola dźiwna wěc," dźeše piwarc, „dyrbimoj so přeswědčić, hdźe łastojčki k swojim młodym přilětuja." Zamknychmoj durje a čakachmoj. Za mału khwilku postrowi naj zasy znate: „Kiwit — kiwit". Łastojčka posyći młode a so zhubi.

Widźachmoj, zo po skhodźe na łubju wuleća a tam so zhubi. Zeńdźechmoj na łubju a čakachmoj z nowa. Nadobo słyšachmoj zaso znate „Kiwit-kiwit“ nad namaj a huš, huš běše hižo pod namaj w hnězdźe. Hdyž pak so wróći, widźachmoj, hdźe wuleća. Na třěše běchu drjewjane wuhenje naprawjene, přez kotrež proch při čisćenju ječmjenja a para při sušenju słoda wustupowaše. Tute drjewjane wuhenje pak běchu z wjerćha přikryte a měješu jenož z bokow dźěry, dešća dla. Přez tute wuzke wuhenje přelětowachu wbohe łastojčki a žiwjachu swoje dźěćatka. Kak dołho su tute łastojčki pytałe a styskno wokoło woknow lětałe, prjedy hač su tute małe dźěry na třěše namakałe. Njejsu to rozumne a k swojim młodźatam lubosće połne zwěrjatka?“

P. J. Laras. Z powědańčka „Šibakec nan“, Łužica 1911.

73.

Stary lěšak.

Widźu jeho hišće w duchu před sobu, toho stareho lěšaka, widźu jeho žiwje, kak poslědni raz pokhileny mi při boku kročeše, tam na horu horje, při kotrejež podnozy bě jeho, z lěsom wobkhłódnjena khěžka. Dopominam so, kak potom zasta tam na wysokim kamjenju, kak z hłuboka wodychny a kak so wobroći, zo by krajinu, wupřescěěracu so tu před namaj w krasnej pyše, ze mnu; wobdźiwował.

„Słyš, mój přećelo,“ započa wón, hdyž běše so wukašlował, „sym nětko přez sydomdźesat lět stary, a wot swojich dźěćacych lět znaju tutu krajinu. Hižo jako hólčec khodźach rad na tuto městno — a khodźach sem tež jako šedźiwc. A čim dlěje tute hona, a tu pod namaj swój domčk wobdźiwam, ćim wjetši zaćišć to na mnje wukonja — a póznawam, zo je na swěće tola tak rjenje, zo so mi staruchej z njeho hišće nochce. A tola začuwam, zo bywa dych z kóždym dnjom krótši, zo mi mocy spaduja hladajcy, wot toho časa, hač ta zła khorosć mje potorhny ... Hlej, luby přećelo, wróća so sem nalěćo, wróćeja so ptačatka, ja jich tu njebudu hižo witać, podarmo budźa tu wokoło zlětować a podarmo tu pytać swojeho swěrneho znateho lěšaka. Potom přińdź zaso sem na tutón kamjeń, a praj tym ptačkam, zo su stareho lěšaka pokhowali — tam na kerchowje při wsy na hórcy. Potom dopomń so na to, stož sym tebi rěčał, a wróć so w duchu do woneje doby, hdyž hišće hromadu khodźachmoj — rano před switanjom a wječor při

poslědnich směrkach — hdyž khodźachmoj dele na lěsnu łuku łakać na rjaneho sornika, kotrehož potom porazy wołoj z mojeje swěrneje třělby. Dopomń so též na wichorojte nocy, kotrež smój w tužacej słužbje wonkach přebywałoj, dopomń so na nóc, hdyž sebi při wohnju pod hałuzatym stanom pječechmoj te dźivje hołbje — a kak potom wichor wujo, wot zemje wotwjertny naju stan a kak rozdu woheń, kotryž po lěsu lětaše kaž na směrkach swjatojanske muški. O, přećelo, to běchu za mnje hišće časy połne zboža, tehdy mějach hišće mocow, wichorej a njewjedru khroble napřećiwo stupić. Tola ach, kak khětře je so to wšitko přeměniło. Hlej, kak mi ruka třepota; wona njebudźe hižo wjacy třělbu k licu nastajeć . . . Ně, ach přećelo, začuwam, zo ze mnu dźe ke kóncej . . . Nozy mje lědom hišće nosytej, čuwidła mi sprostnjeju, a woči zhubjuja wótrosć — a tule, tule tón hrozny kašel!“ Stary lěšak połoži při tym prawicu na wutrobnjo, a z wočow běše jemu čitać njewuprajny ból.

Stojachmoj hišće khwilku we hłubokim mjelčenju hromadźe, a ja hladach staruchej do jeho zrudneho wobliča a widźach, kak so jeho barba přeměnja. Lico a čoło buchu šlewjeŕběłe, hubje pak a dólčki wočow na zeleń módre, a woči přikrywaštej so jemu kaž z pawčinu. A hdyž jeho blizki, lodźany dych na sebi začuwach, dha překhadźeše mi přez žiły potajne začuće. — Staruch zezda so mi nětkle kaž postawa, wotpočowaca na čornych marach, na čole z myrtowym wěnčkom . . .

Dopominam so hišće žiwje, kak tehdy starucha za ruku vzach, kak jeho wjedźech pomału, kedźbnje po znatym puću do doła dele, hdźež jeho domčk stoješe. Ach, njewědźach tehdy hišće, zo starucha přewodźach poslědni raz z lěsa domoj, hdźež běše přežiwił tak zakrasnu zbožownu hodźinku a hdźež měješe nětk dokonjeć swój běh — — —

Njebě so hišće tydźeń minył, dha hromadźeše so wokoło tuhoto domčka syła ludu w žarowanskej drasće, wšitcy hłuboko zrudźeni, ze sylzojtymi wočemi. Dyrbjach so z mocu přez tutu syłu přećišćeć, zo móhł do khěžki dospěć a tu do małeje jstwički, do kotrejež běch tak často přikhadźał, po stareho lěšaka, zo bychmoj so hromadźe nastajiłoj won na hońtwu, wo kotrejž běše mi wón tak často powědał ze swojeje słódkeje a hórkeje zašłosće, hdyž běše był jako dźěćo, jako młodźenc, jako muž a jako staruch w zbožu a wjeselu žiwy. Zastupich do tuteje jstwički a hižo njemóžach so sylzam dowobarać . . .

Haj, wón tón staruch, nětk ležeše tu w bělem kitelu, z blědym smjertnym wobličom, ze zańdźelenymaj wočomaj. Stojach khwilku němy w boli. Potom přistupich bliže, přimnych so jeho lódzymneje ruki, kotruž běše mi wón tak často zawdał — nětk pak, zo bych ju tłóčił poslědni raz. Hišće jónu smědźach jemu do wobliča zhladnyć, zo so mi jeho wobraz njemohł nihdy zhubić — a nětko bu na njeho stajene kašćowe wěčko. Mužowje přimnychu kašć a njesechu jón ze jstwy. Na prozy bu ćěło hišće trójcy pozběhnjene, a potom donjesene w dołhim čornym ćahu tam na kećhow při wsy na hórcy . . .

Nalěće bě zaćahnyło do kraja, a z nim zaso ći wjeseli spěwarjo, kotřiž lěs z nowa wožiwjachu. Tež tam na horje nad lěša kow khěžku zlětowachu zaso tute drobne ptačatka, lětachu wot hałžki k hałžcy, wot kećka do kećka, a ćikotachu, pytachu bjez přestaća. Jich rědko zanošowane spěwy klinčachu pak struchle a žarowanscy.

Stojach na kamjenju, hdźež tehdom z lěšakom stojach poslědni raz. Dopomnich so na lěšakowe słowa a při tutym wopomnjenju zmócni so mje jěderna žałosć. Haj, nětk wědźach, koho tu ptačatka pytachu njepřestawajcy, čehodla spěwachu tak zrudnje a struchle . . . „O, ptačatka, njepytajće jeho, wón tu hižo njeje, wón njebudźe wjacy připosłuchać wašim spěwam, wón njebudźe waš wjacy kitać před rubježnym ptakom . . . . Hlejće, tamle na kećhowje při wsy na hórcy!“

Mojej woči so tam nětkle njejapcy wobroćištej, wotpočowaštej tam horkach dołho, dołho, potom pak zhladnyštej k njebjesam, a mojej kolenje so potknyštej k zemi.

Mojimaj hubomaj wuroni pak so ćichi „Wótče naš“ za toho stareho lěšaka, wotpočowaceho tamle na kećhowje při wsy na hórcy.

J. Lorenc-Zalěski, Łužica 1898.

74.

Serbska khorhoẃ.

Stój, khorhoẃ módra, čeŕwjena a běła!
Tón barbow błyšć njech Serbow k sebi łóji,
Njech pod nim muž při mužu lud wšón stóji,
Zo zemja serbska w tych by barbach kćěła!

Najbóle swěra žada so do dźěła,
Kaž njebjo módre jeno rostej hoji.
A lubosć krew a pjasć njech z mocu poji,
Bjez słónca žadna njej' so róža zhrěła.

We swěrje pak a w lubosći spi přeće,
Zo trało zbože by, kiž z njeju pleće
So, zo by radosć wěčnje wostać směła.

Stój, khorkow módra, čeŕwjena a běła!
Z njej hajće sebi swěru, lubosć, radosć!
A mocy Serbja změja dosć a na dosć.

J. Ćišinski, Wysk a stysk.

75.

Křižerjo.

Serb, wosebje wjesny, ma ze starych časow khwalbu nabožneho člowjeka a swjeći swjedźenje cyrkwineho lěta rad ze wšej swjatočnosću. Róčne časy, to su hody, jutry a swjatki, traja dotal zwjetša tři dny mjez katólskimi a evangelskimi Serbami. Najbóle pak wuznamjenja so jutrownička abo přeni dźeń jutrow.

Tehdy raduja so katólscy Serbja z mortwychstaća swojeho Zbóžnika nic jenož w cyrkwjach, ale tež wonka na swojich honach, hdyž wot swojeje wosadneje swjatnicy k susodnej jako křižerjo abo „za křižemi“ po dwu jěchaju. Tajke swjatočne wobkhady na konjoch wjedu so z Khróšćic do klóštra Marijineje Hwězdy, po wobpuću, hodźinu zdalenym. Ralbičanscy wosadni podawaju so do městačka Kulowa, dwě hodźinje daloko, a Kulowscy do Ralbic, Njebjelčanscy pak do Wotrowa a Wotrowscy do Njebjelčic, štož je dobru hodźinu rózno, wot jutrow 1882 tež Radwořscy do Zdźerje.

Su to jara nahladne ćahi, přetož khróšćanskich a kulowskich křižerjow bywa přez sto šěsćdźesat, zbytnych pak pjećdźesat hač sydomdźesat. Jěcharjo, wšitcy w swjedźeńskej drasće, su hospodarjo a jich synowje abo tež słužowni. Jich konje, hižo hewak starosćiwje kormjene a česane, dóstawaju za tutón dźeń wšu móžnu pychu. Sedła a šabraki, wuzdy a pasy maju wšelake mosazne, kosćane, slěborne a pozłoćane debjenstwo. Hriwy, snadź tydźeń prjedy plećene, pokazuja so kudźerjawe. Na wopuši je židźany wjazk z bantow přityknjeny, dar to mandźelskeje hospozy abo lubowaceje duše; wón bywa čeŕwjeny a pisany, abo jeli minjene lěto něchtó ze swójby zemrjeł, zeleny abo módry. Na tule pychu spomina naš basnik Handrij Zejleŕ w swojim „Nalěću“, hdyž w ranišim přezpolu jutrownych ćaharjow praji:

Hdźe su mi banty čeŕwjene,
Na swjedźeń wjesoly;
Štó módrych, běłych přinjese
Na wjedźeń jutrowny?

Hdźe sy, mój pyšny koniko,
A što so raduješ?
Kaž słónco skoči skhadźejo
Ty ze mnu zejhrawješ . . .“

Křižerjo zhromadźuja so připołdnju po postajenym dobrym rjedźe před swojej cyrkwju. Wjednikej přepodawa so křiž abo boža martra z wulkeho wołtarja, w Khróśćicach druhemu wjednikej hišće swjećo z mortwychstanjeneho, a dwaj abo tež štyrjo maju khorhowje z cyrkwje. Při zwonjenju wšěch zwonow a serbske jutrowne kěrluše spěwajo wobjěchaju potom swoju cyrkej a na to po wsy a po postajenym puću podawaju so k susodnej cyrkwi. Kotřiž dlějši puć činja, modla so tež rózarij a wjedu na tón čas pěši swoje konje. Před susodnej cyrkwju bywaju tu a tam wot duchowneho powitani, Kulowscy a Ralbičenjo wopytaju nyšpor, a wobjěchawši tutu cyrkeẃ a tež nawsu, a w Marijnej Hwězdźe tež klóštrski dwór nastajeja so zasy k wosadnej cyrkwi, zasy ze wšěmi zwonami powitani. Z nowa wobjěchaju cyrkeẃ a po wsy. Tu čaka na nich wjele ludźi, kotřiž su w nyšporach pobyli abo kotřiž su jeničcy tohodla přišli, zo bychu na křižerjow hladali, z dalšich městow a wsow. Hdyž křižerjo z cyrkwineje wsy domoj do swojeje jěchaju, je so najbóle hižo wječor přiblížił. Doma pak hišće často powědaju, čeji hólcy su najmócnišo spěwali a čeje konje su najkrasniše byłe.

Tajki křižeŕski wobkhad, kaž jón naši Serbja dotal wobkhowachu, smě so přisprawny mjenować, dokelž so z přistojnosću a ważnosću wotbywa. Hdźež Bóh našeho rólnika bohaće žohnuje, tam chce tón swjatočnje so dźakować a dowěrnje prosyć. Kóń pomha hewak k wužitku při ćežkim rólnym dźěle, jutrowničku chce jeho Serb sobu wužić k česći božej!

Hdy su křižerjo nastali, njehodźi so zhódać. W Ralbicach wozjewja so kóžde lěto, zo ma so jich wobkhad stać po starym „mišnjanskim rjedźe“, kiž drje je před reformaciju wobstał, snadź hižo w času křižnych ćahow. W agendźe (parochiale Missense) so woprawdźe poruča, zo by po nyšporje prócesijón był z jutrownymi spěwami.

Móžno pak je, zo su křižeŕske wobkhady rólnikow njezemjanow so spočałe, hdyž su ryćerjo zemjenjo so na swjedźeńske hry zjězdźowali. Tola njech tomu kažkuli, tu khwilu su křižerjo wosebitosć serbskeje katólskeje krajiny, hdźež po staršich a nowišich prócowanjach nabožnosć a narodnosć so wužitnje podpjeratej.

Michał Hórnik, Łužica 1883.

76.

Serbskim křižerjam.

Kajke radosćiwe klinča hłosy
Wot Kamjenca hač do Budyšina?
Što jusk z wotrowskich so horow nosy
A hač za Kulow so dele pina?

Wuběžał čas ćicheho je posta —
Z cyrkwjow jutrowna so radosć zwoni;
Khrystus stanył je, a w rowje wosta
Drasta jeno! Jandźel z njebjes hroni.

Serbscy křižerjo ze wšitkich dworow
Na jutrownych konjach wuježdźuja.
Z khorhowjemi w ćahach pyšnych porow
Zanošuja z hłosom haleluja. —

Konje w kóstkatym a złotym gratu
Hriwy zběhaju hač wyše wuši
Kudźerjawe, njesu zmahowatu
Bantow pychu spjatu do wopuši.

Konje zesedłane na šabraku
Z jehnjećom so błyskotaju jasnje.
Pyšnje młodźenc sedźi na brunaku,
Šědźiwc za wuzdu tež hišće masnje.

Konje rjehoceja w pyše z horda,
Zwony jutrowny jusk roznošuja,
Z nimi zaćahuje do akorda
Křižerjow so serbskich haleluja..

Z tajkej pychu Serbja jutry swjeća —
Jusk jich dołho konikej do wucha
Klinči hišće, křižerjej do dźeća,
A do honow haleluja bucha. —

Takle z Boha dale jutry swjećće!
Wótcow wašnje hajće sej a česćće!
Konjom wopuše a hriwy plećće!
Haleluja přez kraj serbski njesće!

Doniž kóń so budźe we kudźerjach
Gratować a zadźiwane šmrěki
Budźa šeptać sebi wo křižerjach,
Serbja, Serbja wostanu na wěki!

J. Ćišinski: Z juskom wótčinskim.

77.

J. P. Jórdan započina wudawać „Jutrničku“, nowiny za Serbow, 1. wulkeho róžka 1842.

Lubi Serbja!

Wšitke ludy wokoło nas maju swoje nowiny a časne pisma, kotrež jim zašłych abo našich časow stawizny a nowinki wupowěduja, kotrež jim wšelake lesne powědańčka, rjane přikłady, směšne basnje a basnički a druhe tajke wjesołe a struchłe čitanja

poskićuja, zo móža woni swoje njedźelske popołdnjo abo druhi čas, hdyž ničo za dźěło nimaju, wjesele a wužitnje přečinić. Z tajkich pismow nawuknu woni něštožkuli, štož jim w jich hospodarstwje a we wšěm druhim jich dźěle, žadanju a potrjebowanju wulcy wjele spomhać, jich prócu połóžić, wjetši wuzbytk při mjeńšich mocach dawać, ze słowom w jara wjele kruchach wužitk a pomoc přinjesć móže. A někotra krasna hodźinka minje so jim z čitanjom rjaneho powědańčka, lesneje pěsnički, wjesołeho lisćika a wažneje nowiny wo ćežkich wójnach a spodźiwnych podawkach z cyłeho swěta.

„Kak je to tola dušnje!“ praji někotryžkuli z mojich serbskich bratrow; „kak rjenje, hdyž móže čłowjek telko noweho zhonić, tajke wužitne wěcy nawuknyć, swoje ćežke dźěło sebi w něčimžkuli połóžić a w prózdnych hodźinach tak so powjeselić!“

„Haj hlej“, praji zas druhi, „Němcy, ach, ći maja tajke wšitko jara lohcy, ale my wbozy Serbja! štó so wo nas stara? Serba hewak káždy hani a hidźi, a hdyž chce wón něšto wjacy nawuknyć hač swoje paćerje, dyrbi k Němcam po prošenju hić; we swojej rěči wón ani słowčka njenamaka.“ Ty maš prawje, serbski bratře mój; tak je było hač tu do tejele hodźiny. Ale to je było, mój přećelo, a njebudźe wjacy. Nimo — minyła so je tale ćěmna nóc, kiž serbske hona přikrywaše, a nowy dźeń nastupuje za nas. Zestawali su hižo někotři mužojo, swěrne dźěći našeje serbskeje maćerje a wołaju nětk přeze mnje won do wšitkich serbskich honow: „Preč tule tupu ćěmnosć! Nowe serbske słónco zeskadźuj a wobswěć naše łužiske hory, zo budźemy we swětle khodźić wobdaći z brónju wšěje rozomnosće, a wopasani z mječom swjateje wěrnosće!“

Tuž dha wy nětko, moji lubi, pójće a posłuchajće swěru na tónle hłós, dokelž wón njeje tón hłós samopašneje njepokory abo hordeho ropota a zepjeranja, ně — won je hłós bratrowskeje lubosće, kiž wam wužitk, wjeselo, radosć njese, hłós swěrneho přećela, kiž wam wšitko wupowě, štož wón wě abo zhoni, jelizo wam to na někajke wašnje spomóžne a wužitne abo lube a spodobne być móže. Wy pak, duchowni a swětni wučerjo našeho luda a wšitcy druzy, kiž to zamóžeće, pójće a pokazajće, zo woprawdźe naš lud lubujeće a chceće, zo by wón dźeń wote dnja přiběrał w mudrosći a rozomnosći, we sprawnosći a wěrnej bohabojosći, pokazajće je přez to, zo našu „Jutrničku“ pokupiće a mjez našim ludom ju rozšěriće, zo bychu waše mjena přenje stałe mjez tymi, kiž naš lud tež na tele wašnje wuwučeć a kubłować a ke wšemu dobremu budźić žadaja.

W Lipsku, w nazymnym měsacu 1841.

78.

Pohrjebane zbože.

(Sonet).

Hdźež wulke zbože skhował sy do rowa,
Tam njekhodź! Daloko budź wot městačka,
Hdźež, hdyž sy spěwać słyšał zboža ptačka,
Stej krwawiłoj ći wutroba a hłowa!

Tam stara bolosć w duši rěza z nowa
Ći. Tam pak rozmjerza će kóžda wačka,
Pak woko nihdy njezabudźe płačka.
Tam k dźěłu, k zbožu njej' ći zemja strowa.

Hdyž z mocu tajnej ćehnje će a ćěri
Pak k rowej tamnemu, dźi w ćichej nocy,
Hdyž sam sy z bolosću a ze sonjenjom!

Tam wupłač, wujednaj so, se žiwjenjom!
Ztrěj sylzy sej, stań spěšnje w mužskej mocy!
Wukń, kak so ćeŕpi, nadźěja a wěri!

J. Ćišinski, Formy.

79.

Wašnja při wotemrěću a pohrjebje.

Hdyž je pola serbskich wjesnjanow khory smjerći blizko, położa jeho we jstwje na nowu słomu, kotraž je z płachtu wodźěta, ale ze žadnym spódnim poslešćom. Hdyž mrěje, wotewrja přitomni wokno a powočinja jstwine durje a poklaknywši wuspěwaju ćichi wótčenaš. Nětk posćelu po ćěłowu žonu, kotraž ćěło wumyje a po móžnosći bórzy też zwobleka a wupyši. Woda, z kotrejž bu ćěło wotmyte, wuliwa so tu a tam do keŕka, zo ju ptačk woblětuje; a słoma, na kotruž bě ćěło położene, njesmě nihdźe do ćmoweho přińć. Bě-li wotemrěty z pčołarjom, dóńdźe bórzy něchtó do pčolenca, zaklepa na kóždy kołć a wozjewja jeho smjerć z tymi słowami: „Pčołki, stawajće, waš hospodaŕ je so minył", abo po delnjołužisku: „Pcołki, stawajšo, waš góspodaŕ jo humŕeł!" Ćěłowa žona prosy potom přećelow, znatych a wjesnych ludźi na přewodźenje. Druhdźe noša gmejnsku heju abo kwakulu dwór wot dwora abo čorny kij. Kaž dołho je ćěło w domje, je wšitko po móžnosći z ćicha a też pola wobeju susodow. Tehdom so njemłóći, drjewo so njeruba, skót so njepřaha. W žarowanskim domje su husto smjertne kěrluše słyšeć. Wječor přikhadźeja susodźa a přećeljo, zo bychu zrud-

nych změrowali. Wječor před pohrjebom přińdźe wyše tychle, z kóždeho domu we wsy znajmjeńša jedyn na „pusty wječor“, a tu spěwaja so zhromadnje kěrluše hač do nocy. Ćěło z kitelom woblečene leži w kašću z wysokim wěkom, na kotrež so w někotrych wsach sekera kładźe. Na pohrjebnym dnju přikhadźeja přewodźerjo w žarowanskich drastach, a dostanu piwo abo škleńčku palenca. Najbližši přećeljo pojědźa we jstwje. Hdyž so ćěło z domu njese, dawa so domjacemu skotej pica, zo by njeležał. Je-li pohrjebnišćo w druhej wsy, dowjezu tam ćěło z deskowanym wozom a w Delnjej Łužicy z rjeblowanym. Kóžda wjes ma najbóle swoju „mortwu kupku“ z kónc wsy, hdźež žarowanski ćah zastawa, a přewodźerjo wuspěwaju wótčenaš; katólscy pak pozastanu najbóle pola třoch swjatych křižow. W někotrych krajinach najbližši žarowacy při tychle modlitwach ani w božim domje tehdom kłobuk njezejimaja, dokelž njesmědźa swoje z wysoka žarowanje přetorhnyć. Njedaloko pohrjebnišća staji so kašć na mary, hdźež duchowny ze spěwarjom napřećo přińdźe. Hdyž je modlitwa abo kěrluš dospěwany, pozběhnu nošerjo kašć a njesu jón k rowu. Wosebity rowaŕ njeje wšudźom, ale ryće rowa dźe po gmjenje wokoło, tak zo dwaj mužej je wobstarataj. Wóz, na kotrymž bu ćěło sem dowjezene, a kóždy stólc, na kotrymž bě kašć stał, leži potom najbóle doma jedyn dźeń powróćeny, zo by mortwy lěpje wotpočował. Najbližši zawostajeni ćiskaju po dokonjenju cyrkwinskich modlitwow horstku abo tři pjeršće do rowa a „měra“ so do rowa pušći. Potom podawaju so přewodźerjo do cyrkwje. Pola katólskich du bližši z přećelstwa při božej mši ze zaswěćenej swěčku wokoło wołtarja. Pola evangelskich spěwa so pohrjebny kěrluš a duchowny ma rěč a čita běh žiwjenja. We wjele wosadach přizamka so temu hišće „dobra nóc“, to rěka prědaŕ praji w mjenje zemrěteho kóždemu přiwuznemu, susodam, kmótram, dobroćelam a přećelam božemje a to kóždy króć z mjenowanjom mjena, dźakuje so za wopokazanu lubość a wšo přećelstwo a přeje za to kóždemu wšitko dobreho. Skónčnje je modlitwa a kěrluš. Po skónčenych kemšach poklaknu přećeljo zasy na row, mjez tym zasypany, a wuspěwaju wótčenaš; bližši přiwuzni činja to přez cyły žarowanski čas, hdyž do cyrkwje nimo du. Na row postaji so pak křiž, pak druhi wopomnik, abo při šulskich dźěćoch hnydom po pohrjebje wjele małych křižikow, kotrež sobušulerjo a sobušulerki darichu. Po pohrjebje zhromadźeja so přiwuzni najbóle hišće w žarowanskim domje k hosćinje, při kotrejž husto na wotemrěteho „na božej

prawdźe“ spominaju. Tu a tam pomodla so doma na tym městnje, hdźež je ćěło stało, a wobzamknu cyłu pohrjebnu swatočnosć z kěrlušom. — Žarowanje abo žałowanje złožuje so po blizkosći přiwuznistwa abo swakowstwa k zemrětemu. Dźěći žaruja staršeju a staršej swoje dźěći lěto a něšto přez lěto, bratrow a sotry žaruja zawostajeni wósomnaće njedźeli, swakow a swakowe, wujow a ćety štwórć lěta. Hłuboke žarowanje traje štyri njedźele a w tym času njesmě nichtón jich drasty a druhe jich wěcy trjebać. Tež njesmě w tym času w žarowacym domje łuh dźěłany być, ani so płat z łuhom parić, tola pak smě so bjez łuha płokać.

Žarowanska drasta wobstoja nětko pola mužskich jenož w tym, zo so ničo pisaneho abo čeŕwjeneho njewoblekaju. Žónske žaruja w běłej płachće, kotraž je w Hornjej Łužicy z jednoho krucha a wot hłowy hač k nohomaj dosaha. Najbóle hišće maju na čole běłu šlebjerdku — nětko w „polu“ jenož tule — a w holi běły podhubnik (podgubnik). Jako poł žarowanja je wokoło Mužakowa płachta hač do kolen, na ramjenjomaj (nic na hłowje) wotpočowaca, a šlewjeŕ t. r. na papjeru zwite naškrobjene rubiško na khapje (měcy). W někotrych stronach Delnjeje Łužicy płaći to za cyłe žarowanje. W Blótach pak wobstoja žarowanska drasta z dweju kruchow ćeńkeho płatu. Wjetši delni kruch wobdawa žiwot a je na pasu připinjeny, a mały horni, kiž so tež tam přityknje, dawa so na hłowu, tak zo ju a cyły horni dźěl žiwota a po spodobanju tež wobličo zawodźěwa. Mjez tym zo w druhich stronach jenož najbližše zawostajene w tej běłej žarowanskej drasće khodźa, nałožuja ju w Błótach nimale wšitke přewodźeŕki. Za cuzbnika je to spodźiwnje swjatočny zaćišć, hdyž někotre čołmy z tajkimi běłymi wosobami wobsadźene płuwać widźi na rozdźělenej Sprjewi, abo hdyž je po dwu a ze zrudnym druhdy zakrywanym wobličom pomału na pohrjebnišćo kročić wohlada.

Hórnikowa Čitanka. Po J. E. Smolerju.

80.

Ptači kwas.

Hlejće, nowa wěc so stała; słyšće, chceće zrozumić:
Sroka je sej muža wzała, žedźiła so woženić.
Hawron je ji nawoženja, toho je sej zhladała;
tón ma wjele zamoženja, za kotrymž je žadała.
Na slubje je rapak pobył, kwas joh' chcychu wotćišćeć:
wón je na wšěch druhich dobył, njeje dał so poćišćeć.

Kraholc běše rěznik kwasny, wón sej wjele na to wě;
to wšak je wam pachoł krasny: sam wšě kołbasy jim zjě.
Braška być na tymle kwasu stary baćon dyrbješe:
tón njej' khromy na tu hubu, nad sto młynow klepoce.
Kuchiń je měł wrobel twarić, škrěkawa bě myjeŕka,
kurotwa jim přińdźe warić, kuchaŕka kaž wojeŕka.
Sowa, hlej, ta lesna žona, ta bě słónka njewjesće;
z nawoženju dźěše wróna, kmótra rjana zawěsće.
Z Wrónic dźowku měłe družčić žołma, kawka, kabija,
šćihlica kwas dyrbi spušćić, wo nju so tam zabija.
Čarš a škórc tam swataj běštaj, taj najreńšej pachołaj,
z hłowu wijo pyšnaj dźěštaj přede wšěmi w frakomaj.
Hupak wjele do so dźerži, přinjese tym družkam pić,
wokoł' njeho stajnje smjerdźi: něchcychu z nim rej'wać hić.
Štyrjo hercy tež tam běchu. Łastojčka bě na husle;
hdyž pak woni piskać chcychu, njeměјachu pišćele.
Konopačk dźěn bě na dudki, škowrončk přińdźe z pišćelu,
mały kralik bě samlutki z kózłom při tym wjeselu.
Čorny kós pak bě so wopił a z nim młoda pocpula,
běše wšitkón palenc dopił, tuž joh' swari čapula.
Kanja poča k dobrom' radźić, dokelž běše słyšała,
cyžika zo chcedźa sadźić: na smjerć bě so spłóšała.
Při tym sta so wulka zwada: sknadźik klesny sykorku;
tu bě trjeba dobrej' rady; ročk zas' hrabny za zybu.
Šěračk poča wšitkich wabić, to je wulcy sylny muž,
chcyše šěru plišku zabić, wućeže sej na nju nóž.
Nichtó njebě bóle hněwny dyžli młody srokopjel;
ćichi Michał sedźo zdrěmny: dostał hižo bě swój dźěl.
Srokopjelej tesak wzachu, nikoho zo njezruba;
a so wšitcy strachowachu, žadyn blizko njestupa.
Łysak pak so poča hóršić, što je drózna rěčała;
na sudnistwo běži skoržić, zo je na njoh' škrěčała.
Kokula tam sudnik běše, kaž je kóždom' wědome:
winowatom' pomhać chcyše: šelma, hdźe maš swědomje?
Hercy hišće wyše běchu a nazdala stojachu.
Ći so sobu njećepichu, dokeliž so bojachu:
Zo b'dźa dyrbjeć sami rej'wać, hdyž tam wšitko ruješe;
syłobik sam dyrbi spěwać, w kholowach zo čuješe.
Ja pak mam nětk cyle za to: zo tych lěpšich hosći bych,
žołdk hdyž změje žadosć na to, we škli měł wšěch pječenych.

Narodny spěw.

81.

Wódny muž.

Khodźeše přeco z kłobukom w horšći. Njech bóle słónco abo zyma paleše, wón dźeržeše lědma swój nizki, ale brjuchaty cylindr ze šěrokej třěchu nad hłowu kaž parasol. To bě najwjacy. Šedźiwe włosy běchu hładcy k hłowje přičesnjene a zjednoćachu so zady do wopuše, tak kruće stołkaneje a zwjazaneje, zo so ani njekiwkaše — bě to jedna z poslědnich mužacych wopuši w Prazy, hižo tehdom běštej tu jenož dwě abo tři. Jeho zeleny frack ze złotymi kneflemi měješe jenož krótki žiwoćik, za to pak běštej poručmje dołhej a biještej suchu, mału postawičku knjeza Rybaka do wuskhnjeneju bristwow. Běły lac kryješe nakhilene wutrobno, čorne kholowy dźěchu jenož do kolen, hdźež so slěbornej podwjazkaj swěćeštej, dale deleka běštej sněhběłej nohajcy hač k druhimaj slěbornymaj spinkomaj, a pod tymaj suwaštej so wulkej črijej. Hač stej tej črijej hdy wobnowjanej byłoj njewěm, zdaštej so z najmjeńša přeco tajkej, kaž by rjekł, zo je so k nimaj rozpukana koža brała z třěchi najstaršeho fiakra.

Suche, kosćate wobličo knjeza Rybakowe swěćeše so w stajnym směwkanju. Žadny napohlad skićeše knjez Rybak, hdyž po wulicy dźěše. Kóždych dwaceći kročeli wosta stojo a wobroćeše so na prawy, na lěwy bok. Zdaše so, zo jeho myslički njejsu w nim, zo česćownje snadź kročałku za nim dźeja a jeho stajnje z někajkimi wjesołymi připadami zabawjeju, tak zo so knjez Rybak dyrbi posměwkować a zo so druhdy po šibakach wohladuje. Hdyž někoho strowješe, wuzběhny pokazowar praweje ruki a z lohka hwizdny. Tajke zlohka hwizdnjenje zapiskny tež tehdom přeco, hdyž knjez Rybak rěčeć poča, a najbóle počinaše wón z „ajo“, štož měješe tak wjele rěkać kaž haj, haj.

Knjez Rybak bydleše we Hłubokim puću, hnydom deleka na lěwu ruku z wuhladom na Petřín. Ale byrnjež tež hižo w durjach swojeho domu był, tak khětře hač někajkich cuzbnikow wuhlada, kotřiž so na prawu ruku na Hradčany winychu, přeco dźěše za nimi. Hdyž cuzbnicy na šěrokim wuhladownišću pozastachu a krasnosć našeje Prahi wobdźiwachu, stupi k nim, pozběhny porst a zahwizdny: „Ajo, morjo! — Čehodla při morju njebydlimy!“ Potom dźěše za nimi do hrodu, a hdyž cuzbnicy w swjatowjacławskej kapali zaso sćěny wobdźiwachu, z čěskimi drohimi kamjenjemi

wukładźene, zahwizdny druhi króć: „Haj, to chcu wěrić! Pola nas, ćisnje kruwaŕ kamjeń do stadła, a kamjeń je často wjac hódny dyžli cyłe stadło.“ Wjacy jim ženje njepraješe.

Dla jeho mjena, a jeho zeleneho fračka a dla toho „morja“ rěkachu jemu wódny muž. Ala zańč smy jeho měli stari a młodźi. Knjez Rybak bě za justiciara na wuměńku, něhdźe wot Turnova. Tu w Prazy přebywaše pola swojeje blizkeje młodeje přiwuzneje, kotraž měješe njewysokeho zastojnika a z nim hižo dwě abo tři dźěći. Powědaše so, zo je knjez Rybak runjewon surowje bohaty. A to nic tak na pjenjezach, kaž na drohich kamjenjach. We swojej jstwičcy měješe, powědachu, wysoku čornu křinju stojo, w tej křini běchu same nizke štyriróžkate čorne kašćiki, khětro wulke a kóždy kašćik bě z nutřka ze sněhběłej sylnej papjeru na same kwadratki rozdźěleny a w kóždym kwadratku ležeše na bawłmje zybolacy so drohi kamjeń. Běchu ludźo, kotřiž běchu to widźeli. Wšitko to je namakał a pječa sam na Kozakovej horje nazběrał. My dźěći sebi powědachmy, zo hdyž pola Šajvlec — tak rěkachu ći knjeza Rybakowi přiwuzni — jstwu myja, zo ju město z pěskom ze samymj tołčenym cokorom posypuja. Sobotu, hdyž so myje, smy Šajvlec dźěćom přeco surowje zawidźeli. Jónu sedźach nad hrjebju za bruskimi wrotami blizko knjeza Rybaka. Tam so mjenujcy knjez Rybak kóždy rjany dźeń na hodźinku rjenje do trawy posydny a kurješe z krótkeje dymki. Tehdom dźěštaj připadnje dwaj wjetše studentaj nimo. Jedyn z njeju porskny a praji: „Tón kuri maminu watowu suknju!“ Wot toho časa mějach kurjenje mamineje watoweje suknje za něšto, štož móža sebi jenož jara zamožići ludźo dowolić.

Hewak překhodźowaše so „wódny muž“ — ale ně, njerěkajmy jemu tak, wšak ’žno njejsmy wjacy dźěći — přeco jenož po bruskich nasypach. Zetyka-li někajkeho kanonika, kotrychž puće tež sem dźěchu, pozasta a popowěda z nim něšto přećelnych słowow. Něhdy — posłuchach rad, što dorosćeni ludźo rěča — słyšach jeho kak z dwěmaj knjezomaj rěči, na ławcy sedźacymaj. Wón stoješe. Rěčachu wo „Frankreichu“ a wo někajkej „swobodźe“ same dźiwne rěče. Na dobo zběhny knjez Rybak porst a zahwizdny: „Ajo, ja so Rosenaua dźeržu! Rosenau praji: „Swoboda je kaž te juškate jědźe a sylne wina, z kotrymiž so sylne natury, kotrež su jim zwukłe, žiwja a posylnjeja, słabe pak přemocuja, wopojeju a niča.“ A potom kiwny z kłobukom a dźěše.

Wjetši a tołsty knjez potom praji: „Što dha ma to přecy z tym Rosenauom?“

Mjeńši ale tohorunja tołsty wotwołwi: „Spisowaćel, najskerje spisowaćel.“

Ja pak spomjatkowach sebi tule sadu jako wobsah wšeje wyššeje mudrosće. Wo Rosenauje a wo knjezu Rybaku mějach jenak wysoku předstawu. Hdyž potom dorosćech a sam wšelakore knihi do rukow dostach, namakach, zo je knjez Rybak tehdom woprawdźe docyła prawje citował. Khiba z tym rozdźělom, zo tamnu sadu njebě Rosenau napisał, ale někajki Rousseau. Najskerje bě njekničomna připadnosć knjeza Rybaka z někajkim lohkomyslnym ćišćeŕskim zmylkom wożeniła.

Ale tohodla hišće zawěsće mój respekt njeje zhubił. Dobry, njesměrnje dobry čłowjek! —

— —

Běše to słónčny awgustski dźeń, takle wokoło třoch hodźin popołdnju. Štóžkuli runje po Wotrohowej wulicy dźěše, wosta stojo štóž runje tak po domjacym wašnju wonka stoješe, zawoła skoku něšto do domu nutř; z klamow běhachu ludźo. Wšitcy hladachu za knjezom Rybakom, dele kročacym.

„Tón so dźe něhdźe ze swojim bohatstwom hordźić,“ praješe knjez Herzl, korčmaŕ „w dwěmaj słóncomaj“.

„Ow jej!“ zawoła knjez Muškot, překupc na róžku, tomu dyrbi zlě być, njese na předań!“ Je mi žel, dyrbju-li wuznać, zo knjez Muškot přewulkeho respekta pola susodow njewužiwaše. Powědaše so wo nim, zo je raz hižo bankrotej blizko pobył, a do dźensnišeho dnja hlada dobry małostronski susod na „bankrotarja“ docyła hinak hač zbytny swět.

Ale knjez Rybak kročeše spěšnje dale, trochu spěšnišo dyžli hewak. Pod lěwej pažu njeseše jedyn z tych štyriróžkatych čornych kašćikow, wo kotrychž bu hižo telko powědane. Ćišćeše jón kruće k ćěłu, tak zo so kłobuk w rucy deleka kaž k nozy přiklijeny zdaše. W prawicy měješe španski kij z plačitym kneflikom ze słonoweje kosće, znamjo to, zo knjez Rybak něhdźe na wopyt dźe, hewak ženje kija njenošeše. Postrowjany zběhaše kij a hwizdaše wjele wótřišo hač hewak.

Zeńdźe po Wotrohowej wulicy, přeńdźe swjatomikławšske torhošćo a zańdźe do Žamberjeckeho domu. Tam bydleše po dwěmaj skho-

domaj profesor gymnasija, knjez Mühlwenzel, mathemathik a přirodospytnik. Potajkim muž za tehdyši čas trochu njewšědnje zdźěłany. Wopyt njetraješe dołho.

Knjez profesor bě w dobrej mysli. Jeho mócne, zasadźite čěło bě runje w připołdnišim drěmnjenju wotpočło. Dołhe šěre włosy, kotrež hołu hłowu wěncowachu, šmjatachu so sem a tam w bjezstarostnym njeporjedźe. Módrej, duchapołnej a přecy přećelnej wóčcy so swěćeštej. Wobličo, bjez toho přeco čeŕwjene, so horješe. Tele šěroke, dobroćiwe wobličo bě trochu sylnje w jětrach pobyło a dawaše knjezej professorej přičinu k stajnemu žortej. „Tak to na swěće je,“ by prajił, „hdyž so holčka směje a ma mjezwoči dólčk, potom je to pječa rjane; hdyž ja so směju, mam dólčkow sta, a sym tola pječa přeco jenož hrozny.“

Pokiwny knjezej Rybakej k sofje a wopraša so: „Što sebi potajkim přejeće?“

Knjez Rybak połoži kašćik na blido a wuzběhny wěčko. Pisane kamuški so swěćachu.

„Ja bych rad — nó wěsće, ja bych rad zhonił — što je tónle tu, što je tole jowle tak snadź hódne —“ třepotajo praješe.

Posydny so potom a podepře sebi brodu wo hłowčku kija.

Knjez profesor zahlada so do kamuškow. Potom wućeže jedyn ćěmny kamušk, wažeše jón w rucy a hladaše na njón napřećiwo swětłu. „To je moldawit“, praješe.

„Što?“

„Moldawit.“

„Ajo, moldawit,“ zahwizda knjez Rybak. Na jeho wobliču běše tak trochu widźeć, zo tele słowo přeni króć w žiwjenju słyši.

„Tón by so do našeje gymnasialneje zběrki hodźał, te žno surědke. Tón byšće nam předać mohł.“

„To by so hodźało. — Što dha takle —“

„Tři šěsnaki w dwacytnikach byšće za njón dóstał. Nó?“

„Tři šěsnaki!“ zahwizdny ćeńko knjez Rybak. Broda so zběhny a zwjeze so zaso na hłowčku. „A te druhe?“ šeptny po khwili, kaž by rjekł, zo jeho w šiji něšto spina.

„Chalcedony, jaspisy, ametystki – to ničo njeje.“

Za mało wokomikow bě knjez Rybak hižo zaso na róžku Wotrohoweje wulicy. Stupaše pomalku po wulicy horje. Přeni króć jeho susodźa wuhladachu, zo ma kłobuk na hłowje. Šěroka třěcha

bě do čoła sćehnjena. Španski kiješk ćehnješe so z kóncom po zemi a šćerčeše po dłóžbje. Njehladaše na nikoho, njezahwizda ani jónu. Toho runja so na pućo ani jónu njewohladny. Wěsće dźens žadna z jeho mysličkow wonka njeharowaše, wšitke jeho myslički běchu w nim.

Dźensa hižo z domu njewuńdźe, nic na nasypy a nic na Brusku. A běše tola tak krasny dźeń!

— —

Běše hižo k połnocy. Njebjo so módrješe kaž na ranje, měsačk so zybolešе z najpyšnišim, najkuzłarnišim błyšćom, hwězdy so třepjetachu kaž běłe škrě. Petřín bě pokryty z překrasnej slěbornej młhu, slěborne morjo ležeše nad cyłej Prahu.

Wjesołe swětło liješe so do jstwički knjeza Rybaka z woběmaj woknomaj, šěroko wotewrěnymaj. W jenym woknje stoješe knjez Rybak. Stoješe tu jako stołp, sprostnjeny. Z nazdala howrjachu wołtawske wory z ćahatym mócnym zwukom. Hač je stary dźěd słyšeše?

Nahle so zatorhny. „Morjo! — Čehodla tu njeje morjo!“ zašepta a hubje jemu zatřepjetaštej.

Snadź so w nim žołmješe stysk jako žołmjace morjo.

„Ej,“ zatorhny so potom a wotwobroći so. Na zemi ležachu wotewrěne kašćiki a jeho woči so do nich zaprěštej. Wza najbližši z nich, wućeže z njeho kamuški a sypny je do horšće. „Fi — črjopy!“ a šmórny je z woknom won.

Delka zapukota a zašćerča wokno. Knjez Rybak so ani dopomnił njebě, zo je deleka w zahrodźe škleńčnik.

„Wujo, štoha tola činiće?“ zawoła přećelny mužski hłós wonka, kaž so zdaše, ze susodneho wokna.

Knjez Rybak stupi nimowólnje kročel nazad.

Durje zapiskachu a zastupi knjez Šajvl. Snadź běše jeho krasna nóc we woknje zdźeržała. Snadź běše tež na starym wuju njewšědny njeměr wobkedźbował a z jeho jstwički dołho trajace šukotanje słyšał. Snadź běchu so tež někotre starcowe zdychnjenja wótře z woknom won zalehnyłe.

„Wujko, wy drje tola njechaće wšitke te krasne kamuški z woknom zmjetać?“

Stary muž so zatorhny. Potom zašepta, hladajo škleńčanje k Petřínej: „Nima to žadneje hódnoty — črjopy to su —“

„Ja wěm, zo nimaju wulkeje hódnoty, wšak ja to sam znaju. Ale swoju hódnotu maju tola, za nas a za was. Wy sće sebi je

sprócniwje zběrał — wujko, wostajće je, prošu was, wšě mojim dźěćom. Budźa na nich wuknyć, wy budźeće jim wukładować —“

„Wy snadź sće sebi myslili,“ šeptaše zaso starc ze słabym hłosom a napinanjom, „zo sym bohaty, a ja nětko woprawdźe —“

„Wujo,“ praji knjez Šajvl z krutym, ale při tym mjehkim hłosom a hrabny starca za ruku, „njejsmy ďha my bohaći dosć, hdyž mamy was? Moje dźěći njebychu dźěda měłe, moja žona by była bjez nana, hdy bychmy was njeměli. Wšak tola widźiće, kak smy wokoło was wšitcy zbožowni, wy sće žohnowanje za naš dom —“

Na dobo přistupi starc hač k samemu woknu. Huba jemu dyrkotaše, we wóčku jeho něšto njewuprajnje paleše. Pohlada won. Njewidźeše ničo cyłeho, wšo so zyboleše kaž rozpušćeny dejmant — hač k samemu woknu — hač do jeho wóčka — morjo — morjo!

— —

Dale wjacy powědać njebudu, dale wjacy njemóžu.

J. Neruda, Malostranské povídky. Přełožił Łužan. Łužica 1896.

82.

Serbska njewjesta.

Sym Serbow serbske holičo,
Mi Hanka rěkaja;
A wjes'le sebi spěwajo
Mam spěšnosć do dźěła.

Hdyž škowrončk ranko zaspěwa,
Mi spěwa k stawanju,
A jědu-li do dźećela,
Z nim spěwam wo wjetu.

Na mjezu jězdźu zelenu,
Serp tupy wótřu sej,
A žněju trawku rosatu
Na mjezy kwětkatej.

A hdyž so ručka womača,
We trawcy rosatej,
Mi pjeršćeń mój so błyskota
Na ručcy na mokrej.

Tón pjeršćeń mam wot lubeho
Rjaneho pachoła;
K nam wječor, hdyž so zasměrkło,
Mój luby přikhadźa.

Sym w zymje k nowej košulcy
A k płatej napřadła;
Płat dawno je žno natkany,
Płat trjebam njewjesta.

Tež pjerje je wšo wudrěne
Na dołhich wječorach;
Tuž poslešća mam hotowe
We swojich komorkach.

Za čeŕwjeny bant na hłowi
Chcu měć wěnc ṇućany;
Mać budźe čěpcow kupić mi
Za drohe pjenjezy.

Mi družčić budźa holiča,
Te wjesne towaŕški,
A budźe kwasna hosćina
Přez tři dny zaspochi.

H. Zejleŕ, Zhrom. spisy I.

83.

Nawoženja.

Narodno-episka baseń wo dźewjećich spěwach.
(Ze štwórteho spěwa.)

Na wutrobu bě Michałowu so zas' na nowo čorna
Zrudźba waliła z ćežu najćežšej a ze zrudnoh' woka
Zas' wula so jom po licomaj wjelezrudnuška sylza.
Na Michała so wobroćejo mać zjewi jom tole:
„Michale, ach njepušć tola nadźěje! Z nadźěju swět wšón
We žiwjenju sej ze studnje čeŕpa tróšta najsłódšoh'.
Zawěsće za młodźenca pak najmjenje so přistoji takle.
Zo postrowił by na dźens' z poslědna na wječor škowrončk
Słónco ze spěwom, k wječornemu pozběha so njebju,
Ze zrudnymaj nětk křidleškomaj dele pjerchota na zeḿ,
Zo njemóže wjac ze šije spěw rjenje žórlaty jeho
Słónco překrasnjować, tola hdyž so zę směrkow rańšich
Wuzběhuje jom młoduški dźeń zaso z luboznosćemi,
Wumyła z błyskotatej sebi rosu na swětłej mjezy
Z wóčka spar a z wjeselšimaj so zas' křidłomaj ptačk již
Do njebjes zawjerćawši, dźak słóncu na nowo spěwa.
Hdyž zašło je za hory zelene z wječora słónco,
Drasći so ze zrudobu najhłubšej na łucy kwětka
Zawěrajo swoju hłówčku najpyšnišu přeškódnym mrózam,
Pokošiwši pak na ranje ze rtom so słónčnym tak horco,
Zas' wotamka tu hłójčku ze spěchom z krasnosću młodej,
Srěbajo z wjesełosću jeho koški z połneju hubku.
Michale, kij je nadźěj, a zepjerajo so mi z dowěru čłowjek
Na njón, na swěće přiměrjeny jemu dokonja běh swój.
Njezadwěluj mi, Michale, tuž; wšak maćeri khroble
Wěŕ, zo wuhotuje 'šće ći kwas tež z holcu najkhudšej
Nan, runjež dźens' so ći staja. Najposlědniše jemu słowo
To być njemóžeše nihdy na swěće, Michale luby.
Wěŕ mi, we wutrobje jemu płomjeni za tebje lubosć,
Zo by na rukomaj tebje z lubosću nosył najradšo.
Sam pak wěš tola, zo nan na pjenjezy nimo měry
Hlada, a zo je do česće, to nazhonił sy sam již,
Dźi' nož k njom' a daj jemu posłušny słowa najlěpšoh'!
Z nanom popowědać tola wo tym dyrbiš najprjedy.
Wułožowanja. so spušćej mi na to, njebudźe činić

Wulkeho, rozestaješ-li jom' wšitko. Praji drje dźensa,
Zo njesměš přiwjesć jemu do domu bjez pjenjez holcy,
Wusłyš-li pak, zo Róžančikec sy sej wuhladał Hańžu
Za mandźelsku, budź přeswědčeny mi, zo do toho zwoli;
Wukhwalował je někotry raz mi ju pilnosće dla jej'.
Hrudź naprosyć drje tuž so jom' da, zo njeb'dźe tak kruće
Naprašować so, što do pjenjezow b'dźe ji nan sobu dać móc."
Do wutroby běchu Michałowej' též wo prawdźe słowa
Maćerine zawěłe najlěpšu nadobo nadźěj.
Maćeri dźak pak wuznawajo dźeše z lubosću słowa:
„Maćeřka dźens," njemóžu pak na nihdy před nana stupić;
A přejara 'šće pukota hrudź mi moja w najwjetšim
Njeměrje. Móc wuprosyć chcu wot Boha jutře sej na to
Na kemšach; budź pak mi ze srědnicu, moju maćerka luba,
A přihotuj już do časa nana na moju žeńtwu!"
Maćerina hrudź zajuskne tuž, a ze směwkom dźeše:
„Michale, prjed' hač na zahrodźe 'šće mi na štomach hustych
Jabłunka začeřwjenja so najprěnje, na slóncu ćopłym
Dozrawjejo, b'dźe mandźelsćina już ći we domje lubosć
Pósłaničko słać, wo blido, wo skót starać so, wo hródź."
Wobaj pozběhnyštaj so, ze spěšnej kročelu kročo
Přez zahrodu, sebi radźičku na žeńtwu radźo najlěpšu.
Z poslědnicu nětk kročeše sam pak do kuchnje Michał.
Dojědźiwši tu spěchaše do konjenca, sebi za lack
Čornakomaj natykawši při blidźe khlěbowych skórkow.
Wjesele na Michała zarjehotaštaj; dźě najwjetša
Zrudźba, kiž do wobjeda 'šće jom' ze styskom zjewješe wšitke
Wobličo, bě nětk pozběhnyła so nimale z njeho.
Konjej zgratowawši sebi zapřeže do woza žitnoh',
Na rjebliznu so zlehnywši do polow ćěrješe ze wsy.

J. Ćišinski, Jubilejne spisy Serbowki I.

84.

Handrij Zejleř.

Z połnym prawom praji Michał Hórnik wo H. Zejlerju: „W njebohćičkim zhubichmy jednoho najzasłužbnišich Serbow, sobuzałožerja a wožiwjerja noweho Serbowstwa, sławneho pěsnerja a pilneho spisowarja, kotrehož mjeno budźe so w stawiznach serbskeje rěče a literatury wěčnje błyšćić." Woprawdźe, Zejleř běše w každym nastupanju přikładny, wubjerny čłowjek. Njeli-

čomnje wjele je wón za naše Serbowstwo skutkował kaž z pismom tak ze słowom a z přikładom. Jeho powaha běše wjesoła a spokojna, miła a ponižna, přećelna a lubosćiwa. Tuž bě wón wšudźe rad widźany a njeměješe přećiwnikow ani mjez Němcami. Wón njeje ženje ani jako młodźenc ani jako muž za zwonkownej česću a swětnej khwalbu honił, ale bě dospołnje spokojeny, hdyž smědźeše z měrom a njemyleny wot swětneho hołka za dobru a sprawnu wěc dźěłać, wón so nihdźe do prědka njetłóčeše a tola skutkowaše při wšěch wjetšich a mjeńšich wótčinskich naležnosćach móсnje sobu ze słowom a skutkom. Dołhi čas bywaše wón, runjež husto njespóznaty a njewidźany, „factor movens“ při wšitkich serbskich hibanjach a prócowanjach. Jeho najwjetša radosć běše, hdyž so wěc wot njeho započata abo podpjerana radźi, runjež druzy česć a dźak za njeho žněli. W Lipsku na př. bě wón duchowny wodźeř „Sorabije“ a tola wostaji rad zwonkowne wjednistwo swojemu přećelej Krygarjej, po dołholětnym njesprócniwym zběranju běše wón wobšěrne připrawy k wudaću serbskeho słownika sčinił a tola wjeseleše so, jako dr. K ř. P f u l z myslu wustupi, zo serbski słownik spisa a wuda, poskići jemu wšě swoje zběrki k wužiću a podpjeraše jeho wšomóžnje. Jeho łazowska fara njesłušeše do lěpšich w Serbach, a tola njeje so wón ženje wo žane druhe město zamołwjał, ale je spokojneje wutroby swoju jemu wot Boha připokazanu wosadu z najwjetšej swěru a lubosću wučił a wodźił. To pak tež jeho wosada wědźeše a připóznawaše: wón běše wote wšitkich swojich wosadnych, wulkich kaž małych, bohatych kaž khudych, Němcow kaž Serbow, jako jich duchowny wótc a radźićeř wulcy lubowany a česćeny; a wón wědźeše, runjež swojich Serbow pře wšo lubowaše, mjez woběmaj jemu připoručenymaj narodnosćomaj stajnje puć pokojenja a zjednanja derje namakać, hdyž běše druhdy tež mjez nimaj někajka překora nastała. Wosebje přiwisowachu jemu khudźi wosadnicy dla jeho dobroćiwosće a darniwosće; wšudźe, hdźež bě nuza, wón z wotewrěnej ruku hnydom a w dosahacej měrje podpjerujo pomhaše.

Tutu stajnu hotowosć k pomhanju pokazowaše Zejleř we wšěch wobstojnosćach, kaž tu přećiwo swojim wosadnym tak napřećo swojim mnohim bližšim a dalšim přećelam, kaž w cyrkwinskich tak w narodnostnych serbskich naležnosćach. Wšě pohiby serbskeho ducha, wšitke serbske wustawy a towaŕstwa, wosebje tež našu jemu k wutrobje přirosćenu „Maćicu Serbsku“ wón rad a husto z nahladnymi darami podpjerowaše.

Wšitke wjesołe a zrudne, česćace a wuznamjenjace podawki w žiwjenju serbskich wótčincow a swojich přećelow přewodźeše Zejleŕ z wutrobnym, njesebičnym dźělbraćom a radowaše so, hdyž móžeše je z cunimi a khwalobnymi přispěwami poswjećić a překrasnić.

Khudźi serbscy studenći a wučerjo namakachu a znajachu w Zejlerju wótcowskeho, skutkowneho přećela; wón njeje ženje žadneho próstwu wotpokazał. Jeho lubozneje přećelnosće a zahorjaceje serbskosće dla pućowachu kóžde prózdniny mnozy serbscy studowacy młodźency a wučerjo na łazowsku hospodliwu faru, na kotrejž so druhdy woprawdźe ze studentami, wučerjemi, gymnasiastami a seminaristami mjeŕwješe. Zrudny ze zrudnymi a wjesoły z wjesołymi wědźeše wón sebi přez swoju wutrobnu radosćiwosć bórzy přikhilnosć wšěch tych młodych wutrobow dobyć a wšěch mócnje za serbsku rěč a narodnosć, za serbske wašnje a žiwjenje zahorić. W prěnim lětdźesatku jeho přebywanja we Łazu měješu jeho nježenjeni rowjenkojo a młódši serbscy přećeljo stajnu hospodu na jeho farje, w kajkimžkuli času a na kažkuli dołhi čas přińdźechu. Wobkhadźowachu pola njeho tehdy wosebje ze studentow a kandidatow Pjeńčk, Domaška, Cyž, Ernst Smoleŕ, Haas, Krušwica, Waŕko a z wučerjow Kocor, Kulman, Wjela, Bjar, Karl Smoleŕ, Hicka, Bórš, Libš. Bě to krasne žiwjenje, hdyž běchy wjacori z nich wokoło Zejlerja k wjesołej, duchapołnej bjesadźe zhromadźeni. Tehdy w nich płomjo wótčinskeje lubosće wysoko a horco sapaše. Zejleŕ pak běše słónco, kiž jich wšitkich wutroby wohrěwaše, zahorješe, wokřewješe.

Za „Serbski słownik" zběraše Zejleŕ z ludoweho erta a ze staršich serbskich spisow a ćišćow hižo wot studentskich lět — nimo dra. Pfula wěsće ze wšitkich Serbow najpilnišo — wšěžkuli słowa a wurazy a zapisowaše je swědomiće do swojich słowniskich zběrkow, z kotrychž potom najwažniše drej. Pfulej přepoda k wužiću w jeho wulkim, 1866 dowudatym „Serbskim Słowniku", na kotrymž wón z Mich. Hórnikom pilnje sobudźěłaše. W studentskich lětach běše sebi Zejleŕ wotmyslił po wudaću rěčnicy tež dospołny serbsko-němski a němsko-serbski słownik wudać, tola wšelakich zadźěwkow dla wón tutón wotpohlad wuwjesć njemóžeše, a podźišo jón cyle spušći, jako zhoni, zo dr. Jórdan a dr. Pful přihoty činitaj k wudaću serbskeho słownika. W knihowni Maćicy Serbskeje pak khowataj so dwaj rukopisnej foliantaj, wot jeho ruki pisanaj: 1. jedyn z l. 1827 z 378 stronami a z napisom wonkach na zwjazku Deutsch-

Wendisches Wörterbuch Tom I. A—G a nutřka na titulnym łopjenje: Njemsko-Sserski Ssłownik wot Handrija Sejlerja 1827. — 2. druhi z l. 1830, Mać. knih. rukop. A 33 z napisom „Słowow zběrka". Spodźiwne je, zo ani tón ani tamny wot dra. Pfula wučeŕpany njebu, tak zo so tam wšelake słowa namakaju, kotrež w Pfulowym słowniku njestoja. — — —

Zejlerjowa rěč je jednora a jasna, wobrazna a žiwa, myslam a začućam přiměrjena, ženje subjektivnje barbjena a dosć husto rěči našich narodnych pěsni podobna. Z jich pokładneho žórła čěra wón nimo znajomosće ludoweho ducha njezaprahnite mocy za swoje pěsnje a basnje a złožuje so z wosebitym wumjełstwom po jich podłožkowych přikładach žadajo swojemu serbskemu ludej něšto poskićić, štož by tón cyle a po wšěm za swoje připóznał a sebi bjeze wšeje ćeže hnydom a do cyła přiswojił. Runje z tutoho wotpohladanja pak wukhadźa na druhej stronje mjeńša a wjetša słabosć někotrych jeho pěsni tež z časa jeho najwyššeje pěsnjeŕskeje twórnosće, a njedospołnosć wšelakich jeho rymow, runjež wón hewak jara lohko, prawidłownje a wumjełscy derje rymować rozumješe, wo čimž mnohe jeho pěsnje swědča. A z teje sameje přičiny tež so njestrachowaše hdys a hdys při składnosći abo k połoženju rymowanja dialektiske, wosebje holanske twórby a słowa přijimować, štož smědźeše sebi hižo tohodla ćim skerje dowolić, dokelž za čas jeho najpłódnišeje basniskeje dźěławosće naša pisomna rěč hišće tak kruće postajena, wobmjezowana a wudokonjana njebě kaž dźensa. Hewak běše Zejleŕ kruty sudnik wupłodow swojeho ducha a porjedźeše na wšelakich pěsnjach mnoho a husto, štož je z jeho zawostatych rukopisow a zakhowanych listow na Kocora a Smolerja jasnje widźeć. Tež mamy, z najmjeńša wot l. 1860, wěstu měru, kak wysoko wón sam tu abo wonu pěseń a baseń wažeše, w tym, hdźe ju wón wozjewić da. Najwudokonjeniše mjenujcy podawaše wón do „Časopisa Maćicy Serbskeje", mjenje dokonjane do „Łužičana" a wšědniše do „Serbskich Nowin"; pěsnje, kiž pak z cyła jeho spodobanje njenamakachu, šlapi wón do rukopisneho, resp. papjerneho kućika we swojej studowaŕni, hdźež zakryte a zabyte wostachu, doniž je my tam njewućežechmy.

A ważnosć Zejlerjoweho basnistwa wotpočuje bjez dwěla w tom, zo wón maćiznu k swojim pěsnjam z přirody a ze serbskeho wjesneho žiwjenja bjerje a zo ju wón we wótčinskim, čistoserbskim a pobožnym křesćanskim duchu zapřimuje a wobdźěłuje. Ze swojim wótrym, wotewrěnym wokom widźeše wón, kak hłuboko je našemu

ludej swatja lubosć k Bohu a něžna, přelubozna lubosć k božej stwórbje do wutroby zaščěpjena, a wón jako prawy syn serbskeho naroda wobsedźeše tute jeho samownosće sam w najwyššej měrje: wón wobkedźbowaše žiwjenje stwórby jara domyslnje a dowćipnje a rozumješe jo nam basniscy w najrjeńšej podobje předstajeć. Wo tym swědča nimo mnohich jednotliwych pěsni wosebje jeho „Počasy“, kotrež su najlěpši dopokaz jeho hłubokeho zapřijeća božeje stwórby a jeho basniscy tworjaceje mocy. Serbske domjace a ratarske žiwjenje z narodnymi wašnjemi a swjedźenjemi našeho luda matej za podłožk wosebje „Serbski kwas“ a „Serbska meja“: tu kaž druhdźe Zejleř měrnje a wěrnje bjeze wšěch wotpohladow date serbske wobstojnosće wopisuje a w plastiskich, tež jednoremu čitarjej zrozumliwych wobrazach tak žiwje a zajimawje nam před woči staja, zo so nam zda, jako bychu so předmjety a podawki wot njeho wobspěwane před nami wupřesćěrałe a stawałe a jako bychu jeho serbske wosoby žiwe před nami khodźiłe a skutkowałe; Zejleř je swój serbski lud nanajlěpje znał a z najhorcyšej, čistej lubosću swojeje něžneje, nadobneje wutroby wo nim a za njón basnił; jeho pěsnje dawaju nam woprawdźity wobraz serbskeho luda samoho, kajkiž wón je ze swojej sprawnej, pobožnej, ale nic pobožnostkowej myslu a ze swojej swěru. Tuž štóž chce serbski lud nic jeno w jeho zwonkownym, ale tež w jeho znutřkownym žiwjenju spóznać, tón namaka k tomu najkrótši, najnjemylniši a najlubozniši puć w Zejlerjowych pěsnjach a basnjach. — A ze swojej swěrnej lubosću k serbskej zemi zaščěpjuje Zejleř serbskemu ludej samemu lubosć k domowinje a k maćeŕnej rěči, kotruž wón znaješe a wumjełscy nałožować wědźeše w přenjotnej cyłosći a cunjosći kaž žadyn z jeho rowjeńkow. To připóznawaju tež wulcy wukrajny kriticy, kaž na př. pólski spisaćel hrabja Stanisław Mieroszowski, kiž mi wo Zejlerjowym pěsnistwje takle pisaše: „Ja čitam tute wabjawe idyle z cyle wosobitej radosću — lubozne su wone kaž nalětnje kropački, mejske zwónčki, njezapomnički, fijałki, nalički a druhe małke, něžne pólne kwětki, kotrež nas ze swojej graciju, něžnotu a ponižnej elegancu zwjeseluja. Wulka wustojnosć k temu słuša, něšto woprawdźe rjaneho a nadobneho po wašnju ludowych pěsni tak zbasnić, zo pola luda tež spodobanje a lubosć namaka — a Zejleř je, myslu, tutu wustojnosć w najwyššej měrje wobsedźał“ .... Haj, tutón posudnik ma cyle prawje: naš Zejleř je ludowy basnik w najlěpšim a najwyššim zmysłu słowa; čistoludowy a dospołnje serbski kharakter jeho pěsni je jim puć do srjedźe našeho luda

přihotował a Zejlerja kóždej serbskej wutrobje tak lubeho a sympatiskeho sčinił kaž dotal žadneho druheho serbskeho basnika.

Dr. E. Muka w Zhromadź. spisach Zejlerjowych.

85.

Ródnej rěči.

O klinč a brinč mi, ródna rěč,
Kaž z njebjes lubosć w tebi dycha!
Za njewjestu chcu tebje měć,
Ty krasna mojich sonow pycha.

Tak zynčo kaž dych nalětni
A wonjejo mi w trunach hraješ.
Móc słodka ze rta wěje ći,
Hdyž do pjera mi kuzło tkaješ.

Ty mojeju sy wušow wysk
A hordosć jazyka sy moja.
Hdyž ćěsni mje a spina stysk,
Mi křidło twoje zynki troja.

Ty woheń mojich słowow sy
A mojoh' mjena króna krasna.
Hdyž wichori a hroža ćmy,
Sy hwězda mojim myslam jasna.

O hrěj nas, deb' nas a nam swěć,
Ty wbohich Serbow złota pycha!
Haj, klinč a brinč mi, ródna rěč,
Wšak z njebjes lubosć w tebi dycha!

J. Ćišinski, Serbske wobrazki.

86.

Maćeŕna rěč.

Maćeŕna rěč ma w sebi wulku móc. Kajki lud je, što wón mysli a za čim žedźi, što přežiwi a ćeŕpi, što jemu wjeselo čini to a hišće wjacy ćeče do rěče a žórli zasy z njeje. Wona naćišći ludej jeho kharakter, wašnja a nałožki. Hdźež je so Serbam z namocu maćeŕna rěč brała, tam su so rozpušćiłe narodne zwjazki mjez ludom, tajcy su so po času skhilili k cuzemu, doniž njejsu cyle do njeho přešli. A tak smy zhubili serbske splahi a ludy a jenož horstka zwostachmy we Łužicomaj, kupa wosrjedź žołmjaceho morja Němcowstwa, kotrež chce nas póžrěć. Dźensa hišće pozhubjujemy Serbow po stach přez wotkhad do městow, přez zastojnistwa, towarstwa a žeńtwy. Přez to wotemrěja mnozy swojemu narodej a słowjanskemu swětej. Što sebi mjez nami Němc na swoju rěč być zda! Našu dźerži za špatnu. Nichtó njepřeje ważnosć nas wobdawaceje němskeje rěče. Čehodla njedyrbjeli ju jako druhu wobkhodnu do čista nawuknyć? Tola njesmě so k škodźe serbskeje wužiwać a trjebać.

Serbska rěč ma w našich ludowych šulach měć centralne stojnišćo. Zcyła započinaju wyšše šule přezahe z wuknjenjom cuzych rěči. Najprjedy ma so dźěćo w maćeŕnej rozwučeć. Pokazuju na tamne dźěći, z kotrymiž w cuzej rěči zcyła ničo započeć njemóžeš. Njeje tón čłowjek, tón lud wobžarowanja hódny, haj njezbožowny, kiž swoju maćeŕnu rěč, kotruž wšědnje trjeba, dospołnje njewobknježi? Tajka serbska rěč, kajkuž druhdy mjez Serbami słyšiš, je wonječesćenje maćeŕneje rěče. Hdyž serbske dźěćo w šuli runje telko njemóže kaž němske, zda so we wočomaj němskeho dohladowarja hłupiše być, njedźiwajcy toho, zo wone w swojej maćeŕšćinje wjele duchowneje maćizny wobknježi, kotruž pola němskeho podarmo pytaš. Je dha němska zdźěłanosć wjeŕšk wšeje mudrosće na swěće? Što ma so potom wo druhich Germanach, wo Romanach a Słowjanach dźeržeć? Štóž je sebi njeskaženu a njezranjenu mysl za duchowne derjeměće bližšeho, křesćansku sprawnosć a čuće za naturske a bóžske zasady wobkhował, tón dyrbi samo najmjeńšemu ludej joho njepřikrótšene prawo na maćeŕnu rěč připóznać. Wězo mamy tež winowatosće napřećo statej. Wón žada sebi jenajke duchowne wuwiwanje luda. Tola na woćehnjenju dźěći nima wón njeposrědne prawo. Te słuša staršim. Stat ma jenož tomu dopomhać, štož starši njemóža abo zanjechaja. Swójba ma swoje naturske prawo na maćeŕnu rěč. Teho nimaju sťat, cyrkej a šula jej kazyć a brać. Stawy jedneho stata maju so mjez sobu lubować a česćować. Tola wjacy lubosće smědźa sebi domoródni jenajkeho pokhoda wopokazować. Kóždy čłowjek smě po křesćanskej wučbje swój narod najbóle lubować. Z tym pak so cuza rěč a narodnosć njezacpěwa, štož nam naši njepřećeljo rad potykuja. Lubosć k narodej je wola boža. Tohodla mamy jón ze wšěmi dowolenymi srědkami stajnje a wšudźe podpjerać a zakitować. Štóž potajkim ze słowom a skutkom swoju serbsku narodnosć zaprěwa, so maćeŕneje rěče hańbuje, ju wonječesći a potłóčuje, haj hišće druhich k tajkemu hrěšnemu činjenju wabi a tak wot wšěch přistojnych ludźi zacpětemu wotrodźenstwu polěkuje, je najhórši renegat, Judaš na swojim ludźe, je hanjeŕ Boha, kiž je jemu maćeŕnu rěč do erta zašćěpił. Tajcy tež žadnych materialnych woporow za swój lud a narod njepřinjesu, radšo brója zbytny pjenjez za swětne a hrěšne wjesela. Tajkemu je tež wšo jedne, hač je Němc, hač Serb, hač Rus abo Prus; je kosmopolit. Pod kwaklu dotalneho systema w Němskej su Serbja nimo měry narodnje škodowali, a naša maćeŕna rěč bě k prošeŕskej róli, haj k smjerći zasudźena a zatamana.

Wukhod maćeŕneje rěče je naturski, tajke je też naše prawo na nju. Štóž chcył to přěć, tón by so čłowječej naturje spjećował. Nichtó njeje sebi ju sam dał. Za wšěch čłowjekow je wona jedne z najdróžšich kubłow, kotrež na zemi mamy. Maćeŕna rěč je rěč wutroby a mysle, w kotrejž cyłe duchowne žiwjenje ze swojimi myslemi a začućemi so zjewja. Wona je z wosobu tak něžnje zjednoćena, kaž ćěło z dušu. Štóž ju bjerje a niči, tón torha jednotliwcej kaž ludej částki z duše. Kóždy lud ma swjate prawo na swoju rěč, a byrnjež mjeńši był. A tele naturske prawo je pola wšěch ludow jenajke. Njech kóždy, pola kotrehož narodne čuće njeje hišće cyle pohłušene a podušene, sam rozsudźi, hač wón wupad na swoju maćeŕnu rěč jako hórku njeprawdu njezačuwa. „Móc dźe přez prawo!“ Tak rejachu něhdy hakatistojo a wšoněmcy. A Bohu dźak, jich rohi njerostu wjacy hač do njebjes. K tomu słušeše kharakter: před nimi, před wyšnosćemi a předstajenymi swojeho serbskeho zmyslenja a narodneho přeswědčenja so njetajić. Z dobrym přikładom běchu su nam naši wótčincojo. Hdyž budźa Serbja wšě swoje dźěło a skutki po tym posudźeć, hač su we wšim k lěpšemu a k wužitkej naroda, potom budźe s nimi tež lěpje.

Jurij Słodeńk, Serb. Słowo 1919.

87.

Serbšćina.

Je serbska rěč kaž lyry slěbrozwuki,
kiž hiba porsćik zefyra;
kaž truny, kotrež přez hajnišća, łuki
najmilše zynki zaklinča,
zo kwětka tež směwa
so wjesele, spěwa
a klinči haj a dom.

Njej' serbšćina kaž wětry šepotace
a w hałzach mócne šumjenje?
Njej' w studničcy to žórło pluskotace
we sćinje ćiche zynčenje?
Haj, khwalimy miłu
tu mócnu a žiwu
sej serbsku swoju rěč!

A praj, hač niešuči kaž žołmy wodow,
kiž wichor wala wějacy?
Kaž hrimot, mróčelow to połny škodow,
hdyž njemdri z błyskom zatrašny?
Haj, hrožace słowa
ze žołmjacoh' doła
to potom zynki su.

Sy słyšał hdy ty lubozniše spěwy,
hač sołobika, škowrončka?
Sy posłchał, na jězoru kołṕ hdyž běły
swój spěw we smjerći zanoša?
Tak klinči kaž žana
też rěč naša rjana;
duž najlubša nam budź!

Jan Česla, Hórnikowa Čitanka.

88.
Wužitnosć serbskeje rěče.

Hač-też-to je serbska rěč wužitna? Serbska rěč, kiž ma wjacy gramatiskich twórbow dyžli němska, je rozwiwanju myslenja wulcy spomóžna; tohodla serbscy hólcy, kotřiž woprawdźe serbscy mysla, na gymnasiju při wuknjenju cuzych rěčow z wjetša so wuznamjenjeju. Ale wužitk serbšćiny přez wučeŕnju won daloko do žiwjenja saha. Němcy žadaju za naš nětčiši čas pódla němčiny znajomosć dweju nowišeju rěčow: francózskeje a jeńdźelskeje, a někotryžkuli na wuknjenje teju sameju rad wjele pjenjez waži, dokelž při pućowanju do wukraja abo doma we wobkhadźe z ludźimi druhich narodow bjez njeju być njemóže. Tomu abo tamnomu česćenych čitarjow snadź so to tak nuzne njezda; ale wón mi, ja z nazhonjenja rěču, na słowo wěŕ, a kóždy młódši daj sebi wote mnje radźić, zo khroble njedyrbi wuknjenje rěčow zakomdźeć, hdyž so jemu, kaž wosebje na gymnasiju, składnosć k tomu poskića. Přetož — też wothladujo wot wužiwanja literatury — nichtón njemóže wědźeć, hač budźe wón přichodnje na měrnej wjescy sedźeć, kotraž je z jenej abo dwěmaj rěčomaj dospołnje spokojom, abo hač snadź do wobstojnosćow přińdźe, kiž znajomosć někotrych nowišich rěčow wužitnu abo też njewobkhadnje nuznu čini. Tak daloko smy z praktiskimi Němcami cyle přezjene, kotřiž germanske a romanske jązyki wobjimać pytaju: ale my hišće něšto wjacy žadamy;

přetož štóž němske mjezy překroči, tón lohko do tajkich krajow dóńdźe, hdźež ani germanska, ani romanska rěč njedosaha. To widźimy hižom w najbližšej blizkosći, w susodnej Rakuskej, hdźež je najwjetši dźěl krajow wot Słowjanow wobydleny. Tu, kaž tež w Pólskej a Ruskej, je wikowanja a służby dla hižom tón abo tamón łužiski Serb pobył, kiž sebi ze serbskej rěču přez kraj pomhaše. Wo wužitku serbskeje rěče wjedźa tež stari ludźo powědać, kiž móžachu so we wójnje z ruskimi wojakami atd. zrěčeć, a kotřiž při tym lěpje woteńdźechu hač susodni Němcy. Čim bóle pak w našich časach wobkhad ludow mjez sobu, ze železnicami atd., přiběra, čim nuzniša bywa — na čož su němscy překupcy z dźěla tež hižom kedźbować počeli — znajomosć z najmjeńša jedneje słowjanskeje rěče. Štóž pak jednu rozumi, namaka so lohko do wšitkich druhich jako sotrowskich rěčow. A tónle wulki wužitk, kotryž budźe so w běhu lětstotkow přeco zjawnišo pokazować, podawa nam naša luba maćerna rěč, naša serbšćina. Tohodla sebi ju khwalmy a hajmy jako wosobnu dobrotu, kotruž je boža miłosć nam wobradźiła.

Dr. K. B. Pful, Hórnikowa čitanka.

89.

Epigramy.

I.

Dźaka w swěće njehladaj,
Připóznaća nježadaj!
Hewak w hněwje zahinješ a w złobje.
Myto skutkow pytaj we wutrobje!

II.

Stupać w taktu, kaž so piska,
Z wjelkami wuć z jednej' truby,
Wěc mi stajnje běše nizka —
A tak mnohim njeběch luby.

III.

„Serb sym, Serb swěrny wostanu,“
Do swěta młodźenc hordźe trubi.
Hlej, dźěło lóžše, ćežši pjenjez so
We Němcach zabłysknje, a khwatajo
Wón jako muž so z Serbow zhubi.

J. Ćišinski, Formy.

90.

Ja sym Serb.

Ja sym Serb, to kóždom' praju,
Njech mje khwali, hani!
Rodźeny sym w serbskim kraju,
Hdźež su ludźo khmani.

Serbscy čuju w swojej duši,
Serbscy mysli hłowa.
Žadyn wětr mje njepohłuši,
Hołk mje njepřewoła.

Kóžda žiłka serbscy bije,
Kóždy stawčk je serbski.
Dóńž so morjo njewulije,
Wostanu ja serbski.

W modlitwach za narod prošu
W horju, we radosći;
Kóždu ranu jemu košu
Swěrny we lubosći.

Z tysac stron njech za mnu šwórča
Njepřećelow šipy,
Zradcy njech, štož chcedźa, bórča:
Njepušću so lipy.

Wotrodźenc njech so mi směje,
Njech mi přećel klije,
Zawistnik njech česć mi dřěje,
Njech mje krjudźa zmije:

Ja sym Serb, haj, hač do rowa
— Słyš mje Bóh samlutki —
Serbska wutroba b'dźe, hłowa,
Serbske słowa, skutki.

Jakub Šewčik, Jubilejne spisy Serbowki.

91.

Móc serbskeje rěče.

Něhdy sym w Łužičanu rozestajał, čehodla Serb z konjom a ze psom němski rěči. — Kóń a pos staj zwěrjeći, z kotrymajž tajki zemjank najradšo wobkhadźeše. Podan njewólnik wotposłucha sebi rěč knjezowu a měnješe skónčnje, zo kóń a pos jeno němski rozumitaj.

Psy pak tola serbski rozumja nic jeno w Serbach ale tež něhdźežkuli druhdźe. Dwaj přikładaj tu podam, kiž sym sam nazhonił.

Dowjezech so wóndanjo (nazymu 1886) na konjacej dróžnicy po Zeitz-skej hasy won ke Konjecam. Steju na zadnim peronju a někotři mužojo. Wulki čorny pos přiběža — a běžeše z boka woza šćowkajo a chcyše jeneho skusać. Chcychu jeho wotehnać z wołanjom a hroženjom — ale pos ćim bóle šćowkaše. Khwilu přihladowawši na psa zawołach serbski:

„Psyče, njej' će hańba?!“ A pos so, sćahnywši wopuš, zawróći a ćěkaše wot woza. Wšitcy so dźiwachu. Ja pak so smějach a rjeknych: „Rěč njeznata je psa stróžiła.“ Při sebi wšak myslach: Tež ludźo našu rěč njeznaja — a Serbow so boja — —

W zažnym nalěću 1886 dźěch po drózy z Drježdźan do Wysokej; w Böhlen zastupich pola zahrodnika, a chcych něšto nalikow kupić. Rěčach ze zahrodnikom, a njedaloko stoješe pos rjećaznik. Pos so mi spodobaše, a chcych z nim porěčeć. Zahrodnik praješe: „Pos kusa.“ Počach psej rjenje serbski rěčeć, a pos přeco bliže ke mni lězeše, a poplacowach jeho na hłowu, a pos mje njekusny. Zahrodnik so dźiwaše a rjekny, zo rozumił njeje, štož sym z psom rěčał. „Widźiće,“ prajach „pos rozumi serbski a wy nic — wě wjacy dyžli wy.“

Ducy domoj pak sebi myslach: My Serbja z Němcami přecy rjenje rěčimy, a njechadźa nam rozumić. Njerozomne skoćo w sakskich krajinach zabyło njeje, zo su jeho prjedownicy serbski khlěb jědli.

Handrij Dučman, Łužica 1910.

92.

Serbam.

Lětnje wětřički hdyž zaduwaja
  Bóh wšěm kwětkam kćěći dowoli!
  Kóžda zahrodka so krasnje zyboli,
Něžne kwětki wónje rozsywaja.

Zo by kwětka rjeńšo zakćěwała,
  Pilny zahrodnik jej přiliwa;
  Na prócu a mučnosć njedźiwa,
Zo by krasnosć hišće přiběrała.

Serbowstwu dźeń nalětni tež swěći,
  Młódne kwětki kćěja w mnohosći,
Pokrjepja je pilnosć serbskich dźěći.

Tuž sej tute kwětki zdobnje hajmy,
  Zjednoćmy wšě mocy w lubosći,
Bohu wjeŕšnemu so pod škit dajmy!

M. Hórnik, Čitanka.

93.

Serbske wobydleŕstwo w Budyšinje w spočatku 15. lětstotka.

Budyšin, z woprědka małe wobrónjene městačko abo lěpje wjeska, natwarjeny wot našich serbskich prawótcow, bě najprjedy tež jenož wot nich wobydleny. Tak zwosta to lětstotki dołho. Ale hdyž němski kejžor Ota I. we wójnje ze Serbami sebi twjerde městna pytaše, z kotrychž mohł dale přećiwo Serbam wojować, natwari w Budyšinje, tak powědaju nam króniki, twjerdźiznu, pozdźišo Ortenburg mjenowanu. Z dobom pósła do tuteje twjerdźizny němsku wobsadku. Z tym přićežechu prěni Němcy do dotal serbskeho Budyšina. Pozdźiši němscy kejžorowje, kotřiž tohorunja ze Serbami wójny wjedźechu, spytowachu tež křesćanstwo do serbskeho kraja zawjesć a sćelechu tohodla němskich kolonistow do kraja, kotřiž so wězo předewšěm do městow tłóčachu. Kaž wšudźom, tak sta so tež w Budyšinje, zo Němcy Serbow bórzy po ličbje přesćahnychu. Budyšin pak bu z tutym připućowanjom kolonistow stajnje wjetši a wjetši, a Němcy, kotřiž ze Serbami hromadźe bydlić njechachu, tutych po něčim z měšćanskich murjow wutłóčichu. Serbja, stajnje měr lubujo a njeradźi wojujo, pytachu sebi z wonka měšćanskich murjow nowe bydła a twarjachu sebi nowe statoki. Tak rozumimy, zo so na kóncu srjedźneho wěka předměsto Budyšina *„serbske předměsto“* mjenowaše.

Z pomocu dawkowych lisćinow sym spytał ličbu serbskich wobydlerjow w Budyšinje w započatku 15. lětstotka wobličić. Njejsu drje w tutych lisćinach jako Serbja woznamjenjeni, tola myslu, zo je so mi po swójbnym mjenje dawki dawarja abo po jeho pokhodźe t. r. po městnu, z wotkelž je do Budyšina přićahnył, poradźiło, ličbu Serbow nimale z wěstosću wuslědźić.

Z přehlada dawkow widźimy, zo měješe Budyšin wokoło lěta 1408 něhdźe 347 serbskich hospodaŕstwow z 1909 wosobami, to je 35,8 procentow wšitkich wobydlerjow, potajkim wjacy dyžli třećinu Serbow. Přispomnić tu dyrbju, zo měješe Budyšin po mojich wobličowanjach tehdom wšo hromadźe 5335 wobydleri. Zo Serbja woprawdźe před přikhadźacymi Němcami do předměsta Budyšina wotstupowachu, widźimy z toho, zo bě w nutřkownym měsće 94 serbskich hospodaŕstwow z 517 wosobami, we wonkownym pak 253 hospodaŕstwow z 1392 wosobami. Abo po procentach přińdźe 9·8 procentow na město za murjemi a 26 procentow na město před murjemi. W nutř-

kownym měsće běše wosebje „*Serbska wulica*“, w kotrejž najwjacy Serbow bydleše, po čimž je též swoje mjeno dóstała.

So samo rozumi, zo mnozy z tutych Serbow njeběchu w Budyšinje samym rodźeni, ale zo běchu, jeli nic runje sami, tola jich starši a prastarši do Budyšina přićahnyli. Zajimawe je zhonić, z kotrych kónčinow serbskeho kraja abo z kotrych serbskich wosadow běchu připućowali. To praja nam jich swójbne mjena, kotrež su mnohim z nich date po wsy abo wjescy, z kotrejež do města přićachnychu. Tak widźimy, zo tehdy budyšscy Serbja ze sćěhowacych wosadow pokhadźachu: z bartskeje 3 wosoby abo swójby, z budyšskeje 26, z husčanskeje 6, z hodźijskeje 9, z hućinjanskeje 2, z bukečanskeje 4, z mało-budyšinskeje 1, z klukšanskeje 6, z malešanskeje 3, z minakałskeje 6, z njeswačidlskeje 11, z budestečanskeje 4, z póršiskeje 3, z radwořskeje 5, z hornjowuježdźanskeje 3, z wjelećanskeje 4. Dale pokhadźachu z wosadow lubijskeho wokrjesa: z bukečanskeje 3 a z ketličanskeje 4, a z wosadow kamjenskeho wokrjesa: z krósćičanskeje 3, z wosleńčanskeje 3, z ralbičanskeje 2 a z wotrowskeje 2. Z tutoho zestajenja spóznawamy, zo wosebje z wosadow blizko Budyšina wjacy Serbow do města ćahaše, dyžli z dalšich. To pak je též cyle zrozumliwe. Jenož Njeswačidło čini tu wuwzaće ze swojej wysokej ličbu 11 wosobow abo swójbow.

Što pak bě wina, zo mnohi krasnu ćichu wjesku z lubym domčkom a kćějatymi polemi wopušći a swoje zbožo w měsće pytaše? Pola toho abo tamnoho běše to nadźěja, zo w měsće wjetše zamoženje docpěje, hač je jemu to w ratařstwje móžno. Ale časćiša přičina bě sćěhowaca: W času do 14. lětstotka wědźeše serbski rólnik, zo wšě ćeže ratařstwa njese za swoju dźědźičnu zemju a za wosobinsku swobodu. Tola wot tutoho času a snadź hižo něšto prjedy dyrbješe ratař pódla swojich starodawnych ćežow též nowe přisłušnosće dopjelnjeć a k tomu zemju wobdźěłać jenož jako poddan w hrodźe sedźaceho zemjana, kotryž dawk žadaše. Tuž mnohi radšo wšo stejo a ležo wostaji a pytaše w blizkim Budyšinje swoje zbožo.

Nimo měry zajimawe by hišće było wuslědźić, kajke rjemjesła wosebje Serbja w Budyšinje wukonjowachu. Znate je, zo w něšto pozdźišim času Němcy z hidu na Serbow w měsće zhladowachu a skónčnje to docpěchu, zo žadyn njesmědźeše z mištrom być, jeli njemóžeše dopokazać, zo njeje serbskeho pokhoda. W tutym našim času to po zdaću w Budyšinje hišće njepłaćeše. Tola hač dotal

njejsmy hišće žadnych kužołow wuslědźili, kotrež bychu nam na tole prašenje wotmolwiłe. Nimale z wěstosću pak móžemy prajić, zo Serbja wosebje w předměsće Budyšina tež husto dosć jako ratarjo swój khlěb jědźachu.

Dr. Jakub Wjacsławk, Č. M. S. 1917.

94.

Mortwy doł.

Balada.

Pójće mi hólcy, khwatajće,
Pójćė nětk, ze mnu spěwajće
Spěw mi tón cuni klinčaty,
Po wšěch mi Serbach zynčaty,
Po wšěch mi Serbach serbowskich
Wo tych mi rjekach ryćeŕskich! —

Tam hdźež mi we luboznej saksonskej zemi
Łobjo to šěroke slěbori so,
A nad Łobjom skały so zběhaju k njebju,
Tam wysoko stwarjeny móst ja ći znaju
Wot skały do skały wjedźacy tak,
Zo wyšši njej' žadyn ći po cyłym kraju. —

Z mosta tam dele zhladuju,
Wuhladam trašnu hłubinu,
Wudźera na mnje dźiwje so
Hłuboke, hrózbne bjezedno;
Šmrěki tam delkach hobrske
Su ći kaž jehły maličke!

Tam hród je stał serbski na wysokej skale, —
Minyło tomu so wósom stow lět, —
Dha na nim rjek Wójměr bě nadobny z knjezom,
Pan sylny a rjany, po wutrobje sprawny
Wótcowskim přiboham přiwisujo,
Pak swěrny a w bitwje před druhimi sławny.

Žadyn joh' winik njepřemó,
Žadyn tež bróń jom' njepřekłó;
Přez kabat jemu železny,

Přez worcel jemu błyšćaty
Puć jeno lubosć sčini sej,
Lubosć ke knježnje póććiwej.

Je lubosć ći dźiwna, njedźiwa na wěru,
Ani po narodźe njepraša so; —
Jadwigu bě wuzwolił, křesćanku, dźowku
To němskeho ryćerja Wulframa młodu,
Kiž tam na susodnym hrodźe bě knjez
A surowy njepřećel serbskemu rodu.

Słał drje je Wójměr braškow k njom'
Z přistojnym, pěknym postrowom,
Z próstwami sam so ponižił,
Tajkile wotrjek naprosył:
„Serbskoh' za pohana psyču krej,
Nanihdy moja dźowka njej'!“ —

Na třěše zasutała zrudnje je sowa,
Wokoło hroda bě wichorina
So zběhnywši přirodu zatřasła dźiwje:
Pak wjetšu we wutroby hłubinje twori
Wójměrej zrudoba z njepokojom,
Zo nihdy njej wurjec, kak we nim so hori.

Wěra ta hory přesadźi;
Lubosć wšě hory přeskoči:
Wójměrej přińdźe do mysle,
Lisćik wón lubej napiše,
Sćele tón lisćik z huslerjom
Podróžnym skradźu lubej dom:

„Wo jědnatej, luba, budź jutře ty delkach
Pod hrodom w zahrodźe čakajo mje,
Zo wuńdźemoj skoro wšěm njepřihodnosćam,
Zo lubosći twarimoj tempel we miłym
Mojim mi hrodźišću skałowatym,
Na mojim mi sydlišću njepřewinliwym.“ —

Čitawši holčo měnkluje,
Dwojaka mysl ju přehnuje:

„Dyrbju dha, abo njedyrbju? —
Budźa mje swarić njeswěrnu —
Budźa mje tamać njesmilni —
Njetama-li Knjez njebjeski?“ —

Ně, wón drje Bóh lubosće wostanje wěčnje,
  Njetama, štož dźě po lubosći je!
Tu z nana — hač křesćana — hidźenje sapa;
Tam z pohana wutroby lubosć so płodźi,
  Kaž z njebjes jandźelik kiwajo mje: —
„O jandźelko, twoje njech swětło mje wodźi!“ —

Nóc běše ćicha nastała,
Sparnu tu płachtu přestrěła.
Jěchataj dwaj tam na konju,
Čěritaj spěšnje po puću;
Dojěchu Wójměr z Jadwigu,
Na Raćin — skału wysoku. —

A měјtaj so derje a wužijtaj rjenje
  Jasne dny wjesela z dźakownoću!
Tu pod słóncom khwilčički zboža su kuše, —
Haj slěduje lóhcy dosć njewjedro trašne
  Hodźinku miłu, zo wotćeŕpić maš
Traš z trajawej zrudobu wšo zbože brašne. —

Bórzy dźě Wulfram wuslědźi
Khowanku swojej' dźowčički;
Pěni so w złósći, zaroća,
Wjećenje krwawne přihroža;
Wulki dźěl Němcow wobjěcha,
Syły sej luda zhromadźa:

„Mi pójće nětk, krajenjo, pomhajće wjećić
  Křiwdu nam šibale načinjenu!
Was wšitkich dźě nastupa, hač smědźa Serbja
So smjeći nam dale, nam knježić na škodu, —
  Wutupmy hnězdo to sokołowe,
A smjerć tomu sokołej, smjerć jeho rodu!“ —

Tupaju konje, zrjehotnu —
Wótre te mječe zabrinknu, —
Mróčele Němcow walejo

KRaćinej so a smalejo
Surowje wšitko wutupja,
Štož jenož serbske mjeno ma.

Drje nadběhi činja, pak witani krwawnje
Z twjerdźizny stupaju z wopječicu;
Što čłowska móc zamóže přećiwo twjerdźi,
Kiž Bóh je chcył sam ju ze škitom tak wodźěć,
Čas zo by, wšo hewak scyrowaty,
Lět tysacy ani ju njezamóhł podmlěć? —

Měsacy tak so pominu,
Lěto je nimal' na kóncu: —
Běda, ći běda, Wójměro!
Sylniši winik přiwda so, —
Hórši, hač Němcow złobota,
Njepřećel hłód so přisnowa!

Ach, z hłodom wšě stawy ći wosłabnjeja,
Z hłodom wšě wutroby zezawutla,
Kaž kwětka bjez włohi ći zwjadnjena mrěje:
Hlej, Serbam hłód wutrobu njesčini khamnu.
Žiwý so njepoddam njepřećelam!
Tak Wójměr: „Stóž swobodu lubuje, za mnu!“ —

„Do twojej rukow, Morjawa,
Swobodny syn ći khwatam ja!“
Mječ w rucy z mosta šwikny so,
Z nim jeho štyrceć rjekojo,
Zleća do trašnoh' bjezdónka —
Bjezdno wšitkich pohrjeba. — —

Jich kosće tam běleja w hłubinje ćichej,
Křižik jim žadyn tam stajeny njej',
Jim sołolik žadyn tam njepozaspěwa, —
Hač lutke tam sowisko styskniwje woła:
Sława budź wěčna, wy rjekojo wam! —

Hlej, to je ta powěsć wot mortweho doła.

J. Ed. Wjelan, Č. M. S. 1876.

95.

Mańcyna přaza.

Mańka předźe spěwajo
Běłku kudźel židźanu,
Wóčko swětłe błyskajo
Swědči mysl radostnu.

Wjerć so, ćeńke wrjećenko,
Směwkaj mi so myslička,
Ćehń so, swětłe předźenko,
Budźeš kwasna suknička.

Kajke wčera wjesele,
Juŕk bě z Mańku na slubi;
Dźensa hóŕke rudźenje —
K wójni su joh' zbrónili.

Mańka předźe płakajo
Šěru kudźel pačosnu,
Wóčko žołmy sylzujo
Swědči tyšnu zrudobu.

Wjerć so, čorne wrjećeno,
Lubeho su zabili;
Šěre, zrěbne předźeno,
Smjertna budźeš košul mi.

Jan Radyserb-Wjela, Tydženska Nowina 1844.

96.

Wineta.

Hdyž do wóčka ći pohladnu,
Dha na Winetu pomyslu,
To sławne město zastarske,
Kiž do morja so přepadźe.

Štóž prawe hróńčko wurjeknje,
Winetu zaso wuzběhnje
Z najjasnišimi wěžemi
A wysokimi khěžemi.

Praj, kajke hrónčko wuzwolu,
Z čimž twoju luboscć wubudźu,
Zo kaž Wineta postanje
Mi w ćichej twojej wutrobje?

K. A. Fiedleŕ, Lužičan 1868.

97.

Serbski prawopis.

Runjež su Serbja jenož mały lud, dha mjez nimi tola dwoje wěry wuznaće knježi. Wobej wuznaći měještej dotal swój wosebity prawopis; a rozdźěl teju prawopisow mały njeběše. Z toho přińdźe,

zo protestantojo katolske knihi čitać a zrozumić njemóžachu, a katólscy nic protestanske. Dokelž pak smy nětko wšitcy w nawědźitosći a rozswětle tak daloko, zo jedyn druhemu wjacy wěry njewutyknjemy, a dokelž smy póznali, zo kóžde rozkhadźenje serbskim naležnosćam škodźi a zo móže Serbowstwo jenož w přezjednosći luda duchownje so rozwijeć a rozkćěwać, tohodla su so mužojo wobeju wuznaćow w tym zjednoćili, zo by so nowy prawopis postajił a wot wobeju wuznaćow nałožował, tak zo by kóžda wudata kniha kóždemu Serbej wužitna była. Tak je tute nowe wašnje pisanja, tutón nowy prawopis nastał, kotryž je na powšitkowne słowjanske prawidła założeny a so składny abo analogiski mjenuje. Tohodla, serbscy krajenjo, njewotwlakujće so tutoho prawopisa! Přez njón, jenož přez njón móžemy zjednoćenju našich Serbow a rozkćěwanju jich duchowneho žiwjenja spomóžni być. Njepraj nichtó: To su nowinki!" přetož na starym městnje njemóžemy přecy stojo wostać. Njepraj nichtó: „Tón prawopis je ćežki!" Wón je při nałoženju małeje prócy lóžši hač stary. Wulka syła našich wučenych je jón z wutrobnej radosću powitała, a wy, kiž jón dotal njejsće póznali, přimajće so jeho z najlěpšej wolu! Wopomńće, zo chcemy zjednoćeni za nawědźitosć našeho rad wuknjaceho ludu dźěłać.

Do słowjanskeje rěčnicy, a wosebje do słowjesow, je Čech Dobrovský najprěni swětło přinjesł, kotrež naš krajan dr. Pětr Jórdan we swojich rěčničnych spisach rozšěrja, na čož tudy dźakownje spominamy.

Dr. Kř. B. Pful. Čas. Mać. Serb. 1848.

98.

Serbski rychłopis.

Hdyž běchu ludźo počeli prajene słowa pisać, počachu sebi tež na to myslić, kak bychu je po móžnosći ruče napisać móhli. Tohodla nałožowachu hižo w starogrekskich a staroromskich časach wšelake skróćenki słowow. W nowišim času poradźi so wunamakać pismo, z kotrymž móžeš khětřišo pisać hač rěčeć. Tajki rychłopis wuslědźi za němsku rěč mjez druhimi Gabelsberger. Dokelž běše jeho system khmańši dyžli druhe podobne, přenjese jón Hendrich Jakub Heger, podpjerany přez sławneho Šafaříka, přez Šumavskeho a druhich, l. 1848 na štyri najwjetši słowjanske rěče. Potom tež druzy we wšelakich słowjanskich rěčach rychłopisne zestajenja pří-

prawjachu a nałožachu. Tež w našej serbšćinje njewosta to njespytane. Štoš smy wo tom zhonili, staj so tu prócowałoj jako prěni naš najsławniši narodowc Michał Hórnik, a po nim z młódšich Jurij Kral. Do ćišća pak płody jeju prócowanjow dotal přišłe njejsu.

Někotremužkuli pak, wosebje serbskim prědarjam a rěčnikam, budźe snano witana wěc, hdyž budźa móc swoje mysličk khwatnje napisać a z tym wjele droheho časa zalutować. To je wina, čehoždla namołwjany přez druhich swój rychłopis tu w ćišću wozjewjam. Wón je nic jeno po theoriji zestajany, ale po mnohe lěta tež praktiski přeze mnje wuspytowany a nałožowany. A k tomu je wón tak lohki, zo jón kóždy zdźěłany Serb za někotre njedźele a, štóž němsku stenografiju hižo znaje, za tydźeń dospołnje nawuknje. Z rychłosću zjednoća tutón rychłopis tež dospołnu wěstosć, kajkuž ma pismo, tak zo tón, kiž jón znaje, bjez wobćežnosće přečita nic jenož, štož je napisał sam, ale tež štož štó druhi. Srědkaj, z kotrymajž so to dosćěha, staj tejle: pismiki su jednore, pisaju a zwjazuja so lohcy; skróćenki słowow su postajene po wěstych prawidłach. Potajkim dźěli so wučba wo rychłopisu do dweju dźělow, do wučby wo złóžkach a do wučby wo słowach.

Dr. Filip Rězak, Č. M. S. 1895.

99.

Hudźba.

Ty wodźiš mje na hona jasne,
Čěř ludaprózdnu, ćichomnu,
A moje přeća, sony krasne
So swěća tebi we wočku.

Njech swět mje tyši, přepóznawa,
Ty wěš, što pjelni wutrobu.
Wšak twoja rěč mi wěstosć dawa,
Zo znaješ radosć, stysknotu.

A sym ja přišoł khudy k tebi,
Tu nabych drohich kubłow dosć:
Hlej, pokoj duše dobych sebi,
Móc a horjo a zbožownosć.

K. A. Fiedleř, Lužica 1901.

100.
K. A. Kocor.

Štó by mjez nami Serbami jeho mjena njeznał? Štó by jeho spěwow njespěwał? Wotročk a dźowka, bur a knjez, zdźěłany a njezdźěłany w holi a horach, we wsach a městach, spěwa při dźěle a při wjeselu krasne hłosy našeho mištra. Tež cuzomc, samón němski susod so Kocorej kłoni, z respektom a počesćowanjom. A my dźensa našemu mištrej ławrjenc podawamy, dźakownje prajicy: „Ty sy, kiž sy naš luby lud spěwać wučił!“

Kocor je rodźeny melodiski genij; z jeho kuzłaŕskeje lyriskeje harfy stajnje nowe zaklinčuja hłosy, połne naivneje jednorosće, ale nutrneje hłubokosće; wurazy to woprawdźiteho wumjełskeho ducha. Našemu ludu je Kocor załožeŕ serbskeje narodno-wumjełskeje hudźby, wosebje spěwa.

W serbskich hórkach a hajkach zahoŕskeje wokoliny dorosće; tam zašćěpichu so jemu serbske narodne hłosy zahe do wutroby; a hdyž bě pozdźišo w hudźbje so kubłał, z mócnym hibanjom wožiwichu, rozwiwachu a přetworjachu so: narodny spěw bu ze žiwjenjom jeho byću. Hnydom jeho prěnje hudźbne pospyty wobswědčuja to; spěšnje nadoby powšitkowneje popularity.

Wjele k wuspěchu Kocorowych komposicijow přida zbožowny připad, zo namaka w fararju H. Zejlerju basnika, kotryž tak kaž wón stoješe na ródnej pódźe serbskeho ludstwa, pěsnjerja bjeze wšeje tendency, kiž date poměry a wobrazy z ludoweho žiwjenja skićeše w plastiskej formje a w prostym podaću.

Tak bu Kocor tež sobuzałožeŕ serbskich spěwanskich swjedźenjow l. 1845 a sćěhowacych, a z tym njesmjertny zbudźowaŕ noweje serbskosće. — Tehdom dźě počachu so Serbja z nowa jako lud začuwać, a zjawnje přez Kocora dopokazachu swoju khmanosć tež za salony. Kocor njewobmjezowanje wobknježeše programy spěwnych swjedźenjow, jeho spěw so rozleća do najzdalenišich wsow a mócnje wjele wudokonja za zbudźenje młodeho Serbstwa. Tež někotry młody wobdarjeny Serb tehdom swoje mocy spytowaše, kaž Frencel w Njeswačidle — a staršaj hižo: Smoleŕ a Zejleŕ we Łazu.

Kocor je z njewšědnej pilnosću dźěłał, wozbožujo swój lud z wulkej syłu małych a wjetšich składbow.

Wulkotnje zaćišćachu so posłucharjam jeho oratorije, z kotrychž drje stej „Nalěće“ a „Kwas“ najkrasnišej wupłodaj jeho Musy; mi so „Nalěće“ najkrasniše a najsławniše mištrowe dźěło być zda.

Ale tež w jeho mjeńšich dźěłach so krasne nakhadźeju parle. W dejmantowym błyšću swěći so jeho „Syrota“, kotraž tež najkamjeńtnišu wutrobu zmjehći. A kak žórli so bohaće melodiske žiwjenje w opereće „Jakub a Khata“! Jedne z najposlědnišich rjanych dźěłow mištra je „Wodźan“, na słowa H. Dučmana-Wólšinskeho komponowane. Tež krasne narodne reje se zajimawym rytmom je nam Kocor darił. Ani njezapominajmy na jeho komornu hudźbu a jeho ouvertury, hačrunjež njejsu tak znate. Hnujacy zaćišćuje so duši jeho duchowny oratorij: „Izraelowa zrudoba a tróšt“. Wšě wjetše komposicije — oratorije, su so w Budyšinje, Lubiju a tež w Drježdźanach, ze znamjenitym wuspěchom před wubranym posłucharstwom předwjedłé, mištrej k wulkej sławje a nam Serbam k česći — a k wužitku.

Wšitke Kocorowe komposicije, tež najwobšěrniše, kaž jeho oratorije, maja wěsty raz wysokeje noblesy a žadneje póććiwosće; wšitke su po formje jednorje tworjene, njeso znamjenja narodnych hłosow. Ja bych Kocorowe spěwne pěsnje přirunał holčcy ze wsy, prostej w drasćenju, rjanej, něžnej a lubej, tu sonjacej, tu šibałej: a jeje módrej wóčcy a kćějacej hubcy nas wobkuzłujetej, hdyž dźě je wšo tak přirodźene na njej, ani jeje mysl njekhori na mudrowanje.

We swojim narodźe Kocor samsne město zajima, kotrež Bjedrich Smetana w čěskim. Někotre rysy su jemu a čěskemu mištrej zhromadne. Wobaj narodźištaj so w přenjej štwórći minyłeho stotka, Smetana 1824 w Litomyšli, Kocor 1822 w Zahorju pola Budestec. Wobaj z prostych stawow swojeho ludu pokhadźataj. Kocorowy nan bě rolnik, Smetanowy piwarc. Lubosć k hudźbje w tym a wonym wucući w najpřenišej młodosći. Kocor zdźěła so w Budyšinje w dobrej wučbje hudźbneho direktora Heringa jenak wustojnje kaž na klavěrje, tak na pišćelach, a na seriosneho komponistu — Smetanowy talent zrawješe w Prazy pod nawodom znamjenitneho virtuosa na klavěrje a hudźbneho składowarja Prokeša. Smetana a Kocor zahe z originelnymi składbami předstupištaj před lud: Kocor někotre z luboznych přeničkow poswjeći swojemu wučerjej Heringej, Smetana swoje kharakterne opus 3. za klawěr mištrej Lisztej. Wobaj w najlěpšich mužnych lětach stworištaj dźěła, kotrež same hižo bychu njesmjertnosć zawěsćiłe jeju mjenu: Kocor swoje złote „Nalěće“, Smetana swoju z dychom nalěća dychacu a zahrěwacu ze słónčnym błyšćom operu: „Prodaná nevěsta“; a wobě dźěle wšak buštaj tež tu a tam najčasćišo spěwanej. Jako z Kocorom Serbam,

tak ze Smetanu čěskemu ludu nasta załožeŕ specifiscy narodneje a wumjełskeje domjaceje hudźby a z tym mócny wubudźeŕ ludu. Wulke koncerty, woprawdźite swjate dny domjaceje hudźby, wobaj składowarjej samaj dirigowaštaj, žnějo zahorjene triumfy, najlěpši synowje ludu wyskachu jimaj.

A tola, kak so wobaj mištraj rozkhadźujetaj zaso! Samotna lyriska Kocorowa powaha a Smetanowa postawa dramatisa předstajujetej wótry kontrast. Hišće bóle wumjełcow dźěli polo hudźby, na kotrymž knježitaj: Kocorowa domena je hłownje pěseń, Smetanowa komorna hudźba, symfoniske basnjenje a opera. Ze złotym ławrjencom staj wobaj wěncowanaj, ale Kocor je wjele prjedy w ludu so předobył, hač dołho we wukraju — w šwedskim Göteborgu — jako kapałnik skutkowacy a dojasnjowacy so Smetana; pozdźišo hakle tutón profeta we swojim wótćnym kraju připóznaća dońdźe. Wysokeje staroby wobaj dóspěštaj, tola tež tu je Kocor lubušk Musy był.

Hižo 80 lět starcej bě w slěboru pózdnjeje nazymy, a hišće so, njedźiwajcy na snadnu khorosć wočow, ćělnje a duchownje čerstwy čuješe wužiwajo w měrje we swojim ketličanskim idylu wulkich skutkow płody. Kak struchły za to bě Smetanowy žiwjeński wječor! Čěski mištr, kotryž hinak hač Kocor tež materielnu nuzu žiwjenja nawědźi, bu hižo w najlěpšich mužnych lětach z wušnej khorosću napadźeny, a dospołnje wohłuchnywši skónči w zaćěmjenju ducha njezbožowny, lědom majo 60 lět w pražskich Kateřinkach.

Bjarnat Krawc, Łužica 1902.

101.

Zdalenej lubej.

O daj mi, daj wšak, moja miła,
Ći zhladować do wóčka módroh'
Će, prošu, lěkarja njech dobroh'
Ma wutroba mi přestyskniwa!

Wšón swět sy sama mi ty rjany;
Kiž radosće w nim njenamakam,
Ach tebje dobyć, miła, čakam,
Ach tebje — njejsym zacpěwany!

Ach chcyła tróšt mi jeno skićić
Tu w njewjedrach, we žiwjenju,
A byli tež přez pohladnjenje.
Mje njebudźa tež potom ničić
Wšě wosudy, we žadosćenju
Ja njepodam so słaby ženje.

Michał Bjedrich-Wjeleměr, Łužičan 1875.

102.

Klankodźiwadło a jeho wuznam.

Smy žiwi w dobje, w kotrejž čłowjestwo při wšěm swojim pospochim khwatkom do prědka zaso přima za starymi dobrymi dołho dosć zacpěwanymi zarjadowanjemi. Tak je to tež z klankodźiwadłami. Něhdy, hdyž wjetšina ludźi hišće ani nowinow, ani knihow, ani dźiwadłow ze žiwymi hrajerjemi njeznaješe, běše klankohrajeř, kiž ze swojim khuduškim wozyčkom město wot města, wjes wote wsy ćahaše, jenički japoštoł wumjełstwa, haj, docyła duchowneje zabawy. A potom přińdźe wobrot. Sepje časopisow a knihow rozlećachu so po wšěch krajach, dźiwadła rozćechu ze zemje a mali, ponižni kralojo a pryncojo a pryncesny klankohrajerjow běchu wopušćeni a wisachu po wšej swojej krasnosći zapróšeni něhdźe w kućiku a tryskow połny Hapka abo Kašpork zakisny a zaby swoje žorty, kiž běchu telko khutnych připosłucharjow rozwjeseliłe. Tola nic na wěčne! Wón jako zastupnik sylneho njezničomneho optimisma njemóžeše zadwělować, wón wědźeše, zo wšitcy ći zakuzłani pryncojo a pryncesny zaso wotuća ze swojeho hłubokeho spara hišće k wjetšej krasnosći. A měješe prawje. We wulkich městach, w krasnych wumjełscy wuwjedźenych dźiwadłach wustupuje dźensa zaso Hapka jako swěrny służobnik swojich wysokich knjezow, a klankodźiwadło ze swojej sylnej wobkuzłacej naivitu dobywa sej dale a wjacy přiwisnikow a lubowarjow. Njeręču tu wo Barlinu, hdźež płaći najtuńše městno w klankodźiwadle — tři hriwny. Ně, klankodźiwadło ma a móže za tuni pjenjez poskićeć dźěsću a wotrostłemu wokřewjenje a powučenje nadobo.

Wězo, předewšim dźěsću. A tu skutkuje jako wubjerny srědk k wupěstowanju dźěsćowskeho kharaktera. Moderna pedagogika hódnosći sej klankodźiwadło wosebje tohodla, dokelž móže so z nim najlóžo a najlěpje přeskutkować jedna z přenich požadankow pedagogiskich: wuwučować přez zabawu, rjec wěrnosć ze směwkom na hubinkach. Přeskakowacy, wjesoły duch młodźizny njeje jara přikhileny suchim šulskim wědomosćam, kotrež, su-li podawane tak kaž su, sprócuja, budźa njelóšt, haj, činja zaćišć přinućeneje namocy. Dźěći wšak dyrbja rady přijimać wučbu, powučenje ma jim być witane wjeselo, wosebje tam, hdźež so jedna bóle wo wukubłanje kharaktera dyžli rozoma. Móžemy dźěćo nuzować, zo by přijimało wědomosće, nihdy wšak, zo by so nutřkownje po-

lěpšiło — tu dyrbi kóžde dźěćo same chcyć, dyrbi na přeswědčiwych přikładach widźeć, zo jedna wopaki a kak ma jednać prawje. Tu wězo šulske srědki njemóža dosahać. Dyrbimy dalše srědki pytać, z kotrymiž bychmy tutón wažny zaměr docpěli.

A tu njemóžemy sebi lěpšeho pomocnika myslić, dyžli dźiwadło a to klankodźiwadło, kotrehož kuzło skutkuje tak bjezposrědnje a je tak blizko dźěsćowskej duši, zo je w tutym nastupanju njemóžemy dosć wysoko hódnoséić. Maćizny klankohrow, brane najbóle ze swěta bajkow, rěča z najzrozumliwišimi słowami k młodej dźěsćowskej hłowčcy, połnej fantastiskich sonow a zbožownej w přespodźiwnych widźenjach, kaž je wukuzłać dokonja jenož čerstwa, žiwa a mócna dźěsćowska fantasija. Maćizny tajke podane wězo wot woprawdźiteho baśnika, njemóža misnyć wuspěch, dokelž skutkuja z typiskimi, razowitymi postawami ludoweje poezije.

Dobra klankohra je z wokřewjenjom tež za dorostłeho přihladowarja. Romantiske wuzdaće rjekow měnja lubowólnje wobraz a zwróćeja jednanje a niča při tym ironiscy ilusiju; rjekojo hladaja z dowěru žiwjenju napřećo, ale njedadźa so wot njeho zjebać, njezadwěluja při wokomiknym nješlachćenju. Dokonjeja sej wažić połnosć, krasnosć a słódkosć žiwjenja, a zhladuja z dobromyslnym směwkom na jeho podskoki, kaž bychu chcyli rjec: wšak my wěmy, zo to tak zlě njeměniš, sy tola dobre a krasne. Přihladowarjej so zda, kaž bychu rjekojo měli wosud we swojich rukach a bychu jemu diktowali notu swojich napadow.

A za tej kalejdoskopiskej hru přeměnjawych scenow přeswitaja jimawe rysy prosteho ludoweho basnistwa, tak njepytaneho a jasneho, jednoreho styla, z tak wotewrjenej čiłej mudrosću čisteje wutroby, zo dyrbi tež dorostłemu być wumjełski požitk sćěhować hru. ze zajimanjom. A dźěći čuja instinktivnje móc žiwjenskich wěrnosćow, podmolowanych z nuznosću wosuda, a bjeru je z dźiwadła tak sobu, kaž běchu wot ludoweho basnika přežiwjene a na jewišću podate: hłuboke, woprawdźite, ale w pisanych a wjesołych ramach stroweho nahlada na swět. Demoniskosć a tajomnosć, samowne ludowym wutworam, su paralizowane ze směchom Hapkowym, kiž dokonja pryzlować tež w najbóle kritiskich situacijach.

Z klankodźiwadłom wšak je tež móžno pěstować wumjełske čuće. Na kraju wonka móže klankohrajeř być jenički japoštoł wumjełstwa. A tohodla kładźe so tež w poslědnim času tajka wažnosć na to, zo bychu podawane hry byłe hódnotne płody

woprawdźiteje poezije a dale zo bychu klanki same byłe zhotowjene wot swědomitych wumjełcow. Njesmě so ani podhódnosćić techniske zhotowjenje figurow. Klanka dyrbi być wumjełscy stylizowana, dokelž dyrbi so ze swojim wurazom a z móžnosću přihódnych gestow zbudźić žadane začuwanje.

Štož nastupa maćiznu, tu nawjazuje klankodźiwadło na ludowu tradiciju. Bajki, powěsće a narodne eposy wobsahuja cyłe bohatstwo dramatiskich elementow. Juždźensa je móžno małemu publiku podać woprawdźe wumjełske dźěła, napisane specielnje za klankodźiwadło, na př. klasika klankodźiwadła, hrabje Poccija, a mnohich druhich.

Tohodla je nuzne, zo bychu wšitcy, kotrymž zaleži na tym, zo by naša młodosć měła ze swojich zwjeselenjow najwjetši duchowny wužitk, přinjesli za tutón wažny zaměr swój wopor — zawěsće won přinjese bohate płody!

Fr. Procházka — C. Wjenk, Łužica 1918.

103.

Słónco — swoboda.

„Słónco, słónco chcu ja měć!“
Woła słónčna róža,
„Kak ja dyrbju rosć a kćěć,
Kaž to róže móža?“
Prawje maš, o róžica,
Sy tež k tomu stworjena.

A ty ducho čłowjeski,
Na čo leći tebi?
Njejsy róžam k runosći,
Praj, što přeješ sebi?
Ja će słyšu zašumić
A mi wótře wotmołwić:

„Swobodu, mi swobodu
Město słónca dajće,
Puta, spřah a robotu
Z razom rozłamajće;
Štož je z Boha rodźene,
Dyrbi tež być swobodne!“

H. Zejleŕ, Zbrom. spisy III.

104.

Něšto wo čłowjeku w diluvialnym času w Europje.

Diluvialna doba našeje zemje je potajna hranica swětnych a zemskich stawiznow. Jeje čas móžemy dźensa lěpje postajić hač prjedy. Mjez tym wšak, zo po přepytowanjach poslednich 30 lět dźensa egiptske stawizny hač něhdźe do lěta 4000 před Khr. derje dosć znajemy, w Europje stawizniske žórła wjele prjedy zaprahuja, dosahujo z najwyša hač do 15. stotka před Khr. Wo tym, štož je so prjedy w žiwjenju europiskich ludow podawało, zamóže nam jenož prahistorija někajke wotmołwjenje dać. Wučeni su stawizny zemje do wěstych periodow z kharakteristiskimi zwěrjatami a rostlinami dźělili. Paproši wuhloweje doby slědowachu jehlinowe a hišće pozdźišo lisćowe štomy krydoweho časa, skónčnje rostliny z jasnje widźomym kćěnjom. Podobnje móžemy zwěrinu w njedźělenym zwjazku wot jednorych hač k wyše organizowanym formam sćěhować, hač k runje khodźacej čłowskej wopicy před něšto lětami w třećej podzemskej woršće wosrjedź kupy Javy namakanej. Přirodospytnicy w jeje kosćowcu předkhadźace formy pračłowjeka zeznawaju. Njedźiwajo na tutu, tola hišće trochu njedowuslědźenu namakanku — pokazuja nam druhe, zo je pračłowjek hižo wěstu kulturu měł. Wosebje prawobydlerjo Europy stojachu na přiměrjenje wysokim stojnišću zdźěłanosće. Ze spodźiwanjom widźimy, zo naš dźěl zemje w třećej dobje a w jeje mócnej vegetaciji hišće njebě wot ludźi wobydleny. Prěnje dopokazy wo čłowjeku nakhadźamy hakle w slědowacym lodowym času. Tehdom njeběchu jenož Alpy, ale tež hornje Włochi, Šwabska, haj samo srjedźno-němska hornina z lodowcami přikryte, a wot sewjera přikhadźujo napjelnjachu lodowe rěki wužłob baltyskeho morja, dźěl sewjerneho morja a połnócnu nětčišu Němsku. Rostliny a zwěrjata so k južnym pobrjoham Europy, z dźěla samo do Afriki naspjet wróćachu, z dźěla do cyła zahinychu. Za nimi pak ćišćachu so wot połnocy druhe družiny, kiž zymu znjesechu. Srjedź tuteje tak mócnje přeměnjeneje přirody stoješe nětko čłowjek. Powostanki jeho byća namakaš w Francózskej a w Němskej wšudźom w tych stronach, kiž w lodowym času zalodźene njeběchu. Tajke namakanki wobstojeju z brónjow, ručneje a domjaceje nadoby, pychi, wšelkich wotpadkow a mjenje abo lěpje zdźeržanych kosćowcow. Sławne su wosebje namakanki w Schussquelle w Šwabskej a z Taubacha w Ilminym dole pola Weimara. Flora a fauna přeńšeje po-

kazujetej docyła sewjerny raz, mjez tym zo starožitnosće z Taubacha pózdnišemu — srjedźolodowemu — času přisłušeju. Jim podobne su namakanki z wulkich podzemskich prózdnjencow w Francózskej a Šwabskej. Złožimy-li wšitke tute powostanki porunjo sebi, dóstawamy slědowacy wobraz diluvialneho člowjeka:

Diluvialny člowjek měješe hižo wěstu prěnjotnu zdźěłanosć, nakhadźamy pola njeho prěnje spočatki rjemjesła a druhich wustojnosćow. Wón bě hońtwjeř, runajo so w tym snadź sewjerno-amerikanskim Indijanam abo Čukćam w Asijskej. Swoje brónje hotowješe sebi z wótrych kamjenjow, kiž z rjemješkami k někajkemu toporu wjazaše. Hłowna dźiwina běchu w tym času běhače, hobrske jelenje, mamuty a prózdnjenske mjedwjedźe, kiž traš w jamach łoješe. Přetož ze swojimi kiprymi a snadnymi brónjemi sebi z ćežka zwěri tamnym sylnym a dźiwim zwěriskam swobodnje napřećiwo stupić.

Hońtwjeřski dobytk rozumješe wukožić a wukutlić, trjebajo při tym kamjeńtny nóž abo mjedwjedźowe čelesno. Mjaso pječeše sebi na wohnju a spóžera je drje tež na poł syre. Pozdźišo nawukny, sebi je warić w hustoplećenych witkowych korbach, z nutřka z hlinu zamazanych. Přez to dóńdźe najskeřšo k hornčeřstwu. K wotměnjenju jědźeše hdys a hdys ryby, kiž bě sebi z rohowej wudu popadnył. Po wobjedźe wotpočowaše muž na mjedwjedźowej koži, mjez tym zo žona swoje hospodařske přisłušnosće wobstarovaše. Šiješe drasty ze šidleškom, kiž bě sebi z jelenjoweje kóstki wudźěłała a tež z tajkimi jehłami. Wězo běchu drasty jenož z kožow, přetož přasć a tkać diluvialny člowjek njerozumješe. Pićk wón najskeřšo był njeje, přetož porědko nakhadźeju so piwne sudowja, kaž wobdźěłane jelenjace nopy. Tola pychu wón hižo znaješe a lubowaše. Na to pokazuja přewjerćene zuby dźiwich konjow a čelesna dźiwich kóčkow, kaž tež kruchi čeřwjenca, z kotrymž so wěsće barbješe. Z toho hódamy, zo je so tež zawjeselić wědźił w swojim žiwjenju. Wurězanki a wudypanki na rohach wobswědčuja nam, zo su někotre splahi hižo spočatki wumjełstwa dóspěłe, přetož wone pokazuja na wótre wobkedźbowanje přirody. — Mało wěmy wo wobydlenjach diluvialneho člowjeka. Bydleše najskeřšo w lěće pod kožanymi stanami a w zymje pytaše wućek w zemskich prózdnjencach a škałobach. Normalnu ćělnu postawu pračłowjeka rysować je ćežko, dokelž hižo tehdom wšelake splahi w Europje bydlachu; najčasćišo namakachu so dołzy ludźo z dołhimi nopami. Člowjeka diluvialneho časa slědowachu ludźo kam-

jeńtneho časa, kiž su z kolikowych twarbow bliže znaći. Wot skónčenja lodoweho časa je so — kaž wšelake woblićenja přezjedne dopokazuja — něhdźe 20.000 hač 40.000 lět minyło. Kak snadnuške zda so nam napřećiwo tutej ličbje tamnych 1500 lět před Khr., kiž kónc historiskeho přepytowanja w Europje woznamjenjeju!

Jan Keŕk, Łužica 1901.

105.

Něšto z geologiskeho twara wokolnosće Budyšina.

Budyšin, stare hłowne město hornjołužiskich Serbow, k ranju, k połdnju a k wječoru z wěncom nahladnych hór wobdate, z kotrychž najhordźišo Čornobóh swoju krasnje wobrosćenu, z wěžu krónowanu hłowu wuzběhuje, stoji na powyšenju tudy dale k połnocy spadowaceje runiny, z wjetšim dźělom na prawym brjohu Sprewje wosrjedź płódnych polow, łukow a hajkow, a ma swoje cyrkwje, hród a domy do twjerdeho zornowca zatwarjene. Wokolne hórki wužłobuje drje nětko proch a dynamit, železnica wotwožuje rjenje přirubany abo točeny zornowc do dalokich měst, wozy drobne kuski k porjedźowanju drohow a pućow; tola napadne přeměnjenje zwjeŕšneho napohlada zemje z tajkeho čłowjeskeho dźěła njeslěduje. Kak hinaše mocy su k temu jónu słušałe, hdyž so hłuboke rěčnišćo do tutoho twjerdeho zornowca ryješe, hdyž bu hórka „Ćelc“ abo „pola Přiboha“ z nawalom wodźinow přełamana, hdźež nětk wysoke kamjeńtne stołpy z wody so wuzběhuja, swědkojo stareje złamaneje hordosće. Hišće wjetše mocy běchu trěbne, přemócne zemjerženja zakhadźachu, hdyž bu we wjele staršich časach zornowc niže nětčišeje „Winicy“ wosrjedź rozłamany a zaklinjena nahladna žiła druheho kamjenja šćěpjela.

Tutaj přikładaj neptunskich a wulkanskich přeměnjenjow w našej krajinje w pradawnych časach njejstaj jeničkaj; namakamy tudy w nižinach pod płódnej pjeršću tež kopjena drobneho běłeho pěska, tu a tam hromady mjenje bóle žołteho šćerka a šěroke lěhwa hliny. Drobny běły pěsk a mjenje drobny šćerk rozdźělujetaj so napadnje wot našeho rěčneho pěska, kiž z rozdrjebjenja našich horow a kamjenjow z rěčnej wodu lěto wob lěto nastawši wopřija jenož zestawki tutych, wosebiće zornowcowe — tamneje zestawk pak je křemjeń rozdrjebjeny z wodu, kotryž pola nas bóle zrědka so namaka. Šěroke lěhwa z njeho su wěsće z dalokich krajinow z mócnje so přiliwacej a žołmjacej mórskej wodu sem přinjesene

a w měrnišich žłobjach so šćerk w cyle drobny pěsk wotsadźowaše: hdźež pak połna móc wodow hišće knježeše, tam wostachu wulke, ćežke, hobrske kamjenje, zdźěla na mócnych lodowych škrutach připłowawši, wabjo pozdźišich wobydlerjow krajiny k wšelakim dźiwnym powěsćam. Tele morjo kryješe cyłu němsku a słowjansku sewjernu runinu; z wuzběhnjenjom zemje pak buchu wody do druhich nižinow wotpušćene. Mnoha krajina, něhdy płódnje wobrosćena, je z tym nětk přikryta z wodu a mórske žołmy wobnowjeja tam dźěło pola nas zanjechane přeměnjejo zemske wobličo. Pola nas wora nětk ratař, khowataj so sorna a zaječk, hdźež něhdy mórska ryba a mórski rak so wjeseleštaj.

Wobkedźbujo bliže zestawki tutych mórskich připławow, nadeńdźemy w nich wšelake kamjenje, kotrež su našej krajinje hewak cuze, kaž čeŕwjeny zornowc z finskich brjohow, wapnowe kamjenje a krydu kupow a krajinow nětčišeho narańšeho abo baltiskeho morja, jara zrědka tež jantar; wšitke pak pokazuja na sewjerne kraje jako swoju domowinu.

Zastupiwši do našich šćerkowych abo pěskowych jamow nadeńdźemy tež často, kaž wšudźom po polach rozbrojeneho wšěm znateho cuzbnika: křesawc abo klepany kamjeń. Wón bu w starych časach, wo kotrychž stawizny mjelča, k wšelakej domjacej nadobje abo k brónjam trjebany, dokelž so z twjerdosću a wótrosću kromy swojich złamkow wuznamjenješe. Swědk tamnych časow, powěda wón potomnikam čłowjestwa, mjedźowy abo železny naporjad wužiwacym wo žiwjenju w tak mjenowanym kamjenjowym času. Štóž chce na jeho dźiwne powěsće kedźbować, tomu powěda wón z hišće wjele staršich časow, z časa, hdyž čłowjek hišće zemje njewobydleše, z časa, kiž je započatk jeho byća. Nic z pismikami čłowjeskeje rěče su pisane jeho stawizny; ně, w kamjenju wobkhowani su nam wobydlerjo tamnych časow sami a móžemy jich přirunować z našej nětčišej stwórbu. Přirunujo wšelake křesawcy našeje krajiny namakamy, zo su ćmowe a módrojte tudy khude na skamjenjeniny, swětliše, brune, nažołć a šěre pak w tym bohatše. Namakam w zběrcy z našeje krajiny mórskeho ježa, pak dospołnu skamjenjenu skoru abo kožu we wjacorych družinach, pak jenož złamki skory zasy druhich družinow, wšitke drje w nětčišej stwórbje wotemrěłe, we wulkosći husaceho hač k hołbjacemu jejku rozdźělne; dale nohćdołhe wjertawkojte škorpiznaki w načeŕwjeń kamjenju; w druhich wšelakobarbnych kuskach dołhe křemikowe jehły, złamki krasnje wutworjenych pruhownikow, kotrychž přerěz je mjenje bóle pra-

widłowny pjećirózk. Najwjacoriše pak su stwórby z najnižšich organismow, z rjadownje koralow.

Zwjeŕšny napohlad tutych pokazuje mnohe hałožki a koruški, wšelako ze sobu splećene a přez cyły kamjeń rozšěrjene, na skorje a we zdónčku pak mnohe dźěrki ze wšelakozubkowanej kromku we wěstym porjedźe stejace, najčasćišo w křiwje so křižowacych smuhach; mjez nimi druhdy tež łopjenojte twórby z mnohimi bónčičkami. Tajkele kožojte, łopjenojte twórby namakamy tež w nětčišich morjach hišće na př. flustra. Zdónčki abo łopjenojte twórby su kolonije jenajkich zwěrjatkow, kiž w bónčičkach bydla a wšelake nohi abo ramjenja k łoženju cyroby wutykuja. We starych skamjenjenych formach su jich ćěłka zhniłe a jenički powostank snadź jewi so we wosebitej barbje kamjenja, jich wapnojty wupot abo zdónčk je wostał, njepřetrajo pak přeměny. W tamnych časach, hdyž wapnowe a krydowe skały so tworjachu, wjeselachu so swojeho byća tež žiwochi w křesawcu namakane, dokelž na kupach narańšeho morja nadeńdźemy křesawc wšudźe we wapnowych abo krydowych skałach, pak w jednotliwych kuskach, pak we worštach zakładźeny. Chemiski přepyt pak powuča nas, zo křesawe wapnojte zestawki jenož připadnje wopřijejo hłownje z křemikoweje kisaliny wobsteji. Móžemy sebi myslić, zo tehdom, hdyž běchu so minyłe wodźiny, z kotrychž so wapnowe a krydowe skały z wulkeho dźěla tež přez powostanki najdrobnišeje zwěriny tworjachu, na wjeŕšku krydowych twjerdnjacych polow łužički stojo wostachu z ćečitej křemikowej kisalinu; wša zwěrina w nich so žiwjaca wěsty čas w tajkejle mokrinje trajaca napjelnješe so bóle a bóle z křemikowej kisalinu, doniž žiwjenje cyle njezasta; tuta kisalina pak stwjerdny bóle a bóle do mjenšich a wjetšich kruchow abo kulow, do našeho nětčišeho křesawca. Tute ležachu kryjo potajnosć tamnych časow we sebi lět tysacy na městnach swojeho nastaća, doniž mórske žołmy je zaso wutorhnychu z měrneho přebytka a přenjesechu daloko do druhich krajinow, tež na pola a hona našeje Łužicy.

Dr. Pětr Dučman, Č. M. S. 1878.

106.
Jěž.

Jěž je nimale poł łohća dołhi a při tym sylneje zasadźiteje postawy, kotraž je z wjeŕcha z krutymi šěrymi kałačemi wobrónjena, mjez tym zo hłowu, brjuch, nohi a wopuš jednora kosmina samsneje barby přikrywa.

Jěž je po cyłej Europje a nawječornej Asiji z domom. Tu nadeńdźeš jeho w horach a w runinje, w holi, polu a zahrodźe, tola wšudźom nimale porědko. Wo towaŕšnosći jěž wjele njewě. Pod hustolistnymi keŕkami, pod hromadami walčkow, w płotach a na podobnych městnach móžeš jeho lěhwo namakać. Je to wulke, z liscom, słomu a synom wukładźene hnězdo, kotrež sebi do někajkeje dźěry natwari. Njenamaka-li pak žadneje, wuryje sebi sam wobydleńčko, kotrež je něhdźe poł łohća hłuboke a z dwěmaj wukhodomaj wuhotowane, z kotrejuž jedyn k połdnju a druhi k połnocy wjedźe. We wysokich žitach dźěry ani njehrjeba, ale je ze samym hnězdom spokojom, kotrež na cyle wosebite wašnje twari. Zo by maćiznu k njemu z hubu abo z nohami nosyć njetrjebał, kula so tak dołho po zemi, doniž so lisćo na kałače njepřikała; a to čini tak dołho, doniž cyły wał na sebi nima. Potom čampa pomału domoj. Zezdanje-li pak so jemu wonka něšto wopak być, posłucha kedźbliwje do wšěch stron, a jeli někajkeho njepřećela wučuje, zawróći so hnydom, abo njeje-li k tomu hižo wjacy khwile dosć, sćehnje so do kule. Chceš-li jeho do rukow wzać, wobróć jeho tak, zo je khribjet zwjeŕcha a jězdź khwilu z ruku wot hłowy k wopuši po kałačach, zo jeho zhładkuješ! — Tajkeho móžeš jeho potom cyle derje z nahimaj rukomaj wotnjesć. — Docyła mamy tež srědki, zo so rozwije. Hdyž jeho do wody kuliš abo tež jenož z wodu poliješ abo jemu tobakowy kur mjez woči duješ — mjezwočo je tam, hdźež je dólčk do kule — to jeho w prawym času na nohi stajiš.

Wodnjo jěž porjadnje spi a při tym tak smorči, zo so wo smorčatym čłowjeku přisłownje praji, zo „smorči kaž jěž“. Hdyž so ćmić počina, naš kałak stawa, dokelž sebi žołdk swojeho prawa žada; hewak wšak so jěž zawěsće tež w nocy z hnězda hibał njeby. Tak pak dyrbi won — a tu je hewak nimale njelepe skoćatko cyle wustojny hajńk a wuwjedźe wěcy, kotrež sebi nichtó wot njeho pytał njeby. Jeho wšědna cyroba su brunki, šwjerče, skóčki, muchi, waki wšěch družinow, šlinki a myše. Čłowjek wěrił njeby, zo mohł pomałki a njewuskočny jěž spěšnu myš popadnyć, a tola tomu tak je. Wonka wšak za njej njedoběhnje, ale rozrywa dźěru, hdźež je so skhowała, a bórzy myšine kwičenje a jěžowe spokojne smorčenje přeradźi, što je so stało.

Samo jědojteje zmijicy so jěž njestróži. Jeho bitwy z tutym złóstnikom přirodospytnik Lenz něhdźe takle wopisuje: jónu sadźich jěža do wulkeho korta a dawach jemu, zo bych zhonił, što najradšo jě, po móžnosći wšelaku žratwu. Kaž so tu bórzy přeswěd-

čich, jědźeše najradšo myše, sad pak jenož, hdyž ničoho druheho njeměješe. Wosebje pak so dźiwach, zo so nic jenož wšědnych hadow, kotrež jědojte njejsu, ale tež zmijicy njestróži.

Sadźich raz staru, prawje jědojtu zmijicu k njemu do korta. Jěž ju bórzy wuču, stany ze swojeho lěhwa a ćehnješe ju wopytać. Hdyž jeho knjeni zmijica přińć widźeše a wosebje, hdyž ji skhrobły hósć mjez woči nuchać poča, jeho z wjacykróćnym skusanjom počesći. Cyle spokojom z tajkim powitanjom wosta jěž bjeze wšeho rozhorjenja změrom sedźo a woblizowaše sebi rany. Ale při tym jeho zmijica z nowa a to do jazyka skusa. — Ničo wo to. Hišće přeco jěž sćeŕpnje přihladowaše. — Tola nadobo hrabny zmijicu tak za hłowu, zo wšě kosće zropotachu, a zežra ju hač do połojcy. To bě připołdnju. Wječor dojě dalšu połojcu a druhu młodu zmijicu, a nazajtra hišće 3 druhe.

Tutón nadrobny wopisk drje po zdaću žadneho zmysła nima, woprawdźe pak je za praktiske žiwjenje tola cyle zajimawy, dokelž je z njeho widźeć, kak nimo měry wužitny jěž čłowjekej je. Čim njerozumnišo tuž je, hdyž ludźo tu a tam tutoho swojeho dobroćerja zabiwaju, kotrehož měli na wšě móžne wašnje hajić. Móžeš drje hišće něhdźežkuli powědać słyšeć, zo jěž w nocy do mloka khodźi a zo je samo kruwom z wumjenjow wudoji. Ale tute poroki su so jako bajki wupokazałe, tak zo rozomny čłowjek do toho njewěri. Cyganam a podobnym wokołoćahatym ludam je jěž hišće po smjerći z wužitkom, dokelž jeho mjaso jědźa. Stari Romjenjo trjebachu jeho kožu za wochlu a k česanju wołmjenjow.

Nimo njerozumnych ludźi ma jěž tež hišće mjez zwěrinu mnohich njepřećelow. Psy su wšě njemdre, hdyž jěža wuhladaju; ale najzmužićiše z nich, kotrež chcedźa so do njeho dać, bórzy z krawym nosom a wopuš powěšejo dale ćahnu. Liška jeho, kaž so powěda, z tym k rozwiću nuzuje, zo jeho z prěnimaj nohomaj do wody kula; potom je jej wězo lohko, jeho za hłowu hrabnyć a zakusać. Jěžowy najwjetši njepřećel pak je sowa, kotraž je jemu wosebje tohodla strašna, dokelž je runja njemu nócne zwěrjo.

Jěž so jara derje skludźić hodźi; trjebaš jeho jenož z jeho dotalneho městna wotewzać a na druhe w domje sadźić. Tu so cuzbnik lohcy zeznaje a zhubi bórzy wšu bojosć před ludźimi. Nimo toho tež na picu runje wostudły njeje. Žerje, štož dostanje, a pyta sebi nimo toho sam po domje wokoło, hdźe što lepi; wosebje so na łójenje myši derje wustoji; abo hdyž maš w kuchni abo

wokoło khachli khabry, njech su wulke abo małe, wobhonjej so za jěžom a sadź jeho na spomnjene městno. Z tym małych čornuchow lěpje a tuńšo zaćěriš hač ze wšelakimi kupowanymi srědkami. Mjez napojemi lubuje jěž kaž domjaca kóčka najbóle mloko.

J. Nowak-Horjanski, Łužica 1891.

107.

Herc.

Sym herc we Serbach znajomy,
Mje wšudźom witaja,
A maju dźeń hdźe wjesoły,
Mój smyk jim zejhrawa.

Su ćěslojo hdźe zběhali
Sej po mnje sćeleja;
Jim zajusknu te truny tři
Na reju do koła.

Kaž włosančki 'nož smykowe
Na truny pomasnu,
So hnuja črjowka wjerćane
A jasnje wyskaju.

A wječor na mnje wjesela
So młode třihaŕki.
Jim lóžka nóžka wjertliwa
Po huslach poskoči.

Ja hudźu młodej njewjesći
A spěšnym kwasarjam,
A kmótram hlej po wječeri
Ja žiły wubudźam.

Ma rychły ludźik swjatoka
Na trawnym radniku,
Ja zahudźu — a młodźina
So wjerći pod lipu.

Wšě rjane dźowki korčmaŕske
Mi rady porjedźa,
Pak njepowěm ja, kotra je
Mi ze wšěch najlubša.

J. Radyserb-Wjela, Č. M. S. 1866-7.

108.

Wo serbskej reji.

Nětko móžemy přistupić k wopisanju mjezow narodneje serbskeje reje. Wona so rozpřesćěra, respective so rejwa, hač runje nic wšudźom jenak husto, z prěnja w tych wokolinach, hdźež so narodne nastroje, husle abo dudy, namakaju. Dale sym ju nadešoł

na zapadźe Hornjeje Łužicy pruskej najpołnócnišo w Brětnej, hdźež je mi ju hišće herc Nazdala z Michałkow na modernych huslach piskał a hdźež, kaž su mi tam prajili, so hišće hdys a hdys rejwa. Też we wokolinje Wóslinka su ju hišće znali. Nowotnik w Ćisowje mi hišće někotre hewak mi znate reje piskaše. Herc we Wysokej mi też praješe, zo znaje serbske reje piskać, njeměješe pak khwile a přislubi mi, je napisane pósłać. Třeća kupa, hdźež sym hišće narodnu reju namakał, je — kućik zady Picnja w Delnjej Łužicy.

To je jara zajimawy, škoda zo zabyty kruch serbskeje domizny. Cisće serbski jako w rěči, tak tež w drasće a pěsnjach. W cyłej Delnjej Łužicy njenamakach žadneje jeničkeje serbskeje reje — hač tudy, w tym zastorčenym, w dalokej, šěrokej holi skhowanym kruchu serbskeje zemje. Tu je mi herc Pětac w Drejcach na huslach — modernych — tři jara originalne a zajimawe reje, druheho kharaktera hač hornjolužiske su, piskał. To bě pozdźe wječor a wón potom njechaše wjacy piskać. Škoda, zo runje tajke hubjene zymne, dešćiwe a wětrne wjedro knježeše tak zo dyrbjach khwatnje so do Budyšina podać, bojo so wo swoju strowotu. Sym kruće přeswědčeny, zo so w Drycach, Janšojcach a wokolnych wsach hodźi hišće wšelake rezběrać, štož budźe za serbsku narodnu hudźbu zajimawe.

W druhich kónčinach, wosebje w Delnjej Łužicy, njejsym serbsku reju z cyła rejwać widźał. Wšudźom rejwachu „němski“. Dowolće mi hišće małe prašeńko, serbsku narodnu reju nastupace. Znaju jednu jeničku serbsku reju, w kotrejž rejwarjo (hdyž taj, kotrajž „reju měještaj“, porejwaštaj) 8 kročeli doprědka, 8 wróćo du a potom štyrikročelowu reju na jednym městnje rejwaju. Njebě něhdy wjacy družinow narodnych serbskich reji?

Podobnje, kaž běše pola susodnych Čechow, kotřiž mějachu wšelake „strašáky, vrtáky, řezanky, rejdováky, kominíky, furianty“ a druhe reje? Snadź by so hišće tu a tam někotry stary čłowjek na druhe wašnje narodneje serbskeje reje dopomnić wědźał? Za tym slědźić by za serbsku ethografiju jara trěbne a wažne było. Mi w tym nastupanju něšto wuslědźić njeje so radźiło, tak zo so mi nimale zda, zo su stari Serbja woprawdźe jenož jednu reju měli, na čož zda so tež jenajkosć hlosow serbskich reji pokazować.

Adolf Černý, Narodne hłosy łužiskoserbskich pěsni. Budyšin 1888.

109.

Serbska meja.

Zelena ta meja
Serbska lěsna reja,
Kiwa k rjanom' wjeselu;
Tuž hotuj so, ty rjane holčo,
Hotuj so na rejku
Z pachołom na trawniku!

Dešćik budźe kapać,
Słónčko budźe sapać,
Bórči nan a wotradźa;
Maćeřka ta stara,
Ta je połna swara
Pjenježkow tych swětłych dla.

Miłe njebjo lubje směwa so,
A swoje holčo wjedźe pacholo;
Wokoł' rjanej' meje
Zejhrawaju reje,
Horkach banty, rubišća.

Měja rubišćata khila so;
Tuž kedźbuj, kedźbuj, spěšne pacholo!
Za tym wjeřškom hrabń!
Wona leći, hrabń za wjeřškom zelenym!

Pacholo so mjerzaše,
Kiž tu meju njekrydźe,
Zo njej' holčo jeho
W rejach kralowa.

Do korčmy ducy,
Tu meju w rucy,
Tón hólčik juska
Na sylnych ramjenjach;
Ći hercy hudźa
A wjes'le budźa
A hraja rjeńše přezpolo.
Zawyskajće, poskakajće,
Wjeselće so rjanej młodosće;
Bjeřće dar tej' lubosće
Z ruki holičow!

Něhdy sněhi nańdu,
Ličkow róže zańdu;
Róža njewinosće
Wěčnje rjana kće!

H Zejleř, Zhrom. spisy III

110.

Na rejach.

„Bohu dźakowano, zo je tola skoro zaso tydźeń dokonjany," tak rjekny sobotu popołdnju Wićazec Jakub. Ale kajku měješe to dźě přičinu, zo so tak žadosćiwje na njedźelu wjeseleše? so prašeš. To drje dołho rozkładować njetrjebam: jenož praju, z běchu tehdy runje žně. Po cyłych dnjach wot ranja zahe, hač do wječora pozdźe dyrbi tu, woprawdźe wobžarowanja hódny čłowjek, na polu stać a so stajnje na słóncu pražić, zo mohł so zapalić! Byrnje tež jenož w košli a kholowach był, so tola pót přeco z rěkami z njeho lije. Štóž to sam hišće njespyta, ani njewěri.

Tuž so njedźiwajmy, zo so wšitcy wjesela, hdyž słyša sobotu swjaty wječor zwonić; přetož njedźelu dźě budźa móc powotpočnyć.

Njedźelu rano abo dopołdnja pak njedźěłaju, pak ležo njespja prajo, zo dyrbja so tola tež jónu za tydźeń wuspać. Ně, bohudźakowano! tak daloko hišće pola Serbow njeje. Dźerža kruće do Boha a do bóžskich wěcow, a kóždy bur kedźbliwje za tym hlada, zo čeledź božich słužbow njeby zakomdźiła.

Po kemšach mužscy před cyrkwju zastawaju, powědajo sebi tu hromadźe, abo du tež hišće do wobjeda na škleńcu piwa. —

Michał: Nó, hólcy, hdźe pak dźensa póńdźemy, njejsu nihdźe reje?

Jakub: Kak by było, nastajmy so do Jawory! Tam dźensa su reje, a łubju maja tam tež, kaž je kóždemu znate, dušnu. Njejsmy tam dołho wjacy byli.

Wšitcy běchu z tym spokojom, a wosebje tež tohodla: přetož mějachu hišće něšto z Jaworčanami wučinjeć.

Michał: Dočakajće na mnje, ja wokoło wječora po was přińdu, zo bychmy potom móhli hromadźe hić.

Pětr: Njebudź pak nam zas' smjerć dołho, kaž je to hewak twoje wašnje; njebudźeš-li tu wokoło šesći, to my přeco pomału póńdźemy.

* * *

Hosćencaŕ: Witajće, hólcy! mje dołho wjacy wopytali njejsće, skoro sym wam za zło wzał.

Jakub: Smy wšak so poslědni raz khětrje napłóšeli — a zo běchmy tehdom cyle njewinowaći, to sam derje wěš. Dźensa pak chcemy so zaso zjednać.

Michał: Pójće horje, pójće! hercy dźě hižo piskaju.

Pětr: Michale, dźi jenož horje pohladać, a potom přińdź nam prajić, kak su će přiwzali, my wupijemy mjez tym deleka škleńcu piwa.

Michał dźěše nětko na łubju, a tu jeho Jaworscy hólcy jara witachu a jemu hnydom připijachu prajicy: zo to tehdy tak zlě měnjene njeběše, haž je so zdało, a zo jim to za zło brać njesmědźa. Skoči nětko spěšnje dele, zo bychu tež swoji towaŕšowje sobu horje šli, kotřiž so nad tymle jara zwjeselichu!

Jaworscy: Pójće so z nami napić, Wotrowčenjo! a njech je to, štož je so stało, wšitko zabyte!

Wotrowčenjo: To je tež naše přeće, a smy tohodla tež sem přišli, zo bychmy so zaso zjednali.

Powědachu pak sebi dołho, podawachu sebi přećelnje rucy, a wupichu za mału khwilku tójšto škleńcow na nowe přećelstwo.

Na cyłej łubi běše wšitko hišće dwójcy wjeselše, kaž hewak; přetož serbscy hólcy radźi njepřećelstwa nimaju.

Njeje pak tu widźeć, zo su žně a zo jich stawy bola; ale skakaju a wjerća so kaž popki, kotrež móža cyły tydźeń lehnić a jenož rejwać wuknyć. Wosebnje su holcy na reje wšě nabłazne, a piskanje jim woprawdźe do stawow zajězdźuje. Byrnje bychu tež bóle mučne byłe, reje pak tola njespušća, je-li jim to někak móžno.

Z najwjetšej lubosću a jednosću je tu młody lud přećelnje zhromadźeny, hdźež wšitke starosće, wšu prócu a rozlaty pót zapomina, zo by so tak prawje z cyłeje wutroby wjeselić mohł. Tu hrabnje čeŕwjeny młodźenc smějo a z rukomaj placajo lubozne holčo a wjerći so z nim mjelčo do koła. Tam stoji črjódka hólcow, kiž spěwaju a juskaju, zo cyła łubja klinči. Je to z cyła za Serbow wosebite znamjo, zo přeco, haj samo při ćežkim dźěle wjele spěwaju. A wo čłowjeku, kiž rad spěwa, móžeš tež skoro z wěstosću prajić, zo ma dobru wutrobu.

Hdźež 'nož pohladaš, wšudźe nakhadźa wóčko wjesołych dobrych ludźi. Čuješ so mjez nimi čisće zbožowny; přetož njeje wšak w Serbach tak kaž we wulkich měšćanskich salonach, hdźež su na wěste prawidła wjazani. Ně, tu móže so kóždy po swojim wašnju zawjeselić; a kak derje čini to wutrobje!

Je-li traš so w tydźenju tež druhdy hněwał a prawje nadźěłał, to tola kóždy zaso na to zabywa, myslo, wšak sym přetrał a škodźiło mi tež ničo njeje! —

Hańža: Hana, štó to tola je, kiž z Krawcec Mariju rejwa, staja jednu kročel kaž druhu, a při tym tak mjelčo, zo jeho ani njesłyšiš.

Hana: Ja jeho tež njeznaju, přińdźe prjedy z Wićazec Jakubom sobu horje.

Lejna: To wšak je, kaž sym słyšała, Wićazec Jakubowy bratr, a změje dźensa wječor reju. Boju so hižo do časa, kak pak budźemy jich domoj nawabić móc. —

Michał: Ale Pětrje, takle so mi dołho wjacy na rejach lubiło njeje kaž dźensa. Kak šikowanje so to čas minje, hdyž so njestorkaja a njewurěčuja, kaž so to bohužel husto stawa.

Hańža: Jakubje, njebychmy skoro domoj šli; je hižo dwanaćich, a rano dyrbimy zaso zahe stawać.

Jakub: Dočakaj jenož hišće khwilku, póńdu pohladać, hač su wšitcy hotowi, a potom hnydom hromadźe póńdźemy.

Hólcy, njechamy so pozběhnyć? mamy skoro čas!

Ju, to móžemy, wupijmy škleńcu piwa hišće hromadźe, a potom mjelčo ćeknjemy, hewak pak nas tola zaso zdźerža.

Zapłaćichu nětko worćiznu a sunychu so, zo jich nichtó njeby pytnył, z domu, hosćencarjej dobru nóc přejo.

Jakub Bartec (Ćišinski) 1873, Łužica 1902.

111.

Kral Přibysław.

Šěre so swětło rozpřěstruje,
Mróčel so blěda čeŕwjeni;
W murjach so ćmowych rozswětluje,
Za pruhu pruha zyboli.

Z wotročkom wotročk khwata k dźěłu,
Wójwoda z knjezom za nimi,
Mocy su mužow w połnym kćěwu,
W bitwje so kóždy zjednoći.

Poslědnje směrki dołhej' nocy
Do bydłow ćěmnych ćěkaju,
Ze złotym swětłom čerstwe mocy
W duši a w ćěle hibaju.

Žiwjenje nowe, nowe byće
Na hrodźe, w dole po murjach,
Hibanje wšudźe, pružnosć, tyće,
Čerstwa kreẃ cyrči w wutrobach.

Wrota zas šćerča; dupot koni
Na mosće bije dudławje.
Khorho tam bělu ryćeŕ kłoni
Póselstwo měra wěšćuje.

Před krala wjedźo wojewodu
Ryćeŕ tak ćicho zakliwa:
„Djas dyŕ do tebje, z hłódnoh' rodu!
Mór njech će čorny spóžera! —“

Ryćeŕ pak hordy z hłosom pyšnym
Praskajo na mječ poręči:
„Ludwik, knjez naš ze słowom tyšnym,
Kralo, ći takle poruči:

Lebju podaj, mječ twój krwawny
Kralej ty Frankow miłemu!
Podaj nam Limas starodawny,
Hrody wšě — ludej němskemu!

Podaj tež lud a kraje twoje,
Dźowku, tež sebje sameho!
Z daloka hlej! so našich roje
Sćahuja z kraja serbskeho.

Dosć žno sy přelał krewje rěkow,
Serbow dosć twojich zničił sy!
Poddaj so! kónc na wěki wěkow
Z mjenom je serbskim! Skonjał sy! —

Přerězł dźě zwjazk sy, zwjazki měra,
Ludwikej kiž sy přisahał!
Pohanska dyrbi zhnić ći wěra,
Dosć žno sy z Pjerunom, z Flinsom hrał.

Wotročski splah waš dyrbi padnyć,
Frankow wy zhinili słužobni! —
Prašiwy staw na wěki zwjadnyć,
Zeḿ kotryž z krewju pohnoji.

Na miłosć tuž so poddaj mocy,
Na miłosć kralej Ludwikej!“ —
„„Na miłosć? — Kotraž wodnjo,
w nocy
Rubi we zemi słowjanskej?

Zo ći njech Pjerun jazyk zlemi,
Miłosć zo Frankow přislubiš!
Milosć to, kotruž w našej zemi
Z wohnjom a smjerću wosławiš?

Kotraž ći dźěći morić kaza,
Žony a blědych šědźiwcow?
Kotraž ’nož z lesću čwilu wjaza,
Z jědom kiž mori Słowjanow?

Miłosć nam slubi tón, kiž bohow
Miłych nam kaza k hańbje dać?
Kotryž žony a knježny z prohow
Měrnych sej zwěri z lesću brać?

Ludwikej tute słowa praju,
To jemu dźak budź za miłosć:
Doniž su Serbjo žiwi w kraju,
Njezhinje serbska narodnosć;

Njerodźu miłosć, miłosć jeho,
Jeho so mječej njepodam —
Swobodu luda słowjanskeho
Nihdy na nihdy njepředam.

Doniž ’šće tute murje stoja,
Mužojo serbscy wojuja,
Čiła a strowa ruka moja,
Mužna mi bije wutroba;

Dónž hišće kamjeń jedyn leži
W hrodźe tudy na kamjenju,
Hród doniž skała kruta ćeži,
Njezhinje wšo we płomjenju. —

Bohojo wjeŕšni žiwja z nami,
Swjantowit, Pjerun knježitaj,
Płodźitaj zbožo mjez Serbami,
Pomoc a škit nam daritaj:

Nihdy ja miłosć Frankow žadać,
Nihdy ju prosyć njebudu! —
Prjedy njech dyrbi na mnje padać
Limas mi kruty na hłowu! —

Serbski to slub je, serbske słowo,
Donjes je kralej swojemu.
Mjez nami bój budź, bój na nowo
Prjedy hač dźeń dźe k wječoru.““

Praji a mjelči. — Posoł hlada,
Nad kralom dźiwa so strašeny.

„Horde to słowa, mysl tež pyšna
Jónkróć ’šće miłosć poskićam.“!
Nastanje khwila, strašna, tyšna,
Přihodna hordym zmyslenjam. —

— „„Z miłosću wróć so k kralej
twojom’,
Žiwjenja hkrótkoh’ raduj so:
Zet kam so z krwawnym, krutym
bojom,
Zadycham wólnje, wjeselšo!““

Jan Česla, 1868.

112.

Na łakańcy.

(Hońtwjeŕski wobrazk.)

Potajnje ćicho, mjelkno bě w lěsach, kotrež běchu hišće do šěreje ćmy zawalene. Ptačatka spachu hišće měrnje w hałužkach a słónčko běše hišće daloko za lěsami skhowane. Njebjo běše

jasne, módre, a njeličomnje wjele hwěžkow zyboleše so na nim. Z powětra sapaše pak lodźane dychanje, kotrež so w podobje drobneje, běłeje mučki na hałuzy a moch sadźeše. Ćmowozelene šmrěki počinachu so tak na spodźiwne wašnje pomału wobswětlować, žiwe mikotanje wukhadźeše z drobnych jehlinow a na moše zaswěćachu so zybolate hwěžki. Wšitko běše za krótki čas pokryte z běłym moškom a tak wuzběhowaše so kóždy kerjašk, kóžda hałužka, haj sama kóžda jehlina we mhłowinje.

Spodźiwajo wobkedźbowach tute kuzłapołne plećenje we stwórbje a běch při tym skoro zapomnił na jelenje, kotrychž dla běch so tu dźensa tak zahe wustupił. Dołho běch hižo za nimi khodźil, tola dotal njeběch hišće zboža poměł, jednoho tutych rohatych wobydlerjow našich lěsow z kulku potřělić. Z nowej nadźiju běch so dźensa na swoje stare městno, za hałuzaty šmrěk, stupił, přetož derje wědźach, zo ma tu blizko přez lěsny puć statny jeleń swoju sćežku, po kotrejž wón rady při rańšim směrkanju do husćiny kroči. Dotal běše so mi jeleń kóždy króć zbožownje zminyć wědźał a tohodla běch dźensa ćim bóle njedočakliwy a wćipny, kak budźe mi tón króć zbože přikhilene.

Stojach hižo tójhdy na městno přikowany kaž socha a ničo so hišće njepokaza. Za to počinaše zyma čim bóle šćipać a rězać. Drasta běše z běłej, lodźanej rosu cyła posypana a błyskotate krystalki swěćachu so na třělbinej tarči. Wšudźom běše bělina a žiwe mikotanje a tež w powětře počinaše so jasnić. Słónčko spaše drje hišće za lěsami, tola na njebju wupřesćěrachu so pomału swětłe, žołte kolesa, kotrež po času čeŕwjenu barbu naběrachu. W husćinje nastawaše pomału žiwjenje. Čorne kosy a žołte sknadźiki wulětowachu po rjadu ze swojich skhowanych łóžkow a ze spěšnym ćikotanjom a wjesołym pjeŕchotanjom woznamjenjachu swoje spodźiwanje nad spěšnym přetworjenjom stwórby. Čorne čarše a spěšne sykorki dypachu hižo w trawje a na hałužkach pytajo za wačkami a bručkami, kotrež pak běchu so přez zymu hłuboko do zemje zakhowałe. Zwěrjatka běchu tak skludne, zo mohł je druhdy z ruku popadnyć; wone mje zawěsće njerozeznawachu wot kóždeho bližšeho šmrěka, přetož wšitko běše so přeměniło a wšitko zdaše so jenak běłe.

Tola što to? Njezasłyšach na dobo daloke ruće, njeběše to ryčenje jelenjowe? Haj, njeběch so mylił, słyšach je jasnje a zrozumliwje k druhemu razej. Běše to wone ryčenje, kotrež jelenje wustorkuja w času družčenja, w času, hdyž je jich wutroba na-

pjelnjena z lubosću a njenasytliwej požadliwosću. A tuto ryčenje je tak jimace, tak wobkuzłace, zo ludźo husto daloke puće njelutuja, jenož zo móhli na krótke wokomiki tutón pralěsny hłós do so srěbać. Hižo při wječornym směrkanju započina jeleń swój hrimaty hłós zanošować, z tym swojeho přećiwnika namołwjejo, jemu polo wostajić, abo so z nim na móc měrić. A husto přińdźe tak mjez tutymi mócnymi wojownikami k bitwje, kotraž najčasćišo z poraženjom słabšeho kónči.

Spodźiwajo připosłuchach tutomu pózdnemu ryčenju jelenja. K třećemu, k štwórtemu razej wón mócnje zaryča a to kóždy króć jasnišo a bliže. Kóžde tajke ryčenje słuchaše so kaž daloke, błuke hrimanje, kotrež so mócnje přibliža. Po zdaću nastaješe so jeleń w runej měrje na mnje. Wutroba wša rozhorjena žiwje we mni dupotaše a rucy přimaštej so krućišo třělby, kotraž měješe traš bórzy wulke dźěło dokonjeć.

Zaso běše wšitko z měrom, jenož ptačatka ćikotachu dale a wohrěwachu so w złoćanych pruhach skhadźaceho słónčka, kolebajo so na prókšnych hałužkach. Wysoko w powětře ćahachu wulke črjódy wrónow, wótře harowajo do połodnych krajow. Powětr běše ćeńki, přewidny, zo móžeše wóčko do njesměrnych dalokosćow sahać a by zawěsće hač do njebjes pohladać mohło, hdyž je na tym fijałkowy zawěšk zadźěwał njeby. Lohki wětřik pozběhny so hdys a hdys we wjeŕškach šmrěkow a saješe błyskotatu rosu we hrajatych trubjelach z hałužkow. Běše to wobkuzłace plećenje w božej stwórbje, tu w napohladźe sameje krasy čuješe so wutroba tak zbožowna a swobodna, zo njeby so z kubłami a česćemi swěta měnjała. —

Tola njeběše to łamanje hałuzow přede mnu w zdónkatym drjewnišću, njebliži so tu traš hižo mócny jeleń? Haj woprawdźe, tamle khwata něšto w runej měrje na mnje. Khětře złožich třělbu k licu a měrjach — tola wohańbjeny wotstajich ju zaso. Njewinowata sorna to běše, kotraž chcyše so do husćiny skhować. Za starej sornu krosnowaše pak so małe sornjatko, kotrež z płačitym hłosom swojej maćeri přiwołaše, zo njeby tak khwatała. Mje njespóznajo skočištej wobej pódla mje do husćiny. Jej běše něšto zatrašiło, přetož zdaše so, kaž chcyłoj so bližacemu njewjedru wukhować.

Tak tu zaso stojach w nadźěji zjebany, zo jelenja hišće wuhladam, přetož ničo njebě wjacy wo nim słyšeć. Haj, tež tutón króć běše mje hońtwjeŕske zbožo zapomniło, lesny jeleń běše

mje tež dźensa přeliščił. Mjerzacy chcych hižo swoje městno wopušćić, tola kaž wot błyska zraženy zjědźech za šmrěk. — Smědźach swojim wočam wěrić? Njestoješe tu přede mnu w khójnach jeleń? Běše móžno, zo móhł so tu wón tak z ćicha přibližić? Haj woprawdźe! Hlej! nětkole zběha wón hłowu a łóji powětr, ach, nětko mje wón pytnje a khětře so zaso wróći! Ně, město toho zaryča wón ze slěbrojasnym, ale mócnym, hłubokim hłosom. Jeho šijne hriwy so při tym wupjerachu a jeho wóčcy so błyskotaštej kaž worjowołej, hdyž pyta sebi wopor.

Cyle poraženy wobkedźbowach tutoho lěsneho hobra, kotryž tak zmužiće swojim njepřećelam swój přikhad wozjewješe. Jeleń čuješe so zawěsće najmócniši a běše kóždy wokomik hotowy, kóždemu přećiwnikej, kotryž chcył sebi zwažić, jednu z jeho swójbnych wotwjesć, swoje dwanaćekrónate rohizna na čoło stajić. Hordźe a samopašnje kročeše jeleń runje won, na mnje sebi ani njenadźějo, zo tu hišće mócniši přećiwnik steji, kotryž móže jeho z jednym pohibom porazyć. Haj a nětko běše čas! Jeleń stoješe njekryty srjedź dweju khójnow kusk wot boka a tu měјach dobre měrišćo. Wutroba z rozhorjenitosću mócnje we mni biješe, tola wóčko měrješe wěsće a ruka njetřepotaše. Mócny wrjesk! Přede mnu mróčel kura a přez tutón kur widźach, kak so jeleń zaběraše a kak wón z prědkownymaj běhomaj wysoko do powětra zarubny. Potom skoči hišće něšto kročeli na bok, hdźež so wjerćo k zemi sypny.

Khětře přiskočich k jelenjej. Wón běše hižo wudychał. Kulka běše so jemu přez wutrobu přeryła, wona běše požadliwu wutrobu na wěčne změrowała. Za znamjo jeho zmužitosće swědčeše pak na jeho wutrobne poslědnja česć — wulke barbne koło.

J. Lorenc, Łužica 1893.

113.

Z Homeroweje Iliady:

MÓR. ZŁOBJENJE.

Złobjenje, bohowka, spěwaj Achillowe Pelesa syna
škódne, kiž staji do njepřeměrnych bědow Achajskich
a mnohe sylne rycerjow duše k Hadesej torhny,
samych pak rubjenstwo witane sčini psykam a ptakam,
— wobzamknjenje pak Dzeusowe je so wuwjedło połnje —
po tym hač prjedy w rozkorje hněwnej so dźělił j běštaj
Atresa syn, knjez škitacy ludy, a krasny Achilles. —

Kotry dźě bohow jeju we zwadźe wojować zehna?
Dzeusowy syn a Latony. Tón mjenujcy hněwny na krala
khorosć we wójsku budźeše škódnu, a mrějachu ludy,
dokelž joh' Chryzesa měšnika njeběše dostojnje česćił
Atresa syn. Wón dźěše wšak k łódźam spěšnym Achajskich
wukupić dźowku a přinjesć njepřeměrjomnu wukup,
w rukomaj wěnc Apolla dodalatřělerja mějo
na złotym bjerle, a prošeše naležnje wšitkich Achajskich,
Atresa synow pak najbóle dweju, kazarjow luda:
„Atresa synaj a druzy zwupaskowani Achajscy,
wam njech bohojo domy olympiske mějacy dadźa
wutupić Priama město a zbožownje domoj so wróćić;
dźěćo pak lube mi pušćće a wukup tule sej wzmiće
bojo so Dzeusa syna dodalatřělca Apolla.“

Tehdy přihłosowachu druzy wšitcy Achajscy
měšnika česćić a wukup wubjernje wosebnu přijeć;
ale Atridźe Agamemnonej njeběše lubo,
ale zlě wotpósła, słowo pak k tomu nasylne staji:
„Zo tebje, šedźiwco, njezetkam ja při žłobojtych łódźach,
ani hdyž nětko so komdźiš ani so přichodnje wróćiš;
zo snano z bjerłom ći wěnc by bohowy njepomhał ničo.
Ju pak ja njepušću, doniž też staroba w našim ju domje
njenadpadnje w Argejskej, daloko wótcneho kraja,
khodźacu wokoło krosnow a bližacu k mojom' so lěhwu.
Ale dźi, njehněwaj mje, zo by čerstwiši domoj so wróćił!“

Tak dźeše, boješe so pak wón šedźiwc a podda so słowu,
dźěše pak mjelčacy při brjozy wjelewalneho morja.
Horco pak potom wón šedźiwc prošeše dodala ducy
knjeza Apolla, kotrehož podja kudźerna Leto:
„Słyš mje, třělco ze slěbornym prokom, kiž škituješ Khryzu
a jara swjatu Killu a knježiš nad Tenedom z mocu,
Smintheso! je-li hdy tebi swjatnicu k wjeselu twarjach
abo hdy hižo tebi pleca tukojte palach
howjaze abo kózlace, tole mi žadanje dopjelń:
Moje njech Danajscy z kłokami twojimi zapłaća sylzy!“

Tak dźeše z modlenjom, jeho pak słyšeše Fojbos Apollo.
Dźěše pak dele z wjeřškow Olympa we wutrobje hněwny,
z prokom na ramjenjomaj a kłokadłom zawrjenym twjerdźe;

zašćerčachu dźě kłoki pak z ramjenjow hněwneho, hdyž so
hibaše sam; wón kročeše çyle pak podobny nocy.
Posydny potom so nazdala łódźow a sypaše kłóki;
strašny pak za slěborneho wrjeskot wobłuka nasta.
Mule a spěšne psyčata najprjedy nadpadowaše,
dale potom na samych so měrjacy kónčojte kłoki
mjetaše; přeco pak wohnje za mortwych so palachu huste. —

Dźewjeć dnjow po wójsku nadpadowachu bohowe kłoki,
na dźeń pak dźesaty zwoła do rady lud sebi Achilles;
jemu wšak bohowka k wutrobje da, běłołohćata Hera;
so wšak wo Danajskich staraše, dokelž dźě widźeše mrěće.
Hdyž pak ći tak so skhadźowali a w hromadźe běchu,
k nim pak so zběhnywši dźeše hibity běhaŕ Achilles:
„Atresa syno, měnju, zo nětko my ćěrjeni wróćo
domoj so podamy, je-li zo wukhowamy so smjerći,
hdyž tola kóncuje zdobom wójna a khorosć Achajskich.
Ale nó, někajkoh' wěšćerja nětk abo měšnika prašeć
chcemy so abo tež sonarja — přetož tež són je wot Dzeusa —
kiž by mohł prajić, što hněwa tak jara so Fojbos Apollo,
hač dźě wón slubjenjow dla abo hač je dla woporow hněwny,
hač něhdźe wonjenje młodych wowcow a dospołnych kozow
dostawši zechce z nas wotwobroćić skaženje jěre.“

Wěsće wón rjeknywši tak so dźě sydny, a mjez nimi stany
Kalchas, syn Thestorowy, hač najlěpši ptačatow znajeŕ,
kotryž, što bywa a budźe a było je, znaješe derje
a bě do Ilija nawjedował łódźe Achajskich
z wěšćenjom swojim, kiž dał běše jemu Fojbos Apollo;
tón k nim rěčeše dobreje mysle a mjez nimi dźeše:
„Oh luby bohu Achillo, mi złobjenje kazaš Apolla
wułožić knježerja, kiž do daloka z kłokami třěla;
po tajkim rěčeć ja chcu, ty pak kedźbuj a přisahaj mi so,
zo wěsće přećelny mi ze słowom a z rukomaj spomhaš.
Wěsće wšak měnju, zo rozhněwa muž so, kiž wšitkich Argejskich
knjez je mócny, a jemu posłuchaju Achajscy.
Přetož sylniši kral je, hdyž hněw ma na snadneho muža;
by-li wšak tež dźeń samsny hněwanje spóžerał do so,
ale tež pozdźišo hidu ma, doniž dokonjał njeje,
we swojej wutrobje. Ty pak sej přemysl, hač pomhać mi budźeš.“

Jemu pak z wotmołwu dźeše hibity běhaŕ Achilles:
„Budź jara mužneje mysle a wozjeẃ wěšćenje, kiž wěš.
Wšak při Apollonje, lubušku Dzeusowym, kotrehož prošo,
Kalchaso, bože ty wěšćenja Danajskim wozjewješ jasnje,
nichtó za žiwjenje moje a zeḿske rozhladowanje
na tebje při łódźach žłobojtych ćežkej njezłoži rucy
ze wšěch Danajskich, ani, kiž wo wjele najlěpši hordźi,
Agamemnon, Achajskich so być, by-li myslił na njeho.“

A tehdy potom bu mužny a šwarny rěčeše wěšćeŕ:
„Ani dźě wón dla slubjenjow ani dla woporow hněwny
njeje, ale dla měšnika, kotrehož je Agamemnon
wohanił, dźowku tež njepušći ani njepřija wukuṕ,
tohodla bědy dźě dał je třěleŕ a pósćele dale.
Ani wón prjedy z Danajskich njewozmje hanibne horjo,
hač nanej lubemu njedadźa rjanoličkate holčo
darmo bjez wukupje, wopor pak pósćelu swjedźeński swjaty
do Chryzy; tehdy zwujednawši zdobrimy jeho.“ —

Zeserbšćil M. Urban, Łužica 1916.

114.

Z Homeroweje Odysseje:

ODYSSOWE DOSPĚĆE K FEJAKAM ABO NAUSIKAA, KRALA ALKINOA DŹOWKA.

Tak wón tam drěmaše słódcy sćeŕpliwy jasny Odysses
ze sprócnosću a spanjom zajaty: ale Athena
poda dźě na puć so k ludu a městu muži fajekskich,
kotřiž prjedy raz bydlachu w hornjej krajinje rumnej
blizko kyklopskich mužow, khroble so wupjerowacych,
kiž jich wurubjowachu; wšak sylniši běchu na mocy.
Wot tam so zběhnywši zasadźi Nausithoos bohoruny
jich na Šeriji z dala wot ludźi so žiwjacych z khlěbom;
město pak wobhrodźi z murju a we nim natwari khěže,
bydła tež staješe boham a zahony wudźělowaše;
ale wón hižo zemrěł a k Aidesej wotešoł běše;
Alkinoos pak nětk knježeše, wjedźicy mudrosć wot bohow.
K jeho so domu hibaše sapaca z błyšćom Athena,
bohowa, domojwrót mužnemu rozpominajo Odyssej.
Sahaše k jstwicy pak strojnej, hdźež knježna wotpočowaše
njesmjertnym runa po podobje ćěła a wobliču rjanym,

Nausikaa, Alkinoa wulcy zdobneho dźowka;
pódla pak dźowcy dwě słužobnej, mějacej rjanosć wot Rjankow,
z wobeju stronow, durje pak zawrěne błyšćiwe běchu;
wona kaž z wodychom wětra pak k łóžku so knježnički zmawny
a dźě so k hłowam stupi a knježnje rěčeše słowo,
w podobje Dymasa dźowki, we łódźniskej sławneho wědźe,
kotraž bě młodostna towařška jejna a spodobna w duši,
tutej so spodobnjowawši błyšć sapaca dźeše Athena:
„Nausikaa, je nětk mać tak njerodnu rodźała tebje?
njewobstarane tola drje leža błyšćiwe šaty,
tebi pak kwas je blizko, hdźež trjeba je rjenje so samu
zhotować, drastu pak poskićić wonym, kiž powjedu tebje;
wěsće wšak pokhadźa z teho mjez ludom lubozna khwalba,
nan pak a česćowna mać z tym změjetaj wjesele swoje;
ale dźimoj tam płokać z dobom ze skhadźenjom zerjow,
z tobu tež pomocnica ja póńdu, zo nadźěłaš sebi
hač najspěšnišo, dokelž wšak knježna už njebudźeš dołho;
hižo wšak požadaju mjez ludom najlěpši tebje
Fajekow wšitkich, z nich sama tež pokhadźeš z rodom;
ale huj, pohanjej nana sławneho na ranje zahe,
zo by dał gratować mulow a wóz, kiž powjeze šaty,
kaž tež ruby a pokrywy błyšćiwe; tež pak je tebi
samej tak wo wjele rjeńšo hač z nohomaj stupotać pěši;
přetož su daloko wot města zdalene płokaŕske žłoby.“
Hnydom pak zerja so bližachu na złotym stole, kiž samu
zbudźichu, Nausikau, rjenje drasćenu; ruče pak sona
jara so dźiwaše; dźěše pak sahajo přez dom, zo powěsć
dała by staršimaj, lubemu nanej a maćeri. Nutřka
jeju pak namaka; wona při wohnišću sedźeše wołmu
z dźowkami słužobnymi morjopurpurnu předźo,
jeho pak při durjach zetka mjez rjekami duceho z domu
k zhromadźiznje, hdźež jeho Fajekscy wołachu jasni.
Wona pak najbliže stupiwši k nanej lubemu dźeše:
„Luby nanko, hač njechał wóz přihotować mi nětko
wysoki kolesowaty, zo bych sej dowjezła šaty
pyšne k rěcy na płokanje, kiž mi dosć brudojte leža?!
Tež so pak samemu tebi, hdyž sy mjez přěnimi radu
wuradźeć, słuša čistu mějo na žiwoće drastu;
pjećo pak tebi su w domje rodźeni synojo lubi,
wonaj dwaj ženjenaj, třo z nich pak młodźi kćějacy hólcy,

woni pak přeco chcedźa drastu najčisćišu nosyć
do rejow stupajo; naleži wšo to pak wutrobje mojej.“ —
Tak dźeše; přetož so strachowaše kwas kćějacy nanej
lubemu naspomnić; tón pak wšo pytny a dźeše ze słowom:
„Ani mulow ći njezapowědźu ani što druhe,
dźowčo! Dźi! mjez tym ći přihotuja wotročcy wozyk
wysoki kolesowaty, z pokrywom wuhotowany.“
Prajiwši tak k sebi wotročkow zawoła; woni pak běchu
posłušni; woni dźě wonka wóz wósliči w kolesach dobry
wuhotowachu. mulow pak wjedźechu pod přah a k wozej
spřahachu; holčo pak z komory nošeše błyšćite šaty
a je na wozyk rjenje hładčeny zestaja dele;
mać pak do toboły nastaja dosahaceje jědźe
wšelkeje, nutř pak da přikus a wina do kožanca nala
kozaceho; holčo pak na wóz poda so horje.
Dała pak běše do złoteje bleški wonjacy wolij,
zo by ze žonami służobnymi so žałbowała.
Wona pak křud wza a wotežki swěćate z błyšćom,
z křudom pak zapraska k běhej; z mulow wrjeskot pak běše;
wonej pak ćěrještej spěšnje a wjezeštej šaty a knježnu,
nic samu, sobu z njej dźowki tež druhe służobne dźěchu.
Ale hdyž potom dźě wróćo so domoj dyrbješe podać
spřahnywši mulow a šaty zhładkowawši sej rjane,
zaso tu druhe sej bohowka, sapaca z błyšćom Athena,
wumysli, zo by Odysseus so wubłudźił, widźał tež knježnu
rjanu po wobliču, kiž jeho k městu by muži fajekskich
dowjedła; potom ból wjeŕchowka funkny k służobnej dźowcy;
dźowku drje misny, do kužoła hłubokeho pak ćisny;
te pak k tom do zdala zakřiknychu, a jasny Odysses
wocući, sedźo pak rozpominaše we myslach a duchu:
„Běda mi! do kraja kajkich dospěł zaso sym ludźi?
Hać dźe su woni złóstni a dźiwi, nihdy pak zdobni,
abo lubuja cuzych a maja pobožnu dušu?
Mi jako žónske wołanje młodych klinčeše holcow;
[wilow, kiž přebywaju na wjeŕškach wysokich horow
a při žórłach rěkow a na łukach pokrytych z trawu.]
Wěsće nětko drje něhdźe sym blizko při rěčacych ludźoch,
ale huj! sam chcu wobhonić ja so a z wočomaj widźeć.“ —
Prajiwši tak so ze keŕkow wusuny jasny Odysses.
Zastrašny samym pak zjewi so, hrozny wot sólneho błóta.

Do wšěch pak stronow ćěkachu rózno k wupadnym brjoham;
sama pak wosta dźówka Alkinoa; jej wšak Athena
khrobłosć skići do myslow a bojosć zebra ze stawow;
wosta pak z napřeća stejo so dźeržaca; wón pak Odysses
rozpominaše, hač prosył by knježny z wobličom rjanym
wobjawši kolena abo tak ze zdala z lubozným słowom
prosył by, hač jemu pokaže město a poskići drastu.
Tak dźě so jemu rozpomnjacemu lěpje być zdaše
prosyć ze słowami ze zdala luboznymi, zo knježna
jemu, hdyž kolena wobjał by, w myslach by njewzała za zło.
Hnydom najpřećelniše a wužitne praješe s owo:
„Prošu će, kralowa, žadna snadź bohowka abo sy smjertna!?
Wčera na dwacetym dnju sym ćěmnemu wućeknył morju,
mjez tym pak přeco mje njeseše žołma a torhawe wětry
z kupy Ogygije, nětko pak tudy mje wućisny bóžstwo,
zo bych snadź hišće tež žałosć ćeŕpił; nihdy wšak, měnju,
njezměje kónca; ale bohojo dopjelnja prjedy
hišće dosć złeho; ale so, kralowna, smil! přetož bědy
přětrawši mnohe k tebi sym najprjedy dospěł a z druhich
nikoho njeznaju ludźi, kiž město a krajinu tutu
wobydla; bydło pak pokaž mi; poskić pak płašć mi so woblec,
je-li maš přišedši žadne snadź zawalenje za drasty!
Tebi pak bohojo dadźa njech wšitko, štož požadaš w myslach
swojich, muža a khěžu, a jednotu přidadźa pěknu;
njeje wšak woprawdźe přez tuto móćniše ničo a lěpše,
hač hdyž złoženaj jenak we myslach hajitaj khěžu
mužik a žónka, mjerzanje stajne za zawistnych ludźi,
radosć pak dobropřejacym, samaj pak najlěpje wěstaj.“
Jemu pak Nausikaa běłołohćata wotmołwi zaso:
„Cuzbniko, dokelž so njerunaš złemu a hłupemu mužej,
Dzeus pak Olympiski ludźom sam wudźěla žiwjenja zbože,
dobrym a złym, kaž zechce, kóždemu, něhdźe tež tebi
tuto je dał, ći pak trjeba je při wšěm tym sćeŕpliwje přětrać!
Nětko pak, dokelž sy k našemu městu a krajinje dospěł,
ani nětk drasty njebudźeš parować, ani što druhe
ze wšeho, štož so při zetkanju prošerjej zbitemu słuša.
Město pak tebi chcu pokazać, prajić pak mjeno ći luda:
Bydla Fajekscy we měsće a krajinje tutej,
ja pak sym Alkinoowa wysocy mužneho dźowka,
na nim pak wotpočuje sylnosć a přemóc Fajekow.“

Zeserbšćił M. Urban, Łužica 1911.

115.

Smjerć maćerje Jugowićow.

Miły Božo, wulki to dźiw Boži!
Hdyž so zehna na Kosowe wójska,
We wójsku tym dźewjeć Jugowićow
A Jug Bogdan: dźesaty wón běše.
Boha prosy Jugowićow maćeŕ,
Zo by Bóh ji woči sokołowej
Dał, a křidle běłej swětłoh' kołpja.
Lećała by na Kosowe rune,
Widźała tam dźewjeć Jugowićow,
Dźesateho Jug Bogdana starca.

Prosyła je, Boha naprosyła:
Bóh je dał ji woči sokołowej
A tež křidle běłej swětłoh' kołpja;
Wona leći na Kosowe rune:
Mortwych nańdźe dźewjeć Jugowićow,
Dźesateho Jug Bogdana starca.
Wyše nich bě dźewjeć wójnskich hlebji,
Nad hlebjemi sokołow pak dźewjeć,
Wokoł' hlebjow dźewjeć dobrych koni,
Pódla hlebjow dźewjeć dźiwich lawow.
Zarjehota dźewjeć dobrych koni,
Z dobom zaru dźewjeć dźiwich lawow,
Zaškrěča tež sokołow tych dźewjeć.

Ale maćeŕ hrudźe twjerdej' była,
Sylzy wot wutroby njespušćiła;
Ale jima dźewjeć dobrych koni,
Zjimała tež dźewjeć dźiwich lawow,
Zjimała tež sokołow wšěch dźewjeć.
Potom wróći so do hrodu běłoh'.

Synowki ju z dala wuhladachu,
Kročałku drje napřećo ji dźěchu.
Zawrěšćało wudowow je dźewjeć,
Zapłakało syrotow je dźewjeć,
Zawrěšćało dźewjeć dobrych koni,
Zaruło je dźewjeć dźiwich lawow,
Zaškrěčało sokołow je dźewjeć.

Ale maćeř hrudźe twjerdej' była,
Sylzy wot wutroby njespušćiła.

Hdyž je było w nocy wo połnocy,
Zawrěšća to Damjanowy běłoš
Praša mać so Damjanowej' lubej':
Synowka mi, luba Damjanowa,
Što nam wrěšći Damjanowy šumjel?
Hač je hłódny pšenicy drje běłej',
Abo lačny wody ze Zwečana?

Wotmołwja jej luba Damjanowa:
„Maći naša, maći Damjanowa,
Njeje hłódny pšenicy wšak běłej',
Njeje lačny wody ze Zwečana:
Je wšak jeho Damjan tomu zwučił,
Do poł nocy sytnoh' wowsa kramšćić,
Wot połnocy drohu pućowaći;
Tak wón želi swojoh' hospodarja,
Zo joh' njeje na sebi dom přinjesł.

Ale maćeř hrudźe twjerdej' była,
Sylzy wot wutroby njespušćiła.

Nazajtra, hdyž zaswitał dźeň běły,
Lećitaj dha hawronaj dwaj čornej,
Krwawe matej křidła do ramjeni,
Na pysku so běła pěna ješći.
Ruku njesetaj wot khrobłoh' rjeka,
A na rucy slubny pjeršćeń złoty.
Pušćiłoj stej ruku maćeri do klina.

Wza sej ruku Jugowićow maćeř,
Wjerćała z njej a ju wobroćała,
Zawołała Damjanowu lubu;
Synowka mi, luba Damjanowa,
Póznawaš ju, čeja tale ruka?“

Rjekny na to luba Damjanowa:
„Maći moja, maći Damjanowa!
To je ruka našeho Damjana,

Dokelž znaju slubny pjeršćeń, maći,
Slubny pjeršćeń ze mnu był je k wěrowanju.“

Wza sej maćeŕ ruku Damjanowu,
Wjerćała z njej a ju wobroćała,
Potom z ruku z ćicha bjesad'wała.
„Moja ruka, zelene jabłučko,
Hdźe sy rostła, hdźe sy wotšćipnjena?
Ach, sy rostła na mojim mi klinje
Wotšćipnjena na Kosowym runym!“

Tole prajo, lohko dušu spušći.

Južnoserbska narodna. Přełožił J. Wingeŕ, Łužica 1897.

116.

Mór w serbskich Hornich Łužicach.

Naši stari serbscy wótcojo mějachu husto pod mórom ćeŕpjeć, kiž w swojim času mjez nimi z wulkej surowosću zakhadźeše. Wosebje zły bě mórski čas w Serbach wokoło lěta 1632. Najsurowišo wustupi tehdom tuta khorosć w holanskich serbskich wosadach wot Wojerec hač k Zhorjelcej. We Wojerecach zemrě na nju w lěće 1632 w poł štwórta měsaca na 700 ludźi, młodych a starych a powěda so, zo tehdom we Wojerecach njezby wjacy hač 16 porow mandźelskich. Ze samsnej surowosću zakhadźeše mór we wokolnych wojerowskich wsach, na přikład w Bórku, hdźež nimale wšitcy wobydlerjo na njón wumrěchu. W Sprjewicach započa so mrěće hižom w lěće 1631. Tehdomny sprjewičanski faraŕ Matej Wićaz bě tohodla nuzowany so do Hamorow a wot tam pozdźišo do Bórka a naposlědku do Wojerec sćahnyć a bě wot Sprjewic na tři štwórće lěta zdaleny. Zo pak jeho spowědne dźěći mjez tym njebychu cyle bjez Božeho słowa byłe, wotměwaše wón bože służby wonka w holi pola Bórka, hdźež tež křćiješe a bože wotkazanje wudźělješe. Na samsne wašnje prědowaše tehdom tež duchowny z Khołma pola Nizkeje Hózničanam přede wsu a stoji na tym městnje, na kotrymž je so to stało, blizko pola Hóznicy hišće dźensniši dźeń kamjeń z napismom: „Pestaltar 1632“ k dopomnjeću na tamón zrudny čas. Podobny wołtaŕ z kamjenjow natwarjeny a z ličbu lěta 1632 namaka so tež na hórcy pola Jězora, na kotrejž je jězorski faraŕ Hrjehoŕ Krygaŕ pod dubom bože służby wotměwał.

Do tutoho duba bu pozdźišo ličba lěta 1632 wurězana a je so dołhe lěta pola Jězora zdźeržał. Jako pak bě wón po času z nutřka cyle zhnił, su jón na poslědku lózy pastyrjo zapalili a tak tutoho swědka ze stareho časa skazyli. W lěće 1832 bu toho dla wot jězorskeho hrabje horkach naspomnjeny wołtaŕ na samsnym městnje natwarjeny, na kotrymž bě prjedy tamón dub stał. Kak zrudnje je tola dyrbjało w tych pomjenowanych a též w druhich wokolnych wsach być, hdyž běchu též bože domy w nich zamknjene, dokelž so ludźo bojachu w twarjenjach skhadźować! Tysacy su tehdom zemrěli a husto dosć njebě tu nikoho, kiž by chcył zemrěłych pohrjebać, dokelž so kóždy wo swoje žiwjenje boješe. Hakle w lěće 1633 wróći so zasy lěpši čas, přetož z tutym lětom přesta to mrěće. — Nowy a runje tak zły mórski čas nasta w Serbach w lěće 1680. Tola zda so, zo je tehdom mór mjenje serbskich wosadow přećahnył, hač poł sta lět prjedy. W lěće 1680 přińdźe wón wot Drježdźan sem, hdźež bě z wulkej surowosću wustupił a na tysac ludźi morił. Ze serbskich wosadow měješe,tak wjele hač je znate, najwjacy smělnjanska wosada přećeŕpjeć. W Smělnej samej wumrě, kaž je tehdomny smělnjanski duchowny Jurij Wesenig do swojich cyrkwinskich knihow napisał, 31 wosobow na mór, z kotrychž buchu jenož štyrjo na keŕchowje pohrjebani, wšitcy druzy pak w zahrodach, na łukach a w keŕkach. Zo su so druhe wsy w lěće 1680 před mórom w Smělnej bojałe, to wobkrućeja nam též stare cyrkwinske knihi w Palowje, z kotrychž widźimy, zo su tehdom Zemičenjo a Tumičenjo dla mora w Smělnej wudyrjeneho swoje dźěći w Palowje křćić dali, štož je so poslědni króć hišće wulkeho rózka 1681 stało. Kaž w Smělnej, tak zakhadźeše mór w lěće 1680 též w Kamjencu hač najhórje. Tam wumrěchu na njón štyri radni knježa, štyri duchowni a wučerjo, dwaj lěkarjej, sydomnaće rowarjow a přez tysac pjeć stow druhich ludźi. Wšě khěže běchu połne khorych a tak mjenowana „boršć“ pola Kamjenca bě wot ćeknjenych měsćanow z Kamjenca wobsadźena. Wjele domow a wulicow bě zabitych a městske wrota běchu zawrěne. Skót ruješe w hródźach a dyrbješe zawutlić, dokelž tu nikoho njebě, kiž by jón z picu wobstarał. W měsće samym nasta hłód, dokelž nichtón wjacy ze wsow ničo nutř njepřiwjeze. Mortwi buchu wšitcy hromadźe do hłubokich jamow ćiskani a z wapnom posypani, dokelž khwile njebě, za kóžde ćěło wosebje row ryć. Jako bě naposlědku w měsće najwjetša nuza nastała, smilichu so wokolni zemjenjo a kublerjo nad njezbožownym městom a pósłachu jemu khlěba a

butry a wina a wšelakich druhich wěcow k warjenju, ale jenož hač před wrota. Hakle přichodne lěto 1681 přesta mór w Kamjencu zakhadźeć a tež w druhich stronach, w kotrychž bě 1630 wustupił. Wot tutoho lěta sem njesłyšimy tež ničo wjacy, zo by so mór hdy zasy w našich Serbach pokazał, hačrunjež je tu tež pozdźišo wjele khorosćow pod druhimi mjenami pobyło, kiž su runje tak surowje mjez Serbami zakhadźałe kaž něhdy mór.

K. A. Jenč, Hórnikowa Čitanka.

117.

Pokazka ze Sienkiewiczowych „Křižakow".*)

W tym času spohladowaše mištr na kralowske wójska, kotrež so z lěsa walachu.

Dołho hladaše na jich syłu, na jich křidła rozpřestrěte jako křidła hobrskeho ptaka, na khorhojow tučel — z wětrom so kolebacu, a nahle so jemu na wutrobu lehny někajke njeznate strašne začuće. Snadź wuhlada z wočomaj duše sepje ćěłow a rěki krewje. Njebojo so ludźi, naboja so traš Boha, kotryž dźeržeše hižo w swojej rucy tam na njebjeskich wysokosćach wahu dobyća.

Prěni raz přińdźe jemu na mysle, kajki je to strašny dźeń nastał a prěni raz začu, kajke njesměrne zamołwjenje je přewzał na swoje ramjenja.

Tuž zblědny jeho wobličo a hubje zatřepotaštej, a z wočow so jemu wuronichu spore sylzy. Komturowje ze spodźiwanjom na swojeho wjednika spohladowachu. —

— Što wam je, knježe? — wopraša so hrabja Wende.

— Zawěsće je to najpřihodniša khwila za sylzy — dźeše surowy Hendrich, człuchowski komtur.

*) W času křižnych wójnow bě rjad němskich křižakow nastał, zo by wojował přećiwo Turkam a Boži row zakitował. Hdyž běchu Turkowje swjaty kraj zaso křesćanam wudobyli, přesydlichu so němscy rycerjo najprjedy do Bjenatkow (Venedig), a potom lěta 1309 do Małborga (Marienburg) nad rěku Nogatu w nětčišej zapadnej Pruskej, zo bychu wojowali přećiwo Litwjanam, tehdom hišće pohanskim. Tola litwinski wjeŕch Jagiełło, woženiwši so ze swj. Jadwigu, přija křesćansku wěru, da so křćić a po jeho přikładźe tež jeho lud. Tuž móžachu křižacy po prawym swój krwawy mječ do nóžnjow tyknyć, ale njedźiwajcy toho nadpadowachu woni dale litwinski kraj, doniž so Litwini z Polakami njezjednoćichu a křižakow pola Tannenberga (1410) cyle zbichu a na hłowu porazychu. Henryk Sienkiewicz, sławny pólski spisaćel, w swojim romanje „Křižacy" bitwu wopisuje.

A wulki komtur Kuno Lichtensteinski nadunywši hubje rjekny: Zjawnje ći to porokuju, mištrje, přetož nětko so ći słuša, wutroby swojich rycerjow pozbudźeć, a nic wosłabjeć. Zawěrno, tajkeho će njejsmy do toho časa widźeli. —

Ale mištrej so njedźiwajcy na to tak pospochi sylzy na čornu brodu kulachu, kaž by něchtó druhi w nim płakał.

Skónčnje bu tak trochu nad sobu z knjezom, a pohladnywši z krutym wóčkom na komturow, zawoła: „do khorhojow!" Tuž skočichu kóždy do swojeje, přetož mištr powě to jara z mocu a z ruku naćahnywši so k swojemu brónjerjej rjekny: „Podaj mi přilbicu!"

* * *

Hižo we woběmaj wójskomaj kóždemu wutroba biješe, kaž heja, ale hišće njeběchu truby znamjo k bitwje dałe.

Nasta khwila wočakowanja, ćežša traš dyžli bitwa sama. Na polu mjez Němcami a kralowskim pólskim wójskom pozběhowaše so wot tannenberskeje strony něšto prastarych dubow. Na nje běchu tudyši burja zalězli, zo bychu přihladowali na wojowanje tychle wójskow, tak hobrskich, kajkichž swět widźał njebě z njepomnjenych časow. Ale nimo teje jedneje kupy štomow bě cyłe polo puste, šěre, struchłe, na mortwu pusćinu podobne. Jenož wětr po nim hanješe a smjerć so nad nim znošowaše. Rycerjam so woči nimowólnje na tule mjelčacu zło wěšćacu runinu wobroćachu. Mróčele po njebju přelětujcy zasłonichu z časami słónco, a tehdy padaše na zemju smjertna ćma.

Tu nasta wichor. Zašumi w lěsu, zedrě tysacy lisćičkow, wuwali so na polo, zhrabny suche stwjelca trawy, zezběha mróčele procha a njeseše je wójskam křižakow do wočow. Runje w tej khwili zarža přewótry hłós wojeŕskich róžkow, hwizdźałow a pišćałkow w powětře, a cyłe křidło litwinskeho wójska zběže so a lećeše kaž njesměrne stadło ptakow přećiwo njepřećelej. Po swojim wašnju dachu so hnydom do skoku. Naćahnywši šije a potuliwši wuši hrabachu konje ze wšej mocu do prědka, a machajcy z mječemi a kopjemi lećachu jězdni ze strašnym křikom přećiwo lěwemu křidłu Křižakow.

Mištr bě runje při nim. Hižo bě přešło jeho pohnuće, a z wočow dźěchu jemu město sylzow škrě. Wuhladawši přibližowacu so litwinsku syłu, wobroći so k Bjedrichej Wallenrodej, kotryž na tej stronje nawjedowaše a rjekny: Witołd je prěni wustupił. Započće též wý w božim mjenje! —

A kiwnywši z ruku, spušći 14 khorhojow železneho rysćeŕstwa do bitwy.

— Gott mit uns! — zaru Wallenrod. Ryćerjo, zniživši kopje, počachu z woprědka kročel za kročelu hić. Ale runje kaž z hory zwaleny kamjeń padajo so přece bóle do skoku dawa, tak też woni. Z kročelow přeńdźechu do skoku, a potom lećachu, jakož lawina, kotraž dyrbi wšitko zmjasć a rozbić před sobu. Zemja žałosćeše a zhibowaše so před nimi.

* * *

Bitwa měješe so kóždy wokomik rozćahnyć a rozbuchnyć po cyłej smuzy. Tuž počachu pólske khorhoje jězdnych staru wójnsku pěseń swj. Wójćecha spěwać. Sto tysac ze železom pokrytych hłowow pozběže so k njebju, a ze sta tysac wutrobow wudoby so jedyn hobrski hłós, jakož hrimanje z njebjes:

„Boga-Rodzica, Dziewica,
Bogiem sławiona Marya!
U Twego Syna, Hospodyna,
Matko zwolona, Matko jedyna,
Ziści nam — spust winom!
Kyrie Eleison!*)

A z razom jim móc do kosći stupi a wutroby buchu na smjerć hotowe. Běše wšak tajka njesměrna dobyćeŕska sylnosć w tych hłosach a w tej pěsni, jakož by woprawdźe počało bože njewjedro bić po njebju. Zadyrkotachu kopja ryćerjam w rukach, zadyrkotachu korhowje a korhowćki, zatřepota powětr, zakolebachu so hałužki w haju a w lěsu wubudźene wothłosy wotpowědowachu a ržachu we hłubinach kaž wospjetujo jězoram a tymješćam a cyłej zemi, kaž dołhej a šěrokej:

Ziści nam — spust winom!
Kyrie eleison.

A woni spěwachu dale:

---

*) „Boha-Rodźićeŕka, Knježna
Wot Boha sławjena Marija!
Pola Syna Swojeho, Knjeza,
Maćeŕ wuzwolena, Maćeŕ jenička
Wuproš nam — spušćenje winow!
Kyrie Eleison!

Twego Syna Krzciciela, zbożny czas,
Usłysz głos napełnij myśli człowiecze;
Słysz modlitwę, jenże Cię prosimy:
To dać raczy, jego prosimy:
Daj na świecie zbożny pobyt
Po żywocie rajski przebyt,
Kyrie Eleison!*)

Wothłós wotmołwješe: „Kyrie Eleisooon!“ — a w tu khwilu na prawym křidle hižo bitwa howrješe zasakła a kročeše dale bóle do srjedź.

Hołkot, rjehot koni, hrózbny mužow rozkřik so z pěsnju měšeše. Ale z khwilemi křiki wustawachu, kaž by tam tym ludźom dycha zaprahło a w jednej z tajkich přestawkow móžeše hišće raz zasłyšeć hrimace hłosy:

Adamie, ty Boży kmiecu,**)
Ty siedzisz u Boga w wiecu!
Domieść nas swe dzieci,
Gdzie królują święci anieli!
Tam radość,
Tam miłość,
Tam widzienie Twórca, anielskie bez końca!
Kyrie eleison.

A z nowa rozeńdźe so rozhłós po lěsu: „Kyrie eleisooon!

Mara na prawym křidle hišće donaby, ale nichtó njemóžeše widźeć ani rozeznać, što so tam stawa, přetož w tej khwili pušći mištr Ulrik, kotryž z hory na bitwu hladaše, pod Lichtensteinom 20 khorhowjow na Polakow.

---

*) Twojeho Syna Křćenika, zbóžny čas —
Wusłyš hłós, napjelń mysle člowječe,
Słyš modlitwu, kotřiž Će prosymy.
To daj mile, tebje prosymy:
Daj na swěće pěkny pobyt
Po žiwjenju rajski přebyt,
Kyrie Eleison.

**) Hadamje, ty Boži mužo,
Ty sedźiš při Bohu južo!
Wzmi nas swoje dźěći,
Hdźež kraluja swjeći jandźeljo!
Tam radosć,
Tam miłosć,
Tam widźenje Stworićerja, jandźelske bjez kónca!
Kyrie eleison.

A z dobom přihna so kaž z błyskom Zyndram z Maszkowic do pólskeho na čole zastupa, w kotrymž najwubjerniši ryćerjo stojachu, a pokazawši z nahim mječom na zbližowacy so Němcow pomrok, zaru tak z wotmachom, zo so konje w přenich rjadach na zad zwalichu:

Do nich! Bij!

A z razom so ryćerjo pokhilichu konjom na šije, a wusunywši před sebje hlebije, postupichu.

* * *

Z powyšeneho městna kral cyłu bitwu wjedźeše, rozsyłaše posłow, a wudawajo rozkazy wšón zdybawi. Wuhladawši skóčnje wšě wójska w dźěle, poča so též sam do boja zaběrać.

Bojo so wo poswjećenu kralowsku wosobu, njepušćichu jeho dwórnicy. Żoława zhrabny konja za wuzdu, a hdyž též jeho kral z hlebiju po rucy smykny, njepušći. Druzy jemu též puć zastupichu, prošo, žebrjo a předstajejo, zo tak též bitwy wusudow njepřewali.

A w tu khwilu so nad samym kralom a cyłej jeho družbu nahle najwjetši strach nakopi.

Po přikładźe tych, kotřiž bitwu rozehnawši so wróćachu, zaměri so též mištr — Polakam do boka, rozwi so w koło tak, zo dyrbješe jeho 16 wubranych korhowi runje njedaloko hórki přeńć, hdźež stoješe Władźisław Jagiełło.

Dohladachu so hnydom stracha, ale njebě khwile, so wucofać. Zawichu jenož kralowske woznamy a z dobom doleća, štož bě w konju mocy, kralowski pisaŕ Zbigniew z Oleśnicy k najbližšej korhowi, kotraš so hotowaše, njepřećela přijeć a kotruž ryćeŕ Mikławš Kiełbasa nawjedowaše.

— Kral wobstupjeny! Na pomoc! — zawoła Zbigniew . . .

Łužica 1903. Zeserbćił J. Wingeŕ.

118.

Z wopomnjeću smjertneho dnja wulkeho wótčinca Michała Hórnika.

(† 22. małoho róžka 1894.)

Naš Hórnik wumrěł! Takle z Budyšina
So zrudna njese powěść z wichorom;
A hórcy žałosćo wot Lubina
Do Błótow dele płače kóždy dom.

Ach, khorhojnik naš padnył je a hasła
Najrjeńša hwězda njebja serbskeho,
Najkhmańša žiwjenja je žiła prasła,
Preč móc najwjetša ludu našeho.

A hlejće! Přez Słowjanstwo, přez Europu
Kak tuta ćežka powěsć khwatnje dźe;
A hdźežkuli tež staji swoju stopu,
Tam w duši stysk a w woku sylza je —

Hoj! k Budyšinej ludźi połne puće
Su z Łužicy a z krajow dalokich;
A wšitkich jene spina bólne čuće
A jena žadosć wjedźe wšitkich jich:

Jom' do wobliča jónkróć hišće zhladnyć,
Na kerchow jeho ćěło pomhać njesć,
Při jeho rowje na kolena padnyć
A dać tam poslědnju jom' zemsku česć —

Kašć na Mikławšku pušća so do rowa,
A ze wšěch woči nahły prasny płač;
Wšak kóždy wě, što w nim a z nim so khowa,
Zo ničo to nam njem'že zarunać.

Budź Bož'mje! Tebje Serbja njezabudu;
Tam horkach njezapomń ty na nas tež;
Ze swojim wulkim duchom w serbskim ludu
Ty dale nad nami a wěčnje knjež!

Jakub Ćišinski, „Serbske Zynki“.

119.

Wopomnjeću Hórnikowemu.

Zańdźenu póńdźelu (27./II. 1904) je so minyło dźesać lět, zo je wumrěł Hórnik. — Hdyž kamušk do jězora ćisnješ, nastawaju koło wokoło zmohi, najprěnje wulke, potom dale mjeńše a mjeńše, doniž so skónčnje cyle njezhubja: zwjeřch wody je so zasy změrował a wupřestrěwa so jako hładka runina před twojim wóčkom kaž prjedy. Podobnje je so stało z mjenom mnohich serbskích wótčincow. Zaklinčachu, wuklinčachu; nichtó jich wjacy njewupraja a nje-

słyši. Mohło snadź so tež mjeno Hórnik runje tak zhubić z pomjatka serbskeho naroda? Nihdy, ženje! Přehłuboko je so ćěř, jeho skutkowanje zaryło do serbskich stawiznow, hłubšo dyžli žłobjo Sprjewje do zemje serbskeje! Přewysoko pozběhuje so jeho mjeno nad mjenami rojeńkow, wyše dyžli skalny khribjet Boha Čorneho!

Wuklinčałe su dawno žarowace zynki zwonow, kiž smjerć wótca wótčiny připowědowachu wšěm serbskim wutrobam. — Kotry syn mohł zabyć swojeho nana? A njeje Hórnik swój cyły lud lubował z wótcowskej, nanowskej lubosću? Haj, je snadź hdy žadyn nan swojim samsnym ródnym dźěćom mohł wjacy dać, woprować a wotkazać, dyžli je Hórnik so woprował a wotkazał cyłemu swojemu horcolubowanemu narodej? Naš lud je r a t a ŕ s k i lud a to jara wustojny a nimo měry pilny ratański lud a wón waži sebi kóždy róžk a brjóžk namrěteje zemje a kóžde stwjelco, kiž na nim narosće, jara wysoko, haj — skoro mohł prajić — přewysoko. Ale je to tež jeničke bohatstwo, kotrež ma prawy dobry serbski a křesćanski nan swojim dźěćom zawostajić? Njejsu dary ducha a płody wutroby, nadobne křesćanske zmyslenje, pócćiwosć a počinki tež bohatstwa, snadź hišće wjetše a drohotniše bohatstwa, kiž hakle nadźěju dawaju na tamne pokłady, kotrež mole ani, ani zerzawina njezahubi? A runje tute bohatstwa, bjez kotrychž tež sama serbska zemja, tak horcolubowana serbska zemja, jeno zemja wostawa, je Hórnik nic jeno swojim přiwuznym, ale cyłemu, wosebje pak katólskemu serbskemu ludej poskićał, dawał a wotkazał z najdarniwišej wutrobu a a ruku.

Hdyž, kaž so we přisłowje praji, po lutowarju bróješ přińdźe, kotryž rjane kubło, kiž su wšitcy jeho prjedownicy sta lět po swojich dobrych ponižnych a hłuboko křesćanscy zmyslenych wótcach namrěwali a w poće swojeho wobliča wobdźěłali, za krótki čas přečini, njeje to čorny njedźak přećiwo nanej a wšem jeho předkhadnikam? Podobny njedźak přećiwo našemu njezapomnitemu Hórnikej wostań wot nas dale zdaleny dyžli słónco wot zemje.

Hórnik je wumrěł, ale nic cyły. Tež mjez nami je hišće žiwy jeho duch w jeho skutkach, dźěłach a spisach. Jeho ruka drje tłaje, ale symjo, kiž je wusywała ze ženje njewustawacym pjerom, hišće skhadźa, rosće a nadobne płody njese a ponjese, doniž budźe serbske słowo čitane a česćene. Hladaj jeno do knižkow, z kotrychž šulske dźěći wuknu, na zabawne spisy za młodych a starych, posłuchaj jeno w domje božim na lubozwučne zynki we swjatym

kěrlušu, wzmi słowo bože do rukow: wšudźom widźiš, słyšiš mjeno Hórnik. — W słowniku, w kotrymž so khowa cyły pokład našeje droheje maćeŕšćiny, njeje ani jednoho słowa, kotrehož by jeho wótry rozom njepřeslědźił, jeho pomjatk że słowami sotrowskich rěčow njepřirunał. Hórnik běše wjeŕch w kralestwje myslerjow!

Ale, štož je jemu tež woprawdźite knježstwo, nahladnosć a swěrnu podatosć pola wšěch Serbow dobyło, to bě jeho nadobna wutroba. Jeho durje běchu wšěm přistupne, jeho ruka wšěm potrěbnym wotewrjena, jeho rada wšěm poskićena. Hač wysoki, hač nizki, hač bohaty abo khudy, hač zdźěłany abo njezdźěłany, wšitkich wón lubosćiwje přijimaše. Kóždy pohib a kóžde słowo swědčeše za to: Hórnik ma njesebičnu, ponižnu, k pomocy a k woporam stajnje zwólniwu, nadobnu wutrobu. To běše tajna móc a spodźiwne kuzło, kotrež je jemu płaćiwosć a wliw wšudźom a přecy dobywało a tež zdźeržało.

Wo serbskich kralach je jara mało znate, snadź z wuwzaćom krala Miliducha, kiž z rjekowskimi Serbami wojowaše přećiwo cuzej přemocy. Štož so tutym wutrobitym škitowarjam serbskeje narodnosće njeje radźiło, to je Hórnik z mocu ducha, wutroby a ruki docpěł a dobył, natwariwši nam sylnu twjerdźiznu noweho narodneho pismowstwa. Njech sebi kóždy, štóž je był Hórnikowy wučomc a pomocnik, a tež kóždy druhi, štóž serbske pjero wodźić a serbske słowo rěčeć rozumi, přikład bjerje na tamnych wutrobitych rjekach, kotřiž swojemu kralej swěru wobkhowachu hač do smjerće. Hišće mnoho ma so wojować, dźěłać a dokonjeć za zdźerženjo serbskeje rěče a narodnosće, k natwarjowanju a wutwarjenju kralestwa božeho mjez serbskim ludom: njech je mjeno Hórnik wšěm, wšěm bjez wuwzaća, zhromadne dobyćeŕske hesło. Jeho duši přejmy a prošmy wěčny měr a wotpočink, jeho wopomnjeću pak wostań česć a sława!

J. Libš, Kat. Posoł 1904.

120.

Čas serbskeho narodneho znowarodźenja.

Wubudźena narodna myslička, zwonka serbskeho kraja w towaŕstwach plahowana a w Serbach wosebje přez Tydźeńsku Nowinu rozšěrjena, pokazowaše so přece bóle w zjawnosći. Duchowni, wučerjo, kandidaći, rěčnicy, lěkarjo, studenći, haj tež wjesni mužojo spóznachu potrěbnosć wužšeho zjednoćowanja, zo bychu so ze zhromadnymi mocami za serbski lud postarali. Njedosahachu wjacy towaŕstwa młodźiny za wudokonjenjenje w maćeŕnej rěči, ale wu-

čeni ludźo we važnych powołanjach stojacy zjednoćowachu so najprjedy we wuradźowankach a potom w towaŕstwach. Serbscy wótčincy pak derje wědźachu, zo Němcy jich prócowanja zwjetša njeradźi widźa. Tohodla dyrbjachu wobhladniwje wustupować, chcychu-li swój zaměr — duchowne pozběhnjenje Serbow — docpěć.

Hižo w času swojeho studowanja słowjanskeje filologije we Wrótsławju pod profesoromaj Purkynju a Čelakovskim zapřija J. E. Smołeř mysličku wo założenju literarneho towaŕstwa za Serbow po přikładźe čěskeje a ilirskeje Maćicy. Ale to njehodźeše so tak lohcy wuwjesć, hačrunjež běchu w lěće 1845 wšelacy wótčincy za to dobyći. W tym času poby tež sławny historiograf Franc Palacký w Budyšinje a wobtwjerdźowaše někotrych Serbow w mysli założenja zhromadnoserbskeho literarneho towaŕstwa.

Na zhromadźiznje abo poradźe Serbow na jutrownej srjedźe 1845 w Budyšinje so wobzamkny, zo dyrbi so přede wšim přihotować a zrjadować spěwanski swjedźeń, na kotrymž bychu so jenož serbske pěsnje spěwałe. Wučeř K. A. Kocor, tehdy w Stróži, zhromadźi starše spěwy a zestawjowaše nowe hłosy, wupytowaše spěwarjow a spěwaŕki w serbskim kraju, a wotměwaše z nimi wuwučowanja. Na 17. winowca 1845 bě na třěleŕni w Budyšinje prjedy w serbskich a němskich nowinach připowědźeny serbski koncert, dotal njesłyšana wěc! Z bližšich a dalšich stron přijědźechu Serbja a tež Němcy; koncert so derje poradźi a wšitkich spokoji. Powěsć wo tym roznjese so po Serbach, zo je Serbstwo w zjawnosći z česću wustupowało. Kocor bu z tym k dalšej dźěławosći wubudźeny a komponowaše wjacy serbskich spěwow, kotrež jemu wosebje H. Zejleř podawaše. Spěwarjo a spěwaŕki pak swěru w koncertach pomhachu. Tak wotmě so potom druhi tajki swjedźeń zaso w Budyšinje 1846, třeći we Wojerecach tež 1846, štwórty w Budyšinje 1847, pjaty w Marijnej Studni 1848, šěsty w Lubiju 1848, sedmy w Marijnej Studni 1849, wósmy w Budyšinje 1849. Tež pozdźiše serbske koncerty buchu wažne za znowarodźenje Serbowstwa.

Pódla spěwanja so literarnje dale dźěłaše wot jednotliwcow a w towaŕstwach młodźiny. Zejleř pisaše pódla „Nowin“ „Missionske powěsće“, Smoleř přełoži z J. A. Waŕkom Fr. L. Čelakovskeho „Wothłós pěsni ruskich“ 1846, Kocor „Serbsku Meju“ 1847.

W Prazy studowacy Serbja, kotřiž hižo pod J. Dobrovskim a W. Hanku so w rěči wudokonjachu, założichu 1846 tež twjerdše zjednoćenje mjez sobu — towaŕstwo „Serbowku“.

Mjez tym zrjadowa so nakhwilny abo přihotowacy wubjerk wotmysleneho towafstwa Maćicy Serbskeje: Zejleŕ, Kłosopólski, Pful, Wjela a Smoleŕ. Wuradźene statuty přepodachu so k dozrjadowanju dr. Adolfej Klinej, kotryž jako měšćanski rada z wyšnosću znaty dowolnosć sakskeho knježeŕstwa k założenju towaŕstwa dósta 26. Małeho rožka 1847, po čimž móžeše so Maćica Serbska na jutrownej zhromadźiznje dozałožić.

Po wustawkach chcyše Maćica Serbska dobre ludowe a wědomostne pisma wudawać, jako tež Časopis za rozwučenje a nawědźitosć serbskeho ludu, při čimž dyrbješe so zdobom na čisćenje a wudospołnjenje rěče dźěłać. Sobustaw móžeše kóždy być, kiž snadny lětny přinošk zapłaći. Z přinoškow a dobrowólnych darow měješe se pokładnica tworić, jako tež knihownja so założić.

Dozałoženje Maćicy Serbskeje, jedyn z najważnišich skutkow serbskeje historije, sta so 7. jutrownika 1847 na třěleŕni w Budyšinje. Po přeprošenju w Nowinach zhromadźichu so ze wšěch kónčinow hornjoserbskeho kraja duchowni, kandidaći, wučerjo, studenći a někotři rjemjeslnicy. Woni přijachu předpołožene wustawki, wuzwolichu předsydstwo — dra Klina za předsydu, kandidata Wanaka za sekretara, J. E. Smolerja za redaktora Časopisa — a wuradźowachu wo wudajomnych knihach. Wužitne bě mjez druhim postajenje, zo ma hłowna zhromadźizna na kóždolětnu srjedu po jutrach so wotbywać.

Po dozałoženju Maćicy Serbskeje rozpósła so přeprošenje „přećelam serbskeje rěče a literatury“ najprjedy w sakskim dźěle Hornjeje Łužicy, a potom w pruskim, hdyž bě z rozkazom 30. jutrownika 1847, přez superintendentu Kubicu z Wojerec wobstaranym, tež pruskim Serbam přistup k Maćicy dowoleny. Maćica chcyše jako starosćiwa mać wšitkich Serbow być a wšěch swěrnych Serbow wokoło sebje zhromadźić. Jeje skutkowanje bě jenož z tym trochu zadźěwane, zo bě wot spočatka khuda. Tola je při wšěm tym wjele za serbski lud dokonjała, zjednoćejo prjedy dźělenych Serbow w jednej pismowskej rěči a wudawajo wužitne serbske knihi.

W tajkim zaměrje zestaji najprjedy dr. Pful za Maćicu serbski prawopis, kotryž po přehladanju přez Smolerja a Kućanka so přija a w přenim lětniku Časopisa — 1848 — so woćišća, a hnydom počachu so přenje knižki za lud wudawać: Štyri prědowanja H. Lubjenskeho, Serbske Hornje Łužicy abo statistiski zapisk

E. B. Jakuba a J. Kućanka, někotre powědančka a druhe powučne spisy.

Nowe towaŕstwo doby sebi wjele přećelow a wubudźeše wulke nadźěje, kotrež pak tola njemóžeše w datych wobstojnosćach tak spěšnje spokojić. Hižo w prěnjej horliwosći wohrozychu młodu Maćicu Serbsku njenadźěte podawki w němskich krajach.

Z Historije serb. naroda wot W. Bogusławskeho-M. Hórnika.

121.

Hišće je Serbstwo tudy.

Hišće so rěči serbska rěč maćeŕna
Po kraju serbskim! Serbja su pobožni,
Kiž zakhowaju staru swěru;
Cuzbować njechadźa Serbja swěrni! —

Je rěč a wěra wótcow jim darjena
Wot Boha samoh', kotryž jich wukhował
Je dotal mile k česći swojej,
Zo bychu khwalili jeho swěrnosć.

Serbstwo njech młódne kćěje nam po kraju,
Njech jemu skići městno so na słóncu! —
Złósć njepřećelska njeswaŕ na njoh'
Zawisć a hłuposć je hida złóstna.

Tudy je polo, na kotrymž dźěłaju
Wšak pilni ludźo, wutrajni w ćěsnotach! —
Tuž, Serbjo, zakhowajmy swěru
Z maćeŕnej rěču sej herbstwo drohe! —

M. Urban, Wotčinske hrona.

122.

Francózske wójsko w Čornym Khołmcu

do bitwy pola Budyšina 1813.

Sym jeho derje znał, stareho Běłojic dźěda. Wón běše susod při farje, a přińdźe tež drudy na wječornu bjesadu k mojemu njebohemu nanej na šulu. Potom zdźělowaše rad podawki ze zastarskich časow. A tak zhonichmy tež, zo je dźěl francózskeho wójska 1813

do Čorneho Khołmca trjechiła. Tuta wjes ležeše tehdy — a leži tež hišće nětko z dźěla — srjedź ćěmnych lěsow a zdalena wot wjetšich drohow w dolinje mjez horomaj. Jenož stara droha z Wojerec do Drježdźan wjedźeže hižo tehdy něhdźe dobre poł hodźiny wote wsy přez holu „Čertowe nuhło“. Dźiw je tohodla, zo su Francózojo tehdy Čorny Khołmc namakali. Wěsće njeby to so stało, njeby-li wša wokolnosć z nimi napjelnjena była dla blizkich bitwow pola Wysokeje a pola Budyšina.

Čorny Khołmc běše wězo kaž wša wokolina tón čas hišće sakskemu kralestwu přisłušacy, a dokelž běše kral we zwjazku z francózskim kejžorom, běchu Francózowje w spřećelenym kraju. Ale woni njewobkhadźowachu z Khołmčanami jako z přećelemi! A to běše z přičinu toho, zo stary Běłojic dźěd jich wopyt zabyć njemóžeše.

Wón powědaše tak: „Na wječor nawalichu so Francózowje do wsy. Kóždy dom dósta wojakow. My jim dawachmy, štož mějachmy.

K wječeri zesydachu so k blidu a dóstachu šklu mloka z khlěbom nadrjebjenym. Ale khlěb běše jim přečorny a pominachu běły. Dokelž pak tón njedóstachu, blabachu so na nas, my pak jim njezrozumichmy. A hlej, tón jedyn běše tak njehańbity, zo šklu zapřimny a ju z tym lubym božim darom do srjedź jstwy bricny, tak zo čTjopy a kuski khlěba wokoło lětachu.

Mój nan so khětro postróži, tola běše skoro rozmysleny a khwataše k susodej na faru. Farař drje běše tehdy njebohi Štempel. Tam běše francózski wyšk na hospodźe, a tón dyrbješe pomhać. Mój nan skoržeše swoju nuzu susodej fararjej z próstwu, zo by tola chcył z wyškom po francózsku popowědać. Knjez farař dźěše hnydom do hornjeje jstwy a bórbotaše khwilu z wyškom. Potom dźěštaj wobaj z nanom a přińdźechu k nam do jstwy, hdźež hišće wšitko ležeše kaž prjedy.

Hdyž wojacy wyška pytnychu, woni zestawachu a — so wě — mjelčachu. Wyšk přikaza nětko, zo by so druha škla přinjesła. Potom kazaše wojakej, kiž běše šklu rozbił, zo by wšitke kuski na zemi zezběrał. A tón łažeše po kolenach po hlinjanej jstwě a zběraše. Potom nala mać hišće jedne mloko. A nětko wšitkim derje słodźeše. Wyšk stoješe we durjach a přihladowaše — ja pak stojach w kućiku a mějach swoje wjesele nad tym, kak jim pěsk mjez zubami škripoce.“

Tak powědaše Běłojic dźěd. Wot druhich njesłyšach ničo z tamnoho časa.

H. Jordan, Łužica 1892.

123.

Při tebi.

Daj, miła, při Tebi mi bydlić,
swět je ach tak prózdny, samotny:
mi w nim so styšče, tam přec' sydlić
chcył, hdźež moja droha, luba sy!

Daj miła, k Tebi zas mi khodźić,
swět je połny hołka, pohłuša:
ach njedaj mojej duši hłodźić,
njech je při wutrobje wutroba — —

Daj wućek mi, swět je tak hruby,
tola Twojej wóčcy swěćitej
so lubosćiwje, hłós Twój luby
nihdy njetama, ach smilnosć měj!

Daj při Tebi mi zdrěmnyć měrnje,
swět je wšón tak falšny, jebawy:
wšak Twoje wóčko měni swěrnje,
Ty pak, luba, swěrnosć sama sy!

Ach, daj mi, daj o miła, ćiše
daj mi wusnyć, daj so přeco hnuć,
zo při Tebi najwutrobniše
měł bych zbože, namkał k zbožu puć!

E. Muka.

124.

Zymski wobrazk.

Zemja je sebi běłe poslešćo mjez woči sćahnyła a nětko spi. Wšo žiwjenje je woćichło w polu a w holi, a zrudna ćišina knježi, hdźeš něhdy spěwy so znošowachu. Ptačata su nas hižo dawno wopušćiłe a su lećałe přez šěroke morjo daloko, daloko... Tež žaby su na swoju pěseń zabyłe, a su so zaryłe hłuboko do dna zeleneho hata, z kotrehož nětko wjacy njemóža; přetož tołsty lód je so na hat lehnył. Ani rěčka wjacy njebórboce w khłódnym hajku a njebaje nam wjacy wo swojim lěsnym skhowje a wo ródnym domčku. Tam stoji w ćěmnej komorcy jeje kolebka; tam spaše dołho, dołho; tola na dobo wotući, zastyska so ji po swěće a swětle,

a skoku wuskoči jako slěborny kužoł z kolebki a ćekny do swěta. Ale zymje njewućekny. Tež ji je zyma młodej spěšnej nóžcy sputała. W klinje slěborneje rěčki błyšćachu so něhdy swětłe kamuški, a rybički sebi w jasnej wodźe hrajkachu. Nětk je wšitko preč, wšo je zyma wzała, tež módre njezapomnički na brjóžku je mróz zahubił. Jena wulka běła płachta kryje wšitko.

Tola člowjek zwuknje wšemu; tež wulkej žarowanskej běłej płachće sněha a mortwej ćišinje, w kotrejž jenož wróny škrěča, rapak kraka. Druhdy wězo zawuja tež psy a třělba prasnje — ale to je wšo. Tola člowjek zwuknje wšemu, zwuknje po času tež zymje, póznawa rjanosće a wjesela, kotrychž ani zyma žadna njeje. Njeměnju tu swjateho Mikławša, ani Božeho dźěsća a jeho darow, kotrež naše dźěći tola tak žadosćiwje wočakuja, tak radosćiwje witaju. Njeměnju tu ani wutepjeneje jstwy a ćopłych kachli, za kotrež so wćipne wnučki tłóča, hdyž jim naše wowki bajki baja. Ně, tež wonka w přirodźe mnoha zymska radosć naše dźěći wočakuje.

Hižo wjacy dnjow je njebjo někak mhłowe, njemóže so wjacy wujasnić a kaž wołojane wisaju z njeho ćežke šěre mróčele. Skónčnje da so do sněha a wjesele polětuje běłe pjerje w powětře. Młody sněh je mjehki, da so mjasć, a małe ručki wubjerne kulki z njeho spjeku. To naše dźěći derje wědźa a z črjódami tohodla na běłe ladko ćěrja, hdźež so prěnja sněhowa bitwa započina. Při tym je hołk a hara, zo so ladko třase. Pódla spytuje so sańča ćěř, a tak khětře hač budźe někak móžno, budźe so tu jězdźić, hač sanje lětaju! A byrnjež tajki mały kholowač tež raz wotlećał, to ničo njewadźi; w sněžy sebi nichtó kulow njenabije. Haj, sanje, to je w zymje dźěći žiwjenje, a zawěsće njeje wjetšeho wjesela, kaž hdyž Bože dźěćo sanje wobradźi a k tomu mjećel sněha. Tola, komuž je so na sanjach wostudźiło, tón dźe na lód pohladać. Tež hat je wožiwił a za to, zo tu w lěće žaby rjechtaja, słyšimy tu nětkole naše dźěći. Njecha so jim wottud, a přejara khětře swjaty wječor domoj woła. Tola porjad dyrbi być, a skónčnje njeje to ani tak zlě, byrnjež sebi jedyn khwilku přebył. Kóždy wě: to su dźěći. Hórje je, hdyž je sebi zwažny pachoł daloko zalězł a w zymnej wodźe nowy drjewjanc wostajił. Potom njesłodźi jemu doma wječeř, ale hlada sebi radšo helu, hdźež so na ćopłej plocy sedźo suši. Ale drjewjanc je preč; nazajtra budźe nad nim hižo tołsty lód, a lědma nalěto zaso nad wodu připłuwa, njeje-li so prjedy w błóće na dnje hata zabrodźił.

Z jenym drjewjancom wězo njebudźeš wjacy na lód khodźić, ale za kachlemi tohodla hišće njetrjebaš sedźo skoržić. Tež za tajkich njezbožownych je so zyma postarała. Hdyž je sněha wjacy, twarja so mjenujcy jara derje rjane sněhowe muže. Kuluch sněha nawala so bórzy a zjednoćenym mocam poradźi so skónčnje tež, khadlu na nohi stajić, štož je wězo ćežše dźěło. Ale z tym je sněhowy muž tež hižo mohł rjec dokonjany; wšo druhe da so samo. Za rucy so z kóždeho boka kolik do wulkeho ćěła tyknje, a na tołstu šiju placnu prawje wulku kulowatu hłowu. Sněhowy muž ma wulku čornu hubu a čini, jako chcył cyły swět na dobo póžřěć. Tola bojeć so jeho tohodla nichtó njetrjeba: mólčkej, čornej wóčcy hladatej přejara přećelnje do swěta, a hdy by so běły pachoł tola raz roznjemdrił a zapyrił, by rozběžał. To je tež skónčny wosud sněhoweho muža; njerosće kaž druzy ludźo, ale přińdźe hnydom wulki na swět, a potom so jeho mócne stawy dźeń a bóle sydaju, doniž wšitko njerozběhnje. Njewostanje ničo hač łuža wody a někotre kuski wuhla we njej.

Tola wšo, štož prawje je: tak dołho hač je sněhowy muž hišće žiwy, hraje wulkeho knjeza, a samo khrobły kóń so napłóša, hdyž jeho nimo tajkeho běłeho přemjeńka wjedźeš. Kaž njemdry ćěri potom přez hory a doły, a sanje leća za nim jako wětřik. A čehodla tež dyrbjał zamožity bur so w snězy na hermank abo na „kołbasu“ brodźić, hdyž ma w hródźi konje a w kólni rjane sanje! A k tomu, kak rjenje je, hdyž móžeš sebi zymske popołdnjo do polow zajěć! Skoro ani njepytnješ, zo jědźeš. Hdźež bě prjedy hrozny, kamjenjojty puć, tam njeje nětko ani błóta, ani kamuška: běły sněh je wšitko přikrył, sanje jědu kaž by třělił a štomy, statoki a cyłe wsy nimo mikaju. Swjata knježi ćišina; jenož wólnej konjej druhdy rjehotatej, a pod sanjemi pišći, wřěšći běły sněh. Je khětro zyma, z dołheho ranja duje řězny wětřik. Za to je powětr kaž krystal čisty. Brunakaj so pyritej, a z blizkich domow stupa běły kur do jasneje wysokosće. Tón běły kur abo lěpje woheń, z kotrehož kur sapa, je bróń, z kotrejž přećiwo zymje wojujemy. Mjez tym je nas přećelna wjeska přijała a jedyn kaž druhi strowi nas kóždy statok ze swojej rjanej běłej třěchu. Njech tohodla lóze huby na zymu praja, štož so jim zechce; sprawnišeho hosća dyžli zymy nihdźe njeje. Jenak je kóždeho ze swojim darom wobdźěliła: bohaty nima nad swojim hrodom rjeńšeje płachty jako khudak na swojej słomjanej khěžcy; kóždu třěchu debi nanajrjeńša pycha. Kóždy kolik, kóždy měznik ma swojub ěłu čapku a jenički wulki běły płašć kryje wjes a polo.

Njedaloko za wsu započina so pokhmurjeny lěs. Tež wón je so do sněha zawalił, a pod mócnym brěmjom běłych pjeri zhibuja so hałuzy hordych šmrěkow. Něhdy mějachu w tych nakhilenych wjeŕškach ptački swoje hnězda a hałuzy žołmjachu w słódkich pěsnjach; nětko je wšitko ćicho kaž w zakuzłanym hrodźe. Tón zakuzłany hród ma slěbornu třěchu, slěborne wěže nad njej, a słónco swětłe koła na nju sćele. Ale koła su přeco wužše a mjeńše, doniž skónčnje słónco za lěsom njezapadnje... Ale njemóže so ze swojim lěsom dźělić; hišće jónu zhladuje na slěbornu jeho třechu, a lubozna čeŕwjeń rozlije so po wšěm njebju a po běłej zemi. Hišće jónu zaswěća so dejmanty do běłeho płašća zatkane, hišće wokomik so w purpurowym błyšću wjes a město hori — a róžowe swětło hasnje.

Wokomik je njebjo prózdne; k wječoru słaba čeŕwjeń, hewak nihdźe běłeje mróčałki, nihdźe swětleška. Tola hižo stawa k ranju měsačk a jeho wowcki hromadźa so na wšěch kóncach njebja. Ze swojim blědym miłym swětłom strowi měsačk swoju towaŕšku zemju a šepce ji wo nowym rjeńšim naléču.. Ně, naša zemja njeje wumrěła; naša zemja ćiše drěma, a pod běłym płašćom bija mócnje jeje žiły.

M. Andricki, Łužica 1892.

125.

Jejdyrkec Hapla a Hantykhryst.

(Humoreska.)

W rjanych, dobrych časach, hdyž „naše Serbstwo z procha stawaše“, hdyž naši dźědojo a naše wowki so z dobrymi Serbami začuwachu a jich dźěći hišće njejězdźachu w škleńčanych wozykach, ani nic po železnicy do Drježdźan, ani nic z kolesami na wulěty do swěta, ně, hdyž naši stari a młodźi Serbjo radšo pěši khodźachu, šikowanje pomałku, z wěstosću a swědomitosću hladajcy sebi dom a hospodaŕstwo — tehdy běše w Starej Cyhelnicy pola Kukowa staruška serbska ćetka žiwa, kotraž bě něhdźe wot Kulowa sem do našeje wsy so wudała. Powšitkownje rěkachu jej „Jejdyrkec Hapla“, dokelž bywaše nastajnosći z jeje prěnim a poslědnim słowom: „Mój jejdyrko tola, ach mój jejdyrko haj!“ a „mój jejdyrko!“ prědku a „mój jejdyrko!“ zady.

Tale Jejdyrkec Hapla bě wam skoro tajki original, kaž njebočički „Jejkacy Handrij“. Tón je wam tež stajnje a wšudźe jenož pěši khodźił a njedźiwajcy toho daloko wokoło po Serbach přišoł,

často tež do Němcow tu a tam; čas žiwjenja pak njeje jenički raz ze železnicu jěł, samo nic do Drježdźan. Tam měješe pječa bratra — kaž su nam to „Serbske Nowiny“ powěłe — bratra, kotryž měješe wot njeboh Handrija něhdźe pjeć stow hriwnow požčenych. Jejkowy Handrij dojědźe sebi po nje pěši — z kijom, z karu, dokelž bě jemu šibały bratřik swój dołh w samych lutych drobnych pjenježkach wupłaćił. A luby naš Handrij, kaž ničo z toho, wotwjezy sebi swój pokład z residency do Małeho Wjelkowa — na karje. Bě tajki prawy samotař. Trodlojkaty khodźeše swjatk a pjatk; a tola měješe něšto, štož by jemu dźensa někotryžkuli najwosobniši panik abo naduty pachołk zawidźał — šwarnu hromadku pjenjez!

Tajka originalna ćetka bě tež Jejdyrkec Hapla. Wona drapaše a škrabaše njewustawajcy wšudźe wšitko hromadźe, štož so na brjóžkach, pućach a na sćežkach waleše: kóždu hałužku, kóždy kiješk, kóžde pjerko, kóždu trawičku, kóžde zeličko, kóždy powjazk, kóždy banćik — wšo so jej přihodźeše, wšo bě spomožne k jeje drobnemu hospodařstwu. A swoje ćežko zasłužene kroški kopješe w starych nohajcach a zamkaše zamoženje do stareje molowaneje křinje, kotruž bě po wowcy namrěła.

Kaž Jejkacy Handrij wšemu z puća khodźeše, štož by so z „domfom“ hnało a wozyło přeze wšě hory a doły, tak tohorunja naša cyhelńska ćetka ćěkaše přede wšěm rohatym, křidłatym nowotařskim žiwjenjom. We wonym času bě mjenujcy čłowjeska mudrosć wunamakała přěnje kolesa, a swět započa kolesować. Jězdźachu na zastařskich dresinach, kiž měwachu prědku jara wulke a zady małuške koleso. Ale naša luba Hapla znaješe jenož swoje kolesko při kołwroće abo to při swojej karje.

Běše to raz w lěću. Stara Hapla dźěše „na běrtl“ do bunow. Tu přihna so nadobo wot klóštra wulke rjebłate mužisko — traš z Kamjenca, khiba hišće něhdźe z wotkal dale — na tajkim wysokim kolesu. Z cyłym wotmachom ćěrješe po nimale nahłej horje dele přez Staru Cyhelnicu: raz, dwaj — raz, dwaj — raz, dwaj! — Hopsa! Zhubiwši runowahu wali so ryćeř-kolesowař, tak dołhi hač bě, do přěrowa při „běrtlu“. Jejdyrkec Hapla hlada a hlada, zo mohła sej woči wuhladać: mužisko přileći z kolesom — raz, dwaj — raz-dwaj — raz, dwaj; — kolesko poskoči: hopsa! — měri do přěrowa! běži, pada, a muž wala so přez hłowu: hopla! — Jejdyrko tola, tajkule kekliju cyhelński swět hišće widźał njebě. — Wša wustróžana ćěka luba Hapla přez puć humpotajcy do wsy, křičo, wrěšćo a wołajo so Bohu tak a hinak: „Ach, ty mój jejdyrko, ty mój jej-

dyrko, mój knježičko, pomhajće, lubi ludźo, ćěkajće, ćěkajće, to je sudny dźeń! — do Cyhelnicy je přijěł „Hantykhryst“, ach, mój jejdyrkecy haj, haj, „Hantykhryst“, křidłaty, rohaty, lětacy „Hantykhryst“! —

Na křik a haru su naše wjesnjanki bórzy do hromady. — „Štó, što? Antikhryst!“ zastróžana praša so Nowakec Lena.

Humpoštec Hanzlk bě sebi runje w zahrodcy před woknami hrajkał a tež cyłej kekliji přihladował: Wulke koleso, małe kolesko, kosćaty muž, teptacej nozy frfrfr — hopsa! Wšo tole hromadźe běži křiž na křiž brbrbr — kolesowe wokřidło wjechluje z „wysokim“ rycerjom. Aw, jawjaw! a nadobo: Hopla, do hrjebje! — Tajke něšto bě wězo tež Hanzlk prěni króć zawohladał. A nětko wón nóžkuje, štož móže, k zběžawšim so na Hapline wołanje žónskim a woła: „Maći, maći! Tamle w hrjebi jedyn muž z karu leži!“ —

A bórzy so wukopa, hdyž mužisko so z přerowa wudrapa a ze swojej „karu“ ke Khrósćicam ćěrješe, zo to njeběše někajki Antikhryst, ale Wonječan Njelepec Bosćij, kiž bě před wjele lětami do krawcow šoł, w Drježdźanach Němcam wjele lět kholowy płatał a z tym telko pjenjez našił, zo bě sebi tajku „mašinu“ — dresinu kupić mohł. Nětko bě do Serbow přijěł na „wysokim konju“ a z wulkim titulom „Veloсiped-Agent“, štož najzrozumliwišo po serbsku rěka: „Knjez Nobel, fiksnóžkowař a wuskočny dohrjebjesopřezhłowumjetař.“ A našej lubej Hapli běše knjez Nobl prěnju „probu swojeho kumšta“ pokazał. Jejdyrkec Hapla je „hejgn“ potom prajić dyrbjała: „Derje tola, zo je Bóhl'byknjez mojeho Michała k sebi wzał, tón bě tež tajki fikshornčeř a wuskočny ptačk, a štó wě, hač mi tež wón njeby raz z tajkej karu wujěł!“ —

J. Bryl-Serbin, Lužica 1912.

126.

Božemje Budyšinej.

Nětk nastaju so z Budyšina,
Hdźež mój rjany přebytk bě,
Mój wosud chce, to njeje hina,
Sprjewi dać mam styskanje;
O přećelo, mój Budyš'no,
Mój zabyć njemóžemoj so.

Mi złote hodźinki tu kćěchu,
Lěta zbóžnje zlećachu,
Nětk wjedźe puć pod druhu třěchu,
Drohu ćahnu zahórsku;
O přećelo, mój Budyš'no,
Mój zabyć njemóžemoj so.

Chcu sebi kwětki šćipać druhdźe,
Wěnašk radosće sej wić,
Wšak swěće róže kćěja wšudźe,
Štož tam njej', chcu přimyslić;
O přećelo, mój Budyš'no,
Mój zabyć njemóžemoj so.

H. Zejleř, Zhrom. spisy I.

127.

Za Budyšinom na roli . . .

Z dypkom 1/24 hodźin rano 21. meje 1813 — běły dźeń hižo skhadźeše — wustupi Napoleon na hłowne budyšske torhošćo. „Rjeni ludźo", rjekny wuhladawši jatych z wčerawšeje bitwy, kotřiž běchu na torhošću zestajeni. „Štó je najstarši po słužbje?" wopraša so přistupiwši k jatym oficěram zestajanym w přěnim rjedźe.

„Wjeŕch Rjepnin!" zawoła něchtó.

„Wy sće nawjedowaŕ přěnjeho połka „gwardejskich" jězdnych kejžora Alexandra?" wopraša so Napoleon.

„Ja — rozkazowach jenož jeničkej eskadronje!" wotmołwi Rjepnin.

„Waš połk je swoje přisłušnosće stajnje z česću wukonjał!" rjekny jemu Napoleon.

„Khwalba wulkeho bitwarja je najlěpše myto za wojaka!" wotmołwi jemu raznje wjeŕch.

„Z wjesełosću podam wam tule khwalbu," rjekny Napoleon. „Štó je tónle młodźenc pódla was?"

Wjeŕch Rjepnin předstaji jemu swojeho syna, lědy 19lětneho młodźenca z hišće hólčacym napohladom, kotryž bě po swojim přeću do přěnich rjadow so pósłał, a kotrehož běchu na Ćělcu wyše Wownjowa zajeli, hdźež chcyše runje z konjom z wysokeje skały do Sprjewje skočić.

Přećelniwje na njeho pohladajo rjekny Napoleon: „Tón započina młoduški z nami so měrić!"

„Bě młodosć hdy ze zadźěwkom, zo njemohł čłowjek khrobły być?" wotmołwi jemu młody Rjepnin z jasnym zynkom a z wubranymi francózskimi słowami, zo so Napoleon tomu dźiwaše.

„Wubjerne wotmołwjenje!" zawoła kejžor, „młodźenco, wy w swěće hišće daloko dóńdźeće."

Tež ranjeneho wjeŕcha Handrija Wolkońskeho běchu zawjazawši jemu ranu před Napoleonowymaj wočomaj postajili, zo by so z nim francózska česć doměriła.

Běše-li tež wjeŕch Handrij před něhdźe pjeć mjeńšinami z wojakami, kotřiž jeho njesechu, někotre słowčka poręčeć mohł, njewotmołwi wón Napoleonej tola ničo. Přešpatny zdaše so jemu Napoleon ze swojej maličkostnej hłupojtosću a wjeselom nad dobyćem, a na jeho mjezwoču zjewi so dźiwnje zrudnuški wuraz, jako chcył prajić: „Mi njebě trjeba, zo sym před Budyšskimi murjemi ranam a smjerći napřećo šoł; wšako je mój narod twoje puta roztorhał.“ A na jene dobo bu wuraz w jeho mjezwoču spodźiwnje wótry, jako chcył prajić: „Hišće su ludy, kotrež ty putaš. Kóždy narod, a był-li hišće mjeńši, ma bože prawo, wo sebi sam sudźić. Ty sy tole prawo mnohim narodam rubił; hlej, ja běch tež přišoł, zo bych tule njeprawdu wjećił a zo bych narody wuswobodźił.“

Napoleon njemóžeše wjacy dlěje do tohole mjezwoča hladać; tohodla wotwobroći so k rjadam, hdźež wojacy stejachu. Wuhladawši pak tam čłowjeka z hobrskej wulkosću, wuznamjenjeneho z křižom čestneje legije — běše to Lazarew, najdlějši muž w połku Preobraženskich, kotremuž běše Napoleon w Tilsiće ze swojej ruku tutón wysoki křiž na wutrobno připjał — wotwobroći so wot jatych njepřećelow.

W $^1/_2$ 5hodźin jěchaše Napoleon wot Nadźanec na kinjanske hory. Młody dźeń skhadźeše. Njebjo běše jasne. Jeno jenička mróčel je k ranju přikrywaše. Wopušćene nócne wohnje zhašowachu při skhadźacym rańšim swětle.

Pódla kejžora sedźeše čłowjek na konju w žołtej drasće ze swěćatym kłobukom a z wulkim pjerom na kłobucy. Wobaj so žiwje rozrěčowaštaj a hladaštaj husto na wulku papjeru. Tónle muž njeběše, kaž sebi w zjednoćenym wójsku myslachu, sławny nawjedowaŕ francózskich jězdnych, Murat, Napoleonowy swak, kral neapolitanski, ale bě to jednory serbski čłowjek, sakski postilon Dejka z Budyšina w njedźelskej postillonskej drasće, samsny Dejka, kotryž je prěnju serbsku nowinu „Serbski Kurěr“ wudawał, a kotrehož je Napoleon po bitwje do kłódy sadźił. Kejžor bě jeho sem dał zawołać, zo by sebi dał wot njeho wsy na karće zapisane w krajinje pokazać.

Tehdy zarža něhdźe na prawicy jenički wutřěl z kanóny; wón wuklinča a zhubi so w powšitkownej ćišinje. Někotre mjeńšiny so minychu. Druhi, třeći wutřěl wrjesny, zo powětr třepotaše . . . štwórty a pjaty hrimaše blizko a swjatočnje zaso něhdźe wot prawicy.

Hišće njeběchu prěnje wutřěle wuklinčałe, a hižo wrjeskotachu druhe, so měšejo a jedyn druhi zamylujo. Žałostna hra běše so spočała.

A. Sommer, Łužica 1913.

128.

Čołmiski spěw.

We pisanej khěžcy na čołmje
So wjezemy po rěcy,
Po hładkej, po slěbornej žołmje
Přez kužoł a hłubiny;
Kaž rybički spěšne pod nami,
Sej khwalimy žiwjenje;
Jědź, lubosć a nadźěja z nami
A powyšej wjesele.

Čołm njese nas ćiše a rady,
Wón z wodu so rozmołwja,
Hry muškow a žołmičkow blady
Nam k bokej so towařša;
Kaž žołmičką stawa, so lěha,
Tak spłunje lóšt žiwjenja,
Nam radosć pak mysličku
zběha,
A lubosć ju poswjeća.

Stój! směјate brjohi k nam praja,
Stój! kiwaju do wody,
Wětr přećelny zaduwa z kraja:
„Tu přistaw je lubozny“;
A kiwaju druhe tam brjohi
Nam něhdy: „Tu zastawaj“ —
Dha stajimy z nadźěju nohi
Na wěčnosće rjeńši kraj!

H. Zejleř, Zhrom. spisy II.

129.

Při studničcy.

We łukach studnička so khowa,
Z njej' žórleško so kužoli —
K njej wabi mje, hdyž na mni
kowa
Swět a so z hidu puzoli.

A parla ze dna běła stupa,
— Přez łuki ćehnje ćichota —
Hdyž spěwnu šijku ročk sej kupa
A z dźakom spěwk ji ćikota.

A módre zwónčki z waha zwonja
Ji z boka kěrluš lubozny,
A hwězdy z njebjes do njej'
kłonja —
Hač na dno błyskot hordozny — —

Rad sydam sam tam při studničcy
A hladam, słucham hodźiny,
Hač sylza błysknje přez zerničcy.
A pokoj majka nutriny.

A boža móc a boža lubosć
Mi z kuzłom mysle jimatej,
Zo pěseń z jasnym hłosom wurosć
Mi dyrbi z duše wyskatej'.

J. Ćišinski, Z křidłom worjołskim.

130.

Serbska njewjesta.

Sym Serbow serbske holičo,
Mi Hanka rěkaja;
A wjes'le sebi spěwajo
Mam spěšnosć do dźěła.

Hdyž škowrončk ranko zaspěwa,
Mi spěwa k stawanju,
A jědu-li do dźěćela,
Z nim spěwam wo wjetu.

Na mjezu jězdźu zelenu,
Serp tupy wótřu sej,
A žněju trawku rosatu
Na mjezy kwětkatej.

A hdyž so ručka womača
We trawcy rosatej,
Mi pjeršćeń mój so błyskota
Na ručcy na mokrej.

Tón pjeršćeń mam wot lubeho,
Rjaneho pachoła;
K nam wječor, hdyž so zasměrkło,
Mój luby přikhadźa.

Sym w zymje k nowej košulcy
A k płatej napřadła;
Płat dawno je'žno natkany,
Płat trjebam njewjesta.

Tež pjerje je wšo wudrěne
Na dołhich wječorach;
Duž poslešća mam hotowe
We swojich komorkach.

Za čeřwjeny bant na hłowi
Chcu měć wěnc rućany;
Mać budźe čěpcow kupić mi
Za drohe pjenjezy.

Mi družčić budźa holiča,
Te wjesne towařški,
A budźe kwasna hosćina
Přez tři dny zaspochi.

Handrij Zejleř I. (1828).

131.

Hdźe z nim?

Je čitař hižo hdy rano na wulicy pobył? Ja nochcu čitarja ranić, ja wěm, zo je čitař „nobl" a nima trjeba, zo by stawał prjedy dźewjećich — nó ale, připad! A hdyž je jeho potajkim připad wuwjedł hdy z doma prjedy, zawěsće je so při swojim znatym wótrym wóčku dohladał, zo su na wulicy nic jenož ludźo, ale tež wěcy, kotrež widźeć hewak njejsmy zwučeni. Kaž tež při jeho znatej duchapołnosći njeje dwěla, zo je wo tych ludźoch, a wěcach, wosebje wšak wo tych wěcach potom rozpominał. Něhdźe při khěžcy stoji stary karan. Něhdźe na kromje khódnika płatana bańka. Něhdźe leži wosrjedź wulicy pónoj. Kak su tam se wěcy

přišłe? Su sej snadź wulećałe w nocy z njestražowanych polcow a njejsu potom domoj trjechiłe, když hižo rańše zerja switachu? Su zhubiłe přez někajki připad, při rańšim nakupowanju, swoju kuchaŕku a čakaju tu nětko jako derje wuwučeny pos, kiž zhubiwši swojeho knjeza so sydnje trjebaj do srjedź puća a hlada wokoło sebje, hač sej jeho knjez zasy namaka?

Nu derje. Nětko so rěči wo khólerje a wo přihotach na nju — prošu čitarja, zo by mi dał dopowědać, zo by so njeprašał, kak to zwisuje — jenož njech mi da změrom pisać a pisać, na skónčny kónc so tola spóznaje, zo njerěču tak přehłupje. Potajkim: Rěči so wo khólerje. Što pječa ma wšo człowjek činić, zo by so jej dowobarał. Předewšim: čistota wobydlenja je poł strowoty. Strowe howjaze, ćelace a swinjace mjaso je pječa tež poł strowoty. Dobre pilzeńske piwo je pječa runjež poł strowoty. Summa summarum: hdyž so na předpisy swěru kedźbuje, je człowjek w času khólery pječa połtřeća króć strowiši hač je po prawym trjeba. Čemu wšak bych njekedźbował na wšě předpisy z na najwjetšej krutosću, když su a) k mojej strowoće, b) hdyž dopjelnjowanje předpisow napjelnja człowjeka ze zastojnistwa zdobom z njewuprajnym požadom!?

Hdyž běch sej potajkim na najbližšim róžku přečitał přisłušne magistratne přikazy, přestach hnydom so překhodźować a wróćich so domoj. No — ja sej myslu, čiste je tu dosć! Podłoha a domjaca nadoba je pod stajnym a kedźbliwym dohladom mojeje Anče. Knihi drje su pod mojim samsnym dohladom, ale myslu sej, zo jim tróšku procha nješkodźi — wšak bychu měłe hewak tak swjatočny, tak samokhwalny, a hłupy napohlad! A hewak — hm, hewak tu poprawom ničo wjacy njeje. Khiba potajkim hišće łožo.

Zahłowkaj běłej kaž kołpjej. Přikrywa kaž płašć lilije, łožowa płachta kaž młody sněh. Włosankowe matracy kaž buchty. Słomnik — — słomnik — —

„Anča!“

„Prošu?“

„Hdy pak sym sej dał naposlědk wutykać swój słomnik?“

„To ja njewěm — štož sym tudy, ně — to drje je hižo same sykanje.“

Anča je pola mje šěsć lět. Spominam wróćo, za tych sěsć lět — podarmo spominam! Kupich sej tón słomnik, wutykany a přešity, hišće w róžojtych časach rjaneje młodosće — —

„Anča!“

„Tu maće 75 krejcarow — skočće hnydom k synarjej po tři woklepje słomy — hnydom, praju!“

Anča leći. Anča přićehnje so z třomi woklepjemi słomy. Da so do słomnika, wupróje přešiwanje, rozpróje šowy, hrabnje do słomy.

„Ale — hdźe pak z tej starej słomu! ?“

Žónski rozom je tola wótriši dyžli naš! Na to bych tak hnydom njepřišoł! Haj wšak, prjedy hač tam tykamy nowu słomu, dyrbimy najprjedy wottam wzać staru a — hdźe z njej? Ćisnyć ju z woknom, někomu na hłowu?

„Što pak so stawa z tajkej starej słomu?“

„To ja njewěm!“

„Hm,“ wotmołwjam zrazom, „tu maće pjenjez, je to šěsćak. Dźiće tamle do toho wysokeho doma. Tam maja jamu na smjeće — dajće domownikej tón pjenjez, šěsćak, a wón wam dowoli, zo byšće do jamy wusypała słomnik.“ Wšak tón mužski rozom je též hišće k něčemu!

Dźěše a přińdze. Zo pječa domownik nochce. Zo pječa tam do jamy mjetaju służobne též horcy popjeł a woheń by so mohł zapopadnyć słomy. A jama by była pječa též bórzy połna a bur sej nětko po smjeće njepřijědźe, hakle w zymje, nětko pječa ma doma dosć za dźěło.

„Tak što?“

„Ja njewěm!“

„Ale, ale!“ wołam po khwilcy — mužske mozy su wobdźiwahódnje płódne! — „jutře je srjeda, gmejnski wóz přijědźe po smjeće! Wzmiće tón pjenjez, šěsćak, daće połojcu smjećerjej, kiž zwoni, połojcu pohončej, wusypataj wam to samaj na wóz.“

„Derje, ale na čom potajkim budźeće dźensa spać? Słomnik njemóžu hižo położić do łoža, je rozpróty, słoma by so přesypała mjez překušemi.“

„Wězo — no ale — budu potajkim spać na zemi! Rozpołožimoj pobočnu, dołhu podłožku tamle z lěhanki na zemju, rjenje sej na njej pósćelemoj — a budu spać kaž kral!“

Spjach též jako kral. A hnydom rano wunjese Anča słomnik na khódbu před durje, a čakachmoj. Zwonjeŕ přińdźe a ja w skoku přistupich k woknu, zo bych był ze swědkom teje procedury. Wóz přihrimota, Anča ćěrješe ze słomnikom před dom.

„A hdybyšće mi dawali złoty, ja wam to na wóz njewozmu — ja njesměm, mam zakaz!“ zawoła pohonč a praskny do konjow.

Anča ćehnješe słomnik zaso domoj.

„To je hižo hłupe!“ praju.

„Je to hłupe,“ wobkrućeše Anča.

„Tak so tola k něčemu mějće — mój Božo ně! woprašejće so něhdźe, što činja druzy ludźo!“

Anča leći. Něhdy za hodźinu zaso přileći. „Zo je pječa najlěpje to spalić w kachlach.“

„Nó widźiće — zo smój na to njepřišłoj! Potajkim palće! A wěsće što? Dźiće so po domje tróšku prašeć, njebudźa-li něhdźe buchty pjec a njepřeja-li sej, kaž so słuša, podpalić trubjel? Abo rozpyrić něść, rozumnіće?“

Anča hižo zaso leći. A potom njese wotmołwu, zo pječa nihdźe njebudźa pjec buchtow, a zo sej nihdźe njepřeja podpalić trubjel. Ale wona ale dyrbi nětko hižo na wiki a zo sej z tym palenjom tež nětko njemóže hrajkać, hakle wječor. A zo by čłowjek potom na stajnosći při tom sedźał. — Nu derje!

Nadeńdźe wječor a bě po wječeri. Anča započa ćahać słomu, dźěłać wěchće a storkać je do něsće. Ja so sydźech do jstwy k pisanskemu blidu a posłuchach, kak to z kuchinje do wuhenja rjenje ćehnje a huči. Spokojom kurjach swoju viržinku — ja mam tele hučenje we wuhenju smjerć rad!

Nahły hołkot před domom. Wonka čłowjeske hłosy, potom zazwonjenje. Wuskoču a posłucham do khódby, što tež to so tam stawa. Zo pječa pola nas lěta woheń z wuhenja a lěta hač na třeću třěchu.

„Słódki Božo, Anča — přestańće palić! W skoku z tym słomnikom něhdźe do jstwy, a přińdu-li k nam, čińće, jako byšće njewědźała ani toho najmjeńšeho. Su kachle rozpalene?“

„Hdźe tež to — wot tych por wěchćow — skoro zymne!“

Njejsu přišli — Bohu dźakowano! Woheń přesta po třěchach lětać a ludźo na wulicy so po něčim rozeńdźechu.

Rozmjerzany pachach kur do wjerćha. A tójšto rozmjerzaniši lehnych so potom zaso na zemju.

Wězo sćěhowace rano mje zaso wokřewi. Wuńdźech sej hnydom won, zo bych za tym slědźił, kak wotbyć njepřijomny słomnik. Prašach so policajskeho stražnika, prašach so zjawneho posłužnika, prašach so wšěch znatych knježničkow.

Stražnik salutowaše: „To ja njewěm.“ Posłužnik zejma čapku: „Prošu, to njewěm.“ Knježnički prajachu jedna kaž druha: „Haj, z tajkimi wěckami je to ćežka wěc!“

„Holca, holca,“ praju Anči zaso doma, „to budźe wobuza! — Ale što, takle to tola njewostajimoj! Wustojiće so na dźěłanje

dutkow — nic? nó, ja was nawuču, pójće!“ A dźěłachmoj dutki a tykachmoj do nich słomu. A hdyž jich hižo běše šikowana hromada, natykach sej jich něšto do kapsow, dźěch so zaso překhodźować a trušach dutki, hdźežkuli khodźach. Samsneho dnja pobych hišće šěsćkróć na překhodźowancy; nazajtra pak dwanaćekróć.

Činjach tole tak štyri dny, a potom so pokaza, zo smój ze słomnika wuprózdniłoj hakle mały kónčk. A wuličich, zo bych dyrbjał něhdźe hišće sydom měsacow takle khodźić.

Zawěsće njetrjebam prajić, zo běch hižo skhorjeł. Na ničo druheho njemyslach. We hłowje měјach hižo samu słomu a před wočomaj tež słomu. Tamle w tym kuće jstwy stojachu tři woklepje, tamle w tym kuće mój wbohi słomnik, a tamle zas ta dołha podłožka z lěhanki — hdźe — hdźe wobroćić woči!? A když so w nocy na zemju lěhach, klějach a swarjach, zo bě to woprawdźe skoro do šije hańba. Njepisach skoro ničo, stawach rano hižo před skhadźenjom słónca a lećach hnydom zaso so překhodźować.

Při jednej tej překhodźowancy so potajkim sta, zo so dohladach na wulicy runje tych karanow, bańkow a pónojow, na kotrež je so wótre wóčko čitarjowe wězo hnydom na započatku tutoho nastawka dohladało.

Z tymi karanami, bańkami a pónojemi wšak ma so wěcka takle: kóždy Pražan smě měć někajki karan, po připadźe bańku, a tež pónoj — w tym so njenamaka poroka a na to njeje khostanje. Ale druhdy so stawa, zo so karan n. př. rozbije — a nětko to započnje! Hdźe z nim!? Ćisnješ-li jón na dwór, přinući će domownik, zo by sej jón wzał zaso rjenje wróćo. Ćisnješ-li jón na wulicu, zebjerje će stražnik. Ćisnješ-li jón smjećerjej na wóz, smjećeř ći jón ćisnje dele. Njewozmje jón ani za najlěpše přepiće, ma kruty zakaz. — Derje. Wozmješ potajkim karan w nocy, wuńdźeš na wulicu a stajiš jón njewobkedźbowany — nó hdźežkuli so ći wuzda. A nazajtra zebjerje jón smjećeř rjenje z wulicy, tež bjez přepića, a je derje.

Tu zaję do mnje hanibna myslička! Kak dha by było, hdy bychmoj tež mój, potajkim ja a Anča, w nocy hrabnyłoj słomnik a donjesłoj jón tamle za róžk a słomu wusypałoj!? Bjez dwěla njerjana — njeporjadna myslička a k tomu hišće přećiwo zakonjej — ale přiznawam so: mni so lubješe. Ach, čłowjek bywa tak snadno špatny! Wězo — ja změju njezbožo. Zrazom, Bóh wě zwotkel, budźe tu stać patróla. Budźe chcyć, zo bych tu słomu zaso zebrał. Ja so budu wobarać, zworam naposlědk někajki rěčany njeskutk, zebjeru

mje, wotwjedu — zrazom budźe po mojej dotalnej staćanskej bjezporočnosći — ale to je mi hižo wšitko wšo jedne — ja —

„Miłosćiwy knježe — miłosćiwy knježe“ — přihna so zrazom Anča do jstwy — „ja ’žno wěm, hdźe z tej słomu! Mlokařka — ta, kotraž kóždy dźeń tamle z wozykom stoji — pječa ju rada bjerje, trjeba słanjo doma do khlěwa! Jutře jej to damy!“

„Ale je to tež wěste?“

„Wěste!“

Što mam hišće wjacy powědać!? Spjach tu nóc derje. A nazajtra rano njesechmoj potajkim ja a Anča słomnik k mlokařcy, hdyž běše so Anča wězo hišće najprjedy woprašała, hač naš dar tež woprawdźe přiwozmje.

Bě to krasny wokomik! Hdyž mlokařka nam podawaše wróćo prózdny měch, předoby mje čuće dźakownosće tak, zo wokošich mlokařcy ruku, wobjach wutrobnje jeje rjebłaka a kročach ze sylzojtymaj wóčkomaj domoj.

A doma hrabnychmoj čerstwu słomu a tykachmoj potajkim znowa. A hdyž bě słomnik hižo skoro połny, hrabnych Anču, započach hwizdać: „Na tej łucy zelenej“ a rejowachmoj hromadźe wokoło słomnika susodsku, hač so namaj poča wjerćeć hłowa.

To je ta cyła historija, tak kaž je so stała a kaž ju powědam. Je pěkna a časowa; sym z njej spokojom, kónču.

Jan Neruda, „Drobné klepy (kleski)“. Z čěskeho přeł. J. Wjćaz.

132.

Ptači kwas.

Dźens je sroka zwěrowana
Z nawoženjom hawronom.
Hosći wjele, znatych, cuzych
Srokec widźi kwasny dom.
Haj, braška kapon wyska tam:
Witajće wšě hosćo k nam.

Nawoženi słónči vróna,
Sowa słónči njewjesće.
Carž a škórc staj pyšnaj swataj,
Šěsć tych čestnych družkow je:
Haj, žołma, skulej, kabija,
Kawka, drózna, šćihlica.

Mužny kraholc kwasny rěznik,
Baćon šwarny tóčka je.
Kurotej pak pilnje wari,
Wustoji so na jědźe.
Haj, štož w črjopow namaza,
Zwopłokuje škrěkawa.

Po wobjedźe du na reje,
Hercy mócnje dźěłaju:
Łastojčka na husle hraje,
Škowrončk duje piščałku,
Haj, z kózłom hlejće kralika,
Na lik trubi pocpula.

Čorny kós, tón paleńčk srěba,
Hač so pjany wobkuli.
Třasłaka wón tež je zawjedł,
Łysakej so pisani:
Haj, hněwna swari čapula,
To b'dźe strašna wadźeńca.

Šěračk šěru plišku mórnje,
Kibit storči tonušku,
Sykorku sknadź žołty klesnje,
Ročk tón hrabnje za zybu.
Haj srokopjel měr z mječom chce,
Bakut pak jom' wutorhnje.

Hupak na škrjeńca so hórši,
Zo joh' hani smjerdźaka.
Zo by njedošło do pukow,
Kok'la skóržbu sudźić ma.
Haj kokula bjez swědjomja
Zasudźi tam hupaka.

Nowy wrjeskot, hercy płača,
Zo jim ćekuje zasłužba.
Ćichi michał syłobika
Skubny, a tón zaspěwa.
Haj, na to zasta rozkora:
Nasta krasna jednota.

Po ludowym spěwje.

Khwatajće, ale spěwajće! 1910.

133.

Biskup Myriel.

Lěta 1815 běše jeho Miłosć Charles-François-Bienvenu Myriel z biskopom w D.

Jónu záklepa něchtó na durje biskopoweho domu.

„Dale!“ zawoła biskop.

Durje so nahle šěroko wotewrěchu, kaž by je ze wšej mocu wurazył.

Zastupi čłowjek, sčini kročel doprědka a wosta stojo, njezawrěwši za sobu duri. Na khribjeće měješe wačok, w rukomaj dźeržeše kij. Jeho wobličo běše khrobłe, hněwiwe, mučne a hrube. Woheń z wohnišća na njeho swěćeše.

Biskop hladaše změrom na přikhadnika. Runje wotwěraše ert, chcyjo so woprašeć, čeho sej přeje, hdyž so přikhadnik z woběmaj rukomaj zeprě wo kij, přeměri starca z wočomaj a rjekny:

„Tak. Mjenuju so Jean Valjean. Sym khostanc. Dźewjatnaće lět pobych na wjeslicach. Před štyrjomi dnjemi su mje pušćili a nětko du do Pontarliera, tam su mje pósłali. Štyri dny du z Toulona. Dźensa sym wušoł štyri mile. Tu w korčmje su mje wuhnali, dokelž mam žołty pas. Dźěch do druheho hosćenca, ani tam mje njejsu wostajili. „Póraj so!“ praja. Dźěch do jastwa, dohladnik njeje mje tam pušćił. Dźěch do psyčeje budki, pós je mje kusnył a wuhnał, jako by był čłowjek, jako by tež wón był zhonił, štó sym. Chcych přenocować na polu, ale je ćma, — pomyslich sej, —

přińdźe so dešćika, wróćich so do města, zo bych so stulił něhdźe při wrotach. Hižom hotowach so lehnyć na kamjeńtnu ławku, tu mi pokaza někajka stara žona waše durje prajo: „Zaklepaj tudy!“ Tuž zaklepach. „Što je tu pola was? Korčma? Mam 109 frankow, štož sym sej w jastwje zasłužił. Zapłaću. Pjenjezy mam. Sym mučny, wšak sym wušoł štyri mile, a sym hłódny. Móžu tu wostać?“

„Knjeni Magloirowa,“ praješe biskop swojej hospozy, „přinjesće sem hišće jednu jědźnu připrawu!“

Pućowař sčini tři kročele doprědka a bližeše so lampje, stojacej na blidźe.

„Posłuchajće,“ rjekny, kaž by derje rozkazej njezrozumił, „sće słyšał, zo sym khostanc? Přikhadźam runy puć z khostańnje,“ wućeže z kapsy žołtu lisćinu a rozewri ju.

„Tu je mój pas. Žołty — widźiće? Jehodla su mje wšudźe wuhnali. Chceće, přečitajće sej jón? Wustoju so na čitanje, sym to nawuknył w kłódźe. Tam je šula za toho, kiž chce wuknyć. Pohladajće, što je tu napisane: „Jean Valjean, na swobodu pušćeny khostanc, narodźeny . . .“ to was njezajima. Pobych 19 lět w khostańni. Pjeć lět za rubježne padušstwo; štyrnaće za štyri pospyty w ćeknjenje. Jara strašny.“ Wšitcy mje tu wuhonjeja; a wy mje sem pušćiće? A njeje pola was konjenc?“

„Knjeni Magloirowa, dajće čiste šaty na łožo do spańnje!“ Knjeni Magloirowa woteńdźe rozkaz wukonjeć. Biskup wobroći so k hosćej.

„Sydńće a wohrějće so, luby knježe. Budźemoj hnydom wječerjeć. Mjeztym zo wječerjamoj, wam připrawja łožo.“

Pućowař bě widźomnje wopřimnył. Wuraz jeho wobliča, dotal rozmjerzany a hruby, přeměni so do wuraza dźiwaceho so, njedowěriweho, radostneho, a wón započa jakotać kaž člowjek, kiž je přišoł ze swojeje měry.

„Što? Hlejće! Mam potajkim wostać? Njewuhonjeće mje! Khostanca! Rěkaće mi „luby knježe“. Wykaće mi, njetykaće! Njeprajiće: „Póraj so, pso!“ kaž mi bychu prajili wšitcy. Wočakowach, zo mje wustorčiće. Tohodla sym wam hnydom rjekł, što sym do člowjeka. A wy mi kazaće k wječeri a dawaće mi łožo ze šatami, kak, to by khort! 19 lět njejsym spał we łožu! Sće to dušni ludźo! Dowolće, knjez korčmař, kak so mjenujeće? — Zapłaću, njech sej žadaće štožkuli. Sće dobry člowjek. Sće tola hosćeńcař?“

„Sym duchowny,“ wotmołwi biskop. — „Duchowny!“ znapřećiwi khostanc. „Woprawdźe duchowny tuteje wulkeje cyrkwje? Hdźe sym to měł woči, zo sym so njedohladał wašeje čapki.“

Po tutych słowach położi do kuta wačok a kij, zastorči lisćinu do kapsy a sydny so. Mjez tym zo rěčeše, stany biskop a zawrě durje, kotrež běchu wostałe wotewrěne. Knjeni Magloirowa so wróći. Bě přinjesła hišće jednu jědźnu připrawu a położi ju na blido.

„Knjeni Magloirowa," praješe biskop, położće jědźnu připrawu bliže k wohnjej a wobroćejo so k hosćej doda: „Nócny wětřik je w Alpach zymny. Zawěsće sće přemjerznył, knježe?"

Hdyžkuli wupraji słowo „knježe" ze swojim khutnym měrnym hłosom, rozjasni so z radosću khostancowe wobličo. Khostancej rjec „knježe" je samsne, kaž łačnemu podać škleńcu wody. Poniženje łačni za česćownosću.

„Ta lampa ma njejasne płomjo," přispomni biskop. Knjeni Magloirowa zrozumi a woteńdźe do biskopoweje spaŕnje po slěbornaj swěčnikaj, kotrejž přinjese ze swěćacymi so swěčkami a staji jej na blido. Wědźeše, zo to měješe biskop rad, zo so zaswěćichu, hdyž su pola njeho hosćo.

„Sće dobra duša," praješe khostanc, „njezacpiwaće mje. Sće mje wostajił pola sebje. Njejsym wam zatajił, zwolkel přikhadźam a štó sym."

Biskop wza khostanca přećelniwje za ruku: „Njebě wam trjeba mi rjec, štó sće. Tutón dom njeje mój, ale boži. Tute durje njeprašeju so přikhadźaceho, ma-li někajke mjeno, ale ma-li někajke horjo. Wy ćeŕpiće, ćwiluje was hłód a łačnosć, witajće, zastupće. Njepřijimam was pola sebje, tu je z knjezom tón, kiž trjeba wućeknišća. Wšitko, štož tu je, je waše. Što trjebam wědźeć waše mjeno. Prjedy dyžli sće rjekł swojo mjeno, hižo wědźach, kak mam wam rěkać."

Hósć pohladny ze spodźiwanjom na njeho. „Woprawdźe, wy sće wědźał, kak so mjenuju?" — „Haj," wotmołwi biskop, „wědźach, zo was mjenuja mojeho bratra." — „Haj, běch hłódny, hdyž tudy zastupich," praješe hósć, „ale nad wami dyrbju so tak dźiwać, zo sym samo na hłód zabył!" Biskop pohladny na njeho a woprаša so: „Wjele sće ćeŕpjał?"

„Ach, čeŕwjeny kabat, kula přiwjazana k nozy, deska město łoža, zyma, horcota, bića, dwoje puta za kóždе zpřećiwjenje, kłóda za słowo wotmołwy a rjećazy tež we łožu, haj samo w khorowni. Psy, haj psy su zbožowniše! A to traješe 19 lět. Dźi, budź žiwy ze žołtej lisćinu!"

„Haj," prаješe biskop, „sće přišoł z městna žałosće. Ale słyšće, w njebjesach budźe wjacy radosće nad zapłakanym wobličom pokutneho hrěšnika dyžli nad čistym wodźěwom sta sprawnych. Je-

lizo sće sej z tutoho městna ćeřpjenja přinjesł złobu a hidu přećiwo ludźom, sće hódny sobučuća; jelizo pak sće sej přinjesł pokoru, měr a wotpušćenje, sće lěpši dyžli my wšitcy.“

Mjeztym přinjese knjeni Magloirowa wječeř. Biskopowe wobličo přija nahle wjesoły wuraz hospodliweho domjaceho knjeza. „Prošu, přisydńće so,“ rjekny žiwje, kaž by hewak hosćom k blidu kazał. Biskop přečita modlitwu, potom nala poliwki. Hósć da so ze spěchom do jědźe.

„Mni so zda, zo na blidźe něčeho pobrachuje,“ rjekny zrazom biskop. Woprawdźe, knjeni Magloirowa bě na blido runje te tři nuzne jědźne připrawy položiła, mjeztym zo bě wašnje kłasć na blido wšitke jědźne připrawy, hdyž wječerješe w domje něchtó cuzy. Knjeni Magloirowa porozumi naražcy, mjelčo wuńdźe a za khwilku błyšćachu so na blidźe hižo wšitke jědźne připrawy, kotrež bě biskop žadał, symetriscy rozpołožene před kóždym, štóž sedźeše za blidom.

Po wječeri wza biskop z blida jedyn ze slěborneju swěčnikow, poda druhi swojemu hosćej a rjekny: „Dowjedu was do wašeje jstwy.“

„Khostanc dźěše za nim. Tu khwilu, hdyž dźěštej přez spaŕuju, kładźeše knjeni Magloirowa slěbro do křinki na sćěnje nad hłowu biskopoweho łoža. Činješe to kóždźičkeho wječora, prjedy hač dźěštaj spać. Biskop dowjedźe hosća do jstwy, w kotrejž bě čiste łožo pósłane, staji swěčnik na blidko a zdali so přejo jemu dobru nóc.

Hdyž bě na cyrkwinskej wěži druha hodźina wotbiła, wocući Jean Valjean. Bě jeho to wubudźiło, zo bě łožo přemjehke. Njebě na khmanym łožu hižo dwaceći lět spał, a hačrunjež bě so w drasće lehnył, njeda jemu njezwučene začuće twjerdźe wusnyć. Wjele wšelakorych mysličkow hraješe jemu we hłowje, a jedna so na stajnosći wróćeše a dobywaše nad druhimi: Bě widźał šěsć slěbornych jědźnych připrawow a wulku łžicu do poliwki, kotrež bě knjeni Magloirowa na blido położiła. Te jědźne připrawy njedawachu jemu měra. Ležachu tu, něšto kročeli wot njeho. Hdyž bě šoł přez spaŕnju, bě widźal, kak je kładźeše stara hospoza do křinki nad hłowu łoža. Je sej křinku derje spomjatkował. Bě na prawu ruku wot wukhóda z jědźeŕnje. Jědźne připrawy běchu masivne, ze stareho slěbra; hdyby je předał, by mohł wuwikować dwójcy telko, dyžli štož bě sej zasłužił w času swojeho dźewjatnaćelětneho přebywanja w khostaŕni.

Cyłu hodźinu tak wosta w dwělach a w boju. Wotbichu tři hodźiny. Wotewrě woči, zběhny so na łožu. Rozćahny ruku a přimny na wačok, kotryž ćisny do kuta jstwy, spušći nozy a sydny so. Wosta něšto mjenšinow khabłajo w tuteje posiciji, potom stany, hišće něšto mjenšinow wosta stojo bjez toho, zo by so rozsudźił a nasłuchaše: w khěži bě cyle ćicho. Potom tykny sej črije do kapsy, sćahny wačok z rjemjenjemi a wza jón na khribjet. Zatajejo dych a kedźbliwje stupajo, nastaji so k susodnej jstwě, kotraž bě biskopowa spańa. Durje běchu přizačinjene: biskop njebě jich ani za sobu zawrěł. Valjean sćahny sej čapku do čoła a dźěše spěšnje runy puć ke křincy, njehladajo na biskopa. Kluč tčeše w duričkach, wotamkny je. Prěnja wěc, ktoraž jemu do wočow padźe, bě korbik ze slěbrom; wza jón, dźěše z rychłej kročelu přeze jstwu, bjeze wšeje kedźbliwosće, a njedźiwajo na šum, kotryž z tym nastawaše, dźěše k woknu. Hrabny swój kij, wuskoči z woknom, skhowa slěbro do wačoka, w skoku přeběža přez zahrodu, přeleze přez płót a skhowa so.

*

Nazajtra, při skhadźenju słónčka, překhodźowaše so biskop po zahrodźe. Knjeni Magloirowa přiběža rozhorjena k njemu.

„Biskopska Miłosć! Je ćeknył a slěbro je nam wotnjesł. Hlejće, tule je přelězł!" Biskop stoješe khwilku ćiše, potom pozběhnywši zamyslenej woči rjekny změrom: „Předewšim je hišće prašenje, hač bě slěbro naše. Dawno sym je z njeprawom pola sebje khował; słuša khudym. A tón čłowjek je khudy."

Po małej khwilcy dźěše biskop snědać k samsnemu blidej, za kotrymž bě wječor před tym sedźał Jean Valjean. Runje stawaše wot blida, hdyž něchtó zaklepa na durje. „Dale," zawoła biskop. Durje so wotewrěchu. Třo mužowje dźeržachu za khornań štwórteho, štwórty — Jean Valjean.

Biskop přistupi k nim tak žiwje, kaž jemu dowoleše jeho pokročiła staroba. „Ach, to sće wy!" praješe, hladajo na Jeana Valjeana. „Jara mje wjeseli, zo was widźu. Słyšće, wšak sym wam tež dał swěčnikaj, stej slěbornaj, kaž wšo druhe. Čehodla njejsće sej jej wzał z jedźnymi připrawami?"

Jean Valjean pozběhny woči a pohladny na biskopa z wurazom, kajkiž njemóže wuprajić žadyn čłowjeski jazyk. „Tak je tón čłowjek prawdu rěčał, Waša Miłosć?" wopraša so stražnik. „Zetkachmy jeho; zdaše so nam być kaž ćeknjenc. Zadźeržachmy jeho, přehladachmy a namakachmy slěbro..." „A wón je wam prajił," rěčeše biskop

z posměwkom, „zo je to jemu dał stary duchowny, kiž bě jemu nóclěh poskićił? A wy sće jeho sem přiwjedli? To je njedorozumjenje.“ „Tuž móžemy jeho pušćić?“ „Wězo,“ wotmołwi biskop. Stražnicy pušćichu Jeana Valjeana, kiž stupi něšto kročelow do zady. „Je to wěrno, zo su mje pušćili?“ poręča z ćicha, kaž rěča ludźo spicy. „Haj, sy swobodny, njejsy słyšał?“ rjekny jedyn ze stražnikow.

„Luby přećelo,“ wobroći so k njemu biskop, „prjedy hač woteńdźeće, wozmjeće sej swojej swěčnikaj! Tu staj.“ Dźěše k wohnišću, wza slěbornaj swěčnikaj a poda jej Jeanej Valjeanej. Jean Valjean třepotaše na cyłym ćěle. Mechaniscy wza swěčnikaj a wšón zamotany zhladowaše na njeho. „Dźiće w měru!“ rjekny jemu biskop. „A zo bych njezabył, luby přećelo, přińdźeće-li hišće ke mni, nje.e trjeba khodźić ze zahrodu. Móžeće přecy přikhadźeć a wotkhadźeć z durjemi z wulicy. Zawěramy je wo dnjo a w nocy na klinku.“ Potom wobroći so k stražnikam a doda: „Knježa, móžeće hić.“

Stražnicy so zdalichu. Jean Valjean čuješe, zo je blizki womorje. Biskop k njemu přistupi a rjekny šeptajo: „Njezapominajće, njezapominajće nihdy swojeho sluba; dał sće słowo, zo wužijeće tych pjenjez k tomu, zo byšće so stał z porjadnym čłowjekom.“ Jean Valjean njemóžo so dopomnić na žadne sluby spodźiwa so. Biskop wupraji tute słowa wosebje doraznje. Swjatočnje doda: Jeano Valjeano, mój bratře, wot nětka přestawaće słušeć złu a překhadźeće do mocy dobra. Sym wašu dušu kupił. Wuhonjam z njeje ducha ćmy a wotedawam ju Bohu.“

Victor Hugo. Z romana „Les misérables“ („Bědni“), přeł. J. Wićaz.

134.

Wječorne rudźenje.

Słónco za horami lehnyć khwata,
Ptačik w lěsu sebi wusnył je:
Łysačk zaškrěča raz hišće z hata,
Hdźe pak pokoj mój mi, hdźe mi, hdźe?

Z wěžow po kraju so swjatok zwoni,
W horach zwonow wothłós k měrej dźe;
Do wsy do hródźow skót pastyř honi —
Hdźe pak pokoj mój mi, hdźe mi, hdźe?

Hwězdy na njebju so pasu ćiše,
Měsac baje jim a wodźi je,
Sony čłowjekam do myslow piše —
Hdźe pak pokoj mój mi, hdźe mi, hdźe?

Z woknom do hwězdneje nocy hladam;
Njebjo w miłym měrje módre kće —
Z ćežkej myslu na stoł skoržo padam;
Hdźe pak pokoj mój mi, hdźe mi, hdźe?

J. Ćišinski, Z křidłom worjołskim.

135.

Swjatkowny wulět do Lubnjowskeje a Komorowskeje strony Dełnjeje Łužicy.

Dokelž běch hižo někotre lěta wjacy w lubych serbskich Błótach lubnjowskeje strony a w kadźiwych wuhlowych podkopkach komorowskeje krajiny njepobył, dojědźech tam w krasnym swjatkownym času, zo bych tam w Błótach čerstweho serbskeho powětra a pola Komorowa wuhloweho kada so nasrěbał a wobhladał, kak so tam w Błótach serbska narodnosć bědnje wo žiwjenje bědźi. Wobě stronje stej na nawječornych mjezach serbskeho krajika, a hižo wo 100 a wjacy lět so bědźitej wo byće a njebyće.

W Lubnjowje a Błótach.

Lubnjow nabywa přeco bóle napohlad barlinskeho předměsta, a słyšiš tam tež přeco wjacy po barlinsku a židowsku so rozrěčować hač po prawoněmsku a serbsku. Hosćenc, do kotrehož załožich, měješe dospołnje barlinskeho kolorita a powětra. Piwo njeběše hubjene a jědź njeběše dobra, woboje pak po wulkoměšćansku selene drohe. K wječeri mi narěča hosćencaŕ lubnjowsku delikatesu: błótowske mjeńki w kisałym sypotatym, kiž pak běchu tak suche, swižne a twjerde, zo mi w šiji tčace wostawachu a zo dyrbjach něšto króć porskać, zo so njebych zadusył, ale je zaso do šklički składł, z kotrejež běch je brał. Spał pak sym tam derje dosć, dokelž běše móšnička hišće połna a tuž mysličká spokojna.

Ŕańše słónčko zakłapa ze swěćatej pruhu do wokna a zawoła: Zaspanco, stań, stań, won do Błotow ćahń! — Stanywši wupich rańši kofej, wobhladowach sebi městačko, wupytach row delnjoserbskeho basnika a poslednjeho lubnjowskeho serbskeho fararja Stempela, stupich do cyrkwje, zo bych tam pohladał na wobraz tutoho na-

šeho wótčinca, postorčich knihařnika Bruchmanna, z našeje serbskeje wustajeńcy w Drježdźanach mi derje znateho. Tón mi slubi Stempelowy wobraz fotografować a nam poskićić, zo bychmy jón móhli we „Łužicy“ a „Slov. Přehladźe“ swojim čitarjam pokazać. Tola tajke slubjenja su stajnje lóžše hač dopjelnjenja. Tak čakam a čakam nětko na tutón wobraz, kaž hižo čakam wob dwě lěće a dźeń na fotografiju mi slubjenu: wobraza limborskeho spisaćela, fararja Křesćana Henniga we Wustrowje, sławneho połabskeho lexikografa († 1719), kiž we wustrowskej cyrkwi při wołtarju wisa: snano mje z woběmaj k lětušim hodom překwapja!

Zhoniwši, zo ma Lubnjow wot něšto lět přez prócowanje swojeho nětčišeho wysšeho fararja pěkny „błótowski musej“, dostupich tam, wobdźiwjujo jeho žadnostki, kotrychž běše přeco hižo dosć; najbóle mje zajimowachu serbske wěcy, kiž tam su, kaž rjane fotografije a wobrazy delnjoserbskich drastow, wosebje z błótowskich stron, někotre starše serbske knihi, wosebje 2 eksemplaraj Hauptmannowych spěwarskich „Lubnjowski sarski sambuch“.

Wokoło 10 hodź. k čołmarjam při lubnjowskim přistawje dostupiwši, wotnajach sebi za 5 hriwnow z přilubjenjom jědźe a pića na přidawk, wjesłowarja ze serbskim mjenom, skočich do jeho čołma a při krasnym wjedrje a njekrasnym kałanju błótowskich kuntworow abo konturlicow, jědźechmoj z wjesołej, spokojnej myslu a w přećelnym „rozgranjanju“ po „stšujach“, „groblach, cerach a groblicach“ nutř do Błótow, do lubych mi wot młodosće — Błótow.

Dźěd mojeho „pśewjadnika“ běše kruty serbski hospodař w Bórkowach był, jeho nana kisałe kórki do Lubnjowa zwabichu, wón rozumješe a rěčeše hišće serbski, jeho syn, mój čołmař, saha ze swojim „wjasłom“ za pjenjezy tak husto hač jeho žadaju, k ranju won k dźědowskemu statokej w Bórkowach, njemóže pak hižo wjacy — serbski. Wjezech so wot Lubnjowa po wšelakich groblach, wosebje po „Nowej rěcy“ (němski: Prinz-Wilhelm-Canal) a po Lěžanskej grobli, nimo lubnjowskich kupow, najprjedy na „Lědy“, do znatych „błótowskich Bjenatkow“. Tam, kaž bě mi znate, wot dawna „Serbstwo“ domrěwa a — domrěwaše woprawdźe, wěje tam po cyłej šerokej wsy barlinski duch, serbsku drastu su tam Serbowki hižo zwjetša wotpołožiłe a troja so po měsćansku, chcedźa być knjenje, barlinařki, jazyk wjerći so jim po barlinsku. Dorosćeni pak rozumja zwjetša hišće serbski, někotři, kaž na př. wobsedźeř najwosebnišeho lědźanskeho hosćenca z mjenom Rychtař,

40-lětny muž, a druzy — rěča samo hišće serbski, nic se swojimi, ale z Bórkowčanami a druhimi Serbami, hdyž so z nimi zetkaju a tamni z nimi serbski započnu.

Tu pak zdaše so mi runje tak, kaž před 200 lětami w Limborčanach tehdy, hdyž wustrowski farař Kř. Hennig z prócu a latařnju Słowjana tam pytaše a stareho bura Janiška w Klenawje dosahnywši, z jeho wust swój němsko-połobski słownik zestaja, kotrehož original so w Zhorjelcu w knihowni towařstwa wědomosći khowa. A tu by runje mohł mjenowany hoscencař Rychtař, wobhonity muž, lědźansku króniku zestajeć kaž to tam pola Limborčanow w lětach 1724 a 25 činješe — hišće dźensa sławjeny Jan Parum Šołta z wjeski Žićina (n. Süten). Ale naši burja wšak pytaju swoju sławu na — druhim polu! —

Z Lěd po „Wótšowskej cerje“ při miłym wjesełym spěwanju syłobikow a druhich přećelow — ptačatkow dale wjesłowachmoj na „Wótšowsku“, štož běše prjedy hajnikownja w lubnjowskim měšćanskim „Błótu“, nětko pak je wobšěrna a wosobna błótowska restauracija; jeje wobsedźeř je Bělašk; kiž prjedy z kórkami w Lubnjowje wikowaše; bě tam hižo radna črjódka ludźi, a rědne serbske źowčo nam posłužowaše, Mariana Kórjeńkojc z Bórkow. Hdyž běch tu powobjedował — so wě, zo sebi tež šćuku skazach z błótowskim wósmužom — prajach zapłaćiwši Marianje po delnjołužiskim wašnju „hadchej“, (t. r. à Dieu!) a wona mi na to „Božemje“, a ja jědźech dale nutř do błótowskich wyššich a nižšich wólšow po někajkej prěčnej „cerje“ do „Mutnicy“ a dale po „Palencowej grobli“ do „Kralowskich Błótow“, zetkawši tři čołmy, połne nakładźene ze sylnym wólšowym drjewom, kotrež běchu barlińscy kołodźejo pokupili.

We wodźe widźach tam a sem kćějace te rjane běłe błótowske „wutki“ a w lěsu při wodźe we wysokej trawje srjedź třćiny swižne žołte wódne lilije, wokoło čołma šuskachu rybički, wosebje „kukleje“ podobne našim šližam, pica nic za ludźi, ale za wjetše ryby, za šćuki — tola wone přeco w prawym času před čołmom ćěkachu, tak zo žadneje njewobhladach, byrnjež wudźěrał woči wjetše, hač nopaški. Suwajo so po „Abramcy“, wuzkej grobli, a potom po někajkej šěršej „cerje“, při kotrejež kóncu leži kralowska hajnikownja z němskim mjenom „Schützenhaus“, kiž je tež z dobom restauracija, přijědźech skónčnje na znaty „Kanowy młyn“, hdźež poswačich pod rjanej štominu pomazku z plecom a z karančkom piwa, a mój towařščołmař nic mjenje.

Kanowy młyn leži wosrjedź najrjenšeje wólšiny cyłych Błótow, słužaceje do kralowskeho lěsa a dosahaceje hač k hajnikowni pod „Dubom“; posledniša běše prjedy zakryta w ćišinje najkrasnišeje dubiny, nětko pak tam wokoło njeje jenož hišće 4—5 sylnych dubow stoji. Kanowy młyn pak njeje wjacy młyn, ale kaž „Dub“, kralowska hajnikownja z restauraciju — młyn bu pokupjeny wot knježeŕstwa a do hajnikownje přestworjeny.

Wotpočnywši a wokřewiwši so, jědźech na lipjansku stronu po někotrych mjeńšich runych cerach bjez mjena; přez wysoku ćěmnu wólšinu, wobaracu horcemu słóncu a přińdźech přez „Wisćanku“, wotležanu a małohdy wobjězdźenu groblu zaso na „Mutnicu“ a „Lěźansku groblu“ nimo lubnjowskeho měšćanskeho lěsa a łukow, połnych wysokeje trawy a wobhladawši z daloka zaso „Wótšowsku“, k wjećeri znowa założich do Rychtarjec hosćenca abo hotela na Lědach; je to woprawdźe po měšćansku zarjadowany wosebny etablissement ze salomaj, wulkim a małym.

Wulki je z wobrazami sakskich kurwjeŕchow pyšeny a mały ma sćěny wobwěšane ze wšelakimi mjenšimi a wětšimi wolijowymi wobrazami barlińskich molerjow, kotřiž tam pódla we wosebitej, wot Rychtarja za nich natwarjenej rjanej khěži bydla a při tym z wjetša sceny Błótow a Błótowskeho žiwjenja wobrazuja. W njej je 25 jstwow za molerjow a tež druhich, z połnej pensiju za 4—5 hr. wob dźeń; jara tunje a dobre přebywanje! Jědź je wubjerna.

Wšitko sebi wobhladawši a powječerjawši, so po lěźanskej grobli a Górješowje, z kotrejež je pěkny hród hrabjow z Lynaŕderje widźeć, a po kotrejž wjele drjewa so pławješe k hrabinskemu rězakej — zašo do Lubnjowa wróćichmoj; při tym ja hišće wobhladach a sebi wobhladach wšitke mnohe, a z wjetša jenajke błótowske čołmy, kotrež w Lubnjowskim přistawje abo jězdźidle stojachu. Tute čołmy w lubnjowje wěsty Franc Lubchol, a na Lědach třo burja dźěłaju, a wob lěto raz, a to srjedu w póstnicach wiki bywaju z nowymi a starymi čołmami w Lubnjowje.

W Komorowje a Kóšynje.

Nazajtra z Lubnjowa nimo Kalawy jěducy a dopomniwši so na wćipneho kalawskeho hosćencarja z lěta 1878, kiž tehdy wšudźe za mnu a mojim towaŕšom khodźeše, zo by zhonił, hač chcemoj kalawske škoŕnje abo što druhe kupować, dojědźech prosto do Komorowa abo, kaž lud pola nas praji, do Złeho Komorowa. Čehodla su jemu naši prjedownicy narjekli „złemu“, njewěm; hdyž ja tam

bywach w młódšich lětach, ženje njejsym pytnył, zo by był zły, nawopak, rad wopytowach tam přeco staruškeho swěrneho wótčinca, kapłana Kózlika, poslednjeho serbskeho duchowneho w Komorowje. Dźensa wězo, po tym zo je w měsće a po wokolnosći twornjow narostło kaž hribow, brunicowych podkopkow daloko a šěroko, jama so wuryła při jamje — by so Komorow skorje zły hodźał mjenować; wjele cuzeho dźěławeho ludu je so tam naćahnyło, a njerědko stawaju so tam bića a kałanja. A serbska narodnosć je tam tež skoro hižo zabita a zadušena.

W hosćencu pak, do kotrehož běch zastupił, zo bych tam dźeń a noć wostał, běše wulka kordija. Wjele wobsedźerjow twornjow a podkopkow, wjele kupcow a překupcow z daloka, kotrymž wšitkim bohatstwo z wočow a porstow hladaše, měješe tam někajki zjězd.

Dźiwach so, kak je so tuto měrne ratařske městačko, kajkež běše hišće za čas stareju Libuše a Kózlika, tak ruče dospołnje přeměniło. Je tam w twornjach a podkopkach tež wjele pólskich dźěłaćerjow, a za nimi su někotři pólscy rjemjeslnicy, překupcy a korčmarjo přićahnyli. Při torhojšću w najwjetšich nowych klamach widźach pólske napisma, w jednym woknu: ubrania dla robotników, a w druhim: polska usługa, a wyše duri: Kubaczek. Tola tež dwaj židaj mataj pólske napisma, a wot pólskich dźěłaćerjow najbóle wopytana je korčma Polaka z mjenom: Szwejda. Wězo staj tež katolski duchowny a katolki wučeř pólskeje rěče swědomaj, štož pak je tež cyle nuzne, hewak tam swoje přisłušnosće njebyštaj móhłoj dopjelnić.

Tak tu mócnje w cyłej wokolnosći pólskeho ludu a pólskeje rěče přibywa. Přetož přeco wjacy pilnych dźěłaćerjow trjebaju mnohe te jamy, huty a twornje do koła wokoło města; wot Němješka přez Kóšynu a Kóšynku do Žarnowa a Sedlišća, wot Sedlišća přez Rań do Murjowa a Wórlicy, a we wsach znutřkach tutoho koła runje wopisaneho — a pilni a tuni dźěłaćerjo Polacy su.

Woni so tež swojeje narodnosće, maćerneje rěče a cyrkwje kruće dźerža; ze Serbami pak nimaju wobkhada ani zwiska; tu z burstwom Serbstwo mócnje woteběra a hinje. Wšak su twornje za Serbstwo kaž za burstwo mohł rjec jěd, kotrehož njeznjesetej ani to ani wono. Najlěpje so serbska narodnosć a rěč dźerži w Bukojnje a w Kóšynje, dokelž su tam z dźěła hišće zamožići burja . . . Su drje tež hišće we Wjescy, Komorowskim předměstu, we Wórlicy a druhdźe čisto serbske swójby, hdźež so domach samo z dźěćimi

serbski rěči, ale přeco lěta a mjenje jich bywa... Wulećach dźě sebi z Komorowa někotry króć na wsy, wosebje do Bukojny a Kóšyny, Žarnowa a Rowneho, hdźež je pilny, němski wučeř ze serbskim mjenom Pawlica, kiž wobšěrnu němsku króniku města Komorowa a wokolnosće piše; 14 zešiwkow je hižo wudał.

E. Muka, Łužica 1903.

136.

Hola.

Hdyž chce nas zyma spóžerać,
Hdyž wějo ćmi so w polu:
Štó lěsa khwalbu njespěwać,
Štó chcył mi zacpić holu?
Stup, towaršo mój předuty,
Do jstwički ćišišeje,
Do stołpatej' pój drjewiny,
Hdyž w polu wućek njeje.

O hola, zymy skludźeřka,
Štó njewě, kak nam słužiš?
Přez wopor twojoh' bohatstwa
Najhóřkšu zymu stužiš;
Hdyž khwatajo do ćopłej' jstwy
Połmódri huhotamy:
Dha wěmy, što ći dołžimy,
A što na tebi mamy.

Dha hordź so w włóskach zelenych,
Kiž twoje dźěći pyša;
Hordź so do časow šedźiwych,
A kaž će sněhi tyša
Twój njewjestny wěnc njezblědnje,
Hdyž lěta khód sn minje,
Hdyž wo krónu haj žaruje
A krasnosć łukow zhinje!

H. Zejleř, Zhrom. spisy II.

137.

Běžina Łuka.

Běše krasny julijski dźeń, jedyn z tych dnjow, kotrež jenož tehdy bywaju, hdyž je so wjedro dołho wobstajniło. Z najzažnišeho ranja je njebjo jasne; raniše zerja so njepyrja kaž woheń: rozliwaju so z cunim rumjencom. Słónco — njewohniwe, njerozžehlene kaž w času žahaceje suchoty, njebłukobahorowe kaž před wichorami a njewjedrami, ale swětle a přećelnje błyšćate, — měrnje płowa pod wuzkej a dołhej mróčałku, čerstwje so přeswětla a ponórja do jeje lilijoweje młhy. Hornja ćeńka kroma rozćehnjeneje mróčałki

zabłyskuje z hadźikami; jich błyšć podobja so błyšćej kowaneho slěbora. Ale hlej! zaso linychu so hrajace pruhi, — a wjesele, wulkotnje kaž lećo, pozběhnje so mócne swěćadło. Wokoło připołdnja wozjewja so z wjetša mnohosć kulojtych, wysokich mróčelow, złoćiwošěrych, z něžnymi běłymi kromami. Podobnje kupam, rozmjetanym po bjezkónčnje so rozlatej rěcy, je wobběhowacej z hłubokopřehladnymi rukawami runeje módriny, so wone skoro z městna njehibaju; dale k wobzorej wone spłowaju, so hromadu ćišća, módriny mjez nimi hižo wjacy widźeć njeje; ale wone su tež tak lazurne kaž njebjo: su wšě přećehnjene ze swětłom a ćopłotu. Barba wobzora, lohka, blědźelilijowa. so cyły dźeń njezměnja a je koło wokoło jenajka; nihdźe so njećěmnja a njewjedro so njesćahnje; lědma so něhdźe z horka dele módrojte smuhi ćahaju: — to skoro njepytnjomny dešć saje. K wječoru zhubjeju so tele mróčele; poslědnje z nich čornojte, njewobmjezowane, kaž dym, lěhaju so w róžowych kupkach z napřeća khowaceho so słónca, na městnje, hdźež je so wono ponóriło tak spokojnje, kaž bě so spokojnje na njebjo zběhnyło, stoji krótki čas čeŕwjene swětło nad poćěmnjenej zemju, a něžnje mikotajo, kaž wobhladnje njesena swěca, so wječornička na nim zažehla. Na tajkich dnjach su wšě barby zmjehčene, swětłe, ale njekałate, na wšěm leži wotbłyšć někajkeje hnujaceje cunjoty. Na tajkich dnjach bywa druhdy horcota jara sylna, haj druhdy so samo „pari“ na spadach polow, ale wětr nakopjenu žahłotu rozhonja, roznoša a wichorywjerćele — njedwělne znamjo wobstajneho wjedra — ćahaju z wysokimi stołpami po drohach přez rolu. W suchim a čistym powětrje wonja po połonje, syčenej róžcy, hejduši; ani hodźinu do połnocy so žaneje włóžnoty nječuje. Tajke wjedro přeje sebi rataŕ za žně.

Runje na tajkim dnju honjach raz za ćećorami w čerńskim wokrjesu tulskeje gubernije. Nadeńdźech a natřělach dosć dźiwiny; napjelnjeny wačok mi njesmilnje ramjo režaše; ale hižo běchu wječorne zerja pohasłe a w powětře hišće swětłym, hač runje wot pruhow skhowawšeho so słónca wjacy njerozjasnjenym, poča so zymny sćěn sćahować a rozliwać, jako skónčnje wobzamknych so domoj wróćić.

Iwan Turgenjew. Ze „Zapiskow hońtwjerja přełožił Jan B. Pjech.

138.

Jěra staroba.

Je na dnju swjateje Genovefy.

Wichoraty dźeń. — Njemdra, bojazna běše to nóc; z mócnym dychom hwizdachu hač do ranja połnócne wětry a přez wumoco-

wany kraj waleju so stajnje hišće nowe a nowe sněhowe žołmiska z běłej ćmu kryjo struchły dźeń. Do wysokosće murjow kopja so wějeńcy, nahe štomy stonaju, pod howrjenjom třepota w dolinje so tulata wjeska. —

Připołdnju so mróčele roztorhachu, sněh přesta padać, ale wětr howri dale, z třěchow so wěje we wysokich trubjelach sypotaty sněhowy proch.

Štóž njetrjeba, z khěže njestupi — a štóž wuńdźe, khwata spěšnje zaso pod třěchu.

Dźěći měrja ducy ze šule nawěty sněh. Tu zawali so tutón do zymneho pjerja, tamón wotřase so kaž mokry pos a storčiwši zmjerzłej rucy hłuboko do zaka, spěcha wokoło zahrodneho płotu po wuzkich, hłuboko zawětych šćežkach domoj. Jenož hłowy drobnych jich postawow su widźeć, kak spěchajo dyrkotaju nad smuhami wysokich nasypow; tak wysoko kopja so sepje wusypaneho sněha.

Burja njepušća drjewjane łopače ani z rukow — zawěte šćežki wusypuja wob dźeń wjacy króć.

Ćežcy wleča so po wjesnej drózy knježske wozy. Kolesa skiwlo kwiča, zarywajo so hač do wóskow do běłych sněhowych sepjow. Konje wjerća njeměrnje ze zawětymaj wušomaj a wobkusuja polodźene wojo. Mróz wěša so jim na nós a mikawče a cyłe ćěło zda kaž so z wapnom polate.

A zaso třepota z hustym, wěčnym sněhom powětr. Pod běłej jeho ćežu zhibuja so třěchi, pikota kryw; z hrabjemi wothrabuja běłe poslešćo, zo njeby tak tłóčiło.

Za wjesku wšo běłe, wšudźe běłe, na hórkach a w dolinje, kołowokoło šěroko daloko ta bjezkónčna njepřewidźomna, woko slepjaca swětła dalina.

Kehelate kopcy lišća so z běłymi žołmami k zniženemu njebju, so wijace hłuboke puće so zhubjeju, doły su pomjeńšene, zwyšene su hórki — sněhi rostu do njebja. Štomy płowaju hižo jeno kaž kulojte keřčki ze swojimi krónami w bjezkónčnym powodźenju sněha; nihdźe zwuka, nihdźe žiwjenja — wšudźe, wšudźe jenož ta błyskotata mnohosć běłych ćěličkow kaž z křudom šwihanych z praskacymi zwukami orkana.

Tež hawrony a wutrajne wróny su wopušćiłe prjedy lubu, dźensa tak struchłu, za žiwjenjom jim łakatu zymsku přirodu. Ze sylnymaj křidłomaj bědźa podarmo ze zasakłymi napadami wětra a wujachlene, wuskrjudźene měrja so w nakłonjenym, motatym

lětu do ćišiny dworow; tam rozražuja wuhłódnjene z njemdrym pyskom zmjerzłe konjace hruzliki.

Wokna khěžkow hladaju kaž wobělene slepje do zymy; jenož kudźerjawy dym nad zawětymi třěchami wudychuje pod krywom drěmace žiwjenje.

Pola hatka sedźa, bjez zmysła za wšo to, husy. Zaspane stoja na jednej, do sněha zarytej nozy, a pysk skrywši pod pjerjo, spłuwaju z posněženej zemju do sameje, lědma rozeznajomneje běliny —

Nastawa ćmička.

Po zawětej šćežcy so napinajo čeŕcha k hatej do rubišćow zababjena stara Rybakowa.

„Hdźe chceće, ćeta?“ zawoła na nju Błažec kmótr.

Stróžiwši so storhny so ze swojeho čeŕchateho hića a swojich ćežkich mysli.

„Sym poła zwóńka pobyła a nětko hladam za husymi.“

Suchi, torhaty kašel přetorhny jeje rěč.

„Byšće so wupoćić měła; kašlujeće.“

„Ale hdźe tež to bych so wupoćiła? W tej lódzymnej komorje?“

Błažec kmótr mikny z wokom a wuhlada na zmoršćenymaj licomaj hišće so błyšćate slědy sylzow.

„Płakaće.“

„Ale što, płakam? Jenož to žiwjenje dopłakuju. Njeje dnja, njeje hodźiny, ani nocy, zo njebych płakała. Tajke njejsym sebi swoje stare lěta mysliła“ — zdychny staruška a bjezmócnje suny ze suchej, wot drjenja sćehnjenej ruku wo suknju. „Dwěmaj knjezomaj je ćežko słužić. Njejsym doma ani pola Khrystofa, ani pola Rybakec. Tam spju, tam jěm, a dźěłać dyrbju tam a tež tam. Što so našmjatam a nasłužu za tón cyły luby dźeń. Hdyž sym młoda była, to wšak njejsym tak wustawała, kaž to nětko wustawam. A lědom so sydnu, mje hižo zaso do něčeho ćěrja — — Zlě so mam mój luby Mikławšo, zlě — —“, wutrě sebi staruška ze swojimi małymi kósćikami swojej woči. „Njech za husymi hladać du! A nětkle! W tutym sněhu — za husymi hladać. Tři dźěći maju, strowe kaž ryby, a mje staru šmjatawu wowku sćelu po husy — — — A w tajkimle wjedrje! — — Hihihi! Haj wo nju so njestaraju, — jenož sedźa a w ćopłym zhódawaju, kotra ma rjeńšu suknju! Ha — ha! Božo na njebjesach, hdy budźe to jenož ke kóncej, hdy budźe to tomu kónc? Ha — ha — ha pytaj je! Husy, husy — haj! To maju rady! Hdyž jenož njebych trjebała w tym sněhu tak łazyć — — Haj, wšak haj! Nó, tak božemje, Mikławšo! — — —“

Štaruška wołaše hišće něšto króć na husy kaž na dźěći a machajo z ruku na prawicu a na lěwicu, šmjataše so za husymi do napoł wotewrěnych wrotow.

Hdyž začinješe wrota, ćehnješe so za njej hižo nócna ćma. Wětřik zadu a zmjeće z třěchi wysoku sep sněha před wrota.

Přełožk z Al. Mrštíkoweje króniki „Rok na vsi". Přel. serbske blido na Pražskich Vinohrodach. Łužica 1906.

139.

Serbski nakładnik Jakub Herrmann.

Hdyž hišće we złotej Prazy přebywach, zo bych ducha a wutrobu na wažne powołanje přihotował, překhodźich wjele króć wosebje tamne wulicy, w kotrychž su najwjetše knihikupstwa. A dźiwna wěc, mje zajimowachu prasuche napisma nowych knihi, wo kajkežkuli wědomosći jednachu. A wěm so hišće dźensa na mnohu tam wupołoženu knihu dopomnić. Z woprědka činjachu na mnje najsylniši zaćišć mjena spisaćelow, a tajki profesor — profesorojo z wjetša knihi pisaju — tajki profesor, kotrehož wšelake titule měјachu na napismje lědma ruma, bě mi tehdom bjez mała něšto wjac dyžli čłowjek. A tak so sta, zo sym dosć husto přewidźał, što bě tam cyle delka w poslednim rjadku ćišćane, mjenujcy słowčko „nakład". A tola ma tuto słowčko, kotrež so tak ponižnje w poslědnim kućiku khowa, wulki, wažny wuznam. A tež ja sym do toho přišoł.

Běch mjenujcy sej zwěrił, tež sam knihu napisać, a nětko bě moja cyła a jenička žadosć, ju ćišćanu widźeć. Ale — ale štó budźe ju nakładować? Jedyn z mojich wučerjow mi radźeše, zo bych so pola Tempskeho w Prazy wopprašeć spytał, a chcyše tež moju próstwu podpjerować. Tola to bě podarmo. Wobroćich so do Lipska, wot tam dostach radu, redakciju němskeho „słowjanskeho archiva" prosyć, zo by ju do swojeho časopisa přijała a potom wosebity woćišć zhotowić dała. Ale tež to so njeradźi. Skónčnje přepodach rukopis Michałej Hórnikej za Maćicu Serbsku. Ale tež Maćica so khětro wotlakowaše a rukopis měješe so najprjedy wot wosebiteje komisije swědomiće pruhować. To so ani Hórnikej nochcyše spodobać a — Hórnik přija sam na swoje risiko cyły nakład a mi wotpadźe ćežki kamjeń wot wutroby. Telko prócy, časa, woporow a wutrajnosće sej žadaše, nakładnika serbskeje knihi namakać.

A z toho časa wěm ja derje, što ma słowo „nakład“ na sebi a tohodla sym so pjera přimnył, zo bych wopomnił a rozpomnił zasłužby, njezachodne zasłužby najwoporniwišeho serbskeho nakładnika: Jakuba Herrmanna.

Prěni króć jako horliweho serbskeho wótčinca spóznach našeho wosławjenca při slěbornym měšniskim jubileju našeho njezapomniteho Hórnika lěta 1881 při krasnym swjedźenju w něhdušim Lauec hosćencu w Budyšinje. Słyšu to mohł rjec hišće dźensa, kak Hórnika jako wučerja serbskeje rěče a serbskeho pismowstwa khwaleše a sławješe. A to z dobrym prawom. Hórnik bě wučeŕ nic jeno z ertom, ale tež ze skutkom. Słowa pohnuwaju, přikłady ćahnu. To směmy wo Hórniku prajić. Hórnik je mjez druhimi tež wosebje wulke pjenježne wopory za naše pismowstwo přinošał. A jelizo tež našemu jubilarej njebě móžno, z pjerom za serbske pismowstwo wjele skutkować — znajemy pak tež jara rjane wudźěłki z jeho pjera — dha je tola tež mnohi serbski spis hakle přez njeho na swětło wušoł. Haj, njepraju přewjele, ale skerje hišće mało, hdyž wobkrućam, zo bě někotrežkuli serbske pjero dawno zezerzawiło, njeby-li naš jubilar so wo to starał, zo by, štož so dobreho pisa, tež w ćišću wudało. Ze złotej wutrobu a z darniwej ruku je sobudźěłaćerjam serbskich časopisow a serbskim basnikam ruku wodźił a hdyž so tak husto z khwalbu spomina na basnje a wudźěłki serbskeho ducha a pjera, mamy tež wšu winowatosć, jónu zjawnje a sprawnje česćić toho, štóž je nam tute dźěła hakle přistupne sčinił. A tak je kanonik Herrmann dobry a dźakowny šuleŕ našeho Hórnika, sćěhujo přikład swojeho wučerja wosebje jako nakładnik.

Skoro samo so rozumi, zo je naš wosławjenc tež dobry znajeŕ pismowstwa, kotryž dobre a mjenje dobre derje rozeznawa. To smy z jeho ertnych rozmołwow wjac hač jedyn raz spóznali. Toho dla płaći tež jeho słowo wjele. Wěm so dopomnić, zo je cyle krótke wuprajenje jeho erta jara dobre sćěhwki měło a k dźěłu na roli serbskeje literatury pohnuło. Tajki nastork je tež staršim přeswědčenym dźěłaćerjam trěbny, tajka ertna derje měnjaca kritika a tajke zrozumliwe pohnuwanje je mnohim wužitne, přetož to je dosć často jeničke myto serbskeho spisowaćela.

Štóž so za serbske pismowstwo zahori, zahori so wěsće tež za wšě druhe narodne a nabožniske potrěbnosće swojeho ludu. Tak tež kanonik Herrmann. Wo tom wědźa powědać serbscy studowacy, Towaŕstwo Pomocy, towaŕstwo swjateju Cyrilla a Methodija, towaŕstwo „Serbowka“ w Prazy, wosebje pak Maćica Serbska

a naš serbski dom. Njewěm a njemóžu rozsudźić, ale směm drje na poł wěsće zhódać, zo je wón jako wosadny duchowny wulki wliw měł na to, zo mamy z jeho wosady wjac hač jednoho zdźěłaneho Serba, kotryž je so hižo we mnohim nastupanju jako swěrny narodowc a dźěłaćeř wupokazał. Młoda mjehka wutroba přijima snadnje dobre zaćišće a te wostawaju čas žiwjenja: su podobne njewuhašomnemu pismej, kotrehož móc ani złósć tak bórzy njezniči. Wo mnohich, jara mnohich woporach našeho jubilara za wšě należnosće našeho narodneho žiwjenja nochcu a njemóžu pisać, wjele z nich je zjawnje mjenowanych było, mnohe pak chce nadobny darowaŕ wěsće tež zamjelčane wostajić. Jeno na jednu, a to zawěsće nic najmjenje ważnu stronu jeho powahi dyrbju hišće pokazać.

Serbjo bydla bjez mała jeno na wsach, a to zadźěwa wuwiwanju zdźěłanosće njemało. Runje srjedźišćam wšeho wědomostneho, literarneho a wumjełskeho žiwjenja w residencach abo sydłach swojich mnohich wjeŕchow maja so Němcy dźakować, zo maja tak nahladnu zdźěłanosć. Cyle podobnje płaći to tež wo biskopskich městnach a klóštrach. Nam Serbam bohužel ani jene tajke srjedźišćo wostało njeje. Ćim ważniše a zasłužbniše je potajkim to, zo su někotři z našich na wsach přebywacych wótčincow swój dom serbskim narodowcam a přećelam našeje wěcy wotewrili, přistupny a wulcy přijomny sčinili. Starši kaž n. př. kantor Hicka, naš sławny hudźbnik Kocor a druzy, njemóžachu ženje dowukhwalić hospodliwosć Handrija Zejlerja, kiž we swojim času lěto wot lěta wulki dźěl serbskeje inteligency do swojeho domu witaše. Kajki wjesoły, zahorjacy, nadźiju stajnje z nowa zbudźowacy a k skutkam napominacy a posylnjacy duch tam knježeše, to njech wopowěduja ći, kotřiž su to sami nazhonili. Cyle podobnje skutkowaše tež naš njezapomnity Imiš. A po tutym přikładźe zhromadźeše tež naš Herrmann hdys a hdys dźěłaćerjow w serbskim pismowstwje do swojeho domu, a kóždy, štóž móžeše, přijimaše z radosću jeho přeprošenje, dokelž bě sej wěsty, zo budźe z lubosću witany, zo tam nadeńdźe hospodliwosć, radu a — štož móžno — tež pomoc, nadeńdźe cyle jenak zmyslenych přećelow a znatych, kotřiž so skhadźuja, zo bychu sej swoje nazhonjenja wuměnjeli, słowa lubosće, wěrnosće a trósta prajili a swoju wutrobu k nowemu dźěłu posylnjeli.

Jeno idealne, idealne nadobne zmyslenje dźě horstku serbskich narodowcow stajnje nawjedowaše a tež hišće nawjeduje. Materialneho wužitka so nichtó nadźijeć njemóže wot dźěła za naše Serb-

stwo. Ćim wužitniše, haj, ćim nuzniše potajkim je, zo so tajke ideale zašćěpjeja, haja a zesylnjuja. A k tomu je jara mnoho čisteje, njesebičneje lubosće trjeba: we wjacy wutrobach pak so lubosć k narodej hori a mócniša wona je: wjele płomješkow dawa płomjo. A to wšo dokonja wjesełe, přećelne, lubosćiwe towaŕstwo, hdźež su swoji mjez swojimi a ze swojimi, hdźež so njetrjeba kóžde słowčko wotwažeć, hdźež njeje nichtó wyšši a nichtó nižši, hdźež su wšitcy jenak zmysleni: kóždy kóždemu, kaž bratr bratrej. A duž tež z tajkeje hospodliwosće wukhadźa mnoho wužitka za našu narodnu wěc.

Jurij Libš, Łužica 1899.

140.

Hdyž z njebjes sapa woheń . . .

Hdyž hrimot wrjeskoce a njebjo sapa woheń,
Po holi wichor dźe a z pěska ryje korjeń
Tej khójnje wopušćenej a hdyž krupy bija
Ze štomow, stwjelcow płody, zo wšě zhnija:

O, styskno w holi je!

Hdy wichory pak holanow nam serbskich zbudźa?
Hdy słabi Serbja z womory zas sylni budźa?
Hdy wjeća wótcojo so krwawnje zabiwani,
Ći Serbjo, kotřiž w holi buchu zahrjebani? —

Nam hola keŕchow je!

Korjeń njewuryja nam a njerozbija płody,
Wichor nihdy njezeškodźi nam a zymne lody.
Błyski, hrimoty a wětry zbudźa nas!
Hlejće, nam so bliži rjeńši hižo čas.
Hdyž sylni słabym rucy sebi podawamy
A woheń do wutrobow sebi dodawamy:

My w holi zbóžni smy! — —
Hdyž z njebjes sapnje woheń . . . .

Jan Skala, Łužica 1910.

141.

Nócne hłosy.

I.

My nětk z čorneho lěsa wustupimy a widźimy na prawu ruku wulku kwětkojtu łuku. Měsačk ju poliwa ze swojim slěborom a jeho jasne pruhi zybola so w rosowych dejmantach. Lěsne štomy,

kiž při kromje stoja, mjetaja w dołhich čornych smuhach swój sćěn na wšu tu rjanosć. Tajka ćicha hórska łuka dyrbi hižo so wo dnjo kóždemu lubić, kiž ma čućiwu wutrobu; w nocy pak, w swětle měsačka, zda so nam wona edenska zahroda być, a my sebi žadamy tu wostać. Ale paradiziski měr tež tudy bohužel njebydli. Załošćaty hłós, kiž do wutroby rěza, zaklinči nadobo z tamneho kónca łuki. To so posłucha, kaž by tam małe dźěćo bjez hłosa zapłaknyło. Ale to su smjertne hrona. Zaječk běše před wječorom z lěsa won na łuku přiskakał, bě wot młódneje trawy khłóšćił, so na wonjatym dźećelku wjeselił a ze šěrokich łopjenow wokřewjacu rosu lizał. Hdyž měješe wšeho dosć, wosta w měrje a pokoju na łucy sedźo a mysleše na to, što by sej na blizkich polach najprjedy wobhladać šoł. Ale zady štomow a keřčkow so wukhowawši bě so liška z lěsa won přisnowała, zaječka wuhladawši za nim skoči, jeho hrabny a z wótrymi zubami daješe. Přeco słabše je zajacowe škrěčenje, a bórzy cyle woněmi tutón žałosćaty nócny hłós.

Na našim pući domoj přińdźemy nětk do brězoweho hajka. Wórla, drózn a kosak, kiž mějachu jow z wječora swoje činjenje, su so k měru podałe, žadyn miły dych njekoleba hałužki, žadne lisćičko so njehibnje. Womjelknył je ptačkow wjesoły spěw, zastało je zynčenje pilnych pčołkow.

Na zastanišću w Kubšicach parowy wóz zahwizda a z horow dołhi wothłós hwizdarjej wotmolwja.

Přede wsu je spěwanje słyšeć, wjesna młodźina tam při měsačku po rosy khodźi. Ale bohužel njemóža spěwy, kiž wot tam klinča, našu nutrnosć pozběhnyć a naše wjesele powjetšić. Młody lud, na kotrymž naša nadźija wotpočuje, spěwa jenož jara porědko rjane pěsnje, kiž je w šuli nawuknył, a wučerja wutroba boli, hdyž dyrbi připosłuchować, kak so te rjane jasne hłosy, kotrež je wón w šuli ze wšej swěrnosću wuwučował, nětko na tajke njewušne spěwy preč mjetaja. Hdyž ludźo spachu, přińdźe njepřećel a nasy njerjada mjez pšeńcu. Jako přihódne wotmolwjenje na tajke njedušne spěwy je nazdala rejenje a wołanje, swarjenje a zakliwanje słyšeć. Njeje ćežko zhódać, zo so tam někotři pjeni domoj kabłaju.

W bližšim dworje pos wuje, kaž so zda, dha so tež jemu tajke nócne hłosy njelubja. Ale tak swjeća a wužiwaja ći njewurjekniwu rjanosć lětneje nocy, kotrychž je Bóh za knježich swojeje stwórby postajił. O to je hubjenstwo, zo mohłe psy wuć!

Mjez tym je jědnaće wotbiło, a wo wsy hižo nócny stražnik trubi. Je to poslědni nócny hłós?

Nětk pak je wulki čas domoj a do łoža, přetož jutře chcu do Klukša na žabjacy koncert jěć. Bórzy w mjehkim łožu ležu, wusnyć njemóžu. Hdyž połny měsačk na njebju stoji, dha so mi ženje spać njecha. Naš kocor, ta swěrna mica, kiž tónle mój njepokoj najskerje znaje, chce mje w swojej přikhilnosći na wosebite wašnje zwjeselić. Wón je po młyńkec kocora šoł a wobaj hromadźe započnjetaj nětk spodźiwnu štučku spěwać, štučku, wo kotrejž so praji, zo móže kamjenje łamać a ludźi njemdrych činić. Mje pak tajki spěw na žadne wašnje njemyli, a ja budźich rady hišće dlěje připosłuchował, ale klamaty pos přiběža a wotehna pilneju spěwarjow.

We jstwje dwanaće bije, hodźina šerjenjow započnje, powěda so, zo je w tutym času tež wšelke słyšeć a widźeć, ale kaž kedźbliwje tež posłucham, ničo so njepiknje. O tola, z jednoho susodneho dwora je hłós słyšeć, to pak njeje šerjenje, hdyž runjež pola susoda husto dosć šeri. Kury tam w kólni na žerdkach sydaju, a jedyn młody kapon tam w nocy spěwać wuknje. Wjele spěwanskich hodźinow hišće po zdaću měł njeje; to drje tež sam spóznawa, hewak bý tola, kaž so to prawemu kaponej přistoji, wodnjo na hnojowu hromadu zalězł a tam spěwał. Ale štož hišće njeje, to hišće budźe; talent so w potajnym wudokonja. Burjo měnja, hdyž kapona abo kokoš w njeprawym času spěwać słyša, zo hrozne wjedro přińdźe. A wot starych časow sem je znata wěc, zo kapon wjedro do prědka wě, a wón je tón jenički wěšćeř, ke kotremuž maja ludźo přeco hišće dowěru. Potajkim so zda, zo ma wón ze swojim wěšćenjom wjedra wjacy wuspěcha hač někotryžkuli druhi profeta.

Na kotrehož běch dawno hižo čakał, tón so nětk z woknom nutř suny: spar mje z mjehkimaj křidłomaj zaja a jandźel měra mje přikry z płachćom do kotrehož běchu lubozne sony zatkane.

Na druhe ranje, bě to sobotu, dopomnich so na to, zo sym dźensa z mojim šulskim dźěłom hižom w dwěmaj hotowy, a to mi lóžo z łoža won pomhaše. A hdyž tak daloko bě, sydnych so na koleso a jědźech do delneho kraja; ja chcych do Klukša na žabjacy koncert, a ducy po puću měјach mysle wšelake waki łojić. Ruče so čas miny, a před wječorom hakle přińdźech do Malešec. Słónčko z dołhimi sahami k wječoru khwataše a chcyše so bórzy zemje dótkać.

Na rańšim kóncu Malešec leži keŕchow, a při połnócnej keŕchowowej muri je mały dólčk, wěsće tak stary kaž kerchow sam a w nim je w normalnych lětach łuža mutneje wody. Haj, je dha to wopŕawdźe woda? Njejsu snadź to syłzy, na keŕchowje horkach płakane, kiž su jow hromadźe zběžałe? Ale sylzy su tola jasne kaž rosa. Haj, ale jenož te sylzy kiž wutroba płače, te wopačne pak tón sylzowy hatk zmača. Nětk so z teho sylzoweho jězorka spodźiwne wołanje zběhny: unk, unk klinčeše bjez přestaća kaž zwónčk, wótře drje, ale přez měru zrudnje. Su snadź to te skóržby a załošćenja, kiž běchu na keŕchowje při wotewrjenych rowach słyšeć a su ze sylzami na zemju padnyłe a so do njeje zhubiłe? Ale dha by jich tola wjele wjacy zdychnjeńčkow ze sylzoweho hatka klinčeć dyrbjało! Haj, to su tež jenož te skóržby, kiž z wutroby wukhadźeja, te njeprawe wozmje wětřik prječ, prjedy hač na zemju padnu. — Lěto wot lěta bywa sylzowy jězork mjeńši, a jenož porědko hišće zaklinča z njeho žałosćate hłosy.

Znaty z Malešec nětk po puću přińdźe. Ty drje chceš kunkawy łójić? wón na mnje wolaše, přeco je wułój wšě, zo te hrozne wołanje skoro zastanje!

Poegija ćěka, hdyž próza přińdźe. Ja dyrbju potajkim nětko wo kunkawach rěčeć. Jich jasne wołanje by rjenišo klinčało, hdy njeby tak jara melancholiske było; teho dla tež je najwjacy ludźi rady njesłyši. Njezdźěłanym ludźom so to dale za zło wzać njesmě, přetož ći sebi při tym přeco hišće na někajke šerjenje mysla, ale zdźěłani ludźo dyrbjeli poprawym hižo dawno hinašeho měnjenja być, woni so tola hewak přiwěrkam směja. Tuž je spodźiwne, zo n. př. němski pěsnjeŕ Bürger wuće zatamanych duchow, kiž w połnocy skiwlo wokoło šibjeńcy lětaja, z ničim druhim přirunać njewě, hač z kunkawacym wołanjom. Jich spěwy klinča žałostnje kaž kunkawow wołanje — to su jeho słowa. Najskerje Bürger ženje w ćichej nocy na melodiske wołanje kunkawow posłuchał njeje, hewak drje by hinak rěčał.

Wosrjedź Plusnikec a Malešec staj při drózy hataj, a tón na rańšim boku je, kaž so zda, jenož z kunkawami wobydleny. Hdyž ja tam z wječora nimo jědu, dha ja stajnje z koła skoču a khwilu na kunkawy posłucham. Hdyž jich tajka črjóda, snadź wjacy hač tysac, na dobo woła, dha je to mócny hłós, kiž je daloko słyšeć. Zo su při tym ći spěwarjo wšelcy a zo je někotry hłós kusk nižši abo wyšši hač tamne, to jim njesměš tak jara za zło wzać, koncert tola přeco rjany wostanje.

Wot Malešec jědźech přez Załhow do stareje domizny do Klukša. Poča so ćmić, a ja dyrbjach khwatać, je-li chcych žabjacy koncert w załhowskich hatach w połnej rjanosći słyšeć. Nichtó njechaše sobu hić. Ničo wo to, štóž chce krasnosć přirody woprawdźe wužiwać, dyrbi być sam ze swojemi myslemi.

Přińdźech na stare haćenja; te běchu cyle hišće tajke, kaž běchu před 40 lětami byłe; jenož te rjane rynki wulkich dubow tam wjacy njestojachu. Hnadny knjez bě pjenjezy trjebał.

Z ćernjoweho keŕka witaše mje zelena žabka; widźeć ju wězo njemóžach, ale jejne wótre kri kri kri bě mi derje znate. Naša njeboha wowka praješe, hdyž zelenu žabku wołać słyšeše: wona wo dešćik prosy. Žabka pak jenož woła, hdyž je ćopło a ćicho, a tajki dźensniši wječor bě; wón njemóžeše rjeńši być. Pódla haćenja z měrom, kaž w prjedawšim času, rěčka běžeše; wona dyrbi cyłu črjódu hatow z wodu pjelnić. W tutej rěčcy, kotruž my wučlany přěrow mjenowachmy, so w mojich dźěćacych lětach wšo z rakami mjeŕwješe, a ja sym tam z druhimi njedušnymi hólcami druhdy za jedyn wječor wjacy kop nałójił, a rěčka tola naša njebě a łójenje bě tam twjerdźe zakazane. Tehdy my hižo też na nócne hłosy kedźbowachmy; posłuchachmy mjenujcy z woběmaj wušomaj, hač njebudźemy słyšeć knježeho rybaka přińć, a njezwěrjachmy sebi wótře rěčeć. To běchu rjane časy, ale rybak je wumrěł, a raki su wšě zahinyłe, dźensa tam podarmo łójiš.

Wyše mje so někajke dybawe wołanje zběhny; z malešanskich hatow přićahny čapla, lećeše do hole dele niže Wujězda. Tam ma na wysokej khójnje swoje hnězdo.

Wulke a małe črjódki dźiwich kačkow lećachu nimo; wone přićahnychu z komorowskich hatow a chcychu swoje ćety w hućinjanskich hatach wopytač. Kački w załhowskich hatach je wohladawši wołachu ank ank, kaž bychu je chcyłe k sebi dele wabić. Do cunjeho a melodiskeho ank ank měšeše so wohidne rjehotanje łysakow; njetamaj je tohodla, wone swoju lubosć na rjeniše wašnje wozjewić njemóža.

II.

Puć mjez hatami so na prawu ruku winy; to je šćežka do Hućiny. Po njej sym z někotremi towaŕšemi na hućinjanski hermank khodźił. Mój Božo, tých też dawno wjacy hłowa njeboli, kaž tehdy druhdy po hermanku; woni w rowje leža. Po tutej šćežcy dale kročo sym nětk wosrjedź žabjaceho koncerta, kotryž hižom

wusłyšach, hdyž běch z Klukša šoł. Jenož pomału móžach dale kročić, a cyle łahodnje dyrbjach stupać, zo njebych muzikantow zešeril; přetož žaby su bojazny ludźik, a potom je rjechtanja kónc. Kaž so zda, dha te žaby, kiž na haćenjach sedźa, sobu njerjechtaja, ale jenož stražuja, a hdyž wone zešerjene do wody skoča, dha naměsće wšě žaby dokołwokoło womjelknu. Dóńdźech nětk k róžkej hata, hdźež bě na haćenjach stary dub stał; tón běchu wukopali a nětk bě tam haćenje prózdne, ani keŕčka tam njerosćeše. Tež hat sam tu njebě tak zarosćeny, kaž wšudźom druhdźe; jasny wodowy špihel bě tam wupřestrjeny, na kotrymž jenož tu a tam wulke łopjeno płuwaše. Ja so na dubowy zdónk sydnych, kiž tam při wodźe ležeše. Žaby mje wuhladawši, naměsće zastachu rjechtać a sunychu so pod wodu. Dołho njetraješe, dha tu pak tam jena zaso hłowu z wody won tykny, a někotre wosebje khrobłe zalězecha na łopjena horje. Druhe ležachu posłuchajo wšě štyri nohi wot so tykajo, na wodźe a zběhachu jenož hłowu z wody won. Za khwilku poča jedna zas rjechtać, druhe jej přihłosowachu, a bórzy hat zaso klinčeše kaž prjedy. Hdyž běch khwilku připosłuchował, zběhnych khwatajcy rucy horje, a štož běch sebi myslił, to so tež naměsće sta: žaby so do smjerće wustróžachu, powšitkowny pluskot, małe žołmički na wodźe, a koncerta bě kónc.

Zady Wowčeje hory pola Barta měsačk čeŕwjene wobličo zběhaše, a jeho hišće słabe pruhi wobdawachu keŕki a hat z magiskim swětłom. Přeco dale ja po haćenjach kročach; tu a tam ćeńke mróčałki mhły pomału po wodźe ćehnjechu; ze wšěch hatow pak žabjacy koncert w połnej rjanosći šumješe. Tale spodźiwna hudźba wobstoješe z jara wšelakich, zynkow, słabych a sylnych, nizkich a wysokich, dołhich a kušich, žadyn próšk takta, žadna jenajka melodija. A tola so tute wšelčizny zjednoćichu k rjanemu spodobnemu cyłkej a to drje tehodla, dokelž běchu wšitčy ći mali spěwarjo jenajkeje mysle, a jenajke začuće jich ćěrješe, ale to w tutym padźe njeběše luboseć, ale čista žiwjeńska radosć, Brekekekek, brekekekek někotre z cyłej šiju rjechtachu, a to běchu najskerje te najmłódše; młodźina drje so njemóže hinak wjeselić hač z juskanjom a wołanjom. Druhe žaby, kiž drje běchu hižo starše, rjechtachu koaks abo koark a chcychu snadź z tym prajić my smy spokojne žaby a njechamy so lěpje měć hač tu khwilu. Te najstarše žaby pak spěwachu bas a přewodźachu wjesołe juskanje z ćichim korčatym kworr kworr, a to dyrbješe być wuraz najwjetšeje spokojnosće a derjeměća, kiž wuprajić njeje. Spodźiwne

pak bě, a wujasnić sebi to njemóžu, zo koncert druhdy njejabcy zasta, kaž by był wotrěznjeny; a nic jena žaba wjacy słyšeć njebě; to bě, kaž by jim njewidźomny koncertski mištr ze swojim kiješkóm kiwnył. Tola powšitkowne mjelčenje jenož někotre wokomiki traješe; jedyn žabjacy młodźenc so zaso započa khlamać brekekek, brekekekek, a bórzy zaso cyły hat z wjeselom klinčeše. Chceš-li ty, luby čitarjo, žabjacy koncert z połnej radosću wužiwać, dha přinjes wjesełu mysličku sobu, a potom je wěste, zo budźe ći wutroba z tajkej radosću pukotać, kaž ty ženje hišće začuł njejsy.

Žaby pak njejsu te jeničke stworjenja, kotrychž hłosy tu miłu nóc porjeńšuju. Dawno hižo běch spěw klinčeć słyšał, kiž na raznosći žabjacy koncert hišće přetrjechi, tak charakteriski spěw, zo jón ženje njezabudźe, kiž je jón hdy słyšał. Dore dorre dorre karre karre karre karr karr kei kei kei kei kerre kerre kerre kit — tajke hrónčko bě bjez přestaća z bližšeho hata słyšeć. Tam sedźi na stwjelcu sćiny mały šěry ptačk, tróšku wjetši hač wróbl. Wón sćinař rěka, přetož jeho domizna je jenož we wysokej sćinje, a mjez někotre stwjelca sćiny wón tež swoje hněžko powjesnje, a zo njeby do wody padnyłe, dha je wón k stwjelcam přiwjaza. Jeho razny spěw drje jenož ze zynkow wobstoji, kiž so njehodźa cunje a melodiske mjenować, ale jeho zajimawe hrónčko tola nócne žiwjenje w hatach porjeńšuje, a jeho wutrajnosć, z kotrejž wón so prócuje žabjacy koncert přetrjechić, je wšeje česće hódna a žada sebi naše připóznaće.

Hdyž dale dźěch, přińdźech k wuzkemu haćenju mjez dwěmaj hatomaj, kiž bě z nizkimi keŕčkami cyle poćehnjeny, a do keŕčkow so sćina a wysoka trawa měšeše. Z tuteje husćiny klinčeše cuni hłós, kiž so wopisać njehodźi; bě na skóčkowe šćerćenje abo šwórčenje podobny a tola tež cyle hinajši; po prawym běštaj jenož dwaj zynkaj słyšeć, z a r. Tutón dźiwnuški nócny hłós běch před něšto lětami na mokrych łukach pola Sowrjec słyšał a wjedźich, zo jón žadyn skóčk njespěwa, ale mólčki šěry ptačik, přiwuznik sćinarjow. Što nětk tón mały mužik ze swojim šćerkotanjom chce? Lubosć jeho ćišći, a lubosć chce z nim wubudźić. Što mi zemja chce, sym-li bjez tebje! Holčo brune, brune wóčko, sydń so ke mni, radosć moja sy a duša we mni! — to je najskerje tekst jeho spěwa.

Měsačk bě mjez tym wyše na njebju postupił; z přećelnym wobličom hladaše hižom přez wjeŕški najwyššich dubow na tamnym kóncu hata. Někotre z jeho jasnych pruhow dobywachu so so přez

hustu rokoćiznu hač na wodu dele a do njeje nutř hač na dno hata a wobswětlachu tam w smuhach a smužkach židke błóto. Kajke žiwjenje bě tam tola w zahrodźe wódneho muža widźić. Wšelke waki, wulke a małe tam łažachu; šěre šlinki ze swojej khěžku na khribjeće so pomału dale suwachu; a kaž je wšudźom, tak tež je we wodźe: Sylny nad słabym knježi; wulki małeho žerje. Čehodla tež to su tele tysacy hibićiwych stworjenjow k wěčnemu mjelčenju zasudźene? Ze žanym zynkom njemóža wozjewić, hač tež spody wody žiwjenja wjesele knježi.

Dale kročo přińdźech zasy na městno, hdźež žany keŕki na haćenju njerosćachu, a přede mnu ležeše dołha a šěroka wodowa runina bjeze wšěch rostlinow, hładka kaž špihel a w měsačkowym swětle so zybolaca kaž by slěborna była. To bě krasny napohlad, kiž so, ze žanymi słowami wopisać njehodźi. Na kóncu wobdawaše husta sćina kaž zeleny wěnc tu błyskotatu wodu, a tež w dołhich bantatych łopjenach sćiny so jasne pruhi zybolachu, kaž by ćichi měsačk do tuteho zeleneho wěnca blěde róže zapletował. A na wšěm tym wotpočowaše nócna ćišina; přetož koncert žabow bě wuklinčał, a tež ptački běchu so k měrej podałe. Při kromje hata ležachu wulke šěroke łopjena na wodźe, a mjez nimi steješe tu a tam wulka běła róža, jasne wóčko k drěmanju zańdźelene. Hat zdaše so bjez dna być; w jeho hłubinje zybolachu so měsačk a wjele hwězdow, a keŕčki a keŕki a tež te najwyšše duby dosahachu ze swojimi wjeŕškami tak hłuboko do wody nutř, kaž wone wyše njeje so k njebjesam horje zběhachu. Porědko jenož dźiwja kačka, cunje swoje ank wołajo, přez jasny wodowy špihel płuwaše a zady njeje so swětła brózda slěbornych žołmičkow zyboleše. To wšitko so zjednoći do wobraza njewurjekliweje krasnosće. Žadneho słowa mócny ja dołhi čas stojo hladach, zabywši na wšo druhe; haj, samo mysle so zastachu hibać, a z wočow mi ronjachu so sylzy. Na kohož tajka rjanosć žadneho zaćišća nječini, štóž so njezačuwa hłuboko hnuty z tajkej krasnosću, tón žadneje wutroby nima.

Z mojeje nutrnosće mje wutorhny žałostny, hrózbny nócny hłós. Zwotkel je so tón wzał. Horkach z powětra abo delkach z wody abo z hłubiny zemje? Njeklinčeše to kaž poslědnje ćežke zdychnjenje mrějaceho? Abo bě to wódny muž, kiž z husteje sćiny hrožate słowa wołaše? Ně, to wšo nic. W susodnym haće stoji humpak, bruny ptak, kiž je na baćona podobny ale mjeńši, tyka swój dołhi pysk do wody a woła do njeje nutř. A na te

wašnje nastanje tamny žadławy zynk, kiž tež njebojazneho zatorhuje, bojazneho pak z najwjetšim strachom napjelnja: Ale što dha ma te skoćo tam tak hroznje rejić? mohł so mje něchtó prašeć. Ach, mój přećelo, humpak wšak tola njereji; wboheho pachoła lubosć ćišći, tuž tam stojo zdychuje; ty drje tola slyšiš, zo jeho zdychowanje z najhłubšeje wutroby wukhadźa. Zdychowanja lubosće su wšelake, rjenje žane njeklinči. Ale někotryžkuli, kiž je humpaka hdy wołać słyšał, budźe na to přisahać, zo so lubosć nihdy na nihdy w tajkich hrózbnych zynkach wozjewić njezamóže. Nó, štož te zynki nastupa, přećiwo tym so tola ničo prajić njehodźi, hdyž runje so wone našimaj wušomaj njelubja. Zo pak zalubowany humpak bosy w haće stnji a pysk do wody tyka, tomu so tež njechamy smjeć, to snadź pola humpakow k dobremu zadźerženju a k přistojnemu wašnju słuša, duž njej ničo směšne. Abo měniš ty, zo zalubowany čłowjek žadnych hłuposćow nječini? O, tón je druhdy wjele wjetši humpak.

Nowy hłós ćehnje nětk přez nócnu ćišinu kaž z wulkeje daliny ke mni, šumjaty, zynčaty hłós, kaž sym jón často z wjeŕškow našich hórskich lěsow słyšał. Wón wukhadźa z lichańskeho wara a nastanje přez to, zo tam woda do hłubiny pada. Ale tón přez dalokosć wosłabnjeny hłós klinči, kaž bychu za hwězdami wěčnosće rěki šumiłe.

W Klukšu jědnaće bije, a ja so pomału na puć domoj staju; někotre zdychnjenje humpaka mje přewodźeja. Něhdźe mjez hatami je hwizdanje słyšeć, wone je mi dźensa hižo wjacy króć nadpadnyłe. Zo to čłowjek tam njeje, to je wěste, wot kotreho zwěrjeća pak wono poprawym wukhadźa, to ja z wěstosću njewěm. Najskerje pak je to wudra, přetož tych je tam k mjerzanju rybakow hišće dosć.

Po dalokich a šěrokich łukach małe mróčałki běłeje mhły ćahnu kwětkowe duchi, kiž su při měsačku hromadźe hrajkałe a rejwałe, te drje nětko k měru du.

Z haćenja zaso na drohu stupju. Daloko w połodnju wuhladam moje módre hory, te ćmowe lěsy na nich z měsačkowym swětłom poslěbornjene. Tuž so mi zastyska po mojim rjenišim statoku tam pod horami. Štó chcył, tež tu dlěje přebywać! W starej domiznje sym nětk kaž cuzbnik; skoro nichtó mě po dołhich lětach wjacy njeznaje. Tuž khwatach do wsy po swoje koleso. a dołho njetraješe, dha pomału z Klukša jědźech. Na prawu ruku při pућu

ležeše hórka při hórcy, ćiche rowy. — Ach zo by mje dawno kryła khłódna zemja ćichomna, dha by duša změrom była, wupřehnjena, wjesoła! — Na lěwym boku při puću z napřeća kerchowa stoješe młyn; w nim bě tež wšo změrom, a žadyn klepot njebě słyšeć; ale z wara dele šumješe woda do kužoła kaž prjedy, a šumjenje ćehnješe přez ćichi keŕchow klinčo, zynčo, spěwajo: w rowje je měr.

Pomału jenož dach kolesu běžeć; najprjedy jědźech po runej drózy hač k Hućinje a potom so winych k Malešecam. Wšelke nócne hłosy hišće po puću słyšach, kiž pak mi njeběchu wšě znate. Na starej słomjanej třěše w Dobrošecach bě baćonjace hnězdo. Młode baćony w nim runje hłowy zběhachu a w swojej rěči něšto powědachu; najskerje so jim něšto dźiješe. Staraj baćonaj pak stoještaj změrom na třěše, so rozumi na jednej nozy. To pola baćonow rěka: My mamy nětkle swjatok, přińdźće wodnjo, je-li něšto chceće. My drje tam njepóńdźemy.

Hdyž nimo krakečanskich hórkow jědźech, wołaše tam kokula To njebě přeni króć, zo ja kokulu wosrjedź nocy słyšach, a dokelž z nazhoz honjenja, wěm zo tež škowrončki druhdy při měsačku spěwaju, dha sebi njemóžu hynak myslić hač zo so jim runje tak dźe kaž mi, zo při połnym měsačku spać njemóža.

Pomału jenož dale přińdźech, přetož wot Krakec do Bošec póčnje na horu hić. Druhdy tež zalězech z kolesa a běžach pódla; mój kónik bě sprócny; tak móžach wšelke nócne hłosy lěpje słyšeć hač při jědźenju. Dwě bě wotbiło a ćma poča ćěkać; rańše směrki so rozšěrjachu. Spěwarjo na polu a w haju wotućachu, a jich wjesołe spěwy klinčachu młodemu ranju napřećo. Hdyž běch skónčnje hač k swojemu domej dojěł, dha sapate zerja běłe murje čeŕwjenjachu. Na třěše łastojčki widlowachu, a na płoće sedźeše čeŕwjena wopuška, kiž mje potulejo z přećelnym šćebotanjom witaše. A to běchu poslědnje nócne hłosy.

K. B. Šěca-Rachlowski, Łužica 1915.

142.

Woka móc.

Kaž jězor twoje woko je;
W nim z błyskotom so njebjo hlada,
Wóń kwětkow brjohi wopoja,
Kaž flety zynk přez rohodź pada.

Tym žołmam kosy spěwaju
A tujawki so w hnězdźe směja,
A sołobiki dźěłaju,
Hdyž złote w nocy hwězdy kćěja.

Te ptački moje žady su,
Kiž k twojemu so tłóča woku
A z jeho kuzłom potajnym
So přeměnja do pěsni w skoku.

J. Ćišinski, Přiroda a wutroba.

143.

Hdy podaš ty so, wutroba?

Ty dźiwja krej, o zastań w spěchu
A zabyć wukni, wutroba!
Wěř! Nam'kać budźeš zboža třěchu
We znjesenju a zabyću.

Hlej! Słónco hasnje, róža zhinje,
A ptačkow spěwy doklinča;
Kćěw rozpadnje a wóń so minje,
Hdyž wótre wětry zawuja.

Hdyž zbože wšě je prječ kaž woda,
Tu zemja płašć so wodźěje
A něma do bole so poda — —
Hdy podaš ty so, wutroba?

J. Ćišinski, Přiroda a wutroba.

144.

Bóh wěrnosć widźi, ale njezjewja ju zahe.

W měsće Wladimirje bě młody překupc Aksjonow žiwy. Wón měješe dwoje klamy a khěžu. Aksjonow bě rjaneje postawy, bě wjesoły a rad sebi zaspěwa. Jako młodźenc bě wjele pił, a hdyž bě so wopił, lózy bywał; wot toho časa pak, hač bě so woženił, wostaji so pića a jenož z rědka podleža tutomu njepočinkej.

Jónu w lěće jědźeše Aksjonow do Nižneho Nowohroda na hermank. Hdyž so wot swójby dźěleše, dźeše žona k njemu:

„Iwano Dmitrijewičo, njejědź nihdźe, ja mějach wo tebi hrozny són."

Aksjonow wusmja so a praješe:

„Ty drje so bojiš, zo bych so na hermanku wopił?"

Žona rjekny: „Njewěm sama, čeho so boju, a tak hrozne sym widźała; — widźała, zo ty přińdźe z města, sćahny sebi čapku, a što widźach? Twoja hłowa bě wša šedźiwa."

Aksjonow so wusmja.

„Nó, to je dobre znamjo. Hlej, pobudu-li derje, drohich darow ći přiwjezu."

A wón rozžohnowa so z rodźinu a wotjědźe. Na poł puća zetka so wón ze znatym překupcom a wosta z nim hromadźe přez nóc. Wonaj napištaj so čaja a podaštaj so potom wobaj k měru do dweju susodneju jstwow. Aksjonow njelubowaše dołhi spar; wón wocući srjedź nocy, a zo by so jemu w rańšim khłódku lěpje jěło, zawoła pohonča a poruči jemu, zo by přahał. Potom dźěše do jědźeŕnje, zapłaći hosćencarjej a wotjědźe.

Hdyž bě štyrceći wjerstow jěł, wupřahny wón, zo by konjej zastarał, wotpočny w khłódnym hosćencu a k wobjedu wuńdźe do khłódnicy; da sebi sámowar přinjesć, wza kitaru a poča hrać. Tu na dobo přijědźe k dworej wóz ze zwónčkom, a z njeho wustupi zastojnik z dwěmaj wojakomaj; wón bliži so k Aksjonowej a praša so: „Štó sće? a z wotkel?“ Aksjonow powěda wšitko, kaž je, a prosy: „Njeje snadź lubo, ze mnu so napić čaja?“ Ale zastojnik praša so jenož: „Hdźe sće přenocował zańdźenu nóc? Sam abo z překupcom? Sće snadź rano překupca widźał? Čehodlo tak zahe sće wotjěł z dwora?“ Aksjonow so dźiwaše, zo so jeho za wšěm prašeja, powědaše wšo, kaž bě wěrno, a praješe: „Što so mje tak wuprašujeće? Njejsym paduch, njejsym někajki rubježnik. Jědu swoje wěcy wobstarać, a njeje winy so mje prašeć.“

Tu zawoła zastojnik wojakaj a praješe: „Sym isprawnik (pólicajski zastojnik) a prašam so tohodla, dokelž bu překupc, z kotrymž sy zańdźenu nóc přenocował, morjeny. Pokazaj swoje wěcy a wój jeho přepytajtaj!“

Dźěchu do jstwy, wzachu jeho kufr a wačok a počachu rozwjazować a pytać. Nadobo wućahny isprawnik z wačoka nóž a zawoła: „Čeji je to nóž?“

Aksjonow pohladnje a widźi — krwawy nóž běchu z jeho wačoka wućahnyli — a zastróži so.

„A wot čeho kreẃ na nožu?“

Aksjonow chcyše wotmołwić, ale njemóžeše słowa wuprajić. „Ja ... ja njewěm ... ja ... nóž, ja ... njeje mój ....“

Tu rjekny isprawnik: „Rano namakachu překupca zabiteho we łožu, a nikomu hač tebi njebě možno tuto skućić. Jstwa bě wot nutřka zawrjena, a we jstwje njebě nichtó był hač ty. Tež krwawy nóž maš we wačoku, a samo wobličo će přeradźa. Rěč, kak sy jeho zabił a wo kelko pjenjez sy jeho wurubił?“

Aksjonow přisahaše pola Boha, zo wón to njeje činił, zo wot toho časa překupca njeje widźał, hač bě z nim čaj pił, zo ma při sebi jenož swojich 8 tysac pjenjez, zo nóž njeje jeho. Ale wón sa

zarjekowaše, mjez woči bě blědy a třepotaše wšón ze strachom kaž winowaty.

Isprawnik přiwoła wojakomaj a kazaše jeho zwjazać a k wózej dowjesć. Hdyž jeho ze zwjazanymaj nohomaj na wóz kładźechu, pokřižowa so Aksjonow a zapłaka. Wotewzachu jemu jeho wěcy a pjenjezy a pósłachu jeho do blizkeho města do kłódy. Pósłachu do Wladimira, zo bychu póznali, kajki člowjek bě Aksjonow był, a wšitcy překupcy a wobydlerjo wladimirscy wobswědčowachu, zo bě Aksjonow w młodosći pił a hejsał, ale zo bě hewak pěkny člowjek był. Potom dowjedźechu jeho před sud. Winowachu jeho, zo bě rjazańskeho překupca zabił a 20.000 pjenjez pokradnył.

Žona strachowaše so wo muža a njewědźeše, što ma sebi myslić. Jeje dźěći běchu wšě hišće małe a jedne hišće w pjeluškach. Wona wza wšitke sobu a dojědźe do města, hdźež jeje muž so w kłódźe zdźeržowaše. Z woprědka nochcychu ju připušćić, ale potom wuprosy sebi pola předstajenych a bu k mužej dowjedźena. Hdyž jeho wuhlada w kostańniskej drasće a w putach hromadźe z rubježnikami, padny k zemi a dołho njepřińdźe k sebi. Potom da so dźěćom wokoło sebje zestupać, sydny so při nim a poča jemu powědać wo domjacych naležnosćach a jeho na wšo so prašeć, štož bě so z nim stało. Wón jej wšitko powědaše. Wona rjekny: „Kak nětk stoji?“

„Budźemy dyrbjeć cara prosyć,“ wotmołwi wón. „Njeje móžno, zo bych zahinył njewinowaty.“

Žona powědaše, zo bě hižo próstwu carej pósłała, ale zo tuta njeje došła. Aksjonow njepraji ničo a skłoni jenož hłowu. Tu dźeše žona:

„Podarmo tehdom, dopomń so, són njeměјach, zo bě ty zešedźiwił. Hlej, ty sy woprawdźe z horjom zešedźiwił. Njedyrbješe tehdom jěć!“

A wona poča jeho włosy přehladować a praješe: „Wanja, wutrobnje lubowany, žonje praj wěrnosć: njejsy ty to činił?“

Aksjonow rjekny: „Tež ty sy na mnje tukała!“ — zapřimny sebi woči z rukomaj a zapłaka. Potom přińdźe wojak a praješe, zo dyrbi žona z dźěćimi woteńć. A Aksjonow dźěleše so poslědni raz wot swojeje rodźiny.

Hdyž bě žona wotešła, poča Aksjonow rozpominać, što běštaj powědałoj. Hdyž sebi pomysli, zo bě tež žona na njeho tukała a jeho so prašała, hač překupca zabił njeje, praješe při sebi: „Widźu, zo nimo Boha nichtó wěrnosć wědźeć njemóže, a zo jenož

wón dyrbi so prosyć, jenož wot njeho wočakowač so miłosć.“ A wot toho časa přesta Aksjonow próstwy pisać, přesta so nadźijeć a modleše so jenož k Bohu.

Wusudźi so, zo dyrbi Aksjonow z knutom so khostać a k jastwownemu dźěłu so pósłać. Tak so tež sta.

Nabichu jeho z knutom a potom, hdyž běchu rany zažiłe, wotwjedźechu jeho z druhimi khostancami do Sibirije.

W Sibiriji w khostaŕni b· Aksjonow 26 lět. Jeho włosy na hłowje buchu běłe až sněh a broda narosće jemu dołha, husta a šedźiwa. Wša jeho wjesołosć bě so zhubiła. Wón so zekřiwi, poča ćicho khodźić, powědaše mało, ženje so njesměješe a často modleše so k Bohu.

W jastwje bě Aksjonow nawuknył škórnje šić, a za nalutowane pjenjezy bě sebi swjate pismo kupił a čitaše nětk we nim, hdyžkuli bě w jastwje swětło; a swjate dny khodźeše do jastwowneje cyrkwje, čitaše japoštołow a spěwaše na khórje, — jeho hłós bě přeco hišće dobry. Předstajeni mějachu Aksjonowa radźi jeho pokornosće dla, a towaŕšojo khostancy česćachu jeho a mjenowachu jeho „dźěduška“ a „muža božeho“. Hdyžkuli chcychu jeći wo něčo prosyć, sćelechu Aksjonowa k předstajenym z próstwu a hdyžkuli bě mjez khostancami njepřezjenosć, přikhadźachu woni k Aksjonowej, zo by nad nimi rozsudźił.

Wot doma njepisaše nichtó Aksjonowej listy, a wón njewědźeše, hač su jeho žona a dźěći hišće žiwe.

Přiwjedźechu jónu do běrcownje nowych khostancow. Wječor zestupachu so wšitcy stari khostancy wokoło nowych a počachu so jich wuwoprašować, z kajkeho města abo z kajkeje wsy štó je a što bě štó zawinował. Tež Aksjonow sydny so na łožo pódla nowych a připosłuchaše skhiliwši hłowu, što štó powědaše. Jedyn z nowych khostancow bě wysoki, strowy starc 60-lětny, ze šědźiwej, přitřihanej brodu. Wón powědaše, čehodla běchu jeho zajeli a dźeše:

„Tak, bratřa, za ničo a wo ničo sym sem přišoł. Běch wózcy konja wot sani wotwjazał. Popadnychu mje a prajachu: sy kradnył. A ja praju: ja jenož chcych khětřišo dojěć, — ja sym konja pušćił. Je dźě tež wózka mój přećel. To je tola w rjedźe! praju. — Ně, rjeknychu, sy kradnył. Ale to njewědźachu, što a hdźe sym kradnył. A stałe su so wěcy, zo bych dawno hižo dyrbjał sem być pósłany, ale njemóžachu mi dopokazać. a nětk su mje njesprawnje sem pósłali.“

„Haj, łžiš, był sy w Sibiriji, ale dołho njejsy wutrał . . .“

„A z wotkel sy?“ wopraša so jedyn z khostancow.

„Smy z města Wladimira, tamniši měsćenjo. Mjenuju so Makar a rěkaju mi Symanowič.“

Aksjonow pozběhny hłowu a wopraša so: „A što, Symanec, njejsy w měsće Wladimirje słyšał wo překupcach Aksjonowach? Su hišće žiwi?“

„Kak bych njesłyšał! Bohaći to překupcy; škoda jenož, zo je jich nan w Sibiriji. Je zawěsće tajki hrěšnik, kaž my. A ty sam, dźěduško, što sy zawinował?“

Aksjonow njerad wo swojim njezbožu powědaše; wón zdychny a praješe: „Za swoje hrěchi 26 lět pokuću tu w jastwownym dźěle.“

Makar Symanow rjekny: „A za kajke to hrěchi?“

Aksjonow praješe: „Štož je so stało, je so stało“, a nochcyše wjacy powědać; ale druzy jeći towařšojo powědachu nowemu, kak bě Aksjonow do Sibirije přišoł. Woni powědachu, kak bě něchtó po puću překupca zabił a Aksjonowej nóž podtyknył, a kak běchu jeho za to njewinowaće wotsudźili.

Hdyž Makar Symanow to słyšeše, pohladny wón na Aksjonowa, dyri z rukomaj na kolenje a praješe: „Haj, dźiw! woprawdźe dźiw je to! Zestaril sy, dźěduško!“

Počachu so jeho prašeć, čemu so tak dźiwa a hdźe je Aksjonowa widźał, ale Makar Symanow njewotmołwi na to a rjekny jenož: „Dźiw, ludźičkojo! Hdźe dyrbju jeho zaso wohladać?!“

Po tutych słowach pomysli sebi Aksjonow: hač tež to tutón člowjek wo tom njewě, štó je překupca zabił. Wón rjekny: „Sy snadź prjedy hdy wo tom słyšał, Symanec, abo sy mje prjedy widźał?“

„Kak bych njesłyšał! cyły swět je tutoho powědanja połny. Ale dawno hižo je, zo je so to stało: štož sym słyšał, to sym zabył,“ praješe Makar Symanow.

„Snadź sy słyšał, štó je překupca zabił?“ wopraša so Aksjonow.

Makar Symanow wusmja so a dźeše: „Nó, to je wěste; tón je jeho zabił, při kimž su nóž we wačoku namakali. Je-li ći tež štó nóž podtyknył, — njeje popadnjeny — njeje paduch. A kak tež to by ći nóž do wačoka tyknył? Wšak ći wón we hłowach stoješe! By to słyšał.“

Hnydom hdyž Aksjonow tute słowa wusłyša, pomysli sebi, zo je runje tutón člowjek překupca zabił. Wón stany a woteńdźe. Cyłu nóc njemóžeše Aksjonow wusnyć. Přińdźe na njeho stysk, a wšelake wobrazy so jemu zjewjachu: — zjewi so jemu jeho

žona — tajka kajkaž bě, hdyž poslědní raz na hermank jeho přewodźeše. Widźeše ju kaž žiwu a widźeše jeje wobličo a woči a słyšeše, kak wona z nim rěčeše a so směješe. Potom zjewichu so jemu jeho dźěći — tajke, kajkež tehdom běchu — małuške, jene w kožušku, druhe w pjeluškach. Tež na sebje spomni, kajki tehdom bě był — wjesoły, młody; spomni, kak sedźeše w khłódnicy hosćencowej, z kotrejež jeho wotwjedźechu, kak hraješe na kitaru a kak bě tehdom w duchu wjesoły. A spominaše na městno, hdźež jeho šwikachu, a na kata a na lud wokoło njeho a na puta a na khostancow a na cyłe 26lětne žiwjenje w jastwje, tež na swoju starobu pomysli sebi. A tajki stysk přińdźe na njeho, zo bjez mała móhł sebi žiwjenje wzać.

„A wšitko přez toho njekhmanika . . .“ mysleše sebi Aksjonow.

A zmócni so jeho tajka złósć na Makara Symanowa, zo njedźiwajo samsneho zahubjenja chcył by so na nim wjećić. Wón modleše so cyłu nóc, ale njemóžeše so změrować. Wodnjo zdalowaše so Makara Symanowa a njehladaše na njeho.

Tak minještej so dwě njedźeli. W nocy Aksjonow njemóžeše spać a na njeho přikhadźeše tajki stysk, zo njewědźeše, što započeć.

Jónu w nocy dźěše wón po jastwje a wuhlada, zo pod jednym łožom so hlina sypa. Wón zasta a kedźbowaše. Tu nadobo wuskoči Makar Symanow spody łoža a ze zastróžanym wobličom pohlada na Aksjonowa. Tutón chcyše nimo hić, zo njeby jeho widźał, ale Makar přimny jeho za ruku a powědaše, kak bě pod sćěnu překhód překopał a pjeršć wšědnje w škórnjomaj wunošował a na wulicu wusypował, hdyž jich na dźěło honjachu. Wón praješe: „Jenož mjelč, starco, wuwjedu tež tebje. A je-li to přeradźiš, přebija mje, a ja tebje njepušću — zabiju će.“

Hdyž Aksjonow swojeho škodźerja widźeše, wuwiny jemu ruku a rjekny: „Zo bych ćeknył, nimam winy, a zabić mje njetrjebaš, ty sy mje dawno hižo zabił. Wupowědam to na tebje abo nic — za tym hač Bóh mi to poruči.“

Nazajtra, hdyž khostancow na dźěło wjedźechu, wuhladachu wojacy, zo Makar Symanow pjeršć wusypny, a počachu w jastwje přepytować a namakachu dźěru. Dohladowař přijědźe do jastwa, a poča so wšitkich wuwoprašować, štó je dźěru wukopał? Wšitcy zaprěwachu. Ći, kotřiž wo tom wědźachu, njepřeradźichu Makara, dokelž wědźachu, zo bychu jeho za to bili hač naj połmotweho. Tu so dohladowař k Aksjonowej wobroći. Wón wědźeše, zo je

Aksjonow sprawny čłowjek, a praješe: „Starco, ty sy wěrnosćiwy, praj mi před Bohom, štó je to činił?“

Makar Symanow stoješe tu, kaž by ničo njebyło, hladaše na dohladowarja a njekedźbowaše na Aksjonowa. Aksjonowej pak třepotaštej rucy a hubje, a wón dołho njemóžeše słowčka wuprajić. Wón mysleše sebi: „Mam zamjelčeć? Čehodla dyrbjał ja jemu wodać, hdyž wón je mje zahubił? Njech pokući za moje martry. A praju-li na njeho — je wěste, zo jeho přebija. A što, kak zo njesprawnje na njeho tukam. Haj, što tež to, budźe snadź mi lóžo?“

Dohladowař hišće jónu rjekny: „Nó, starco, rěč wěrnosć, štó je tam podkopał?“

Aksjonow pohladny na Makara Symanowa a dźeše: „Njemóžu to prajić, knježe, Bóh mi to njekaza prajić. A tež njepraju. Čińće ze mnu, štož chceće — wy maće móc.“

Hačrunjež so dohladowař prócowaše: Aksjonow njerěčeše ničo wjacy. A tak tež njezhonichu, štó bě podkopał.

Přichodnu nóc, hdyž bě so Aksjonow lehnył a lědma zadrěmnył, wusłyša wón, zo so něchtó přibliži a k jeho nohomaj sydny. Wón hladaše do ćmy a pózna Makara. Aksjonow rjekny:

„Što hišće wote mnje žadaš? Što tu činiš?“

Makar Symanow mjelčeše. Aksjonow pozběhny so a rjekny: „Što žadaš? Woteńdź! Abo zawołam wojaka.“

Makar Symanow skhili so blizko k Aksjonowej a šeptaše: „Iwano Dmitrějewičo, wodaj mi!“

Aksjonow rjekny: „Što mam tebi wodać?“

„Ja sym překupca zabił, ja tež sym nóž tebi podtyknył. Tež tebje chcych zabić, ale na dworje so něšto zaropota; ja tyknych nóž tebi do wačoka a wulězech z woknješkom.“

Aksjonow mjelčeše a njewědźeše, što by prajił. Makar Symanow stany wot łoža, skhili so k zemi a dźeše:

„Iwano Dmitrijewičo, wodaj mi, wodaj pola Boha. Ja so wobskoržu, zo sym překupca zabił, tebje pušća. Ty so wróćiš domoj.“

Aksjonow praješe: „Tebi so derje rěči, ale što dyrbju ja ćeŕpjeć? Hdźe póńdu nětk? . . . Žona je zemrěła, dźěći su mje zabyłe: njewěm, hdźe hić . . .“

Makar Symanow njestany z podłohi, skhili hłowu hač k zemi a rjekny: „Iwano Dmitrijewičo, wodaj! Hdyž mje z knutom bijachu, bě mi lóžo hač nětko, hdyž na tebje pohladnu . . . A ty měješe hišće sobuželnosć ze mnu . . . njesy prajił. Wodaj mi, njekhmanemu złóstnikej!“ — A wón wótře zastona.

Hdyž Aksjonow wusłyša, zo Makar Symanow płače, zapłaka wón sam a rjekny: „Bóh ći woda; móžno, zo sym sto króć hórši dyžli ty!“ A wón přesta žadać za domiznu a nochcyše nihdźe z jastwa a mysleše jenož na swój poslědni čas.

Makar Symanow njeposłuchaše Aksjonowa a wuzna so za wínowateho. Hdyž dóńdźe rozkaz, zo Aksjonow smě so wróćić, bě wón hižo wumrěł.

L. N. Tolstoj. — Zeserbsćił Michał Šewčik. Łužica 1891.

145.

Přeće zapřěća.

Ach njesměm tebi prajić,
Kak tebje lubuju!
We wutrobje chcu tajić
To płomjo sapace.

Hdyž z duše pak so linje
Do woka z přeradu,
Njech do twojeho winje
So z rěču wóhniwej!

Hdyž sylza potom prasnje
Mi z woka na lico —
O njech to płomjo hasnje
A duša zapomni!

J. Ćišinski, Přiroda a wutroba.

146.

Cyrkeẃ we wsy.

Třo běchu bratřa, z Boranec rodźeni. Sotry jim njeběše, dokelž sotře, kotrejž so staršimaj po druhim synu narodźištej, sotřičcy hižo zemrěštej a čakaštej pod samsnej hórku na radwořskim „wotpočinku“ dźeń, kotrehož w protycy njeje.

Tak zwostachu staršej bratraj, kotrajž běštaj po nanu, a najmłódši, kiž bě po maćeri.

Ale žadyn z nich w Boranecach njebydleše. Z tym pak so stawizna hišće njepočina.

Radwoř ze starej cyrkwju běše jej z jewišćom. Stara cyrkeẃ měješe za susodow „knježi dwór“, šulu a přez puć faru. Wote wsy dźěchu na cyrkwinišćo dwoje wrota. Raz twara běše, kaž kóždy ze šule wědźeše, „radwořski“: dołha łódź z wysokimi z bokow woknami a wysokej třěchu, na prawicy wot wołtařnišća přitwarjena kapala, na kotrejž drjewjana zwóńca z třomi zwonami, wša do wsy skhowana.

Křesćanska duša by kóžda rad bliže ke mši měła. Tak by tež častohdy „Borančanskim“ w duši zdychło, hdyž bychu pola rad-

wośkeho „wuja“ kublerja po rańšich abo hewak hdy na kofeju byli. Ale byrnje kulojtych měli, tehdy njebě tak lohko so do Radworja zakupić. Rěkaše tuž sćerpnje čakać.

A Borančenjo dočakachu. Hdyž radworski wuj lětko po swojej žonje swětej dobru nóc da: njezawostajiwši ani synka ani dźowčički, namrě jeho bratr — třoch synow nan, kiž bě so do Boranec dawał — kublěško bjez dołha. Zasłyšawši wo smjerći lubeho bratřika, rozrudźi so Borančan stary nan, duška pak so jemu po pohrjebje rozradowa — wón bě wšak skupčik — nad naměrkom po bratru a nad tym, „zo, wón rjekny, změja nětko cyrkej we wsy“. Wón znaješe, što to rěka, hdyž běše hólčec a młodźeńc Radwořčan był.

A pobožna mać so jeno tohodla tak lóžičko wot ródneho swojeho statoka dźěleše.

Ale wjeselši nichtó hač Hawoł a Pawoł, staršej bratraj, kotrymajž so wšudźe bóle lubješe hač w Boranecach. Radosć tež najmłódšeho „maćeŕneho“ hrabny, zo njetrjeba poslědnje połdra lěta „daloki“ puć do šule khelpać.

Borančanscy so do Radworja zhitarachu. W Boranecach předachu maćeŕnemu přećelstwu.

Štóž je mać znał, tež jeje přećelstwo znaje a wě, čeja swójba w ródnym domje třoch synow a jich maćerje za dźensniše sydli. Štóž pak nanowe přiwuznistwo znaje, tež třoch synow z mjenom wě a hdźe w Radworju jich po wótcu dom stoji.

Ale synowje žadyn w Radworju njebydlachu. Z tym smy už w stawiznje samej.

„Borančanscy“ běchu hižo cyłe lěto „Radwořscy“. Přěnje žně z namrětych honow mějachu pod suche. W hródźach, khlěwach jim wšo k zbožu dźěše.

Z kubłom namrěchu tež starych wujowych hosći z Kamjeneje a Khasowa, a přiby jim po maćeri nowych hosći z Boranec a Bronja. Kaž prjedy k wujej, khodźachu nětko k nim na kofej po zwučenym w Radworju wašnju. Serbja su přeco doslědnje konservativni, w dobrych a złych wěcach; pře čo njebychu tuž přećelstwo hajili?

Djas wšak rady rozkoru mjez ludźi syje. A wusy ju tež do teje swójby.

A zwuži k tomu nana a „nanoweju“ synow. Nan hižo brěmješko skuposće wot mała nošeše. A djas spyta tež po nanu synomaj po wačošku skuposće nałožić. Spyta — a poradźi so jemu: wón je z najwjetšich pedagogow mištr,

Raz — sobotu z wječorka běše — rjekny nan maćeri wosrjedź rozmołwy: „To bychmy radši cuzym předali hač twojim, kiž nam nětko spochi na šiji sedźa, a ći Bronjanscy tež woprawdźe domoj daloko nimaju.“

Hawoł to z poł wuchom zasłyša, a Pawoł wot njeho zhoni.

Škrička so we nimaj rozežehli na płomješko — płomjo, hač wobeju přepali. Měještaj we sebi, što přikładować; haj woheń běše tajkeho raza, zo so sam wot paleše a njehasowaše...

Běštaj bratraj a daštaj so zhromadnje do dźěła. Hdyž štó z „maćeřnych“ hosći přińdźe, počeštaj paliwo zběrać: ličeštaj, kelko štó z „witanych“ hosći šalkow bruneje juški wupi, kelko khlěba a mazu styka, abo kelko skibkow. Wobaj ličeštaj. Přirunowaštaj, a přeco by toho ličenje płaćiło, kotryž by wacy naličił.

Ličeštaj cyličke lěto — k wojakam žadyn njeńdźeše — a ličby běchu hoberske. „Telko nan maćeřnym přiwuznym bjezdźak rozdawa!“

Woheń dale žerješe. Počeštaj kóždźičkeho hosća wobkedźbować, wo kelko jich skhuduje. Njejednaše so nic jeničcy wo nana, ně, tež wo njeju, wo jeju naměrk něhdy.

A kedźbowaše skónčnje bratr na bratra, što zjě a wupije, što sebi nahromadźi, što rozbroji: što bratr bratrej škodźi.

Najlubšej bratraj, kotrejuž samsny woheń wot spočatka wjazaše, rozpóznawaštaj so dźeń a bóle: woheń jeju rozpali.

Z tym wšak njebě hišće dosć.

Hórje bu: starši bratr bu bórzyčko sam we wótcnym domje stajny hósć a přiwjedźe hosća hišće sobu.

A to takle. Po třoch kralach wutoru klečeštaj před wołtarjom stareje cyrkwje nawoženj a njewjesta. Nawoženj bě Hawoł. Njewjesta jemu žiwnosć, rjanu žiwnosć w Lutowču za pomoc přinjese.

Pawoł pak ličeše hišće, što „Lutowčanskej“ wotjěštaj.

A nichtó wo tym njewědźeše nimo Hawoła. Zapusćeny kraj mjez bratromaj bu šěrši a šěrši. „Djas je mištr.“

W lěću hišće pak so tež Pawoł woženi do Bronja na kublěško. A tež wón bu ze stajnym hosćom w staršiskim domje.

Bratraj, kiž so husto w Radworju na kofeju zetkowaštaj, pak so njezbližištaj.

A nichtó wo tym njewědźeše. Nawopak, staršej měještaj ze synow a přichodneju dźowkow najrjeńše wjeselo. Powitawši so wote mše mějechu zabawu kóždu njedźelku. Rozmołwjachu so wo swojich dźěłach, wo wjedrje, kak ze skotom a butru stoji, kelko

žito dawa atd. Staršej běštaj nimo měry zbožownaj, zo běštaj Hawoł a Pawoł tak derje trjechiłoj. Pjenjezy mějachu k woběmaj wuteptanu šćežku. Wačoškaj skuposće...

Što pak budźe z najmłódšim, z „maćeřnym“? Ach, wón je hakle šěsnaće. —

Tři dny khoriwši nan dwajašěsćdźesatnik wumrě.

Z jeho smjerću rozpadźe khipra swójba. Woheń we bratromaj z blobami wudyri — wosrjedź suroweje zymy, kiž by najradši z jeničkim měsacom — wjelčim — dźesać zymow wucychnowała. To bě zwichorjeny pohrjeb na Domaša.

Mać płakaše horce sylzy, ale hižo po licu jej zamjerzowachu.

Hdy by wona nětkole wědźała, što wot staršeju synow na nju čaka, by so tu nad rowom swojeho mandźela mortwa spłakała. Bóh chcyše hinak.

Wróćiwši so ze z wějemi zanjeseneho keřchowa, hdźež nětko skoro poł swójby drěmaše, měješe wudowa ze synami krutu rozmołwu. Jednaše so wo rozdźělenje po nanu zdźědźenych pjenjez, wo zdźerženje kubła a wo jeje wuměńk.

Mać rjekny: „Hawole a Pawole, mataj k tomu, zo by jedyn z waju swój prjedawši wótcny statok přewzał. Jan, kiž je hakle w sydomnatym, njeby měł, z čim wamaj wupłaćić.“

„A wo žeńtwje pola njeho hišće pomyslenja njeje,“ doda Hawoł.

„Wěstaj,“ pokračowaše mać, „zo so tu njejedna jeničcy wo statok po wótcach, ale z dobom wo blizkosć božeho domu. Ćežko sym so wot Boranec dźěliła, ale mysl, zo změju w Radworju cyrkej we wsy, mi rozžohnowanje woloži. Njeje tež z wamaj tak?“

„Ja wšak sym hižo na puć wot Lutowča zwučeny“, znapřećiwi Hawoł.

„A zo bychmy my Bronjanscy daloko ke mši měli, štó chcył to prajić?“ přirazy Pawoł.

Ale tak njewinowate kaž jeju słowa njeběchu jeju mysle. Byštaj kóždy rad w Radworju bydliłoj, ale tón kofej, tón khlěb atd., štož mohł tajkim hosćom pře ničo za ničo rozdawać, kiž jeno přikhadźeju, hdyž je „njedźela“. Djas jeju na so šćuwaše.

Pawoł namjetowaše: „Maći, hdy by ty swój wuměńk pola nas w Bronju přežiwiła, što?“

Jan pak za mać rěčeše: „Bratraj, njebyštaj so spokojiłoj, hdy bych ja kubło přewzawši wamaj za pjeć lět wupłaćił a dotal danił?“

Hawoł wotmołwi: „Štó pak rukuje, zo so z njewjestu-złotym ćelećom woženiš?“

„Cyrkwi pak ja wostanu swěrna, zo bych w kóždej naležnosći k njej najkrótši pućik měła,“ rjekny mać.

Njedojednachu . . .

Mać bydli w khěžcy, ze słomu krytej, w susodstwje swojeho njedawno hišće kubła. Khěžka je jeje, kupjena z pjenjez, kotrež bě jej sudnistwo wot mandźeloweho dźědźistwa zakońscy přidźěliło.

Zastupiš-li, zda so ći, jako by do najspokojnišeje jstwički přišoł.

Ale wboha, krjudźena wutroba, kotruž su mječe synowskeje hrubosće přešłe! Mać boleše, hdyžkuli swojej słabej wóčcy na pódla statne twarjenja złoži, do dna wutroby.

Hdźež běše wona před krótkim časom sama hišće knjeni była, hdźež běše jeje njeboh muž měł rozkaz wšudźe-wšudźe, hdźež běše sebi mysliła, zo při swojim synu Janu wuměńk přežiwi, tam hižo cuzy knjez — z wječornych stron — rozkazowaše, tam bě nětko młódša žona z knjenju, tam z cyła druhi duch knježeše. Jej bě, kaž by to kubłej křiwda so stawała . . .

To běchu hišće stare konje, to hišće Plesa ruješe, to hišće stary honač na ranjo wołaše . . . Stysk so maćeri do wutroby rozlehny.

A kak žel běše jej zas a zas, hdyžkuli so jeje Jan — z wjetša na njedźelach — na prozy zjewi, kiž nětko w Kamjenej słužeše. Ludźo praja, zo je na kuble słužił, hdźež su dźensa Ćemjericy. Z nim by so dołho rozmołwjała, wón bě jenički, kotryž by jej rozumił.

Hawoł a Pawoł pak kaž byštaj so k maćeri njewědźałoj a njeznałoj.

Jan maćeri powědaše, zo je mjez staršimaj bratromaj srjedź Bronja a Lutowča wulki wichor. Pječa bratr bratrej přispěwa, zo je nanowe kubło přetunjo předate. Skuposć bě po zdaću wobeju truhnyła.

Hdyž bě Hawoł raz pola maćerje na khěžcy, Hawoł wšu winu na rozkorje přeješe.

A hdyž bě Pawoł raz pola maćerje na khěžcy, Pawoł tež wšu winu na rozkorje přeješe.

Bratr so bratra hladaše. A tola so jónu na khěžcy zetkaštaj. A mać bu ze swědkom bratrowskeje hidy: zwadźištaj so strašnje a wostajištaj mać hišće w hóršim horju.

Samo cyrkwje so počeštaj bojeć. Hawoł nochcyše Pawoła, a Pawoł nochcyše Hawoła nihdźe zetkać, ani zawohladać. —

Njepřećelstwo traješe — Jan njebě křćenik, zo by bratrow překřćić mohł — traješe hižo połtřeća lěta.

Mać so njepřestawajo wo podušenje mjez bratromaj njepřećelstwa k Bohu wołaše, ale Bóh kaž jeje wusłyšeć nochcył...

Mać so wo zbóžnu smjerć modlěše, zo by so tola wšomu njezhinitemu skoro horju skhowała.

Njewumrě. Ale khorosć ju zaja.

Tři lěta po smjerći muža „swjećeše“ šěsćdźesate narodniny ze sylzami. Z nowa prošeše wo zbóžnu smjerć... a tola sebi zaso přeješe, wuhladać, prjedyžli zandźeli wóčcy, zjednaneju bratrow.

Bratraj pak běštaj so Bohu bóle a bóle wotcuzbiłoj. Powědachu hižo po wsach wo nimaj jako pohanomaj, kotrajž jeničcy za pjenjezom honitaj.

Njesčiništaj sebi pak ničo z toho.

Wot Jana wo maćeřnym skhorjenju zhoniwši bu Pawoł hnuty, mać wopytać. Tola dopominajcy so zwady z Hawołom pola maćerje mysleše khoru mać njewopytać.

A Hawoł wot Jana zhoniwši, zo je mać so lehnyła, wotmysli sebi k njej dóńć. Tola ducy dopomni so dawneje zwady z Pawołom pola maćerje — a zawróći so.

Dobry trošt bě maćeri w khorosći, zo jej susodźic domjaca posłužowaše. Kotruž běše njedawno hišće do tych „cuzych“ ličiła, běše jej z dobom bliže hač jeje samsne dźěći. Holčka wšak bě sama dobra duša.

Hanka wutepi khorej žonje w tym zymskim času jstwu a znanoša jej wot domu k jědźi dosć.

Mać Janej „swoju“ Hanku dokhwalić njemóžeše...

Tola rany, kotrež běštaj jej staršej synaj hrubje nabiłoj, při wšej lubosći a přiwisnosći Jana a Hanki njezaživachu; nawopak: dźeń a hórje palachu.

Nadźěja, zo Bóh pokoj na rozdwojenu swójbu rozlinje, drje w maćeřskej wutrobje skryta so zybolkowaše, ale zdaše so, kaž by hakle za dołhi dołhi čas so dopjelnić chcyła. Mać toho dočakać njemysleše, byrnje toho dočakać žadała.

Mysle pak — přisłowo praji — jebaju, mysle ludźi jebaju.

Na Domaša — třeće lětne wopomnjeće nanoweho pohrjeba — zwottorhachu so wichorec duchi we wšěch kóncach a dachu so mjez sobu do wójny. Bijachu so wokoło Radworja. Mjetachu so ze sněhom, zo njebě njebja widźeć, ani přenjeho susoda.

Tych tale wějeńca zjeba, kiž běchu před třomi lětami myslili, zo so tehdy na dźesać lět sněha nańdźe.

Hawoł, kotrehož statok tež na bitwišću ležeše, dopomni so runje při tymle surowjenju rozwuzdźeneje přirody na nanowy pohrjeb

a po nim sćěhowacu swoju rozwuzdźenosć, swoju wójnu z maćerju a bratrom, kiž drje zwonkowneho raza njebě, tola wutroby žerješe. Dopomni so swojeje wójny z Bohom, kotremuž, kaž mysleše, njebě za nimale tři dołhe lěta už „na woči“, t. r. do cyrkwje, přišoł.

„Kak, hdy bych so djasowych putow swlekł, so złemu duchej wutorhnył kaž wonka wichory?“ Něšto so we nim přihotowaše.

A Pawoł stoješe kaž we snje zašłych lět, hdyž spózna, kak bě jeho skuposć wuwjazała. Cyrkej, mać a bratrow bě jej njenasytnej woprował. Jemu so we wutrobje bitwa poča...

„Je čas, zo so zhrabam, wuwinu pazoram skuposće, kiž je mje wosamoćiła a kiž by mje, ja wěm, tež zadajiła.“ Křiž na křiž so jemu po mozhach mysli̇čki honjachu.

To bě na Domaša.

Nazajtra mać Hancy zjewi, zo traš patoržicu hišće wudycha swoju krjudźenu dušu. A w rozmołwje wotkry swojej hladaŕcy wšu bolosć, počinajcy wot Hawołeho a Pawołeho kwasow kročo k předaću kubła a kónčicy ze słowami:

„Sy mi zrozumiła, Hanka? Na kuble myslach, zo dožiwju swoje dny — ale bratraj Janej kubła njepopřeštaj. Nadźijach so, zo budźe lětsa mjez Hawołom a Pawołom rozkory, njepřećelstwa kónc. Sym za njeju spěwała k Bohu, ale —“

Tu so jej po skhudłymaj licomaj sylzyčcy kuleštej: dźěl jeje bolosće.

Přińdźe Boži wječor, ale Bože dźěćo jej njewobradźi, čehož sebi tak nutrnje žadaše.

Hdyž so tehdy ze swojim Janom do połnocy rozmołwješe, rěčeše najprjedy ze sylzowacymaj wočomaj wo tym, štož ju tak njesměrnje ćežeše, na kónc pak so jej woči jasnić počeštej, kaž z njebjeskim wotsćinom.

Wot jědnaćich hodźin tež susodźic Hanka z napjatym wuchom na słowa ćerpjeŕki słuchaše.

— —

Hdy byštaj Hawoł a Pawoł w tutej hodźincy mać widźałoj a słyšałoj, zawěsće, jimaj by so kamjeńtna wutroba zmjehčiła. By so měr a pokoj zlinył zaso na njeju, a mać by mohła spokojena — zawohladawši zjednaneju synow — zańdźelić na wěčne woči.

Chcyła, maći, dočakać, Hawoł — wón sam njewě, kak so to stawa — dźe na nócne kemše, a Pawoł — tajnje hnuty — khwata dźensa po dołhej zastawcy znatu šćěžku z Lutowča ke mši. Chcetaj tebje po kemšach wopytać — a so zjednać.

— —

Ale ći třo w nizkej jstwičcy wo tym dźiwje njewědźachu. Jeničcy tajne wot horjeka date čuće, wo kotrymž sama zapřijeća njeměješe, maćeri wobličo rozesměwaše, kaž Jan a Hanka widźeštaj... Čas pokračowaše.

„Dźesać minutow do dwanaćich, słyštej, mojej dźěsći," wuliny so nahle maćeri ze rta, „zwony ke mši wołaju! Kak husto su mje wołałe, kak husto sym je sćěhowała, kak rada bych z wamaj — hdyž z tamnymaj njemóžu — dźensa šła!"

„Hdyž budźeće strowa, maćeŕka!" rjekny z luboznym hłosom Hanka.

„Ty sebi lohko wustrowjenje mysliš, dźěćo", khora želnje znapřećiwi.

„Wote mše přińdu zaso, maći," praješe Jan so zwjeŕšnik woblekajo, „rozpowědam ći wšo, kak rjenje je w cyrkwi było."

„Ja pak chcu mjez tym być kaž w Božim domje a so modlić k tomu, kiž je swojim jandźelam pokoj člowjekam dobreje wole spěwać dał, hdyž je tónle swět nastupił."

„A ja tež k wam ducy wote mše pohladnu," prošeše Hanka wotkhadźejo.

Wona pak k łožu zaso přistupi, hdyž so mać z Janom rozžohnowaše prajicy:

„Modli so za mnje —"

A k Hancy zhladnywši:

„— Hanka, wuspěwaj tež za mnje wótčenaš, Bóh ći zamytuje —"

A k Janej dale:

„A modli so za bratrow, a hladaj, hač tola dźensa w kemšach njejstaj, a přiwjedź jeju ke mnje. Mi je, kaž byštaj so skoro zjednać dyrbjałoj." —

Zymna je Boža nóc. Sněh pod pódušu piska.

Radwoŕscy sebi cyrkeŕ we wsy khwala...

Po kemšach kleča třo synowje před ćěłom swojeje maćerje: zjednani, a z nimi kleči holčo.

Zrudne, ale zbóžne hody...

— —

Za lěto.

Jan z Hanu na wótcnym kuble hospodari, a mać z njebjes a nan zhladujetaj na młode zbožo.

Wo „cuzych" nichtó njewě.

Hawoł a Pawoł zaso na kofej khodźitaj a staj hižo zabyłoj kuski ludźom do huby wotličować.

Jan pak je wšón zbožowny, zo ma cyrkej we wsy, a njehlada šalki kofeja, kotruž Bronjanscy abo Lutowčenjo abo Borančanscy a druzy za jeho blidom pija.

M. Nawka, Łužica 1907.

147.

Wosud wutroby.

Sam doma sedźu, sedźo sam sej płakam,
Mi šěri něšto wutrobu a spina,
Mje wabi zbože a mje traši wina;
Před winu ćěkam a na zbože čakam.

Kaž worjoł wysoko ja w myslach łakam
A nizko jimatej mje próch a hlina.
Kaž škowrončk zběhnyć a do zemje klina
Kaž błysk mohł wrjesnyć so! — Tuž sam sej płakam — —

Chcył lećeć z wichorom, ze słóncom horić
A khodźić z hwězdami a rěčeć z róžu
A wobraz duše namkać we krystalu!

O hrozna hra! Hač zymny sym hač palu
So, ničo njejsym, ničo njezamóžu,
Haj ani sebje zujesć a wjesć a tworić!

J. Ćišinski, Přiroda a wutroba.

148.

Po bitwje.

. . . Kaž bě Napoleon wěšćił — popołdnju w 3 hodź. bě bitwa dobyta.

Hač pak bě Napoleon spokojom? Rozmjasć bě njepřećeła chcył a tu khwilu bě so jemu njepřećel kaž wuhoř z rukow winył, ani jatych, ani bróni njezawostajiwši. „Tajkele mordowanje,“ zdychny Napoleon, „a žadne wuspěchi! Ani hozdźika mi njewostaja!“

Droho běchu Francózojo dobyće zapłaćili. 20.000 bě jich na bitwišću wostało — njepřećel bě jenož 15.000 přisadźił.

Bitwa je nimo. Prusko-ruske wójsko je so k Lubijej a k Wósporkej horje wotsaliło. Wot tam přikhadźeja poslědnje dozwuki wójnskeho hołka. Drobne črjódki jězdnych šerja hišće po wsach, šćěkajo so z njepřećelom. Ale tež wone wustawaju. Po něčim so wšo změruje: kanóny a mječe, ludźo a skót. Čłowječa natura je

sylniša hač ludźaca złósć — a kładźe wšo do spanja. Wojacy padaju z mučnosću. Spicy khodźa, spicy kolebaju so na konjach. Słónčko je so z časom skhowało. Bě so nahladało, naposłuchało na to hubjeństwo. A tajke krwawe čeŕwjene bě so khowało, kajkiž bě tón cyły dźeń był. „Wjacy krwě hišće poběhnje,“ wěšćachu ludźo. We wječornych směrkach poslědnje pruhi hašeja.

Ale nihdźe njezwonja swjateho wječora. Zwony žaruja. Zwóńcy su rozćěkali.

Ale druhe hłosy po bitwišću skiwla — cychnuja. Wot łužiskich hór hač dele do Sprjewinych nižinow klinči jedyn struchły kěrluš — płač a žałosć ranjenych a mrějacych. Dźi, hdźež chceš, wšudźe zakopnješ so wo ćěła, wšudźe dyrbiš słyšeć samsne hrózbne dožwuki. W keŕkach to stona a na łukach, w dolinach a na horach. Tomu je kula ruku wutorhła, nohu rozmjatła; tamnomu je mječ přez wutrobu přešoł, hlebija mjez rjebła zajěła. Toho su konje poteptałe, kanóny přejěłe, wonoho bajonety rozprółe, třělbowe toporo mjezwočo rozbiło.

Kelko bolosće, hubjeństwa na poměrnje małej přestrěni!

A kaž woda po hrjebičkach, tak ćehnje so bolosć po dróhach hłubje nutř do kraja. Na karach — konje, wozy su jim wojacy zebrali — dyrbja burja, roboćenjo ranjenych do lazaretow wozyć. Mój Božo, kajka to pokuta — za toho, kiž wjeze, a za toho, kiž so wjeze. Ach, te puće tajke škropawe, dźěrawe, a te kary nic na pjerach! Kak to kołsa, kak to krjuduje! Kelko jich ducy po puću wudycha. A zaso bě woběmaj lóže, tomu na karje — wón bě přetrał — a tomu z karu — zwróći karu z ćěłom do hrjebje.

Kak je so našimaj wowcynymaj bratromaj zešło? Hač staj so na tajkej karje ze swěta wjezłoj, abo hač su jeju kanóny roztorhałe, mječe rozrubałe, hlebije dokałałe? Hač snadź tam ležitaj w měsće na Tuchorju — w tom hobrskim zhromadnym rowje, na kotrymž stoja słowa: „Jenož žiwjenje hidźi — smjerć wujednawa?“ Abo hač staj na bitwišću do błóta steptanaj ležo wostałoj? Nó naposledku wšo jene, zo jenož njebuštaj žiwaj pohrjebanaj. Hač tež to so njestanje? —

Cyła budyšska krajina wot horow hač do Delan, hewak tak płódna a ludna, je so za dwaj dnjej do pusćiny přewobroćiła. Nihdźe žiweje duše. Pola rozteptane, rozjězdźene, štomy roztorhane, rozłamane, twarjenja roztřělane, wupalene. Pozběhń woči a rozhladuj so! Kajke zapusćenje do koła. Kajka čeŕwjeń na njebju, kelko božich wohnjow na zemi. Cyłe wsy so pala a nikoho njeje, kiž

by płomjenjam wobarał. A k Lubijej horje same biwaki. Tam wotpočuja wojacy wot swojeje krwaweje roboty. W Nowych Poršicach biwakowy woheń najwyše sapa. Tam sedźi Napoleon ze swojimi generalemi za wječerju. Je wjesołeje mysle a žortuje.

Hač tež to jemu do mysli přińdźe, zo tež jeho dla te stony, te płomjenja k njebju stupaju, hač tež to zdychnje za tych, kiž su dźensa za njeho na prawdu Božu wotešli? . . .

J. Wingeř, Krajan 1913.

149.

Serbskim wótčincam.

Budź wěrnym Serbam sława,
Kiž swjatu horliwosć
We wutrobach nam haja
Za Serbow narodnosć.

Dźak wutrobny wšěm njesće
Kiž płodźa Serbowstwo,
We spěwach krasnych česćće
Wšě serbske towařstwo.

A kwětki njech njezwjadnu,
Wot Serbow sadźane,
Te zwjazki njech njespadnu,
Wot bratrow wjazane.

Budź khwalba serbskim mužom,
Kiž prawa žadaja!
Jich sławne mjena wšudźom
Njech hódnje česćuja.

Njech w serbskim kraju znaja
Tych mócnych ryćerjow,
Njech Łužičenjo praja,
Zo maja wótčincow.

Mikławš Jacsławk, Hórnikowa Čitanka.

150.

Hendrich Jaromĕr Imiš.

(16. dec. 1819—1919.)

Smoleř, Hórnik, Imiš su tři hwězdy prěnjeje wulkosće na njebju serbskeho narodneho žiwjenja. Jan Ernst Smoleř so narodźi 1816, bě prěni budźeř našeho ludu, a wumrě 1884. Po nim bě najwjetši zastupnik serbskeho naroda Michał Hórnik. Po jeho smjerći 1894 zdaše so, jako by časnik našich stawiznow cyle zastał. Tola hišće bě tu Imiš. Z ertnym a pisanym słowom bě wón mócny zastupnik našich naležnosćow. Z Imišowej smjerću spadny poslědnja z tutych třoch wulkich hwězdow, tola, Bohu dźak, nic cyle: tak wulkotni duchojo su dale žiwi we swojich skutkach. Štož su woni wusywali, to nětkole skhadźa, a štož su woni sadźeli, to nětko so přima, rosće a zakćěwa w nalěću demokratiskeho časa. Štož je Imiš z přeswědčacym, napominacym a zahorjacym słowom zašćěpjał Serbam do

wutroby, to hišće dźensa rjane płody njese a rjeńše lubi, hdyž słónco swobody prěnje prubi tež do serbskeho kraja sćele. Jeho mištrowska zrěčniwosć njeje hišće wotmjelkła, a wohniwy zwuk jeho płomjeniteho słowa ma hišće dźensa swój wothłós we wutrobje dźakownych posłucharjow, swěrnych wučomnikow a pilnych sćěhowarjow.

„Lubosć njewumrěje!“ Lubosć k bližšemu, lubosć k serbskemu ludej bě kóžde jeho słowo. Ani třěskaca zyma njewustudźi horcych začućow, kotrež je jeho ert we wutrobach rozhrěł, ani najhłubši sněh ženje njezawěje w pomjatku serbskeho ludu mjeno Imiš. — Šěsnateho hodownika budźe sto lět, zo je so Imiš narodźił. Z njewurjeknitej zahorjenosću přizamkny so wón hnydom zahe jako młodźenc Smolerjej a druhim budźerjam ludu a skutkowaše ze zapalom we wažnych lětach 1848—49 na polu serbskeje politiki a pismowstwa. Jeho wulka wobdarjenosć, jeho njepowalna wola a wutrajnosć doby jemu bórzy sławne mjeno šěroko a daloko po Serbach, haj, tež dale serbskich mjezow. Imiš bě hižo tehdom njebojazny zakitowař prawow serbskeho naroda, před wulkimi, tež najwyššimi knježimi zastupowaše raznje a wustojnje swój lubowany lud.

„Wutroba so mi horješe!“ Tak by Imiš často swoju rěč započał. A to njebě hołe słowo. Štóž Imiša znaješe, tón wjedźeše, zo za tutymi słowami stojachu tež skutki. Jeho wutroba bě połna křesćanskeje lubosće, a wón swoju lubosć wšěm najnadobnišo wopokazowaše ze skutkami. Žadyn wopor njebě přewulki, štož móžeše, Imiš činješe, jeho darniwa ruka woprowaše dosć husto poslědni zbytk khudemu, hubjenemu. Wón prědowaše lubosć, wón činješe lubosć. Čehož bě połna jeho wutroba, to rěčeše jeho jazyk, to činješe jeho prawica. Tohodla skutkowachu jeho słowa na njewuprajnje žohnowane wašnje. Jasnje, krasnje, raznje Imiš rěčeše kaž lědma štó druhi.

„Kóždy tydźeń dyrbju ja něšto do „Serbskich Nowin“ napisać.“ Tak wón jónu nastawk pisajo rjekny. To bě sebi wón wotmyslił, to bě wón slubił a to wón swěru dopjelnješe, doniž móžeše jeho ruka pjero wodźić. Imiš bě kruty kharakter, spušćeć móžachmy so na njeho. Wón stoješe kaž we wichorach dub. Tutón rjany slub, kotryž je Imiš swěrnje dźeržał, njech pohnuje do dźěła, komuž je wot Boha daty dar myslenja, rěčenja, pisanja. Nichtó njesmě saryć talenta, hewak budźe zamołwjenje ćežke.

Jara podobne našemu časej běchu lěta 1848—49. Kaž dźensa naš lud wocuća, tak tež tehdom wocući. Z dźakownosću spominamy na mužow, kiž tehdom do zjawnosće wustupichu, kaž Smoleř, Do-

maška, Mikławš Cyž, Jórdan, Zejleř, Kocor, wosebje pak tež Imiš. Dźensa, wězo, su cyle hinaše wobstojenja: móc jednoho, móc někotrych a tež někotrych worštow je wosłabnyła. Lud, cyły lud, płaći dźensa wjele, bjez mała wšo. Tola — a to njesměmy ženje w politicy zabyć — lud sam bjez wjednika a bjez wjednikov ničeho njedocpěje. Wězo tež runje tak mało wjednik bjez ludu. Tohodla budź Bohu dźak, zo je tež nětko nam pósłał prawych, njebojaznych, woporniwych wjednikow, kajkiž bě naš Imiš.

„Imiš tu je!“ Imiš tu hišće je, jeho njehinite skutki nowe skutki płodźa, jeho słowa njech dale powuča, zbudźuja, přeswědča, zahorja k pilnemu dźěłu naš lud z ertom a pjerom. „Wopomnjeće sprawneho wostanje w žohnowanju!“

J. Libš, Serb. Now. 1919. č. 50.

151.

Na Helgoland.

Tuž w božim mjenje! „Dajće łódźi połnu paru!“ Rjećazy wrjeskotaju. Kótwica wuplunje z wody na łódź. Mašiny na dnje hoberskeje łódźe zadudnja. Kolesa khodźa — z wuhnjow porska para — nadobo so dudławje zawuje, kaž by lawow črjóda zaruła. To je znamjo! Z dobom so lódź zahibota, pjerje kaž husyca z křidłomaj, hdyž so kupa, z pobočnymaj kolesomaj do wody, zo so wšo ješći a wari — a kaž wódny ptak wupłunje łódź do šěreho morja. Haj šěre je wšo njebjo nad nami — woda pod nami — šěra je kurjawa, kotrąž kaž pawčina z njebjes hač do zemje dele wisa — šěry leži kraj za nami, wot kotrehož so zdaluje so zdalujemy. Je $^{1}/_{2}4$ rano a w tu khwilu hišće kupa Norderney, wot kotrejež wupłunychmy, twjerdźe spi.

Tež na łódźi widźiš zasparne mjezwoča... Njejsu mi cuze. Znaju je z Borkuma a wot wčerawšeje jězby na kupu Norderncy. Najskerje su ći zaspancy wčera hač do nocy hdźe sedźeli — a nětk je hłowa wołojana a woči stej kaž zaklijenej. Zo jenož so jim to njepowjeći!

Maje woźiwja čerstwy wodych mórskych žołmow, přez kotrež sebi łódź puć ryje. Ach, kak to wočerstwuje čuwy. Sedźu na zadnim kóncu łódźe a hladam na tu nazeleň běłu šćežku, kotraž so za lodźu ćehnje. W powětře našu łódź přewodźa šwita běłych rybačkow. Mam w brěmješku něšto kulkow całty. Te mórske ptačata su kaž dźěći. Widźa-li čłowjeka jěsć, zechce so jim

též a kjawkaju, doniž so njesmiliš. A tajke maja wótre woči! Ćisnješli jim srjódka całty do pěnjacych žołmow, kaž z błyskom zleća za njej a wułoja ju z warjaceho morja. Zbožowne to skoćatka — w powětře na kraju — na wodźe — wšudźe su doma. A kak wutrajne su jich křidła. Sta mil přewodźuja łódź přes šěre morjo. — Całta je rozdrjebjena.

Kurjawa je wopadła. Njebjo — módre čiste wumjećene bjez mróčałki a též mórska woda je so rozmódriła. Tak daloko hač wóčko saha, wupřesćěra so hoberska modra płachta a přez nju ćehnje naša łódź běłu nitku. Hdys a hdys wupłunje nam napřećo lódź pak parnik — pak płachtowa a ćehnje kaž mórske zjewjenje wot nazdala nimo. Wšo to nas puta — wšo štož mórsku pusćinu wožiwja.

Překhodźuju so po lódźi. Sym kolebanju zwuknył. Mórski njeduch njeje so mje dótknył. Horda to mysličkа! Kaž farisej na członika spohładuju na wbohich rawsow, kotřiž po kutach pokućeja za wčerawšu předołho wužitu nóc. Wčera pawki — dźensa dawki.

Bóle po křesćansku hakle začuwach, wuhladawaši předku na ławcy žónsku, běłu kaž twaroh w mjezwoču, z dźěćatkom, do rubiškow zawalenym, na klinje. Tu njewinowaći ćeŕpjachu. —

A dale ćehnje łódź swoju brózdu přez módry mórski zahon. Kapitan po swojim mosćiku khodźi. Hdys a hdys bjerje škleńcu a hlada w stronu, w kotruž naša łódź płowa. Nadobo so jeho wobličo rozswěći, kaž by pruha přelećała přez mhłowe njebjo — z jeho erta wuskoči słowčko a kaž elektriska škrička přelětuje ze rta ke rtej. A za wokomik je jene słowo na kóždym jazyku — Helgoland — Helgoland. Wšitko so ćěri do prědka — wšitko wótři woči a štóž ma, hraba za škleńcu.

Na wobzorje skhadźa spodźiwny wobraz. Z woprědka zda so ći, kaž by z njebjes dele wisała čeŕwjena płachta a so do morja tunkała. Trochu bliže so přeswědčiš, zo to njeje płachta — ale skerje hoberski čeŕwjeny hród, kiž je z dobom z morja wurostł. Hišće bliže rozpóznaješ, zo je to na 50 metrow wysoka čeŕwjena skała, kotraž ma na hłowje zelenu čapku, postajanu z domčkami a cyrkwičku, kaž z dźěćacymi hrajkami.

Woprawdźe lubozny to napohlad — tale čeŕwjena kupa wosrjedź módreho morja.

Njewěrjach sebi słowčka piknyć. Bojach so, zo mohł so tónle pyšny wobraz rozpłunyć, hdy bych słowčko prajił. A též dźensa hišće njezwažu so jeho dótknyć — Sym prosaik — a tón njech so njezwěri na předmjety, kotrymž je jenož basnik zrosćeny.

Tuž kładu pjero. — Njech naš basnik rěči! Słyšće:

Aj, ty krasna helgolandska kupa!
K njebjes wysokosćam hłowa saha,
Z mocu na dno mórske noha stupa,
W zymje, w lěće w morju stojiš naha!

Błyski z mróčelow do tebje pjeru,
Rany ryja tebi do khribjeta,
Z hłubin wotmach na tebje swój bjeru
Žołmy, do wočow ješć morjo mjeta.

Wichor do hłowy ći krónu pleće
Martařsku; krej z kóždoh' ćeše stawa.
Jako mróčele pak słónco zmjeće
Z njebjes — tak je jasna twoja sława.

Stój, mój Helgolando, stój mi kruće,
Přimaj twjerdźe do bróni, do škita,
Kedźbu błyskow žahu, žołmow ruće
Njeměj, doniž słónco zemju wita!

Łódź bě dopłunyła. Wućisnychu kótwicu wonka na morju. Helgoland nima přistawa. Kaž mórske łastojčki přilećachu Helgolendźenjo z wuzkimi dołhimi čołmami po nas a zobrachu nas sobu na kraj. Na pobrjohach wočakowaše nas syła ludźi, zasadźiteje nizkeje ale sylneje postawy. Kajki to rozdźěl mjez ludom w južnych krajach a tu na sewjeru. Wustupiš-li tam na kraj — so wokoło tebje wšo hiboce, škrěči — žebri a za wačokom hraba, zo móžeš so lědom ludźi wobróć. Tu stoja ludźo němi kaž z kamjenja ćesane postawy — ćmowje zhladujo na přikhadnikow. Wotedawši swoje brěmješko pušćich so na kupu. Njeje wułka. Do dołhosće měri 1600 metrow, do šěrokosće 600 metrow. Wobstoji z dweju dźělow, z delnjeho a hornjeho kraja. Runje wot mosta, na kotryž z čołma wulězechmy, wjedźe najrjeńša a najwosebniša dróha, Kejžorowa dróha, do městačka, kotrež je so tu na stopje kupy pod skałami rozłožiło.

Je to lubozne městačko — ćiche, z wozami so tu njejězdźi — jenož z nazdala słyšiš wothłóš morja. Dróhi wuzke — čiste — domčki małe, po zastarsku ze swislemi do dróhi hladace. Ale w tychle domčkach knježi hižo nowočasny duch. Wšo tu maš, štož čłowjek w našim času žada, piwo z Plznje a Mnichowa, šunku

z Prahi — kołbaski z Frankfurta — twarožk ze Šwicařskeje, wino z nadrynskich pobrjohow, tež tokajske a šampanske, pomeranče, winowe kiće z Italskeje — pohladnicy z Drježdźanskich twornjow — jenož pinčnički běchu, z najmjeńša w tym hosćencu, w kotrymž so ja wokřewich, wše rodźene Helgolandki.

Čas bě mi wotměrjeny — jenož tři hodźiny. W popołdnju jednej pojědu dale do Hamburga. Tuž do skoku! Doleću horje na wjeřch Helgolandskeje kupy. Dwaj pućej so mi tu poskićujetaj — rjane šěroke skhody a elektriska připrawa, kotraž ma ći wobćežne postupowanje po skhodach zalutować a će z błyskom wot deleka na wjeřch kupy sćahnyć. Rozsudźich so za ćežši, ale za mnje zajimawši puć po skhodach. Wulkotny bě wuhlad ze skhodow na njesměrne módre morjo, posyte při kromach z bělymi płachtami rybařskich čołmikow.

Dóńdźech na wjeřšk. Šćežka wjedźeše mje po samej kromje čeřwjenych skałow, kotrež na 28 hač 30 metrow z morja won rostu. Dźiwy to napohlad! Kak su te skały roztřihane. Hłuboke škałoby je móřski nawal do nich wurył a mócne stołpy wot skałow wottorhnył. Někotre hišće zwišuja kaž z wuzkim mosćikom z kupu — druhe cyle wopušćene w morju stoja a kajki změja kónc, zhódaš snadno, hdyž dele na móřske dno zhladuješ. Te je krwawe čeřwjene wot rozpadankow a drjebjenkow jich prjedownikow. Dźiwna to wěc. Woda tak mjehka, elastiska — a tola skału přemóže; powala — požěra — zjednoćena njewustawaca móc milionow słabych kapkow. Wukńmy přejednosć a wutrajnosć — a skały powalimy!

Zo bychu móřske zmohi kupu cyle njerozdrěłe, twarja na wosebje exponowanych městanach hoberske murje. Čłowjeski duch — čłowjeske dźěło — na jednej — dźiwja njerozumna, ale za to ćim hrózbniša móc přirody na druhej stronje.

Štó tež to dobudźe? Hač tež to so Helgolandej njezeńdźe kaž něhdy serbskemu městej Winećе, kotrež so do morja zapadźe? Što wě, hač njeje Jendźelčanow runje to pohnuło, zo so za drohe pjenjezy z kupy z časom wucofachu? A dale mi mysle du. Na Łužicu spominam — na naš luby serbski ludźik — tež tajka kupa w rozwuzdźenym mórju.

„Łužica, ty Helgolandej w morju
Runja sy. Kak ćěsni mje a krudźi,
Zo sy w boju hoberskim a w horju
Jako syrotka w srjedź cuzych ludźi.“

To běchu Ćišinskeho mysle, hdyž snadź samsnu šćežku dźěše, a jeho słowa ćehnjechu též mi tehdom přez wutrobu. Wospjetowach:

„Ćežko wutroba ći twoja stona,
Nihdy zažić nochcedźa te rany.
Wo dnjo płačeš, w nocy ćežkoh' sona
Wobraz šeri z krewju molowany.“

Též mje tu poča wšitko šerić, wopominajo wosudy swojeho serbskeho ludu. Khwatach dale.

Něšto kročeli wot kromy pasechu so čorne wowcy a wokoło nich honjachu so hólčiska. Zbožowne stworjeńčka. Bjez starosće wjesela so žiwjenja. Njewidźa, kak morjo lika wo słopu jich sydlišća, kak so žołmy jemu dale hłubje do bokow ryja — kak tam pod luboznym módrym zwjeŕchom njepřećelske mocy postawki jich žiwjenja rozwaluja. Zhladuja k njebju — a njebjo je jasne — a na jasnym njebju miły je Bóh — a tón ma též jich do swojeje wšohomócneje ruki zapisanych a bjez jeho wole též jim njespadnje włóska z hłowy. A to zbudźuje dowěru — a ta jich krući. A tu je mi, kaž bych basnika słyšał.

„Tola njeboj, syrotka so wboha,
Wjele z tobu płače swěrnych woči,
Wjele swěrnych duši prosy Boha,
Wjele za tebje so rukow poći!

Jako k połdnju twoje hory stoja
A k połnocy twojej' hole štomy,
Tak dźerž kruće, Łužica mi moja,
Serbske wutroby a serbske domy!“

A wokřewjeny spěcham dale. Strach wo naš narod je popušćił. Nakhadźam horstku namóŕnikow. Třeleja z kupy do tarče w morju wustajenej móŕskej přestrěni. Nětko su to hrajki. Ale běda, hdyž budźa třělby łuskać do žiwych tarčow, do ćopłych čłowskich wutrobow! Běda, hdyž raz wocuća te čorne njeduchi, kotrež na hromadkach, po kupje rozłoženych, spja, abo kotrež hišće pod zemju čakaju na wothłóš wójnskich trubow, zo bychu ze zemje stawali, běda, hdyž budźe cyła kupa we wohnju, hdyž budźa kanóny kaž hadźiska woheń pluwać morju do módreju wočow! Kajke snopy běłeho ješća budźa tehdy z morja k njebju stawać při kóždym wutřělu! Kak budźe morjo dudnić a so warić. Hdźe so potom wućeknjeće, lube waweki, drobne dźěći, hdyž

budźe so zemja z morjom bědźić? Hdźež su je zahon zrały do syčenja.

Tak filosofowach, doniž so njeminych do wuzkeje dróhi, doniž njeběch wosrjedź khuduškich rybaŕskich domčkow. K zemi su přilěpjene — jedyn dźerži so druheho — do kulki su stłóčene kaž stadło naspłóšanych kurwotow. A mjez nimi, kaž pala wosrjedź kurjatow, stoji šěroko założeny boži dom. Zastarski to twar — nizki — zasadźity, kaž helgolandski lud. Horje so njewěri. — Tam wot morja duje a wichor drěje. Wjele pomnja tele murje. Stojachu hižo, hdyž běchu Danojo nad kupu z knjezom. Přetrachu časy jendźelskeho nadknježstwa — a stoja hišće njezlemjene dźensa, hdyž němska korhoẃ nad Helgolandom wěje. Zastupich. Ćmowy je dom boži — kaž ćmowe pohladnjenje helgolandskich wočow. Wjethki zwóńk, z běłej kaž sněh brodu a z horstkami běłych włosow na hłowje, mi rozpokazowaše. Wot wjeŕcha wisaše łódź, kotruž bě pječa wěsty sławny Helgolandźan natwaril, a kotruž bě swět přejězdźiwši, do cyrkwje jako wopomnjeńku powsnył. Po khórach su swjećata namolowane, kotrež stawizny stareho a noweho zakonja we wobrazach předstajeja, biblijske stawizny za woči! Wušedši z cyrkwje doskočich hišće do Helgolandskeho museja a do wulkotneho akwarija, wobhladach sebi swět Helgolandskich ptačkow a rybow, něhdy wjele bohatši hač dźensniši dźeń, hdyž je čłowječa rubježna ruka jón zapusćiła a wjele ludźik rjad njedóńdźe?

Njemóžu mysličku dopřasć. Časnik pokazuje na jednu — łódź hižo raz zakuta — dyrbju dale — bliže k domiznje.

Božemje, ty krasna helgolandska kupa,
Njepodaj so. Stój ty w morju kruta!

J. Wingeŕ, Łužica 1917.

152.

Jan Ernst Smoleŕ.

(* 3. měrca 1816).

Přeco a we wšěch wobstojenjach jenak nadźějepołny, wobstajny, pilny a dźěławy; z kóždym přećelnje, dobroćiwje, luboséiwje wobkhadźeše; stajnje bě hotowy, zaradźić, pomhać, sobuskutkować a podpjerać, štožkuli móžeše bližšemu, wosebje serbskemu ludej wužitne być. Tajki naš njezapomnity, wulki wótčinc a wjednik Jan Ernst Smoleŕ běše.

Kak derje bě, zo wón hišće z časom kupi ležomnosć serbskeho domu, pozdźišo budźiše to njemóžna wěc była. W něhdyšim twarjenju na róžku zwonkowneje lawskeje drohi a lawskich hrjebjow założi swoju ćišćeŕnju a swoje klamy za knihikupstwo a nowiny. Tu w nizkich małych klamach widźu jeho hišće tak derje a jasnje. jako bych jeho wčera poslědni króć postrowił: hłuboki, trajacy bě začišć, kotryž jeho wosobne zastaće, wuraz jeho rjaneho wobliča činješe, kotrež swědčeše wo njewšědnej wobdarjenosći ducha. Kóždy pohibnjenje, kóžde słowo a kóžde pohladnjenje pokazowaše, kak wjelestronscy zdźěłany muž před nami stoji; dlěje jeho znajachmy a bóle sebi jeho wažachmy.

„Ćeta, wujo, što pak je pola was noweho?“ Tak by so prašał tych, kiž bychu z dalšich kóncow přikhadźeli; štož bě zajimawe, podawaše w swojich „Nowinach“. Jenak wustojnje wědźeše wobkhadźeć ze wšědnym člowjekom kaž ze zdźěłanym a wysoko postajenym. Tohodla jeho wšitcy česćachu, wšitcy tež lubowachu a rady na jeho radu dźiwachu a posłuchachu. Na wobkhadźenje bě wón mištr. A runje toho dla bě wón tak wubjerny wjednik cyłeho luda.

Mnozy z našich rowjeńkow su jeho hišće po wosobje znali, mnozy znaju jeho ze wšelakich spisow, druzy z ertneho zdźělenja a wopowědanja, wšitcy pak budźa dźensa na njeho spominać z lubosću, česćownosću a dźakownosću. Tohodla je zawěsće wšěm krótki wobraz jeho žiwjenja a skutkowanja witany na tymle dnju, na kotrymž je so před sto lětami narodźił.

Jan Ernst Smoleŕ narodźi so 3 měrca 1816 we Łuću pola Łaza w pruskej Łužicy; jeho nan bě tam z wučerjom, přesydli so pozdźišo do Łaza. Zahe přińdźe na gymnazium do Budyšina, hižo jako 14lětny młodźenc bě za maćeŕnu rěč zahorjeny, zahorješe tež druhich serbskich sobušulerjow za nju, pućowaše na prózdninach po serbskim kraju, zběraše ludowe pěsnje, přisłowa, hrónčka, zapisowaše wšitko, štož bě za stawizny a wašnja našeho luda zajimawe. Tak wón cyły kraj, w kotrymž hišće Serbjo bydlachu, dokładnje spózna, wopisa a na wosebitej karće woznamjeni a wobrysowa.

Lěta 1836 přindźe Smoleŕ do Wrótsławja na univerzitu, zo by bohosłowstwo studował. Tu spózna tež druhe słowjanske rěče, wosebje pólsku a čěsku, zezna so tež z druhimi synami łužiskeje domizny, założi z nimi „Towaŕstwo za łužiske stawizny a rěč“; do njeho słušachu Serbjo a Němcy; Smoleŕ měješe w towaŕstwje

prěni přednóšk a to wo serbskich ludowych pěsnjach. Lěta 1842 wuda wón wulkotne dźěło w dwěmaj zwjazkomaj: „Pěsnički Hornich a Delnich Łužiskich Serbow“. Z tutym dźěłom je wón našemu ludej a sebi trajny pomnik stajił.

Hdyž bě Smoleř l. 1839 bohosłowstwo dostudował, wobroći so nětko hišće bóle na to, zo by serbsku a ji blizke słowjanske rěče studował. Wón k tomu dosta na poručenje hrabje Stillfrieda, wyššeho ceremoniskeho mištra pruskeho krala Bjedricha Wylema IV., stipendium a to z dokhodow krala sameho. Smoleř pokaza swoju dźakownosć zwonkownje też z tym zo je swoje prěnje wulke dźěło „Pěsnički“ Jeho Majestosći kralej Bjedrichej Wylemej poswjećił. Wón wosta we Wrótsławju hač do l. 1846 a dźěłaše tam jara pilnje a spisa knihi: „Mały Serb“, “Serbskoněmski słownik“. Khorowaty bě so 1846 do Łaza wróćił a skhori bórzy hišće bóle a to na płuca, wosłabny a dyrbješe so lehnyć. Mało bě nadźije, zo wotkhori, a zdaše so, zo bórzy z nim wšě nadźije, kotrež młode Serbstwo na njeho twarješe, do rowa póńdźa. Ale Boh bě hinak wobzamknył. Smoleř so spodźiwnje wulěkowa, móžeše po něčim zaso k swojim zatorhnjenym studijam a k spisowanju so wróćić a skrutny zaso tak derje, zo móžeše so l. 1848 do Lipska přesydlić, hdźež wudawaše „słowjanske lětopisy“ w němskej rěči. Swjatki samsneho lěta pak přesydli so cyle do Budyšina a wosta tu hač do swojeho zbóžneho skónčenja.

Wón přija redakciju „Serbskich Nowin“, kotrež bě farař Handrij Zejleř, sławny serbski pěsnjeř, založił. Při tym so wobdźěli na wšěch zjawnych prócowanjach serbskich wótčincow, bě założeř „Maćicy Serbskeje“, prěni redaktor „Časopisa Maćicy Serbskeje“, wosebje pak so wo to staraše, zo so Serbjo z njeměrnikami a zběžkarjemi tamneho časa njezjednoćichu, ale stajnje kraloswěrni wostachu, a so prócowachu, zo bychu po zakońskim puću swoje prawo docpili a wobkhowali. Lěta 1853 prync Albert, pozdźiši sakski kral swój mandźelski zwjazk z pryncesu Karolu wobzamkny. Při tej składnosći wupraji jemu w mjenje wšěch Serbow wosebita deputacija, kotruž Smoleř nawjedowaše, zbožopřeća serbskeho ludu w serbskej rěči. A kralowski prync so też w serbskej rěči podźakowa, kotruž bě, dlěši čas w Budyšinje přebywajo, wot Smolerja nawuknył.

Kaž bu hižo prajene, njebě Smolerjowa strowota kruta, a tola je wón dźiwajo na wobšěrne a jara napinace dźěło khětro wysoku starobu docpěł. Wón zemrje 13. junija 1884, hdyž bě 68 lět pře-

kročił. Jeho ćěło pokhowa so 16. junija na Hrodźišku pola Budyšina, najważniši zastupnicy serbskeho luda jeho k rowu přewodźachu.

Na wulku syłu jeho wědomostnych, nowinařskich a basniskich dźěłow njemóžemy nadrobnišo spominać. Ale kelko dźěła, starosće, wobhladnosće žada sebi jeno jeničke čisło „Serbskich Nowin". A kelko je jich za 36 lět wudał! Runje nowinarjo su z wulkeho dźěla swoju strowotu w młódšich lětach přetrjebali, dobrej wěcy woprowali, kotruž njepřestawajcy zastupowachu. A tola so runje tuto dźěło tak mało waži. Stajnje swojim zasadam swěrny jako dobry Serb, křesćan a poddan je Smoleř ze swojimi nowinami naš lud po prawym puću nawjedował, swoje mocy a dary ducha na to nałožał a hač do poslednjeho zdychnjenja pilnje dźěłał a so prócował. Z nutrnej dźakownosću dyrbimy dźenso wšitcy wopominać tón zbožowny dźeń, na kotrymž je boža předwidźiwosć před 100 lětami nam dariła tuteho muža, kotrehož zasłužbow ženje nichtó dosć wažić njemóže.

Wulke běchu jeho dary ducha, z dołhim studowanjom bohosłowstwa, rěčow a stawiznow je wón je wudokonjał a tak nabył tamneho š ě r o k e h o r o z h l a d a, kotryž dyrbi měć wjednik, kiž ma cyły lud, wučenych a njewučenych, wysokich a nizkich, zbožownje nawjedować. Rozhladny, mudry, znjesliwy, sćerpny, lubosćiwy a wutrajny dyrbi wón być, kaž to sw. pismo wuči a přikazuje (1. Kor. 13). W tym nastupanju bě Smoleř cyle podobny swojemu młódšemu přećelej Michałej Hórnikej. Hdyž je móhł wo Hórniku dobry serbski wótčinc prajić, zo je kóždy rad k njemu khodźił, a nichtó rad wot njeho njekhodźił, směmy to wo Smolerju runje tak wobkrućić. Nichtó njeje lubosćiwšo wšo přijimał, kiž radu a pomoc pytachu hač Smoleř, nichtó njewjedźeše přećelnišo z nami wšěmi wobkhadźeć dyžli Smoleř. Kelko młodych Serbow je wón zahorjał, rozwučał, podpjerował při pisanju nastawkow, wudawanju knihow a časopisow. „Pisajće jeno, štož so wam lubi, a pósćelće mi, ja to přehladam a porjedźu." Tak je też pisarjej tutych rjadkow prajił. A wón wšitko z wulkej mjelčitosću a swěru wobstarać a na prawy puć dowjesć wjedźeše. Něhdy hrožeše wulka překora mjez jara nahladnymi serbskimi spisowaćelemi, jeni běchu starši, druzy młódši. Smoleř pak steješe wosrjedź nich, wón dobre zmyslenje na woběmaj stronomaj připóznawaše a ze swojej nahladnosće a rozomnosću docpě, zo so zmohi zaso zhładkowachu a wšitcy měrnje a swěrnje dale dźěłachu. Runje tajka c y l e n j e s e b i č n a l u b o s ć,

kiž na sebje sameho zabywa, swojeho wosobinskeho wužitka njepyta, rady wopruje mocy, dary ducha, dokhody česće a nahladnosć swěta, debješe našeho Smolerja, wukhmanješe jeho k tomu, zo nad stronami stiješe a zo jara wustojnje a wuspěšnje jednać a wujednawać wědźeše.

Ani dobytka, ani sławy njehladaše, tehodla wotrjekny so wulcy česćaceho powołanja do cuzby, hdźež so jemu wunošne a wysoke městno poskićeše. Tehdom wopokaza Smoleŕ hač na nanajjasnišo, kak jeno ze sameje čisteje lubosće k swojemu małemu, ale dobremu narodej, cyłe swoje žiwjenje wopruje. Naš sławny pěsnjeŕ Handrij Zejleŕ na to z horcym dźakom spomina we wosebitym spěwje, kotryž „Maćica Serbska“ jutry 1863 Smolerjej poswjeći.

„Twoje zasłužby wo serbski narod znaju,
Sławny mužo, serbskoh′ kraja synojo;
Tebje Serbja jako swojoh′ lubo maju,
Rjeknu: „Dźak a sława ći, naš Smolerjo!“
Twoje sławne mjeno, dźěło wótčinske
W Serbach stajnje w žohnowanju wostanje!“

Słabeje strowoty dla njeje Smoleŕ mohł jako prědaŕ faŕskeho zastojnstwa přijeć, ale runje z tym je predwidźiwosć boža jeho pokazała na druhe, wjele šěrše polo dźěła. Wón njeje słowo bože do serbskich wutrobow wusywał z ertom, za to pak ćim pilnišo a spomožnišo ze swojim mištrowskim pjerom. Njech su tež jeho spisy, wosebje „Nowiny“, mnoho swětnych powjesćow přinošałe, zawěsće tež te běchu našemu ludej wužitne, ženje pak na žane wašnje zo je škódne. Hižo to rěka wužitny być, hdyž škody nječiniš. Kelko špatnych nowinow so njewudawa, kelko njewěry a njekhmanstwa so ze spisami njerozšěrja! Cyłe ludy su najbóle z njehańbitym njewěriwym pohanstwom hinyłe, haj, zahinyłe. Hižo z tym potajkim, škódne spisy wot našeho luda po móžnosći wotdźeržował, je sebi Smoleŕ wo wěru, pócćiwosć a wobstaće našeho luda jara wulke zasłužby dobył. Tola hišće wjele wjacy. „Serbske Nowiny“ su lěto wot lěta jara wjele rjanych, pobožnych, nabožinskich, natwarjacych pěsnjow, spěwow a kěrlušow přinošałe, jara wjele dobrych, powučacych a k dobremu křesćijanskemu žiwjenju pohonjacych powědančkow mjez ludom rozšěrjałe. Tež to je wulki kruch prědaŕskeho skutkowanja. A hišće wjacy. Spisowaćel njerěči k wutrobje jenož w jeničkej wosadźe, ale we wšěch wosadach wšěm wučbu poskića, kiž to čitaju. Rěčnikowe słowo wuklinči, so po

něčim zabywa, ale pisane, ćišćane słowo wostanje. Hižo stari Romjenjo prajachu: słowa so zaleća pisany pismik wostanje.

Sławny prědaŕ w Americy bě wjele tysac króć — jónu za jeničke lěto 900 króć, — słowo wěčneje wěrnosće připowědał, pódla pak tež jara mnoho dobrych spisow za lud zestajał. Hdyž nětko we wysokej starobje čuješe, zo so jeho dźeń nakhila, rjekny při sebi něhdźe takle: „Swojich prědowanjow chcu co zdać, jeno skhowaj mi moje spisy, o Božo.“

Wězo, prědaŕ skutkuje wulcy spomožnje ze živym słowom, spomožnišo tón, štóž rěči a pisa, tola jara spomožnje skutkuje tež tón, štóž jeno pisa, **ale derje!** Hišće po smjerći rěči wón dale.

Tak stoji w pomjatku wšěch swěrnych Serbow wěčnje jenak jasna, nadobna a njepowalna postawa wulkeho zbudźerja, wožiwjerja a wjednika Jana Ernsta Smolerja. Wichory jeje njepowala, wody jeje njepodmlěja, zub časow jeje njewobškodźi, zerzawina so jeje njedótknje. A dźensa je runje stoty króć so wróćił tón dźeń, na kotrymž je nam jeho dariła lubosć a wšehomóc boža; tuž dźakujemy so Bohu za tutón njewurjeknity dar, z kotrymž je naš lud přez narodźenje našeho njepřetrjecheneho wótčinca wobohaćił, wosebje z tym, zo tež my wšitcy lubujemy a sebi važimy, štož je Smoleŕ wosebje lubował a važił, serbsku rěč, narodnosć, pobožnosć a swěru. Kóždy rěč rady a derje serbski, wuč druhich serbski, a štóž móže, skutkuj tež z pjerom, zo by Serbstwo dale kćěło, rostło a wobstało.

Kóždy njech so z dźěłom zaraduje
Na naroda roli namrětej,
Puć a wašnje njech stej wšelakej!
Jedna wola njech wšěch nawjeduje!

Jurij Libš, Łužica 1916.

158.

Ernst Smoleŕ.

Štó sy ty rjeko khrobły, pjera a słowa sławny?
Jasny duch so twój zjewja w ryzach wobliča žiwych,
Woči so wótrej błyšćitej khrobłoswěrnej,
Čoło wysoke wysokich taji mysli zlět.
Hobrskoh' ducha móc
Khowa za nopom koscatym bědna nóc.
Taji skutki, kiž zjewjeja móc genija,

Taji mysle, 'nož myslene wótrje, hłuche pak,
Zničene přez dóńt a złósć a smjerć a row — —

* * *

Hdyž so ludy zběhnychu,
Bědźicy wo swobodu čłowsku a narodnu
Z wotročstwom, tyranstwom tyranskim
Stejach sam na ladach pustych,
Krwawočeŕwjenych,
Zrudneje zańdźenosće —
Ranje so běłe z ćmoweje nocy zběhny.
Widźach słónčko skhadźeć w nalěću,
Košić stwórbu w słódkim wobjeću
Wopłodźejo zemje suche kosće.
Ze šěreho zdonka zrosće
Pupkow mnohosć k znamjenju mnohosće.
Spinaše so lipa słowjanska
W zeleni a kćěwje krasna,
Tola w płodach — potajnska.
Hałžka jenička 'nož sucha.
Z měrcom zańdźe nalěćo a z meju,
Słónco ćopłe wodu srěbaše
Mějo z tužnotu a z lěćom reju.
Ja pak stojach — —
Přepytowach dny a nocy,
Wažach mysle, słowa, mocy —
Stojach stražujo nad ludom spjacym,
Zesputanym z kowom spara.
'žno bě w času, hdyž so žitow kłosy
Kłonja smjertnej kosy —
Njewjedro na firmamenće zeskhadźa;
Stojach stražujo.
Spěšnje so mróčele čorne bližowachu,
Wšitko spaše;
Bliže hrimanja błuke ržachu,
Wšitko spaše;
Najbliže błyski so žehliwe seklowachu,
Wšitko spaše.
Z hłosom tu k stawanju zatrubich,
Zo so truba mjedźana pači.

Prošach a hrožach a lubjach,
Doniž so njewróći rozom mudry do ćěłow spjacych;
Wohnja a płomjenja pyrjace sapachu
Nadźije złoteje, sylneje dowěry.
Tehdy poslědnja womłodny
W horcym lěću,
W sapacym njewjedru,
Słowjanskej' lipy najmłódša hałžka.

Serbstwa sym budźeŕ — w ćěmnej nocy,
Khrobły wodźeŕ — po nahłej drozy.
Stražowach swěru
Nad ludom lubym
Zdźeržujo přeradu jěru
Wot prawa, ludu a sebje.

Stojach — —
Syčo w ćopłym lěću
Pozběhny hadowa smjertna so hłowa,
Paryć zuby jědojte do ćěła běłeho,
Žiwjenje přeradnje ze smjerću syćić,
Wěrnosć podusyć, wusywać njeswěru,
Serbstwo khować w zymnym rowje.

Tola ja stražujo stojach,
Do hłubin čornych storčich tu waku helsku,
Rozpjeŕšich rujacu syłu wjelsku,
Duchow přećiwnych w boju strašnym morjach.
Dobyćeŕ stražujo stojach —

J. Nowak, Z duchom swobody.

154.

Z autobiografije J. E. Smolerja.

We Wrótsławju tehdy tójšto Łužiskich — Serbow a Němcow — studowaše. Na swojich serbskich krajanow dźiwajo Smoleŕ sebi wotmysli, tam serbske towaŕstwo załožić, kotrehož sobustawy bychu so we serbskim rěčenju a pisanju rozwučowali. To běchu tamniši łužiscy Němcy zhonili. Woni k Smolerjej přińdźechu z namjetom, zo by wón łužiske towaŕstwo ze serbskim a němskim wotdźělenjom załožił. Smoleŕ sebi pomysli, zo mohło wobstaće towaŕstwa ćim twjerdše być, hdyž změje ćim wjacy sobustawow. Tuž je pod

mjenom „Towaŕstwo za łužiske rěče a stawizny“ z přizwolenjom akademiskeho senata załoži. Za protektora towaŕstwa bu universitny profesor němski stawiznaŕ Stenzel wuzwoleny a to toho-dla, dokelž so za łužisku historiju trochu interesowaše. Wona so wotewić universitetnej auditoriji w přitomnosći rektora a někotrych profesorow wot Smolerja z přednoškom wo łužisko-serbskim Słowjanstwu.

Bórzy potom běše universitny profesor Purkyně, najsławniši fyziolog tamnišeho časa, wo łužiskim towaŕstwje zasłyšał a Smolerja teho dla k sebi přeprosy. Tón sebi njemóžeše wukłasć, što chce fyziolog z theologom, — tola jako k njemu přińdźe, knjez profesor ani na fyziologiju ani na theologiju njespomni, ale jeho za łužisko-serbskim Słowjanstwom wuprašowaše, wo kotrymž njeběše hač dotal ničo wědźał. Smoleŕ jemu na jeho prašenja wobšěrnje wotmolwješe, štož so knjezej professorej tak spodobaše, zo jemu skónčnje wozjewi, zo móže kóždu njedźelu připołdnju wot 11—12 hodźin k njemu přikhadźeć a pola njeho z někotrymi młodymi Polakami česku rěč wuknyć. Purkyně běše mjenujcy jara horliwy Čech a teho dla młodych Słowjanow rad česku rěč wučeše. Jemu so Smolerjowe prócowanje za łužiske Serbstwo po času tak lubješe, zo jeho do swojeho doma wza, za čož tón njetrjebaše dale ničeho činić, khiba za šulskimi dźěłami jeho dweju synow hladać a jeho wobšěrnu bibliotheku w porjadku dźeržeć, kotraž wosebje z knihow wšitkich słowjanskich narodow wobstoješe. Smolerjowi pólscy towaŕšojo běchu jeho z pólskej kulturu, Purkyně pak z čěskej zeznajomili, a Purkynjowa bibliotheka jemu drohu do literatury wšitkich Słowjanow wotewri. A dokelž słowjanscy wučeni, wosebje Polacy a Čechowje, professora Purkynu často wopytowachu, měješe Smoleŕ tež často składnosć, hódnych reprezentantow pólskeje a čěskeje narodnosće widźeć.

*

We Wrótsławju bě Smoleŕ při wšědnym wobkhodźe z profesoromaj Purkynju a Čelakovskim podrobnje zeznał, na kajke wašnje čěscy patriotojo za pozběhnjenje swojeje narodnosće dźěłaju a jemu so wosebje jich towaŕstwo „Matice Česká“ spodobaše. Tuto běchu k temu założili, zo bychu so z lětnych pjenježnych přinoškow knižki za čěski lud wudawałe. Smoleŕ toho-dla po wustawkich „Matice České“ statut napisa a z nim srjedu po jutrach 1843 do Budyšina přijědźe, zo by tam w zhromadźiznje serbskich patriotow „Towaŕ-

stwo Maćicy Serbskeje“ založił. Wšitcy jeho projekt radostnje witachu; ale kak wobtwjerdźenje statuta wot saskeho ministerstwa dostać, to njewědźachu sebi wuradźić. A Smoleŕ sam njemóžeše w tajkim nastupanju ničo dokonjeć, dokelž běše pruski poddan. Skónčnje pak wjedźeše wón měšćanskeho radźićela dra Klina za tu wěc tak zainteresować, zo tón ministerstwo wo wobtwjerdźenje statuta prošeše a je tež w l. 1846 dosta. Tola móžeše towaŕstwo hakle w l. 1847 faktiscy do žiwjenja stupić, jako běše mjez tym tež wot pruskeho knježeŕstwa dowolnosć dostata. Za jeho předsydu bu Dr. Klin wuzwoleny a Smoleŕ za redaktora „Časopisa towaŕstwa Maćicy Serbskeje“, hač runje w Budyšinje njebydleše. Wón prěni zešiwk „Časopisa“ w Meji 1848 wuda, w srjedź politiskeho ropota, kotryž bě so tehdy z Francózskeje nimale po wšitkich krajach Europy rozšěrił.

We Wrótsławju so Smolerjowe słowjansko-linguistiske studije w l. 1844 skónčichu, wón pak tam hišće někotry čas wosta a z časami tež w Łužicy přebywaše, doniž so w l. 1846 do Lipska přesydli, zo by tam Jordanowe „Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst u. Wissenschaft“ redigował. Tam měješe Smoleŕ ćežku płucowu khorosć wutrać, kotraž tež jeho tak zainficirowa, zo wón dlějši čas njemóžeše rěčeć. Ale při wšej swojej khorowatosći wón tam słowjanske towaŕstwo załoži, w kotrymž so z dowolenjom universitneho rektora lipscy studentojo łužisko-serbskeje, pólskeje a čěsko-słowakskeje narodnosće skhadźowachu.

Jako běše měrc 1848 francózske kralestwo powalił, so tež w Lipsku na někajku revoluciju hotowachu, ale žadna njenasta, dokelž saski kral do kóždeho žadanja saskeho luda zwoli. Mjez tym pak powěsć přińdźe, zo je w Barlinje revolucija wudyriła. Tuž běše wjele Lipsčanow tak lohkomyslnych, zo wobzamknychu do Barlina dojěć a sebi revoluciju z daloka wobhladać. Smoleŕ tež do tych lohkozmyslenych słušeše. Na puću drje so dopomni, zo je hłuposć započał, a budźiše so najradšo wróćił, hdy budźiše so njehanibował. Tola zbože jeho hłuposć wuruna, přetož jako železničnyćach Barlinej so bližeše, dale a wjacy pruskeho wójska nimo njeho ćehnješe. A jako so wojakow prašachu, što ma to na sebi, ći wotmolwichu, zo je revolucija skónčena, dokelž je kral wojakow z Barlina won wupósłał.

*

Smoleŕ sebi přemyslowaše, zo budźa so při tym nowym čerstwym politiskim žiwjenju (t. r. w l. 1848) drje tež łužiscy Serbja

trochu swobodnišo hibać móc, z dobom wobzamkny, so z Lipska do Budyšina přesydlić. Wón to tež we swjatkach 1848 sčini čujo, zo je nětko, hdyž je „swobodna prasa“ proklamowana, čas přišoł zo ma wón redakciju serbskeho organa „Tydźeńska Nowina“ do ruki wzać a přez njón za lěpše serbskeje narodnosće skutkować. Wón tež redakciju dosta. „Tydźeńska Nowina“ tehdy jeno na połlistnje wukhadźeše, wón ju na cyłe listno powjetši. Tole, kaž tež to, zo smědźeše so w njej tež politika pisać a zo po njej horliwy serbski duch wěješe, ličbu abonentow za měsac wot 375 do 872 přispori.

Swoje hesło „njech so Němcy wo Němcowstwo, Serbja pak wo Serbowstwo staraju“ Smoleŕ wosebje tež přez to woživi, zo po serbskich wosadach serbske towaŕstwa załožować pytaše, ale wšitke z dowolnosću wyšnosće. Jich centrum běše „budyske serbske towaŕstwo“ a Smoleŕ jich generalny sekretaŕ. W tutych towaŕstwach so jenož wo to jednaše, štož možeše serbskej narodnosći k lěpšemu słužić, a při tym so Serbam poradźi, zo móžachu prěni króć někotrych horliwych Serbow jako zapósłancow do saskeho sejma pósłać. A kak to serbski lud z česćownosću serbskeje rěče napjelnješe, hdyž słyšeše, zo móže so tež ze serbskimi słowami wo najważnišich należnosćach człowjestwa zjawnje rěčeć.

Wšudźe so tehdy ludy na swoje knježeŕstwo ze wšelakimi žadanjemi wobroćachu, tuž žadyn dźiw njebě, zo tež Serbja na saske ministerstwo peticiju pósłachu, w kotrejž wo to prošachu, zo by serbska rěč w cyrkwi, šuli a před sudom rune prawo z němskej dostała a zo by na gymnaziju, kaž tež na wučeŕskim seminaru w Budyšinje serbska rěč za serbskich gymnazijastow a seminaristow wučbny předmjet była. Deputacija, z 15 Serbow wobstojaca, tajku peticiju ministerstwu přepoda a potom tež kralej, pola kotrehož běše sebi audijencu wuprosyła, swoje počesćowanje wopokaza. To so jemu jara spodobaše, přetož w tamnym, z kóždym dnjom bóle k republikanismu so přikhilacym času so mało ludźi za kralom prašeše. Za někotre měsacy saske ministerstwo serbskim petentam wotmolwjenje pósła, w kotrymž bě prajene, zo chce jich próstwy dopjelnić, hdyž tež we wužšich rozměrach. Serbja běchu z tym spokojeni, wšak běše tola zaso něšto za jich narodnosć dobyte. Reakcija, kotraž potom pod nowym ministrom Beustom zastupi, je drje wjele teho, štož bě prjedawše ministerstwo Serbam přizwoliło, zaso skazyła, ale wjele je tola tež wostało.

155.

J. E. Smoleŕ — J. Purkynjej.

W Zhorjelcu, 10. smažnika 1841.

Sławny knježe;

Wjelečesćeny knjez profesoro!

Hdyž wěm, kak wy lubosć kóždemužkuli Słowjanej wobswědčujeće, a hdyž spominam na wšitku dobrotu, kotruž sće mi we Wrótsławju a tež pozdźišo wopokazował, so kruće dowěrjam, zo móžu tež tón króć na Wašu miłosć dźiwać a tak tónle lisćik a knižki, kotrež přípołožich, bjeze stracha podać do Wašeju rukow. Dajće sebi tohodla tutón njenahladny mój płód literariski a khuduški dar mojeho počesćowanja spodobać a popřejće Małemu Serbej tež małe městačko we swojej knihowni! Po ćišćenju napisma běše mje runje boža ručka zajała, běch na smjerć khory, zo ničo njemóžach porjedźeć, a tež nikoho njeměјach, kiž běše to mohł mi wobstarać, a tak wšelake zmylki w knizy wostachu. Štož ortografiju nastupa, kotruž nałožich, pola nakładnika ničo wuskutkować njemóžach, hač jeno to, zo smědźach z łaćanskimi pismikami dać ćišćeć a „cž, cź" za: č, ć stajić; myslu pak sebi, zo sym tola zaso mału kročelku sčinił k dospołnišej ortografiji a zo móža tute knižki jako překhod ze stareho do noweho prawopisa placić, kajkiž w serbskich ludowych pěsnjach nadeńdźeće; hač dotal hišće serbskich knihow nimamy, kotrež bychu byłe ćisćane z łaćanskimi pismikami.

Njebyšće snadź Wy, nadobny knježe, tak dobry był a mału recensiju tutych knihow do Tygodnika Poznańskeho abo tež do druhich słowjanskich nowin stajił abo stajić dał? My Serbja hač dotal hišće žadnych nowin nimamy, kotrež bychu našim słowjanskim bratram mohłe přizjewić, što je pola nas wušło, a tola je trěbna wěc, zo tež wukrajni Słowjenjo wědźa, što so pola nas piše, zo bychu serbske knihi kupowali a tak našej literaturje k pozběhnenju a k rozšěrjenju připomhali, hdyž ma w Serbach samych, w 130.000 hornich a 115.000 delnich, přez měru małe kniharske wiki. Starajće so tež tohodla za to, zo by so na tute knižki nic jich ważnosće, ale skerje jich žadnosće dla w nowinach spominało.

Pjeć listnow mojich serbskich ludowych pěsni je ćišćanych a za štyri njedźele drje budźe so přeni zwjazk wupósłać móc. Za šěsć abo sydom njedźeli sam do Wrótsławja přińdu a chcu tam lěto abo dlěje wostać. Hač do toho časa, najskerje pak wokoło Michała, budźe drje stoł słowjanskich rěči wobsadźeny? My tu čisće

rjenje ničo njewěmy, štó budźe tam słowjanšćinu wučić. — Naše budyšske serbske towařstwo dale bóle rosće, a hdy bych wědźał, zo bychu powěsće jeho založenja, rosćenja atd. w někajkich nowinach namakało městačka, bych so dał do jich spisanja. My smy so wšitcy wulcy zwjeselili, hdyž čitachmy, zo sće našich wrótsławskich Serbow tak dobroćiwje a přećelniwje rozwučował; mějće naš najwutrobniši dźak!

Knjez Sreznewski je mi w spočatku wulkeho róžka z Prahi pisał, sym jemu potom list přez knjeza Šafařika pósłał, kotremuž kartu našeho serbskeho kraja pósłach, dokelž njewědźach, hdźe přebywa, štož pak tola wěsće Praženjo budźa wědźeć.

Připołoženych 6 serbskich pěsničkow wuwzach z „Lausitzer Magazin", kotrehož ćišćeŕnja hišće serbskich pismikow njeměješe, bórzy pak dóstanje; tohodla su w němskim přełožku ćišćane.

Maće-li Wy žadne pólske narodne pěsnje w swojej knihowni, byšće so snadź dał naprosyć a mi je pósłał, zo bych je z našimi serbskimi mohł přirunać; z dźakom Wam je wróću, hdyž do Wrótslawja přińdu. Serbske, słowakske, čěske, morawske, tež něšto ruskich, a němske sym přirunował, ale pólskich nihdźe dóstać njemóžach.

Budźće Božemje a, je-li móžno, dźiwajće na próstwy

Wašeho najswěrnišeho Smolerja.

Jos. Páta, Z čěskeho listowanja J. E. Smolerja.

156.

Łužiskim Serbam.

(Poswjećena Michałej Hórnikej a Janej Ernstej Smolerjej.)

O, měć chcył móc, kaž sonet Kollárowy,
kiž jako wórlica dźě wyše zlětny
a na Słowjanow zabyte žno rowy
přez wótry křik swój promjeń swětła mjetny!
'Nož rowy! — Ně, wšak žiwjenja kćěw nowy
so pokaza, hdźež spar bě dołholětny;
lud mały wojujo na słóńčku zhrěwa
so nadźije a jeje pěseń spěwa.

Móc słowjanske wot Boha štomy maju
na brjohach Łobja, Wisły abo Sprjewje,
zo jenak hałzy swoje přesćěraju

při ruću wichorow a w błyskow hněwje,
njech bitwy hołk tež hrimota w jich kraju;
w nich drěma błysk — škra w popjele, wóń w kćěwje.—,
lud zahori we swobody hodźinje,
kćěw nowych skutkow zwabi we pusćinje.

Čas naš sej žada bitwu wo žiwjenje,
to Serbja najwjac' znaja — wšo jim wzachu:
mječ bitwy, pěsnje, pychu, wšitko rjenje,
tež wjesło płuća, wšo, štož lubowachu.
Wšo podarmo! Zas' kćěje w božim mjenje,
štož njesmjertne! Tak dołho wojowachu —
tuž p y c h a S ł a w i j e s u n ě t k, l u d m a ł y,
h d y ž s t o t k i s t o j a c h u k a ž t w j e r d e s k a ł y.

Zo lud tón žiwy je, so zda być baja,
a zo ta kupa stoji wosrjedź wody!
D w a j r j e k a j d u c h a, synaj toho kraja,
štom dźeržitaj tu, wšitke jeho płody
nam khowataj — a wšitcy lubosć znaja,
z kotrejuž znajetaj rozhrěwać lody;
d w a j r j e k a j p l a h u j e t a j z d ź ě ł o m, s ł o w o m
š t o m S e r b o w r j a n y n a d S ł a w i j e r o w o m.

Rěč wótcow, kiž so złotom' herbstwu runa,
a pěsnje, baje z minyłosće doła,
wšě zorna, steptane do zemje huna,
taj stražujetaj jako měd swój pčoła,
a z womory pak jeju słowow truna
lud budźi smjertnej', k žiwjenju jón woła —
h a č, kaž kćěw sněhowki raz w zymske ranje,
l u d s e r b s k i z e s ł a w n e j e z e m j e s t a n j e!

To hordosć naša, radosć nam wšěm droha:
hdyž swět nas hidźi — my so lubujemy,
hdyž njepřećelstwa do nas pjerje zmoha —
zo wumožnik je w n a š i c h nadrach, wěmy!
Hdyž rólnika tež próca čaka mnoha,
my tola nadźije so dźeržeć chcemy:
d o p u t o w s p j a t y, b i t y, k l a t y w š u d ź e,
h d ź e ž j ó n u b ě, s t a ć S ł o w j a n p ř e c o b u d ź e! —

J. V r c h l i c k ý; ze zběrki „Na domáci půdě“ přeł. Adolf Černý, Łužica 1891.

157.

Na Belvederu.

Horda Čechow hłowa, złota Praha! —
K połdnju Vyšehrad kaž skała stoji,
k ranju Žižki hora zakit stroji
a k połnocy Hradčin k njebju saha.

Srjedźa Wołtawa so wala z waha,
kupy, zahrody a wińcy poji;
rybak na čołmiku ryby łoji,
horje, dele łódźow črjóda ćaha.

Wěžow sto so zběha z domow morja,
wjele swědkow sławnej zańdźenosće.
Kajki wobraz radosće a horja! —

A lud słowjanski tu kće a rosće,
cuzom' železu so njepokorja. —
O stój kruće, skała słowjanskosće!

J. Ćišinski, Kniha sonettow.

158.

Čechowje a jich narodne dźiwadlo.

Hdyž w třicytych lětach tuhoto lětstotka jako młodźenc, čěsku Prahu wopytach, — što tam tehdy słyšach a widźach? a hdyž tam nětko jako šědźiwc přińdu, što zasłyšu a wuhladam?! W tamnym času běše Praha, tak rjec, nimale wša němska a wšitcy, kiž běchu po francózskej módźe zwoblekani, mjez sobu němski rěčachu, přetož to běše tola — wosobnišo, dyžli čěski rěčeć, štož jenož wjesni ratarjo činjachu. Po tajkim bě za toho, kiž hižo njeznaješe, hdźe a wot koho so čěski rěčeše, woprawdźita rědkosć, hdyž w zjawnosći čěske słowo do jeho wucha zaklinča. Ja so toho dla njemało spodźiwach, jako so mi to jónu radźi. Běch so při ćmičcy z Hradčan do stareho města wróćił a so někak zabłudźił, tak zo njewědźach, na kajku stronu mam so wróćić, zo bych swój hosćeńc nadešoł. Ja so toho dla ludźi naprašowach a mjez nimi tež šewskeho pachołka, kiž nowe škórnje k někomu njeseše. Moje naprašowanje sta so, kaž běch tehdy w Prazy zwučeny, w němskej rěči, ale wotmolwjenje rěkaše: „Nix dajč!“ Ja běch njemało přesłapnjeny a z dobom tež zwjeseleny, zó běch ryzeho Čecha nadešoł. Tuž so dale čěški pra-

šach a potom pjeć krajcarjow wućahnych a je pachołkej za to dach, zo bě mi puć čěscy wukazał. Na wulicach běchu wšudźe jenož němske napisma, před kralowskimi a měšćanskimi zastojnistwami so němski rěčeše a jednaše, čěske nowiny njesmědźachu pak so žadne wudawać. Wukhadźachu drje „Pražské Noviny“, ale wyšnosć je wudawaše, a w nich dale ničo njeběše, khiba wukazy zastojnistwow a někotre nawěštki. Wo žadnym čěskim dźiwadle ničo njepytnuch.

Jako bě mje w lěće 1842 knjez Lad. Čelakovský, tehdy profesor słowjanskich rěčow na wrótsławskěj universiće, za čas prózdninow do Čech sobu wzał, běchu so wobstejenja hižo wo wjele k lěpšemu přeměniłe. Běchu drje tam mjez duchownymi a druhimi wučenymi hišće mnozy „odrodilci (wotrodźeńcy)“, za to pak ćim wjacy „vlastenců (wótčincow)“, kotřiž poslědni so po cyłym kraju znajachu a česćachu. Haj w šulach počachu hižo tu a tam čěske čitanje a pisanje wučić — a běchu to z wjetša młodźi duchowni a hišće bóle młódši wučerjo — kiž tajke dźěło činjachu, hač runje žadneho druheho myta za to njedostwachu, khiba zo so wot němcowateje duchownskeje a wučeřskeje wyšnosće hanjachu a přesćěhachu. Čěske politiske nowiny so wšak tež hišće žadne wudawać njesmědźachu, tola běchu Němcy skónčnje wudawanje tydźenika „Květy“ dowolili, kotrehož wobsah běše něhdźe tajki, kaž jón naša „Łužica“ poskića. Dale bě so towařstwo „Českého Muzeum“ z podrjadom „Česká Matice (Maćica)“ założiło a muzejowy „Časopis“ podawaše wučene nastawki, kaž je w wěstej měrje tež naš „Časopis Maćicy Serbskeje“ podawa; Maćica pak wudawaše knižki za lud, kaž to tež naša serbska Maćica čini. A w němskim dźiwadle mějachu so njedźelu popołdnju tež čěske předstajenja, haj na róžowej wulicy bě so samostatne čěske diletanske dźiwadło założiło. A w prózdninach w mjeńšich městach, haj na wsach studenći jako dźiwadłownicy wustupowachu a po času jim tež knjenje a knježnički w předstajenjach pomhachu. Mi pak so njemało spodobaše, jako móžach w l. 1842 přeni króć widźeć, kak w Turnovje čěscy studenći a čěske měšćanske knježny w čěskim dźiwadłowym předstawjenju wustupowachu. Ja běch tam toho dla z k. Čelakovskim, kaž tež z libuńskim fararjom k. Markom a z k. kovańskim dekanom Vinařickim přijěł. Tež bě hewak, dobreho přikłada dla, wjele wotčinskozmyslneneho duchownstwa do dźiwadła přišło a tamniši k. dekan po skónčenym předstajenju wšitkich, kiž běchu w tutym skutkowali, k sebi na wječeř přeprosy, prajo, zo so duchownstwo

wot ludowych zabawow wotwlakować njesmě, dokelž přez duchownsku přitomnosć tajke zabawy hakle prawu swjećiznu dóstanu. — A wulcy ważne bě tež to, zo Čechowje wšudźe towarstwa za zabawu a powučenje założowachu, kiž so najbóle „besedy“ (bjesady) mjenowachu a w kotrychž so přednoški dźeržachu, spěwne koncerty a dźiwadłowne předstajenja dawachu. Čěskich knihow pak so hižo telko wudawaše, zo bě to woprawdźe spodźiwne. To wšo k wubudźenju, přisporjenju a wudokonjenju Čechowstwa jara pomhaše, lud sam pak so přez to wot pića a druhich njekhmanych, nizkich zawjeselenjow cyle wotwuči.

Wšitko to dale a bóle k tomu pomhaše, zo Čechowje, hač runje pod krutym němskim knježstwom stojachu, pomału čěske ludowe a tež wyšše šule, jako gymnazije, realki atd., haj w l. 1883 tež čěsku universitu dóstachu. Woni mějachu tež hižo dlějši čas swoje porjadne čěske nakhwilne dźiwadło w Prazy, w kotrymž so kóždy dźeń hraješe. W započatku 60tych lět pak na tu mysličku přińdźechu, sebi wobšěrne, wulkotne narodne dźiwadło w Prazy natwarić. K tomu wuzwoli so twarski wubjerk, kotryž drje so stróži, jako bě so wuličiło, zo budźe k tajkej twarbje přez milión šěsnakow trjeba. Ale wón so bórzy zaso zebra, jako jemu ze wšěch stron k wědźenju dawachu, zo chcedźa k dokonjenju tajkeho skutka wučeni a njewučeni, měšćenjo a wjesnjenjo, rjemjesłnicy a ratarjo swoju šerjepatku składować. A do lěta 1868 bě so telko pjenjez nahromadźiło, zo móžeše so zakładny kamjeń narodneho dźiwadła położić. To sta so na jara swjedźeńske wašnje, a mjez druhimi łužiskimi Serbami běch tež ja k tomu přeprošeny. W twarbje so dale a bóle pokračowaše, čěski lud pak tež k njej dale a bóle pjenjezy składowaše. W lěće 1881 běše twarba, na kotruž bě přez dwaj miliónaj šěsnakow trjeba było a wot luda so tež nawdało, skónčnje hotowa, a bě hižo dźeń postajeny, na kotrymž by so swjedźeńske wotewrjenje čěskeho narodneho dźiwadła stać měło. Ale krótki čas prjedy w nim woheń wudyri a wone so tak strašnje w znutřkownym wupali a wopali, zo dyrbješe so bórzy nowotwarba započeć, jelizo nochcychu twarjenju cyle rozpadać dać. Ale k tomu bě z nowa wjele pjenjez — a to 800.000 šěsnakov — trjeba, twarski wubjerk pak so strachowaše, tajku sumu wot čěskeho luda žadać, kiž bě wšak hižo přez dwaj miliónaj darił. Ale što činić? Wón so tola zwaži z nowa wo smilne dary prosyć a hlaj, što so sta? Čěski lud z nowa dawaše, haj wón hišće wjacy nawda, hač so wot njeho žadaše, mjenujcy přez jedyn milión šěsnakow. A kak dołho je k tomu

trjeba było? Jenož tři měsacy. — Je žadyn druhi lud na swěće za swoju narodnosć tajku woporniwosć wopokazał? My so na to dopomnić njewěmy. Čechowje nam pak wukładuja, zo prawe wótčinstwo w tym wobstawa, zo tón, kiž wě za swoju narodnosć rěčeć, tež njech při kóždej składnosći za nju rěči; štóž pak wě pisać, tón njech za nju piše a z tajkeho rěčenja a pisanja potom lud spóznaje, zo ma kóždy po swojim zamóženju k lěpšemu swojeje narodnosćé pjenjezy dawać. A tak su Čechowje k twarbje swojeho Narodneho dźiwadła dawali — zamožići wjac, njezamožići mjenje, haj najkhudši so njejsu hanibowali, kóždy tydźeń swój krajcańk přinjesć; a hlajće, za lěto bě to přeco přez hriwnu. A na tajke wašnje su Čechowje — kaž poslědnje rozličenje pokazuje — k naspomnjenej twarbje wšo do hromady tři milióny 200.000 šěsnakow, po tajkim něhdźe dwaj miliónaj toleŕ abo šěsć milinów hriwnow nawdali. Tež někotři Němcy su swój přinošk dali; tola wopřija wšón jich dar jenož 3500 šěsnakow.

K swjedźeńskemu wotewrěnju narodneho dźiwadła běše twarski wubjerk tež přeprošenje na łužiskich Serbow pósłał.

Česke narodne dźiwadło je so njedźelu 18. oktobra t. l. na pyšne wašnje wotewriło. Nadźijamy so, zo so při tajkim swěrnym a při tym zakońskim prócowanju, kaž je mjez Čechami widźimy, tež wšěm druhim potrjebam čěskeho luda bórzy dosć sčini.

J. E. Smoleŕ, Łužica 1883.

159.

Złota Praha.

Ty sy kaž pruha złoćana čěskeho słónca,
Lubozna wóń we Słowjanow wulkotnym kraju,
Błyšćaty demant mjez městami do swěta kónca,
Ty sy kaž hordozna kralowna we krasy raju.

Ty dźě sy Serbow narod škitaca pata
We strašnych njewjedrach ludy ničacej' złoby,
Přećiwo tyranstwu krewje lačneho kata
Škitańka namrětych prawow swjateje doby.

Ty sy kaž syćaca lawina ćěšiła Serbow
Z mlokom narodnej' česće a słowjanskej' sławy,
Škitała mužnje před pazorom škodźacych sćerbow;
Z bojaznych kowała rjekow kaž khrobliwe lawy.

Kamjeńtna skała bě kruta serbskemu ludej;
Hdyž so naš khabłacy čolmik nórješe w nuzy,
-Smilna sy znowa nas wutorhła zatrašnom' błudej.
Přez ćmy sy wjedła nas k słónčno błyšćatej pruzy.

Město ty sławy a słowjanskoh' ducha a čuća!
Wuč pelikanow nas lubosć a wopornosć swjatu!
Pomhaj nam kamjenje powaleć z ćernjojtoh' puća!
Wubudźej, spinaj Łužicow nadźiju spjatu!

Čěski lawje, o zaruj, zbudź spjacych ze sonow,
Zo so zatřasu wěže budyšske z mocu,
Wotući drěmacy byk zas khoćeb'skich honow!
K swobodźe zběhnje so Łužica z ćěkacej nocu.

* * *

Swobody znamjenja na murjach budyšskich wěja,
Khorhowje serbske w Khoćeb'zu zmahuja z juskom,
Swobody pěsnje wokoło Lubina spěja; — — —
Złamane kwakle Šprjewja wotnoša z kluskom.

J. Nowak, Z duchom swobody.

160.

Naš sławny wótčinc Jan Arnošt Smoleŕ w Hućinje w korčmje.

To běše blizko štyrcetym lětam zašłeho stotka, a běchu žně. My sedźachmy w Hućinje w korčmje, a bě dźě nas wjeselych młódźencow njewulki wěnk. Tu běchmy jeničcy hosćo, dokelž bě hišče za běły dźeń. A štó dźě ći młódźency běchmy? Seminarisći, wučowni budyšinskeho seminara. To z Hućiny Ptak, Kisličan Bjar, drobjanski Bartko a židowski Libša a ja.

Wšitcy ći přećeljo spja hižo w rowje po swojich zeḿskich prócach. Tón luby Ptak we Wósporku w smjertnej komorcy leži; Bartko a Libša na budyšskim Tuchorju spitaj, a Bjarej su w Rusowskej — Bóh wě hdźe — poslědnje lěhwješko dali. Jich ćěłam budź wotpočink w zemi, jich dušam zbóžnosć w njebjeskim raju! —

Přečo nam tehdy w towaŕšnym wěnku duše tak z wjeselom dźěchu? Hlej, to běše wšak na spočatku prózdnin našeho seminara. A što to słowo „prózdniny“ za nas na sebi měješe, zrozumi kóždy, kiž słyši, zo mějachmy wšědnje wot ranja pjeći hač do nocy dźesaći wuknyć, zo mozhy so zamućić mohłe. — —

My běchmy z pěknym towařšom Ptakom šli sobu do jeho ródneje wsy. Bjar chcyše potom přez Klukš a Minakal do Łaza dale, dokelž běše, njeměјo staršeju, na farje w prózdninach z domom. Njeboh' knjez duchowny Zejleŕ, tón dobroćeŕ serbskeje młodźiny, bě jemu tam wukhow a hospodu dał. Nimo toho tež runy puć přispominam, kak je jemu pjenježnych podpjerow skićał, zo by mohł seminar wubyć. — Bartko chcyše z nim na Minakał sobu a potom k staršimaj do Drobow dale. Libša pak běše so ze mnu do Delan změrił. Mój chcychmoj do hole dele na wobhlady hić, tam kraj a ludowe žiwjenje zeznać. —

Haj, wjeseli běchmy, njech tež bě móšnička lóžka, a pijachmy małko. Ale je pak tež spěšnym pachołam wulkeho napoja z khmjelenej brěčku dźě trjeba?

My spěwachmy z wysokim hłosom:

Wo kroški se njestaramy;
To nam hłowu njełamje;
Hdyž korčmarjej praw zaspěwamy,
Smužkow lubje zabudźe.

— korčmarjej lětachu při tym po wobliču směwki, ale na to podobne njebě, jako by rjekł: Waša pěseń mi za worćiznu płaći. — Smužkow wšak tola tež při našich srěbańčkach žadnych njeběše trjeba. —

A słyšće! Što to?

Nade wsu woblizka korčmy so zanjese pisk z jasneje trompety. My zmjelknywši pinachmy wuši. To bě tón pólski, tehdy tak často słyšany hłós toho spěwa: Hišće Pólska njezhinyła —, po kotrymž so nětko po serbsku hroni:

Hišće Serbstwo njezhubjene:
Swój škit we nas ma;
Nowy duch wšo wosłabjene
Sylnje pozběha.

Tu póstowski wóz před hosćencom zasta. Z njeho so njeznaty poknježski młodźenc na zemju pušći. Tón běše na stawach swižny a do wočov blědojteje barby. Z wóčkow pak hladaše swěćaty duch a lubozna duša.

„Njeje to snadno“ — prajichmi sebi — „po zdaću někajki cuzy student?“

Stupiwši do jstwy, nas za Němcow měјo, wón postrow po němsku zhroni. Ponižnje blizko při durjach so sydnywši, sebi wot

korčmarja škleńcu mloka z ćichimi słowami skaza. — Nam bě to nimale směšno, z najmjeńša dźiwno, zo tajkemu hosćej huba na piwo njeńdźe, hdyž běše tola na horcym dnju.

Dokelž pak z přistojom njeje, na čłowjeka wukać, kiž je njeznaty do korčmy stupił, rěčachmy mjez sobu dale.

Sobubratr Bjar bě wšak pachoł khětro spěšneje huby. Jemu tak njewólnje wujě: „Tón suchušk je woprawdku někajki Němčik.“ Wón měješe za to, tón wony knjezyk to ani njesłyši abo tola zrozumić njemóhł. Tomu pak za Němca mětemu přeběhny po wobliču posměwk. A potom wón poča z hładkim hłosom: „Haj, wěrno, suchušk drje sym, ale nic Němčik. Ja wjeselu so, tu serbskich młódźencow nadenć. Dowoliće lubje, zo so wam znateho sčinju. Moje mjeno je Smoleŕ. Sym wróclawsku uniwersitu wubył a wróćam so hotowy k lubymaj staršimaj domoj do łazowskeje šule.“ —

My žadyn hač dotal njeběchmy wo nim ničeho wědźał. Bjar jenož běše tón jenički z nas, kiž bě jeho we Łazu na farje mjenować słyšał.

Mje chcyše boleć, zo bě tón njemiłki wuraz wo suchim Němčiku z našeho towaŕstwa wujěł.

Tuž stupiwši k njemu, jeho prošach, zo by so za naše blido sobu do bjesady dał.

Radlubje to sčini, a ja jemu rozprawu zdawach, što smy a kak žadyn rěka. A bórzy so wo Serbstwje a jeho pismowstwje žiwa rozmołwa zebra.

Tu dyrbju po prawdźe wuznać; wšo naše Serbstwo hišće bě tehdy smjerć khudne, hačrunje běchmy wšak rodźeni Serbja a serbskeje dźěćiny dla na seminarje. Ale štó by na nas dla toho pohrimać chcył? Tehdy hišće w Serbach narodne žiwjenje z wjetša z womoru spaše. Žadnych serbskich nowinow njebě, a štož ze serbskeho pismowstwa nimo pobožnych knihow znajachmy, bě „Ptači kwas“, „Hungerski njewjesćinski kěrluš“, „Dobry wječor, kmótra baba“, „Wósporski hermank“ a tomu podobne wěcki. Nětkolna młódźizna kepa što wě, kak hłuchich časow w narodnych wěcach smy dyrbjeli wuměć.

Wo němskich pěsnjerjach wědźachmy njemałko rěčeć: Schillerja a Uhlanda móžachmy z hłowy; tež móžachmy wo methodicy a psychologiji njehłupu zabawu wjesć; ale wo słowjanskej literaturje nic pik ani mik. Słowjanski swět nam ničo hač hoła pusćina njebě. Zrudny narodny čas! Tola žada sebi wěrnosć, zo dyrbi njeboh' knjez Lubjeński, najwyšši budyšski duchowny knjez wonoho časa a horliwy Serb, tudy do wulkeje česće zběhnjeny być.

Tón bě wot krajneho knježeřstwa stajeny na to, nam serbskim wučcmcam na seminarje serbšćinu před woči stajeć A wón to wukonja po najswěrnišim wašnju. Jeho mudreje, wustoja połneje rozwučby zabyli njesmy. To jeho dźěło nad nami w dźaknym pomnjeću traje.

Ale kelko móžachmy za tu malinku serbskich hodźinkow nabyć? — — —

Smoleř nětk při nami sedźo, nam wotewri nic jenož serbski, ale tež cylički słowjanski swět. Nam zwonjachu do wušow mjena Šafařík, Kollár, Mickiewicz, Puškin a druhe, nam tehdy wšě do cyła cuze, a dźensa w ludach ze sławu znate.

A při tajkich rozprawach doby naš nowy, tak wjeleswědomy přećel na wobliču žiweje barby, a zerničcy buštej jemu jako jasnje pruhatej hwěžcy.

My na njeho hladachmy z nutrnej kedźbu, a našeho dycha njeběše słyšeć. A žadyn z našeje črjódki wot tehdy tajkeho zahorjateho zeznatka z tym pozdźišo sławnym wótčincom ženje zapomnil njeje.

Dźak a khwalba budź tómu zbudźerźej na wšitkón přichod! —

Wujimka z Radyserbowych knižkow „Moje poměnki“, Łužica 1900.

161.

Wbohej Łužicy.

Martrařka swjata sy Łužica, kruta a swěrna,
Čwilow sy ćeřpjenja z wutraćom přenjesła mužnym
Přećiwo złobam a tamanjam ćicha a měrna,
Swěrna w jasnosći słónca a w njewjedrje tužnym,
Pruty hdyž šwikachu, ćěsnješe bolosć će jěrna.

Hanjene Serbstwo, hidźene, putane, wbohe,
Dźensa so wójsko za tebje hotuje rjekow,
Za wótcow prawo a próću a za kubła drohe.
Njekomdź so, Serbo, zakhować dobjeřstwo wěkow
Před katom plećacym złósće a přerady mnohe!

Njepadaj k zemi na kolena, wótčina moja,
Před knjezom krutym će z robotu ničacym krwawnej,
Z twojich dźě mozli so kormjacym, kotrež jom’ hoja
Wjeselow błyskot a frinkot k zabawje sławnej!
Spominaj mocow ći teptanych do ćmy a hnoja!

Pozběhń dźě hłowu swobodnu, wótčina serbska,
Pohladaj słóncu runje do swětliny błyšća!
Čista kaž słónco je tarča ći po wótcach herbska,
Njech su tež wutrobu mjatłe či bolosće styšća,
Z krwawjacej tlamu će ćěsniła čerćina sćerbska.

Ćežkeho spara mjedźane rjećazy zlemi
Swobody myslička, žedźaca, khrobła a swjata.
Wocući žiwjenja nadźija po serbskej zemi.
Wuskhnyta hałužka Słowjanstwa do smjerće data
Wožiwi z nalěća spěwom a wyskanjemi.

Józ. Nowak, Z duchom swobody.

162.

Wocućenje, bjeznadźijnosć a wobrot k lěpšemu w Delnjej Łužicy (1848—84).

Nowe narodne hibanje w Hornjej Łužicy njeskutkowaše na Delnju Łužicu. Štyristalětne braniborske knježenje a prócowanje němskich a němcowatych duchownych a wučerjow bě serbskeho ducha moriło. Młodźina njekhwataše na studije do Lipska, hdźež by so zahorić mohła, ale do Berlina a Halle. Němscy ryćerjo-kublerjo nježadachu pozběhnjenje ludoweho rozwučenja, ale jenož přeněmčenje. Boži dom bu arena za swětne požadanki, z pomocu němskich prědowani a modlitwow dyrbješe so serbski lud do němskeho přestworić. W khoćebuzskim a hródkowskim wokrjesu běchu hišće na spočatku tuteje doby serbscy prědarjo, ale w kalawskim a žarowskim běchu městna z Němcami wobsadźene, abo prědowaše so jara z rědka po serbsku. W lěće 1848 bě w Delnich Serbach hišće 36 serbskich prědarjow w 33 cyrkwjach; po času su hišće woteběrali. W šulach so z mocu přeněmčowaše. Serbska rěč zahanješe so tam z pukami a pjenježnym khostanjom! Tak njemóžeše žadne wopřijeće wo samsnej narodnej dostojnosći w ludźe nastać abo so wobkhować.

Zadźěwk pózdnjeho wocućenja a zcyła słabosće Delnjeho Serbstwa je njedostatk widźomeho centra w měsće Khoćebuzu, njedostatk staršeho pismowstwa abo spisowaŕskeje tradicije a njeważenje narodnostneje ideje.

Wocućenje wozjewješe přeni a jenički časopis „Bramborski serbski Casnik“ 1848 pod redakciju fararja Nowki; ale wón chcyše bóle přećiwo němskim demokratam skutkować dyžli za Serbstwo.

Tohodla zańdźe 1852 dla njedostatka woteběrarjow na poł lěta, potom pak so dale wudawaše wot fararja Pauka z Dešna a wot 1867 wot wučerja Šwjele. W tym času nasta prěnje towaŕstwo serbskich gymnasiastow pod J. F. Tęšnarjom w Khoćebuzu. W lěće 1859 załoži so „serbske towarišstwo nižneje Łužicy“ ale zemjanskeho naměrjenja swojeho patrona v. Werdecka zańdźe po wudaću małych brožurkow.

Sami duchowni wodźićerjo ludu njeměјachu tehdy nadźěje, zo lud wot poněmčenja wotwobaraju. Widźachu, zo je mało delnjoserbskich knihow a sami njeměјachu ani wědomosće ani srědkow, zo bychu dosć trěbnych nowych knihow wudali. Někotři duchowni kaž Štempel a wučeŕ Grys wobstarachu někotre knižki, ale za lud bě to přemało.

Najpilniši spisowarjo běchu slědowacy: J. F. Tešnaŕ, serbski duchowny w Khoćebuzu (1857—63) porjedźi prawopis, wuda nowy zakoń (1862) a někotre druhe nabožne („prjatkaŕske“) a šulske knihi. Wučeŕ Šwjela doby sej zásłužbu z tym, zo 1863 redakciju „Bramborskeho serbskeho casnika“ na so wza a arije za šule wuda. Wučeŕ Grys wozjewi „kjarliže“ a „spiwanja“ za lud, mjez tym zo běchu originalne a z Phaedra a Theokrita přełožowane kruchi fararja Štempela jenož pokazki delnjoserbskeje rěče za wučenych. Faraŕ Pawoł Broniš wudawaše nabožne knižki a spěwy. Wučeŕ Hendrich Jordan zběraše wot l. 1873 ludowe pěsnje, wuda wjacore knihi a słuša do najpilnišich serbskich spisowarjow. Němc dr. Sauerwein z Hanoverskeje wuzwoli sebi Delnju Łužicu za druhu wótčinu a serbsku rěč nawuknywši pěsnješe w njej a wozjewi „serbske stucki“ (1877). Mato Kósyk z Wjeŕbna poča pilnje serbski pisać a pěsnić, wozjewi idylu „Serbska swaźba w Błótach“, syłu pěsni w časopisu a w nowinach. Někotři druzy wozjewjachu mjeńše literarne wudźełki.

Tola wšitke prócowanja jednotliwych přećelow serbskeho ludu njedosahachu. Lud sam hišće přemało ważnosće na swoju rěč kładźeše, wjesni hospodarjo sćelechu mało synow na gymnasium w Khoćebuzu, hačrunje bě tam dr. Tschirner serbšćinu jako dobrowólny předmjet postajił. Zdźěla maja tam Serbja mało srědkow, zo bychu synam studować dali a zdźěla so přewulkich wudawkow boja.

We wšitkim tym nasta wobrót k lěpšemu w lěće 1880. Tehdy wuda nazymu Alfons Parczewski ze swojim nakładom prěnju serbsku pratyju. Na jeho namjet załoži so „delnjołužiski wotrjad“ při Maćicy Serbskej w Budyšinje a poča 27. meje 1880 z prěnjej zhromadźiznu swoju dźěławosć za serbski lud. Do předsydstwa słušeja Tešnaŕ, Rocha, Jordan, Šwjela a Latk. Tak nasta literarne zjedno-

ćenje mjez přećelemi Serbow, kiž chcychu serbskemu ludej duchownu žiwnosć poskićeć, a pódla też „Towaŕstwo Pomocy“, kotrež studowacych podpěrać poća podobnje jako w Hornjej Łužicy. Spomnjeny wotrjad wuda wottal někotre wužitne knihi, pódla wozjewi Parczewski hišće druhu a třeću pratyju, potom wotrjadej přepodatu. W decembru 1880 přeměni Casnik swoje mjeno na „Bramborske Nowiny“, kotrež wottam Šwjela, Jordan a Kósyk redigowachu. Poslědni z nich bórzy z redakcije wustupi, hdyž so do Ameriki na studije přesydli. Přez pratyju, Nowiny a druhe spisy, kiž so nětko pilnišo roznošowachu, nawukny lud lěpje serbscy čitać. W tym zaměrje spisa H. Jordan na pohnuwanje A. Parczewskeho wosebitu „Cyŧanku“ (1883). Hdyž so lud bóle do serbskeho čitanja zalubuje, budźe też w Delnjej Łužicy móc serbskeje narodnosće přiběrać.

Mjez tym pak dyrbi za Serbstwo w cyrkwi a šuli so hišće wjele stać. W politiskim nastupanju su Serbjo kraloswěrni, plahuja wosebje wojeŕske a někotre spěwaŕske towaŕstwa. Na swoje prawa při wobsadźowanju duchownskich městnow hišće přemało kedźbuja, při wólbach na sejmy su hišće jara indiferentni a njeměјachu dotal ženje žadnoho serbskeho zapósłanca.

Historija serbskeho ludu w tymaj provincijomaj, hźež wón dotal traje, ma we woběmaj při wšej rozdźělnosću wjele podobneho. Tohodla je nětko trjeba, zo sebi Horni a Delni Serbjo z radu a skutkom blizcy wostanu po přikładźe lubosćiweju sotrow.

W. Boguslawski—M. Hórnik, Historija serbskeho naroda.

163.

Sprewja w Błótach.

Zołmy přez nižiny zwaha nosy
Sprewja, koši róže při brjozy,
majka łopjenate hałozy.
Ach, bych wostać mohła! żelnje prosy.

Słyši spěwow njebjomiłe hłosy,
kiž sej čołmaŕ zynči młodostny,
słyši, kak spěw klinči radostny
koło wokoł' do serpa, do kosy.

Wottorhnyć so njezamóże; zmohi
do sta małych rěkow rozlinje.
„Ach bych wostać mohła, serbske brjohi!
Ach bych wěčnje nosyć serbske čołmy
mohła k cyrkwi, k dźěłu, k hosćinje!“—
A preč płačo njese swoje żołmy.

J. Ćišinski, Kniha sonettow.

164.

Serbja w Texasu.

Texascy Serbja su swoje stare wašnja swěru háč do nětka wobkhowali, štož so najlěpje spóznawa při kwasach, křćiznach atd. Tohorunja swjeća woni wysoke swjate dny tři dny, Amerikanojo jenož jedyn dźeń. Při wšěch jich swjedźenjach a dźěłach so samsna stara serbska pobožnosć pokazuje, kaž na druhej stronje samsna přinarodźena wutrobna žortniwosć. Woni dźě njezabudu na třeći swjaty dźeń k susodej na „wulku kołbasu“ hić abo do wjesołeho bjesadowanja. Njedźelu wječor skhadźa so młodźina ze starymi a potom so powěda młodym wo lubej dalokej domiznje, jeje zbožu a jeje njezbožu. Štóž wě, tón powěda stare bajki wo připołdnicach, ludkach, zmijach, dźikim Bjarnatu, wódnym mužu a wo zakuzłanych serbskich kralach. Młodźi, kiž Łužicy widźeli njejsu, zahorjeni so doprašuja, dźiwaju a naposlědku zanjesu wšitcy hromadźe serbske kěrluški ze „Spěwaŕskeho wjesela“, wot Kiliana 1858 w Budyšinje wudateho. A hdyž su tute spěwy wuklinčałe, potom přińdźe hišće wosebity, mjenujcy „Hdyž budźemy so widźeć“, a hlej, starym kapaju sylzy z wóčkow, młodźi pak stykuja rucy — boži měr — słódki měr — — to je wony kěrluš, z kotrymž woni něhdy lubym bratram a sotram doma „božemje“ dachu — na přeco. Starym stoji tamne božemje hišće žiwje před wočomaj, a młodźi čuja sobu, što starym wutroby hnuje.

Jich rěč je tohorunja hišće ta luba stara maćeŕna serbska a to doma tak derje kaž w domje božim. Ale nic jenož swoju narodnu maćernu serbsku rěč sebi texaski Serb jako drohe kubło waži, khowa a wužiwa, ně, wón rozumi též němscy, jendźelscy a mnohi též mexikanscy. Tak wustojnje a husto kaž delnjołužiski bratr w Błótach z čołmom jězdźi, tak wustojnje a husto jěcha texaski na konju. Hižo jako mały pachoł ćěri na brunačku, zo tak mróčele procha zady njeho lětachu a młodźenc ćiska z konja swój „lasso“ runje tak derje kaž najwušikniši mexikan. Též „na fryjach“ jěcha texaski serbski młodźenc ze swojej lubej a slubjenej wokoło Serbina a hordozna Serbowka leći z nim sobu w najspěšnišim skoku.

Serbska wosada w Serbinje ma štyri sta dušow. Hewak bydla Serbja hišće zhromadnje we Wardźe, pjeć mil wot Serbina, we West Yeva, dwanaće mil wot Serbina, w Giddingswendenje, šěsć mil wot Serbina a k tomu mjez Němcami we wšelakich dalšich wsach a městach.

Mato Kósyk, Łužica 1884.

165.

Epistola.

Přećelo, što so tak dźiwnje prašeš:
Kak so mi wjedźe na cuzej zemi?
Cuze wobliča a cuze zynki,
Cuze počinki a cuze wašnja,
Cuze wšitko, ach! Ach, wšitko cuze!
A ja cuzy sam! A kak tu je mi?
Praj, što škowrončk k njebjesam so wjerći?
Praj, što ze zorna pod ćmowym hruzlom
Stwjelčko z mocu dobywa so k swětłu?
Što so mjetel koleba na kwětcy?
Što so pčołka koši z kćenjom słódkim?
Praj, što wječor šwórči do khowanki
Bruk a ptak što w swojim spěwa hněžku? —
Kóžde stworjenje ma swoje dźěło,
A je dokonjeć sej kóžde žada,
A swój domčk a statok kóžde znaje,
Pyta, haji, lubuje a škita —
Hdźe pak statok mój a moje dźěło? —
Přećelo, ty Bohu dźakuj so, zo
Doma jěsć a dźěłać směš a bydlić
A so wjeselić. Wěř! Doma jeno
Słódka kće a wonja kwětka zboža.
Doma jeno wutroba ći změrni
So, ta njeměrna a žadosćiwa.
Štož tež kće a wonja, spěwa zwoni
W cuzbje tebi, zymne tola čuće
Wostanje, a zrudoba a sylza
Z sobu towaŕšitej so. Hdźež stała
Kolebka, tam doma je a doma
Wostanje z tym zbóžnym kuzłom swojim. —
Moje mysle, moje sony domoj
Noša mje: We čerstwoživej barbje
Stupaju mi před woči te hona,
Hórki, haje, łuki, puće, sćežki,
A te ćiche wsy a čiste dwory,
A te lube domy, hdźež sym sydał,
Khodźił, dźěłał, směwał so a spěwał,

Hdźež sym róže šćipał, róže sadźał . . .
Často w zamyslenju serbske słowa,
Serbske spěwy słyšu, widźu lube
Serbske wobliča, kak njewinosće
Róže na nich ktu, kak lubosć, swěra
Z wokow swěći — — Potom we wutrobje
Něžnje hiba so a dźiwje šumi:
Stysk a lubosć hrajetaj we trunach,
Wjesołosć a zrudoba tak dźiwne
Hłosy w duši budźitej a tajna
Móc do trunow moje porsty kładźe;
Spěwać dyrbju swoje bole, spěwać
Swoje wjesela, do słowow kować
Dyrbju, štož a kaž so we wutrobje
Hiba zynčo, wichorjo a šumjo —
A hdyž takle spěwam sej a pěsnju,
Potom serbski duch mje woblětuje,
Potom z mojich pěsnjow kraj mi serbski
Rosće a lud serbski z nich mi kiwa
A mje postrowja a mi je, jako
Był bych doma. Potom wutroba so
změruje a w pokojnym so błyšću
Woko zaswěća. — Hlej, přećelo, tak
Poesija bolosće a rany
Moje hoji z balzamom a z wočow
Sylzy ze rtom želniwym mi koši — —
Tuž so njerudź pře mnje nimo měry!
Njesmědźach być žiwy, jako chcych, tuž
Nětk sym žiwy, jako dyrbju; wjele
Wola kruta přewinje a znjese. —
Hdyž pak čitać budźeš moje pěsnje,
Dopomń so, što tehdom mačało a
Wodźiło je pjero Ćišinskemu!

J. Cišinski, Formy.

166.

Wójna.

Pisachu pak tehdy lěta 1870. Na znate wašnje so swětne podawki wotwiwachu. Nalěćo zaćahny po dołhej krutej zymje do serbskeho kraja. Synowe žně běchu so hižo započałe. Tu přińdźe

strašna powěsć tež do našeje serbskeje wjeski, zo je wójna wudyriła, wójna z Francózskej. Strach a bojosć zaćahny do Jelenic domu. Mać a Mařka płakaštej hórke sylzy. Jeno nan so zwonkownje z najmjeńša wobknježeše. A bórzy přińdźe druha powěsć, kiž tež potrjechi Jelenic dom: Zahrodnikec Jan dyrbješe hnydom do wójska. Ale wjele bóle hišće zešeri tuta powěsć Zahrodnikec swójbu. Jich nan njewědźeše, što započeć. „Hdy by tam Jan wostał w bitwje surowej? Potomnika nimam!“ Janej drje njebě runje won přelohko, so dźělić wot nana, maćerje, lubeje, ale tola so jemu tež zaso lubješe, zo smědźeše jako wojak sobu won do pola. Najzrudniša bě Jelenic Mařka. Potajnje klečeše w swojej ćichej komorcy a k Bohu, wodźerjej bitwow, so nutrnje modleše: „Hlej, Wótče, njebjo a zemju sy stworił a pod twojej hnadnej ruku je žiwe wšo stworjene! Ach, Božo, to jeničke wotwobroć a njedaj padnyć jemu w strašnej wójnje!“ A horce sylzy mačachu běłej jeje ručcy.

Na druhi dźeń jědźeše ze Zahrodnikec dwora wóz.

Nan swojeho jeničkeho syna do cuzby wjezeše. Hač hdy so wróći? To je njewěste! Najradšo bychu jemu sylzy do wočow stupiłe, ale wón jako muž njechaše być słaby. Jan měrny do přichoda zhladowaše. Jako wozyk nimo Jelenic jědźeše, wobroći so Jan k zahrodźe. A hlej, tam wohlada Mařku, snadź poslědni króć. Srjedź nalětnich kwětkow stoješe wona, kwětkow najrjeńša. Pozběhny hłowičku a z ćeńkim hłosom šeptny: „Jano, přińdź zaso!“ A Jan ji z ruku kiwny: „Přińdu, Mařka, přińdu!“ Zahrodnikec nan prasny z křudom a rychle khwataštaj brunačkaj dale. „Jano — Jano, lubši Jano — — —“

Wot Jelenic Arnošta dóńdźe bórzy powěsć, zo je hižo na pućuu do njepřećelskeho kraja. Mařka měješe nětko wězo wjele wjacy dźěła, ale wšo wona swěru wobstara. Tola stysk a bojosć wo lubeho škodźeštej jeje strowosći, počinaše někak khorić. — Dalše powěsće wot Arnošta a Jana njeběchu dóšłe, tak zo nichtó njewědźeše, hdźe staj a kak so mataj. Wjesni nowinkarjo drje hižo powědachu, zo staj wobaj padnyłoj, tola jim to nichtó njewěrješe.

Jako bu tehdy Zahrodnikec Jan do wójska powołany, dyrbješe hač do Lipska pućować. Z cyłej syłu młodźencow so tam wjezeše, přeni raz po železnicy. Kajka bě to horliwosć a zahorjenosć pola wšěch. Ze wšěch wozow klinčachu wójnske spěwy. Wšitcy běchu jeneje mysle. A wšudźe, hdźež přejědźechu, jich syła ludu witaše

a strowješe. Janej bě to wšitko nowe. Někotrych přećelow a znatych bě drje trjechił, nic pak Arnošta. Wósom njedźel traješe ćežka służba w Lipsku. Janej bywaše často hórko a jemu so styskaše. Tola jene mjeno pokhilenu hłowu stajnje zaso zběže: Mařka. „Za dwě njedźeli poćehnjemy tež my do wójny“, pisaše z krótka domoj strowiwši wšěch lubych. Horco wočakowany wokomik skónčnje přińdźe. Wulka wjesołosć a zahorjenosć wšitkich młodych wojakow wobknježeše. A nětko nastupichu tu daloku jězbu k francózskim mjezam. Přeco a přeco zaso zaklinčachu nowe spěwy a z nich najmócnišo stajnje tón spěw wo straži nad Rynom. Daloke a wobćežne běchu te prěnje pokhody. Jan hižo prěnje dny trošt dawace słowa domoj pisaše: „Da-li Bóh, luby nano, stojimy za tydźeń před njepřećelom. Bóh je z nami, wjedźe nas! . . .“ To bě hojacy balzam do bolostneje nanoweje wutroby. Sylzu we wočomaj roztłóči. „Hólče, ty sy lěpši dyžli ja“, dźeše a začini list. A runje zasta časnik tikotać, nan so stróžiwši na njón pohlada, jako by so jeho woprašeć chcył: „Jano, Jano, što je so ći stało?“ Tež Jelenic Arnošt domoj pisaše, zo je strowy a zo přebywa w Trieru. Jana pak widźał njebě. Wbohu Mařku martrowaše a čwilowaše njewěstosć a starosć wo lubeho. Ow, wulka ćeža je stysk, hdyž duša błudźi w njewěstosći, hdyž dźiwje wětry šumja a wuja. Ale derje, zo jedyn tróšt, jena nadźěja njezańdźe: A njech tež žołmy so wyše a wyše waleja, čas dyrbi přińć, zo so zaso změruja, zo bože słónčko zaso krasnje a jasnje zaswěći. A komuž tuta nadźija w duši so błyšći, tón předobudźe wšitku zrudobu a tyšnosć.

Tam, hdźež módry kostrijanc a čeŕwjena makowina kćěještej, tam holičo často khodźeše a hladaše, hač na puću so nihdźe znaty wozyčk njezjewi. Tak bě tam tež dźensa zaso dóšła. Bože słónčko w domčk dźěše a rozliwaše dźensa tajke krwawne pruhi na wšu krajinu. Samo stara brěza, pod kotrejž Mařka stoješe, wša krwawješe. Wšo bě tak spodźiwnje ćicho. Mařka čuješe so do wysokosće pozběhnjena. Křidła njesechu ju kaž jandźelka do dalokosće, bliže a bliže krwawnemu słóncu. Z dobom dótkny so něchtó jeje ramjenja. Mařka so wobroći. Zady njeje steješe na dobo młodźenc we swětłej drasće, a jeho hłowu wobdawaše wulka jasnosć. Tón wotewri swój ert a dźeše: „Što pytaš tu? Je traš ći naš kral křidła myslow spožčił, swět přelećić?“ „Twojeho krala njeznaju!“ wotmołwi Mařka wustróžena. „Naš kral je wšudźe a wšo; a ty sama sy służownica jeho stoła. Wón je kral mysłow, kral čućow, a kóždy člowjek je jemu poddany.“ A dźiwny młodźenc so zhubi,

a na jeho městnje wohlada Mařka njeskónčnje wulki jězor. Na nim wjezeše so kolebajo łódź, a nutřka sedźeše čłowjek. Na dobo pozběhny so strašny wichor. Njebjo so čornješe, a błysk zapaše za błyskom. Žołmiska so walachu a přemjetowachu. Mařka wša třepotaše. „Štó drje je tón, kiž tam na łódźi přećiwo wětrej a žołmam wojuje?“ Wona stykny rucy. Łódź so dale a bóle k njej bližeše. A hlej a hlej, njebě to Jan, jeje horcolubowany Jan, tón wbohi łódźnik tam na jězorje? Ale kak mohł Jan tule sem přińć? „Jano“, zawoła Mařka wótře do hobrskeho šumjenja. Ale rozhorjene jězorisko póžrě te zynki. Ze wšej mocu zawoła Mařka zaso to lube mjeno. Ale Jan jeje njesłyšeše. A njewjedro přeco dźiwišo howrješe. Horiska žołmow rosćechu a so hnydom zaso w njeskónčnych hłubinach zhubjachu. A hlej, što Jan tam čini? Wón na sćežor lězeše, tam hdźež wětry najdźiwišo zakhadźachu. Kóždy wokomik móžeše spadnyć. Mařka chcyše wo pomoc wołać, ale hižo njemóžeše. Nětko Jan rucy k njebju zběhaše, a hlej, žehliwy błysk do njeho dyri. A Mařcy so před wočomaj zaćmi. — Muž pak, kiž wječor nimo brězy domoj khwataše, namaka Jelenic Mařku bjez wědomja w mjehkej trawje ležo. Zběhny ju a donjese ju khětře domoj. W ćopłym łóžku drje wona zaso k sebi přińdźe, ale jeje wóčcy sapaštej woheń. Mařka nikoho njeznaješe a jeje dźiwnym rěčam nichtó njerozumješe. Jelenic nan bě so jara wustróžał, da pak hnydom krutu poručnosć, zo nichtó njesmě maćeri što wó tym njezbožu powědać. Bórzy přijědźe lěkař, kiž Jelinec nana změrowa. A Mařka hižo měrnišo drěmaše.

Bě na druhi dźeń, njedźelu rano, boža stwórba błyšćeše so w cyłej swojej krasnosći. Miłe rańše zerja njeběchu wjacy krwawne, ale nasyćene z njewurjekliwej lubosću a nadźěju, wěšćejo nowe zbože. Hišće jónkróć so lisćo štomow zelenješe, powitać dźeń hnady. Hišće jónu spytachu kwětki, hłowičku zběhnyć k njebju. Mařka wóčcy wotewri a hladaše strachotnje wokoło so. Njeje tu jězor, łódź, błysk? Ně, hlej bože słónčko měrnje a mile z woknom nutř kukaše. „Je so mi to jeno tak hrózbnje dźało? prašeše so wona. „A njeje wón zašoł?“ Hlej, tam ptačik na štomje sedźeše a zahwizda: „Trilomfi!“ „Ach, kak krasny dźeń!“ Mařka zdychny. „Trilomfi“, ptačik z hłowičku kiwny. Mařka spyta stanyć, tola čuješe so hišće jara słaba. Lědom móžeše khodźić. Što bě so to z njej stało, njewědźeše so wona dopomnić. Jelenic nan ju z radosću postrowi, bě wjesełу, zo bě Mařka zaso strowiša. A rěčeše ji: „Mařka, ke mši dźensa njepóńdźeš, sy hišće přesłaba;

wšako budu so ja za tebje sobu modlić.“ A Mařka bě z tym spokojom. Wšako so wona tež doma z cyłej wutrobu nutrnje modleše a prošeše wo měr a hnadny škit boži za swojeho Jana.

Cyła wosada bě so w božim domje zhromadźiła. Dźakne serbske kěrluše šumjachu přez boži dom. Duchowny knjez tak hnujace słowa z klětki dele sćeleše, zo wutroby wšitkich posłucharjow hłuboko zapřimny. A ćim nutrnišo stupachu po prědowanju modlitwy pobožnych kemšerjow horje k božemu trónej. Kóždy wšak měješe tam wonka w hrózbnym wojowanju někoho ze swojich lubych. We wójnskich časach so ludźo wjele bóle k Bohu dźerža hač w časach měra. To bě tež tu widźeć; dokelž někotryžkuli a někotražkuli, kiž do božeho domu hewak zrědka hdy přikhadźachu, so tu dźensa pobožnje modleše. Jurij Wjela-Kubšan, Wójna, Łužica 1914.

167.

Hymnus Serbam na puć do noweho stotka.

Přez kraje, přez morja wětry wěja,
Pod njebjom so honja mróčele,
Žołmy pót sej z dźiwich čołow trěja,
Hdyž jim brjohi haća kročele . . .
Z nohu jako na skok časy ćěrja,
Khwatnje lěta za lětami du,
Jako žołmy, wětry spěšne su.
Do skoka kaž napřemo so měrja
W kwakli dźěła přez swět čłowjekowje,
Hač měr wšitcy doběhnu sej w rowje. —

Hwězdy na njebjesach bože stoja,
Pokoj proša do wutrobow wšěch,
K Bohu wabja z bědy delka, z boja,
Měrnja wutrobow a rukow spěch.
Čas a puć a tyće wšo ma z Boha,
W nim pak přemjenjenja nihdy njej’.
K Bohu dowěru a k sebi měj,
Mojich wótcow zemja pře’ wšo droha!
Słyš dźě! Bóh je z nami, Bóh nas wjedźe,
Wosud nam tež z ruku wěčnej předźe.

Bóh pak wote wšěch sej žada dźěło.
Dźěłać, Serbja, dźěłać dyrbimy,
Zo by rostło Serbstwo nam a kćěło;

A nam skhadźeć budźa słónčne dny.
Chcył bych Samsonowu móc měć w słowu,
Wětrow spěch a hrimotanjow hłós,
Chcył bych jězdźić jako błyskow wóz,
Słónčnej' pruhi móc měć płomjenjowu,
A bych do dźěła wam z wohnjom kazał
A wam woheń do wutrobow wjazał!

Do dźěła chcył młodych, starych honić,
Zo by było zemi serbowskej,
Kaž hdyž rano widźu rosu ronić
So a brózdu dešćik srěbać sej,
Zo by narod kćěł a dawał płody,
Kaž hdyž kćěnja z pupkow słóča so
A so wišnje w hał'zach na přemo
Rozsyduja horjekach a spody.
Do dźěła hahoj, wy serbske syły!
W dźěle kaž muž jedyn lud budź cyły!

Woheń, njebjesa mi lijće do rta,
Zo bych woheń do was, Serbja, lał,
Hdźež je křćiznow radosć Bóh wam dał,
Hdźež so staja na kwas bant a borta.
A tež nowy stotk nam budźe strowić
Serbske wutroby a serbsku rěč,
Budźe z božim słóncom krajik hrěć
Nam a z młodej mocu narod nowić —
Haj, stój w žołmach časow, ludo mały,
Jako twoje hory, twoje skały!

J. Ćišinski, Z wotmachom.

168.

Zwjazk Serbskich Towaŕstwow.

Zarjadowanje gmejnskich, šulskich, ani cyrkwinskich naležnosći w Serbach njeje serbske. Wina naša njeje. Naša wina pak je, zo ani towaŕstwowanje w Serbach njeje serbske. A tutón njepoměr — kotryž k tomu jenož z tróšku dobreje wole zamóžemy porjedźić, nas woprawdźe pohańbjuje před přećelom a před cuzbnikom. Hakle w poslědnich lětach so hibanje w serbskich rjadach počina. Tu a tam so zjednoćenstwa pozběhuja, wuzběhujo swój narodny wuznam.

Z jich prócowanjow pak nuznosć zjednoćenja podobnych towaŕstwow ryzy serbskeho ducha a naprawjenja wukhadźa, nuznosć, zo so zjednoća k jednomu cyłkej a k zhromadnemu skutkej. Jenož w tajkim postupowanju tež nadźěja je, zo so wěcy w Serbach k lěpšemu wobroća. — Wo tajkeho Zwjazka nadawku a skutkowanju pak su měnjenja hišće jara dźělene w kruhu serbskich zjednoćenstwow. K spokojacemu rozjasnjenju w naležnosći Zwjazka Serbskich Towaŕstwow přinošować — je zaměr slědowacych rjadkow.

My Serbja organisacije potrjebujemy, přisprawneje nam a našim poměram, Při tym na naprawy druhich narodow přez měru dźiwać njesměmy. Druhe narody su w druhich poměrach. My to wolimy, štož mamy w tutym času za sebje nuzne a wužitne. A to je po našim měnjenju Zwjazk Serbskich Towaŕstwow.

Zwjazk Serbskich Towaŕstwow — štó ma do tutoho Zwjazka słušeć? Wšitke serbske — chceće-li — ryzy serbske towaŕstwa, njech hewak služa zaměrej kajkemužkuli. Z wurazom dodawamy; serbske, ryzy serbske. Měšeć njebudźemy. Zo je tajkich towaŕstwow dotal mało — to „Zwjazka“ njezastróži: jeho prócowanje wosebje budźe, ličbu tajkich ryzy-serbskich towaŕstwow powjetšować. Zo je to móžno, stawizny poslědnich lět wobswědčuja. Přeco bóle so strowa a jeničcy prawa zasada předobywa: Serbam serbski spěw a serbske słowo. Z hanjenjom a směšenjom witana, je tuta zasada směšerjow a hanjerjow zahańbiła. To je skutk lět najposlědnišich — ale dotal daloko njedokonjany. Mocy, drjebjene, njech so zraža do hromady a w Zwjazku dźěło dokonjeju.

Zwjazk chce być jednotliwym towaŕstwam rukowanje, zo kćěja a wobstoja, Zwjazk knježić nochce, służić chce, zjednorić a wopłodźować chce skutkowanje w jednotliwym towaŕstwje, Zwjazk, w žiwym, stajnym wobkhadźe z towaŕstwami přebywajo, chce jim być srjedźišćo a cyłemu krajej wóhnišćo narodneho wědomja.

A to je jeho druhi zaměr. W stronach, parowacych — a ze škodu parowacych serbske towaŕstwa, chce Zwjazk tajke srjedźišće serbskeho žiwjenja tworić. Kopicy towaŕstwow a towaŕstwičkow pak k tomu njetrjebamy. Za jednu wosadu, abo nuzno-li: za jednu wjetšu wjes z wokolnymi wsami jedne jeničke narodnoserbske towaŕstwo dosaha jako zdonk, kotremuž so po potrěbnosći přidružuja wotrjady, wšelakoreho nadawka, na př. hospodaŕski (burski), spěwny, dźiwadłowy, knihowy, kołoježdny a druhe. Tajki wotrjad je sam za so samostatny, ma po žadanju swoje zamóženje a zarjadnistwo. Dźěło w tajkim wotrjedźe je jednore, aparat snadny. Wu-

stawki su samsne kaž w lokalnym towafstwje; jenož skutkowanski porjad ma wotrjad swój. Předsydstwo je zhromadne z předsydstwom zdonka; wotnoha jenož nawjedowarja trjeba.

Zdonk, t. j. městne towafstwo wotnozy — wotrjadej rukuje za byće a tyće. Zastupichu-li njepřihódnosće, wotrjad traš wusnje, z ćěžka pak zhinje. Lěpše poměry jón hnydom zaso na nozy staja. Wšak zdonk žiwy zwostawa, a zdonk skónčnje hinak hač z wotnohami žiwy njeje. Hako přikład budź tu „Serbske towafstwo za Khwaćicy a wokolnosć.“ Tute towafstwo měješe wotrjadaj dwaj: dźiwadłowy a spěwny. Druhi je njedawno wotpočnył — ale jenož wotpočnył. Na lěpše časy čakamy. Hdyž tu budźa, wotrjad wocući — wšak zdonk stoji a jedna jeho hałuza so rjenje zeleni: tež druha so zaso zazeleni.

Kelko serbskich towafstwow jenož w poslědnich dźesaći lětach pomnimy . . . Byłe, kćěłe, hinyłe, zahinyłe su — abo so zněmčiłe. Kelko prócy a woporow dobrych Serbow je z nimi pokhowane — haj, hdyž so towafstwo zcuzbi — runje přećiwo nam wuwužite . . . Idealna mysl bě serbske hrono wutworiła, hdźež njebě ničo było — nětko so tam cuzbafstwo rozćahuje: štož je hórje, dyžli to prjedawše: ničo. Njemylmy so: wuhubjenje narodneho ducha dźensa kóždemu serbskemu zjednoćenju hrozy hdźežkuli, njech je w srjedźiznje, njech na mjezach — kelko dobreje wole a wulkeho dźěła, wo dnjo a po nocach, so tak brói, hdyž njeje centra, kotrež žiwi a poji. A tajku prócu na lěpši wužitk stajić, tajke srjedźišća twarić a z nimi wotrjadam žiwjenje zawěsćować — je zamysł Zwjazka.

Přinoški maju być snadne, a to tak zrjadowane, zo móže sobustaw zastupić do wotrjada kóždehožkuli, byrnjež do wšěch wotrjadow było — a přinošk so njepowyšuje. Wšak wotrjady, kaž spěwafski, dźiwadłowy, předstajenja, koncerty zarjaduja, z kotrychž jim dokhody wukhadźuja. Su-li wudawki w přenich časach wotrjada — na př. spěwafskeho na hudźbniny atd. wulke, zhromadna pokładnica, zdonkowa móšeń towafstwa wupomha. Tež z wobdźělenskimi lisćikami so trěbne pjenjezy zwjesć hodźa. Tajke wobdźělenske lisćiki z nowinku njejsu, ale naprawa, dawno pruhowana a za dobru připóznata. Zo bych z přikładom posłužił: khwaćičanskeho towafstwa spěwny wotrjad tak swoje hrajadło kupi, dźiwadłowy jewišće a druhu potrjebu. Wobdźělenki pak su dawno wupłaćene — a hišće su pjenjezy po stach na dani, runjež so za narodna a druhe zaměry bohaće składowało było.

Wužitk a spomóženje tajkeho zdonkoweho městneho towaŕstwa za wotrjady — do wočow bije, tak jasnje so póznawa. Ćim wjetši je wužitk zwjazka za wšě serbske towaŕšnistwo. Zwjazk budźe mohł rjec, z centralu, budźe wutroba towaŕstwow wšěch družinow po wšěch Serbach. Zwjazk samostatnosć zjednoćenstwa w ničim podrywać nochce — ně, wón chce swoje dźěći a dowěrjene towaŕstwa sylnić, z nutřka a zwonka, chce być sprócnje padacym ze stołpom a z podpjeru. Haj, združenjam jednoho zamysła so wěsta autonomija zawěsćić derje hodźi. Tak móža na př. spěwaŕske towaŕstwa, w Zwjazku zjednoćene, swoju pokładnicu wobkhować, do kotrejež lětnje swój pjenjez płaća za nakładowanje nowych spěwow a pod. Zwjazk chce wjazać, jednoćić, nic knježić, tyranisować. Přinošk jednotliwych towaŕstwow do pokładnicy Zwjazka budźe snadny. — —

Zwjazk Serbskich Towaŕstwow wulkeho wuznama nabudźe. Hlejće jeho narodnu wahu! Prjedy bu napisane, kelko 'žno móže jednotliwe towaŕstwo za swoje wotrjady dokonjeć a žiwjenju wosady w kóždym nastupanju — dźiwadło, spěw atd. — dać a dźeržeć serbski raz; ćim spomóžniši budźe Zwjazk, kotryž wobejmje wšě serbske wosady, wše Serbstwo.

Čłowjek, njech rataŕ, njech rjemjeslnik dyrbi so dźensa brjoha přimać, zo by hospodaŕscy wobstał — serbski čłowjek tež. Zwjazk budźe tež w tym zmysle nałožować swój wliw a swoju móc: k dobremu towaŕstwow, kaž jich stawow. Za rataŕske, kołojězdne a dr. towaŕstwa dospěja so při zawěsćenju, při kupjach a předawkach přihódne wuměnjenja — ćim přihódniše, čim sylniši budźe Zwjazk. — Nuzne ani njeje, zo so stajnje zhromadnje kupuje, jedna. Štóž jenož so hako staw towaŕstwa, w Zwjazku zastupjeneho wopokaže, z tym tež prawow Zwjazka wužiwa.

Njewijće z hłowu! Štož so druhim Zwjazkam hodźi, budźe serbskemu móžno. Štóž je w dźensnišim wobkhodźe jenož trochu honjeny, wuznaje, zo wjele dospějemy. — A runje w tutych hospodaŕskich dobytkach za Zwjazk nimo měry wulka wabjaca a rozšěrjaca móc leži. Ta je jemu předewšěm nuzna. Našim Serbam dyrbimy zamóc předpołožić tež widźomny wužitk, kotryž móžeš, kaž so praji, z rukomaj přimać. Tu pak jón změja. Za snadnuški pjenjez budźa sobustawy telko zjednoćenstwow a wužitk z nich wšitkich změja!

Na kónc hišće něšto, štož by było njesprawno njenaspomnić. Najebač swoju wobšěrnosć a powšitkownosć so Zwjazk njerozšćěpi na słabe hałužki, ale mócny korjeń do wšěch róžkow strowe wot-

nohi poćěri. Te budźa krute haćenje škódnym, swójbne žiwjenje podrywacym wurostkam towařstwowanja našich lubych wěčnych susodow. Hladajće kołwokoło so! Kóždy sprawny ze styskom wuznawa, zo je w nětčišim towařšnym žiwjenju khoroba, zła, kaž rak zasakły. Kelko towařstwow a towařstwičkow! Wječor kaž wječor někajke posedźenje, kóždu božu njedźelu někajki wulět, swjedźeńk abo zawjeselenje! Swójba, Boži dom stej pozabywanej . . .

Hdyž wšak njezakročimy, tajke časy a poměry tež serbskemu ludej nastanu. Cuzolubstwa je dosć w nim. Potom wšak tež: Božemje serbska pobožnosć a póćciwosć, tak khwalena — božemje, dobre serbske wašnja a počinki! Hladajće kołwokoło so! Spočatki hižo maće. Wšelacy cuzbnicy, k nam přiběžawši, ludźička často dosć mało čisteje zašłosće, za krótku dobu wjedźenje towařstwow mjez nami na so storhnyć zamóžeju, dawajcy jim raz, našim narodnym założkam a tradicijam cyle cuzy. A my so jim kłonimy, hura a hajlo wołajcy za nimi běhamy a hišće jich podpjerujemy . . . Drohe wjesela, nizke duchowne a mało dobre ćělne wokřewjenja skićace, so hotuja — jenož korčmarjej k wužitku, kotryž je nam často cuza wosoba.

Štó by prajił, zo je hinak? Bratřa, čas je wulki, zo wobaramy strachej, dobremu mjenu našeho naroda hrožacemu. Towařstwowanje w Serbach ma serbske być — a to Zwjazk chce. Njech kóždy po mocach pomha wutworić Zwjazk Serbskich Towařstwow!

E. Bart, Lužica 1898.

169.

Protyka a protyki.

Běchu protyki přecy tajke, kajkež mamy je dźensa?

Njeběchu.

Hišće hač do połojcy poslědnjeho stotka wužiwachu w Pomořskej na přikład tu a tam na kraju protyku najstaršeho styla. Kus drjewa to bě, do kotrehož so dny zarězowachu: dźěławe dny z mjeńšim — njedźele a swjate dny z wjetšim zarězkom. Měsačkowe přeměnjenja: młody měsačk atd. wuznamjenjachu zarězki z boka tutoho hłowneho rjadu zarězkow. Dźěłaćerjo njeswědomi čitanja pomjatkowachu sebi z tajkimi zarězkami dny, kotrež běchu na knježich dworach za wěsty čas dźěłali. Hejtman měješe tu w knižcy pisane a jeho pisanje by potom při płaćenju mzdy z wopomnjenym rězanjom přirunane było. Podobny narězowany kij bě potajkim protyka prastarska, wisajo w kóždym burskim domje.

Po času, hdyž bu knihićišć wuslědźeny, zhubjowachu so naspomnjena protyki pomału a dźensa ma hižo kóždy staw, kóžde powołanje swoju protyku. Před wuslědźenjom knihićišća pisachu knihi. Tak tež tehdom protyki pisachu. Mniša w klóštrach tak w modleŕskej knizy na poslědnju stronu pisachu protyku. Ličby dnjow stojachu ličba pod ličbu. Dźěławe a swjate dny mějachu swoje pismiki. Tohorunja běchu dny, jenotliwym swjatym w běhu lěta poswjećene, woznamjenjene. Zbywace prózdne městno na stronje wupjelnachu přispomjenja wo wjedrje a hwězdach. Wzdźěłani mniša tež hižo smjerć toho abo tamnoho krala, kejžora, biskopa zapisowachu: jara wažne to w mnohim připadźe za stawizny. Tež zarjadnistwa městow khowaju podobne zapiski. K tomu wužiwachu, kaž mniša poslědnju stronu nabožnych knihow: tući — poslědnju wšelakich zakonikow a pod. To wšak pak běchu drje protyki, ale nic za šěrši lud, ale jenož za tón, tamny kraj, za te, tamne městno. W šuli mějachu tohodla dźěći nimo druheho tež cyle mechanisku protyku z hłowy wuknyć. Słabšim dźěćom wučerjo mjenje swjatych dnjow wuknyć dawachu a hišće jim je w hrónčkach poskićachu.

Hinak bu, hdyž w 15. stotku knihi čišćeć počachu; nětko wukhadźachu tež ćišćane protyki. Tute wopřijachu pak tež wšelake lěkaŕske srědki, wosebje wěšćenja do přichoda. Tehdy běchu tež najsławniši lěkarjo přeswědčeni, zo maju hwězdy a jich khód wulki wliw na zeḿske wěcy: hač budźe wójna, drohota, mór. Wšelake operacije złožowachu lěkarjo po khodźe hwězdow. Hišće dźensa nakhadźamy druhdy w protycy powučenjo, hdy ma so to a to nałožować, što ma so stać, hdyž je młody abo połny měsačk. To su powostanki z tamnych časow. Dale stojachu tam wěšćenja a činjachu protyku jara wažnu. Kralowje a kejžorowje, wučeni a njewučeni, bohaći a khudźi wěšćenjam wěrjachu. Wšitcy so bojachu — hdyž pak potom připowědźene njewjedro, mór, wulka woda abo boži woheń njepřińdźe — wjeselachu so. Njedźiwajo na wšo to, wěšćenjam kruće dale wěrjachu.

W protykach bě rada, wotrada, kak mohła so někotražkuli khorosć zahojić a ćwela wotstronić. Kaž meješe tehdom kóždy bohaty hrabja, zemjan, swojoho hwězdarja, kotryž přichod we hwězdach widźeše: tak słužeše prostym ludźom protyka. Ta we wšem wědźeše radźić a pomhać. Z tym so sta, zo buchu protyki najznaćiše knihi. Z nich čitaše ratař, hdy ma žito syć, polo hnojić, skót kupować a předawać. Tam kóždy zhoni, hdy ma něšto twarić, nowu drastu so woblekać, krew komu pušćeć. Haj, w barlinskej protycy

z lěta 1766 su dny, k třihanju nohćow a włosow najpřihódniše z ćeŕwjenym ćišćom wuznamjenjene. Znata je tež stara medicinalna protyka hwězdarja Hoeflera, w kotrejž na lěto 1524 připowědźi lijeńcu a końc swěta. Tež mnozy lěkarjo podobne protyki wudawachu. Tak bě w Sakskej wosebje Dr. Wolmarowa, w Pólskej a Pruskej Misocariowa rada měta.

Čas postupowaše a z nim tež protyki. Recepty a wěšćenja wšak wostachu hač do 17. stotka. Dźensa wězo je protyka nuzna a trěbna na wsy tak kaž w měsće. Protyka žnjeje tež lubosć a druhdy nakhadźeš „knihownju“ na wsy ze samych protykow zestojanu. Protyka dóstawa čestne mjeno a městno w domje.

Tohodla pak njech tež naše serbske protyki přinošuja nastawki, kotrež zasłužuja, zo kóždy dźeń na nje pohladaš. Njech su originelne, wosebje pak spisane w narodnym duchu. Njech wuča wo narodnych potrěbnosćach a přisłušnosćach, dawajo nic jenož dobre napominanja, ale tež přikłady! Njech přinošuja w tym duchu to najlěpše a hdyž nimamy na serbskej zemi snadź bohužel tajkich powědančkow a rozprawow, to sahńmy do susodnych bratrowskich literaturow. Z tym potom protyki budźa tež nam přeco a přeco powědać ze sćěny: Budźmy prawi, cyli Serbjo!

Jan Andricki, Łužica 1903.

170.

Julius Caesaŕ.

Struhłohra w 5 jedn.

IV. jednanje, 2 wustup.

Torhojšćo. Brutus, Kassius a lud wustupi.

Měšćan:

My wusprawnjenje wot was žadamy.

Brutus:

Tuž pójće, přećeljo, a posł'chajće.
A zastupy tam dźělće ludowe.
Štóž na mnje posł'chać chce, njech wostanje,
Štóž hić pak z Kassijom chce, njech
Tam za nim dźe — —
A zjawne winy słyšeć budźeće
Za Caesarjowu smjerć.

Prěni měšćan:

Ja słyšeć pak
Chcu Bruta tudy.

Druhi měšćan:
Tak přirunaći potom móžemoj,
Što tón a tamny ludej prajił je.
(Kassius z dźělom ludu wotstupi. Brutus stupi na rěčnjeřnju.)

Třeći měšćan:
Hlej, Brutus hižo stoji tam! Budź měr!

Brutus:
Haj, měrni budźće do kónca!

Romjenjo, krajenjo, přećeljo! Posłuchajće na moje słowa, a mjelčće, zo mje słyšiće; wěřće mi mojeho mjena dla a dźiwajće na moju česć, zo wěriće. Sudźće mje po swojej mudrosći a zbudźće rozom swój, zo mje ćim lěpje sudźiće. Jeli so w tutej zhromadźiznje štó namaka, kiž by tak prawje wěrny přećel Caesarjowy był, tomu ja praju: nic mjeńša, hač jeho, je Brutowa lubosć k Caesarjej. Hdyž so tutón přećel potom praša, čehodla je so Brutus přećiwo Caesarjej zběhnył, ja wotmolwju: nic tohodla, zo sym Caesarja mjenje, ale zo sym Romu bóle lubował. Byšće radšo chcyli, zo by Caesař žiwy był, a wy jako wotročcy wumrěli, hač zo je Caesař mortwy a wy sće jako swobodni mužojo žiwi? Dokelž mje Caesař lubowaše, jeho wopłakuju; zo bě zbožowny, mje zraduje; dokelž bě mužny, česću jeho; ale dokelž bě knježenja lakomny, sym jeho morił. Tu su sylzy za jeho lubosć, radosć za jeho zbože, česć za jeho mužnosć, ale smjerć za jeho knježenja lakomnosć! Štó je tudy tak nizki, zo by chcył wotročk być? Je tu jedyn, njech rěči, přetož jeho sym ranił. Štó je tudy tak hruby, zo njeby Romjan chcył być? Je tu jedyn, njech rěči, přetož jeho sym ranił. Štó by tudy tak njekničomny był, zo njeby swoju wótčinu lubował? Je tu jedyn, njech rěči, přetož jeho sym ranił. Zastawam khwilku a wotmolwjenja wočakuju.

Wšitcy:
Tu njeje nichtó, Bruto, nichtó, nichtó!

Brutus:
Tak nikoho ranił njejsym. Ja Caesarjej wjacy činił njejsym, hač štož maće wy Brutej činić. Kak je so z Caesarjowej smjerću měło, je na Kapitolu zapisane, jeho sława njeje zmjeńšena w tym, hdźež bě wulki, ani jeho wina powjetšena, za kotruž je smjerć ćeřpił.

(Antonius a druzy wustupjeju z Caesarjowym ćěłom.)

Tu ćěło njesu, wobžarowane wot Marka Antonija, kiž hač runje na Caesarjowej smjerći dźěla nima, budźe tola jeje dobrotu

wužiwać, přez to, zo w nowym zarjadowanju hódnosć dostanje. A štó wot nas njeby tež hódnosć dostał? A z tym zaroćenjom wotstupju, zo kaž sym swojeho najlěpšeho přećela za zbože Romy morił, tak tež tutón kałač na sebje samoho nałožu, hdyž budźe so wótčinje spodobać, moju smjerć žadać.

Měšćenjo:
Budź žiwy, Bruto, sława, sława tebi!

Prěni měšćan:
Joh' domoj wjedźće w ćahu sławnostnje.

Druhi měšćan:
Jom' sochu stajće w rjedźe dźědowskim.

Třeći měšćan:
Njech wón je nětko z Caesarjom!

Štwórty měšćan:
Štož dobroh' było je na Caesarju,
Njech w Brutu krónu dostanje.

Prěni měšćan:
Haj, jeho
Dom wjedźmy z wjes'łym wyskom sławnostnje.

Brutus:
Krajenjo — —

Druhi měšćan:
Měr! Ćicho!

Brutus:
Mi, přećeljo, hić dajće samomu,
Nětk domoj, wy pak tudy wostańće
Mi k woli pola Mark-Antonija!
Česć wopokažće ćěłej Caesarjowom',
Tež česćće rěč, kiž Mark-Antonius
Po našim samsnym přizwolenju nětko
Tu dźeržeć budźe k sławje Caesarjowej
A nichtó z města njezdal so hač ja,
Dóńž z rěču njeskónči Antonius. (Wotstupi.)

Prěni měšćan:
Tuž wostańmy a wusłyšmy, što nětk
Nam prajić budźe Mark Antonius.

Třeći měšćan:
Njech postupi dźě tam na rěčnjeŕnju.
Měr! Kedźbu! — wustup wšak, Antonijo!

Antonius (na rěčnjeŕnju stupiwši):
Ja Bruta dla mam přisłušnosće k wam.

Štwórty měšćan:
Što wón wo Brutu rěči?

Třeći měšćan:
Wón praji, zo ma přisłušnosće k nam
Dla Bruta.

Štwórty měšćan:
Přec' njech pěknje hlada so,
Zo ničo złeho njerěči wo Brutu.

Prěni měšćan:
Tyran je Caesaŕ był.

Třeći měšćan:
Haj to maš prawje!
A zbožo je, zo jeho wotbychmy.

Druhi měšćan:
Měr! Ćicho! Tuž nětk tola posł'chajće,
Što prajić móže nam Antonius.

Antonius:
O lubi Romjenjo — —

Měšćenjo:
Měr budź a ćicho!

Antonius:
Wy přećeljo a lubi Romjenjo,
Nětk khilće wuši ke mni, posł'chajće,
Pohrjeb chcu zhotowaći Caesarjej,
Nic khwalić jeho. — Štož złoh' činimy,
Nas přežiwi, to dobre husto pak
So z mortwym ćěłom našim pohrjebje — — —
Tež z Caesarjom budź tak. Wšak jeho wam
Je sprawny Brutus husto wobskoržał,
Zo knježenja bě lakomny. Hdyž tak
Je přešoł so, był je to ćežki hrěch,
A ćežku zapłatu je Caesaŕ dał.
Po dowolenju Brutowym a tych,

Kiž z jeho towaŕšemi su (hlaj, wón
Je sprawny muž a towaŕšojo též)
Směm Caesarjej ja dźeržeć ćělnu rěč.
Wón bě mój přećel wěrny, prawdźiwy,
Hlej, ale Brutus jeho wobskorža,
Zo sebi knježstwo chcyše připrawić,
A Brutus sprawny, čestny čłowjek je.
Do Romy Caesaŕ jatych přiwjedźe,
Jich wjele, a z jich wulkim wukupom
Tak statne pokładnicy napjelni.
Bě tole snano škódna lakomnosć?
Při nuzy khudych Caesaŕ płakaše:
Ja měnju z twjerdšich wutkow dźěłany
By dyrbjał čłowjek być, kiž knježić chce.
Hlej, ale Brutus jeho wobskorža,
A Brutus sprawny, čestny čłowjek je.
Sće wšitcy widźeli, kak třikróć jom'
Na Luperkalach krónu poskićach,
Kiž bu wot njeho třikróć zacpěna.
Je znamjo to snadź knježstwolakomstwa?
Přec' Brutus joh' pak toho wobskorža,
A bjez dwěla muž sprawny Brutus je,
Též nochcu słowam rěčeć napřećo,
Kiž Brutus rěčał je; mi słuša so,
Zo tudy jeno wupraju, štož wěm:
Sće wšitcy lubowali Caesarja,
A z połnym prawom to; što wadźi wam
Nětk hóŕko žarować wo jeho smjerć
Je rozom ćeknył k dźiwim zwěrjatam
A čłowske bydła snano wopušćił? —
O lubi, mějće ze mnu sćeŕpliwosć!
We kašću leži moja wutroba
Tam z Caesarjom, a tuž ja zamjelknu,
Dóńž wona wot tam zasy wróći so.

Prěni měšćan:
Po mojim zdaću wjele rozoma
We jeho słowach je.

Druhi měšćan:
Haj, Caesarjej,

Hdyž prawje sebi wšitko wobmysliš,
So tola wulka křiwda stała je.

Třeći měšćan:
Boh' skorženo! Haj, kmótře, mi so tež
Tak być zda. Snano wjele hórši nětk
Na jeho město přińdźe! Božedla!

Štwórty měšćan:
Sće słyšeli? Wón krónu zacpił je.
Tuž tola njebě knježstwa lakomny.

Prěni měšćan:
By było tak, to by drje hubjenje
So zešło tomu a tež tamnemu.

Druhi měšćan:
O hlejće! Wbohi muž, kak jemu woči
Wot hóřkich sylzow čeřwjenitej so.

Třeći měšćan:
Zawěrnje lěpšoh' muža nimaće
We cyłym Romje, hač Antonija.

Štwórty měšćan:
Měr! Kedźbu! Wón zas rěčeć počina.

Antonius:
By wčera hišće swětej napřećo
So Caesař stajić mohł, a dźensa wón
Tu leži mortwy, ani prošeř so
Wjac' k počesćenju před nim njekłonja.
O knježa, hdy bych waše wutroby
A waše mysle nětko zmućić chcył,
Bych křiwdu činił Brutej, Kassijej,
Kiž staj, kaž wěsće, sprawnej čłowjekaj.
Ně, njechcu teju knjezow zrudźići,
Chcu radšo křiwdźić mořwom', sebi, wam,
Hač zo bych jimaj znapřećiwił so. —
Hlaj, tudy w rucy dźeržu pergament,
Ma pječat Caesarjowy, nam'kał sym
Jón zamknjeny we jeho kamorje.
Je Caesarjowy wotkaz. — Krajenjo!
Hdy byšće wjedźeli, što steji w nim —
Ja pak to čitać nochcu, wodajće —

To byšće šli a rany košili
Nětk smjertne Caesarjowe, rubiška
W krwi swjatej jeho sebi mačeli,
Wo włósku z jeho hłowy prosyli,
Ju zwostajiwši swojim potomkam
Kaž drohi naměrk k wěčnom' pomnejću.

Štwórty měšćan:
Jón słyšeć chcemy: wotkaz čitajće!

Wšitcy:
Haj, wotkaz, hnydom čitajće!
Jón słyšeć chcemy: wotkaz Caesarjowy!

Antonius:
Wam čitać njesměm, lubi přećeljo,
Wy wjedźeć njesměće, kak Caesař was
Je lubował, wy njejsće z kamjenja,
Tež z drjewa nic, ně, jeno ludźo sće.
A tuž by strašnje zahoriło was
A zbłazniło, hdy byšće wědźeli,
Što Caesarjowy wotkaz wobsaha.
Wy zhonić njesměće, što stoji w nim,
Wy wědźeć njesměće, zo herbja sće
Wy Caesarjowi; što by nastało,
Hdyž wam by tole přišło k wědźenju!

Měšćenjo:
O čitajće nam wotkaz, Mark Antono!
My chcemy wědźeć, što je wotkazał
Po swojej smjerći sławny Caesař nam.

Antonius:
So sćeŕpnyć njechaće a počakać?
So překhwatał sym, zo sym rěčał tak.
So boju, wobskoržił sym sprawnych mužow,
Kiž morili su Caesarja. Mam strach!

Štwórty měšćan:
Su přeradnicy! Sprawni mužojo?!

Wšitcy:
My chcemy wotkaz słyšeć! Wotkaz! Wotkaz!

Druhi měšćan:

Su wšitcy njekhmanicy! Mordarjo!
Nam zjewće wotkaz! Wotkaz zjewće!

Antonius:

Mje nuzujeće wotkaz čitaći?
Nó, tak so stupće wšitcy do koła
Tu wokoło dźě mortwoh' Caesarja,
A dajće pokazać mi toho wam,
Kiž wotkaz sčinił je. Mam dele přińć
Ja k tomu k wam? Je waša wola to?

Wšitcy:

Haj, stupće dele!

Druhi měšćan:

Dele stupće k nam!
(Antonius z rěčnjeŕnje stupa.)

Třeći měšćan:

Wam dowolimy rad.

Štwórty měšćan:

Do koła stupće so! Do koła!

Prěni měšćan:

Wot marow, ćěła trochu wotstupće!

Druhi měšćan:

Anton'jej z puća! Mužej hódnemu!

Antonius:

So njećišćće tak ke mnje! Stupće preč!

Wšitcy:

Jom' čińće městno! Nazad! Z puća!

Antonius:

Hdyž maće sylzy, nětko płakajće!
Wam znaty je tón płašć. Ja spominam,
Hdyž prěni króć jón Caesaŕ nošeše,
Na lětnim wječoru we stanu bě,
Bě runje Nervijow wón porazył. —
Tu je jón překłoł kałač Kassija —
A tajku dźěru Kaska sčinił je!
Tu Brutus překłó, lubowany syn;
Hdyž wróćił bě wón kałač zaklaty,
To poča puzolić so ćopła kreẃ

A z wotewrěnych durjow běžeše,
Kaž chcyła hladać, hač je Brutus był,
Kiž wonka klepaše tak njecunje,
Haj, Brutus — Caesarjowy lubostnik!
A kak bě lubowany, Bóh je swědk!
Bě rana Brutowa najhórša wšěch;
Hdyž toho kałač Caesań wuhladny,
To jeho přemó njedźak bóle hač
Bróń přerady, so zlemi wutroba!
A płašć před woči sebi sćahnywši —
Při znamjenju Pompeja polatym
Z krwju jeho — padny wulki Caesań naš.
O kajki pad to běše, krajenjo!
Tam ja, tam wy, tam wšitcy padnychmy!
A krwawna přerada bu z knjezom nětk.
Wy płakaće, móc želniwosće je
Was přewinyła, sylzy krasne su,
Kiž mojej woči płakać widźitej.
Wy dobri! Sylzy hižo do wočow
Wam stupaju, hdyž płašć 'nož widźiće,
Płašć Caesarjowy krwawny; hlejće tu
Wón sam pak leži, hroznje překłóty
Wot přeradniskich kałačow.

Prěni měšćan:
O zrudny postup!

Druhi měšćan:
Sławny Caesarjo!

Třeći měšćan:
Dnjo połny njezboža!

Štwórty měšćan:
Wy njekhmanicy, mordarjo!

Prěni měšćan:
O krwawny pohlad!

Měšćenjo:
So wjećmy! So wjećmy! Preč — pytajće — palće — zapalejće — pjeŕće — moŕće — ani jednoho přeradnika žiwehó njewostajće!

Antonius:
Nic ćěkać, wostańće tu, krajenjo!

Přeni měšćan:
Měr! Ćicho! Posł'chajće na jeho rěč!
Měšćenjo:
Jeho słyšmy — jeho sćěhujmy — z nim wumrějmy!
Antonius:
Wy lubi přećeljo, so njedajće
Přez moje słowa k strašnom' zběžkej hnuć!
Wšak sprawni ludźo skutk su wuwjedli.
Drje njewěm, kajka tajna złoba je
Jich k tomu wabiła, su sprawni pak,
A wěŕće, wam wšo bórzy rozkładźa.
Mi njeje móžno zhrěć wam wutroby,
Ja njejsym rěčnik, kajkiž Brutus je,
Sym — kaž mje wšitcy znaja — prosty muž
A sprawny přećel, to tež wědźa ći,
Kiž dowolili su mi rěčeć k wam.
Ja nimam wćipa, słowow, hódnosće,
Tež nimam wuraz, přednošk, rěče šik,
Zo bych do zahorjenja přiwjedł krew.
Štož hižo wěsće, prosće powědam,
Wam pokazuju rany Caesarjowe
A rany něme za mnje rěčeć dam.
Bych ja był Brutus, wón Antonius pak,
To by Antonius tudy stał, kiž by
Was mócnje zahorił, a jazyk, rěč,
Dał kóždej ranje Caesarjowej, tak,
Zo bych z tym so same kamjenje
We měsće Romje k zběžkej zbudźiłe.
Wšitcy:
So zběhńmy!
Přeni měšćan:
Brutowy dom zapalmy!
Třeći měšćan:
Preč! Pójće! Přeradnikow pytajće!
Antonius:
Na słowčko hišće, lubi krajenjo!
Měšćenjo:
Měr! Ćicho! Rěčće, sławny Mark Antono!

Antonius:
Wy k dźěłu dźeće, njewěsće pak što,
Z čim Caesař wašu lubosć zasłuža?
Ně, wy to njewěsće, tuž praju wam:
Na jeho wotkaz pomńće, přećeljo!

Měšćenjo
Zawěrnje wotkaz! Słyšće! Wostańće!

Antonius:
Hlaj, Caesarjowy wotkaz tudy wam
Ja předpołožam z jeho pječatom.
W nim wustaja so kóždom' Romjanej
Po hłowje drachmow sydomdźesać pjeć.

Druhi měšćan:
O hódny Caesarjo! — Haj, pójmy nětk
A wjećmy so za jeho smjerć!

Třeći měšćan:
O kralo Caesarjo!

Antonius:
Mje dosłyšće!

Měšćenjo:
Měr! Ćicho!

Antonius:
A wjac' 'šće: Wón je swoje hrodźišća
A khłódnicy, kiž hodźa zamknyć so,
A derje plahowane zahrody
Na hewej stronje Tibra daril wam
A wašim potomnikam na wěčnje,
Zo byšće tam po swojej spodobje
So móhli rozkhodźeć a zabawjeć.
Haj, to bě Caesař: hdy so wróći zas?

Přěni měšćan:
Ach, ženje, ženje! — Prečku! preč!
Na wonym swjatym městnje z płomjenjom
Nětk spalmy ćěło, potom zapalmy
Z nim domy přeradnikow, mordarjow,
Tuž zběhńće ćěło!

Druhi měšćan:
Woheń přinjesće!

Třeći měšćan:
Wšě ławki roztorhajće!

Štwórty měšćan:
Sydła tež,
A klamy, hětki, wšitko ztorhajće!
(Měšćenjo z ćěłom wotstupja.)

Antonius:
Njech takle nětko dale pleće so! —
Haj, njezbožo, we běhu sy; so wal
Pak tam pak sem, na kotruž stronu chceš!

W. Shakespeare. Přeł. J. B. Pjech.

171.

Naše dźiwadło.

Lěta 1862 so w Budyšinje na „Třělerni" přenje serbske dźiwadło hraješe „Rohowin Štyrirohač". Dr. Handrik-Ćěsla, kiž dźensa w Neveklovje w Čechach jako lěkař skutkuje, bě hru do serbšćiny z V. K. Klicpery přełožił. To bě nadobny skutk serbskeho studenta.

A naši studenća wostachu tež dale pěstowarjo serbskeho dźiwadła. Tři mjena so w pozdźišich lětach wosebje často na polu serbskeje dźiwadłoweje literatury zjewjuja: Arnošt Muka, Jakub Bart a Mikławš Žur. Muka přełožovaše swoje hry „za dźiwadło serbskich studentow". A studenća hrajachu tute hry a poskićachu z tym serbskemu ludej docyła nowu zabawu. Lud krasnosć serbskeho dźiwadła bórzy zapřimny, a dołho nejtraješe, zo tež serbske towaŕstwa započachu serbske dźiwadło hrać. Jasenčanska Kat. Bjesada hižo přez 30 lět serbske dźiwadło pěstuje a haji. Tajcy stari hrajerjo su tež Radworčenjo, Khwaćičenjo, Bukečenjo. Wjele so dźensa hišće powěda w Njeswadćidlanskich wokolinach wo sławnym serbskim dźiwadle něhdušeho serbskeho towaŕstwa z Zarěčr. Tež zašła Budyšinska „Bjesada" słuša do tych towaŕstwow, kiž přenje stupachu na serbske jewišćo. Bórzy nastawachu nowe narodne towaŕstwa — a z nimi rosćeše tež serbske dźiwadło. Pomału přiběraše tež serbska dźiwadłowa literatura. Dźensa dobywa so serbske dźiwadło dobyćeŕscy do wšěch serbskich wjeskow. Bohu dźak! Jeno w Delnjej Łužicy błudźi serbske dźiwadło hišće jako khuda, wopušćena syrota wonka w howrjacej nocy. Zrědka hdy

smě wbohe dźěćo ně' dźe do rozswětleneje sale zastupić. Ale da-li Bóh so tež tam bórzy jeho wumožnik zjewi!

Dokelž je naše dźiwadło woprawdźe jara ważny faktor w našim narodnym hibanju, zalěži wšěm swěrnym wótčincam wjele na tym, so so wone pěstuje a haji.

*

Wo znowanarodźenje serbskeho naroda ma serbske dźiwadło njeprmojěne a wulke zasłužby. We wšelakich stronach je so serbska mysličk zas a zas raznje a jasnje docyła jenož z jewišća ludej prědowała, a lud je tomu rozumił. Někotryžkuli serbski pachoł, někotra serbska knježnička njejstaj w šuli bohužel ani serbskeho pismika wuhladałoj, při hraću serbskeho dźiwadła pak staj pěknje serbski čitać nawuknyłoj. Naše jewišćo je tuž mohł rjec naša narodna šula. Nic jeno čitać so naš młody lud tam nawuči, wón tež nawuknje dobru a najlěpšu serbšćinu rěčeć a wužiwać. Tohodla budź to stajnje prěnja zasada našich spisowaćelow: Na naše jewišćo słuša najlěpša a najčisćiša serbska rěč, dokelž ju lud wuknje. Při wuknjenju serbskeho dźiwadła zeznaje so naša młodźina ze serbskim pismowstwom a přiwuknje je lubować a podpjerać.

Zdźěla samsne dobytki ze serbskeho dźiwadła ma tež připosłucharstwo. Tež wono wuknje w dźiwadle dobru serbšćinu česćić a lubować. Naše dźiwadło pokazuje našemu ludej často hladadło, zo by w nim spóznał, kajki njesmě być. Pomyslće sebi na př. na burske hry „Na wuměnku“ a „Burska krew“ a druhe. Dźiwadło wuči lud we swojich historiskich hrach spóznać swoju zańdźenosć.

Serbske dźiwadło je našemu ludej kužoł njezkaženeho wjesela a přistojneje zabawy, dokelž so našemu ludej jeno dobre hry předstajeja. A w tom hižo leži wjetša hódnosć serbskeho dźiwadła na našich wsach, dokelž wo němskim dźiwadle — tež pola nas! — so to stajnje bohužel rjec njehodźi. Čłowjek njeby skoro wěrił, zo móža Serbja něšto tajkeho hrać a sebi wobkladować, kaž je so to hižo na cuzorěčnych bjesadach w serbskich wsach stawało. Serbske dźiwadło haji tuž pódla narodneho zmyslenja tež dobre, přistojne wašnja našich wótcow. O, zo by to wostało wěčnje tak! Serbske dźiwadło podpjera widźomnje serbske pismowstwo. Žadyn dźěl našeje literatury njeje tak płódnje so wuwił kaž dźiwadłowy. Mamy dźensa již přez pjećdźesat ćišćanych serbskich hrow! A kelko jich leži hotowych a jeno čaka na šćedriwych nakładnikow!

Naš wutrobny dźak słuša tohodla wšěm tym česćehódnym mužam, kotřiž su w prjedawšich časach započeli serbske dźiwadło

hrać. Woni su nam drohotne herbstwo zawostajili, kotrež chcemy my, dale a bóle wutwarjene a wudospołnjene, jónu přepodać swojim potomnikam, zo by nam Serbstwo njezhi yło.

Fr. Kral, Naše dźiwadlo.

172.

Na Hrodźišću.

Činohra w 5 jednanjach.

I. jednanje, 3. wustup.

Miliduch (zamysleny steji; potom póčnje samemu sebi):

Što?! So dlěje tajić njehodźi
tyšny strach a bojosć w wutrobje!? —
Hrozna mysl, kiž we mni hobrscy
stawa, ducha ćěsnje putajo,
duše horjatej' proh překroči,
do skutka so přewobroći, lud
bědny puta putać ječesne!? —
Hižo njehodźi so rozćepić
wacy njenasytnej hłowisko,
zničić dych jej' klamy zahubny!? —
Abo dyrbi, — dyrbi zahinyć
kwětka na honach na połobskich,
zbožopłódna złotej' swobody,
wotročkowstwa nosyć hanibnu
kwaklu serbske ramjo swobodne!? — —
Tola słyš pak Franko tyranski,
za swědka budź ty mi Pjeruno!:
Doniž jedno ramjo mocy změje
přimać brónje so, dóńž poslědnja
krewje krjeṕ ze storhowatej' kipić
budźe wutroby, Serb wótcne budźe
mačeć hona z krewju kurjatej,
zo by kćěła kwětka swobody. —
A ty, mječo mój, kiž wjesoły
kupał sy so w krewi njepřećelskej,
smjertne rany rył do wutrobow,
namrěty po rodźe swobodnym,
pycha dawna mjenow Serbam swjatych,

nihdy po bjedru njeswobodnym
ješćerč, skiwlo žałosć wotročstwa;
radšo do mojej' so wutroby
zaryj a so we mni na kruchi
złamaj ze złamanym Serbowstwom! —

4. wustup.

(Miliduch je so za blido sydnył a wobličo do dłónje zapřěł;
Brónmił z durjemi na lěwicy do jstwy stupa.)

Brónmił: Na dworje žno žada ryćeŕstwu
wójniwosć do zjězdźowanja, jenož
twojeho mi čaka rozkaza. —
Što! — Ty zrudny!? — Dźensa!? — Při kwasu!? — —
Radosć woko błyska kóždźičke
na Hrodźišću, sydłu kralowskim;
kajki ćěsni stysk to wutrobu
jeno twoju!? —

Miliduch: Radosć z domom je
na Hrodźišću wysk a wjesele;
ach pak budźe dźeń, dźeń zahuby,
a na hrodźe Miliduchowym
zrudoba b'dźe šeptać z wječora
wokoło tych stołpow rozbitych
mjena Milec rodu kralowskeho,
a b'dźe z hrodu toho kralować
z horda ludam serbskim němski Frank.

Brónmil: (tež so sydajo):
Z ćežkej myslu wulka wutroba
bědźi so ći dźensa; tola nihdy
njezaswitnje bědonošny dźeń
sydłu Milec rodu sławnemu.
Hišće rodźi state serbska zemja
ryćeŕstwo, krew serbska po žiłach
hišće šumi rjekam swobodnym,
a mysl žadosćiwa swobody
po stawach so mócnje rozliwa:
a kćěw rjeńši khrobłoh' ryćeŕstwa,
Wjelesław, kaž z njebjes Porywit,
kitać budźe korjeń swobody,
tónle hród, ze swojej wutrobu,
mužnych Milec mjena dostojny.

Miliduch: Znaju, znaju pychu ryćeŕstwa,
widźał wójniwosć sym rjekowsku,
spytał sylnosć krutych ramjenjow. —
Tola podarmo so wobara
law, hdyž na sto wjelkow na njeho.

Brónmił: Haj, law jedyn, ale cyły ród!

Miliduch: Tež so wjelkow njedowobara.

Brónmił: Tež nic cyły ród?!

Miliduch: Hdyž jedna mysl
na wjelki móc lawsku njewjedźe. —
My smy na stajnosći w překorach:
na wójnu 'šće ženje jedna mysl
wjedła njeje splahi přezjedne,
a drje nihdy ludy połobske
přećiwo tym Frankam njestaja
přezjednosć, škit njepřeražliwy,
kaž by ćežiło nad našej zemju
Čornoboha hrozne pokleće.

Brónmil: Swobodnosć sej splahi swoju haja,
kaž to było hižo za starsku.

Miliduch: Zmylk zmylk wostanje tež prastary.

Brónmil: Zmylk? — To dźiwny zmylk! Traš přez črjódy
wójnskich ludow njewurubałe
puć sej splahi naše daloki
wot Wólgi hač k Łobju našemu!?

Miliduch: Črjódy rozdrjebjene přewinyć,
skutk to njewulki.

Wjelesłow (kotryž je njepytnjeny zastupił a jimaj hižo khwilu připosłuchał):
Skutk njewulki,
ale Frankow wotmach wotrazyć! —

Brónmił (postawajo a so na Wjelesława wobroćejo):
Frankow tež so Serbja njestróža.
Štó naš z ruku k bróni hotowy
njebył do boja za lud a kraj,
do boja za statok namrěty?!

Wjelesław: Ale štó tych rjekow powjedźe?

Brónmił: Kóždy swoju črjódu wójwoda.

Miliduch: Rozkora jim budźe wjednica,
dobyće pak kwakla wotročstwa.
Brónmil: Serbsku bróń a khrobłosć přewinyć
Frankojo!? — Ha! kajke hanjenje!
Miliduch: Rozkora ju naše přemóže,
Frankam puć na knježstwo wuruba — — —
Brónmił: Ha twój zamysł! Ród chce kralować
Milec splaham wšitkim sam!
Miliduch: Štó to
prajił?
Brónmil: Wzać chceš Serbam swobodu,
ródny lud swój měć za wotročka!
Miliduch: Prawa ludam rosće swoboda
ze zakonja. — Jedne kralestwo
rune płodźi prawo kóždemu.
Brónmił: Kajka lesna rěč!
Wjelesłav: Wo susoda
susod wuknyć dyrbi rozumny,
ze samsnej so brónju wobarać
jeho bróni. — Přichod njewěsty
naš, dóńž jedyn kral a jedyn Bóh
njebudźe wšěm splaham połobskim . . . . . .
Miliduch: Swobody row zažny serbskeje
samostatnosć budźe splahowa . . . . . .
Brónmil: Běda! Cuze wašnje, Bóh . . .!
(Wrótnik z wěže zatrubi a móst so přez přěrow pušća.)
Wjelesław: Što to!? —
Wrótnik zatrubi a mostowy
šćerči rjećaz!
Miliduch: Hosćo dojěli
k nam už ze wšěch hrodow, hrodźišćow.

J. Ćišinski 1880.

173.

Rozhlad a wuhlad.

Tak smy póznali, zo běchu Serbja něhdy wulki lud, skónčnje pak mały, ale zo tola jako wosebity narod čas swojeho narodneho znowarodźenja dočakachu. Na tej zemi, hdźež su Serbja wot sta-

rodawna autochtonojo, wobsydluja hišće rjany kruch kraja. Tu dźerža so jako druhe mjeńše ludy w swojich stronach na přikład Rhaetoromańojo abo Ladinojo, Islandźenjo a Friaulojo, abo podobnje jako kolonistojo z wjetšich ludow, wot wótčiny zdaleni, na př. Němcy w Sedmihródskej a druhdźe, Armenojo, Grekojo a druzy.

Prawo swojeho byća maju jako druzy po božej woli, dostojnosć žiwjereja přihotuja sebi sami z darami wot Boha datymi, a ze swojej prócu a wutrajnosću. Cyrkej a stat z jich byća žadneje škody nimatej; Serbja su swěrni wuznawarjo swojeje wěry a loyalni poddani, štož je woboja wyšnosć wjele króć připóznała.

Wjele stow lět hižo wěšća Serbam poněmčenje a w nowišim času su tajcy falšni profeći časćiši. Jedni praja: Serbja zhubja swoju narodnosć, dokelž Němcow po procentach bóle přibywa dyžli Serbow; ale woni njepřirunuja němske wsy ze serbskimi wsami, ale městske wobydleŕstwo z wjesnym a wuča njekřesćansku wučbu, zo dyrbi wšudźe wjetši lud mjeńšemu ze zaničenjom hrozyć. Druzy rjeknu: nuzowana šula poněmči Serbow; ale tajke šule mamy hiža wot l. 1835. Zaso druzy powědaju: Železnicy dopomhaju poněmčenju; ale tajke přerězuja naš kraj tež hižo wot l. 1846. Hišće druhim je powšitkowna wojeŕska winowatosć jako wěste znamjo poněmčenja; ale w Pruskej dokonjeju ju Serbja hižo wot l. 1813 a w Sakskej tež wot 1849. Někotremu zda so zakoń wo swobodnym přesydlenju přihódny srědk za poněmčenje, a něhdźežkuli poserbšća so dźěći přićahnywšeho Němca. Najwjetši triumf měnja swjećić, štóž praji: Serbšćina zańdźe, dokelž njeje khmana, zo by nowišu zdźěłanosć rozšěrjała. Rozom a pedagogika pak wučitej, zo so ludej intelektualna a moralna zdźěłanosć po najbl žšim puću wudźěluje z jeho wótcowskej rěču. A tež wyšša zdźěłanosć hodźa so, jako z kóždej druhej, ze serbskej rěču rozšěrjeć. Hdyž so wučeni poprócuja, móža serbsku rěč znajmjeńša ze wšěmi wurazami wuhotować, kotrež su na srjedźnych šulach trěbne. Tak hodźi so wjele za zdźěłanosć skutkować, byrnje najwyšša zdźěłanosć so potom z pomocu němskeje abo druheje słowjanskeje dokonjała. Němsku rěč nawuknu Serbja w šulach a serbska rěč je jim kluč k druhim słowjanskim, wosebje k pólskej a čěskej. Za přirunanje z druhimi je tež serbska khmana!

Često so wo zdźěłanosći jednotliwych Serbow wopak rozsudźuje, hdyž so na př. němscy měšćenjo z wjesnymi Serbami přirunaju! Serbja su w swojim powołanju runje tak zdźěłani jako druhe ludy w samsnym. Tohodla praji z prawom cuzy wučenc — profesor

A. N. Pypin — wo serbskich spisowarjach, zo ze serbskej rěču wědomosć a moralnosć do luda přinjesu, a zo z małymi srědkami dźěło wukonjeju, kotrež wšitku česć zasłuža.

Něhdźežkuli so z mocu dźěła na poněmčenje, kotrež pak njeprawda wostanje před sprawnym Bohom a rozomnymi ludźimi. W šulach nałožowane namócne němčenje je wobškodźenje duchowneho žiwjenja, system wohłupjenja a wodźiwjenja, jako je wjelekróć dopokazane. W žiwjenju wotrostłych je němčenje často na njerozumnej hordosći załožene a zadźěwa prawej kulturje. Sprawny Němc a přećel serbskeho ludu, dr. Sauerwein, tohodla z pohladom na němcowarjow přezcylnje praji: „Nětčiši splah, kotrehož čłowjeski rozom a strowe čuće so skazytej, njemóže swojim dźěćom zawostajić, štož je sam zhubił!“ Wo dalšim žiwjenju Serbow pak rěči takhle: „Jeno telko prajmy, zo tajki lud, tak strowy na ćěle a duchu, — lud z tajkimi młodymi hišće přeco nowymi narodnymi pěsnjemi — lud z tajkej žiwej a w cyłym swojim žiwjenju so wopokazacej poeziju, — lud, kiž tajke originalne pěsnistwo jako na př. Zejlerjowe a Kósykowe wupłodźuje, — lud, kiž ma hišće tak strowe narodne a nabožne žiwjenje, kajkež je serbske — zo tajki lud njewuhladuje, jako by bórzy wumřěć chcył abo dyrbjał. Při tym pokazuje na křesćansku zasadu: Štož chceće, zo bychu wam činili atd., jako tež na historisku Nemesis.

Dalše rozwiće našeje narodnosće stanje so, da-li Bóh, jako dotal na zakońskim puću. Hdyž so Serbja jako tajcy čuja a na swoju dostojnosć dźerža, smějmy ze zhromadnej prócu mjez Hornimi a Delnimi Serbami lěpše časy wočakować. Njech je kóždy w swojim powołanju dźěławy a swěrny Serb a štóž móže, njech so stara, zo bychu Serbja duchownych, wučerjow a druhich wučenych měli! Hdyž Serbja swoju narodnu česć sebi waža, nawuknje tež přichodnje jako dotal tón abo wony Němc abo Słowjan z druhich krajow z lubosće k nim serbsku rěč, zo by Serbam wužitniši był w swojim powołanju. Kotřiž móža, njech pilnje dale pisaju do časopisow abo knihow, kotrychž wjele hišće trjebamy a zaso druzy njech so staraju za rozšěrjenje serbskich knihow! Dotalne serbske towaństwa dyrbja z pomocu swěrnych a woporniwych sobustawow swoju winowatosć činić a někotre trěbne nowe dyrbja so hišće založić. Najmócnišo pak dyrbitej skutkować literarne towaństwo „Maćica Serbska“ w Budyšinje z maćičnym domom jako widźomnym centrom Serbowstwa a „Towaństwo Pomocy“ za studowacych. Wobě towaństwje stej wot wyšnosće připóznatej a zo je so jimaj z časami podpjera z cuzby

dóstała, njeje ničo njezakońske; runje jako se přećeljo našeju towaństwow za Serbow sobu staraju, tak staraju so Němcy ze „Schulvereinom“ za Němcow we wukraju.

To je naš rozhlad a wuhlad! Sprawni a rozswětleni ludźo w Europje dźiwaju so, kak je małemu serbskemu ludej móžno było, w datych wobstojenjach dotal swoju narodnosć wobkhować; njech tež widźa, zo z wótčinskej myslu a narodnej dostojnosću dale wobstojimy jako dobri a zdźěłani Serbja, hódni spominanja w historiji!

W. Bogusławski — M. Hórnik, Historija serbskeho naroda.

174.

Łobjo.

Wichor howri, tołstych črjóda ćmowa
mróčelow so honi hrózbniwje;
žołma žołmu khowa strašniwje
a zas nowu zběha z mokroh' rowa.

Łobjo, kaž by sylzow, kotrež khowa,
hóřkosć čuło Serbow ćeřpjacych,
stona, syči, kaž by mrějacych
horca krew z nim měšała so z nowa.

Kaž na Połobjanow krwawnej smjerći
by so zastróžiło, zastanje,
do dna swoje žołmy ješćo wjerći. —

Wichor woćichnje, a Łobjo dźiwje
žołmy měrni, zněmi stonanje,
k oceanej khwata — bjezčućiwje.

J. Ćišinski, Kniha sonettow.

175.

Z Waršawy do Moskwy.

Běłoruska wjes! Z čim pak so po prawym rozeznawa wot kajkeježkuli z našich serbskich wsow! Nizke domy, z ćesanych, nad so składźenych hrjadow natwarjene, ze słomu kryte abo ze šindźelom, měwaš dźě tež pola nas hišće do našich dnjow, a prjedy hinašich ani we Łužicy njebě.

Ale něšto dźiwneho tu tola maš. Nihdźe njeje zahrody, ani zahrodki před statokom abo při statoku, haj ani štoma, ani keřčka njewohladaš, kaž we wsy nic, tak nic přede wsu. Kaž na płonu łuku zdadźa so ći khěžki zestajane być.

Njejsu to njerjane twarjenja, ale cyle přihódne, a po swojim wašnju tež přijomneho napohlada. Poskhodow njebywa, w šěrokim

přizemju bydla ludźo a skót. A z nahła nad domom wustupuje wysoka třěcha, z wjetša ze wšěch štyri stron. Swisle su proste, z rědka debjene, kaž w našich Błótach z konjacymi hłowami. Za krydło służi słoma — dale k ranju wšak přikhadźeće: drjewo. Barba knježi šěra, barba drjewa. Tajke nizke twarjenje, z drobnymi woknješkami, skića wobraz pokojnosće a měra. Jewišćo dopjelnjeju wurazne wysoke studnje, kaž by je štó sem přenjesł był wot Trjebina, wot Slepoho.

Pódla bróžnje mějachu tu z wjetša wysoku, šěroku rjebliznu. Na nju běše, kaž sćěna wulki rjad žitnych snopow nawěšany na sušenje. Najbóle wšak tu burjo hakle syno syčechu, hrjadki rozćepować pak so jim treba być njezdaše, ani tu syno njedźěłachu, kaž pola nas. Smalace ruske słónco syno tež na hrjadkach wusušuje.

Lud je w tych stronach khětro njezdźěłany hišće. Ale ćežko tu komu što porokować; to wšak zwisuje ze zemjepisnym połoženjom. Bjez měry khuda krajina je běłoruski kraj. 13 ludźi bydli tam na kósnym kilometru, a to je krajina hižo přewobydlena; wjacy zežiwić njemóže. Zo bychu so wobydlerjo z najmjeńša cyrkwinscy zastarali, nakhadźeš dosć často cyrkeẃ-syrotku wosrjedź wulkeho lěsa. Jenož tak je móžno, zo móža pobožni z dalokich wsow a ze wšěch stron na swjaty dźeń do cyrkwje hić. A šulu? Teje wšak tu z ćežka na wsach nadeńdźeš. Kak daloko měłe tu dźěći jenož do šule khodźić... Toho dla maš tu tež jenož porědko čłowjeka, kotryž by mohł čitać a pisać.

Kachlow w tych kónčinach hišće njeznaju. Po starsku widźiš tu wóhnišćo w srjedź jstwy, při kotrymž so po našich prawótcow wašnju hišće dźensniši dźeń w zymje wohrěwaju. Kuŕ pak pyta sebi puć do božeho powětra, hdźež so runje hodźi: z woknom, z durjemi, z pod třěchi. Tam a sem drje běše we wsy tež hižo wuheńčk wohladać, kotryž z třěchi kukaše jako swědk, zo kultura ćehnje... Wopomń wšak při tym, zo je wjes, kotruž wopisach, pódla železnicy, a zo je železnica žiwjoł kultury. Štó znaje, kak je dale...

Přěnje ruske město, kotrež wo dnjo wohladach, beše gubernialne město Minsk, khuduške hnězdo, kaž wšě města běłoruskeje krajiny, z drjewjanymi domami. Jenož někotre twary so wuzběhowachu: wulka katolska cyrkeẃ, dom gubernatora, kasarmy a „ostrog“. t. j. jastwo. Při dwórnišću mjerwješe so z mazanymi, wobtorhanymi židami; židźa wšak tworja třeći dźěl wobydleŕstwa Minska. Židźa to najkhudšeje a najhóršeje družiny.

Za Minskom bě luty hobrski lěs bjez kónca. Jara mokro tu bě a wjele zwěriny, kotraž łubuje wodu. Njewěm so dopomnić, zo bych hdźe telko baćonow wohladał, kaž tu, a skludny widźach skót. W Borisowje běše na dwórnišću baćonowe hnězdo. Delka parowóz hroznje pachaše, hnydom pódla klepotaše na štomje baćon z młodymi wjesoły w hnězdźe.

Za někotre lěta snadź so tale krajina wotwódni. Rusko knježeřstwo připrawuje wulki kanal, wot Baltiskeho do Čorneho morja, tak hłuboki a šěroki, zo budźe najwjetšim wójnskim łódźam móžno, jón wužiwać. Kanal ma bliže Minska se położić, a budźe wón bjez dwěla dźěło znamjeniteje kulturneje wažnoty.

Bórzy dale Borisowa překročuje železnica rěku sławneho a struchłeho wopomnjeća: lesnu Bjerjezinu. Měјach ju za rěku podobnu Sprjewi pola Małsec a Něwsec; móžno pak, zo sym so mylił a zo je šěrša. Pomalu běžeše po rěčnišću woda — njemóžno mi bě wěrić, zo je w tutej rěcy, něhdźe 12 wjerst na sewjer wot železnicy, w zastrašnych dnjach, wot 26.—28. novembra 1812, ze 70.000 mužow zahinyło drja połojca.

Wozpjet přejědźechmy šěroku drohu, k Moskwje wjedźacu. Stare štomy, wosebje brězy, při drozy stojachu. Haj, mohłe-li wone rěčeć, te bychu nam powědałe z młodych lět, kak je tu ćahnył Napoleon z hordym wójskom, dobyć Moskwu běłu a hobrske carstwo — a tak je tu zaso ćahnył, ćěkajo a khudši wo 300.000 mužow.

Zajimawa běše stacija Slawjany. Kopica ludźi tu stoješe, kotřiž wšelako wokřewjenja pućowarjam skićachu: pšeńčne pječwa, warjene jeja, mloko w pěknych bleškach, kórki, kotrež běchu čas w selenej wodźe ležałe, a druhe; dźěći pak běchu za kiješk trubičku z březoweje skory tyknyłe a předawachu tajke trubički, napjelnjene z malenami abo holanskimi jahodami, za někajku kopejku.

Tu měјach tež składnosć, běłoruske drasty studować. Běłoruski mužik — bur — drasći so na běło. Do wysokich škórnjow su běłe kholowy stykane; hornje ćěło kryje běła košla, kotruž so na kholowy woblekaš a z pasom přez pas přepasaš. Běła košla z čeŕwjenymi nitkami rjenje wušiwana bywa.

Žónske drasty su pisaniše. Běła košla je nad ramjenjomaj z rjanymi čeŕwjenymi wušiwanjemi debjena. Nad košlu maš wutřihany štałćik, suknja je najbóle z čeŕwjeno-róžičkateho katuna, tohorunja su šórcuchi na čeŕwjeń. Hłowu přikrywaše rubišćo, druhe rubišćo lěhaše so na křiž přez wutrobno, a běše na khribjeće zwjazane.

A. Sommer, Łužica 1899.

176.

Glosa.

Stupać w taktu, kaž so piska,
z wjelkami wuć z jednej truby,
Wěc mi stajnje běše nizka —
A tak mnohim njeběch luby.
(Formy 1888).

Tole wobsah drobnoh' spiska:
Lachmanow a knježkow hidźu,
hdyž jich w směšnych rejach widźu
stupać w taktu, kaž so piska.

Połne khwalbow wšě su huby —
Widźu mudrocha a błaznja
Přezjedneju; prěnja kaznja:
Z wjelkami wuć z jednej' truby.

Rozkaz hrozny knjez jim ćiska;
Jednych košić, druhich kusać,
Z jednym žrać a z druhim tusać...
Wěc mi stajnje běše nizka.

Na mnje zrěča so, zo hruby
Sym, hdyž prajach — łžě njej' trjeba,
Mužow hańba to, nic deba —
A tak mnohim njeběch luby.

J. Ćišinski, Ze žiwjenja.

177.

Jakub Bart-Ćišinski.

Tež Ćišinski! Wón mjez nami wjac njeje,
Joh' wóčko hasło, hort je womjelknył
A styski, juski harfy basniskeje.

Hdźež žórli a kłukota Klóštrska Woda a majka přez lětstotki brjohi kukowskeho hrodźišća, tam njedaloko w Kukowje je stała kolebka našeho basnika. 20. awgusta 1856 so tam Bartecom abo kaž jim tam do domu rěkachu Šewcecom narodźi hólčec, kotrehož na Jakuba wukřćichu. Sydom lět khodźeže Bartec Jakub do kukowskeje wučeŕnje. Dokelž njewšědne dary wotkrywaše, wotamkny so jemu puć, kotryž wjedźeše k dostojnosći „knjeza“. Wukhodźiwši lěto tachantsku šulu a wot jutrow 1870 hač do Michała 1871 preparandu katólskeho wučeŕskeho seminara zastupi jako khowanc do serbskeho seminara w Prazy. Na tutej historiskej pódźe, hdźež z elementarnej mocu a z přikładnej energiju biješe wutroba čěskeho naroda, začu so syn sławneje dźowki Sławije, a tež jemu horješe so wutroba a sapaše w dotal njeznatym wohenju na drohi swój mały serbowski lud. A w „Serbowcy“ běše žiwy duch Hórnikowy, kiž zasłapi tež Bartec studenta, zo slědowaše tutón ćěř. A hižo 1877 bě jako starši „Serbowki“ sam wurazny wjednik Serbowčanow. Dostudowawši a wustudowawši wróći so

do kraja wótcneho a po jednolětnym dobrowólnistwje bu 27. měrca 1883 wuswjećeny na měšnika. Njebě jemu popřate skutkować dołho mjez serbskim ludom. 1883 bě kapłan w Ralbicach, 1884 bu administrator w Radworju a hižo lěto 1887 jeho wotwjedźe ze Serbow, a w samej cuzbje rozwijeja so młode a mužniše lěta basnikowe. W njewjesołym drohowanju dowjedźe jeho kapłanska słužba do Šěrachowa, 1889 k dwórskej cyrkwi w Drježdźanach, 1896 do kowaŕniskeje začornjeneje Kamjenicy. A zaso wróćo — kaž žołma — drohuje basnik 1901 jako farski administrator do Radeberga a rozderdany na čuwach (hižo lěta 1903) na wotpočink do raja swojich dźěćacych sonow do Kukowa-Pančić, zo by tu njezastał dołho, ale dokročił 16. oktobra 1909 tu poslědnju kročel do ćicheho Wotrowa, hdźež jeho rozbolane ćěło nětk spi spar měra a pokoja.

Serbski narod je zhubił swojeho wulkeho, najwjetšeho poetu. Hdyž smy w Zejlerju měli ludoweho basnika — nam Ćišinski wupłodźi klasisku periódu našeho basnistwa. Zejleŕ čeŕpaše z narodneje pěsnje a přikłoni so tež jeje formje. Ćišinski wuknješe na rozkćěwacej čěskej poeziji a na swětowych basnikach; wón je nam přinjesł do literatury nowy rym a rythmus, nowu dikciju, nowe formy. Je basnik razu reflektivneho. W tym je podstatny rozdźěl mjez Ćišinskim a Zejlerjom. Zejleŕ, cyle kuzłu narodneje pěsnje so podawši a w jeje klinje kubłany, sam jeje ducha přija a njeje za njeho zbožowniših khwilow, hač hdyž móže tworić a spěwać, kaž sami tworjerjo tych narodnych pěsnjow, hdyž z razom pěsnjachu a spěwachu tak radostnje a tak krasnje, dźěsćowscy naivnje a jasnje. Ćišinski je moderniši: kontemplativny, individualny, swójski. Wobrazy přirody a jeje žiwjenja wotražuja so w jeho duši a tak wón z nutrin wuwažujo — wobraz pěsni. Z tym su jeho basnje subjektivne; basnik — hladajo drje k universu a k swojemu ludu, tola ze sebje čeŕpa a sebje rysuje, swoje piše žiwjenje.

Jeho impulsivna powaha wupłodźi howrjace žiwjenje, kiž měrnje bě so započało a w měrnych kolijach dowukonči. A tutoho žiwjenja wotraz su jeho basnje.

Mi žiwjenje bě bój a běda,
A bróń a škit a puć bě pjero.

Z cuzymi zynkami bě z „Knihu sonettow“ w lěće 1884 wotewrił nowu dobu serbskeje poezije. Krasne mysli̇čki zakuzłać do zdobneje rěče a formy to bě tendenca tuteje knihi, kaž tež knihi „Formow“, w lěće 1888 wušłeje. Tola hižo na kóncu „Formow“ je rěč wo

„roztorhanych trunach“. „Mi so spěwać njecha“ a „mje ćěrja do satiry“, tak stona wutrašena wutroba a krew so mući. Hišće płuwa pak ćiše jeho žiwjenje w knizy „Přiroda a wutroba“, 1889 wušłej, kaž mejski jězork a jeho žołmički w tym nalětnim duchu, w słónca měrnym swětlenju a spěwje ptačkow. Tola sćěhowaca perioda so njewjedrata wutwori a zła. Njedorozumjenje krajanow, lodowa zymnosć swojich doma a hišće wjacy ranjaca liwkosć tych, kotrymž z krwju swojeje wutroby pisaše, basnikowu dušu rozjědmi. Daloko wótcneje zemje, w njeěujacej cuzbje, zhórknychu dny samoty, wupłodźichu 1899 knihu „Ze žiwjenja“, hdźež w zymicy a w ćmowych khwilach klinča struchłe, płačite, dotal njesłyšane hłosy, kotrež dobudźa wyšinow w knizy „Z křidłom worjołskim“ (1904). Wša romanca wutrobinych płačow ha k ironiji, k zajědliwosći sarkasma stopnjowana wubuchnje tu jěrje. Tu rozličuje swoje žiwjenje a ze swětom a z ludźimi so rozličujo. Tola hižo je wukhodźił drohu bolosćiwu dospěwši měrneho přistawa doma při swojich. Prječ je wšědny hołk, su swětne starosće:

„Bart mortwy je, nět Ćišinski budź žiwy.“

Měr duše a wutroby klinči a pozłaćuje knihu „Za ćichim“. Je měr namakał, dokelž je z kóždeju žiłku swojeje bytosće zakorjenjeny w Bohu. Bohu dawa česć kaž je zdobne Serbej. Haj njesměmy zatajić, ale ze sprawnej hordosću dyrbimy wuznać, zo je kaž cyłe naše wašnje, tak tež naše pismowstwo bohabojne a sprawne, štož w połnej měrje płaći tež w basnjach Ćišinskeho. A harmóniscy kónči swoje žiwjenje. „W pruzy njebjeskej“ je hižo tu žiwy a žedźi za tamnym rjeńšim swětom.

Za wšě basnje Ćišinskeho je wuznamny jeho razny, wótčinski hłós: wot prěnjeje „Zrudny wowčeř“ we „Łužičanu“ wozjewjeneje hač do poslědnjeje.

Wosebje „Serbske zynki“ su połne wohniweje lubosće k Serbam a styska po nich, po drohich Serbach. Su tež „wótre“ zynki, liwkim krajanam a wosobam płaćace. Wuražuja starosće, su bojosć wo wobhroženu ródnu zemju a drohe jeje kubło. Nochcedźa ranić, přimać: ale přimnyć wězo chcedźa, zo bychu jenych wubudźałe z narodneho spanja, druhich pozběhowałe k wótčinskej horliwosći a zaso druhich posylnjałe w njesnadnej, njesebičnej dźěławosći za naš serbski lud. A samsne zynki, samsna lubosć klinči z knihi „Z juskom wótčinskim“ (1904) a „Wysk a stysk“ (1903). Njewučeŕpajomna je basnikowa wutroba, hdyž chce serbsku zemju, kiž je „radosć

moja, żałosć moja“, wosławić a khwalić tule zemju serbsku, serbske cyrkwje, serbsku korhoj, serbske prawo, serbskeho fararja, wučerja, serbsku rěč, serbsku młodźinu a towaŕstwa...

Zo njeje basnik jenož lyrik, ale zo je universalny w tworjenju a wumjełskim idealu, dopokazuje Ćičinski w baladach a romancach „Formow“, wosebje pak knihi „Krew a kraj“ (1900), dopokazuje dramatiski dar w přenjej samostatnej činohrě „Na hrodźišću“ (1880), episki talent w eposu „Nawoženja“ dźewjeć spěwow wopřijacym (1875—1879). Též w prózy znaješe pisać, kaž dopokazuje jeho roman „Narodowc a wotrodźenc“. Wobknježeše rěč, kaž žadyn druhi, wo tym swědči též „Lipa Serbska“, wubjerny to časopis najrjeńšeho wopomnjeća, kotryž redigowaše wot 1877—1881 a belletristiski naš časopis „Łužica“, kotrejež redaktor je był wot lěta 1904. Haj Ćišinski měješe rěč w mocy, a hakle w jeho pěsnjach prawje spóznaješ, kak wona jeho posłuchaše. Naše najwyšše narodne kubło, najryzyši wuliw ludoweje duše, serbsku rěč je wón čistu a krasnu přenjesł na polu poetiskich skutkow a z genijom Musy ju wuzłoćił a překrasnił. Wón běše knježeř nad serbskej rěču a literaturu, kaž bě jemu wěšćeŕscy prajił njezapomnity Smoleŕ. A zawěsće krasna, wujadrjena a wuhładkowana je jeho rěč a forma. Wón je pokazał hibitosć, rjanozynk a bohatosć serbskeje rěče, sam pak so zjewił jako jeje mištr. Wón je naš Swjatopołk Čech z idejoweje, naš Jarosław Vrchlický z formalneje strony. Wón je serbsku rěč a poeziju na městna dowjedł, docyła jej nowe, na městna, kotrež su ju stajiłe do stawiznow rjaneje literatury, za kotruž ani čas ani přestrěń nimatej zasadneho wuznama: do literatury njehinjaceje, trajaceje hódnoty:

Tuž Ćišinski: Twój lud Će njezabudźe!
Měj dźak, kiž hordosć Serbowstwa sy był.
Daj Bóh Ći měr a pokoj nětk tam druhdźe!
Lud serbski Bóh pak wjesć a škitać chcył!

J a n C y ž, Łužica 1910.

178.

W zymicy.

Hwězda zběha so a hwězda pada,
W khójnach ćmowych wjelk na sornu łaka,
W korjeniskach syčeć słyšu hada,
Čorny rapak wokoł domu kraka.

Sprawni ach kak jara su mi rědcy!
Wulkim małym z dwojej měru měrja;
Swědka trjebaju 'šće mali swědcy,
Wulkim łžě najwjetše radźi wěrja.

Kaž so hołbje wjerća we wětřiku
Wušerjene z domjaceho hnězda,
Tak mi wjerća w kóždym wokomiku
Mysle so we stysku dźiwjoh' zjězda.

Lohke wětřiki su bjeze ćěrje,
Wuhnaty sym ja bjez zaradźenja —
Wočakuju, je-li wěrić wěrje,
Domojwrót wot wočow zandźelenja.

* * *

Tomu dobre dawać dyrbju słowa,
Kotryž mje a mjeno moje kowa
do putow, kiž smjertny jěd bjez winy
Z wjeću rozpyrjeny na mnje liny?

Nihdy! Twjerdy Serb nop nosy z česću;
— Ani sudnik z mocu, ani z lesću
Pop jón njerozmjehči — runu šiju
Nosy, njech ju majkaja, njech biju.

Z njezhibjenym khribjetom so khwali
Serb, njech zbože kće, njech běda pali.
Twjerdy nop a khribjet, kruta šija
Móc kaž z kuzłom do naroda wija.

Prawo chce, kiž dołho był bjez prawa;
Ze sprawnosće mužej rosće sława,
Bohu koleno a khribjet kłoni
Serb, česć z kěrlušemi jemu zwoni.

Tola ruku toho pos 'nož khudy
Liza, kiž na khribjet měri křudy.
Zacpiwam a hidźu slěpca, rapsa,
Hdyž je z njemužnosću přišoł na psa.

* * *

Dźiwaš so, zo hižo běla włosy
Mi so, młody hdyž sym hišće tola!
Kaž mróz do łopjenow blědosć nosy,
Tak mje z čłowčim mrózom włosy bola.

Chceš mi čeŕwjeń nadychać do lica?
Škoda prócy! Młódnosć licow hasła
Je mi. Młódnosći je zbože pica,
Mi pak bólne borto běda nasła.

Daj sej być a njehładkuj mi čoło!
Myto něhdy nam'kam w fałdow slědźe.
Mje je z nožom přez wutrobu kłoło —
Boju so, hdyž mysl mi tak zjědźe:

„Hdyž je rozłamane moje zbože,
Njech tež zymnje zlemja moje ćěło;
Tola rjemjenjow by z mojej kože
Ke khostanju narězać so měło!“

J. Ćišinski, „Ze žiwjenja“.

179.

Serbski dom w Budyšinje.

Što nahle ješći so a wyska w Sprjewi?
Što w Budyšinje horka jej so zjewi?
Nad Budyšinom wjerća we kolesu
So baćony a Błótam powěsć njesu.
Štož w nim je wudypał ze sněžnej' skory
Sej kós, to hwizda nět přez serbske hory.
A z jeho łastowička widlowata
Do Serbów powěsć bjerje połna khwata.
A škowrončk hdyž ju wyska do mróčeli,
Ju Wětrec hólcy hrabnu přewjeseli. —
Što ptačata do Serbow khwatnje honi,
A kajka powěsć Serbam z wětrow zwoni?
Dom w Budyšinje twarjá majestotny,
Zo bywał lud by serbski njepowrotny.
W nim serbske zbožo kryć so w Budyšinje
Ma jako židam něhdy w swjatej křinje.
W nim studźeń serbskemu być dyrbi duchej,
A włoha kipić z njeje zemi suchej,
W nim sydać budźe Serbow mać kaž pata
A křidle rozšěrjować nad kurjata — —
Do murjow wjazuje so wjele potu
A město wapna bjeru lubosć złotu.

Haj, wutrobow so bjeru cyłe kruchi,
Zo němy kamjeń žadyn njej a hłuchi.
Škit změje wot słónca a wot mróčele,
Hdyž w dušach za njón modli so tak wjele.
A dno je hódne jako nihdźe žane;
Je dołho ze krwju serbskej wulěpjane. —
Dom Serbam k zbožu stać a kruty budźe,
Hdyž w njebjesach ma škit a zakład w ludźe.

J. Ćišinski, Z juskom wótčinskim.

180.

Karl Arnošt Muka.

Třiceći lět je so minyło wot smjerće Jana Ernsta Smolerja, dwaceći lět wot smjerće Michała Hórnika. Dołhi čas běštaj Smoleŕ a Hórnik najznaćišej, najpopularnišej mjenje po wšěch Serbach we woběmaj Łužicomaj: bjez Smolerja a Hórnika njemóžachmy sej wědomostneho, literariskeho a politiskeho žiwjenja ani myslić. Nětko wobaj wotpočujetaj na brjohomaj wótčinskeje Sprjewje tam, hdźež něhdy posledni kral swobodnych Serbow knježeše a jeho twjerdy hród do serbskeho kraja zhladowaše. — Runje dźensa, hdyž tole pisam, je dwaceći lět wuklinčało, zo so zrudni a starosćiwi rozžohnowachmy wot čerstweho rowa našeho Hórnika, lubuška wšeho serbskeho ludu. „Doniž bě žiwy, nošeše cyły narod we swojej wutrobje, nětko po smjerći nosy jeho cyły narod we swojej wutrobje.“ Tuto krasne słowo čěskeho basnika směmy z dobrym prawom prajić wo woběmaj, wo Smolerju a Hórniku.

Ale nic cyle staj nas wopušćiłoj tutaj wulkaj wótčincaj a wjednikaj: jeju duch bě hišće dale žiwy, a tež zbychu nam hišće mužojo, kaž Imiš, Kocor, Bart-Ćišinski. Ale dźensa tež tych wjacy njeje, jeno jedyn z jeju najlěpšich šulerjow a sobudźěłaćerjow, kiž je w mnohim nastupanju jimaj podobny, steji hišće njezlemjeny, z połnej mocu ducha a ćěła, mjez nami, Karl Arnošt Muka — naš Muka.

Muka je přede wšěm bohate herbstwo Hórnikoweho wědomostneho a literariskeho skutkowanja na so wzał a hač nanajzdobnišo přisporjał. Po Smolerju, Buku, Hórniku nětko dwaceći lět wudawa Časopis Maćicy Serbskeje, naš jenički wědomostny časopis, kiž pak ma wobšěrny a njesnadny nadawk, serbsku rěč, serbske stawizny, serbsku ludowědu, wšo, štož Serbstwo nastupa, hajić,

wobdźěłować a tež druhe wědomosće w našej maćeŕšćinje pěstować. Hižo redigowanje tuteho časopisa sameho je wulke dźěło, žada sej mnoho a to wjelestronskeje wědomosće, pilnosće a nazhonjenja; kelko nastawkow je redaktor sam do njeho podawał, kelko sobudźěłaćerjow namołwjał a wukubłował!

Ale hižo wjele prjedy je naš jubilar jako zahorjeny serbski studowacy, jako zběraŕ narodnych pěsni a přisłowow, jako spisowaćel a swěrny sobudźěłaćeŕ a wudawaŕ knihi a časopisow zjawnje wustupił, tola runje redigowanje Časopisa Maćicy Serbskeje je jeho tak cyle do srjedźizny wšěch našich wědomostnych a pismowskich prócowanjow stajiło a jeho mjeno šěroko a daloko po słowjanskim a tež hewak dalšim zdźěłanym swěće znate sćiniło.

Karl Arnošt Muka so narodźi na zemjanskim kuble we W u l k i m W o s y k u pola Hornjeho Wujezda 10. měrca 1854. Štóž tutu serbsku wjesku znaje, tomu je so zawěsće jeje rjana połoha a wokolina bórzy do pomjatka zaćišćała. Blizko módrych serbskich horow, pod čornym lěsom Tuchorjom, wo kotrymž nam někotražkuli powěsć hižo z dawnych časow powědać wě, leži Wosyk na wyšinje, zhladuje z wjeŕchow dele do pola, do hole, do nižinow, do wsow a městow našeje wótcneje Łužicy. Tu sonješe naš přećel prěnje sony złotych dźěsćowskich a młodźeńskich lět, tu čeŕpaše z erta a zwutroby serbskeje maćerje a serbskeho nana prěnju znajomosć „slěbroklinčnych serbskich słowow“ a srěbaše prěnju lubosć k serbskemu ludej, hdyž wotući jeho duch k wědomju a hdyž poča jeho wóčko jasnišo, šěršo a wěsćišo hladać do kraja, kiž bě jeho domizna, do stawiznow a rěče toho luda, z kotrehož bě so narodźił. „Rjana Łužica, sprawna, přećelna, mojich serbskich wótcow kraj, mojich zbóžnych sonow raj, swjate su mi twoje hona!“ A tute ideale rosćechu z młodźencom, tworachu podłožk jeho přeswědčenja, zo je Serb a zo ma w i n o w a t o s ć e j a k o S e r b, a z tuteho přeswědčenja wuwiwaše so dale a wěsćišo tamna powaha wobstajnosće a woporniwosće.

Muka wopokaza so hižo zahe jako zbudźeŕ a zarjadowaŕ abo organisator, wón z Holanom a z druhimi załoži „s k h a d ź o w a n k i s e r b s k e j e s t u d o w a c e j e m ł o d o s ć e“, załoži časopis „L i p a S e r b s k a“, redigowaše jón sam něšto časa, załoži a wudawaše jara dołho „Ł u ž i c u“, kiž stupi na město „L i p y S e r b s k e j e“ a něhdyšeho „Ł u ž i č a n a“. — Wosebje zahorjowaše Muka studentow, wukaza jim za hłowny nadawk, zo bychu z koncertami a z dźiwadłom a na druhe wašnje zběrali pjenjezy na wudaće

Zejlerjowych spisow. Muka sam redigowaše tutón zhromadny wudawk spisow našeho wulkeho ludoweho basnika, po něčim wuda štyri nahladne zwjazki a napisa jara dokładny, kritiski a tež narodnje powučacy a zahorjacy žiwjenjopis Handrija Zejlerja. Z tym je basnikej, ludej a tež sebi samemu rjany a trajacy pomnik stajił. To je deba serbskeho pismowstwa, žórło, z kotrehož móža a'budźa sta a tysacy čeŕpać stajne čerstwe wokřewjenje ducha a wutroby a zahorjenje za Serbstwo.

Muka pak je tež „muž z ludu a za lud“. Pućować a zaso pućować po Serbach je jemu přinarodźene, a po Janu Ernstu Smolerju je drje lědma štó telko króć a tak wutrajnje serbskej Łužicy překi a pódlu, po horach a dołach, překročił a pěši přeměrił, kaž Muka. Kaž sławny Zejleŕ, by tež naš wosławjenc tašu z knihemi a zapisnikom, pjero a čornidło při sebi a k rucy měł, kóždu serbsku pěseń, kiž so pak cyle, pak trochu njeznata zezda, kóžde napadne serbske słowo a přisłowo; kóždu napadnu twórbu rěče, tež njeznate hłosy atd. atd. swěru zapisał. Wšitke tute nahromadźene maćizny je wón z dźěla hižo zrjadował, wědomostnje wobdźěłał a tež w časopisach abo we wosebitych spisach wudał. K tomu słuša tež wudaće Wjeloweje wulkeje zběrki serbskich přisłowow a prajidmow, kotrež je Muka zrjadował a do ćišća dał na swoje wudawki. Přede wšěm pak je na z kładźe swojich studijow, zapiskow a přinoškow sobudźěłaćerjow spisał: Statistiku łužiskich Serbow“. Wobličenje a wopisanje z ludopisnej kartu. Je to wulke, dokładne a spušćomne dźěło. Wosebje je jara wažny dospołny němsko-serbski a serbsko-němski zapis wšěch serbskich mjenow wsow a městow. Karta je tež sama za so wušła.

Tež jako basnik so Muka z dobrym wuspěchom pospyta: najzajimawiši je jeho sonet „Při Sprjewi“ (1875, Łužičan) a balada „Mrějace dźěćo“ (1876, Łužičan). Wěso słuša sem tež jeho prócowanje wo serbske dźiwadło. Won wudawa hižo dołhe lěta zběrku „Serbske dźiwadło“, za kotruž je sam přełožił „Nankowe škórnje“, „Pražski wuj“, „Winy wosud“ a druhe.

Tola basnistwo njemóžeše jeho hłowny nadawk wostać, wobdarjenosć a potrěbnosće našeho pismowstwa jeho na druhe wobšěrne pola pokazachu. Tu su přede wšěm literarne stawizny serbskeho ludu a hišće bóle serbski a słowjanski rěčespyt. — Mnoho rukopisow, najstarše njećišćane a ćišćane pomniki serbskeho pismowstwa, kaž Jakubicowy delnjołužiski přełožk Noweho Zakonja z lěta 1548, rukopisne zapiski M. Brancla we knihowni žitawskeho

gymnasija, je Muka jara pilnje studował a wěcywustojnje zwupisował z nich to, štož je za našu rěč a pismowstwo ważne a wužitne, a tute wudźěłki je wosebje w Časopisu M. S. wozjewjał. Wšitke tute zběranje słowow, pěsni a prajidmow a studije starych spisow připrawjachu mjenje bóle podłožk k spisanju jeho najwjetšeho dźěła, kiž w němskej rěči lěta 1891 w Lipsku wuńdźe z napismom: „Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen Sprache mit besonderer Berücksichtigung der Grenzdialekte und des Obersorbischen.“ Za šěrše woršty wěso tuta spisana njeje, ale jeno za zdźěłanišich, tola budźe pilnemu a kedźbnemu čitarjej móc jara wužitna być. Rěč njeje ničo jeno zwonkowne, materielne, mechaniske, rěč je z wulkeho dźěla duch a žjwjenje, kotrejuž sej nichtó dać njemóže, ale kotrejž je stwórićel nam z dušu z dobom zadychnył. Tohodla praji sławny Šafařik: „Powědaj, štož chceš, rěč je tola wujaw ducha božeho.“ Tohodla też z dobrym prawom hižo prastara łaćonska sada rěka: rěč nima njepřećela, khiba tajkeho, kiž jeje njeznaje. A tuto wěrne słowo je sej naš jubilar jako hesło za swoju rěčnicu wubrał. Tuž směmy z dobrym prawom radźić wšěm, kiž chcedźa jako rěčnicy a spisowaćeljo z ertom a z pismom naš lubowany lud wjesć a k dobremu a k lěpšemu nawjedować, ze bychu sej čim dokładnišo, ćim lěpje twórby, formy a rjanosće našeje rěče přiswojeli. A kluč do bohateje pokładnicy serbskich zynkow a formow poskića jim kniha našeho jubilara. Wona najprjedy Delnjołužičanam, ale skoro runje tak derje též Hornjołužičanskim Serbam słuži, wopřija též wšě zakonje a twórby hornjoserbskeje rěče w jara snadnych přehladach. Druhosłowjanske słowa su we łaćonskim pismje podate. Duž so snadnje čita. Tohodla: Wzmi a čitaj!

Jara zwjeselace je, zo je naš wučenc tež dobrych šulerjow a sobudźěłaćerjow namakał a sej wukubłał, kajcyž su knježa fararjo Handrik, Šwjela a druzy. Wosebje je tež jara wužitne, zo je Šwjela, ródny Delnjołužičan, jara dobru krótšu rěčnicu k prěnjemu studowanju wobeju serbskeju rěčow spisał. Z dobrym prawom pak naspomni k tomu, zo by čitař so prócował, w Mukowej wulkej knizy dale so rozwučować a wudospołnjeć.

Nam njeje móžno, wšěch spisow a nastawkow pomjenować, zabywši hakle wopisać, kotrež su z jeho pjera wušłe. Dodawamy hišće, zo je so wón též wosebje wo twarjenje Serbskeho Domu prócował, tu wěc z radu, ze skutkom a z wulkimi woporami pod-

pjerował, zo je tež sam za swoje pjenezy swoje a spisy druhich wudawał, so zkrótka na wšěm, štožkuli mohło serbskemu ludej spomožne być, nanajhorliwšo wot młodosće wobdźěłał.

Jurij Libš, Łužica 1914.

181.

Worjołej.

Mój worjoło, to bědne běchu časy,
Hdyž z lesću jachu će a do ćmy spnychu —
Střas z křidłow nóc! Kiž skóncowač će chcychu,
Su do ćmy bjezdna zwjazani kaž djasy.
Drje wuzespinać móžachu na pasy
Ći křidłow móc a kamjeń walić k dychu
A rozcychnować hordych pjerjow pychu,
Nic khrobłosć pak a krew a krutosć rasy — —
Leć do hór nět' a z duchom móc a jasnosć
Pij, kotraž ćeče z njebjeskeho stoła,
A z hwězdow sebi do pjerjow pleć krasnosć!
Staj na wjeŕch horow swojej' sławy krónu
A z horda zanjes do palčikow doła:
Štó móc ma w pjasći, sčinić ze mnje — wrónu?!

J. Ćišinski, Z křidlom worjotskim.

182.

Revisor.

Wjeselohra w pjećich jednanjach.

V. jednanje, 8. wustup.

Jstwa w domje měšćanosty.

Dotalni a póstmištr (w skoku z wotewrjenym listom w rucy).

Póstmištr: Spodźiwna wěc, knježa! Zastojnik, kotrehož smy přijeli za revisora, njeje revisor był.

Wšitcy: Što, njebył revisor?

Póstm.: Žadyn revisor, — ja sym to s lista zhonił.

Měšćanosta: Što, što? z kajkeho lista?

Póstm.: Nó, z jeho samsneho lista. Přinjesechu ke mnje na póst list. Pohladnych na adressu — widźu: „w Pětrohrodźe, na póstowskej drózy“. Stojach kaž zaraženy. Hnydom sej myslach:

„Na, zawěšće je wón na pósće njeporjadki našoł a pisa to knježeŕstwu.“ Wzach list a wotewrich.

Měšć.: Kak sće tola mohł?

Póstm.: Sam njewěm kak; přeznaturska móc mje zmuži. Hižo běch kurěra zawołał, zo bych list najspěšnišo wotesłał; ale wćipnosć, tajka wćipnosć mje zaja, kajkejež ḫišće ženje začuł njejsym. Njemóžu, njewěm, je mi, kaž bych njesměł! ale ćehnje mje, jeno tak ćehnje! W jednym wuchu kaž bych słyšał: „Ně, njewotewri! wotewriš sej row!“ ale w druhim wuchu mi štó wě kajki čert šepce: „Wotewri, wotewri, wotewri list!“ A hdyž so zyglowého pječata dótknych — dźěše mi kaž woheń po žiłach, a hdyž běch wotewrił — kaž by mi krew samjerzła, woprawdźe lód w žiłach. Rucy mi třepotaštej a na wočomaj so mi wšo pisanješe.

Měšć.: Ale kak pak sće so zwažić mohł list wotewrić, list tajkeje połnomócneje wysokeje wosoby?

Póstm.: Haj, tu špak tči, zo wón ani połnomócny njeje, ani wysoka wosoba!

Měšć.: Štoha mysliće, što je?

Póstm.: Ani Jan, ani Jakub; čert wě, što je!

Měšć. (rozhorjeny): Kak ani Jan, ani Jakub? Kak směće wy rjec, zo njeje ani Jan, ani Jakub, a hišće tež čert wě, što je? Ja was do khłódka...

Póstm.: Štó? wy?

Měšć.: Haj, ja!

Póstm.: Maće krótkej rucy!

Měšć.: Wěsće wy, zo sej moju dźowku bjerje, zo budu ja sam wulki muž, zo móžu was runy puć do Sibirskeje pósłać?

Póstm.: Ach, Antono Antonowičo! Do Sibirskeje to je dołha noha! Ja wam radši přečitam. Knježa! směm list přečitać?

Wšitcy: Čitajće, čitajće!

Póstm. (čita): „Khwatam Ći zdźělić, luby Třepičkino, kajke so ze mnu dźiwy stawaju. Ducy po puću je mje wěsty wyšk pěškow do čista wukutlił, tak zó chcyše mje hosćencaŕ hižo do kłódy tyknyć dać; hač nadobo cyłe město dźiwajo na moje pětrohródske wobličo a moju drastu mje za revisora přija. A ja nětko pola měšćanosty bydlu, wyžiwam dobry čas, wjerću so kaž mutlička před jeho žonu a dźowku, jeno zo njewěm, z kotrejbych

započał — myslu prjedy s maćeřku, dokelž ta je, kaž so zda, ke wšemu hotowa. Dopominaš so, kak smój so bědźiłoj, kak smój z prózdneho wobjedowałoj, a kak mje raz tón konditor za kornař hrabny, hdyž běch něšto poprjancow na dołh jendźelskeho krala zjědł? Nětko wězo je wšo nawopak! Wšitcy mi požčuja, kelkož chcu. Hotowi Hansowje: puknyć so ze směchami mohł. Ja wěm, ty do nowin pisaš: piš raz wo nich, zo so pismowstwu njezhubja. Z přěnja: měšćanosta — hłupc, kaž wóslik...“

Měšć.: To njeje móžno! To tam njestoji.

Póstm. (pokazuje list): Čitajće sam!

Měšć. (čita): „Kaž wóslik“. Njeje móžno! to sće wy sam pisał.

Póstm.: Kak bych ja to pisać móhł?

Artemij Filipovič: Čitajće!

Luka Lukič: Čitajće!

Póstm. (dale čita): „Měšćanosta — hłupc, kaž wóslik...“

Měšć.: Helski dračo! dyrbiće to hišće wospjetować! Wšako tam tež bjez toho stoji.

Póstm. (čita dale): Hm... hm... hm... „kaž wóslik. Póstmištr je tež dobra duša. (Zastawa čitać.) Nó, tu wón wo mni tež njepřistojnje pisa.

Měšć.: Ně, čitajće!

Póstm.: Ale k čomu to?

Měšć.: Ně, čertowske činjenje, hdyž chceće čitać, tuž čitajće! Čitajće wšo!

Art. Fil.: Dowolće, ja předčitam. (Staja sej nawoči a čita): „Póstmištr je cyle na słužownika Michejowa spodobny, potajkim zawěsće tež šibak a wopiłc —“

Póstm.: (k posłuchařstwu): Nó, te proso, pukow je hódny, dale ničo!

Art. Fil. (dale čita): „Dohladowař bohumiłych wusta... a... a...“ (zajika so).

Korobkin: Ale što sće přestał?

Art. Fil.: Nječitomne pismo... nimo toho widźeć, zo je wón njekničomnik:

Kor.: Dajće mi! Ja mam, myslu, lěpšej woči. (Bjerje pismo.)

Art. Fil. (njedawa pisma): Ně, tuto město móže so wuwostajić, ale tam dale so čitać hodźi.

Kor.: Ale dowolće, ja to wučitam.

Art. Fil.: Ja wšak móžu tež čitać; dale je wšo jasnišo pisane.

Póstm.: Ně, wšo čitajće! wšak je prjedy tež wšo čitane było.

Wšitcy: Dajće jemu, Artemijo Filipowičo, tón list! (Korobkinej.) Čitajće!

Art. Fil.: Hnydom. (Dawa pismo.) Tu dowolće... (zakrywa z porstom.) Wottal čitajće. (Wšitcy přistupuja k njemu.)

Póstm.: Čitajće, čitajće! hłuposć, wšo čitajće!

Kor. (čita): Dohladowaŕ bohumiłych wustawow Zemjanica je hotowe swinjo w cankatej khapje.

Art. Fil. (k přihladowarjam): Słaby rozumčk! Swinjo w cankatej khapje! hdźe je swinjo w cankatej khapje?

Kor. (čita dale): „Šulski dohladowaŕ wšón za kobołkom wonja.“

Luk. L. (k přihladowarjam): Bóh mój swědk, kobołka ani do huby brał njejsym.

Amos Fedorovič (w stronu): Bohu dźak, z najmjeńša wo mni njepisa.

Kor. (čita): „Sudnik...“

Am. Fed. (w stronu): A tola pisa!... (Wótře.) Knježa, ja myslu, list je dołhi. A što budźemy tajkile čertowy njerjad čitać!

Luk. L.: Ně.

Póstm.: Ně, čitajće!

Art. Fil.: Ně, hižo čitajće!

Kor. (pokračuje): „Sudnik Lapkin-Ćapkin je najhórši moveton...“ To je zawětće francózske słowo.

Am. Fed.: A čert wě, što rěka! Bych sebi hišće lubić dał, hdy by rěkało jeno jebak, ale móže być, tež něšto hórše.

Kor. (pokračuje čitać): „Ale hewak je to hospodliwy a dobrodušny lud. Božemje, luby Třepičkino. Ja sam chcu so po twojim přikładźe z pismowstwom zaběrać. Wostudłe je, bratře, tajkele žiwjenje, skónčnje, tež duša za swojim prawom žada. Widźu, zo so dyrbju z něčim wysokim zaběrać. Pisaj mi do saratowskeje gubernije, a wottud do wsy Podkaćiłowski. (Wobroća list a čita adresu.) Zbožoródnemu, wjelečesćenemu panu Janej Wasiljewičej Třepički-

nej, w Pětrohrodźe na póstowskej drozy, čisło sydom a dźewjećdźesate, na dworje, třeći poskhod na prawo.“

Jedna žónska: Kajki njewočakowany poswar!

Měšć.: Tón je mje kóncował a skóncował! Morjeny sym, morjeny, domorjeny! Ničo njewidźu! swinjace rydła widźu město wobličow, a dale ničo... Wróćće mi jeho, naspjet s nim! (Macha z ruku.)

Póstm: Wróćće, ale kak! Ja sym w dobrej mysli konjacemu přikazał, zo by jemu najlěpšu trójku dał; a čert je mje napjerał, zo sym tež dalšim póstowym stacijam tak poručił.

Korobkinowa žona: To pak sy woprawdźe bjezpřikładne šmaty!

Am. Fed.: Ha, djas a Judaš, knježa! wote mnje je sebi tři sta rublow požčił.

Art. Fil.: Wote mnje tež tři sta rublow.

Póstm. (zdychuje): Och, tež wote mnje tři sta rublow.

Bobčinski: Wot naju s Pětrem Iwanowičom šesćdźesat, lubi ludźo!

Am. Fed. (jako by njemohł zapřimnyć, rozmachuje z rukomaj): Kak pak běše móžno, knježa? Prajće mi, kak smy so móhli tak wukutlić dać?

Měšć. (bije so do čoła): Kak sym ja, kak sym ja so rězać dał, ja stary hłupak? Rozum sym, hłupy boran, zhubił!... Třiceći lět w zastojnstwje; ani jedyn překupc, ani jedyn dodawaćel njeje zamohl mje wobšudźić; šibakow přemo šibakow sym jebał, tajkich lišćakow a posleńcarjow, kotřiž běchu hotowi wšón swět wobkradnyć, sym na lěp wodźił. Třoch gubernatorow sym wojebał! Što gubernatorow! (machnywši z ruku) njeje hódno wo nich rěčeć...

Hana Andrejewna: Ale to njemóže być, Antonko: wón dźě je so z Marku slubił...

Měšć. (rozzłobjeny): Slubił! Slěpc — tón je so ći slubił! Přilěze mi na woči ze słubom!... (w samych złobach). Tu hladajće, hladajće, wšón swět, wšo křesćijanstwo, wšitcy hladajće, kak je měšćanosta wobšudźeny. Nadawajće jemu hłupakow, hłupakow tomu staremu šamałcej! (Hrozy sebi samomu z pjasću.) Ech, ty, wole! Tajkeho hwižka, tajkeho lapaka sy za wažneho čłowjeka měł! A wón sebi nětko po cyłym puću rjenje klinkotać da! Roznjese po wšěm swěće tu stawiznu. Njeje dosć, zo budźeš wšěm k směcham, — nadeńdźe so někajki pisak, šmórak a staji će do keklije! Kak to boli! Česće a mjena njelutuje, a wšitcy budźa so z rjehotom

smjeć a z rukomaj placać. Čomu so směješe, směješe so sebi samym! Ech, wy!... (Ze złobami zaskakuje.) Ja bych wšěch tych šmórakow! Hu, šmóracy, liberalni pokleći! čertowesymjo! Do suka bych was wšěch zwjazał, na muku bych was roztołkł wšěch, a čertej do zakow zwusypał, do čapki!... (Zahanja so z pjasću a bije z pjeńkom wo podłohu.) — (Po krótkim mjelčenju): Dotal njemóžu k sebi přińć. Haj zawěsće, chce-li Bóh khostać, wozmje čłowjekej prjedy rozum. Nó, što běše w tym wokomiku na revizora podobne? Ničo! Ani na małušk spodobny njebě — ale z dobom wšitcy: revisor, revisor! Štóha je přeni rjekł, zo je wón revisor? Wotmołwće!

Art. Fil. (zběha rucy): Haj kak je so to stało, njemóžu rozjasnić, a byrnjež mje zabili. Ćma je nam žiwjenje wzała, tu ćmu je djas z hele přinjesł,

Am. Fed.: Ale štó je započał, — štó: tutaj hólcaj! (Pokazuje na Dobč. a Bobč.)

Bobč.: Ně, ně, ja nic! ja njemyslach...

Dobčinski: Ja hewak ničo...

Art. Fil.: Wězo, wy.

Luk. L.: So rozumi. Wój přiběžeštaj kaž bjez rozuma z hoscenca: „Přijěł je, přijěł a pjepłaći...“ Rjaneho ptačka staj našłoj!

Měšć.: Rozumi so, wój kleskarjej měšćanskej, zełženčej poklataj!

Art. Fil.: Zo by waju čert wzał z waju revisorom a kleskami.

Měšć.: Jeno po měsće so ćahataj, nikoho na pokoj njewostajitaj, šćebotakaj poklataj! Blady předawataj, krótkowopušnej srócy!

Am. Fed.: Poklataj mazuchaj!

Luk. L.: Kožanej čapcy!

Art. Fil.: Krokawskej žabje! (Wšitcy jeju wodstupja.)

Bobč.: Bóh swědk, to ja njejsym był, ale Pětr Iwanowič.

Dobč.: Ně pak, Pětrje Iwanowičo, wy šće tola přeni to...

Bobč.: Ale ně, wy šće přeni był.

Poslědni wustup.

Dotalni a stražnik.

Stražnik: Zastojnik, kiž je po wosebitej přikazni z Pětrohroda přijěł, žada was hnydom k sebi. Wón je w hosćencu zastał.

(Wuražene słowa poražuja kaž z błyskom wšěch. Zwuk přesłapjenja zleći na raz žonam ze rta; cyła hromada z dobom połoženje přeměniwši wostawa w skamjenjenju.)

Němy wobraz.

Měšćanosta stoji wosrjedźa kaž stołp z rozpřestrjenymaj rukomaj a z hłowu znak. Na prawej stronje jeho žona a dźowka k njemu zhnutej; za nimaj póstmištr kaž same prašenčko, wobroćeny k ludźom: za nim Lukaš Lukič kaž wbohe žatko; za nim na samej zadnej sćěnje tři knjenje, jena k druhej přikłonjena, hosćo, ze samym wusměšenjom na měšćanostecow hladajcy. Na lěwej stronje měšćanosty: Zemjanica, nakłoniwši hłowu něšto na bok, kaž by na něšto słuchał; za nim sudnik z rozdrjenymaj rukomaj, jako by so chcył do zemje zwjesć a rozdajiwši hubu, kaž by zahwizdać chcył abo rjec: „Tu maš, wowka, to je swjateho Jurija!“ Za nim Korobkin wobroćiwši so do ludu ze zandźelenym wóčkom a na měšćanostu jěrje mikajo; za nim cyle zady Dobčinski a Bobčinski, wupřestrěwši jedyn k druhemu rucy, rozdajiwši hubu a rozdrěwši na so woči. Druzy hosćo stoja kaž stołpy. Skoro połdra minuty skamjenjena hromada takle stoji. Zawěšk so pušći.

N. Gogol; z rušćiny přeł. M. Nawka.

183.

Kak je so stało, zo sym serbski nawuknył.

Běše wječor. Ćišina wšudźom wokoło mje, wonka na wulicach a w mojej jstwičcy, hdźež sedźo w knižkach a nowinach čitach. Na poslědku hišće knihi do rukow wzach, w kotrychž so wo tym a tamnym a tež wo starych Serbach, jich rěči, wašnjach, skutkach a t. d. powědaše. Na kóncu swojeje rozprawy spisaćel praji: Haj wšak, tutón serbski lud, mały zbytk wulkeho serbskeho naroda. je něšto prawje zajimawe, — kak romantiscy klinča na přikład serbske narodne spěwy na kćějatych brjohach slěborneje Sprewje, ale to je było; nimo! nimo! — poł sta lět so wjacy minyć njemóže, zo je poslědnje serbske prědowanje z klětki wjesneje cyrkwički, poslědni nutrny serbski kěrluš, poslědnja wot stareje wowki powědana bajka, poslědnje serbske słowo doklinčało! Nimo! Nimo! —

Čitach tute słowa, a čitach zaso, — a ja začuch něšto w swojej wutrobje kaž wichor, kaž swjaty hněw! Zawěrno, sylzy ronjachu so mi po licomaj, horce sylzy. — W tamnym wokomiku Knjezowu blizkosć začuch. W mojej wutrobje hłós boži wołaše: Knjez je telko za mnje činił, njechaš tež ty raz něšto za njeho činić?

Swjatki běchu blizko: na přenich swjatkach běše Knjez sam wšitke rěče tuteje zemje poswjećił, tak zo přez prědowanje božeho słowa wšitke narody w swojej maćeřnej rěči jeho wulke skutki słyšachu. Kóžda narodnosć, kóžda maćeřna rěč je wot Boha postajena, wot Boha data, ta dyrbi so zdźeržeć a wostać, dóniž so kralej wšitkich narodow lubi. — A spodźiwnje, nazajtra dostach brožurku, w kotrejž farař Imiš z wutrobu hnujacymi słowami wo duchownej nuzy mjez Serbami pisaše, w kotrejž nutřnje prošeše, zo bychu pomocnikojo, dźěłaćerjo do Knjezoweje winicy přišli k nasyćenju hłódnych a lačnych po wěrnosći, po božim słowje, kotrychž je wjele w serbskim kraju. — Zaso tamny hłós w sebi słyšach, zaso so prašach: Njemóžeš ty sam pomhać, njepłaći Knjezowe powołanje k misionstwu a přede wšěm w samsnym wótcnym kraju tež mi? Ale ach, kak móžach ja pomhać, ja rodźeny Němc, kiž sym cyłe žiwjenje mjez Němcami był; kak móžach tak daloko dóńć, zo móhł serbski duchowny być, serbski prědować!

A tola! boža móc je w słabym mócna, tak sebi prajich; započń w božim mjenje, a wšitko so derje radźi. Wobroćich so na fararja Imiša a prošach jeho, zo by mi na moje prašenje wotmołwił, hač je móžno, zo rodźeny Němc, kiž hewak dobre dary wot Boha, dobru wolu a dosć wutrajnosće ma, serbsku rěč tak dospołnje nawuknje, zo mohł pozdźišo jako duchowny w Serbach skutkować. Za někotre dny dóstach luby, přećelniwy lisćik, toho wopřijeća: „Haj, započńće w božim mjenje a Bóh Knjez žohnuj Waše skutkowanje; w wulkich prózdninach pak přińdźće ke mni, do serbskeho seminara.“ Tuto wotmołwjenje dostach kónc měsaca julija, do serbskeho seminara buch na 24. dźeń měsaca awgusta přeprošeny, tuž wosta mi krótki čas jednoho měsaca za nawuknjenje započatkow serbskeje rěčnicy. Tutón čas pak sym dźěłał dźeń wote dnja, haj hišće dołho w nocy; nawuknych serbske słowa, kaž małe dźěćo, skłonjowanja a časowanja, a spytowach w Hórnikowej wubjernej čitancy čitać a přełožeć.

24. žnjeńca do serbskeho seminara, do hodźijeskeje fary zastupich; w zahrodźe dźowka dźěłaše, mje witaše a na moje němske prašenja němski wotmołwješe, z dobom pak stejo wosta a so mje khětro njesćeřpliwje prašeše: „Nó, könn'se denn gar nichts wend'sch?“ Ja wotmołwich: „Nó haj, něšto hižo móžu, ale mało.“ Ale nětko, luby čitarjo, hdyby ty ju słyšeć mohł, to dźěše kaž młynske koło; štó wě, kajke rjane a krasne powědančka je mi powědała, rjane su zawěsće byłe, škoda jenož, zo ničo zrozumić njemóžach. Kak nutrnje, z kajkeju wo prawdźe wótcowskej lubosću a dobrotu knjez farař a knjeni mje powitaštaj — to wopisać njemóžu, ale wot přenjeho wokomika

začuch: tu namakam lubosć, kaž hewak jenož hišće w staršiskim domje, a ženje njezapomnju, wšitke swoje žiwe dny nic, na tamne wutrobne serbske powitanje w Jězusowym mjenje, tam w róžowej zahrodźe hodźijskeje fary. — Kak bohaće sym bože žohnowanje zhonił w tamnych dnjach prěnjeho přebywanja w serbskim seminaru, kajki krasny čas, kajke wjesołe studium! Hižo za krótki čas móžach sobu powědać a so rozrěčować, třeću njedźelu při swjatym wołtarju liturgisku božu słužbu a na poslědku serbsku katechesu měć. To bě wjacy, wjele wjacy, dyžli běch so nadźijał. A Bóh Knjez, kiž je tutón dobry skutk we mni započał, tón je jón tež dale wjedł. W času swojich prózdninow, na universiće a wšudźom, hdźežkuli, hdyžkuli a kažkuli móžach, dale serbski studowach, a hdyž za lěto druhi raz do lubeje módrohorateje Łužicy a do hospodliweje hodźijskeje fary přińdźech, bu mi přez božu hnadu spožčene, lubym Serbam bože słowo w maćeŕnej rěči prědować. Što sym tutón krasny dźeń swojeho prěnjeho serbskeho prědowanja začuł, so wuprajić njeda, ale sylzy sym zaso ronił, druhe, hač tamny wječor, kiž je za wšón khód mojeho žiwjenja tak wažny był, — horce dźakne sylzy. —

Hišće njejstej so dwě lěće minyłoj, zo sym swoje serbske studije započał; hdyž dźensa wróćo hladam, dyrbju so sam prašeć, kak je to wšitko tak dźiwnje přišło, kak je to móžno było?! To pak wěm: Bóh luby Knjez je mje sam k tomu powołał. Ja sam ničo činił njejsym, khiba mały dźěl swojeje swjateje přisłušnosće, a kajke zbože, kajku spokojnosć a radosć sym w tom namakał a kóždy dźeń namakam, — njech druzy praja, štož so jim lubi, — za cyły swět a jeho krasnosć to njedam.

Sym na kóncu swojeje małeje rozprawki; kaž je so stało, tak sym powědał. Z jednym słowčkom pak chcu hišće na tutym měsće swojemu wysokočesćenemu, nutrnje lubowanemu rozwučowarjej w lubej rjanej serbšćinje wutrobny horcy dźak wuprajić. Česć a khwalba pak Tomu, kiž w słabym mócny je! Česć Bohu Knjezej dajće! —

Jan Wałtař, Almanach serb. stud. młodosće 1884.

184.

Zaslepjeni.

Powědančko ze serbskeho žiwjenja.

Nic ze słowom 'nož hajić chcemy narod,
Ze skutkom dźěłaj za lud, rěč a kraj!

„A tola mi njebudźeš dale w tutych serbskich drabach khodźić,“ zawoła Křižan, dyriz pjasću wo blido, wuńdźe zakliwajo ze

jstwy a zaprasny durje, zo cyły dom ržeše. Za blidom sedźeše burowka, hórke sylzy ronjo. A w kućе stoješe dźowka, přičina mandźelskeje rozkory. Z rukomaj zakrywaše sebi swoje wobličo. Twjerda hlówička — nanowa holca!

Křižanec běštaj zbožownaj w dołholětnym mandźelstwje. Zhromadnje wobdźěłaštaj domjacu rolu, zhromadnje so wjeseleštaj, so rudźeštaj. Dobraj a zbožownaj serbskej mandźelskaj! Serbska zemja bě jimaj k wutrobje zrostła. Serbski kraj — zbóžny raj! —

Nadobo so wšo přeměni. Křižan jězdźeše z wjetša kóždu sobotu do města. Zezna so tam z wjele ludźimi, spřećeli so z nimi. Tući „přećeljo“, kotrymž na „přećelstwje serbskeho bura“ wjele zaležeše, dobuchu bórzy škódneho wliwa nad nim. Hewak dobry, strózby człowjek wróćeše so dźeń a pozdźišo z města. Druhdy njebě wjacy swojich zmysłow mócny. To starosćiwu žonu hłuboko zrudźi. A jeje zrudoba so hišće powjetši, hdyž dopózna, zo běchu mužowe nahlady so w tym a tamnym přeměniłe. Wón, kiž prjedy wšo serbske škitaše, za Serbstwo rěčeše a wojowaše, započinaše wótcowske nałožki a wašnja wusměšować. A dale a hłubšo so tutón njepočink do njeho žerješe!

Skónčuje zabu so tak daloko, zo narodnu drastu, kotruž žona a dźowka a prjedy tež njeboh mać z česću nošachu, a kotruž tohodla prjedy tak lubowaše, započinaše hidźić.

To běchu njekničomne sćěhwki „přećelstwa“ měsćanskich towaŕšow. Ći jemu narěčachu, zo „rozomny“ Serb swoje dźěći wjacy po zastarsku njedrasći. Moderny čas — moderny raz!

Jeho žona, kiž z lubosću na ródnej zemi a starych dobrych wašnjach wisaše, bě cyle njezbožowna. Wbohi, zaslepjeny muž! Wona nałožowaše swój cyły wliw, zo dźowka njeby do nanowych kročelow stupała. Podarmo! Zaslepjenosć nana přeńdźe tež na dźowku, kiž chcyše radšo dźensa hač jutře wot so čisnyć serbsku drastu a ju z cuzej seklatej zaměnić.

Tohodla dóńdźe husćišo k wótrej rozmołwje mjez hewak přezjednymaj mandźelskimaj. Runje dźensa knježeše rozhorjenosć w cyłym domje, dokelž chcyše Křižan Hańži w měsće němsku drastu kupić. Maćeŕna zrěčniwosć a wša nutrna próstwa njemóžeštej zaslepjenu wutrobu dźowki zmjechćić.

„Dźěćo, što z toho budźe?“ rěčeše mać płačo. „Štóž swój lud a wótcowske wašnja wopušći, njemóže ženje zbožowny być!“— — Hańža mjelčeše zasakle. Bě z maćerju njespokojna, dokelž so ta nochcyše podwolić „rozomnym“ idejam nana.

Bóle a bóle póznawaše mać, zo je tu kóždе słowo, wša próca podarmo. Ze styskniwej wutrobu woteńdźe ze jstwy, dźěše do ćicheje komorki a poruči tam w paćerjach muža a dźowku božej miłosći. Bě kruće přeswědčena, zo tute započinanje k dobremu kóncej njedóńdźe.

Mjez tym přahaše Křižan konja. Njemysleše wjacy na swoju zrudźenu žonu, na jeje ból, na jeje warnowace słowa. Tak daloko z nim hižo bě. Jeho mysle běchu w měsće pola wjesołych bratrow, pola tych, kiž jemu rubichu měr a pokoj wutroby.

Do města přijěwši wobstara najprjedy někotre wěcy, a potom chcyše tamnym towaŕšam dopokazać, zo ma zdźěłanosć, zo wróćo njestoji, kaž móhli traš hewak wo nim myslić.

Dźěše do znatych klamow, hdźež husto za žonu a dźowku kupowaše, wězo hač dotal serbsku drastu. Młodźenc, kotrehož nós žida přeradźeše, witaše jeho z hubjenej serbšćinu.

„Ah! Knjez Křižan! Witajće k nam! To je rjenje, zo sće nas zaso raz wopytał! Što je k službam? Mamy krasne serbske wěcy, najnowšeje módy. Rjane židźane šórcuchi, trodlate rubiška— — —“

„Dźiće mi ze serbskimi drabami,“ wotrězny jemu Křižan słowo. „Tak hłupy wjacy njejsym! Chcu za swoju holcu němsku drastu kupić. Njesmě mi wjacy khodźić w zastarskich, njelepych bantach a suknjach!“

Překwapjeny žid hnydom spózna, kelko je biło a wobroći korhojčku po wětřiku. Rěčeše kóždemu po hubje, hdyž jemu jeno k pjenjezam tyješe.

„Maće prawje, knjez Křižano, cyle prawje! Narodna drasta je so přežiwiła a njetraje, a wšitcy rozomni Serbja tež tak činja. Zawěrno, sym stajnje prajił: Knjez Křižan je wosobny rozomny muž!“

Tajke khwalenje židowskeho młodźenca zajědźe zaslepjenemu burej do nopa a wažeše wjacy, hač prošenja a napominanja swěrneje, starosćiweje mandźelskeje.

Mjez tym wućeže překupc cyłu kopicu tyzow, staji je na blido a wukhwalowaše swoje twory. Po jeho słowach bě wšitko moderne, nobl, elegantne, krute, tak krute, zo chcyše so žid najradšo za płat powěšeć, a z tym krutosć a khmanosć dopokazać. Huba jemu dźěše kaž młyńske koło, a słowa so jeno tak kulachu.

„Haj, knjez Křižan! Ludźo na wsach pěstuja hišće swoje zastarske nałožki. Ale štóž je zdźěłany, so z tajkim čaporom wjacy njenasadźuje. Na zdźěłanosći na wsach hišće jara pobrachuje. Tajcy njejsu kaž wy, knjez Křižan!“

Tajke słowa so Křižanej lubjachu, a překlepany žid napowěsny jemu stary draby, kiž lěta dołho w khamorje na kupca čakachu. Křižan zapłaći wšo dosć droho, a židowski młodźenc so hłuboko před nim kłonješe zawdawajo jemu ruku. „Božemje, na zasowidźenje!" Tak strowjo zawrě durje za zaslepjenym burom.

Křižan dźěše nětk runy puć do korčmy, hdźež swojich měšćanskich towaŕšow nadeńdźe. Ći jeho lubje witachu, dokelž dźě wědźachu, zo jim kćěje wjesoły wječor, mokra zabawa. Hdyž Křižan do města jědźeše, tykny sebi stajnje někotre „módre lapy" do kapsy, kiž w běhy dnja so jeno tak rozbrojichu. Wón zapłaći worćiznu. Měješe to za nobl. Njemóžeše tola tajkich wosobnych přećelow zdarma měć. Měšćenjo pak so smějachu „hłupemu serbskemu burej", kaž jeho často mjez sobu mjenowachu.

Dźensa bě khětro ćežke posedźenje. Zmužite wotmyslenje knjeza kublerja Křižana, skónčnje ze starymi hłuposćemi złamać — tak jemu so lišćachu ći „dobri přećeljo" — dyrbješe so přihódnje wosvjećić. Doma rudźeše so žona a modleše so za zaslepjeneho muža. W měsće pak praskaše jena bleša po druhej, a škleńcy so při wjesołym spěwje porjedźachu a klinčachu. Křižan a jeho mudri přećeljo žujachu jedyn přemo druheho — — —

Jurij Słodeńk, Łužica, 1913.

185.

Hrónčka.

I.

„A ćišća so tež wot bokow
Tu wšudźe Němcy do Serbow,
Da tola Serbja wostańmy;
Njech česć je nam, zo Serbja smy!
Tón Serb pak, kiž so woněmča,
Njej' hódny prizy tobaka!

Pětr Młóńk, „Khěrluše a spěwy!"

II.

„Sym wobšěrny wohladał kraj,
Jón překujo horje a dele.
Wjes, město, lěs, polo a haj
Ma wšudźinko rjanosći wjele:
Mi nihdźe pak krasnišo njej,
Hač w domiznje we łužiskej."

J. Bartko, Łužica 1892.

186.

Brunčikowo njezbože.

„Brunčiko, Brunčiko, što-ha je so ći stało?" prašeše so Janinka. Ale Brunčik njemóžeše ani słowčka ze sebje wurazyć, a płakaše a płakaše, „Što je so ći stało?" Ale Brunčik płakaše a płakaše.

Tuž so Janinka k njemu sydny, połoži jemu ruku na ramjo. „Słyšiš, Brunčiko, słyšiš? Što je so ći stało, što? Słyšiš, ty mój

luby Brunčiko, što?“ A Brunčik płakaše a płakaše, hač so wupłaka, a jenož hišće jikaše. „Što je so ći stało, Brunčiko, što? Tak to tola praj!“ — „Ach, wona ma kwas!“ — „Štó?“ — „Wjerunka.“ — „Kotra Wjerunka? Ta z róžowca? Wšak sym sej ja to mysłiła.“ — „Haj, a bjerje sej toho Wjerunka. To je mje wón tehdom tak zbił.“ — „Ach wón?“ — „Wón. Ja sym tam pola Wjerunki pobył, ale jenož na wokomik, a sym so jeje woprašał, by-li wona tež chcyła tajki brunčk być. Wona bě mi jónu powědała, zo by to chcyła. A tu wón přileća, a poča mje bić, a zawoła sej hišće jednoho, a woboj mje bieještaj, hač mje potom wo zemju wrjesnyštaj. Wot toho časa tam był njejsym, a hdyž sym tam dźensa lećał pohladać, maja tam kwas.“

A hižo Brunčik zas płakaše a płakaše a bjez dźiwa, zo běše Janincy joho žel.

„Ach, ach, Brunčiko, wšak sym so ja toho stajnje bojała, a ty ně, ně — zo budźeš posłuchać. Wěš hišće? Widźiš, kak sy już zas njeposłušny był. Kotry posłušny brunčk wopušći dha swoje městno, a leći, hdźež nima lećeć? A potom, Brunčiko, Brunčiko, štó-ha je to hdy słyšał, zo by brunčk khodźił za Wjerunku, a zo by sej docyła na nju myslił? Ně, to njeje posłušnosć. Tak to Bóh knjez njecha. A štož mje najbóle na tebje mjerza, to jo, Brunčiko, zo sy nanka a maćeřku wobšudźił. Sy dźěn rjekł, zo sy tehdom padnył. To maš nětko łžu na swědomju.“ — „Ale ja tola łhał njejsym. Sym na zemju padnył.“ — „Haj, ale łhał sy tola. Woni su sej to hinak myslili, a sy to tež chcył! Njewurěčuj so! Z tym to jenož zhóršiš. Nětkle skoku hišće leć, a šikowanje swěć, a potom to wšitko wuznaj.“

A Brunčik sej rěčeć da. Lećeše a šikowanje swěćeše, dóniž nank z kmótom po nejho přilećeštaj. A lećachu a njeprajichu sebi ani słowčka. Ale hdyž měјachu so rozeńć, poča so Brunčik spowědać: „Prošu waju, nanko a kmótře, — hdyž měјach tehdom tu wuwalenu nohu, njejsym ja na zemju padnył. Dwaj wjerunkaj běštaj so do mnje dałoj a mje zbiłoj.“ — „Wjerunkaj? A čehodla byštaj će zbiłoj?“ — „Ja, ja — a sym něšto króć tam při tym róžowcu pobył, — prošu waju, wodajtaj mi to! Je mi toho žel.“ — Nankej stupichu sylzy do woči: „Ach, ach, ale, ja ći to wodam,“ a Brunčik wokoša jemu ruku.

Z maćeřku běše to tež tak. Da so do płača, ale rjekny, zo jemu to woda, jenož hdy by hižo swěrnje posłuchał. A běše zas derje, ale Brunčikej njeběše hišće derje. Swěćeše, swěćeše, swěrnje swěćeše, ale běše wohańbjeny a skoro ani njerěčeše.

Jónu hižo pozdźe, hdyž wšitcy ležachu, mysleše maćeřka, zo Brunčik spi, a poča nankej mjelčo powědać: „Tak tu běše Janinka, a powědaše, zo budźe hižo čas, zo bychmy Brunčika woženili.“ Brunčik wšak njespaše a słyšeše to. „Ně, ně, maćeřka, ja so ženić njebudu.“ — „I, mjelč! Čehodla by so nježenił?“ — „Ně, ja so njebudu ženić.“ — „I, so tola woženiš.“ — „Ach ně, maćeřka, ja so njewoženju.“ — „Nó, tak nic. Ale nětk ’nož spi!“

A Brunčik spaše. Ale druhi dźeń załoži pola Janinki. „Ja so njebudu ženić.“ — „Ty zo so njebudźeš ženić? A čehodla by so nježenił?“ — „Wšak so njetrjeba kóždy ženić.“ — „Štóž njemóže, njetrjeba, ale štóž móže, dyrbi. Z najmjeńša so kóždy posłušny brunčk ženi, móže-li. Tak to Bóh knjez chce. A nětk sej rozmysli, chceš-li tohodla posłuchać, zo so to tebi abo někomu druhemu ubi, abo tohodla, a jenož tohodla, zo to Bóh knjez tak chce.“ — „Ale wšak so ty tež wudała njejsy.“ — „Njejsym, — dokelž njejsym mohła. Muška njemóže hić, a njemóže sej někoho brašćić. Wona dyrbi čakać, dóńž sej někajki posłušny brunčk po nju přińdźe. A hdyž žadyn posłušny brunčk njepřińdźe, tak wostanje čas žiwjenja swobodna, a wě, zo njeje tohodla nichtó po nju přišoł, ldokelž jo to Bóh knjez tak chcył. Nětkle to hišće njekhwata, ale ty so wožeń, dokelž to Bóh knjez tak chce. Wšak je maćeřka hižo stara, a póčnje tak někak khorować. Njechaš dha, zo by sej mohła tola tróšku wotpočnyć? Tak už leć! Wšak to hižo dołho trać njebudźe.“

A Brunčik njepraji ničo, a lećeše, a swěćeše a swěćeše. Wšak to hižo dołho njetraješe, a poča zyma być. A tuž so brunčki zrěčachu, zo nihdźe njepoleća. Jenož zo so hišće pola Janinki zeńdu. A zeńdźechu so, kmót a kmótřička a Muška, a nank a maćeřka a Brunčik, potom hišće tón młody a stary brunčk ze stłanja, a powědachu sej a mějachu so rjenje. Brunčik sedźeše při Janincy, běše dobreje mysle, ale njepraji ničo. Maćeřka boješe so jara zymy. Drjewa drje maju dosć, mysleše při sebi, ale zo je tajka hubjena, zo njewě, přětraje-li to. Ale tón stary brunčk ze stłanja wěšćeše, zo njebudźe zła zyma, zo je to pytnył na mrójach. A tak sej powědachu, dóńž so zas njerozžohnowachu, a kóždy lećeše swój puć. Janinka stoješe před khěžku w mochu a hladaše za nimi.

Wšak běše hižo zyma. Maćeřka so hnydom lehny, a nank z Brunčikom daštaj so do dźěła. Wšitko znosyštaj do kuchnje, zamknyštaj znutřka durje, zastorčištaj zasuwu, zatykaštaj wokna a durje z mochom, — a nětk njech to božemje mjerznje. Ale maćeřka strachowaše so tola. Hišće sa pomodlichu:

O, mój najlubši Jězusko,
Sčiń sebi we mni čiste žłobjatko!
Wotpočuj w mojej wutrobje,
A njedaj mi zabyć na Tebje!

a spachu a spachu a spachu. Rjenje so jim to spinkaše.

Z „Brunčkow“ J. Karafiáta. Přeł. C. Wjeńk.

187.

Zdźerž serbski lud!

(Ghazela.)

Słyš, knježe, hdyž swój paćeŕ praju:
Zdźerž serbski lud!
We wótcnym mojim lubym kraju
Zdźerž serbski lud!
Kiž módre hory nam a hona nam zelene
A ptačkow spěwy škitaš w haju,
Zdźerž serbski lud!
Hdyž wótcow rěč a ród a rolu zańč nimaju,
Na mać a statok zabywaju,
Zdźerž serbski lud!
Daj lubosć do wutrobow z njebjes, móc do stawow,
Hdyž swěrne woči zapłakaju:
Zdźerž serbski lud!
Ty ludy wodźiš, kraje škitaš a sudźiš bróń;
Hdyž dźiwje mocy zahrimaju,
Zdźerž serbski lud!
Njech tebi hłós mój šepta přeco tu modlitwu,
Hdyž do procha tež w rowje stłaju:
Zdźerž serbski lud!

J. Ćišinski, Formy.

188.

Přepjata narodnosć.

Pola mnohich Serbow płaći wašnjo, wšitko, štož so za Serbow čini a dźěła, přepjatu narodnosć mjenować. Haj samo, hdyž Serb to wužiwa, k čemuž ma wón zaručene prawo, samo tehdom je jeho činjenje „přepjata narodnosć“. Zajimawe tež je, zo mjenje Němcy, ale wjele bóle serbscy wotrodźency tajkichle słowow wužiwaju.

Tak běše jónu w Budyšinje — je to hižo dlěši čas, — w serbskej cyrkwi serbske prědowanje; w tachantskej cyrkwi samsny čas ničo njeběše. Dokelž so tomule prědowanju pobožnosć z požohnowanjom přizamkny, bě tež něšto Němcow w cyrkwi. Nětko je sebi wěsty Serb žadał, zo by so dźiwajo na tutych Němcow serbscy njeprědowało, ale němscy. A tutón Serb mjenowaše serbske prědowanje na tamnym dnju „přepjatu narodnosć“.

Zo wón tudy prawje njeměješe, ję tak jasne kaž słónčko. Ale chce-li štó tež prawje rozumić, zo tajkile Serbam sčinjeny porok prawy njeje, dyrbi sebi wón wěc hłubje wobhladać a sebi tež na prašenje wotmołwić, „čehodla?“ Pola nas dźě je často tak, zo wutroba před rozomom khwata. Prjedy hač je sebi rozom wěc prawje rozkładł a přemyslił, je wutroba ze swojim rozsudom hižo hotowa. Tak je to tež w tutym prašenju. Zo je porok njesprawny, so čuje — to čuje wutroba —, ale čehodla tomu tak je, na to wotmołwja po dlěšim přemyslenju rozom.

Što je potajkim přepjata narodnosć?

Kóždy člowjek słuša k někajkej narodnosći. Wón sebi tule narodnosć sam wuzwolił njeje, wón je do njeje powołany. Tohodla ma wón před Bohom a před swojim swědomjom winowatosć, w tejle narodnosći žiwy być. Haj, wón do swojeje narodnosće tak kruće słuša, zo wón z njeje wustupić, ani so jeje slec njemóže. Člowjek móže cuzu rěč wužiwać, wón móže po cuzych nałožkach žiwy być, wón móže cuzbaŕstwo bóle lubować, hač to, štož jemu Bóh a narod do kolebki położištaj — to wšitko je móžno, a so wosebje mjez Serbami bohužel husto dosć stawa, ale swoju narodnosć wotpołožić, do druheje narodnosće přestupić člowjek njemóže a byrnjež sebi to bóle přał.

Dokelž je potajkim narodnosć tak kruty naturski, potajkim tež boži zakoń, tohodła dyrbi wón tež swoje naturske prawa měć, kotrychž so wón sam zdać a kotrež jemu nichtó wzać njemóže, dokelž kóždy drje ma swoje prawa; nichtó pak nima prawa, druhemu to prikrótčić, štož jemu słuša. To je zasada přirody, a kaznje přirody su runje tak dobre, kaž bože kaznje, dokelž Bóh je přirodu stworił a jej kaznje dał.

Bohužel so na swěće bože kaznje přecy njedźerža, kajki dźiw potom, zo so tež naturske, přirodne kaznje, nic jenož husto, ale w mnohich nastupanjach bjez přestaća přestupuja. Němcy su stajnje mištrjo w tajkim přestupowanju byli a su to hišće dźensa. Wšitkim njeněmskim narodam w němskim kejžorstwje so zlě dźe, a nic

najposlědy nam Serbam. Tak wjele je wěste, zo so nam nihdźe to njeda, k čemuž bychmy my wot přirody, kotrejež zakonje su wot Boha date, prawo měli.

Móc je nad prawom! To je zasada swěta. Prawo my mamy, ale hdyž je njedostanjemy, nimamy mocy, zo bychmy sebi tuto prawo wunuzowali. Tohodla dźě je so w swětowej politicy samo sada wutworiła, zo je prawo jenož tam, hdźež je móc. Tuta sada je zawěsće njemoraliska, tohodla zaćisnjenja hódna, ale tola wona w swěće płaći.

Hdyž so tuta sada, zo je prawo tam, hdźež je móc, na narodnosće nałožuje, potom nastanje z toho „přepjata narodnosć“.

Sama na sebi njemóže žadna narodnosć přepjata być. Čłowjek je Serb, abo wón to njeje, čłowjek je Němc abo nic, wón je Francóz abo nic atd. Hdyž pak je wón Serb abo Němc abo Francóz, potom žada sebi jeho přirodne prawo, kotrež jemu wězo tež winowatosće nakładuje — dokelž nihdźe njeje prawa bjez winowatosćow — potom žada pak sebi tež jeho samsna česć, zo je wón to, štož wón je, tež cyły! A wjacy hač cyły wón njemóže Serb abo Němc abo Francóz być. Tohodla je słowo „přepjata narodnosć“ same na sebi njezmysł. Samo na sebi narodnosć nemóže ženje přepjata być.

Praju a wospjetuju z wotpohladom: Samo na sebi. Chcu z tym prajić, zo drje so tež narodnosć přepinać hodźi, hdyž wosebite poměry k tomu přińdu, kaž bě to horjeka hižo naspomnjene.

Dokelž ma kóždy čłowjek cyłe prawo, haj tež cyłu winowatosć k swojej narodnosći, tohodla ma wón samsnu winowatosć, narodnosć swojeho sobučłowjeka česćić a jej to dać, štož jej słuša. Zo so Němcy napřećo Serbam tak njezadźerža, na to drje so dale spominać njetrjeba. Hdyž někajki čłowjek druhej narodnosći jeje prawa překrótčuje, druhu narodnosć potłóčuje abo jej možnosć jeje wužiwanja bjerje, potom ćerpi wón na přepjatej narodnosći.

Hdyž sebi my po tutych zasadach naše poměry wobhladujemy, potom njetrjebamy dołho za wotmołwu pytać, na kotrej stronje je narodnosć přepjata. Haj, z cyłej wěstosću hodźi so rjec, zo na swěće Serba njeje, kotryž by na přepjatej narodnosći ćeřpił, dokelž žadyn Serb w našich wobstojnosćach na to njemysli abo myslić njemóže, narodnosć Němcow potłóčować abo na škodu Němcow za swoju narodnosć so starać. Zo pak wšelacy so prócuja, swoju narodnosć zdźeržeć a strašnemu poněmcowanju haćić, to so nihdy dźěło na škodu něṁskeje narodnosće mjenować njemóže, dokelž Němcy k přeněmcowanju žadneho prawa nimaju, tuž so jim tež z hajenjom

serbskeje narodnosće a wšeho, štož k tomu słuša, žadneje křiwdy nječini.

Tohodla narodne dźěło Serbow nihdy přepjata narodnosć njeje, ale dopjelnjenje wažneje a zamołwjenja połneje kaznje. Zadźěwki pak, kotrež so z němskeje strony srbskemu narodnemu dźěłu činja, su přepjata narodnosć. Tu je potajkim widźeć, zo maja so poroki přepjateje narodnosće dla Němcam činić, nic Serbam.

Wot Němcow njeje rjenje, zo woni serbsku narodnosć potłóčuja, serbski lud poněmčić spytujo, a zo woni serbskemu narodnemu dźěłu telko zadźěwkow činja. Wjele hrozníšo pak je wot Serbow, hdyž woni Němcam při tym hišće pomhaju. A tajkich Serbow je bohužel mjez nami tójšto. Serbja, kotřiž přikrótčenju serbskich narodnych prawow polěkuja a při tym hišće Serbam přepjatu narodnosć wumjetuja, snadź ani na to njemysla, zo woni sami na přepjatej narodnosći ćeŕpja, ale nic na serbskej, ale na přepjatej němskej narodnosći.

J. Deleńk, Kat. Posoł, 1914.

189.

Pruha wutrobineje žiły.

Běše njedźela. Wuhlanskich zahroda měješe napohlad hosćenca abo kofejownje. Z mužemi, žonami a dźěćimi so tu wšo mjeŕwješe. Wuhlanscy běhachu won a nutř, zo bychu wšitkich hosći derje spokojili. A běše to khwalenje a wuzběhowanje! Bjez dźiwa; huby dźě běchu z mlokom a kofejom namačane a z mjedom słódke, „Tajkile rjany boži dar, kaž sama całta! hdy bychmy my w měsće jenož jónu tajkoho měli! Ach a tale butra, słodźi kaž włóski worjech. Ow tónle słódki měd, to je widźeć, zo wubjerny pčołaŕ za kołčemi stoji! Kuchaŕku, kiž tajkile kofej warić wě, móžeš druhdźe po swěće na běłym dnju z latarnju pytać, a tola jeje njenamakaš. Wěŕće, to was wobkhowamy w dobrym wopomnjeću! Ně, to ženje njezabudźemy, tajkule lubosć a hospodliwosć! Hdyž jónu do města přińdźeće abo hewak rady njewěsće, wšako wěsće, hdźe my bydlimy ...“

Tu nadobo zaklinča do mjeŕwizny wšelakich rěči surowy hłós kaž hrimot:

„Hrom a błyski! što je tu do běдneho posłuženja w tejle kortowskej kofejowni!“

To běše zawěsće cuzy, kotrehož bě napis wonka na wrótkach zamylił a zawjedł, zo tu zastupi a za prózdnym blidom so po-

sydny. Srjedź towaŕšenja a zabawy njebě to nichtó pytnył. Nětko doběža Wuhlanski spěšnje tomu knjezej a zamołwješe so: „Ach wodajće, knježe, mjez tej zabawu so njedohladachmy — što by wam k lubosći było? Z čim móžu posłužić? Njechaće traš so tamle tym knježim přisydnyć, snadź někotrehožkuli znaječe?“

„Dźakuju so,“ wotmołwi cuzy, „mi je samota lubša. Přinjesće mi šalku kofeja, ale trochu spěšnje, čakał sym dołho dosć!“

„A traš něšto k přikusowanju? Mjedowu pomazku, abo“ —

„Dźakuju so, njetrjebam ničo dale, jenož kofej.“

Wuhlanski khwataše požadany kofej wobstarać. Mjelčo při sebi so z radosću posměwaše, kak budźe so cuzy dźiwać, hdyž so jemu powě, zo tu njeje kofejownja, ale jenož hospodliwy dom za přećelow a znatych,

Za khwilu tež to cuzy zasy z kijom wo blido klepajo wołaše:

„Chcu płaćić.“

Wuhlanski přiskoči z dobom a wujasnješe zdwórliwje:

„Wobžaruju, knježe, njemóžu pjenjez brać. Je mi było wutrobne wjeselo, wam posłužić, ale mój dom wšak njeje, kaž je so wam zdało, kofejownja. Su to moji znaći z města, kiž su mje wopytali.“

Cuzbnik poskoči zastróženy a tež trochu hněwny, tola hnydom so zasy zhraba a rjekny khutnje:

„Luby knježe hospodarjo, dźakuju so wam za wašu dobrotu. Dowolće, zo bych wam swoje spodźiwanje nad wašej njewšědnej hospodliwosću wuprajił. K dopokazej swojeje dźakownosće pak bych was rady na něšto kedźbneho sčinił, jeli rodźiće; hodźi so, zo traš móžeće moju radu něhdy wužić. Wěsće, luby knježe, sadźu z wami štó wě što: Ćile přećeljo a znaći nětko waše mjedowe pomazki a waš kofej a mloko wukhwaluja na přemoh a was wuzběhuja do wšěch mróčeli; potrjebaće-li pak jónu jich pomocy a poprosyće-li jich, póńdźa nimo was, kaž nimo prózdneho kołča. Štó so wo prózdny kołč stara? Trjebaće jónu spytać a zhoniće bórzy, zo sym prawje měł! Hišće jónu wulki dźak a dobry wječor, luby knježe!“ Z tym poda jemu khartku ze swojim mjenom a so pokłonjejo woteńdźe.

Wuhlanski hladaše zamysleny za nim a bórbotaše něšto při sebi, kaž: Štó wě, hač nima tón knjez prawje? Tola bórzy běše nuzowany, so zasy k swojim hosćom wróćić, tuž njeměješe khwile, dołho za jeho słowami myslić. Hakle pozdźe wječor, hdyž běchu so posledni hosćo wotsalili, nadeńdźe přiležnosće, swojej žonje wo žadnym wopyće a jeho słowach powědać. — —

W noci běše so Wuhlanskemu něšto wudźało. Nazajtra dawaše słužownym po dworje rozkazy do dźěła, sam pak khwataše zasy nutř a sydaše so z papjeru a pjerom za blido a pisaše jara horliwje. Z časami so posměwaše a bórbotaše při sebi: „Sym wćipny, kak budźe to skutkować, haj sym woprawdźe wćipny.“ Pisaše pak list, kotryž měješe něhdźe tónle wobsah:

„Mój luby přećelo! Sym wšelake njezbožo měł a do wuzkosćow přišoł. Tohodla sym nuzowany, Was wo pomoc a podpjeru prosyć. Njedawno sym na wšelakich městnach pjenjezy přisadźil, a jeli so mi njeradźi na druhe wašnje dźěry zatykać, boju so, zo budu skónčnje swoje kubło předać dyrbjeć. A to by mi tola jara žel činiło. Prošu Was tohodla, zo byšće mi chcył z wašimi bohatymi srědkami k pomocy stać, z najmeńša na khwilu. Wopominajće tule naležnosć jako wěc tajneje dowěry a njewopušće swojeho přećela! Bórzy přilubjace wotmołwjenje wotčakujo zwostawam Waš Handrij Wuhlanski.“

„Takle,“ měnješe skónčnje Wuhlanski, „to drje budźe dosahać, zo so jasnosć pokaže. Nětko hišće dźesać abo dwanaće wotpismow. Potom hižo wohladamy, je-li rěčnik dr. Překlepany woprawdźe prawje wěšćił.“ —

Přichodnu njedźelu popołdnju — spodźiwnje — wosta pola Wuhlanskich po domje a po zahrodźe wšitko ćicho. Njebě tu pódla domjacych ani žiweje duše. Wuhlanscy tajkeho pokoja skoro njezwučeni, hladachu wćipnje z časami z tym a zasy z tamnym woknom po pući do města, ale nihdźe ani sćina někajkeho přećela. Hakle před wječorom namaka so jedyn jenički — młody lěkař dr. Krjepka.

Wuhlanski jeho přećelnje postrowi, ale kak so dźiwaše, hdyž so młody muž trochu tajnje wopraša:

„Njebych mohł z wami khwilku sam porěčeć, knjez Wuhlanski?“

„Rady lubje,“ wotmołwi Wuhlanski, „hačruniž njewěm, što by wam moje słowo abo moja rada pomhała, rady lubje wam posłužu.“

Lědma běštaj samaj, njemóžeše so Wuhlanski tomu dodźiwać, što jemu lěkař powědaše: zo je wo jeho njezbožach słyšał, zo wutrobnje wobžaruje, ale tola so zasy wjeseli. „Sym njedawno po dalokim wuju małe zamoženje namrěł: pjenjezy su kóždy čas k rucy. Knjez Wuhlanski, bjeŕće sebi je k wužitku, kaž dołho so wam spodoba. Prošu, sčińće mi to wjeselo!“

„Ale hdźe dha sće tu cyłu stawiznu zhonił?“ wurazy Wuhlanski.

„Ach ty słódka dobrota! Tych rěči dźě je cyłe město połne, zo budźeće dyrbjeć z kubła ćeknyć. Runje hdyž z města dźěch,

zetkach překupca Kupinskeho. Hižo z nazdala wołaše na mnje: „Hdźe tola tak spěšnje, knjez doktor? Tola nic do Noweje Wsy k Wuhlanskim? To sebi tola dajće być! Tam šeri. Štó wě hač tam hižo cuzych ludźi njezetkaće! Z najmjeńša je wšitko w cuzych rukach. Haj, te wulcyčinjenje! Kóždy karan khodźi tak dołho po wodu, doniž so njerozbije. Sće-li sam sebi dobry, njekhodźće tam radšo! Kedźbujće radu dobreho přećela!

Wuhlanski wurazy z lutymi směchami:

„Tu to mamy. Tak spěšnje a dokładnje sebi ani njemyslach. — Podajće mi ruku, knjez lěkarjo! Chcu ju wutrobnje tłóčić, dokelž je woprawdźe přećelna ruka. Chcu wam z prawdu wuznać, běch na was hněwny, dokelž sće so jónu abo dwójcy poskićeneho kofeja wobarał. Zdaše so mi, zo so hordźiće; wodajće, sym so mylił! Ale tež nad tamnymi sym so mylił. Khwalachu mój kofej a pijachu jón, z mojim mjedom sebi huby namazowachu do syta, ale jich přećelstwo so nadobo rozsypny. Dźakuju so wam tak wutrobnje, kaž bych woprawdźe wašeje pomocy trjebał. W skutku pak je to jenož basnička. Wěc je cyle hinaša. Sym jónu do wašeho rjemjesła přimał. Chcych swojim přećelam jónu na žiłu pomasać, kak mi jich wutroba pukota, a tu pokazachu mi, byrnjež sebi to ani nježadał, wšitcy rjenje swój jazyk.“

Mikł. Bjedrich, Pokazka z humoreskow, Serb. knihownja č. 3.

190.

Epigramy.

I.

WOTRODŹENCAM.

Wótcny kraj a narodnosć
zynk žadyn prózdny njeje,
njewidźiš tu stwjelca rosć
na honach Łužiskeje?
Zemja, kiž će skubłała,
lubosće je dostojna.

II.

LUBOSĆ.

(Hrónčko.)

Lubosć je štom žiwjenja,
wěčnje zeleny a młódny,
wichory jom' nješkodźa;

je ćim bóle tehdy płódny
a će zbóžnje wokřewi,
hdyž će wšitko wopušći.

III.

SERBSKIM WÓTČINCAM.

Haj, we cyłosći přezjednosć,
we wosobnosći swobodnosć
njech pola nas přec' knježi!

H. Zejleř, Zhrom. spisy III.

191.

Serbskej młodźinje.

Rěč serbskeho wótčinca na skhadźowancy serbskich studentow.

Česćeni zhromadźeni!

„Ani dobytka ani sławy.“ To je idealne hesło, to je wysoka mysl, kotraž nawjedowaše čěskich wótčincow: samy čisty idealismus. — Bjez ideala žadyn lud njewobstoji, njech je hišće mócniši. Bjez idealow ani materielne zeživjenje ćěła njeje móžne. Idealny je kóždy wěriwy, dobry křesćan. Bjez serbskeho swědomiteho a tehodla pilneho rólnika a bjez swědomiteje dźěłaćeřskeje serbskeje holcy a žony by wjele stow, wjele tysac swójbow tradało, zahinyło... Zo tomu tak je, to wuči zrudny wosud ruskeho ludu a tež wobstojenja we kraju, kiž je nam blizki. A swědomity je serbski člowjek, dokelž hišće wěri. Wón wěri a wě, zo je Bóh Wótc tež jeho stworił, zo by dźěłał, z ruku, z duchom, zo by z tym spěchował swoje samsne zbožo a zbožo swojich bratrow a sotrow, Bóh Syn je nas wumóžił, so naš bratr sčinił, zo bychmy my byli po zmyslenju jeho bratřa a sotry a tak tworili jednu jeničku wulku swójbu — serbsku swójbu — serbski lud. Kaž je wón nas lubował, tak lubujmy my jedyn druheho, wšitcy wšitkich. To je prawa republika, to je prawe republikanske zmyslenje, to rěka: zjawna zhromadna wěc, naležnosć, kotraž je a ma być wšěm na starosći, čim bóle ćim lěpje. Duch Swjaty je nas woblekł prawu nadzemsku kwasnu drastu, drastu lubosće. „Lubujće nic ze słowom jeho, ale ze skutkom.“ Dźěłajće a prócujće so jedyn za druheho: tak změje kóždy za swoju lubosć zaso lubosć druheho, bližšeho — za swoju pomocnu ruku tež druhu pomocnu ruku. Nichtó njebudźe sam, wosamoćeny, wopušćeny, zhubjeny a njezbožowny. „Wěra, nadźěja, lubosć maju być a nawjedować nas a našu politiku, najwjetša pak je lubosć.

A komu nětko, lubi studowacy bratřa a lube studowace sotry, maće najprjedy a najbóle přiwobroćeć swoju lubosć? Samo so rozumi, swojemu ludej, serbskemu ludej, našemu ludej.

Wobrazy wulkich serbskich wótčincow nas strowja we tejle łubi, woni běchu wšitcy idealistojo, křesćanscy zmysleni, a runje tohodla njesprócniwi dźěłaćerjo za serbski lud. Swědomje jim kazaše, dźěłaj za serbski lud, lubosć jich zahorješe, jim pjero wodźeše, nadźěja jim dušu a wutrobu sylnješe: „njespušćmy nadźěje rjaneje, wšak wróća so złote časy.“

Wulkotni duchojo to běchu, wulkotne powahi, krute njepowalne kharaktery. Hakle smjerć je jim poslědnje serbske začuće, poslědnje serbske słowo z erta a zastajene pjero z dłónje wzała. Wšo su woprawdźe woprowali cyle a dospołnje serbskemu ludej. Jan Smoleř, najwjetši zbudźeř serbskeje ideje, zhromadneho serbskeho čuća a serbskeho wědomja, bě čisty idealist. Cuzy kraj poskićeše jemu wysoke, jara čestne městna z bohatymi dokhodami na wysokej šuli, ale Smoleř zwosta mjez serbskim ludom, mjez swojim horcolubowanym ludom, wšitcy wótčincy so nad jeho idealnym zmyslenjom zradowachu. Khudy serbski spisowaćel a nowinař wón zwosta hač do smjerće, ale króna, kralowska króna je nětko jeho dźěl.

Smoleř wojowaše, dźěłaše, a wón njeje podarmo dźěłał. Wumrěł Smoleř je, tola nic cyle a cyły, jeho duch je žiwy dale. Jeho skutki su kwětki, kiž kćěja dale tež po smjerći, štomik, kotryž je wón sadźił, njese płody. Serbski ideal, serbska ideja njeje zahinyła, druzy jeho štomej přiliwachu, z ertom a z pjerom: Hórnik, Imiš, Pful, Zejleř, Ćišinski, Wjela, Fiedler, Kocor, Bartko a jich pomocnicy.

Zbožowny, štóž je tutych muži hišće znał, zbožowniši, štóž je na jich duchu podźěl měł, najzbožowniši, štóž we jich duchu dale skutkuje. Někotři swěrni wučomnicy hajachu jich serbski ideal dale; tak serbska mysl ženje cyle njewusny a so dowukhowa hač do dźensnišeho dnja tež přez najzrudnišu dobu serbskich stawiznow. A nětko ze krewje wójnskich woporow, kotrež je též naš lud woprował, je z nowa wocućił nowy čerstwy duch mjez ludom a — mjez młodej inteligencu, mjez serbskimi studowacymi.

Smoleř a Hórnik mataj tež na rowje krasny serbski pomnik, ale Pful nic. A tola bě tež wón čisty idealist, wulki horliwc, swoje widźenje je woprował na serbski słownik, swoju strowotu na dźěło za serbski lud, ale ze wšitkich serbskich słowow, kotrež je jako drohi pokład zběrał a wukhował před zabyćom, ani jedne, ani pismika na jeho narowniku njestoji! Tež Fiedleř je pódla njeho po-

khowaný, nadźijamy so, zo so dopomnja, zo bě Fiedleŕ jedyn z našich najlěpšich basnikow a zo jemu dźěsćowska lubosć staji serbski pomnik, kajkiž je stajiła Smolerjej. Štož je so našemu horliwemu wótčincej Mikławšej Andrickemu zwonka serbskich mjezow w Žitawje dóstało, serbske napismo na rowje pódla němskeho, to je tola wosrjedź serbskich mjezow ćim wěsćiše. Naša serbska narodnosć njesmě so tupić. Tak zasłužbni mužojo su hódni wěčneho wopomnika a to serbskeho wopomnika wosrjedź serbskeje zemje! Smy dha my cuzbnicy we swojej samsnej domiznje!

W narodnej wsy našeho wulkeho basnika Handrija Zejlerja a podobnje tež w domiznje našeho Ćišinskeho měła studowaca młodosć a dostojne znamjo zjawneje dźakownosće wobstarać. Štóž jich česći, česći sebje a lud. Tajke znamjenja runaja so pokazowarjam puća, kiž wjedźe do serbskeje wutroby. „Swój k swojemu!“

Wy, lubi serbscy bratřa a lube serbske sotry, maće młodu, čistu, za najwyšše ideale zahorjenu wutrobu. Wy lubujeće swoju drohu serbsku mać, kiž je was wučiła rěč, wěru, pócćiwosć. To su tři drohotniše kubła dyžli złoto a dejmant. Z kajkej njewurjeknitej prócu a z kajkej njesebičnej woporniwosću su wam tute kubła wukhowali ćile dźěłaćerjo we winicy Knjezowej a w zahrodźe serbskeje narodnosće! Hłuboko do wutroby zaćišćmy sej jich skutkowanje a sćěhujmy jich přikład. Ničo njekubłuje tak snadnje, kaž čitanje dobrych žiwjenjopisow; tohodla pilnje čitajće, štož je so wo našich narodowcach pisało w „Časopisu Maćicy Serbskeje“, w „Serbskich Nowinach“, w „Katolskim Posole“. Khowajće sej tute časopisy a dawajće tež druhim do ruki tajke žiwjenjopisy. „Přikłady ćahnu, słowa jeno pohnuwaju.“ Powjedančko „Naša wowka“ je po prawym sama biografija, žiwjenjopis, najnadobniši wobraz čěskeje słowjanskeje žónskeje. Do wšěch pismowstwow su tu knihu přełožili. Mjehka, pobožna, lubosćiwa słowjanska wutroba, dobroćiwa, stajnje k pomocy hotowa žona z ludu, pócćiwa, starosćiwa, sćeŕpna mać, to je wobraz, kotryž je mištrowske pjero čěskeje basnjeŕki w tutej knizy wumolowało. Ničo krasnišeho a lěpšeho so nam, wosebje wam, lube serbske sotry, do rukow dać njemóže.

Syn rad hospodari na kuble, kotrež je namrěł po nanu, kotrež su ze swojim potom swěru wobdźěłowali jeho serbscy prjedownicy što, sta lět. Ow, kak syna wutroba boli, hdyž jemu njezbože tutón drohi namrěwk wótcow z rukow dřeje, hdyž njesmilny lichownik jeho wustorči ze statoka, kotryž z lubosću haješe kaž zerničku swojeho wóčka! Kak jeno by móžno było, zo by dobrý serbski

student, potomnik česćownych serbskich prjedownikow a prjedownicow, dobra serbska studentka, swěrna dźowka serbskeje maćerje, zacpiła, zaćisnyła drohotne kubło maćeŕneje rěče a serbkeje narodnosće a zdźěłanosće. Waša samsna wutroba wam wšěm, nam wšěm, jasnje wótře praji: daloko prječ wot nas tajkale mysličká, tajkale nizkosć: daloko, dale hač słónco wot zemje! Za to ćim hłubšo nutř nam wšěm do wutroby lubosć ke wšemu, štož je dobre, serbske!

Ani dobytka ani sławy, ale radosć! Dobytk drje móže nahrabneho wokomik za lud pozahorić, sława abo česć česćelakomneho na khwilu k dobremu pohnuć, ale ničo wulke ani nahrabny ani česćelakomny njedokonja. Radosć, radosć dobreho swědomja, zo sym w mnohim ludej pomhał, njezbože wot njeho wotwobroćał a jeho zbože spěchował, to je myto, kotrehož paduch njepokradnje a zerzawina njezniči. Tajku radosć dawa kóždy dobry skutk za lud, tajka radosć pohnuwa k nowym dobrym skutkam, wjedźe wot dobreho k dobremu a k lěpšemu, wot lěpšeho k najlěpšemu: wot ideala k idealej! Přeco wyše, wyše horje k hwězdam! Prawy idealist njetrjeba připóznaća swěta, njepyta ani česće ani bohatstwa za to, zo so hori za lud, zo dźěła za lud! Myto ma we sebi samym. Tohodla praji čěski filosof: „We wutrobje njech kóždy pyta, čohož swět jom' nihdy njeda!“

Naš mały, ale dobry lud je mnoho, jara mnoho ćeŕpjeł, přetrał zrudne časy, dokelž jeho studowani synojo husto jón wopušćichu, dźěchu do cuzby za dobytkom, za česću. Woni dźěchu nimo swojeho ludu bjez čuća, bjez lubosće, zymni, njedźakowni a nochcychu ani widźeć kak wón z ranow krwawi, nochcychu słyšeć, kak wo pomoc žałosći. A cuzy Samaritan so druhdy nad nim smili! Smě so to hdy zaso stać! Ženje wjacy! Ani jedyn z nas, ani jedyn, ani jedna z was, kiž sće zahorjeni, rozwučeni a najnadobnišo zmysleni synojo a dźowki serbskeho ludu, ženje wóčka ani wucha ani wutroby wotwobroćić njesměće wot swojeje lubowaneje maćerje, wot serbskeho ludu. Swědomje by porokowało: ty sy nimo šoł a njejsy so smilił. Do najlěpšich ze serbskeje krewje chcemy my, chceće wy słušeć, tuž dyrbimy so prócować, zo bychmy tež najlěpši Serbja a Serbowki byli ze słowom — ze skutkom.

Sebi samemu bě naš lud so wocuzbnił, zabył na swoju zańdźenosć, zhubił pod nohomaj dno, na kotrymž bě něhdy stał jako cyły lud, zamožite, tak mjenowane inteligente stawy běchu zapřěłe swoje pokhadźenje ze serbskeje narodnosće, jeno nižše woršty

so dźeržachu, ale drěmachu, haj smjertny spar so do nich dobywaše. Tola Bohu dźak, hišće w prawym času wutorže hrimanje a hołk swětoweje wójny wšě, wosebje słowjanske ludy, z drěmanja — tež naš serbski lud. 1849 bě to podobnje, ale jeno podobnje. Tež tehdom wucućichu ludy, ale nic wšě, a nic tak mócnje, a reakcija wot horka zaso pohłuši jich wocućene wucho a z nowa ludy zadrěmnychu. Tak sylna reakcija, namocne wróćenje starych wobstojenjow dźensniši dźeń njehrozy. Tehdom serbska inteligenca derje zapřimny do koła serbskich stawiznow, tež někotři mužojo z ludu su mnoho za zdźerženje našeje narodnosće dokonjeli. Najznaćiši bě Handrij Keŕk jako zapósłanc na sakskim sejmje, a Pětr Młyńk jako ludowy basnik. Keŕk bě rodźeny rěčnik, wobrotnje, wutrobnje, raznje wón rěčeše a wjedźeše tež našich studowacych sobu storhnyć a zahorić. Kajka radosć, hdyž dobry, derje měnjacy prědaŕ tak rěči, zo posłucharjo jeho słowa sćěhuja z wuchom, wokom a wutrobu. Kajke myto pilnemu serbskemu spisowaćelej, hdyž čitarjo njemóža dočakać, zo bychu zaso něšto z jeho pjera móhli dóstać — wužiwać .Haj, to je wužiwanje, wokřewjenje a wužitk z dobom! Dobri ludowi spisowaćeljo a rěčnicy su prawi wjednicy, woni nawjeduja lud z wěrnosću, z lubosću, zahorjénosću z nižinow na wyšiny, z wyšinow hač k hwězdam. Hižo na zemi je jich myto wjesołosć, po smjerći wěčna radosć. „Kaž hwězdy budźa so błyšćić ći, kiž su mnohich wukubłali k sprawnosći!“ Nichtó njesmě swojeho talenta zaryć, nimo swojeho ludu hić kaž cuzbnik, na bok ležo wostajić wboheho bratra.

Jara radno by tohodla było, hdy bychu so zhromadnje wudałe naše najpopularniše spisy, kajkež su wušłe z pjera wulcy wobdarjeneho wulkeho serbskeho humoristy Mikławša Jacsławka, Jurija Wingerja a tež někotrych, kiž hišće su — Bohu dźak — mjez žiwymi. Tajke spisy mamy potom wšudźe k rucy, tež hdyž njemóžemy do ludu hić. Dobre žórło ludoweje rěče su tež přisłowa a pěsnje. Wulku zběrku staj wudałoj Radyserb-Wjela a Muka, prjedy hižo Jakub Buk mału.

A nětko hišće wažne słowo! Nic zahorjenosć sama smě nas wodźić, ně, tež přeswědčenje dyrbi naš rozom rozswětleć, našu wolu skrućeć a našej wutrobje mocy dawać. Zahorjenosć sama so minje, hdyž je wohnjowe słowo wotmjelkło a zahorjena pěseń doklinčała. Ale přeswědčenje, zo my słušamy k ludej, z kotrehož pokhadźamy, słušamy jako dźakowne dźěćo do serbskeje swójby, kotraž je nas žiwiła a wukubłała, zo my nihdy njesměmy zapřěć

ńana a maćerje, tute přeswědčenje njesmě nas nihdy a nihdźe wopušćić. Talent njesmě w zemi ležo wostać, ale z nim dyrbi kóždy dźěłać, dóniž je dźeń.

Inteligenca bjez ludu je słaba, hłowa sama njemóže nas žiwić, ruka, kiž płuh a kosu wodźi, dyrbi inteligencu sobu žiwić. Ale hłowa, inteligenca, dyrbi za lud myslić, wo lud so starać, lud we wšěm prawym a dobrym rozwučeć. Hłowa ma swój nadawk, tež ruka ma swój nadawk, jedne dźěło je čestne, druhe runje tak čestne, jedne nuzne, druhe tež. Hłowa, wutroba a rukn słušeja hromadu, kaž korjeń a wukorjeń, kaž zdonk a štom. Wutorhń štomik z korjenjom ze zemje, a štomik wuskhnje, zahinje. Tak tež studowacy Serb a studowaca Serbowka zahinje a so zhubi na wulkej pěskowej runinje, hdźež słónco pali a smali, hdźež rosa wěry, nadźije a lubosće njewokřewja wutrobu. Ale hłuboko zapušćeny korjeń w serbskej pobožnosći a wěrje dowudźerži we wšěch spytowanjach młodych lět a štomik wotrosće na štom, na dobreho wótčinca, na dobru wótčinku. Tež nadobnje zmysleny němski basnik Schiller k tomu cyle podobnje napomina: „k wótčinje so přizamkni, k wótčinje drohej: tule su sylne korjenje twojeje mocy!“ Dwě rucy ma čłowjek, podobnje tež cyły lud. Jena ruka płuh a kosu wodźi a žiwi ćěło, druha ruka pjero wodźi, sylni duch a wokřewja wutrobu. Wobej rucy dyrbi lud měć, kaž ćěło prawicu a lěwicu.

Je dha hdźe žadyn druhi lud lěpši, hódniši, zo by měł serbski inteligent jemu swoje dary a mocy woprować, swój samsny serbski lud pak zacpěć! Njejsu dha cuze wulke ludy same dosć bohate na zdźěłanych, čehodla potajkim małemu serbskemu ludej brać studowacych, a studowanych, kotrychž je mało! Njeje to njerozom a křiwda z dobom! Serbjo w cuzbje a cuzy w Serbach! Kak často je kóždeho wótčinca wutroba zabolała, hdyž je serbski duchowny, wučeř, lěkař, prawiznik, wučenc, technik, šoł do cuzby, hdyž tola trjeba njebě. Khudemu bratrej brać a bohatemu cuzbnikej dawać! Čuće, ně, nic jeno čuće, swědomjo z wótrym mócnym hłosom rěči a porokuje: to je surowa křiwda! Daloko preč wot nas, z našeje wutroby tajka křiwda! Wbohe serbske dźěćo žada rozwučenje wot někoho, kiž jemu, a kotremuž wone rozumi, wbohi serbski křesćan žada za słowom božim, kajkež wón rozumi a kaž jemu jeho wutrobu wokřewja, serbske słowo bože, wbohi khory serbski čłowjek chce lěkarjej wopisać swoje bolosće, serbski čłowjek swoju należnosć wułožić serbskemu prawiznikej, ale ći su — w cuzbje. Njech ženje

wjacy wo jednym serbskim inteligentu, kotřiž wuńdu z wašeje a našeje srjedźizny, žałosć serbskeje maćerje njepłaći, kotruž słyšimy z erta serbskeho pěsnjerja: „To su sylzy maćerje, kiž wo syna so rudźi, kiž ju zacpě, w cuzbje błudźi“ — — —

Jasny přikład za swěru su nam dali naši wulcy wučency Smoleŕ, Hórnik, Muka. Wšěch třoch je cuzba přeprosyła, zo bychu tam při. wzali wysoke, čestne, dokhodneměstno jako swětosławni znajerjo serbskeje a druhich rěčow. Ale wšitcy zwostachu serbskemu ludej a krajej swěrni. A nic mjenje mócny přikład je nam zawostajił Ćišinski sam. Do domizny so wón wróći, rozbolena bě jeho wutroba ze styskanjom, hišće bóle rozbolena ze zrudobu, zo naši zdźěłani swój lud tak mało lubuja, nichtó njeje serbski lud a serbsku zemju horcyšo lubował hač Ćišinski. Runje tuta lubosć jeho wobraznosć stajnje z nowymi myslemi wobohaćeše, jeho duchej tak sylne mocy dawaše, zo so wón hač k słóncu znošowaše. Jeno tak je wón mohł wulki pokład pěsni a basni zawostajić a pismowstwo našeho małeho ludu wobohaćić, zo smě so we mnohim nastupanju měrić z pismowstwom wulkich ludow. Též Zejleŕ wažeše sej sam swoje pěsnje wyše hač bohatstwo zemjanskeho knjeza we wosadźe. Tak khuda serbska rěč, serbske pismowstwo, serbske basnistwo njeje, kaž sej ći mysla, kiž to njeznaju: nawopak, nas je mało, tola poměrnje, štož ličbu nastupa, su hižo Serbja jara mnoho dokonjeli. Njeje ani myslički, ani čuća, ani wopřijeća, kotrehož njemohł Serb wuprajić ze swojej rěču. Nawopak! Štóž serbšćinu znaje, wě: dosć husto je naša rěč bohaćiša hač cuze, zo móžemy jasnišo a krasnišo wšo wopisać, štož rozom mysli a wutroba začuwa. Tola to nas nječini hordych, ale nas wokřewja, to nas njewjedźe k tomu, zo bychmy druhich zacpěwali, ale to nas pohnuwa a syłni k dźěłu a ke skutkam za serbski lud. Budźmy ponižni z ponižnym serbskim ludom, kiž je dobry a hódny. Horda inteligenca, kiž je horda na hordy lud, wjedźe do stracha, zo lud a inteligenca zhinjetaj. Sławny wjednik čěskeho naroda Franc Ladźisław Rieger je prajił: po wuprajenju jednoho z jeho najlěpšich přećelow, kiž bě faraŕ, ma kóždy člowjek tak žiwy być, zo po nim wostanje čestne wopomnjeće. Sławneho mjena kóždy měć njemóže, wo dobre mjeno ma so kóždy starać, a kóždemu dobremu wótčincej je w serbskim kraju čestne wopominanje wěste. Wysoka mohila, wysoki nasyp, kajkiž su Riegerej natwarili dźakowni narodowcy, njemóže nam debić row, ale nizka hórka serbskeje zemje budźe škitać mučne stawy a křiž nad nimi připowědać: „Tu spi dobry Serb a křesćan!“

„Spěwaj a dźěłaj!“ Spěwaj swój raňši kěrluš, swoju wjesołu pěseń, a dźěłaj z bjezstarostnej hłowu a z nadźěju połnej wutrobu. „Ze spěwom k wutrobje, z wutrobu k wótčinje!“ Bóh sam tebi pomha, jeho žohnowanje budźe z tobu! Přez zrudne časy je nas wjedł, z nami był, do jasneho přichoda nas wjedźe. Hižo so mróčele dźěla, nowa hwězda mjez nimi skhadźa, dźeń a jasniše pruhi k nam sćele: to je přichod serbskeho ludu. Z miłym błyšćom so hwězda zyboli, to je cyle błyšć serbskeje powahi, serbskeje duše: to je błyšć, kiž njepali, njesmaži, njeniči, to je błyšć, kiž lubje swěći, wěsće wjedźe horje k zbožu, k rosćenju, k zdźěłanosći, k prawemu křesćanskemu žiwjenju na zemi, k wěčnemu zbóžnemu žiwjenju w njebju! Ženje njesmě nam hida, zacpěće, našu wutrobu wohidźeć, z wutrobu a z ruku lubujmy, lubujmy a skutkujmy. Potom nas ničo njewottorhnje wot idealow, ničo njewottorhnje wot twjerdeho wjazka, kotryž wjaza wutrobu k wutrobje: my Serbja, budźemy potom mjeze wšěmi ludami drje po ličbje mały lud, po pócćiwosći wulki lud, po zdźěłanosći sławny lud, po počinkach dobry křesćanski lud. To budźe naša wulkosć, naš dobytk, naša česć, naša radosć!

Bóh sam pak, Wótc swetłow a dawar wšěch dobrych darow. žohnuj naše wotmyslenje, naše prócowanje!

„Bóh žohnuj moje Serby!“ Tak piše naš wulki Ćišinski.
„Bóh žohnuj naše Serby!“ Tak přihłosujemy wšitcy.
„Bóh žohnuj Serbski kraj a serbski lud.“

J. Libš, Serbske Słowo 1919.

192.

Młodym Serbam.

Hura, bratřa zahrimajće
Spěw ze šijow młoduškich!
Lubinej a Błótam prajće
Žadosć synow łužiskich!

Ruku, bratřa, sebi dajmy,
Škitać mjeno serbowske!
Jednotu za hesło stajmy
Na korhoj sej wysoko!

Wutroby nam swěrna wjaza
Lubosć k ludej ródnemu.
Serbska krew sej k sebi kaza:
Synojo smy Łužicy.

Za wašnje a za rěč serbsku,
Za lud, za kraj wojujmy!
Wótcow česć a khwałbu herbsku
Ze rtom spěwow česćujmy!

Njech tež wšitcy w čestnym boju
Cofnu z myslu přeradnej,
Stojmy swěru pod korhoju
Módrej — běłej — čeŕwjenej!

Bóh nas wjedźe, Bóh nas škita,
Bohu dowěrjamy so.
Po nocy dźeń młody swita
Po boju dźeń swobody. —

Hura, bratřa, zahrimajmy
Mócnu sławu Łužicy!
Swěru wěčnu přisahajmy
Bratřa ludej serbskemu!

J. Ćišinski, Formy.

193.

Serbske studentstwo.

Pola wšěch słowjanskich narodow bě studentstwo z wuznamnym činićelom při wubudźenju a rozšěrjenju narodneje mysližki. To widźimy wosebje jasnje pola našich južnych bratrow Čechow, Słowakow a Južnosłowjanow.

Tola čim bóle so tute narody kulturnje a politiscy zesamostatnjowachu a strach wo jich narodne byće do pozada stupaše, ćim bóle wobroćachu tamniše studentstwa swoju kedźbnosć k samym kulturnym a socialnym prašenjam. Docyła hinaše poměry knježa pola nas Serbow, kimž njeje hišće přichod kruće zawěsćeny a kotrychž je tak mało a kiž dyrbimy so bědźić takrjec wo kóžde serbske słowo a kóždy hruzlik našeje zemje. Dyrbimy zjednoćeć wšu našu energiju, zo bychmy so wukhowali hač k časej, hdyž tež nad nami słónco swobody so wusměje. Nimamy hač dotal ani jeničkeje srjedźneje šule, a w ludowych šulach knježi, wosebje w pruskej Łužicy, poněmčowacy system, kiž njemóže być hórši. Wotrodźenscy a němscy wučerjo wuhonjeja za wosebite knježeřstwowe myto serbsku rěč a drastu wo přemoh z našich šulow z pukami, zakaznjemi a wusměšowanjom. Hakle nětko po revoluciji počina być pomałku lěpje. Z tajkich zrudnych poměrow přikhadźa nětko młodźenc na někajku němsku srjedźnu šulu, z wjetša přesyćenu ze wšoněmskim duchom, kotraž prócuje so wězo ze wšej mocu, zo by wuhašiła w dušach młodych studentow tež hišće poslědnje płomješko narodneho wědomja a njebychmy-li měli našich studentskich towařstwow, wušli bychu drje wšitcy serbscy studenća ze srjedźnych a wysokich šulow jako Němcy po zmyslenju a skutkach. W studentskich towařstwach prócuja so studenća ze samsnej pilnosću wo to, štož jim němske srjedźne šule we Łužicy, wudźeržowane tež z dawkami serbskeho wobydleřstwa, dać nochcedźa myslo, zo jedna njezawjazna hodźina serbšćiny na někotrych šulach budyšinskich dosaha za wukubłanje serbskeje inteligency. Zaměr wšěch tutych zjednoćenjow je samsny: pěstować a hajić narodnu mysličku, wudospołnjeć so w maćeřnej rěči z čitanjom, z pisomnym zwučowan-

jom, z přednoškami a deklamacijemi, studować domjace pismowstwo a stawizny. A potom, w prózdninach, khodźa studenća mjez lud, zarjadujo skhadźowanki, wuhotujo dźiwadłowe a spěwne wječory a jězdźo zhromadnje na wulěty.

Najstarše towaŕstwo serbskich studentow je „Serbske předaŕske towaŕstwo“ w Lipsku, założene l. 1716 přez serbskich evangelskich bohosłowcow, kotrež kćěješe wosebje wokoło l. 1825 po přikhadźe młodeho basnika Handrija Zejlerja. K tutomu čiłemu žiwjenju přinošowaše bjez dwěla tež wliw Čecha Franca Palackeho a Južnosłowjana Milutinovića. Handrij Zejleŕ da towaŕstwu nowe mjeno „Sorabija“, z čehož je nastało nětčiše „Sorabicum“. Narodne hibanje 1848 tych lět a założenje lektorata serbskeje rěče při tamnišej universiće wuwołaštej nowu dźěławosć w towaŕstwje. Pozdźišo w 70tych lětach dźěłaštej w nim z wuspěchom wosebje Arnošt Muka a Arnošt Holan. W swětowej wójnje wusny Sorabicum drje docyła, ale hnydom po přewróće započa nowu dźěławosć.

Bórzy doby wjedniske městno mjez studentstwom pražska „Serbowka“, towaŕstwo khowancow, bydlacych zhromadnje w „Serbskim seminaru“ na Małej stronje a studowacych na bohosłowskej fakulće a na gymnasiju. Pražscy studenća su zawěsće hižo wot sameho założenja seminara na započatku 18. lětstotka so rozwučeli w maćeŕnej rěči, tola hakle l. 1846 dóńdźe tu k wužšemu zwjazkej. Wot toho časa je Serbowka dźěłała z najwjetšim spomoženjom a bjez přestaća k lěpšemu našeho naroda. Z njeje wušła je ličba najlěpšich prócowarjow za narodnu wěc, wučencow a basnikow, znatych nic jenož doma, ale tež poja druhich Słowjanow jako Michał Hórnik, Jurij Libš, naš najwjetši basnik Jakub Bart-Ćišinski, Mikławš Andricki a Józef Nowak. Wulcy spomožny wliw na zmyslenje młodych studowacych wukonjowachu wuzke, přećelske poćahi z čěskimi wučencami a budźićelemi.

Wulki slavista Józef Dobrovský, Wjacsław Hanka, Karl Jaroměr Erben, Jan Purkyně, Franc Doucha a tež wjele ruskich a pólskich wučencow přebywacych w stowěžatej Prazy, wopytowaše rad „serbske hodźiny“ w jědźeŕni zastarskeje khěže we Łužiskej wulicy. Cyłu swětowu wójnu bě „Serbowka“ takrjec jeničke towaŕstwo, kotrež dźěłaše nic jenož nutŕkownje, ale kotrež tež do zjawnosće wustupowaše.

Serbja, kiž studuja na čěskich šulach pražskich, su sobustawy „Čěskoserbskeho Towaŕstwa Adolf Černý“. Tute towaŕstwo załoži so l. 1907 přez serbskich a čěskich studentow a z jeho nadawkom

je hajić kulturne, hospodaŕske a towaŕšnostne poćahi wobeju narodow. Wosebje po wuwołanju Čěskosłowakskeje republiki rozwiwa wobšěrnu dźěławosć k lěpšemu Serbow ze swojim měsačnikom „Čěskoserbskim Wěstnikom“, swojimi publikacijemi a přednoškami wosebje ze zasłužbu dra Józefa Páty.

Nětko wobroćmy so do Łužicy sameje, do našeho duchowneho srjedźišća Budyšina. Hižo młody H. Zejleŕ zhromadźowaše tu na započatku minyłeho lětstotka na gymnasiju swojich towaŕšow a po nim sławny Jan Arnošt Smoleŕ, zo njebychu zabywali na swój narod. Skhadźowachu so zwoprědka w bydlenju młodeho Hendricha Jaroměra Imiša, ale po wotkhadźe Smolerjowym do Wrótsławja l. 1836 přestachu tute skhadźowanki, a hakle po třoch lětach zjednoći Mósak Kłosopólski wšěch budyšinskich gymnasiastow do „Societas slavica Budissina“, pozdźišo „Budissinensis“. Mócny pohon we wótčinskim skutkowanju bě wopyt Słowaka Ludewita Štúra, kiž złoži kedźbnosć młodych zahorjencow na čěskeho basnika Jana Kollára, na Hurbana a Červenáka, z kotrymiž nasta čiłe listowanje a kotřiž wobohaćichu knihownju towaŕstwa ze syłu čěskich a druhich słowjanskich knihow. Horliwe skutkowanje měješe za sćěhwk hóršenje a napady němskich nowin we Łužicy, tak zo by było skoro dóšło k rozpušćenju towaŕstwa. Po revolučnych lětach zhraba so towaŕstwo zaso wokoło l. 1853, hdyž bu Jan Arnošt Smoleŕ powołany za wučerja serbšćiny. Bohužel towaŕstwo njeje dotal rozwiło wšě swoje mocy a khmanosće, njech je so to stało z liwkosću jednotliwcow, abo z njepřećelskim zmyslenjom předstajenych.

Podobny wosud matej a z podobnymi přećiwnosćemi bědźitej druhej towaŕstwje budyšinskej. Stej to „Włada“ na katólskim wučeŕskim seminarje, założena l. 1876 a „Swoboda“ při krajnostawskim seminarje wot l. 1877. Po štyrilětnym dźěle přińdźe kruty rozkaz, zo njesmědźa Serbja w Swobodźe so wobdźěleć na skhadźowankach a direktorjo wustawa — zwjetša wšo němscy zmysleni — přesćahowachu so mjez sobu we wutupjenju narodneho čuće swojich khowancow a tak so stawa, zo wukhadźeja z tutoho wustawa, założeneho w přěnim rjedźe za Serbow, často najwjetši njepřećeljo swojeje samsneje narodnosće.

L. 1919 založi so „Wita“, přěnje towaŕstwo serbskich studentkow a lěto pozdźišo zjednoćichu so studenća w Drježdźanach a w Rychbachu.

Bórzy čujachu studenća njedostatk krućišeho zwizka mjez sobu. Pospyty wo wutworjenje powšitkowneho zwjazka padaju hižo do

lěta 1849. Ale tutón zwjazk, „Lipa Serbska“ mjenowany, njedopjelni nadźěje, kotraž bě so do njeho kładła. Lěta 1871 wustupi „Lubin“, zwoprědka jenož zjednoćenstwo Budyšinjanow, wudawajo tež swój wosebity časopis „Nowinkaŕ Lubinski“ a wotměwajo kóždolětnje skhadźowanki we wulkich prózdninach. L. 1875 dóńdźe w Khróšćicach k založenju tak mjenowaneje „Hłowneje skhadźowanki serbskeje studowaceje młodźiny“, kiž so skhadźowaše trójcy wob lěto, hody, jutry a w lětnich prózdninach. Tu podawaju starši jednotliwych towaŕstwow přehlad towaŕstwoweje dźěławosće, přednošuje so wo časowych studentskich naležnosćach, hraje so dźiwadło a ze zhromadnym wulětom do někajkeje narodnje wohroženeje wsy kónči swjedźeń. Tute skhadźowanki twórja kruty zwjaz mjez inteligencu a burstwom, su narodne swjedźenje w prawym słowa zmysłu. „Hłowna skhadźowanka“ je sej dobyła njehinitu zasłužbu z wudaćom zhromadźenych spisow Handrija Zejlerja, wuda tež jubilejny „Almanach“ a wot 1876 hač 1881 wukhadźeše měsačnik „Lipa Serbska“ a štyrnaće lět pozdźišo wukhadźeše krótki čas „Łužiski Serb“.

Smy widźeli, kajke zadźěwki mějachu přewinyć towaŕstwa w Budyšinje, wšak wjetše zadźěwki stajachu so do puća w Khoćebuzu. Tu nasta w lětach štyrcytych pod wliwom Hornjołužičana Jenča „Łužyca“ a na gymnasiju započa so serbska rěč wučić, ale l. 1889 bu tuta wučba wotstronjena na wyšši rozkaz. Něšto lět potom woživi hišće raz studentske žiwjenje w Khoćebuzu a tež w Starej Darbni założichu sej seminarisća towaŕstwo. W samsnym času nasta „Zwěztk“, zwjazk delnjołužiskich studentow, kiž wuda l. 1893 wubjerk basni Mata Kósyka a redigowaše něšto lět ludowu protyku „Pratyju“. Ale Delnjołužičenjo dawaju hač dotal mało znamjenjow čiłeho žiwjenja.

Tež na druhich městnach, we Wittenbergu, Wrótsławju, Lubiju, Dobrawski Barlinje, Žitawje a Doupovje w Čechach bywachu jónu podobne studentske zjednoćenstwa, štož je z dopokazom, zo bě tam wjetša ličba studowacych, haj samo do Hollandskeje, Luxemburskeje, do Kolonje nad Rynom, do Paderborna, do Mohuča a Erfurta zabłudźowachu so druhdy jednotliwcy.

Čas swětoweje wójny bě wězo tež za studentstwo z dobu pruhowanja a njepłódnosće. Starši buchu powołani do wójska, hdźež dyrbjachu wojować za zajimy njepřećelow a podtłóčerjow Serbstwa, ale po rewoluciji zběhny so tež studentstwo zhromadnje ze serbskim ludom z procha a přimaše so wospjet dźěła na narodnej roli, poča wudawać časopis „Serbski Student“, wutwori sej krutu orga-

nisaciju w „Zwjazku łužiskoserbskeho studentstwa“ a je zastupiło do zwjazka a poćahow ze studentami druhich słowjanskich narodow a hotuje so, zo by wustupiło tež před šěršej, mjezynarodnej zjawnosći.

J. Wićaž.

194.

Spěw serbskich studentow.

Słónco nad Lubinom skhadźa,
Z nocy stawa Serbow raj;
Młodźency sej radu radźa,
Škitać wótcow swjaty kraj.
Bratřa my — škitajmy
Wótcow herbstwo — naše
Serbstwo!

Z brónju swětłej zejhrawajmy,
Njebojmy so železa!
Rjekow spjacych nječakajmy
W twjerdym klinje Lubina!
Bratřa my — škitajmy
Wótcow herbstwo — naše
Serbstwo!

Słyšeli smy Serbstwa nuzu,
Bratrow křik za pomocu.
Widźeli smy drapu cuzu
Wačić so na wótčinu,
Bratřa my — škitajmy
Wótcow herbstwo — naše
Serbstwo!

Do koła tuž, bratřa, swěry,
Přisahajmy bratrowstwo!
Hdyž waš šwika wosud jěry,
Hajmy naše přećelstwo!
Bratřa my — škitajmy
Wótcow herbstwo — naše
Serbstwo!

Józef Nowak, Serbski student 1919.

195.

Łužičenjo a Mišnjenjo na krakowskej universiće w 15. a 16. lětstotkomaj.

W zahim gotiskim srjedźowěku wědomostne žiwjenje bě zjednoćene w universitych; universitne wustawy běchu z najrjeńšim kćěwom duchowneje dźěławosće tamnišich časow, běchu podobne studni žiwjenja, z kotrejež žórleše wokřewjaca woda mudrosće. Dołhe lěta Bolonja a Pariz ze swětosławnym rjadom swojich wučerjow a z wulkej ličbu wučownikow zyboleštej so z nazdala cyłemu europskemu swětej kaž jasnej hwězdźe na zmróčenym wobzoru; do Bolonje khwatachu prawiznicy, do Pariza theologojo ze wšelakich, haj samo z najdalšich stron. Hišće při kóncu srjedźowěka w lěće 1495 w Parizu je so ličiło 15000 studentow, z tutych pak bě znajmjeńša 9000 wukrajnych. W Němcach a powšitkownje w srjedźnej Europje dołhi čas universitnych zarjadowani njeznajachu; jenož

w „němskim Romje", t. j. w Kölnje kćěješe theologiske „studium generale" w klóštromaj dominikanow a franciskanow: přěnja teju šulow je swoju sławu dobyła přez Alberta Wulkeha a Tomaša z Aquina, druha pak přez nic mjenje wustojneho Dunsa Scota; do němskeho Roma přićahowachu čeŕpać wokřewjenje ze studnje mudrosće nic jenož młodźency ze wšelakich němskich krajinow, ale tež ze Šotiskeje, Šwjedskeje a Danskeje. Dołho běše Köln z jeničkim žórłom wědomosćow za Němsku a susodne kraje, znajmjeńša na theologiskim polu. Hakle w Prazy so srjedź XIV. lětstotka přěnje pruhi swětła rozšěrjachu. Wukubłany pod francózskim wliwom Karl Luxemburski, kral čěski a romsko-němski kejžor, je w tutym měsće rozšěrjał duchowne a wumjełske žiwjenje, přejasnjene z idealom romanskeje kultury. Za přetwarjenje pražskeje domskeje cyrkwje je wón wubjerneho francózskeho wumjełca Matiasa z Arrasa přiwołał; hród na Hradčanach je natwarił na podobu parižskeho Louvra, hród pak na Karlštejnje na podobu bamžoweho hrada w Avignonje. Basnik Petrarca je jako hósć na Karlowym dworje přebywał w lěće 1356; něšto prjedy prebywaše tam tež znaty Cola di Rienzi. W lěće 1348 bu pražska universita załožena, přěnja a najstarša we wšitkich słowjanskich a němskich krajach powšitkownje. Bórzy potom susod Karlowy, Kazyměr Wulki, kral pólski, w Krakowje w lěće 1364 universitny wustaw na podobu bolońskeje a padowskeje university do žiwjenja zawoła. Na tajke wašnje w pěsćenju wědomostneho žiwjenja bratrowskaj słowjanskaj narodaj a krajej přesćěžeštaj němski; w tym času, hdyž hižo pražska universita kćěješe a krakowska do žiwjenja stupi, dospołne universitne wustawy njeběchu hišće znate w Němskej.

W tamnym času wšitke ludy w kulturnych poměrach hladachu na křesćanstwo jako na wulku swójbu, statne a narodne mjezy njerozdźělowachu hišće ludźi z tajkimi tołstymi murjemi suroweho hidźenja kaž je to dźensa. Wukrajne studium njeběše ze zadźěwkom, ale dospołnje dosahaše k dospěću wyšših cyrkwinskich a politiskich zastojnistwow we wótčinje. Němscy přikhadźachu radźi studować do Krakowa a nimale wšitke němske diecezy sćelechu tam swojich młodźencow wukubłanja dla.

Tola předewšim a wosebiće je so při tutym hibanju wobdźěliła mišnjanska dieceza a powšitkownje łužiski a mišnjanski kraj tamneho časa. Na to skutkowachu sobu někotre wěste historiske a geografiske poměry. Bjezdwělnje bjez wliwa w tutym nastupanju njeběše politiske sobužiwjenje Łužicy ze Šlezskej z jedneje strony,

z druheje pak ćehnješe jeje cyrkwinske zjednoćenje z Mišnom tež Mišnjanow na tutu stronu. Dale njesměmy zabyć, zo hižo na pražskej universiće Łužičenjo a Mišnjenjo běchu k pólskemu narodej přidźěleni. K bohatemu wopytej krakowskeje university ze strony Łužičanow a susodnych Mišnjanow je snano tež prinošowała připadna wobstojnosć, zo bě jedyn z přenich jeje wučerjow, haj samo z fakultowym dekanom Mikławš z Budyšina. Jeho stojnišćo, při tom swójbne a znajomnostne poměry su snano druhih krajanow pohnuwałe a so stałe z jednym z wjacorych nastorkow k přebywanju cyłeho rjadu łužisko-mišnjanskich scholarow, kotřiž přez cyły XV. a přenju štwórćinu slědowaceho lětstotka po starym łužiskopólskim puću přez Zhorjelc a Wrótsław khwatachu do krakowskeje šule.

Alfons J. Parczewski, Č. M. S. 1901.

196.

Serbskim žonam.

(Kanción.)

Zony w žiwjenju kaž róže stoja;
Wonjeja a wabja, ktu a haja
Swoju pychu z ćernjemi sej swěru.
Z dychom lubosće a z kćěwom hraja
Žony, pócćiwje pak pře njón boja
So a zašćěpuja česće wěru
Z kuzłamócnej měru.
W domje dychaju najrjeńšu žony
Wóń a měr a žohnowanje syja.
Lubosće a zboža hnězko twarja,
Česć a přistoj maju za škitarja.
Z něžnym wodźěwčkom móc swoju kryja,
Wodźa mužow mysle wšě a sony.
Pobožnje a kedźbnje mólčkich črjódki
Stoja, hdyž je maćeŕny ert słódki
Wuči a jim lička koši rjane.
Maju město měšniske we domje,
Twarja swójbje, jako brěčka w štomje,
Zeleń, wóń a kćěw a płody. — Žane
Njejsu truny k khwalbje jich dosć khmane!
Serbske žony, wulka waša, hlejće!
Ważnosć, dostojnosć a swjatę dźěło.

Drohe kubła maće kubłać, škitać.
Zo by mjeno serbskej' žony kćěło
Z wónju słódkej, pilnu staroсć mějće,
Zo móhł kóždy z hordosću was witać
A česć wašu čitać!
Hajće žónskoh' splaha něžnu pychu!
Město jandźelowe zastawajće!
Mužam póććiwosće špihel budźće!
Boha, prawo, česć a narod wučće
Dźěći lubować a zańč měć! Hajće
Lubosć k serbskej zemi w kóždym dychu!
Doniž w swójbnej swjatnicy so swěći
Lampa lubosće a mać dóńž dźěći
Serbscy ćěši, koleba a nosy:
Ludej serbskemu krew njezaprahnje,
Smjertny wosud Serbow njedosahnje — —
Klinčće do wutrobow, trunow hłosy!
Serbski pěsnjeŕ, Serbowki, was prosy.

J. Ćišinski, Formy.

197.

List serbskemu studentstwu.

W Parizu, 28. julija 1919.

Lubi serbscy bratřa studenći!

Sławna skhadźowanka!

Tele rjadki pisajo, nimam hišće powěsćow, hač lětsa skladźowanka budźe. Ale wěsće tola budźe. Tohodla sebi dowolu Tebi, sławna skhadźowanka, pósłać dopis wot tudy, pósłać najwutrobniši postrow z dobom we mjenje wšěch tych swěrnych přećelow Słowjanow bratrow, kotrychž wutroba so hori za swojeho Beńjamina, kiž su nam podali pomocnu ruku a kotrychž duch a wliwa połna zamóžnosć dźěłataj za dokładne wuswobodźenje našeje serbskeje narodnosće.

Bratřa studenći, smy na puću k narodnej swobodźe. Nětko je na nas a předewšěm na Was, Wy kćějaca młodźina, Wy nadźija přichodnych lěpšich časow, časow zakćěwanja wulkeho Słowjanstwa, zo sće hódni nastawaceho wulkeho časa, časa serbskeje swobody.

Wy dyrbiće dale twarić na tym, štož nastawa. Wy nětko dyrbiće hromadźić wšu rozpróšenu serbsku inteligencu. Wy dyrbiće

krajinu wot krajiny, wjesku wot wjeski přepytać a slědźić za kóždym studowacym, kiž je syn serbskeje maćerje! Žadna móc, žadne pjero njesmě so nam pominyć. Wy dyrbiće zamóc, zo kóždy studowacy Serb so stupi pod Wašu korhoj. Lubosć hory přesadźa. a Waša młodostna zahoritosć za našu drohu maćeřnu rěč dyrbi njemóžne zmóžnić. Mamy njedostatk na duchownych mocach. Najwobdarjeniši synojo serbskeho ludu, kotřiž maja pokhilenje k studijam, dyrbja so poswjećić duchownym powołanjam kóždeje družiny. Za tajkimi mocami slědźće a nam je mjenujće. Wulke prašenje přichoda budźe rozrisować najžiwiše duchowne mocy. Dźak budź Bohu! Serbski narod, strowy na ćěle a na duši, móže nam tele mocy poskićeć. Z Wašich rjadow ma wukhadźeć naša aristokratija, aristokratija ducha a initiativy.

Nowy čas nastawa. Hrubej nasylnosći a nawalnosći je so z božej pomocu rjap zlemił. — Wšudźom budźće hódni serbskeho naroda. Kak wjeseli nas, zasłyšawši, kak hódni synojo a dźowki naše su te, kiž nětko studuja na słowjanskich šulach. To je za nas pozběhowace. Wukńće cuze rěče, słowjanske, předewšěm na francózsku a jendźelsku njezabudźće. Móžu Wam přeradźić, zo su za Was z pomocu bratrow Słowjanow, městna wotewrěne na francózskich a jendźelskich akademijach. Nuzne je, zo někotři z Was tutej rěči dokładnje wobknježa. Přetož naše serbske prašenje, naše narodne prócowanja su zastupiłe do mjezynarodneho zwjazka. Tu Wam budźe zaležeć po nasi zakitować a wutwarjować dobytu serbsku swobodu. Ale wukćěw serbskeje wobdarjenosće sćelće na tele so nam wotewrjace akademije. Sami mjez sobu maće to rozsudźić, štó budźe hódny, tute so Wam wotewrjace městna zajimować. A tohodla Was wospjetnje naležnje namołwjam, rozsylnjejće, rozmnožujće Waše rjady. Hdźežkuliž na někajkej wyššej šuli serbskeho młodźenca je, tón ma we Wašich rjadach stać. Nic samo na universitach, gymnasijach a seminarach slědźće za ródnymi bratrami. Ně, tež na překupskich, ratařskich, industrielnych, techniskich a wšěch móžnych druhich, slědźće za serbskimi synami, a zahořće jich za naše, za Waše wysoke ideale. Prječ z njerodu, prječ z přeradu! Žadna móc so nam zhubić njesmě. Ow wulki, krasny za naše poměry, leži Serbow přichod před nami, před Wami. Ow, budźće hódni tehole wulkeho časa. Slubće, ně přisahajće wěčnu swěru Wašemu njezbožownemu, ale drohemu ludej. To budźa nětko korjenje Wašeje mocy, Wašeho časneho a duchowneho zboža a přichoda. Wy dyrbiće sebi w tymle nastupanju wutworić cyle

nowe zasady za česć a dobre mjeno! Běda tomu, we wočach Wašich, kotryž z Wašich rjadow nastupi puć wotrodźenca. Jeho mjeno budź na wěčnje wuplunjene z Wašeho erta. Přetož, štóž w tychle časach wuswobodźeŕskeho bědźenja móže wopušćić korhoj narodnosće, słuša do wopluska čłowjestwa. Młodźencojo serbscy, nowy swět nastawa dźensa před Wašimi a našimi wočemi. Čas přichodny, wo kotrymž naši narodni wěšćerjo, naši pěsnjerjo, předewšěm naš njesmjertny Ćišinski, wuhladowši we swojim rozswětlenym duchu skhadźowace zerja Serbowstwa, je nětko ducy k nam. Tohodla přiwołamy Wam z tych historiskich městnow, hdźež tež Serbow wosud so rozsudźuje: Młodźencojo, zestawajće, totřiž sće Wy Serbow nadźěja! Lubinej a Błótam prajće, žadosć synow łužiskich. Serbska krew sej k sebi kaza, synojo sće łužiscy. — Hlejće, kak Lubin so hižo swětli we rańših zerjach a te naše krasne praserbske Błóta, su naše, naše tam nowe žiwjenje pukoce praserbske. Tohodla njebudźće zaspancy, ale rjekojo, hódni swojich serbskich wótcow.

Waš Bart.

Serbske Słowo 1919.

198.

Słowjanam.

Woko wosleṕ! Wucho wohłuchń! Na sewjeru
Z morjom roznjemdrjenym čołm so mały bědźi.
Z mocu přezčłowjeskej dźěła, ćeknyć slědźi.
Tola wjesło po wjesłu jom' žołmy bjeru.....

Přez čołm rujo wujo dźiwje zmohi pjeru.....
Z čołma muž za mužom pada žołmam k jědźi —
K połdnju zhladuja we smjertnym straše blědźi.
K połdnju žałosća tam w čołmje na sewjeru....

Ach a nihdźe, nihdźe pomocneho čołma!?
Ha! Nan, mać, bratr, sotra — wšitcy w smjertnym klinje.
Na pomoc, zo njepožrě jich dźiwja žołma!

Na pomoc, štóž we wutrobje čłowske čuće
Ma a słyši smjerćenosnych žołmow ruće,
Prjedy hač muž poslědni w tym čołmje zhinje!

J. Ćišinski: Kniha sonettow.

199.

Łužica a Čechojo.

Čechojo nihdy njemóžachu zabyć na swojeho najmjeńšeho słowjanskeho bratra, wot kotrehož běchu drje přez němski pas wotdźěleni, ale z kotrymž běchu přecy w duchownym zwjazku. Stawizny serbskočěskich poćahow słušeja k najbóle hnujacym kapitolam w stawiznach słowjanskeje wzajomnosće. Polacy zajimachu so wo serbski wosud, Rusojo wěnowachu jim kedźbnosće, tež zdaleni Južnosłowjenjo dopomnichu so na nich druhdy, ale Čechojo běchu z nimi přecy a nastajnje.

Běchu dźěn Serbja Čecham jónu jich najbližši bratřa, přibuzni jim přez nałožki a rěč, bě dźěn tež we Łužicy wjele čěskich emigrantow žiwych, znajachu dźěn tež we Łužicy čěske knihi a čěske stawizny, a hač dotal spěwa so w serbskich ludowych pěsnjach wo Čechach a čěskim kraju. „Naše prawa su w Čechach zakopane,“ tak powědaju serbscy wjesnjenjo a spominaju we swojich bajkach na čěskeho rycerja, kiž sej wotwjedźe serbsku Popjelku na hród do Čech a powědaju sej tež wo spjacych ryćerjach w „ploniskej“ horje.

Wróćamy so w duchu do wubudźeřskich časow, hdyž jewješe wulki słowjanski patriarch Józef Dobrovský horcy zajim wo Serbow a zaběraše so z jich rěču, hdyž hišće kónc wosomnateho lětstotka khodźeše k Serbam w pražskim seminaru, jich powučeše a namołwješe k wuknjenju maćeřšćiny, sam pak zestaji serbsku rěčnicu, kotruž — bohužel — w khorobnym stawu — zniči. Dobrovský pokazuje so tež z tym jako mócny předstajićeř słowjanskeje wědomosće w Čechach, wěnuje-li kedźbnosć rěči najmjeńšich Słowjanow, a dopisuje-li sej tohodla z delnjołužiskim přełožerjom Stareho zakonja Janom B. Frycu. W času, hdyž so hišće nichtón za Serbow njezajimaše, namołwješe pražskich seminaristow k lubosći a dźěłu za ródnu rěč, sam jónu wob tydźeń jich wučeše a kładźeše z tym kruty zakład k serbskemu znowa-narodźenju na samym prjozy dźewjatnateh o lětstotka.

A zajimanje za Serbow přija wot swojeho mištra tež jeho njedokonjany wučomc Wjacsław Hanka. Hižo za Dobrovskeho khodźeše z nim do serbskeho seminara a po jeho smjerći staraše so sam wo tamnišich Serbow, wučeše jich čěšćinu a starosłowjanšćinu a da skónčnje tež nastork k założenju „Serbowki“.

Z Hanku khodźeše do seminara tež spisowaćel Franc Doucha, kotryž před Adolfom Černym najbóle znajomosće wo Serbach pola Čechow rozšěrješe. Doucha pózna so z J. P. Jórdanom w kup-

jelach Liebwerdźe l. 1839 a bu wot njeho dospołnje za serbski narod dobyty. Wot lěta 1840 pisaše rjadu nastawkow do musejneho časopisa „Květow“ a druhdźe, rozprawješe wo serbskich wosudach, přełožowaše pokazki serbskich pěsni a basni do čěšćiny, ze Smolerjom sej horliwje dopisowaše a njepřesta w swojej dźěławosći hač ke kóncej swojeho žiwjenja, sćěhowaše wšě dźeła wo rozwiću serbskeho naroda, a to we wšěch wotrjadach narodneho žiwjenja. Čěscy čitarjo móžachu wjacy hač štyri lětdźesatki čitać Douchowe powěsće a přełožki serbskich pěsni a basni, z kotrychž woćišća najporadźeniše Fr. Vymazal w druhim dźěle swojeje „Slovanskeje poezije“ l. 1878. A hišće l. 1883 čitamy we „Slovanskim Sborniku“ serbske powěsće Fr. Douchi. Doucha bě woprawdźe z prěnim pěstowarjom a přizjewjerjom woprawdźiteje serbskočěskeje wzajomnosće, kaž nic jenož Češa ale tež Serbja wuznawachu. A hdyž l. 1884 Doucha zemrě, potajkim samsneho lěta, hdyž so pominy jeho najlěpši serbski přećel a dopisowaŕ J. A. Smoleŕ, namaka so mjezy wěncami na jeho marach tež ławrjencowy wěnc wot „zrudźenych a dźakownych Serbow“.

Ale tež druzy Čechojo su trajnje do stawiznow serbskočěskich poćahow zapisani. Fr. Lad. Čelakovský zaběraše so horliwje ze studijom serbskich pěsnjow, z kotrychž prěnju zběrku — zdobom prěnju zběrku serbskich pěsni docyła — hižo l. 1830 woćišća. Zaběraše so tež ze serbskej rěču, dopisowaše sej ze Zejlerjom a ze Smolerja wukubła we Wrótsławje zhromadnje z J. Ev. Purkynju sebjewědomeho Serba a Słowjana. Wulki přizjewjeŕ słowjanskeje wzajomnosće Jan Kollár pomhaše tež při wubudźenju serbskeje narodnosće, přetož w třicytych lětach minjeneho lětstotka dopisowaše młodemu serbskemu studentskemu towaŕstwu na budyšinskim gymnasiju, sćeleše jemu słowjanske knihi a namołwješe studentow k lubosći k ródnej zemi, runje tak činješe Ludevit Štúr, kiž tohorunja do Łužicy zawita a do mjenowaneho budyšinskeho towaŕstwa khodźeše. Serbska episoda žiwjenja Słowaka Štúra njenamaka doma wothłósa w jeho žiwjenjopisu, hačrunjež njeje nic bjezwuznamna. Tež F. Józef Šafařík znaješe Serbow derje, přetož zaběraše so z nimi we wšěch swojich wědomostnych dźěłach a hižo lěta 1826 woćišća we swojej „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“ w druhim dźěle „Geschichte der Sprache und Literatur der Serben oder Wenden in den Lausitzen“. Podobnje napisa nastawk wo Serbach do swojich „Slovanskich starožitnosći“ l. 1837, kotrež potom Serb Mosak Kłosopólski do

němčiny přełoži. Wosebje krasnje poręča wo Serbach we swojim „Slovanskim narodopisu“ l. 1841. Ani Fr. Palacký njepobrachuje mjez tymi kotřiž k wutwarjenju serbskočěskich poćahow přinošowachu: jeho wliw na Zejlerja w Lipsku a sobudźěło při tworjenju Maćicy Serbskeje w Budyšinje stej derje do stawiznow serbskeho naroda zapisanej. Tež K. J. Erben njezaby na serbske bajki we swojej słowjanskej čitancy l. 1862.

Wšitcy tući čěscy budźićeljo pokazachu dobry puć, po kotrymž dyrbjachu druzy prócowarjo kročić. A serbskočěska wzajomnosć posylni so nic jenož z literarnymi, ale tež z wosobinskimi poćahami, kotrychž najlěpši posrědnicy běchu přecy pražscy seminarisća, ke kotrymž po Hankowej smjerći K. J. Erben khodźeše a potom M. Hattala. Wukubłancy seminara pisachu potom domoj wo čěskim ludu a kraju a přinošowachu tež sami do čěskich nowinow a knihow, kaž to wosebje činjachu Michał Hórnik, Jakub Bart-Čišinski a nimo nich tež dr. Arnošt Muka. Mócnje skutkowaše na př. na młodostneho Smolerja zajězd do Prahi a do Čech l. 1843. Tehdom wza jeho Čelakovský sobu do Prahi, hdźež Smoleŕ bydleše pola wótčinskeho lěkarja dr. V. Staňka a předstaji jeho přenim čěskim narodowcam a zezna so z čěskim narodnym žiwjenjom. Tehdom pózna Smoleŕ tež libuňskeho fararja Ant. Marka, zahorjeneho Słowjana a z kovaňskim tachantom K. Al. Vinařickim, z kotrymž sej potom tež dopisowaše, tehdom zezna Smoleŕ čěsku narodnu dźěławosć, čěske knihi, čěskich ludźi, čěske „bjesady“ ze wšěm tym narodnym wustupowanjom, kotrež potom derje zamó zwužitkować za samsne skutkowanje we Łužicy!

Lěta 1868 wotpósłachu Serbja k čěskim dźiwadłowym swjatočnosćam do Prahi swojeho zastupnika M. Hórnika. W dobje, hdyž słabnje Douchowe pjero, bjerje je z jeho ruki słowjanski literarny historik H. Máchal a piše do „Světozora“, „Slovanskeho Sbornika“ a druhdźe zajimawe nastawki wo serbskim bajesłowstwje, piše wo znowazrodźenju serbskeje narodnosće a literatury, wopisuje serbske wašnja a drasty, přełožuje serbske pěsnje a rysuje systematisce stawizny noweho serbskeho pismowstwa. Moleŕ a komponista Ludwik Kuba pućuje po Łužicy, moluje serbske wobrazki a zapisuje serbske pěsnje, zo by je zarjadował do swojeje wulkeje zběrki „Slovanstvo ve svých zpěvech“. Józ. Perwolf rěči wo Serbach we swojich čěskich a ruskich a słowjanskich rozpominanjach. Ed. Jelínek piše wo nich w swojim słowjanskim „Sborniku“. Fl. Fencl piše wo nich wutrobne nastawki, čěscy spisowaćeljo rady na Serbow spominaja: W. Hálek wopisuje l. 1861 „serbski narodny

swjedźeń w Budyšinje", Jan Neruda spomina na swoje přećelstwo z M. Hórnikom, Swjatopołk Čech we swojich „pisanych pućowanjach po Čechach" l. 1891 powěda wo dwěmaj Serbomaj a Jarosław Vrchlický je „łužiskim Serbam" krasnu baseń wěnował. Přihotowane stawizny serbskočěskeje wzajomnosće swědča najlěpje wo wulkosći a nutrnosći tutych poćahow, kotrež namakachu swój wjeŕšk w dźěle wulkeho słowjanskeho prócowarja Adolfa Černeho.

Adolf Černý je cyłe swoje dotalne žiwjenje Serbam poswjećił. Na nich nihdy njezabywaše, tež hdyž bě jeho časowy zajim k druhim Słowjanam wotwjedł, wróćeše so k nim přecy zaso, dokelž woni trjebachu najwjac pomocy. Adolf Černý wojuje wot swojeje přěnjeje powěsće wo Łužicy w „Słowjanskim Sborniku" 1884 hač do poslědnich powěsćow a dźěłow w Parizu njesprócniwje za najmjeńšeho Słowjana, piše do čěskich nowin wo Łužicy a nawopak do Łužicy wo čěskich wěcach, zeznamja čěskich čitarjow ze serbskimi dźěłami, pokračuje w nich a dopjelnja je, tak zo bórzy so před nami zběha łužiski Serb w cyłym swojim historiskim, narodnym a kulturnym wuwiću. Adolf Černý piše kaž za Serbow, tak za Čechow. Z hołeho powěsćerja bywa bórzy kedźbliwy wobkedźbowaŕ, kiž dotalne Smolerjowe, Hórnikowe, Mukowe a wšěch druhich serbskich prócowarjow dźěła ze samsnymi dźěłami a wědomosćemi dopjelnja, piše Čecham pěkne „Serbske wobrazki", „Wšelake listy wo Łužicy" a naposlědk systematisku knihu „Łužica a łužiscy Serbja" (1912) přełožuje ze Zejlerja a z Ćišinskeho, Serbam wudawa jich pěsnje, piše nam stawizny našeho basnistwa, wobdźěłuje bajesłowstwo wopisuje serbske twarjenja, přełožuje Serbam Hálkowe „Wječorne pěsnje" a pokazki z čěskeje literatury zcyła wobohaćuje nic jenož čěsku literaturu, ale tež serbsku. Adolf Černý je wjelekróć cyłu Łužicu w Sakskej a w Pruskej podłu a přěki překhodźił, je sobudźěłał při wšěch serbskich předewzaćach, wobdźěli so na připrawach k drježdźanskej wustajeńcy a w Prazy zarjadowa sam serbske wotdźělenje w čěskosłowjanskim narodopisnym museju, khodźeše do serbskeho seminara a jako lektor serbskeje rěče na čěskej universiće w Prazy wukubłowaše młódšu generaciju a njezaby nihdy ničeho, z čimž by serbskej wěcy pomhać mohł. „Serbski konsul" su jeho pomjenowali jeho stajneje dźěławosće za Serbstwo a woporniweje hotowosće dla, hdyžkuli a hdźežkuli sej to serbske zajimy žadachu. Z jeho dźěłow čeŕpaše wjele čěskich ludźi powučenje wo Łužicy, wot njeho jako wot wótcowskeho radnika dachu so wjesć do Łužicy, z nim wopytowachu serbske hory, lěsy, runiny

a Błóta, z nim słyšachu serbske spěwy a wobdźělachu so na serbskich swjedźenjach, zhromadźiznach a cyłym žiwjenju při wšelakorych składnosćach a we wšelakich počasach. Je wěste, zo je so z jeho zasłužbu zajim wo Łužicu w Čechach nimo měry posylnił. Přednoški wo Łužicy běchu na programje hromadźe z druhimi přednoškami „Osvětoveho Svaza“, wjesne towařstwa za zdźěłanosć je zarjadowachu a „Českoserbske towařstwo Adolf Černý“ załožene l. 1907 w Prazy chcyše tutón zajim dale posylnić a serbskočěske poćahi wosebje zkrućić. Tohodla wuda tute towařstwo krótkeho „Přewodnika“ po Łužicy a załoži z klubom čěskich turistow w Budyšinje nóclěhařnju, pósła do Łužicy klankowe dźiwadło, wuda Wjeńkowy přełožk Karafiátowych „Brunčkow“ atd. Rozumi so samo wot so, zo dobri, słowjanscy zmysleni Češa njemóžachu na Łužicu zabyć, hdyž so swětowa wójna nad Europu roznjemdri a cyłe Słowjanstwo wohrožeše . . .!

A hdyž bě potłóčowanje w Čechach jenož tróšku popušćiło, wołachu hłosy za škitom słowjanskeje Łužicy. Skoro wšitcy čěscy narodni prócowarjo na nju myslachu, wo njej jednachu a hotowachu so ji na pomoc. Z tyšnosću wołaše so do Łužicy, hač njebu dospołnje w žałostnej wójnje zadušena a z radosću přijimaše so kóžde mjeńše znamjo narodneho žiwjenja. A poča so jasnić, hdyž germanska hruba móc a nasylnosć podlěhaštej a hdyž sprawnosć a prawo dobywaštej. Wilsonowe zasady wo sebjepostajenju ludow, wo swobodnym rozwiću wšěch narodow, nic jenož wulkich, ale tež małych a najmjenšich, wubudźichu mócny a radostny wothłós pola wšěch potłóčowanych narodow. Změrom hladachu hižom Češa do přihoda, zjednoćowachu so Serbokhórwatojo a Słowincy, hotowachu so Polacy. Tež Serbja zastupichu z razom do noweje doby swojeho žiwjenja, hdyž po padu Bołhařskeje Rakuska so rozsypowaše a słabjaca Němska dnja 12. winowca 1918 Wilsonowe měrowe wuměnjenja přija. A mjez nimi tež štwórty dypk wo sebjepostajenju narodow . . .

Jos. Páta, Łužica; z čěšć. přeł. J. Wićaz.

200.

Łužicy.

Štóž sej kraje serbsku pokrutu,
Wostań Serb, měj serbsku wutrobu!
H. Zejleŕ.

Sy mortwa, Łužica, ty sotra bědna?
Zo słyšeć njeje twojoh' hłosa stysk? —

Z króny čěskej' spadła parla jedna. —
Je zničił již će Saks za směch a trysk?
Snadź Prušak hordy na tym pyšnym hrodu?
Połobskich Sławow poslědni sy skhow,
Sy torhana přez wětry dźiwich dnjow,
Do procha teptana za njeswobodu.

Ně, njejsy mortwa, sotra ty, sy žiwa,
Hdyž hłós tež słyšeć njej' přez třělbow hru,
A smjerć přez njepřećela tebi kiwa,
A běda z tlamu łóji za tobu.
O třepotaj, hdyž knjez so swěta stanje
Twój tyran, kotryž ma će w pazorach,
A za poslěd.i dych ći budźe strach,
Wón wutupi ći rěč, zo wšitko spanje.

Twój tyran zhiny . . . doruchu kanóny,
Swět wodychny, dźe swobody zas dych.
Serb z knjezom doma, zaso pólskej' króny
So swěći błyšć a puta střasy Čech.
Tež tebje, Łužica, zas widźu stawać,
Do swěta wołaš: Njecham w kwakli zhnić!
A swojich wrahow dźěćom mloko pić
Wjac serbskich žonow njecham sylna dawać!

Tak, derje tak! Što čakać, dóńž so zbudźi
Rój rycerjow tych spjacych w Lubinu,
Hdyž žiwym synam hori lubosć w hrudźi,
Čas k rjekam změni słabu młodźinu.
A prawo žadaj! Pokaž swětej lica
A nadrow rany, slěny, błóto, krew,
Štož ćeŕpjeła, wšo sudej prawdy zjew,
Stań wulka w horju, sylna wjećeŕnica!

Ty po swobodźe wołaš, wěc je swjata,
A kak by křik twój přesłyšeć móhł swět
A dale wostajić će w mocy kata,
Kiž z krwě je twojej' zbohatnył a běd?
Tež tebi dyrbi wěk naš spłodźić zorju,
Ći rany zhojić, zničić železa,
Ně, njesmě rěč ći zhynić słowjanska
W tym hroznym nahrabnym wšoněmskim morju.

Zo wěki přahał wrah će k swojom' dźěłu?
Što wo to? Nadźěj směmy k tróštej kłasć,
Zo k žiwjenju tež prawo maš a syłu,
Hdyž cyłe wěki njezmjatła će pjasć.
Njech wotroči, štož służacy rad bywa.
Tuž stań! Du z tobu bratřa wićežni.
Spěw Zejlerjow' ći na puć zazynči,
Duch Hórnikow' će z požohn'wanjom krywa.

Ant. Kláštersk ý, J. Nowak, Z duchom swobody.

201.

28. winowca.

Dnja 28. winowca 1918 roztorže čěski law puta, kiž joho lětstotki dołho spinachu, khroble zběha hłowu, swoju pazoru na starych podtłóćowarjow stajejo. Dźeń swobody so nětko w Čěskosłowakskej swjeći. Kóždy tam se zatorhnjenej wutrobu na tych spomina, kiž su tutón hobrski čin do skutka stajili. Tutym pak je njesebična zahorjenosć a lubosć za swój lud a kraj spožčiła móc, samo tež w ćežkich časach njesprócniwje dźěłać a twarić na narodnym polu a skónčnje wuwjesć najwjetši ideal kóždeho Čecha. Lěpši, sławniši přichod je zeskhadźał čěskemu ludej.

Tež my Serbja po přewróće so lěpšich česow nadźějachmy. Myslachmy, zo tež nam zerja swobody zeskhadźeja. — Přewjele běchmy so nadźeli. Překruće spinachu puta, kiž dyrbjachmy wottřasć, přesłabe naše mocy, kiž so za našu wěc zastajichu, pornjo mocam našich přećiwnikow. Cyle přeměnić dyrbi so narodne žiwjenje we Łužicy, chcyło-li so něšto docpěć.

My serbscy studenća — smy serbskeho ludu přichod. Na nas staja serbski lud swoje nadźěje, zo bychmy před lětom započate dźeło wuwjedli. My mamy wotřasć puta. Dyrbimy so tuž přihotować na ćežke dźěło, dowjesć naš lud k lěpšim časam, k swobodźe. Wopory, kiž su so hač dotal přinjesłe, njesmědźa być podarmo.

Wróćiwši so ze zajeća wočakowach wjetšu zahorjenosć za naše narodne hibanje. Nadźějach so, zo nadeńdu naš lud wědomy swojeje narodnosće, wosebje pak wočakowach to wot serbskich studentow. Tola tomu njebě tak. Stara liwkosć hišće je mjez nami a jenož ći, kiž su prjedy dźěłali a so prócowali, su tež dźensa

hišće nam z přikładom — jeno jara mała črjódka je so jim přizamknyła. Na čim to zaleži?

Bojiće so snadź swojich němskich wučerjow a předstajenych? Myslu, zo smy žiwi w dobje, w kotrejž so nichtó wjacy njetrjeba hańbować před swětom wuznać swoju maćeršćinu. Nochcymy-li w tutym nastupanju, wosebje w šulach, khroblišo wustupować, ženje ničo njedocpějemy. Dyrbimy sebi na wšěch srjedźnych šulach žadać prawo wuwučowanja w maćeŕnej rěči. Wymožićiwi dyrbja so zjednoćić a z podpjeru jednoho z našich wótčincow předpołožić tutu sprawnu žadosć. Z přećelnym wobkhadom dyrbja so potom tež ći za nas dobyć, kiž z liwkosću našemu hibanju přihladuja. Tu rěka trochu idealnje dźěłać, to njespokoja nic jenož wutrobu ale myto budźe tež wěsće sćěhować.

Abo strachujeće so snadź, zo sebi pozdźišo njemóžeće zasłužić swój khlěb mjez serbskim ludom. Tu poskići so nam najwažniše polo w našich studentskich lětach. Dyrbimy našemu ludej do swědomja zašćěpić, zo je wón serbski a zo dyrbi jako tajki słowjanscy čuć a myslić. Wot Słowjanow mamy jeno lěpši přichod wočakować. Hdyž wón to spóznaje, potom budźe sebi tež žadać swoje prawa, prawa, kiž nam zawěsći zakoń: škit mjeńšinow. A mamy-li my tak prawa, potom kóždemu z nas zrosće zastojnstwo mjez našim drohim ludom.

Ći, kiž drje su serbskeho pokhada, nimaju pak lubosće k swojej maćeŕnej rěči, za tych nimam słowčka wyšše. Njedopjelnja nic jenož štwórtu kaznju, ale su tež přeběžnicy a kóždy dobry serbski student dyrbjał jich zjawnje mjenować, zo by serbski lud tutych wotrodźeńcow spóznał a jim ženje někajke zastojnstwo njepřidowěřił. —

Serbscy bratřa! Naš lud ma prawo na existencu. My dyrbimy jón wutworić a skrućić. Na nas čaka surowe dźěło. Za wšěmi našimi mocami dyrbimy so dać do zhromadneho skutkowanja. Stać muž při mužu. Z cyłej wutrobu być za našu wěc. Nichtó njemóže dwěmaj knjezomaj słužić. — Swjate dyrbja być naše ideale.

Smy zwjazali zwjazk serbskeho studentstwa. Tola wuspěch? Zwjetša so dale kroči po starych pućach. To je wjacy dyžli hańba. Tajcy wotrodźency chcedźa jónu wjesć serbski lud. „Njeznajemy was,“ dyrbi so tajkim wotmołwić, když sebi jónu słužbu pytaju, „hladajće, zo sebi druhdźe swój khlěb zasłužiće!“

Žiwjenje dyrbi do nas! Słowjanske studentstwo móže nam być z přikładom. W Prahy móžemy wuknyć. Kóždemu mohł radźić

— štóž ma pjenjezy — jónu wulećeć do słowjanskeje złoteje Prahi, město do někajkeho wšoněmskeho kónca. Tu mohł wobdźiwać słowjansku kulturu a by cyle hinajši zaćišć dóstał, hač kajkiž so nam woćehnje na němskich šulach. Chcemy założić serbske sokolske towaŕstwo, zo móhli so skhadźować z našimi słowjanskimi bratrami.

Zda so mi, kaž bychmy w našim serbskim hibanju hižo lěpše, płódniše časy poměli, hač nětčiše su — znajmjeńša na literarnym polu. Spominam na dobu Zejlerja a Ćišinskeho, Smolerja a Hórnika. Woni njech su nam z přikładom! Hdyž cyłe Słowjanstwo k lěpšemu přichodej postupuje, chcemy my wróćo wostać? Nihdy!

Tuž do dźěła, serbscy bratřa! Njech přinjese nowe lěto nowe žiwjenje mjez nami. Chcemy być Serbja we słowje a skutku a so přihotować k ćežkemu dźěłej, zo by tak za nas a z dobom za naš drohi lud zaswitał lěpši přichod.

J. Cyž-Žurčanski, Serbski student 1919.

202.

Zora puca.

(Zerja skhadźeju.)

Połnóc přešła; što mje budźi
W tutym času ze sna mojoh'?
Truny same zašumichu
Na husličkach dźěda mojoh'.
Zašumichu ćěmnje, ćiše:
Zora swita, swětło bliže.

Połnóc přešła, zasparna 'šće
Leži mórska wokolina.
Wubudźene rańše ptačo
Leći z wukhodowoh' klina,
Spěwa słódcy, spěwa ćiše:
Zora swita, swětło bliže.

Połnóc přešła, hišće kryje
Měr přesłódki doł a horu,
Ale wětřik cuni šepce
Wot wukhoda k morja nóru,
Šepce słódcy, šepce ćiše:
Zora swita, swětło bliže.

Połnóc přešła; hišće we ćmi
Njebjo, zemja je a woda,
Zjewja pak so wot wukhoda
Wila słowjanskeho roda,
Rěči ke mni, rěči ćiše:
Zora swita, swětło bliže.

K ranju swita, swětło bliže!
W złotej pruzy dźeń so budźi,
Sławna zemja dalmatinska,
Zerja błyšća so ći w hrudźi,
Wotkryte ći dary kładźa
Twojej' zemje — słónco skhadźa.

Petar Preradović. Přeł. Józ. Nowak, Z duchom swobody.

203.

Róžowa holina.

Za ćichim, mjez žołmjacym žitom, za kotrymž so lěski khójnow čornja, je mała łučina zkhowana, přez dwacyći kročel dołha a pjatnaće šěroka. Na jeje kromach kćěja nizke keŕčki čeŕwjenych połnych róži. Su spodźiwneje družiny. Druhdźe, w šěrokej wokolinje njejsu. W druhej pódźe so njeradźa. Přesadźichu je, ale njepřimnychu so. Potom chcychu je wuplěć, wurychu je, ale samsneho lěta so zasy zelenjachu. Rozšěrjeja so a rostu hač do srjedź holiny.

Po nich ma swoje mjeno wosamoćene městno, poswjećene z horjom pobožnych prjedownikow. To je róžowa holina na hórcy njedaloko Morašic, dobru hodźinu puća wot Litomyšle k wječoru.

Lubozny je wottud rozhlad po krajinje, na hajki, mjez kotrymiž je widźeć makovska wěža, na wsy dokoła wokoło w zelenym so bělace, wosebje pak k ranju po hórkach a rozpadanki pola Čěskeje Třeboveje a na stary hród litomyšlski krasneho twara.

Tam sydlachu před štyri sta lětami, hdyž hišće přenjotny hród stoješe, knježa Kostkowje z Postupic, swěrni škitarjo Čěskich Bratrow.

Pola toho hrodu tam na měsće stoješe bratrowska rada, a w měsće wjetšina wobydleŕstwa — sami bratřa.

Hdyž Ferdinand I. spjećowanjo stawow přewiny wza knjezej Kostkej z Pnstupic litomyšlske kubło a hród a bratřa z města a wokoliny dyrbjacku do wuhnaństwa. Tehdom bu tež zajaty starši jednoty, Jan Augusta. Jako bur zwoblekany khowaše so we wokolinje Litomyšle. Ale sam so přeradźi. Zaby na swoju bursku drastu a wućeže pječa za lacom čeŕwjene, židźane rubiško, zo by sebi spoćene čoło wotrěł. To wuhladachu wojacy kralowskoho hejtmana Šejnohi, toho časa zarjadnika litomyšlskoho hrodu, zajachu Augustu, wotwjedźechu jeho do Litomyšle, z wotkel bu ze swojim pisarjom, bratrom Bílkom, na hród Křivoklát dowjezeny.

Tam pak sedźeštaj w ćežkim jastwje přez štyrnaće lět.

Po lětach pod kralom Maximilianom, Ferdinandowym synom, nastachu swobodniše časy. Bratřa so z wuhnanstwa wróćachu a zasydlachu so zasy w Litomyšli a we wokolinje. Swobody wšak dołho njewužiwachu. Přihna so wulki wichor, kiž so roznjemdri lěta 1618. Wulke horjo padny na čěsku zemju w nabožniskich wojowanjach, a najbóle po bělohorskej bitwje.

Štóž njebě katolik abo štóž so swojeje njekatolskeje wěry njewotrjekny, dyrbješe z kraja. A tak tež Bratřa z Litomyšle a z wo-

koliny. Prjedy hač woteńdźechu, zrěčachu so, zo so wšicty hišće jónu zeńdu, zhromadnu pobožnosć wukonjeja, dokelž ju zjawnje a swobodnje wjacy wukonjeć njesmědźachu, a zo so zhromadnje tež z rodnej zemju rozžohnuja. Na tutu zhromadźiznu wuzwolichu sej holinu za Morašicami mjez lěsami.

Wěstosće dla zeńdźechu so w nocy, tu mjez mjelčacymi čornymi lěsami, pod hwězdnym firmamentom wěčnych njebjes; tu naposlěd na wótčinskej pódźe woprawjenje pod woběmaj štałnosćomaj přijachu, naposlěd so k Bohu modlachu, pobožnje zaspěwachu.

A potom rozžohnowachu so, zhromadnje, z domiznu. Mnohi nahraba sebi na wopomnjećo horstku hliny z ródneje pódy, mnohi wokoši zemju, kotruž běchu ze sylzami krjepili. A z tych sylzow potom wukćěchu róže, zo bychu swědčiłe wo swěrnosći a lubosći k wěrje a wótčinje.

W tutej nocy pječa, hdyž bě pobožnosć skónčena, złoty kěluch zahrjebachu, z kotrohož běchu přijimali, a tutón kěluch leži hłuboko w zemi na holinje.

Lud po času na Bratrow zaby; městno pak, hdźež běchu so rozžohnowali, wobkhowa w česćomnosći. Holina bě něhdy wjetša a ćmowiše a hłubše lěsy so koło wokoło čornjachu. Nětko su z lěsow jenož hajki a prózdne role; tež holinu zworachu, hač zby jenož łučka. Tež tu chcychu zdźěłać, do pola přeměnić, kaž so hižo dokoła wokoło wšudźom role rozpřestrěwachu. Mjez tymi bě holina jako zhubjena a na zadźěwku. Toho dla měješe so minyć.

Ale jako by předwidźiwosć sama wo to městno so starała. Sta so něšto podobneho kaž na Žižkowym polu pola Přibisławja. Worachu holinu, ale płuh so skazy abo kóń padny.

Skónčnje nasychu tu lena. Rosćeše, rozkćě, wutorhachu jón, namočichu a wusušichu jón a hižo jón drějachu; tu spali so len z płomenjom. Wot tohu zapali so pazdźeŕnja a cyły statok toho hospodarja, kiž bě holinu z lenom zasył, a w tym wohnju zahiny tež młoduška dźowka samsneho hospodarja. Wot toho časa njezwěri sebi nichtó wjacy holinu zworać. —

Hdyž tu lěta 1813 Rusowje ćehnjechu postupujo přećiwo Napoleonej I., naprašowachu so někotři po róžowej holinje; hdyž bu jim prajene, zeskakachu z koni a po kolenach dolězechu hač na samu holinu, a tu so nutrnje modlachu.

Tež stare wešćenjo poćahuje so na holinu, na kotrejž pječa bitwa budźe bita, a tak hrozna, zo krew z „kolebkami“ poćeče. Ale potom zeńdźe so tu sydom kralow a ći wujednaju wěčny měr.

Tu, mjez róžemi, na městnje, hdźež so Čěscy Bratřa, přećiwnicy wójny a přeliwanja krewje, z wótcnym krajom so rozžohnowachu.

Róže na holinje kćěja, žita na polach koło wokoło so žołmja, žmuja, „wowcki“ so po nich znošuja. Ćicho tu, mile, ale njejaby spominaš na starych prjedownikow, kajke horjo jich wutroby přimaše, hdyž nasta hórka khwila dźělenja, hdyž ze sylzami krepjachu ródnu pódu, a žiwišo rozumiš proste hrona čěskoho exulanta:

„Bóh će žohnuj, Čěska zemja!
Z tobu so zrudnje rozžohnuju.“ —

A nimo minje so zhromadźizna wbohich wuhnancow, kak ducy do wuhnanstwa so zastawaju, ze sylzojtym wóčkom wróćo hladaju, na žohnowany, luby kraj, hdźež běchu jich domy
a wótčina přećelna. — —

Alois Jirásek, „Staré pověsti české“, přeł. M. Krječmar.

204.

Pětr Bjezruč.

Słyšach we Łužicy twojich horow hnujacy płač,
Twojich skalnych hobrow dušinu zrudźbu,
Słyšach bolosće, hidy a nuzy hudźbu,
Kotruž ći we kraju spłodźił twój surowy drač.
Słyšach twój płač:
Wo tysacach zněmčenych,
Wo tysacach spólščenych,
Sto tysacach zněmčenych.
Též my běchmy tysacow tysacy,
Též my dźesać tysacow tysacy. —
Dźesać pak tysacam zawdachu z jědom,
Sto pak nam tysacow morichu z přeradu,
Tysac nam tysacow rubichu z mjedom. —
Njezby nas tysac tysacow.
Sto tysacow ličimy hišće wokoło Budyšina,
A wósomdźesat tysacow zby wokoł' Khoćebuza.

* * *

Pětrje Bjezručo, zrodźeny ze skalnej' wutroby,
Spłodźeny z mužskeje mocy a žónskeje bole,
Též nam so do kraja njepřećel z namocu předoby,
Krew su piłe též naše hory a hole.
Naju narodow dónt je kowany z kowom
Samsnym, dołho smój stałoj před zahubnym rowom.

We wulkim jězoru płuwa čeŕwjena krew,
Jasna kaž mak.
Njewinowata to čista a błyšćata krew. —
Cuzych to dźak!
Krew ta je točena z křudami pukow,
Z mocy mozlojtych burowskich rukow,
Z česće knježniskich ćěłow,
Z khrobłosće wótčinskich dźěłow.
Rozlata z njeprawdu krew, ach, sy-li 'šće žiwa,
Njejsy-li na honach serbowskich dospołnje zhniła,
Zahuб a znič nětko tu ješćeŕsku drapu,
Kotraž je móc našu narodnu žadostnje piła!

J. Nowak, Z duchom swobody.

205.

Sokoł w Serbach.

Serbscy bratřa! Europski přewrót je wjele noweho do žiwjenja jednotliwych narodow přinjesł. Wosebje słowjanske narody su so wuswobodźili z cuzeje kwakle. Dźensa bědźimy so jenož my hišće njesprócniwje wo zawěsćenje swojeje narodneje existency. Njedwělujemy, zo tež nam pžińdźe dźeń swobody a samostatnosće; dodawk k měrowemu wujednanju z Němskej wo škiće cuzych mjenšinow je z prěnim zakładom našeho dalšeho dźěła. Twaŕmy sej tohodla swoju domowinu, kaž su sej ju twarili a připrawjeli druhe słowjanske narody wosebje Češa. A štó je sej wosebite zasłužby wo čěsku swobodu a samostatnosć dobył? Sokołojo su to byli! Što je Sokoł? Sokoł je towaŕstwo, kotrež je założił w Prazy w Čechach dr. M. Tyrš, hdyž bě tam zrudno a ćežko kaž we Łužicy pod němskim knježeŕstwom. Tyrš běše wučenc, filosof a wjednik Čechow. Běše póznał, čeho je trjeba, zo by podtłóčeny čěski narod zasy swoju bywšu swobodu wudobył. Tyrš wědźeše, zo jenož strowy, syłny, wobrotny a zmužity čłowjek móže swój narodny a žiwjeński nadawk dospołnje dopjelnić. Tohodla hromadźeše w ćěłozwučnych towaŕstwach čěskich mužow a čěske žony, zo bychu tam swoje ćěło zwučowali, zo bychu byli wšitcy sylni a strowi. Přetož strowota je z najdrohotnišim pokładom kóždeho čłowjeka, staranje wo strowotu a sylnosć naroda je zawěsće wótčinstwo. Tohodle rěka zakładne hesło sokolske: Tužmy so! (Skrućmy so!) Cyły naš narod ma so skrućować, zo by był strowy a sylny. Ale dr.

Tyrš chcyše hišće wjacy; chcyše, zo bychu Česa byli narod swobodny a demokratiski, zo bychu so wšitcy lubowali jako bratřa a sej pomhali. Tohodla njeje w „Sokole“ rozdźěla mjez knjezom a dźěłaćerjom, njeje rozdźěla mjez bohatymi a khudymi; tohodla praja sebi wšitcy Sokołojo mjez sobu „ty“ a rěkaja sej „bratřa“. W Sokole njeje politiskich a nabožinskich rozkorow. Wšitcy su sebi runi. Jich hesło je: Swoboda, runosć, bratrowstwo. W Sokole dyrbimy swój wosobinski zajim stajić pod zajim cyłka, cyłeho naroda, njesměmy so rozmyslеć, jedna-li so wo wopor na wołtaŕ wótčiny. Po tym mějachu so čěscy a južnosłowjanscy Sokołojo za čas swětoweje wójny. Z tym přinošowachu tež k wuswobodźenju swojeju wótčinow, přetož mějachu na mysli heslo: „Ani dobytka, ani sławy“. Sokołojo prócuja so wšak tež wo swoju zdźěłanosć. Kruće njepowalnje kroča doprědka. Załožeja knihownje, zarjaduja přednoški, čitaju, wuknu, spěwaju. Dźěło hiba z cyłym swětom, znadobnja čłowjeka, napjelnja jeho žiwjenje z radosću. Tohodla dźěłaju Sokołojo we wšěch wotrjadach čłowjeskeje dźěławosće. A njespokojeja so z tym, štož wědźa, ale chcedźa so bóle a bóle wudospołnjeć. Tu je z jich hesłom: Wěčny pohib — wěčna njespokojnosć, přecy dale a wyše, hač na najwyšši kónc. To je prawidło jich žiwjenja. A při tym sćehuja jako hłownu přikaznju hajenje dobrych počinkow — moralnosće. Dobrych počinkow a moralny je tón, kiž jedna tak, kaž rěči a rěči tak, kaž mysli, štóž je mužny, wotewrěny a šlachotny. A tajcy ludźo su tež we Łužicy. Trjeba je jenož, zo bychu so tajcy ludźo zjednoćili do jednotneje organisacije, do jednotnych sokolskich towaŕstwow rozšěrjenych po cyłej Łužicy ze srjedźišćom w słowjanskim serbskim Budyšinje. Doprědka, swěrni Serbja a Serbowki, załožejće sokolske jednoty, k wužitku nam i cyleho našeho naroda!

Sokolski lětak 1920.

206.

Traće Serbowstwa.

Trać dyrbi Serbstwo, zawostać,
A serbska korhoj zmahować,
Kaž dołho z drjewom zelene
Te hory stoja łužiske;
  Dóńž kamjeń tam na kamjenju
  So zběha k njebju módremu
  A Sprewje žórło slěborne
  Do Serbow žołmy ponjese!

Trać dyrbi Serbstwo, zawostać,
A jeho kćěw mi přiběrać,
Dóńž bože słónčko wobswěći
A měsačk tón kraj łužiski;
  Tak dołho hač tam dešćik dźe,
  Zo boža stopa tučna je,
  A brjóžk so žadyn zeleni
  A žadna kwětka zyboli.

Trać dyrbi Serbstwo, zawostać
A wótcny duch jo pozběhać
Kaž dołho ruta zelena
Za čestne rosće holiča;
Trać dyrbi wašnje wótcowske
A kóžde prawo khwalobne,
Dóńž žadyn zwón we kraju rži
A witaju so wote mši.

Trać dyrbi Serbstwo, zawostać,
Dóńž budźe ćěšić žadna mać
Sej łužičanske dźěćatko
A kolebać jo spěwajo;
Kaž dołho mocy myslenja
Duch łužičanski žadyn ma
A žadyn jazyk hiba so:
Trać dyrbi naše Serbowstwo!

H. Zejleŕ, Zhrom. spisy I.

207.

Z prawnych stawiznow Hornjeje a Delnjeje Łužicy.

Jako kraj wot serbskich splahow wobydleny, měještej Łužicy w spočatku serbske prawo. Tola so nam njejsu žadne jeho direktne dopomnjenki zakhowałe, jenož z najstaršich lisćinow a z někotrych němskich krónikow znajemy někotre jeho zasady. Tu a tam je tež hišće móžno z wosebitosće pozdźišeho łužiskeho wuwića stare serbske prawo wuslědźować a snadź nadeńdźemy tež w ludowych přisłowach jeho zwuki.

Z wobsadźenjom kraja přez Němcow zawjedźe so wšudźom sakske prawo, kotrež pak bu často nowym poměram přiměrjene. W 11. lětstotku płaći sakske prawo za cyłe wobydleŕstwo bjez rozdźěla. Jenož serbski bur zakhowa sebi někotre wustajenja swojeho stareho wšědneho prawa a wobmjezuje z tym wustajenja sakskeho prawa, kotrež wšak hewak tež za njeho płaći. W běhu 12. lětstotka dźěli so tuto jednotne prawo po stawach. Dotalne powšitkowne prawo přeměni so jako zeḿske prawo do prawa zemjanstwa a do wupjelnjaceho so prawa statnych prawow. Pódla njeho nastawa wšak cyły rjad wosebitych prawow za jednotliwe stawy (cyrkwinske, měšćanske, burske) a jednotliwe poměry (wićežne, hórniske). Při tym pak maju wšitke tute prawa zaso swój korjeń w sakskim prawje.

Wobě Łužicy buštej tehdy w běhu časa stawaj wulkeje krajnosće sakskeho prawa a płaćachu tam žórła, tež druhdźe w sakskim prawje wužiwane, pódla někotrych wosebitych domjaceho pokhoda. Jako druhdźe, so tež we Łužicy w 16. lětstotku počina rozdźěl činić mjez powšitkownym sakskim prawom *(ius Saxonum commune)*, zlěhowacym so na sakske hladadło („Sachsenspiegel“) a statutarnym prawom, zepjeracym so na pozdźiše domjace žórła. Dokelž pak bu w XVI. lětstotku wosebje z wutworjenjom pražskeho appelaciskeho

(powołanskeho) sudnistwa zwisk Łužicow ze zbytnej sakskej krajnosći w prawnym wuwiću přetorhnjeny, we Łužicomaj za čas čěskeho knježeřstwa pozdźiše sakske zakonje, wosebje *Constitutiones Saxonicae,* njepłaćachu.

W tutym wobčasu tež we Łužicy na město sakskeho prawa romske prawo stupać počinaše. Připrawa k tomu běchu dźěła Mikławša Wurma a druhich prawnikow, tež we Łužicomaj často wužiwanych, kotrež hižo mnoho romskich wustajenjow wobsahowachu, a studije Łužičanow na Lipšćanskej universiće, hdźež so w XVI. lětstotku hižo porjadnje romske prawo přednošowaše. W XVI. lětstotku so romske prawo w zeḿskim a měšćanskim prawje a langobardske prawo w wićežnym (leńskim) prawje přijima.

We woběmaj Łužicomaj přewjedźe so abo recepcija přijimanje w zeḿskim prawje w XVI. lětstotku. Delnjołužiski sudniski porjad z lěta 1526 zawjedźe sud, w kotrymž pódla stawowskich přisydow dwaj doktoraj prawow sydaštaj, a nowy porjad z lěta 1538 připóznawa subsidiarnosć abo pomoc romskeho prawa w někotrych mjenje ważnych wěcach, patent delnjołužiskeho bohota z lěta 1539 připóznawa pak romskemu prawu hižo powšitkownu płaćiwosć jako subsidiarnemu žórłu. Wuznam romskeho prawa bu powjetšeny, hdyž bu w lěće 1548 apelacija powołanje abo k pražskej komorje wot najwyššeho sudnistwa kaž hornjołužiskeho tak tež delnjołužiskeho připušćena. Na zjednoćenju romskeho a sakskeho prawa wotpočowachu wšě zeḿske zarjadowanja a sudniske porjady za wobě Łužicy, wudate w XVI. a XVII. lětstotku, z wjetša z přidatym přispomnjenjom zo ma, nimaju-li privilegije a zeḿske zarjadowanja kruteho a wěsteho wustajenja, sakske prawo a w padźe njedostatka tuteho prawa romske prawo rozrisować (hornjołužiski sudniski porjad z l. 1612). Hdyž Ferdinand I. za łužiske města powołanje do Prahi w lěće 1548 zawjedźe, tež postaji, zo ma so rozsudźować „po popisanym prawu a po jednanju a rozsudźe w Hornjej Łužicy płaćacym“. Tež Budyšski porjad pripóznawa pomoc romskeho prawa ze słowami: „po powšitkownym swětnym a sakskim prawu“.

Z dobom stupi na město sakskeho manskeho leńskeho, wićežneho prawa prawo langobardske *(libri feudorum)*, kaž nas wo tym pozdźiše dźěła wo manskim (wićežnym) prawje we Łužicy powučuja: Gersdorf w De feudis Lusatiae superioris 1709, Riech w Differentiae juris feudalis communis atque lusatici 1714, Müller w Institutiones juris feudalis Lusatiae superioris 1818.

Tola kaž druhdźe w krajnosću sakskeho prawa, tak so tež we Łužicomaj romske a langobardske prawo na město sakskeho prawa njezawjedźe, khiba jenož k jeho wudospołnjenju tam, hdźež domjace prawo žadnoho wustajenja njeměješe.

Pódla prawizniskich žórłow tworja ważnu dopjelnjenku za spóznaće prawa wosebje staršeje doby stawizniske žórła. Za Łužicu su to wosebje króniki, kotrež su wudate w *„Scriptores rerum Lusaticarum“* w staršim rjedźe Hoffmannoweho wudawka z l. 1719 a w nowej seriji z lět 1839—70.

Dr. Jan Kapras. Z knihi „Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Łužicy za čas čěskeho knjžeřstwa.“

208.

Hymna.

Wótče, Ći khwalbu jandźeljo spěwaju,
Ty dawaš ludam přebywać na zemi;
Ty wěš, kak dołho wšitke wostać maju
A khwalić ze wšemi Će naréčemi.
Za twój lud serbski słyš to požadanje:
Zdźerž jón a daj ’mu Swoje žohnowanje!

Zo bychu wšitcy Tebi khwalbu dali,
Na swjatkach kóždy lud bu poswjećeny.
Zo bychu Tebje dźaknje lubowali,
Njej’ wot Twej’ hnady žadyn wuzamknjeny.
Za Twój lud serbski słyš to požadanje:
Zdźerž jón a daj ’mu Swoje žohnowanje!

Swjeći su pósli pytali na swěći
Syły, kiž hnadu njeznali ’šće ženje;
Zwabili k Tebi našich wótcow dźěći,
Je wučo, stworić w Jezusowym mjenje.
Za Twój lud serbski słyš to požadanje:
Zdźerž jón a daj ’mu Swoje žohnowanje!

A nětko temple Twoje w Serbach steja,
Z wysoka, k Tebi wołajo, so zwoni;
W serbšćinje starej k Tebi hymny dźeja,
Na swjatym měśtnje pokutnik so kłoni.
Za Twój lud serbski słyš to požadanje:
Zdźerž jón a daj ’mu Swoje žohnowanje!

Wótče, Ty miły, hlej na Swojim trónje
Na swojich dźěći přichod dele z hnadu;
Daj swjatu khrobłosć, dobyćeřske brónje,
We zbožu, w horju Swoju móc a radu.
Za Twój lud serbski słyš to požadanje:
Zdźerž jón a daj 'mu Swoje žohnowanje!

Daj, zo my Tebi swěrni wostanjemy:
Ty — naš Bóh, Serbja — — Twój lud do wěčnosće!
Po Twojim słowje z ćicha k Tebi dźemy,
Dóńž Ty nas wozmješ z horja do radosće.
Za Twój lud serbski słyš to požadanje:
Zdźerž jón a daj 'mu Twoje žohnowanje!

Jan Wałtař, Łužica 1891.

209.

Serbja, twaŕće sej swój dom!

Hlejće, sta lět dołho su nas cuzy zacpěwali, potłóčeli. Słužić jim a dawać smědźachmy, prawa, mjenujcy narodneho, pak žadneho njeměјachmy. Ani w šuli njesmědźachu naše dźěći so serbski nawučić. Haj, myta so płaćachu samo tajkim wučerjam, kotřiž serbske dźěći prawje poněmčowachu!

Skónčnje ma być nětk dosć toho suroweho tyranstwa. Dosć sy krawił a ćeŕpjeł, ludo serbski w kwakli kulturneho njewólnistwa. Swoboda ći kiwa po dołhim, dołhim času. Raduj so a stań. Němska je Wilsonowe wuměnjenja swjatočnje přijała. W tutych wuměnjenjach pak je prajene, zo maju wšitke narody, tež te najmjeńše, swobodne być, zo ma so kóždy lud sam wobknježeć, kaž so jemu spodoba, sam sebi swój dom twarić a zarjadować k swojemu wjeselu a wužitku. Tež naš luby serbski lud chce być swobodny, a nichtó druhi wo jeho přichodźe rozsudźeć nima hač wón sam, tež žadyn drježdźanski ministr nic. Ći hišće ženje Serbow lěpše spěchowali njejsu. Nětko, hdyž je pozdźe, hdyž widźa, zo rězadła, z kotrymiž „hłupych“ Serbow ženje kruće dosć z wupřimać njemóžachu, jim z ruki padaju, počinaju lubje z wóčkom mikać a ptački na lěp łója. Ale tak hłupy žadyn Serb njeje, zo by tajkim hłuchim a ničo płaćacym lubjenjam wěrił.

Wšu česć našim wučerjam. Ale zastupjerjo serbskeho naroda woni njejsu. Narod ani k mnohim z nich žadneje dowěry nima,

dokelž widźi, zo z nim niečuja a serbske dźěći ani serbski čitać njenawuča. Su wot serbskeho luda žiwi, ale husto dosć, wosebje štož pruskich wučerjow nastupa, nic za serbski lud. To su zjawnje pokazali na spodźiwnym wuradźowanju w Budyšinje. Njesmě wšak so zabyć, zo mějachu tam swojich předstajenych před sobu, a to so derje njewuradźuje. Ćim wjetše připóznaćo słuša tomu jenomu, kiž njedźiwajo na to swoje serbske stojnišćo a přeswědčenjo njezaprě. Wón wě a widźi, zo cyle nowy swětowy porjad nastava, zo tež za serbski lud *nowy čas* skhadźa, *swoboda a samoknježstwo*. A to dyrbjał ťola skoro kóždy, štóž ma woči, dźensa widźeć. A tež ći najzasakliši njepřećeljo Serbow njemóža tomu wjacy zadźěwać.

Serbski lud chce być swobodny a njecha wjacy wotročkować.

Hižo je čěski minister dr. Beneš w njenje Serbow a Čěskeje 9. febr. konferency přednjesł, zo maju so žadanja łužiskich Serbow konferency předpołožić. Wubjerk přepoda wěc komisiji k wuradženju a zarjadowanju. Dr. Beneš wupraji tež zjawnje před konferencynym wubjerkom, zo Češa łužiskich Serbow za sebje nježadaju: Haj, na konferencu do Pariza, hdźež ludy ze wšoho swěta mjez sobu wuradźuja a nowy rjad postajeja, je serbski lud swojeju zastupjerjow pósłał, nic na budyšski hród. Wot drježdźanskich ministrow wón ničo dobreho wočakować njemóže.

Što pak jemu na budyšskim hrodźe poskićuja? Po šuli měło, praja, serbske dźěćo sedźeć, chcetaj-li staršej, zo maćeŕnu rěč čitać a pisać so nawuči! A nic na tym dosć. We Němskej nětkole njewěra na trónje sedźi. Wšě wyšnosće po cyłych Němcach, předewšim pak Sakska, raznje přećiwo cyrkwi a wěrje wustupuje. Cyrkeẃ ma so wot stata a šule dźělić; haj w šuli njesmě so wjacy katechismus a křesćanska wučba, wučić žadna boža martra tam wjacy njesmě wisać.

Serbja, chceće wy to? Chceće wy, zo so cyrkej wuputa a ze zjawnoho žiwjenja wustorka, chceće wy, zo naše dźěći kaž pohanjo wotrostu? — A chceće wy němski bankerot — kiž, kaž móžeš z němskich nowinow dopóznać, bórzy přińdźe — sobunjesć a swoje z prócu a w poće nahromadźene zamoženjo hač na poslědni gróš přisadźic? — Chceće wójnske dawki płaćić lěta dołho, kajkež swět hišće płaćił njeje? Chceće waše rjane kubła a žiwnosće skóncować dać wot ratařstwo ničacych zakonjow noweje němskeje wyšnosće chceće dale hanibnu kwaklu zacpěteho luda njesć, za cuzych so drěć a kreẃ přeliwać a swoje dźěći poněmcować dać a kazyć —?

Ně, nihdy nic. Serbski lud je křesćanski a ratařski lud. Njekhmanym zakonjam přećiwo cyrkwi a cyrkwinej wučbje w šuli a přećiwo ratařstwu so wón nihdy njepodćisnje. Wón je sam swój knjez a budźe sam sebi swoje zakonje dawać po Božej woli, njewotwisny wot čeŕwjenych ministrow w Drježdźanach abo Barlinje abo Weimarje. Zepjerajo so na swjate bóžske prawo a na swjatočnje připóznate Wilsonowe wuměnjenja žada serbski lud:

Zjednoćenjo wšěch hornjo- a delnjołužiskich Serbow do jednoho samostatnoho kraja.

W tymle kraju dyrbja wšitcy zastojnicy serbscy rěčeć.

Serbske ludowe šule, na załožku katolskeho a luterskeho wěrywuznaća, ze serbskimi knihami. Němčina ma so wot wěsteho šulskeho lěta we wosebitych hodźinach wučić; přetož tež němscy dyrbja dźěći nawuknyć.

Serbski wučerski seminar, gymnasij, realku a ratařsku šulu.

Serbsku hospodařsku abo srědźnu šulu za holcy.

Serbsku rěč na pósće, železnicy, sudnistwje, z cyła pola wšitkich wyšnosćow.

Serbski sejm, bjez kotrehož přizwolenja žadne zakonje we Serbach ničo njepłaća.

Serbsku ludowu woboru, trěbnu k zakhowanju znutřkownego porjada a k wukubłanju trěbnych nižšich zastojnikow.

Hospodařsku a wikowařsku samostatnosć.

Swobodu a wšu podpjeru za wobej křesćanskej wěrywuznaći.

To su naše sprawne žadanja. Na jich podłožku natwarimy sebi krasny serbski dom, dom serbskeje swobody a kultury. Zbožowni budźemy a w ćichim měrje žiwi w nowym serbskim staće. *Ale hibać so dyrbimy a čas wužiwać. Kóždy a kóžda dyrbi sobu twaric na našim přichodźe. Swěrnje a kruće stojmy k našim wjednikam, wosebje tež k našim časopisam. Wotrodźencam a falšnym ludakam pokažmy durje! Liwkich budźmy ze spara. Budźmy přezjedni!* A ći, kotřiž wot Serbow potu so žiwja, njech njezapomnja, zo so hodźina khwatajcy bliži, hdyž budźe serbski lud wot nich zamołwjenjo žadać. Tež tu płaći słowo: štóž njeje z nami, je přećiwo nam! A njepřećelow, Judašow, njebudźemy mjez nami ćerpjeć!

Tuž stań, luby ludo serbski, a twaŕ sej swój dom, zo će hrožaca zahuba njepožrě.

Bóh je z nami, wjedźe nas!

Serbski lětak čo 15. 1919.

210.

Přećiwo Wšoněmcam.

Smy njewólnicy byli, bići, khudźi
Přez tysac lět, a ze wšěch stron sće drěli
Nam krew a kraj, kiž w pazorach sće měli
Nas, zacpětych a sćeŕpnych serbskich ludźi!

Nětk, hdyž waš hrěch was ze wšěch stromow smudźi,
Nas wot was narodny duch razny dźěli
Nam swěri k serbskosći so w duši želi
A mozhach, a nas z mortwych staću błudźi!

Pod korhow, bratřa, módru, čeŕwjenu a běłu
So stupmy! Njedajmy so zastrašić, so zabić
A z wšoněmskosću pohłušić a słabić!

My móc smy, z kruteju hdyž wolu
Sej wobaramy serbski dom a rolu
A rucy wše sej zawdawamy k dźěłu!

Jan Skala, Serbske Słowo 1920.

211.

W Delnjej Łužicy.

Z radosću móžachmy narodne hibanje w sakskej Hornjej Łužicy wobkedźbować. W mócnych žołmach nowe mysle přez lud dźěchu, kaž woheń so płomjenješe sapacy zahor. „Samostatnosć též najmjeńšim“ bě serbske hesło. Nic njedyrbi w přichodźe wjetši narod mjeńši narodnje morić. Též Serbja su so skónčnje nabyli ničenja a tupjenja přez sylneho knježerja w dobach měra, nabyli pak su so též mječa, přez kotryž buchu we słužbach wójny ranjeni a morjeni. A jako dźak jim kiwa potłóčenje a wukorjenjenje Serbstwa.

Hižo běchu so sakscy Hornołužičejno jenohłosnje za samostatny łužickoserbski stat wuprajili, hdyž naši pućerubarjo též do pruskeje Łužicy swój puć nastajichu. Hišće z wjetšej a horcyšej zahorjenosću buchu tu witani. Přetož tudy běchu puta krućiše byłe; tohodla bě též jich radosć do lěpšeho přichoda ćim jasniša, ćim čisćiša.

Što pak budźe z Delnjej Łužicu? Někotremužkuli Serbej pukotaše wutroba při mysli na Serbow zabyty kraj, tam hdźež

w lohkim pěsku naše khójny stoja a hdźež mjez dalokimi, šěrokimi łukami Sprjewja swoje dźowki rěčki rozescéela. Njebě tam Serbstwo přez čas suroweje wójny zahinyło? Kajcy běchu so wróćili młodostni serbscy pacholjo, kiž su přez štyri lěta mjez wšoněmskim dychom žiwi byli a jón srěbali w strachach a nuzach, w třelbnych hrjebjach a granatowych dźěrach? Njeje wójna tych poněmčiła, kotřiž su swoje cyłe wupłody na polu a w hródźi dawali němskemu knježeřstwu swěru a rady? Njeje też tych poněmčiła, kotřiž su přez štyri lěta dołho klečo Boha prosyli wo pomoc a zakit za swojich synow a bratow a nawoženi a nanow, kotřiž su wojowali za dobyće němskeho knježeřstwa? A tola, bohudźak, němski duch jich njeje přewinył, hačrunjež je kaž jědojta waka swoje pazory za jich wutrobami wudźerał. Bohu budź skorženo — někotružkuli serbsku dušu je ranił, haj samo morił. Kaž serbske w pěsku zakorjenjene khójny na mjezach Serbowstwa njemóžachu wobstać přećiwo wichoriskam wšoněmskeho ducha. Kaž khójna so zepjerajo kruće stoji, tak też Serbja jenož we zwjazku swoju narodnosć wukhowaju. Štóž so do morja poda na lohkim čołmiku, toho zmohi póžeru. Haj, to je prawda: Swěrni Serbja su tam skoržili, zo su jim synow we wójnje poněmčili. A słyšach tam maćerje žałosćić, zo su jim dźěći wot jich wutrobow storhli přez němsku šulu a wučbu.

Też tudy wukhadźa cyła płodźaca móc z ludu, z prosteho burskorólniskeho ludu, runje kaž w Hornjej Łužicy. A hišće bóle. Hišće njebě znata myslička samostatneho łužiskoserbskeho stata mjez Delnjoserbami. Mjez tym zo so inteligenca, fararjo a wučerjo jara pasivnje zadźeržachu, haj samo napřećo tomu stupichu, bě wjacy dorozumjenja mjez jednorym ludom. Pola inteligency, kotraž zdźěla napřećo dźěła, je wulka wina, żo maju z wulkeho zdźěla z Němcami wužši wosobinski zwisk. Zo njebychu nětko tutym někak kamjeń pohorška byli, dźěłaju tući mužojo napřećo zbožu cyłeho luda. Z egoistiskich, mólčičkich přičinow hraju ze zbožom cyłeho ludu a njemysla zamołwjenja za swój mazany čin. Sebičnosć je jich motiv, jich swjaty ideal, kotryž so wšelacy njejsu hańbowali też wuprajić, jenož zo pod druhim mjenom. Kajka je to inteligenca, hdyž wučeř, kotryž ze serbskeju staršeju ze serbskeje wsy pokhadźa a kiž sam serbscy rěči, přeje, zo je Serb, dokelž su Němcy autochtonjojo po jeho zdaću we Łužicy a kotraž Němcam přisłuša; tu hlejće němsku winu. Stóž woči ma, tu widźi a wuši k słyšenju, tu słyši. Přetož z wulkim hłosom woła tajka zaslepjenosć k njebjesam. Tudy njeje

wjacy dobra wola. Hdźe je hišće štwórta kaznja, kiž ze skamjeńtnym hłosom žada: Ty dyrbiš rěč a nałožk swojich prawótcow česćić! Tudy so kóždemu sprawnemu woči wočinja. Je hišće tamanja hódniši skutk hač ludej narodnu rěč brać a zdobom tež wěru? Přetož tutej stej pola serbskeho ludu hač do nětka kruće zjednoćenej byłoj a z jednym je so tež druhi zhubił. To bě jedyn zjew inteligency. Bohudźak, pak su tež tam hišće ludźo, kiž su sej tola najebawši wšeho zjednoćeństwa ze wšoněmskimi ideami tola strowy rozsud wobkhowali, hačrunjež je tajkich mało. Hižo před wójnu su chcyli serbskich ratarjow do kruteho zwjazka zjednoćić. Přeća a žadanja Narodneho wubjerka w Budyšinje su jich mysl jenož přetrjechiłe. Tym bě myslička samostatneho stata jara přijomna.

Cyle hinajše su wobstojnosće mjez ludom. Wójna drje je tež tu hłuboke rany serbskemu narodnemu wědomju zrubała, hdyž je tysacy serbskich młodźencow a mužow do srjedźiznow wulkoněmskich idejow stajiła. Kajka krutosć kharaktera k tomu słušeše tu rěč rěčeć, kotruž doma fararjo a wučerjo hanjachu, kotruž w polu towaŕšojo směšachu a kotrejž so předstajeni smějachu. Wohnjopruhu je serbska rěč přetrała.

Ale tola je w někotrych kónčinach jara zlě. Wsy, kotrež su před 20 lětami hišće cyle serbske byłe, su so skoro cyle poněmčiłe. Druhdźe drje so hišće serbscy rěči, ale ječuje a njemysli. Lědma je pytnyć, zo je Serb druheho pokhoda hač Němc. Runje tudy leži wulka zahuba pruskeho systema, zo je pomałku ludu podawał jěd, po kotrehož wužiwanju je lud padnył do hłubokeho spara ze wšoněmskimi sonami. Wukónc wójny je tudy sprawny sud boži. Bóh njeje ludy stworił, zo by jedyn druheho wutupjał. Khostane buchu zdobom wšě hrěchi hordosće, zacpěwanja a hrubeje namocy.

Tola tež w Delnjej Łužicy je lud serbski zwostał a słowjanski a zdźěla lěpje hdyžli w Hornjej Łužicy. Tola jemu kiwa hórki dóńt, zo stoji bjez wjednikow, bjez muži, kotřiž bychu jón dowjedli k zbožu. Dźensa je winowatosć kóždeho Hornjołužičana, zo so tež wo swojich bratrach w delnjołužiskich holach a honach bydlacych postara. Mjez nami njesmě wjacy mjezow być kaž dotal. Bratřa, waša rěč je tež naša, a naša waša. My chcemy tež wašu wuknyć, wukńće tež našu! Ale tež politiske mjezy nas njedyrbja wjacy dźělić. Nas njedyrbja wjacy cuzy mócnarjo přećiwo sebi šćuwać a nam brónje podawać, zo bychmy so mjez sobu kóncowali w surowych

bitwach, kaž v 1866, hdyž husto bratr přećiwo bratrej stoješe, hdyž synojo jednoho ludu, haj najmjeńšeho słowjanskeho ludu, krwawjachu we słužbach za němskeju mócnari. Jako jedyn lud, jako swobodny lud chcemy jako Serbja w zbožu a nuzy hromadźe trać we swobodnym staće!

J. Nowak, Čěskoserbski Wěstnik 1920.

212.

Wótčinska česć.

Nas mało ťak a telko strachow wšudźe,
Hdyž z wonka so a z nutřka do nas ryje,
Hdźe mječow brać a štó nam khribjet kryje,
Hdyž spi, hdyž mrje jich telko w zymnym ludźe?!

Serb w kamjenjach mohł stać a khodźić w rudźe,
Ze sylzami so dawno hižo myje —
Hdźež wotrodźencej leži so a tyje.
A kajki kónc w tym bědnym boju budźe?

Hdyž wójnske njewjedro najhórje hrima,
Najwjetša česć, tam w prědku stać na straži
Ze čŕjódku, w kotrejž jedyn za sto waži.

My čŕjódka smy, zbytk z bojow drobny. — W boju
Jow stać a trać za krew a brózdu swoju,
To, Serbja, česć, kiž za hwězdami přima!

J. Ćišinski, Wysk a stysk.

213.

List z wójny.

Dobry připad, wot kotrehož dźě z najwjetšeho dźěla wšě móžnosće za wojaka wotwisuja, dawa mi khwilku, Wam tute rjadki napisać. Sym wot swojeho korhojnistwa, kiž je we Nišu zaměstnjeny, na někotre dny sem do Čuprije z štyrjomi jatymi Rusami komandowany, hdźež mamy lěkarstwa dostać. Dokelž sym tu khwilu w nałožowanju časa samostatny, zmóžnich sebi hodźinku k pisanju. Chcu pak hnydom spomnić, zo sym najprjedy dwě hodźinje drjewo za naše kachle rubał, hewak bych ze zmjerskom ani pismika njemohł napisać. Nětko moji jeći dale drjewo dźěłaju a jedyn tepi, wari

kofej, dokelž sym wopyt dóstał, kiž je kofej a cokor a běły khlěb a něšto całtow sobu přinjesł. Nó, a tajki wopyt dyrbju tola wěsće derje hospodować!

Dokelž je njemóžno, wšě zaćišće wobrazować — štož sebi po swojim dźeniku pozdźišo zmóžnu — chcu Wam, luby knježe, mały wurězk ze wšědneho žiwjenja pósłać, žiwjenja, kiž mje wšědnje wobdawa a na kotrymž mam swój podźěl kaž na powětře a swětle słónca. Bydlu tu w Čupriji, w serbskej khěžcy ze swojimi jatymi w jednej jstwě. Jstwa ma tři wokna a zašklencowane durje; w durjach a w jednym woknje je šklenća rozbuchła we běhu wojowanja, tak zo je za wočerstwjenje powětra wo jstwje derje postarane. Kachle su železne a su-li derje dosć nasyćene — za čož so moji Rusojo z wutrajnosću staraju — duja ćopłotu kaž vulkan. Łožo je wokleṕ słomy za dweju, přikryw — nó štož na ćěle nosymy. Zabawa so wotměwa ze spanja, jědźe a rozmołwy we wšelakich rěčach. Mój wopyt je wobsedźeř fabriki z Altony; z nim rěču wězo němski. Jedyn z jatych je Polak, jedyn ze Samadiskeje, jedyn z Podolskeje, jedyn z Kawkaza a poslědni z Wolynskeje. Rozkazowaćelstwo w měsće je wuheřska. Připokazowař kwartěrow je Słowak, rěču z nim čěski, štož je widomnje za mnje a za njeho zrozumliwa rěč. Pjekař, wot kotrehož sebi tu a tam całtu kupu — jelizo znutřkowne wobstejnosće mojeje móšnički to dowoleja — je Serb a druheje rěče njeswědomy. Tak wospjetuju: z našej lubej, dosć husto zanjechanej serbskej rěču je mi móžno, wobkhadźować z Polakom, Rusom, Juhoserbom, Słowakom, Bołharjom. To mi dawa wosebitu znutřskownu spokojnosć, ma pak tež swoje zwonkowne dobre. W našej stoćinje sym jenički, kiž jednu słowjansku rěč rěči; a tohodla sym wot druheje służby wuswobodźeny; dokelž mje na wšěch kóncach trjebaju.

Před něšto měsacami je so tu w měsće krótka, ale po powěsći tu zawostatych, krwawna a horca bitwa wotměła. Zwonkowny napohlad města wo tym mało swědči jenož tu a tam z granatu rozdrěna khěžka a mnoho rozbuchnjenych woknow. Zrěčniwiši swědcy su wobydlerjo sami, kiž so do swojich domčkow zamkaju a z rědka z nami njepřećelemi do wobkhoda stupaju, khiba zo jich sami pytamy. Tak dyrbjach dźensa k rězanju drjewa sebi piłu wupožčić, khodźach tam dom wot domu, wšo ćicho. Skónčnje dowjedźe mje mały, hibićiwy pachołk do jednoho domu. Bě to jeho dźěd, kiž w nim bydleše. Prošach jeho, mi piłu na někotre hodźiny přewostajić. Wón stany, da mi piłu kaž zo by so to samo wot so rozumiło. Ale, hdyž

so podźakowawši woteńdźech stupi so ke mni a měnješe: to je za cyłu wójnu přeni raz, zo je jeho štó z njepřećelow wo něčo prosył, ale wšě su jenož brali. A hórko přistaji: njepřećel je mi wostajił jenož domjacu nadobu, kiž za njeho žadneje hódnosće wjacy nima, hdyž je 72 lět stary. Z jeho dźěći buchu synojo pak we wójnje morjeni a dźowki su rozćěkałe. Wnuk je jenički, kiž je při nim wostał. A wo žadnym njewě, hdźe je a što. Wbohi muž! A kak wjele druhimi po kraju horje a dele je to tak. Widźu cyły lud so wukrawić a za čo? A pomoc nihdźe, sama běda!

Dyrbju nětko skónčić; počina so ćmić a swěčki a druheho rozswětlenja nimam.

Budźće z Bohom a lubje strowjeny!

J. Skala. Łužica, 1916.

214.

Kónc sćeŕpnosće!

Budź sćeŕpny, w pokorje daj wšitko lubić
Sej! Serbej rěči so a radźi maznje. —
To zmylk a hańba; wołam do was raznje,
Z tym zbytk naš hišće tež so dyrbi zhubić!

Štož serbske je, to wostań serbske! Rubić
Sej njedaj dale, hewak skónčnje wjaznje
Lud cyły! Dźerž so rěče njebojaznje,
A njedaj dom a płuh sej z rukow wubić!

Lud dołho dosć je sćeŕpny stał a hladał,
A dołho dosć je měć so dał za błaznja —
A tak je statok po statku nam spadał. —

Njech sćeŕpnosće je kónc! Njech lud so stupi!
Nic ničo njedaj lubić sej! Budź kaznja
Nět! — Rězać dawaju so jenož hłupi.

J. Ćišinski, Wysk a stysk.

215.

List serbskeho studenta ze zaječa.

Lubi serbscy bratřa!

Někotre dny hišće a Wy budźeće k přenjemu razej zasy w nahladnej ličbje zhromadźeni při hłownej skhadźowancy. Wjele so wot Was wočakuje a cyły serbski lud, haj samo we wukraju, hlada ze zajimom na wobzamknjenja a płody tuteje skhadźowanki.

Kak sym so hač dotal wjeselił, zo budu móc přitomny być tutemu ważnemu wuradźowanju, zo bych skónčnje sam mohł widźeć, kajki wuspěch je hač dotal wulke narodne hibanje we Łužicy wupłodźiło. Tola přecy hišće ležimy sputani za grotom, byrnjež tež měr dawno podpisany był a dźeń wote dnja čakamy podarmo na skónčne wumóženje a horcožadany na wrót. Smy předani, zabyći! Nichtón wjacy na nas njespomina!

Njemóžu-li tak mjez Wami być, chcu Wam znajmjeńša něšto słowčkow připósłać, zo byšće widźeli, zo tež my w cuzbje sobu dźěl bjerjemy na našej serbskej wěcy! Přez listowanje z mojimi přećelemi sym sebi trochu přehlad wo narodnym hibanju serbskeho luda wot 11. novembra hač do dźensnišeho dnja dobył. Dokelž so njeje wšo tak stało, jako smy so nadźijeli, je naša swjata winowatosć, mjez sobu kruće zwjazani, muž při mužu dźěłać a twarić za lěpši přichod našeho lubowaneho luda. Kóždeho, hišće tróšku serbscy čujaceho, dyrbimy wróćo dobyć a tak tworić krutu njepřewinjomnu zhromadnosć, w kotrejž kóždy jednotliwy wě, wo čo so jedna a za čo so tu dźěła.

K tomu pak, lubi serbscy bratřa, je najwažniše: přezjednosć! Njepřezjednosć je bohužel naš stary brach — njewjedźe k ničemu. Tuž prječ ze wšej hordosću, kiž mohła druheho zranić, ale z přezjednosću chcemy wšitcy so podać do dźěła za naš luby narod. W přezjednosći jeničcy leži móc! W zhromadnym dźěle kiwa nam wuspěch a lěpši přichod! Našeho luda wosud njesmě wjacy być tak zrudny, kaž dotal, rańše zerja, zerja swobody dyrbja za naš lud zaswitać. Hladajmy na našich zbožownišich słowjanskich bratrow! Woni su docpěli jich ideale. A wěsće budźa nam k pomocy, hdźež budźe móžno. Jim móžemy skoržić našu nuzu.

Tuž bratřa hišće jónu: Do dźěła! Wšudźe je rola, kiž ma so wobdźěłować. Njemóžu dočakać wokomik, hdyž budu so móc Wam přizamknyć. Stajnje chcu być a wostać Waš swěrny sobudźěłaćeř! Bóh je z nami, wjedźe nas!

Z wutrobnym serbskim postrowom

W Montierchaume, 19. julija 1919.

Waš swěrny towařš

Jan Cyž-Žuričanski.

Serb. student. 1919.

216.

Postańće, Serbja!

Dźeń swobody swita,
Dźeń zrałeho žita.

Za kosu bratřa, za brónju hraběe,
Posyc swobody kłosy,
Zrosćene z włóžneje rosy,
Z wašeje krwě a wašeho potu!

Wostajće zwady a rozkory słaběe!
Runu so drohu za dobyćom dajće,
Swěrnosć a zmužitosć we hrudźi hajće!

Hłód sće ze sylnosću krući znjesli,
Nuzu a ćěsnosć boja,
Smjerdźiznu morjenych ćěłow,
Hubjenosć přećiwnoh' hnoja
W jamach třěleŕskich dźěrow,
Dóniž sće w smjerći do rowow klesli.
Do prědka; Serbja, za česću, sławje!
Hižo wam přikiwa
Dobyća khorhoj čeŕwjenokrwawje,
Swoboda naroda.

Torhńće tu pijelcu wot wašej' hrudźe,
Pijacu wutrobnosć we serbskim ludźe!

Złamajće kwakle, rozbiće puta,
Zadajće namóc was šwikacoh' pruta!
Ćisńće tyranow do helskoh' kuta!
Zničće znamjenja roboty,
Sćěhujće khorhoj swobody!

Hórnikej zajuskajće,
Smolerja wuwołajće
Wjednika sławy
W boju na lawy,

Rujace za krajom serbskim!

Lisćiny wotročstwa spalće,
Ćišinskoh' zmužitoh' khwalće,
Spěwarja swobody serbskeje,
Škitarja Łužicy herbskeje!

Postańće, Serbja, do boja z spěchom,
Wotpłaćće křiwdy wam činjene z hrěchom!

J. Nowak, Z duchom swobody.

217.

Serbska politika.

Hdyž bu prěni raz zjawnje wo serbskej samostatnosći rěčane, so to zwjetša tak zrozumi, zo budźemy sami stat tworić. Na to sebi zawěsće nichtó myslił njeje, kiž so z politiku zaběra, a sebi tež njeje myslić trjebał, dokelž samostatnosć je we mnohej druhej podobje móžna a njenuzuje runjewon k wosebitemu statej. Wažne je jenož, zo je lud docyła zwólniwy k samostatnosći. Zo my Serbja to smy a hač do dopjelnjenja našich žadanjow přecy budźemy, je přez to dopokazane, zo smy so politiscy zorganizowali a budźemy w přichodźe swoju organizaciju wužiwać nic jenož jako škit, ale tež jako bróń. Dokelž k tomu nuzuja nas wšě nazhonjena, kiž smy kaž w zańdźenosći tak w přitomnosći činili. Powrót po swětowej wójnje je wšudźe starym mócnaŕstwam wunuzował koncesiju, kiž su něhdyžkuliž předaloko sahace, z wjetša pak, móžemy prajić, tola rozumne. Tež my Serbja smy so nadźějeli, zo njebudźemy tón króć wuzamknjeni z rozdźělenja pokładow noweho časa. Smy so to čim bóle nadźějeli, hdyž buchu nowi dohladowarjo tutych idealnych pokładow strony, kiž su stajnje wojowali přećiwo wšoněmstwu z hesłom „Für Wahrheit, Recht und Freiheit“. Tež my chcemy „wěrnosć“, tež my chcemy „prawdu“, tež my chcemy „swobodu“ našemu serbskemu narodu. A što smy hač dotal dočakali? Dypk za dypkom chcemy rozpominać.

Wo wěrnosći k nam njeje nihdźe ničo słyšeć. Křiwe nahlady a wusudy z časow monarchiskeje doby je nowe mócnaŕstwo njeporjedźane sebi přiswojiło, a skoro so zda, zo su wone hišće křiwiše a hišće njerozumniše kaž hdy prjedy. We zašłej dobje mějachmy tu a tam pola knježeŕstwow někotreho přećela, kiž to woprawdźe bě a tola so prócowaše, pola nas tajki zaćišć zawostajić, dokelž nas trjebaše ze wšelakich, wosebje egoistiskich motivow. Běchmy wšudźe wuwołani „kraloswěrni“ Serbja, mějachu nas za konserva-

tivnych hač do kosće a jenož to jedne bě jim do nosa, zo chcychmy my konservativnosć tež na swoju serbsku rěč a narodnosć nałožować. My smy byli „kraloswěrni“, dokelž so monarchija wjetšinje z nas zdaše rukowanje za naše narodne byće, nic pak „kraloswěrni“ na kóždy pad. Smy hižo w starym staće wojowali za naše narodne prawa, dokelž so nam tehdy již ničo njepřizwoli dobrowólnje a to snadne, štož dócpěchmy, smy sebi wunuzowali. Bohužel, smy stajnje byli přejara loyalni a něštožkuliž wjacy bychmy byli, móhli docpěć, bychmy sebi swojeje waźnosće a mocy wědomni byli. Wěm so tu derje dopomnić na časy wólbow a tehdy sym tak prawje začuł a do wutroby a rozuma je so mi zakorjeniło spóznaće, kak druzy z nami jako rozsudźacej mocu liča. A sym sebi wotmyslił po swojich snadnych darach sobu so prócować, zo my Serbja wšitcy spóznajemy swoju móc. Dźensa, hdyž je zakład statneho byća přeměnjeny, chcemy a dyrbimy z tuteho sebjespóznaća wšě sćěhowanja sćahnyć a to ćim bóle, hdyž je nam narodnym mjeńšinam přez měrowu konferencu zaručene naše wosebite narodne žiwjenje. Jenož na zwjazk ludow a na našich słowjanskich bratrow směmy so z dowěru spušćeć, dokelž němske strony, kiž so tak rady mjenuja „demokratiske“, njejsu jara zwólniwe, z nami z wotewrěnosću a wěrnosću wobkhadźeć. A byrnjež nam to tež tu a tam lubili, njechamy jim tola tu wěc tak lohku činić, zo njebychu sebi woni, kaž ći stari knježerjo, myslili, my Serbja so damy z rjanymi słowami spokojić. wšo druhe pak mamy přijimać jako „fait accompli“, t. r. hotowy skutk. Kaž my so prócujemy, wěrnosć wuznawać, njech tež woni kusk wjacy wěrnosće ke swojemu skutkowanju přećiwo nam sobu přinjesu. Hižo to je njewěrnosć a bjezkritiknosć přećiwo jich samsnym zasadam, zo je „Sakskoswěrnym“ dowolene jako avantgarda přećiwo „Serbskemu Zwjazkej“ a jeho sobustawam wustupować. My smy až smy prjedy loyalni byli monarchiji, těž loyalni republicy. Dokelž pak smy sebi wědomići swojeje narodnosće, swojeho kulturneho pokłada, žadamy, zo so za nami njech z kamjenjemi a błótom njemjeta. Žadamy, zo so wěrnosć njewotstroni z jich wustupowanja přećiwo nam a skónčnje žadamy, zo so docyła přećiwo nam njewustupuje, ale so jedna jako z runoprawnym ludom a narodom.

Jako jedyn muž dyrbi cyły narod stanyć a protestować přećiwo tamnym nizkim zasadam. Njebudźmy tak sćeŕpliwi, Serbja, ale dźěłajmy kaž naš narodowc „jedyn za wšěch“ nětko „wšitcy za jednoho“. Na nas wšěch bě ta plista měrjena, kiž bu sprawnosći

a prawdźe 22. junija 1919 we Budyšinje data. Njeby nas to do šije hańba było, chcyli sebi to lubić dać, my Serbjo, kiž smy najwjetši dźěl swojich młodych a najmłódšich bratrow we njekrasnej wójnje zhubili, my Serbjo, pola kotrychž nětko mnoha wopušćena maćeřka na swój khudy rowčk čaka, mnoha wboha syrotka swojeho nana a zežiwjerja paruje, mnoha swěrna, pilna a njesprócna mandźelska za swojim mandźelskim žaruje sama abo z črjódku dźěćimi, mnoha sotra za bratrom, mnohi přećel za přećelom žedźi. Wšo su nam wzali, a my kiž smy so z božej pomocu wukhowali, njesemy nětko ćežu sobu a smy sobukhostani z tymi wšoněmskimi šćuwarjemi kiž so njehańbuja winu na druhich wotstorkować, kiž so njehańbuja znjesliwy a ponižny lud bić a hanić, jenož tohodla, dokelž je „słowjanski“ lud. To spomńće a njech so nihdy na nihdy njestanje po jich woli z nami, ale jenož po našej. Tohodla chcemy a dyrbimy sebi tež wunuzować swobodu. W přirunanju ze zańdźenosću smy hižo něštožkuli dobyli. Spokojić pak nas to na žadyn pad njemóže a njesmě, ale dyrbimy přecy zaso wustupować a raznje pominać na winowatosće knježeřstwa přećiwo nam. Njejsmy wjacy njewólnicy, kaž smy byli předołho, ale mamy kaž wšě ludy, a tež němski lud, začuće a žadosć za swobodu. Tohodla njesměmy so bojeć, při kóždej składnosći za swoje prawa wustupować, njesměmy bojaznje we swojich wsach a statokach čakać, „hač so wróća złote časy“, kiž smy we swojej swobodźe měli před tysac lětami. Te so nam njewróća bjez napinaceho dźěła a nihdźe w swětowych stawiznach njeje lud dostał swobody, ale w kóždym padźe je sebi ju wunuzować dyrbjał. A dokelž so z tymi brónjemi, z kotrymiž su nas bili a morskali, dźensa njemóžemy a njechamy wobarać, dyrbimy na wšě druhe móžne wašnje zdźěłaneho luda wojować wodnjo, w nocy, dźeń wote dnja, njepřestawajcy a z jeničkej myslu na wuswobodźenje z njepřirodnych a potłóčowacych putow, kiž nas wuwjazuja z djabołskej njesmilnosću. Kóžda zhromadźizna, kóžda skhadźowanka, kóždy naš wustup do zjawnosće doma kaž druhdźe ma być manifestacija našeje wole, našeje žadosće za swobodu. Smy po ličbje mało a tohodla je kóždy jenički winowaty kruće stać a so sobu starać, zo ani jedyn Serb njepadnje do cuzych pazorow a zo naše hrodźišća serbskich muži wostanu kaž w starodawnych časach žiwa murja skalneje twjerdźizny w Termopylach. Dyrbimy sebi wědomi być, zo hakle skedźbnosć za swoje wojowanje doma a we cyłym swěće dobudźemy, hdyž žadyn z nas so njepoda, ale raznje wuznawa: Ja Słowjan sym a Słowjan budu, a hdyž kóždy ze skutkom pokaza

zo Słowjan wostanje. Na to dyrbi so přecy zaso pokazowoć a pominać, přetož časy su wo prawdźe khutne a wosebje našim bratram, kiž su z nami sobu byli we wójnje, bych rady rěčał k wutrobje a bych jich prosył, zo chcyli moje słowo słyšeć. Štyri lěta wojacy su nas wutupili; někotre wutroby su stwjerdnyłe, někotre zwjadnyłe. Te dyrbimy zaso worać, wótřić, tamnym z dobrym pozběhowacym słowom a skutkom krjepić a kóždemu zaso pokazać prawy puć. Dajće sebi rěčeć towaršojo, též ja, kiž we wobćežnosćach tute słowa pišu, sym so we wójnje w cuzych kwaklach dřěł, sym nana a mać a mandźelsku a dźowku někotry njekrasny raz z ćežkej wutrobu dyrbjał wopušćeć a bědźić so za tych, kiž su a běchu połni hidy přećiwo wšemu, štož bě njeněmske. Nětko, hdyž je po wójnje, je swjata winowatosć wšěch, též twoja a moja, so prócować, zo nihdy wjacy njedožiwimy tajkeje krawneje wójny, połneje hidy a surowosće, samo přećiwo žonam a dźěćom a šedźiwcam. Ta surowosć, kiž je tehdy zakhadźała přećiwo „njepřećelam“, je samsna surowosć, kiž so na nas měri, dokelž tež my Serbjo smy jim „njepřećeljo“, dokelž smy Słowjenjo. Sy, towaršo, zabył, kak je će wutroba bolała, hdyž sy w Ruskej abo Pólskej abo Serbiji jako wojak wunuzowany dyrbjał pomhać při njeprawdźe a žadławej surowosći přećiwo zawostatym wobydlerstwu? Jenož złóstniska wutroba, kaž jeje w Serbach nihdy njeměјachmy, mohła na to zabyć abo so trjeba ze spokojnosću na to dopominać. A tohodla prošu će, towaršo, dopomń so na tych, kiž su zawinowali tute do njebjes wołace hrěchi, dopomń so, zo je wurunawaceje sprawnosće na zemi a zo Němc nima na cyłym swěće ani jednoho přećela swojeho suroweho wašnja dla. Dźensa, hdyž maš zaso swobodneje wole, dopomń so na ćežke časy wójny a potom so rozsudź a spóznaj, zo twoja narodnosć, twoje Serbstwo ći lubi nowy přichod, swobodny a njewotwisny a zo twoje wuznaće k Serbstwu je wuznaće k sprawnosći a čłowjeskosći. Tohodla praju hišće jónu: prječ ze wšěm němcowanjom w dźěle a zabawje, prječ ze wšěm, žedźenjom za němskej modernosću, docyła za wšěm, štož so z mocu do nas Serbow z Němcow ćišći. Njetrjebamy, haj njesměmy tohodla być njepřećeljo Němcow jako čłowjekow, ale dyrbimy wšo wotpokazować, z čimž woni za nas měrja politiscy, hospodarscy a tež duchownje.

Na nas njebudźe zaležeć,! hdyž njebudźe spokojnosće mjez Serbom a Němcom. Njech woni nam dadźa naše prawa, našu njewotwisnosć, našu samostatnosć, politisku a kulturnu, a my jim ani kroćele napřećo jednać njebudźemy. To pak njech hnydom

wědźa: Prjedy my so njespokojimy, dóniž so nam njestanje prawda a nihdy njewotrjeknjemy so swojeje serbskosće, swojeho narodneho a nabožneho zmyslenja, swojeho žadanja za runoprawnosću z druhimi ludami, byrnjež my tež słabši byli, kaž woni.

Nihdźe njeje pokazki, zo so hdźe što polěpšuje w tutym nastupanju. Kóždu kročel, kiž my doprědka stupimy, je jim k hněwu a złobam. Tež sprawnosće a wěrnosće njewočakujemy; štož štó nima, njemóže podawać. Zo pak hamtske organy we Łužicy kaž rjećazniki na nas šćowkaju, zda so nam trochu dźiwno. Wosebje kamjenski a budyšski hamtski dźenik wuznamuje so we tutym nastupanju. Dokelž pak nichtó ze swojeje kože njemóže, zda so nam jenož směšne, zo woni tak jara dołho we wowčich kožach mjeze nami khodźachu, měnjo: ći hłupi Serbja to njepytnu, zo njejsmy wowca, ale law. My dawno wěmy a znajemy swojich kwasarjow; pod jich wowčej kožu njejsmy woprawdźe nihdy lawa spóznać móhli ale — wjelka, a to je rozdźěl!

Jan Skala, Serbske Słowo, 1920.

218.

Naše Serbstwo z procha stawa.

Naše Serbstwo z procha stawa,
stawa žiwa narodnosć,
sylny duch nam mocy dawa,
zbudźi swjatu horliwosć:
Wótcny kraj, krasny raj,
sława! kóždy zajuskaj!

Serbja krući, młodźi dźeja
z nadźiju do přichoda,
wyše hłosy hrimoceja,
wšitke žiły zaržuja:
Wótcny kraj, krasny raj,
sława! kóždy zajuskaj!

Nowe słónco zeskhadźane
rjeńše pruhi wupřestrje;
swobodnosć, to słónco rjane,
krasni njebjo łužiske:
Wótcny kraj, krasny raj,
sława! kóždy zajuskaj!

Bratrowstwo sej zawdawamy
w wótčinskich tych wutrobach,
jednotu sej přisahamy
k dobrom' skutkej w Łužicach:
Wótcny kraj, krasny raj,
sława! kóždy zajuskaj!

M. Domaška, 1846.

II.

NĚKOLIK UKÁZEK Z PÍSEMNICTVÍ DOLNO-LUŽICKÉHO.

NĚŠTO POKAZKOW Z DELNJOSERBSKEHO PISMOWSTWA.

219.

Narodne pěsnički.

SPÓJŠŁEJ STEJ DWA MŁODŹEŃCA.

Spójšłej stej dwa młoźeńca,
dwa: běłej, cerwjonej.
Gólku, gólku pśejźoštej,
zagrodu nadejźoštej.

Sednuštej se, glědaštej,
až stej tam husnułej.
„Chto buźo naju k źěłu wółaś,
gaž buźo źeń bywaś?“

„Nad nama seda syłowik,
syłowik, drobny ptašk;
ten buźo naju k źěłu wółaś,
gaž buźo źeń bywaś.“

WBOGI PLĚJAŔ.

Za Kaḿeńcom, za górami
tam ẃelike sněgi su,
słyńco na ńe ńepśijźo,
mjasec jim nic ńeškóźi.

Gaby pśišli šopłe wětšy
a te sněgi roztajali. —
Sněgi wše su wóttali
a ẃelike wódy su.

Chtož ma lubku za wódu,
ńamóžo k ńej pśez wódu:
gólc ma lubku za wódu,
ńamóžo k ńej pśez wódu.

Gólc pśez wódu plějašo,
źowćo jomu swěśašo.
Swěcka chopi gasowaś,
gólc se chopi zalěwaś.

LUBY AKO PŠOSAR.

Płakała Hanica,
płakała Hanica
  sedym lět.
Pśez swójog’ lubeg’,
  ḿeńa dla.

Wósme se hudała,
wósme se hudała,
  na nowy dwór,
Swójog’ pak lubeg’
  ńezabyła.

Prědny raz gromaźe,
prědny raz gromaźe
 wjacoŕaštej,
we swójom nowem
 stwaŕeńu.

Pśiźo tam k nima,
pśiźo tam k nima
 pšosarik.
Ńekśěšo spiwaś,
 bjatowaś.

To źěn mě ńeběšo,
to źěn mě ńeběšo
 pšosarik,
to źěn mě běšo
 jeje luby.

Smoleŕ, Pěsnički

220.

Z nejstaršych casow.

Cesto huryju se hu nas w serbskem kšaju na małkich górkach wšake nopaški a gjarnyški, a we młogem namakajo se hyšći gjarstka popjeła a w tych ẃelikich młogi raz teke někotare carne a hopalone kósći. Gaž na take město stupijomy, źož taki wšaki glińany rěd se namakajo, ga móžomy kuždy raz wěste byś, až tamkor jo w starodawnych casach „kjarchob" był, na kótaremž su naše stare serbske wóścy, ako hyšći wboge tatany běchu, swóje humarliki spalowali a zgromaźony popjeł ze śěłow do takich gjarnyškow sypali a pótom do zeḿe stajali a zakopowali. Na tych małych carnych a šerych nopaškach ńejo nic napisane, aby něchten mogł hucytaś, kak abo co tam jo se stało; pšeto pak hulicuju nam take ćropowe huzbytki kradu a zjawńe wo śamnych, žałostnych casach, gaž naše serbske wóścy su hyšći tatany byli a su swóje humarliki spalowali a kósći a popjeł do zagŕebnišćow zachowali w takich gjarnyškach. Wóni hulicuju pśi tom našomu nětejšnemu narodu, až pśi takich zakopowańach ńejo była žedneje naźěje, žednogo spokojeńa, žednogo hochłoźeńa, žednogo humožnika daniž pomocnika. Tatańska śamnosć a pśibogojska pomrokotnosć jo tencas pokšywała serbski lud a serbski kraj.

Pśed towzynt lětami naše stare serbske wóścy nic ńewěźechu wo žywem Bogu na ńebju a jogo lubem synu, ale pśemodlachu se pśibogam ako wšykne druge ludy hokoło nich, ku kótarymž wjaseła powěsć wo Jězom Kristusu hyšći pśišła ńeběšo.

A take pśibogojstwo cyńachu wóni na górach a pśi wšakich ẃelikich kameńach, kenž hyšći něto how a tam laže, a kenž

w kśesćijanskich casach mě „cartowy kameń“ dostachu. Též w gólach a nasypanych groźišćach wóni swójich bogow cesćowachu. Toś te pśibogi běchu z dŕewa, z kameńa abo též z kupra, a młoge mějachu wěcej ako jadno cłowecne hoblico. Pśibogi běchu dwóje, jadne dobre — běłę — a druge złe — carne. K běłym bogam se módlachu, aby jim wšykno dobre hobraźili, k carnym pak, aby nic złego na nich ńepósłali.

Serby teke swójim pśibogam wšake hopry pśinošowachu, ako płody z póla, chlěb a tykańce, a rězachu teke wótergi k jich cesći zwěŕata, ale žedńe luźi. W casu tšašnych wójnow z Nimcami jo snaź pla podzajtšnego móŕa někotare razy se stało, až su wótrubane głowy swójich winikow swójim bogam k nogam kładli.

Ze starych serbskich pśibogow su nam znate: k prědnemu Swětowit, to jo swěty dobywaŕ. To běšo nejhuššy Bog pódpołnocnych Serbow a též drugich Słowjanow. Jogo znaḿe stojašo na kupe Rujańe; to běšo z dŕewa hurězane, huglědowašo ako cłowek, mějašo pak štyri głowy, te glědachu do štyrich stronow cełego swěta; w jadnej ruce źaržašo weliku tšubału a w drugej ruce wótšy mjac. Swětowit mějašo též swójogo kóńa, kenž běšo běłeje barwy, a kótaregož jogo ḿeršniki tŕebachu, gaž zwěsćowaś kśěchu. Z dalokich zemjow, též z Pólskeje a Českeje pórachu se pobožne duše a pósolstwa na kupu Rujanu), aby tam Swětowita cesćili.

Drugi pśibog starych Serbow běšo Radogosć Kśěchu-li na wójnu, ga jogo wó radu pšašachu a jogo wósebńe cesćachu. W měsće Rědoŕe we Welikogrodskej stojašo jogo znaḿe w templu. To znaḿe huglědowašo take ako cłowek a mějašo na głowe welikego ptaška z hupśestrětyma kśidłoma. Lěc su dolnołužyske Serby Radogosća cesćili, to ńejo niźi zapisane.

Zasej drugi pśibog běšo Triglaw. Ten mějašo swójo mě wót swójich tśich głowow, z kótarymiž běšo jogo znaḿe hupyšńone. Znate jo, až mějachu za ńogo pomorske Słowjany kšasny tempel w nětejšem měsće Šćećińe, kenž bu w lěśe 1125 rozłamany, ako tam kśesćijaństwo dobywašo. Též w měsće Braniboŕe, kenž ma něto mě Brandenburg, stojašo něga znaḿe Triglawa a snaź též we wšakich drugich městach serbskego kraja.

Též bogowki mějachu stare Serby. Jadna taka běšo bogowka Žywa. Wóni wěŕachu, až wóna žywjeńe dawa a lubosć do hutšobow spłoźijo.

Stare kroniki powědaju teke hyšći wo wšakich drugich pśibogach, kótarymž su stare Słowjany służyli; ale na wěste ńezgoni-

jomy, kake běchu jich znaměńa, teke nic, źo su něga stojali a źo su jich cesćowali. Ale to jo wěste, až su na husokich górach pla Budyšyna wšake pśibogi stojali a su Serby je tam cesćili. Tak ma nejhušša góra tam, na kótarejž jo něto husoki torm z kaměńow natwaŕony hyšći něto mě Carnybog — Čornobóh, dokulaž bu tam něga tomule pśibogu hoprowano, kótaryž za jich wěru ńegluku, chórosć, smerś a wšykno złe na luźe sćelo. Též se nam hyšći něto pokazuju wělike kaměńe, kenž něga hołtaŕ běchu. Na drugej górje hoprowachu Běłobogu, to jo běłemu Bogoju, kenž jim gluku, strowosć a wšake žognowańe hobraźowašo.

H. Jordan, Drobence ze serbskeje historije.

221.

Pśi pśězy.

Gaž ja wjacor sama pilńe pśedu
A tak lubosny tam mjaseck glědnu
Tu pśez hokno na mńo słuchajcy,
Spiwam seбe ja ’ned chwatajcy:
„Luštńe hobertaj se kólasko,
Až mě niś z tog’ lanu malsńej źo!“

Gaž ten wětš tam wence głušńe šarcy,
Mójo kólasko z nim teke barcy,
Ńepśestanu ja jo hobertaś,
Lěpej wóno mórcy, lěc co graś?
Luštńe hobertaj se kólasko,
Až mě niś z tog’ lanu malsńej źo!

’Coš mě skócyś, malsna nitka, z palca?
Ńecyń! howak buźoš wóte tkalca
Šćokana; ’coš pak mě cełа wóstaś,
Dejš že póšk za póškom wót mńo dostaś.
Luštńe hobertaj se kólasko,
Až mě niś z tog’ lanu malsńej źo!

Ńocoš kólasko mě lasne byś,
Źož mě złobiš se a ńocoš hyś,
Ga ja marskam śi, ja twóje tšuny
Napinam, až klince ako zwóny.
Luštńe hobertaj se kólasko,
Až mě niś z tog’ lanu malsńej źo!

Źinsa, niś, jan chwataj, až sy wša,
Witśe, witśe ga jo sobota,
Witśe ja śi njeбdu wěcej spiwkaś,
Pótom móžoš we tom rožku cywkaś.
Luštńe hoбertaj se kólasko,
Až mě niś z tog' lanu malsńej źo!

M. Kósyk, zběrka dolnoserbskich pěsnjow.

222.

Grod „Sedym dubow“ pla Mišna.

Mjaze Drěždźanami a Mišnom na lěwem brjoze Łobja rozpadańki grodu „Sedym dubow“ laže; na tom měsće nět mała cerkwja „Pšosarikowa cerkwja“ poměnjona stoj.

Hokoło lěta 1000 tam stojašo mócny grod, na kótremž sejźašo kněz Wrośisław. Ten južor běšo pśijaśel nimskego kejžora, kótaryž pśiźo raz na hoglědy ku Wrośisławoju. Ten kejžoroju pokaza swój grod a pótom jogo wjeźašo do gumna, źož jomu pśedstawi swójich šesć synow. „Ja měnim, až ty maš sedym synow,“ źašo kejžor. — „Nic,“ jo rjakł Wrośisław; „mam jich jano šesć!“ — No! wótegroni kejžor: „jo-li tak, pótom tuder sajźim šesć dubow na hopomnjeśe, až ja was hopytał.“ Pótom kejžor hury šesć duбow a je sajźi. Na to kejžor grod hopušći, a Wrośisław ze swójimi synami za nim na wójnu pśeśiwo Łužycanam śěgńešo.

W přenej bitwje pak bu jadyn jogo synow zabity wót někakego carnego ryśarja łužyskego. Gaž pak bu we drugej bitwe drugi syn z ruki togo samego ryśarja zabity, Wrośisław wěźešo, kto ten ryśaŕ jo, kotaryž jomu synow zabija. To běšo jogo staršy syn, kótaregož wón běšo zapřěł pśed kejžorom. Tak w kuždej bitwe jadyn syn Wrośisława zginu až do najmłodšego, kótryž běšo doma wóstał. Wrośisław z tužyce a njespokojonej wědobnosći humrě. Tak bu najmłodšy syn kněz na wóścojskem groźe.

Pó někakem casu ku wrotam grodu póselstwo pśiźo wót Miška, hukazujce wjele dobrego wót Miška a grońece, až ten pšosy, aby Miško mogł do grodu stupiś na nócowanje ze swójej žonu a swójimi źiśimi a ze swójimi luźimi, a až nazajtša 'co dalej śěgnuś. Młody kněz jich pušćiś kažo. Po pśiwitańu a hugosćeńu jogo do gumna wjeźašo. Tam Miško bratša hopšaša, wecga jo grod poměnjony „šesć dubow.“ Młodšy bratš wótegroni: Togodla, až jo kejžor, ako jo nana hopytał, sajźił šesć dubow. Miško rjaknu: „Nas jo było sedym a ja som najstaršy! Źoga jo mój dub?!“ — „Teбe

njeběšo doma,“ źašo młodšy; „togodla sajźi kejžor jano šesć.“ — Miško se rozgori a hurywši młody dub sajźi jen do drugich. Gaž pak młódšy na to słowko piknu, jogo Miško zabi a kśiknu: „Wót něnta se grod sedym dubow buźo mjenowaś, a ja som kněz na ńom!“

Kejžor to zgóniwšy, z wójskom pśiśěgnu a grod hoblagnu, a gaž jen doby, wón wšykno spali. Pśi tom bu teke Miško zabity, ale jogo žona ze synoma Tugoměrom a Stojgněwom huběgnu pśez pódzemski chód a pśiźo do Łužyce. Pó dlejšym casu Tugoměr a Stojgněw na rozpadańki wóścojskego grodu pśiźoštej a pśi tych sedym dubach w gumnu pśi swójich bogach pśisegaštej, až ’cotej se na kejžoru pomsćiś. Pótom dwa mócnej kija hurězaštej z Miškowego duba.

W tom casu markgrofa Gero tśiźasća serbskich knězow z Łužyce hukaza na góscinu. Teke Tugoměr a Stojgněw plějaštej na cołńe po Łobju do Mišna a dokulž běštej muža z kněszkego rodu, jima nicht pśistup njemóžašo hobaraś. Ale Gero juž pěřej jima běšo pšawo nosenja bronjow wótsuźił, togodla wónej pśiźoštej jano ze swójima dubowcoma. Stojgněw na cołńe wósta, Tugoměr pak se na grod póda. Tam na groźe běchu južor Nimcy a Serby zgromaźone; Serby na jadnej strońe blida sejźachu a Nimcy na drugej. Wóni śi jadyn drugemu ńedowěrjachu. Njedługo teke pśiźo do zwady a potóm do bitwy. Ned Tugoměr skócy na blido ku Geronoju a ze swójim kijom jomu prasnu na głowu, ale deri jomu jano na rańe. Gero pak kaza jogo skóńcowaś a hopšaša jogo: „Źoga jo twój bratš?“ — Tu goměr jomu wótegroni: „Ńocoš źen teke wěźeš, źo jo mója žona a móje źiśi?“ a pótom skóńcy. Mjaze tom buchu wšykne Serby zabite, jano jadyn z grodu huběgnu k Łobju a Stojgněwu kśiknu: „Huběgńmy na drugu stronu, wšykne su zabite!“ — Toś Stojgněw wjasłowašo což móžašo, ale hosrjeźa rěki se złama to dubowe wjasło, to ńewěrne dřowo, a hobej smeřś namakaštej we Łobju. —

Styrźasća lět pózdźej w nalětnej nocy pśi swětle ḿaseca z gusćiny stupi na rozpadańki „Sedym dubow“ cłowjek z kijom w ruce a z měchom na rańeńu, pušći kij a położy měch na zemju. Pótom se rozglědowašo a cakašo. Pó chylce drugi cłowjek pśiźo na te rozpadańki, a ten prěńši źašo: „Ah, ty tuder už sy, luby mišter, hew su te peńeze!“ a pśi tom wón tomu drugemu póda ten śěžki měch a kazašo jomu: „Twaŕ mě tu cyrkwju, kaž som teбe kazał, bźez komźeńa!“

W drugem lěśe tam nowa cerkwicka stojašo, a chto ten běšo, ako bě te pěńeze dał? Syn Tugoměra to běšo, kenž běšo južor kśěsćijan, a pěńeze wón běšo pšosył pó cuzem kraju až do Włoskeje, a wjele lět wón běšo pšosył, až běšo tolik nazběrał, až móžašo tu cyrkwicku natwariś, kótaraž hyšćeŕ źinsa tam stoj.

Jan Greško, Łužica 1899.

223.

Pla rowa.

Do rowa nět źi!
Wótpocywaj zgasńone śěło.
Sy starosć how měło,
We Bogu ty spi!

Kak słodko spiš nět!
Wša gluka na zemi zachada,
Nic ńej' how ak zwada,
Jan žałosć ma swět.

We wjaselu sy!
Łdzy wěcej ńederbiš ty płakaś,
Ból ńam'žo śi zmakaś:
To strowe maš ty.

Boj zbuźiš b'źo śi!
Nět niḿerne zajtšo śi swita,
Ten srědnik śi wita,
Tam zbóžny z nim sy.

Jo, domoj sy šeł,
Sy hušeł z tog' śamnego casa,
Ta ńebjaska kšasa
Jo niḿer twój źeł.

Ḿertyn Grys, Č. M. S. 1873.

224.

Wódny muž a mjadwěź.

W starodawnych casach pśiźe raz mjadwěźaŕ z mjadwěźom na wjacor do Kózlikojc młyna a wósta tam pśez noc, dokulaž młynik běšo jogo stary znaty. Zwěŕe běšo do tłukaŕńe zawrěte. Na zajtšo pśilěze wódny muž do tłukaŕńe a kśasašo hogeń, aby seḃe sńědańe zwarił; togodla běšo seḃe brodatu karpu a někotare šćipeły sobu pśińasł. Mjadwěźa hubuźi swětło. Cujašo a glědašo, co to by było. Zaprědka se ńewěŕašo, ale naslědku pśilěze k hogńu, źož wódny muž w kótle z jagłoweju měšawku swójo snidańe měšašo a hobraśašo. Gdyž běchu dosć waŕone, huśěgnu nyks (wódny muž) karpu a zachopi ju kusaś. Mjadwěź to wiźecy tyknu tež pazory do kótlika a huśěgnu seḃe šćipeła. Něto akle hupytnu jogo wódny muž, pózwignu měšawku a ŕaknu: „Kac, abo śi dam plac!“ To pak jogo ńewotegna; wón seḃe hyšći raz rybu huśěgnu. Zasej jomu

wódny muž rowno tak grozašo, ale pódermo; dokulaž lěbda běšo mjadwěź šćipeła póžrěł, hustrě južo zasej pazoru. Ale něto jogo wódny muž z łopatku kšuše pšepraska. Ale chej! Lěbda jogo klapnu, hobojmě jogo rozgniwane zwěŕe tak kšuše, až wón z bólosću zakšika a tak dłujko wółašo, až młynik a jogo gósć to słyšaštej a mjadwěźa wótegnaštej. Wódny muž pak chwatajcy do wódy zlěze.

Młynik běšo južo dawno na to wšo zabył, ako pšichodne lěto na Mariju naraz zasłyša wółaś: „Luby młyniko, maš ga hyšći tu groznu kócku?“ — „To se wě,“ wótgroni młynik, „a mam hyšći styri młode wót ńeje, kótarež su źeẃeś raz górše ńežli ta stara.“ — „Ga pótom božeḿe!“ źašo wódny mužyk a ńebu žedńe wěcej we młyńe wiźony.

Z Kulowskich stron, Šẃelowa Cytanka za serbske žiši.

225.

Noc.

Złotne słyńco zejźo domoj,
Slědny błyšć južo zgasujo;
Noc se milna pušća dołoj
A wša stwórba k měru źo.

Gwězdźina pšez ńebjo kšaca
Ako rědna ńeẃesta,
Z swětłym pasom se hokasa,
Kenž jo połny dejmanta.

Wóna sypjo słodke spańe
Na wšych mucnych cłoẃekow
A pódawa žognowańe
Do wšych chamnych cłonaškow.

W pólach, w gólach, wšudy spańe,
Słodki měr wšo pšikšywa,
Spokojne wótpocywańe,
Wšudy swěta šišyna.

Noc, ty luba, och pšescěraj
Twóje kšidła tež na mńo,
Nowe mócy zasej zběraj
A daj słodki měr do mńo!

Fr. Rocha, Łužica 1910.

226.

Reformacyja.

Gaž nalěto pšichada, wótnowijo se cełа zemja, a młode žyẃeńe gibjo se wšuderkano. Tež reformacyja běšo ẃelike duchne nalěto kšěsćijańskeje cerkẃe. Zyma lažašo ṕerẃej nad kšěsćijanami. Studńa cystego bóžego słowa, kótarež pšez Jezom Kristusa cłoẃekam běšo se zapowědowało, běšo zakšyta wót cłoẃecnych hustaẃeńow a pši-

kazńow, evangelion ńeběšo wěcej swětło za swět. Tak ako pśed nalětom ptaški pśilětaju ze śopłych stronow, zapowědujuce, až jo kóńc zymy blizki, tak teke pśed reformacyjonom južo stanuchu muže, kótarež nowemu casu drogu pśigotowachu. W Engelskoj pokazowašo Jan Wiklef († 1387) ze wšeju kšutosću na ńepšawdosć wšakich cerkwinskich hucbow a pśestawi bóže słowo do swójeje rěcy. Za nim hustupi w Českej Jan Hus, kenž běšo fararʹ a hucabnik na husokej šuli w Praze. Wón pŕatkowašo cyste bóže słowo a hucašo jano to, což z biblije móžo se huznaś. Wele luźi jomu pśiwisowacšo, ńebjaske słyńco swěśašo nad českeju zemju a hubuźi tam kšasne nalěto duchnego žyẃeńa. Ale dłujko to ńetrajašo. Hus bu w lěśe 1415 w Kóstnicach spalony. Tšašne wójny nastachu; zaprědka dobywachu Husowe pśiwisowaŕe a pśiźechu též až do Bramborskeje a Łužyce, pótom pak buchu pśewińone, zezabijane abo z domacneje zeḿe hugnane.

Radny cas wósta hyšći bamžojska śamnosć mócna nad kśěsćijańskimi ludami, pótom pak nasta pšawe nalěto pśez doktora Mertyna Luthera. Tensamy muž běšo w śěžkem nutśikownem wójowańu nazgonił, ažo žeden człowek ńamožo ze swójimi dobrymi statkami swóje grěchy hutamaś, ẃele wěcej dostawaju wšykne wěŕece wódawańe grěchow pŕez Jezusowu sḿerś. Togodla hucašo wón ro dwóje: człowek se huzbožnijo jano pśes wěru z l u t n e j e b ó ž e j e z m i l n o s ć i — a k drugemu : žrědło našeje wěry jo jano s w ě t e p i s m o.

Lutherus běšo fararʹ a hucabnik we Wittenbergu. Ako zachopeńk reformacyje płaśi źeń 31. oktobra 1517. Pśez wšykne ludy zazně powěsć Lutheroweje skobodneje wěry a nichten ńamóžašo se jogo duchu stawjaś, pśeto Bog běšo z nim.

Též serbski lud bu wót takego płomeńa rozgrěty a wótžywjony. Chóśebuski kraj běšo južo tencas we ruce bramborskich ẃeŕchow. W l. 1539 pśistupi kurẃeŕch Joachim II. k nowej hucbe a z nim teke jogo pódejśpniki, ale južo 1527 běšo we chóśebuskej serbskej cerkwi, kótaraž běšo tencas kloštaŕ, mnich Briesemann Lutherowu wěru pŕatkował.

Serbski lud akle tegdy pšawe kśěsćijanstwo huzna. Do tych měst běšo se we łatyńskej abo nimskej rěcy pŕatkowało, něto hukńechu též serbske młoźeńce z kopicami na faraŕske a pŕatkowachu doma we swójej maśerinej rěcy. Južo 1548 bu Nowy Testament do serbskeje rěcy pśełožony pśez Mikławša Jakubicu, kenž běšo niźi we Žarowskich stronach za faraŕa. Dokulaž pak běšo serbski lud chudy, ńamóžachu se tegdy te knigły śišćaś daś a buchu zabyte, a togodla hyšći raz kóŕeński fararʹ Gottlib Fabricius Nowy

Testament we lěśe 1709 pśełožy; Stary Testament pak bu wót faraŕa J. Fr. Fryca w Gółkojcach 1791—95 pśełožony a 1796 śiśćany. Prědne katechismusowe knigły spisaštej a hudaštej faraŕ Albinus Mollerus (Młynik) w Tšupcu 1587 a faraŕ Handroš Tara w Ḿedrichojcach w storkowskej strońe 1610. Pŕatkaŕske knigły spisachu huššy faraŕ Christlieb Fryco w Chóśebuzu 1791 — wón běšo bratš togo, kenž jo Stary Testament pśełožił — picański huššy faraŕ Sigismund Šindlaŕ 1829 a niźański faraŕ Jan Fryco Tešnaŕ 1869.

Pśez reformacyju su prědne serbske knigły nastali, a nowe duchne žywéńe jo naš lud napołniło. Wěrno deŕe jo, až jo wót togo casa serbska rěc na wšyknych kóńcach wóteběrała a jano słaby zbytk jo nam hyšći zawostał. Ale též ten mały zbytk móžo bóžu cesć zapowědaś we słowach a statkach a ẃełe płodow pśińasć, kótarež wóstanu do nimernosći. Gaby mjazy Serbami było jich ẃele, kótarež ńeglědajucy na zeḿski hužytk a swětnu cesć, by byli tak hobtwarźone a założone we Bogu, až kśěli a mogli swójo cełe žyẃeńe do jogo służby stawiś a z Lutherom póznaś: Ja ńamogu hynacej, daśi Bog mě pomóžo!

G. Šẃela, Cytanka za serbske źiśi 1907.

227.

Maśeŕna rěc.

Stare knorate štomisko
ńehužytne se zezdańo —
ale z jog' sprojtych korabjow
stwaŕe se žiwy wót twarcow.

Młogi ma swóju maśeŕnu rěc
za zestaranu sukatu wěc:
weto se wót ńeje huwiju
spiwne wěnaški z lažkosću.

Maśeŕna rěc je též wót Boga
k słaẃeńu ducha nam daŕona;
cuze ju do wěnkow splěšuju,
doma pak młoge ju stergaju.

M. Kósyk, Łužica 1899.

228.

Pśerada markgrofy Gera.

(Strofa 80—87).

Gero nět pak z krotkim huwołašo,
dyš jog' głos se w hustach łamašo,
A wšak sam nad swójim słowom rdžašo:
Lej, ten cas już wabi k měru wšo

Sḿerśi měr'cu teke wam nět dawaś,
Swěrne znanki b'du ze zeḿestawaś,
Ab' naš zwězk se mogał jěsńej staś,
Kcu te znanki górej hupósłaś."

Lebda Gero nět se wótchylišo,
Ako z nim też přijaśele wše,
Lej, ga kaki źiw nas huźěsyšo,
Źuŕa w bokach howak pótajmne
Hobronite zŕazom huchytachu,
Jo! ak hela śamna huparskachu
Na nas wbogich wšykno skazeńe,
K smerśi źěšo našo żyweńe!

„Pśerada,“ tak zrazom z hustow
zněšo,
Našog' sławnog' cestneg' wój-
wody,
Lej a wón też južor hoblěźešo,
Kopjo jogo nadra pśewerśi.
Łdzy pak z kśikom zrazom huśi-
śćachmy,
Ak tog' swěrneg' w kšwi hupy-
tachmy,
Taka ból nas wěcej zapśimě,
Ak ta bójazń w smertnej tšachośe.

Źiwno běchmy zrazom hubu-
źone,
Nowu móc nam powda sćaklina,
Lej! jan z pěsćami nět hobrońone
Walachmy se wše na winika;
Což jan běšo z ruku dostańone,
Lažašo też skóro roztergńone,
Tak my skóro nage skócychmy
K wójńe, a pón mjace łamachmy.

Našych ranow bóli ńehucuchmy.
Zapalone běchmy k pomsćeńu,
A ak nimskej ruce huwinuchmy
Wótšu broń, jan za nas wóstšonu,
Aj ga ta nět' luštńe zaklinkašo,
Winiku móc našu pokazašo,
Až te złosne wšak bž'ez skobody
Běchu k našym nogam spadali.

„Sława, sława“, z našych hustow
zněšo,
„Stłamana jo nimska pśerada.“
Ako jěsno take honiměšo,
Chtož to dobyśe tak huwóła,
Smertna słabosć ga nas ł obła-
pišo,
Ak se sćakliwosć zas wótchy-
lišo.
Našych swěrnych pśestrě Smetr-
nica
Južor górej wšak na winika.

Kaka ból, ak nět nas zahobtužy,
Ze słowom zo ńam'gu hugroniś.
Žedno gnuśe pak nas ńezabłuźi,
Kśěchmy źe se jěsno humóžyś!
Humarłym nět z ruki wóthu-
rychmy
Mjace, tak se wšako hobronichmy
K hustupeńu z města tšachoty,
Źoš su naše swěrne padnuli.

Zrazom źiwy zogoł husłyšachmy,
Kśik a klěśe górej zazněšo,
Lej! již huźěšone hupytachmy
Kako mań se k nam zas walašo
Hobronitych wót pótajmnych rogow,
Hobdane tak buchmy wót wšych
bokow.
Našu smerś nět zjawńe cujachmy,
Winik běšo wele mócńejšy.

M. Kósyk, Č. M. S. 1881.

229.

Dolnołužyske Serbstwo w zachodnem lěśe.

Lěto 1905 běšo pśed drugimi ważne za našo narodne žywieńe. Naslědk glědajuce, wiźimy z wjaselim źěło a póstupowańe we młogich wěcach. Wšake wosebne a ważne knigły a spisy buchu śišćane a hudane, gromadne hukńeńe a rozgrańańe lubowaŕow serbskeje rěcy nasta, Maśica Serbska swěśašo swójo 25-lětne hobstaśe, z jadnym słowom: žywieńe se gibašo.

Glědajmy nejpérwej na pismowstwo. Jogo znaḿe jo: originalnosć. Maśica Serbska jo do něta wětšy źěł jano pśestawjone hulicowańa do śišća dała, licba jeje originalnych spisow jo łoni wó jaden pśiběrała: „Drobeńce ze serbskeje historije.“ Knigły su wót Hajna Jordana za jubilej Maśice zestajone. Wóni hopśiḿeju powěsći ze starych casow serbskich wósadow wót faraŕow pó cerkwinych knigłych zapisane, nastawk kantora Šwele wó nastaśu nowych „duchownych kjarližow“, nastawk faraŕa Šwele wo pśełożeńu biblije do serbskeje rěcy, naslědku hopisujo Hajno Jordan nadrobno pérwejše „serbske towarišstwo“ a założeńe „Maśice Serbskeje“; list a pisma, Maśicu nastupajuce, su teke tam wótśišćane. Z tajkim su te knigły ważne žrědło za historiju serbskego naroda.

Dalej naspominam małej łopeni, wót hucabnika Fryca Rocha w Tuŕeju spisanej; Fryco Rocha jo we młodych lětach rědne arije humyslił, pótom pak huḿelknuł, kaž młogi syłowik na serbskich zagonach. Nowy duch lěta 1905 jo teke jogo huzbuźił k nowemu źěłu a rědna licba lubosnych pěsńow jo z jogo pilnego pera běžała a zwjaseliła kuždego, kenž jo je słyšał.

Z drugich Rochowych pěsni naspominam: „Mój Tuŕej,“ „Lubosć,“ „Dwě ruce“ we Wósadniku. „Powitańe góśći na Maśicnem jubileju“ — na wósebnem łopenu śišćane. Rědńe jo, gaž ma spiwaŕ ned swójogo zgłosowaŕa abo komponistu. Tež taki jo nam hobraźony. Młody Kurt Krygaŕ, syn liškojskego hucabnika a sam hucabnik a nanowy pomocnik, jo swóje bogate musikalne dary do serbskeje służby stajił a někotare dobre komposicije humysłił, kótarež pak na Maśicnem jubileju pak na liškojskem koncerśe se słyšachu.

Ako dalšy płod serbskego pismowstwa ńech se zapišo tudy „Wósadnik“, wót faraŕa Biegera-Picańksego a Riesa-Janšojskego założone a redigowane cerkwine łopeno. W decembŕe 1904 hujźe

prědny raz na probu. Ned z nowym lětom 1905 móžašo se z pśijaznym dowolenim redaktorowu „Wósadnik“ też za chóśebuzsku serbsku wósadu hudawaś. Z tajkim mějachny dwóji hudawk: jaden za picańsku a janšojsku, drugi za chóśobuzsku wósadu, pśeto wósebnosć „Wósadnika“ jo, až mjasecne powěsći z wósaźinego žyẃeńa pśinosy. Cytaŕow abo lěṕej zapłaśaŕow togo łoṕena we spomńenych wósadach jo na 1000; to jo husoka licba; jano pśez to móžna, až faraŕe sami dwór pśi dwóŕe abonentow wabjachu a p'la hucabnikow swěrnu pódṕeru namakachu. Ze zachoṕeńkom nowego lěta jo „Wósadnik“ powětšony a tak zestajany, až wšykne wósady we ńom swóju domowinu změja.

Naslědku jo z wjaselim se powitała „Rěcnica dolnoserbskeje rěcy“ (prědny źěł), hobźěłana a hudana wot chóśebuskego faraŕa G. Šẃele.

To je krotki rozglěd pó dolnoserbskem pismowstẃe zachodnego lěta. Ẃele mogło se hyšći wo tych wěcach pisaś, pśeto źož jo žyẃeńe, tam też móžo se něco hulicowaś. A pśi nas jo chwališ Boga narodne žyẃeńe nastało.

Na Maśicnej gromaźe 1904 bu hobzamkńone, filologisku wótźěłbu założyś. To se sta nazymu samego lěta. Kuždy mjasec raz zejdu se członki, kótarež ze serbskeju rěcu se zaběraju w Chóśebuzu a rozgrańaju se wo filologiskich wěcach. Pśichada jich dosć: nižej 10 jich lěbda raz jo, cesto pak na dwaźasća a wěcej. Wósebne póspěchowańe takego źěła nasta z togo, až profesor dr. A. Muka na swětkach naš gósć běšo — a naš hucabnik. Wězba mjazy górneju a dolneju Łužicu dej dlej twarźejša nastaś. K tomu pak jano pśiźomy, gaž se zeznajomy kradu a hoglědamy how a tam. Rowno jomu mamy se źěkowaś, až młogi se jo serbskej wěcy pśichylił a młogi bu k dalšej pilnosći pogońony a mocowany. We filologiskej wótźělḃe sta se teke pśigótowańe Maśicnego 25-lětnego jubileja, kótarež dalše póstupowańe pśińase a nam mjazy našymi luźimi ẃele pśijaśelow dobywa kaž też swěźeńu we Zgóŕelcu pokaza se naša młoźina a bu z pśijaznosću powitana. Kónc lěta huzwoli se z lubosnym liškojskim koncertom.

To su dobre zachoṕeńki nowego žyẃeńa we Dolnej Łužycy, ale jano zachoṕeńki; to ńocamy zabyć. Kradu smy wiźeli, až jo mjazy serbskimi burami ẃelgin ẃele takich, kótrež swój narod lubo maju, wiźeli też smy, až jo mjazy huconymi Serbami młogi, kenž móžo něco dobrego na narodnem pólu dośěłaś. Togodla źěłajmy dalej, kuždy pó swójich mócach, kuždy źož stoj.

G. Šẃela, Łužica 1906.

230.

Serbska zemja.

Serbska zemja, ty mój narod,
Mójich wóśćow kólebka,
Droge město huchwalone,
Strona kšasna serbojska.

Twóje źowča hupyšńone,
Twóje spiwy narodne,
Twóje lěsy zatawjone,
Wšo tak lube domacne.

Twóje wsy a twóje města,
Twóje póla, łuki wše,
Wšykno mě tak jasńe wita,
Zně mě zuki pšijazne.

Tšuga Sprěẃe pak pśekšasni
Twóje kšomy struskate,
Źěli swójo žognowańe
Góŕejcnej kaž dołojcnej.

Wěžoš nas ak' lube bratśi,
Górnu, Dolnu Łužycu;
Sy mě droga, luba Sprěwja,
Luba rodu serbskemu.

Fr. Rocha. Łužica 1911.

Něšto přispomnjenjow ze słowjesnosće.

Słowjesnosć je wučba wo pismowstwje.

Pismowstwo je zebraće wšěch płodow, t. j. wšěch literarnych wutwarow, zakhowanych pak přez ertne přepodawanje (tradiciju), pak pisomnje (a to pak w rukopisu, pak w ćišću). Pismowstwo móže być pak *wědomostne* (nawukowe), pak *krasne* abo *basniske*; woboje móže być pak prěnjotne, pak přełožene. Literarne wutwary (wudźěłki) móža być spisane pak w pěšej, pak wjazanej rěči (hrónčkach) a wšo, štož je spisane we pěšej rěči, mjenujemy z cuzym wurazom *prózu*, wšo pak, štož je pisane we wjazanej rěči abo hrónčkach, mjenujemy *poeziju* abo *basnistwo*.

Próza (z łać. proversa = oratio) je swobodna rěč, přirodźena, tak, kaž ju znajemy z bajkow, podlěhaca gramatiskim a słohowym (stylowym) prawidłam.

Basnistwo (poezija, z grek. poieo) je wumjełscy wutwořjena rěč, wjazana z wěstymi a to nic jenož gramatiskimi a słohowymi, ale tež basniskimi prawidłami.

*

Próza. Najzakładniša družina prózy je jednore *powědanje*, z kotrehož póznajemy přitomne abo přichodne podawki z wobstojnosćemi je přewodźacymi. Dyrbi być jasne, jadriwe, dospołne, dowidne, přeswědčace a běžne (hlej nastawki 10, 16, 19, 22 a d.). Wosebita družina je *historiske* powědanje, čeŕpane ze stawiznow (hlej W. Bogusławski-M. Hornik, Stawizny serbskeho naroda. Budyšin 1884 a nast. 41, 116, 120, 127, 148, 162, 173, 195.)

Wopisowanje je powědanje, kotrež wuzběhujewu znamne wosebitosće někajkeho předmjeta, spisowaćel we nim přnioš ak płaćiwosći tež swoje samsne začišće (nast. 16, 19, 72, 75, 110, 112, 124, 135, 141, 151, 175). Přirunamy-li při tom dwaj abo wjacu podobnych předmjetow, tworimy *přirunowanje.* Wopisowanje čłowjeskeje powahi a ludźi zcyła mjenuje so *powahopis* abo *kharakteristika* (hlej nast. 73, 133 a dr.)

Podrobnemu a wobšěrnemu wopisowanju powahi, žiwjenja a dźěła někotrych jednotliwcow rěkamy *žiwjenjopis* abo *biografija*. Při pisanju žiwjenjopisa podawaju ważnu maćiznu *samsne žiwjenjopisy* (autobiografije), *dźeniki, dopisy* (listy) a *dopomnjenki* (memoiry). (Hlej přikłady w nastawkach 70, 79, 81, 84, 100, 118, 133, 150, 152, 154, 155, 158, 160, 177, 180, 183, 197, 213, 215).

Wědomostneho razu su *rozběranje, rozpominanje, pojednanje*, w kotrychž so jedna wosobiće *wo wěc, wo předmět*, nic wo *skutk* (čin). Jelizo wučeŕpuje tajke pojednanje někajki předmět do podrobnosće, rěka *monografija* (nast. 3, 48, 58, 64, 66, 86, 88, 93, 97, 98, 102, 104, 105, 106, 108, 164, 168, 171, 193, 195, 199, 201, 207, 217).

Z jara ważnym słowjesnym wutwarom su *nowiny*, wěsta družina jednostronskeje korespondency. Přěnje serbske rukopisne nowiny załoži l. 1765 lipsčanske łužiske prědaŕske towaŕstwo pod mjenom „Lipske Nowizny a Schitkizny“. Přěnje ćišćane serbske nowiny běchu „Serbski powědaŕ a kurěr“, kotrež wudawaše 1809—12 w Budyšinje *Jan Dejka*. Hač do l. 1920 mějachmy jenož tydźeniki. Wot 1. wulk. róžka 1920 wukhodźa přěni serbski dźenik „Serbske Nowiny“. Wosebity dźěl nowin twori *feuilleton*, t. je pisana měšeńca časowych napadow. Z tworjerjom čěskeho feuilletona je *Jan Neruda*. Pola njeho móžemy wuknyć w jeho knihach „Drobné klepy“, „Žerty hravé a dravé“ (hl. nast. 131.) Z wubjernym srědkom za agitaciju su *lětaki*. Serbske hibanje wužiwaše jich tohorunja (nast. 205, 209).

Z najdokonjanišim prozaiskim wutwarom je *rěč*. Rěč dyrbi skutkować na rozom a čuće. Na rozom skutkuje ze swojim wobsahom na čuće z zarjadowanjom a přednjesenjom. *Duchowna rěč*, prědowanje, nastupa nabožinske wěcy, swětne rěče móža być: politiske, sudniške, přiležnostne (składnostne), swjedźeńske atd. Wučba wo rěčiso mjenuje *rhetorika* abo *rěčnistwo* (hlej nast. 26, 191).

*

Basnistwo móžemy rozdźělić po tym, hač basnik wujadrjuje swoje začuća, na *lyriske* t. j. wosobinske, začućowe (z najzakładnišim dokładom je tu ludowa pěseń), na *episke* t. j. *powědate* (epos je powědaty hordźinski, rjekowski spěw), na basnistwo *dramatiske*, t. j. dźějowe (drama abo dźěj = čin, skutk). Maju-li basnje wšěch tutych třoch družin zjawny zamysł wukubłować a powučeć, potom so jim rěka basnje *tendencowe* (didaktiske). W *lyriskim* basnistwje přinoša basnik k płaćiwosći swoje samsne začuwanja, a to so stawa najlěpje *w ludowej* abo *narodnej* pěsni. Z napodobnjenjom ludoweje

pěsnje nastawachu tak mjenowane *znarodnjene* pěsnje. (Na př. wjele Zejlerjowych pěsni.)

Ludowe pěsnje su z najlěpšim wurazom ludoweje duše; we wšěch časach a při wšěch žiwjeńskich składnosćach wupraješe prěnjotny člowjek swoje začuwanja njech zrudne njech wjesołe z pěsnju: z pěsnju khwaleše Boha, přirodu a jeje krasnosće, z pěsnju přewodźeše wšitke wuznamne podawki swojeho žiwjenja. Tež Serbja maju wulku syłu ludowych pěsni. Hlej wosebje knihy *Jana Arn. Smolerja* „Pěsnički Hornich a Delnich Serbow", hdźež namakamy tež serbske bajki, bamžički (legendy) a druhe wutwary ludoweho pismowstwa. Wjele ludowych pěsni je tež zezběrał *prof. dr. E. Muka* hižo wot lěta 1872 (hladaj mój zapisk v Národ. Věstníku Československém 1914 str. 20 a sćěh.); dále *Ad. Černý:* Narodne hłosy łužicko-serbskich pěsni, Budyšin 1888, druha zběrka samsneho lěta a třeća zběrka l. 1894, a *L. Kuba,* Slovanstvo ve svých zpěvech III. 5 (hlej nast. 27, 46, 80, 132, 219).

Wumjełske lyriske basnje su na př. *óda, hymna, dithyrambus,* wosławne basnje, *psalm,* wujadrjowacy wotwisnosć člowjeka wot Boha; zrudneho razu je *elegija* abo struchłospěw. Šěrši wuznam ma *basniski list,* w kotrymž piše basnik někomu wo swojich začuwanjach, ale po prawom chce rěčeć k šěršemu čitaŕstwu (hlej nast. 1, 4, 6, 13, 17, 18, 21, 28, 44, 57, 63, 85, 87, 109, 118, 121, 141, 153, 156, 159, 161, 165, 167, 187, 192, 194, 198, 202, 204, 206, 212, 214, 218, 228.)

Z episkeho basnistwa su najstarše *baje* (mythy), to je powědanje ze žiwjenja pohanskich bóžstwow, powědanje wo přirodźe a wo člowjeku zcyła. Kóždy narod ma swoje *bajesłowstwo* (swoju mythologiju), tež Serbja. Serbske baje je zhromadźil *A. Černý* w knihach „Mythiske bytosće łužiskich Serbow", I. a II. zwjazk. Budyšin 1893 a 1898. (Hlej nastawk 54, 66.) Něhdźe w samsnych starych časach nastawachu *bajki,* t. j. powědanja, kotrež nimaju wěsteho časa a wěsteho městna, w kotrychž wustupuja wumyslene, bajkowe bytosće, w kotrychž so najbóle pokazuje wojowanje dobreho ze złym, při čimž dobre dobywa. Tež Serbja maju syłu krasnych bajkow, kotrež su zhromadźili *J. A. Smoleŕ* we swojich Pjesničkach l. 1841, I. str. 159—185, *K. J. Erben* we Slovanskej Čitancy r. 1865; dale *H. Jordan* l. 1876 w knižcy: Najrjeńše ludowe bajki, *Jakub Šewčik* we III. zešiwku Jubil. spisow „Serbowki" „Bajki a basnički" (1899) a najnowišo *M. Nawka,* „Baje, bajki a basnički", 1. zešiwk we Budyšinje 1914 (hl. nast. 7, 20. 31, 33, 37, 39, 43, 45, 224).

Powěsće rmjenujemy powědańčka, kotrež na rozdźěl wot bajkow so poćahuja k wěstemu městnu, wěstemu časej a wěstej wosobje. Rozeznawamy narodne (ludowe), městne, hordźinske (rjekowske) a druhe powěsće (nast. 51, 56, 122, 203, 222).

Powěsć abo bajka ze žiwjenja swjatych mjenuje so *legenda* (bamžička; w nast. 62). Jara woblubjene bywachu *hordźinske* (rjekowske) powěsće, kotrež so přenjotnje wobdźěłowachu we hrónčkach a so spěwachu přez ludowych spěwarjow, tak kaž nam to pokazuje *Jakub Ćišinski* we swojim dramaće „Na Hrodźišću".

Z druhich *episkich* basni stej woblubjenej *balada* (lyriskoepiska baseń, woživjena z dialogom, *torhane, spěwne formy,* khutneho, haj tragiskeho razu z nadzemskimi žiwjołami) a *romanca* (tež lyriskoepiska baseń, wšelakoreje formy, wjesołeho razu, z postawami a podawkami z rycerskeho žiwjenja; hl. nast. 52, 60, 94, 111).

Z najwyššim skhodźeńkom episkeho basnistwa je *epos*, t. j. wulka powědata baseń, wo wuznamnych podawkach pak ze žiwjenja cyłeho naroda, pak wuznamneho jednotliwca. Mamy w cuzych literaturach a wězo tež w słowjanskich narodne, hordźinske (klasiskej hordźinskej eposaj Homerowaj „Iliada" a „Odysseja" stej přełoženej tež do serbšćiny wot M. Urbana), romantiske, duchowne, idyliske, zwěrjace a skónčnje moderne a reflexivne eposy (hl. 83, 113, 114, 116, 228).

Z drobnišim dokładom episkeho basnistwa je *basniske powědańčko* (t. j. hrónčkowane powědanje někajkich zajimawych podawkow). K episkemu basnistwu liči so tež najwobsahliši prozaiski literarny wutwar: *roman*, kotryž dźensa zjednoća w sebi wšě přednosće basniskich a prozaiskich družinow, kotryž ma so wuznamjenić z wuraznej kharakteristiku, z psychologiskej hłubokosću, z krutej přičinitosću, z wěrnosću a woprawdźitosću. Roman je wšelakory za tym, z kajkeje srjedźizny (milieu) je maćizna čeŕpana (historiski, rycerski, wjesny, swójbny, towaŕšnostny atd.; hl. 117, 133, 138).

K romanej připinaju so krótše prozaiske wutwory: *powědańčka, nowele, arabeski* atd., (hl. 125, 138, 144, 166, 184, 186, 188, 189). Wšěm tutym słowjesnym wutwaram prajimy tež *beletrija*.

Najlěpša z wjesnych powědańčkow je „Babička" Boženy Němcoweje, přełožena do serbšćiny přez *Filipa Rězaka* („Naša wowka", hl. nast. 22).

Dramatiske basnistwo předstaja nam dospołny a jednotny dźěj (čin), budźacy jednotny zajim, přewjedźeny přez jednace wosoby

w přitomnosći tak, jako by so podawk runje wuwiwał. Drama tohorunja zjednoća w sebi wšě słowjesne přednosće tak jako roman, ale ze swojim njeposrědnym zaćišćom móže wuskutkować wjele wjacy. Wězo zaleži to na harmoniji něšto wumjełstwow, kotrež so tu zjednoćeju *z literarnym* wumjełstwom: t. j. architektoniske wumjełstwo, moleŕstwo, rězbaŕstwo, dekoracija, deklamatorske a mimiske, t. j. hrajeŕske wumjełstwo, a w operach tež hudźbne wumjełstwo.

Z nošerjom čina je dialog, t. j. rozmołwa jednacych wosobow. Je tu wjele lyriskeho živjoła. Z najwažnišej wěcu je *čin*, kotryž dyrbi być derje motivowany abo dopokazany. Po wobsahu dźěla so dźiwadłowe hry na *struchłohry* (tragedije), *wjeselohry* (komedije) a *činohry* (dramata). Najlěpša serbska hra je hač dotal Ćišinsk ho „Na Hrodźišću“, přeni dźěl z wotmysleneje trilogije „Milecy“, poetiskeho pomnika zhubjeneje połobskoserbskeje samostatnosće. Zapisk serbskich hrow je zastajał Fr. Kral w přiručnej knižcy „*Naše dźiwadło*“ w l. 1914. Wjetšina serbskich hrow je wobdźěłana po cuzych přikładach abo přełožena z čěskeje, ruskeje a němskeje literatury. (Z jendźelšćiny mamy klasiski přełožk Skakespearoweho „Julia Caesara“ wot J. B. Pjecha). Z młódšich basnikow slubuje *Józ. Nowak*, zo so rozwije do dobreho, skutkowneho dramatika (hlej nast. 170, 172, 182; wo dźiwadle nast. 171).

Z *tendenčneho* abo *zamysłowneho basnistwa* móžemy porěčeć wo *powučnej basni*, dale *wo gnomje* (t. j. krótke hrónčkowane prajidmo) a skónčnje wo *epigramu* (t. j. krótke a žortniwe dwójhrono wšelakoreho wobsaha; z jara woblubjenym tendencnym zamysłownym: wutwarom je *bajka*, w kotrejž wustupuja najbóle zwěrjata a jednaju kaž ludźo; najbóle wupraja so tu někajka powšitkowna wěrnosć, dobyta z nazhonjenja abo zcyła někajke powšitkowne, žiwjeńske prawidło (nast. 14, 29, 38, 68, 89, 185, 190).

Stary wutwar ludoweje mudrosće su *přisłowa*, kotrež wuprajeju praktiske ludowe nazhonjenja. Słowjanske přisłowa je zestajał čěski wučenc Fr. Lad. Čelakovský w knizy „Mudrosloví národů slovanských“; serbske namakamy we wobšěrnej knizy „Přisłowa a přisłowne hrónčka a wusłowa hornjołužiskich Serbow“, hromadźe wudate přez *J. Radyserba Wjelu* a *A. Muku* (hlej w mojej knižcy „Krátká příručka hornolužické srbštiny“ str. 64—68). Prjedawši horliwi zběrarjo serbskich přisłowow běchu H. Zejleŕ, J. A. Smoleŕ a J. Buk.

Z tutym krótkim naćiskom słowjesnosće ma so podać nastork k spisanju *samostatneje wobšěrneje serbskeje słowjesnosće*. Serbscy

spisowaćeljo budźa tu najlěpje widźeć, kak wjele, dźensa snadź zabytych literarnych, dokładow maju we swojim pismowstwje, kotrež mohłe so zhromadźić a wudać w knihach, kaž so to dotal činješe ze zběrkami pěsni, bajkow, bajow, přisłowow, kaž je to so stało w zhromadźenych spisach Handrija Zejlerja (Mukowa edicija) w Dźiwadłowej, zběrcy w Serbskej knihownje, w Jubilejnych spisach Serbowki atd., a tež spóznaju, kajke njedostatki su w serbskim pismowstwje. Jako w druhich wotrjadach, tak budźe tež tu hišće trjeba wulkeho, skutkowneho dźěła a prócowanja.

Přispomnjenje. Wo serbskim pismowstwje jednaja:

Adolf Černý: Stawizny basnistwa łužiskich Serbow. I. Budyšin 1910.
Handrij Dučman: Pismowstwo katolskich Serbow. Budyšin 1869.
Jan Bohuwěr Pjech: Das serbisch-wendische Schrifttum in der Ober- und Niederlausitz (Němski přełožk z ruski spisanych „stawiznow słowjanskich literaturow“ A. N. Pypina a V. D. Spasowiča) ze wšelakimi dopjelnjenkami, w Lipsku 1884.
J. B. Kukowski (= Ćišinski): Die Literattur der Lausitzer Serben zu Anfang des XX. Jahrhunderts. (Samostatny woćišć ze „Zběrnika po slawjanowěděnju“) Pětrohród 1904.
Jakub Bart Ćišinski: Razvoj literature Lužičkih Srba sa osobitim obzirom na neno sadašne stane. Nowy Sad 1905.
K. A. Jenč: Pismowstwo evangelskich Serbow. Rozpróšene mnohe nastawki w Časopisa Maćicy Serbskeje lětnik VIII.—XXXIV. Budyšin 1855—1881.
K. A. Jenč: Pismowstwo a spisowarjo delnjołužiskich Serbow. W Časopisu M. S. lětnik XXXIII. Budyšin 1880.
J. A. Smoleř: Stawizny łužiskoserbskeje literatury. Budyšin 1881.
Ad. Černý: Lužice a Lužičtí Srbové. Praha 1912.
Josef Páta: O Lužických Srbech. Osvěta 1911.
Z čěskeho listowanja J. E. Smolerja. Č. M. S. 1919—20; tež we woserbskej knizy Budyšin 1920.

Bibliografiju (zapis) serbskeho *ludoweho* pismowstwa jak basniskeho, tak prozaiskeho do lět 90tych zestajił *Ad. Černý* w rewuji Český lid I. 1891, str. 77 a sćěh.

Přispomnjenja.

(Čisło woznamjenja nastawk.)

1. **Klio**, musa (grekska nižša bohowka), škitaŕka stawiznopisa.
2. **Słowjenjo**, dźensa najličbniši splah indoeuropski w Europje; dźěla so po swojich sydlišćach na tři hałuzy: 1. wukhódnu z Rusami (Wulkorusami, Małorusami (tež Ukrajincy abo Rusinojo mjenowanymi) a Běłorusami), 2. zapadnu z Polakami, łužiskimi Serbami a Čechosłowakami a 3. južnu ze Słowincami, Serbokhórwatami a Bołharjemi. Wšěch Słowjanow je drje na 150—160 mil. Hlej w mojej knizy „Krátká příručka hornolužické srbštiny“, Rozmłowy č. 16. Słowjenjo. — *Keltojo* sydlachu w času Khrystusoweho naroda nimale po cyłej srjedźnej Europje; dźensa su so wukhowali jenož na połkupje Bretagne we Francózskej, w někotrych městnach Šotiskeje a Jendźelskeje a w Irskej. — *Germanojo* su Jendźelčenjo, Flamojo, Hollandźenjo, Danojo, Norwegojo, Švjedojo a Němcy. — *Romanojo* su Portugalcy, Španojo, Francózojo, Italojo, Rhetoromanojo (we Šwicy a Italskej) a Rumunojo.
23. **Julinske spadanki**: Julin = Wineta, sławne wobkhodne město baltyskich Słowjanow, kotrež zniči Waldemar, kral danski, w poslědnim zběžku Słowjanow kónc XII. lětstotka tak do samych zakładow, zo nasta pozdźišo bajka zo bu wot morja póžrěne dla njepočinkow jeho wobydlerstwa. (Hlej č. 96.) *Ragusa*, italske mjeno za Dubrovnik, dalmatske přimórske město, w srjedźowěku sydło kćějaceje južnosłowjanskeje literatury a wumjełstwa (I. Gundulić). Bě hač do XIX. lětstotka swobodna republika. — *Miloš*, wójwoda južnych Serbow, nawjednik we wuswobodźenskej wójnje l. 1804.
27. **Serbske dobyće.** Pan, pani = knjez, knjeni. Pěseń spominaca na tři wojny w započatku XI. lětst. pólskeho krala Bólesława Khrobłeho wo Łužicu w tutych wójnach pomhachu jemu Serbja přećiwo Němcam.
34. **Sława** = Slavia, t. r. Słowjanstwo.
38. **Ždyn** = hižo.
41. **W času poslědnjeje wójny**, t. j. napoleonskeje.
42. **Lubin,** hora na juh wot Budyšina, hdźež pječa spi 7 serbskich kralow, kiž wustupja, zo bychu wjedli serbski lud k nowej sławje, hdyž budźe Lubin stać wosrjedź Budyšina, abo hdyž budźe Serbam najhórje. Čechojo to samsne powědaju wo horje Blaníku pola Vlašimje.
47. **Krali českem**: wot 1319 hač 1635 słušeše Hornja Łužica k čěskej krónje. W pražskim měrje 1635 bu Łužica wotstupjena sakskemu woleŕskemu wjeŕchej Janej Jurijej, z wuměnjenjom, zo ma spadnyć wróćo k Čěskej, hdyž wotemrě knježacy ród; l. 1815 bu Łužica roztorhnjena mjez Sakskej a Pruskej. Hlej moju „Łužicu“, přeł. do serbšćiny wot. J. Wićaza.

48. **Autochton** = domoródny, prěnjotny wobydleŕ; *Rudne hory* (něm. Erzgebirge) na pomjezach Čěskeje a Sakskeje; *Dźěwin* = Magdeburg; *Jornandes* (po prawom Jordanis) z rodom Alan (Južnoněmc), biskop krotonski w połojcy 6. lětst. Wuda spis wo powšitkownych stawiznach romskich a wo stawiznach gothskich. *Gothojo*, germanski narod, kiž je zahinył w času přećahowanja narodow.
52. **Wodźan** = wódny muž; gigawka (delnjołuž.), běła, hatna lilija.
56. **Slepo**, kharakteristiska serbska namjezna wjes w pruskej Hornjej Łužicy.
59. **Mikławšk**, stare budyšinske pohrjebnišćo w rozwalinach stareje cyrkwje nad Sprjewju.
60. **Korkotanje** = korčenje, *tótką* = rowaŕ.
75. Wot natwarjenja baćonskeje cyrkwje jěchaju Radwořčenjo do Baćona a nawopak; *před reformaciju*, t. j. před 1517.
77. **Serbske nowinaŕstwo**: hlej „Słowjesnosć".
81. **Parasol** = słónčnik; *fiakr* = korejta z dwěmaj konjomaj (dróžka ma jenoho konja); *Petřín* = hórka na lěwym brjohu Wołtawy w Prazy, mjez P. a Wołtawu rozpřesćěra so „Mała Strona", hdźež je tež Serbski seminar. *Hradčany* = tohorunja wyšina na lěwym brjohu Wołtawy. Na H. stoji kralowski hród a katedrala swj. Wita. — *Turnov*, město w sewjerowukhódnych Čechach. Kozakov = hora pola Turnova. — *Jean Jacques Rousseau* (1712—1778), franc. spisowaćel. Wotrohowa wul, Swjatomikławšske torhojšćo (nětko Małostronske naměsto) na Mał. Stronje w Prazy.
97. **Józef Dobrovský**, załožeŕ studija słowjanskeje filologije, přećel pražskich Serbow w seminaru na Mał. Stronje.
98. **H. J. Heger**, załožeŕ čěskeho a słowjanskeho rychłopisu. — *Pawol Józef Šafařík*, wuznamny čěski a słowjanski wučenc, přećel Serbow. — *Franta Šumavský*, čěski lexikograf.
104. **Włochi** = Italska.
111. **Limas** = hora pola Zhorjelca.
113. **Ilias** je wobšerny grekski hordźinski spěw, kiž wobrazuje nam poslědnje měsacy woblěhanja a dobyće Troje přez Grekow. Přičina k wójnje bě wotwjedźenje Heleny, mandźelskeje Menelaa, krala spartskeho, přez Parisa, syna krala Priama trojskeho. Hakle w dźesatym lěće wobłěhanja padźe Troja (město w sewjernozapadnej Małej Asiji, blizsko nětčišich Dardanelow). *Homer*, po nahladu jednych basnik Iliady a Odysseje (Odysseja jedna wo błudźenju a nawrótu grekskeho wojowarja před Troju Odyssa do Ithaki (kupa zapaduje wot sew. Grekskej), po nahladu druhich jenož zestajeŕ hižo wobstojacych ludowych pěsnjow, haj někotři docyła přeja, zo je hdy žiwy był, hačrunjež činješe sej prawo na njeho jako krajana sydom najnahladnišich starogrekskich městow. — Achajscy, Danajscy = Grekowje. Nadrobnišo namakaš w kóždej grekskej mythologiji.
114. **Njezapowědźu** = njezapowěm; *wila* = nymfa; *Ogygija* = kupa.
115. **Kosowe** (polo) = wulka a płódna runina w Starej Serbiji, znata z krwawnej bitwu južnych Serbow z Turkami l. 1389. W tutej bitwje padnyštaj wobaj wjednikaj, serbski caŕ Lazar a turkowski sultan Murat I. a swoboda Serbow bu tam pohrjebana. Serbski narod je skutki z njeličomnymi hordźinskimi pěsnjemi překrasnił, kotrež přednošuja t. m. *guslarjo*; mjez ludom je zezběrał serbski pisaćel Vuk Stefanović Karadžić; *ljuba* = mandźelska.

116. **Smělno**, *Palow, Zemicy, Tumicy* — wsy w sakskej Hornjej Łužicy blizko Biskopic; *boršć* = lěs pola Kamjenca.

117. **Kopjo** = (h)lebija. Z polskich zynkow stej jenož ą a ę serbskej rěči njeznatej, ą = francózske nosowe on w *bon, son* atd.; ę = franc. nosowe *in* we *fin*; ł, ć, ś, ź kaž w delnjołuž. narěčach. (ł) twjerdźe z jazykom na dźasna), ć, ś, ź skoro jako cj, sj, zj; cie, dzie, sie, zie — će, dźe, śe, źe; ó — u; cz — č, rz = ř (rž), sz — š, ż = ž; *i* před a, e, o, u jako j; *w* na kóncu złóžkow a słowow jako *f* (to rěka jako čěske v, nic jako serbske u). Wšo druhe kaž w serbšćinje.

123. **Jara** woblubljena baseń, wočišćena we „Łužičanu", kotru je zhudźbnił *B. Krawc.*

131. **Krejcar** = 2 halerjej; buchta = woblubjene čěske pječwo; šěsćak = 20 halerjow; złoty (šesnak) = 2 krónje (krejcar, šěsćak, złoty su ludowe wurazy, hišće dźensa powšitkownje wužiwane); *susodska* = čěska narodna reja.

133. **Charles** wupraj šarl; François = frąsoa; Bienvenu = bięwnü (ą a ę přez nós); *Jean* = žą; *Toulon*, tulǫ město; Pontarlier (pǫtarlié), město; Magloirowa (wupraj magloarowa).

135. **Serbska wustajeńca** bě w Drježdźanach w l. 1896; *Slovanský přehled*, měsačnik wukhadźacy w Prazy pod redaktorstwom A. Černeho wot l. 1899—1914; *rozgrańańe* = rozmołwa; stšuja — rěčka; grobla, groblica, cera = pomjenowanje ramjenjow Sprjewje; *rědne žowčo* = rjane holčo; *usługa* = wobsłuženje; ubrania dla rabotników = drasty za dźěłaćerjow.

138. **Rok** = lěto.

141. **Kubšicy**, Klukš, Malešecy, Krakecy, Bošecy, Plusnikecy, Załhow, Lichań, Hućina, Delni Wujězd, Bart, Sowrjecy = wsy sewjerowukhódnje wot Budyšina.

143. **Nižnij** (Nowgorod), sławne wobkhodne město w sewjerozapadnej Ruskej; też Rjazań; Wanja = Janko, 1 wjersta = 1 km 60 m.

146. **Boranecy**, Radwoř, Lutowč, Kamjenja = wsy sewjerozapadnje wot Budyšina; zhitarachu = jědźechu (ludowi wuraz).

148. **Bitwa** pola Budyšina w meji 1813.

154. **„Swobodna prasa"** = swobodny ćišć; *„Tydźeńsku Nowinu"* załoži 1842 a redigowaše na Smolerjowe namołwjenje H. Zejleř; l. 1848 buchu wuzwoleni do sakskeho sejma tři serbscy burscy zapósłancy a to Pětr Cyž, Jan Hajna a Jan Jězorka; sakske knježeřstwo wotmołwi na serbsku peticiju z 5000 podpismami podatu l. 1848 hakle za 13 měsacow, mjenujcy 28. žnjenca 1849, hdyž běchu serbscy wojacy w drježdźanskim zběžku w meji kralej swěru wobkhowali. Ale Serbam so dósta *město rjzy serbskich ludowych šulow* jenož *serbske čitanje a nabožinska wučba.* Za drježdźanskich Serbow maju być 4 króć (!) wob lěto serbske bohosłužby w dwórskej a křižnej cyrkwi a město serbskich *sudnistwow* dóstachu jenož *tołmačerjow*, kaž bychmy byli cuzbnicy w samsnym kraju. A šulska prawa buchu w šulskim zakonje z l. 1873 hišće tójšto přitřihane.

155. **Tygodnik** = tydźenik; *Sreznjewskij*, ruski wučenc, kiž pućowaše w 40tych lětach po Łužicy, hdźež so zezna ze Smolerjom; hlej moju knihu, Z čěskeho listowanja J. E. Smolerja 1920. *„Lausitzer Magazin"* němski wědomostny časopis wukhadźacy w Zhorjelcu. *Paw. Józ. Šafařík*, basnika archeolog čěski; jeho „Słowjanske starožitnosće" přełoži do němčiny serbski wótčinc Mósak-Kłosopólski.

157. Vyšehrad a Žižkova hóra, horcy na prawym brjohu Wołtawy; *Belveder* abo *Letná*, hórka k ranju wot Hradčina abo Hradčanow na lěwym brjohu.

158. Smoleŕ piše, zo je jeho Čelakovský w l. 1842 do Čech sobu wzał; to je zmylk. Smoleŕ bě w Prazy a w Čechach hakle l. 1843, kaž je widno z jeho pražskeho lista Douchej. Hlej moju knihu, Z čěskeho listowanja J. E. Smolerja, str. 60.

160. Tuchoŕ. wulke budyšinske pohrjebnišćo při „Lubijskej drozy"; *hroni* = groni = praji; *Hungeŕski* = wuheŕski; *Safaŕík* hlej č. 155; *Jan Kollár* (1793—1852), čěski basnik, zbasni w *sonetach* „Sławy dźowku". Měješe tež poćahi ze założerjemi „Societas slavica budissinensis (hlej nast. „Serbske studentstwo" č. 193.); *Adam Mickiewicz* (1798—1855), najwjetši basnik pólski. Jeho najwuznamniše dźěła su „Dziady" (prjedownicy) „Grażyna", *„Sonety krymske"*, *„Pan Tadeusz"* a *„Konrad Wallenrod"*. — Alexander Sergejewič *Puškin* (1799—1837), najwjetši ruski romantik a założeŕ rus. basniskeje rěče kaž pola Serbow J. Ćišinski. Jeho najlěpše dźěło je hrónčkowany roman „Eugen Onjegin", ke kotremuž spisa pozdźišo hudźbu ruski komponista Čajkovskij.

163. Wo Błotach jedna Domanjowy „Přewodnik po Błotach", wudaty w Prazy 1920; hlej tež nast. 135.

164. Texas, južny stat w Zjednoćenych Statach Sewjeroameriskich.

166. Cyłu nowelu do čěskeho přełožil sym we zběrcy „1000 najreńšich nowel" w Prazy 1916.

170. Julius Caesaŕ, romski wójnski nawjednik a spisowaćel (44 před Khr.). Bu wot Bruta zakłoty l. 44 pred Khr., hačrunjež měješe jeho za swojeho lubuška, dokelž mysleše sej republikanska strona w Romje, zo ma mysle staru republiku wotstronić a sebje sameho na samoknježerje — kejžora — powyšić; *zastupy* = črjódy, syły; *Kassius* a *Kaska,* přisahancy přećiwo Julijej Caesarjej; *Markus Antonius*, přećel Caesarowy i wjednik luda po smjerći J. Caesara; *Luperkule*, *Lupercalia,* romski swjedźeń wočisćenja i přezjednosće; *Nerwijowje*, germansko-belgiski l mjen, z kotrymž Caesaŕ wojowaše a jón potłóči l. 87 př. Khr.

171. Dr. Ćesla wumrě l. 1915; Kral je swoju přiručku „Naše dźiwadło" wudał w l. 1914; *Bukecy* (n. Hochkirch), wjes k ranju wot Budyšina; Khwaćicy a Zarěč wsy k połnocy wot Budyšina; Jak. Bart = Jak. Ćišinski; Mikławš Žur, nětko scholastik při budyšinskim tachantstwje.

172. Miliduch, serbski wjeŕch, kiž padny l. 806 pola Hvernafelda přećiwo wójsku frankskeho krala Karla Wulkeho; *Milecy*, knježacy ród serbski.

173. Friaulowje, *Ladinojo* a *Rhetoromanojo*, małe romanske narody, po rěči najbližše Italjanam. Bydla w ital. Alpach a mały dźel w Šwicy; *A. N. Pypin* ruski wučenc, kiž napisa zhromadnje ze Spasowičom „Stawizny słowjanskich literaturow". „Stawizny" přełoži do němčiny J. B. Pjech; *Towaŕstwo Pomocy* za studowacych Serbow, załož. l. 1880.

175. Běłorusojo bydla w zapadnych gubernijach Ruskeje, jich susodźa k połnocy su Litwjenjo, k połdnju Polacy, ke kotrehož kralestwu wulki dźěl jich dołho słušeše; wjersta = 1 km 60 m.

177. Wo Ćišinskim je napisal tež *M. Andricki* rjanu brožurku w lěće 1906; hlej tež dźěła Ad. Černeho a dr.

179. „Serbski dom" w Budyšinje bu wotewrjeny 1904.

182. Ruska je rozdźělena do *gubernijow*, na kotrejež čole stoji *gubernator.* Gubernija wotpowěduje pruskej prowincy abo sakskemu wokrjesnemu hejtmanstwu; *Saratow* (na 200 tysac wobydl.), město juhowukhodnje wot Moskwy,

srjedź płódneje ratańskeje krajiny; moveton = frc. mauvais ton = njezdźěłanc, bjez hładkich wašnjow.

183. **Serbski** (*homiletiski*) seminar w Hodźiju, założeny 1877 wot fararja J. H. Imiša k praktiskemu wudospołnjenju ev. theologow w serbskej rěči. Nětko je seminar w Hrodźišću, pod wjednistwom fararja Mrózaka.

191. **Hórnik,** *Imiš, Pful, Zejleŕ, Ćišinski* atd., hlej zapis spisowaćelow; *Franc Ladislav Rieger* (1818—1903), čěski budźićel, přichodny syn Fr. Palackeho, z kotrymž założi 1848 najstaršu čěsku politisku stronu t. mj. „narodnu“, pozdźišo mjenowanu staročěsku. Bě tež přećel našeho J. A. Smolerja; *wysoka mohila* t. j. wulkotny rowowy pomnik Riegrowy stoji na sławnym pražskim pohrjebnišću na Vyšehradźe, hdźež wotpočnja zwjetša wšitcy wulcy ludźo čěskeho naroda.

192. **Lubin**, hora k połdnju wot Budyšina. (Hlej nast. č. 42.)

193. **Fr. Palacký**, Józef Dobrovský, Hanka a druzy: Hlej w mojej knizy „Z čěskeho listowanja J. A. Smolerja Budyšin 1919); *Sima Milutinović* (1791—1847), južnosłowjanski basnik, dramatik a historik. Najwjetšeje sławy sej doby ze cyklom lyriskoepiskich basni „Srbijanka“, hdźež sławi južnosłowjanskich rjekow. Hlej tež Wićazowe nastawki wo serbsk m studentstwje w čěskej „Stud. posće“ 1919 a w „Serb. studenće“ s. l.

197. **Arnošt Bart** přebywaše jako předsyda serbskeho Nar. Wubjerka wot januara do měrca a wot apryla do póžnjenca 1919 na měrowej konferency *w Parizu*.

199. **Józef Dobrovský** a druzy — hlej w mojej knizy „Z čěskeho listowanja J. E. Smolerja; *Franc Vymazal* (1841—1919), čěski nakładnik a wudawaŕ typiskich praktiskich rěčnicow „Snadno a rychle“; *Antonín Marek* (1785—1877) faraŕ, horliwy čěski spisowaćel a budźićel; *Karl Alois Vinařický* (1803—1869) faraŕ, čěski basnik a šulski organisator; *Dr. Hanuš Máchal* (* 1855) čěski a słowjanski literarny historik; *Ludwik Kuba*, zběraćel a wudawaŕ serbskich narodnych pěsnjow (hlej jeho „Slovanstvo ve svých zpěvech“); je tež molował wobrazy serbskich wótčincow w budyšinskim Maćičnym domje; *Józ. Perwolf* (1841—1892), čěski slavista, profesor na waršawskej universiće; *Světozor*, pražski wobrazkowy tydźenik; *Slovanský Sborník*, čěski měsačnik wěnowany wšosłowjanskim zajimam, wukhadźacy w Prazy wot 1880—87 pod redaktorstwom *Eduarda Jelinka* (1855—1897), horliweho pěstowarja čěskopólskeje wzajomnosće; *Florian Fencl*, faraŕ we Vodňanach w južnych Čechach, wulki pěstowaŕ serbskočěskeje wzajomnosće, autor mnohich nastawkow wo Serbach, přećel Ćišinskeho a Fr. Krala (hlej jeho nastawki w Česko-serb. Wěstniku 1920); *Vítězslav Hálek* (1835—1874), čěski basnik, wos. lyrik, dramatik, spisowaŕ romanow a powědančkow; *Svatopluk Čech* (1846—1908), pódla Zeyera a Vrchlickeho najwětši čěski basnik ryzy čěskeho ducha a beletrista; *„Osvětový Svaz“* w Praze prócuje so wo wyšše zdźělanje šěrokich ludowych worštow. Ludowa universita.

203. **Litomyšl**, Česká Třebová, městačcy we wukhodnych Čechach. Litomyšl je ródne město sławneho čěskeho komponisty Bjedricha Smetany, molerja Ot. Mařáka, narodohospodarja F. A. Braunera a dr.; *Čěscy bratřa*: Jednotu Čěskobratrowsku założi kónc XIV. lětstotka Petr Chelčický, čěski nabožinski spisowaćel; Čěscy bratřa chcyli žiwi być po přikładu přenich křesćanow; *Křivoklát*, hród juhozapadnje Prahi w dole rěki Berounki; *Ferdinand I.*, wójwoda rakuski, bu wuzwoleny l. 1526 wot čěskich stawow za čěskeho

krala. Z tym sa so zakład k Rakusko-Wuheřskej; *Jan Augusta* (1500—1572), biskop Čěskich Bratrow; *wulki wichor l. 1618*, t. j. 30lětna wójna; *bělohorska bitwa* bě 8. nov. 1620. Tu přewiny Ferdinand II. čěske stawy, kiž běchu so na krótki čas wuswobodźili a sej za noweho krala Bjedricha Falckeho zwolili. Tu započina čěski narod spadować, jeho najlěpši wótčincy — kaž na př. wulki pedagog Jan Amos Komenský — běchu nuzowani wótčinu wopušćić, čěska rěč a literatura spadujetej tohorunja a čěske zemjanstwo so poněmčuje. Hakle horliwi wótčincy započinachu za 150 lět, kónc XVIII. lěts. čěski narod wubudźeć. W XIX. lětstotku zesamostatnjuje so čěski narod bóle a bóle, najprjedy literarnje, potom hospodařscy a politiscy, skónčnje tež we wšitkich směrach; w swětowej wójnje 28. oktobra 1918 doby sej tež swojeje politiskeje samostatnosće a zjednoćiwši so ze Słowakami wutwori Čěskosłowaksku republiku.

204. **Pětr Bezruč** (Vlad. Vašek), wuznamny basnik najmłodšeje čěskeje generacije. W swojej basniskej twórbje (Šlezske pěsnje) nam zobrazuje potłóčowanje čěskeje narodnosće w prjedawšej rakuskej Šlezskej.

209. **Serbske hibanje** započa so 13. nov. 1918 ze założenjom Narodneho Wubjerka w Budyšinje.

213. **Korhojnistwo** = bataillon; stoćina = kompanija; *Čuprija* wjes w Serbiji; *Altona* (173 tys.), město při Hamburku; *Podolska*, krajina w južnej Ruskej.

215. **Wot 11. nov.**; 11. nov. 1918 bě přenja zhromadźizna serbskich wótčincow w Serb. Domje, kiž załožichu Nar. Wubjerk; E. Bart bu z přenim předsydu.

217. **Saksoswěrni**, wubjerk saksoswěrnych Serbow, załoženy na nastork sak. knježeřstwa, zo by wojował přećiwo N. W. a *Serbsk. Zwjazkej*, narodnej organisaciji wšěch Serbow; *inferialny*, njekničomny; *22. junija 1919* buchu zasudźeni jich dźěławosće dla serbscy wótčincy dr. A. Muka, Nawka, B. Dobrucki, Hicka, Hantuš k jastwu a pjenježnemu khostanju; *Termopyle*, skalna wuzčina w srjedźnej Grekskej, hdźež zadźerža spartski kral Leonidas z horstku swěrnych přemócne wójsko perskeho krala Xerxa tak dołho, doniž so Sparta njewobtwjerdźi. Leonidas wězo zahiny.

219. Wo rozdźělu mjez hornjej a delnjej serbšćinu hlej zkrótka w mojej Přiručcy hornjołužiskeje serbšćiny; wobšěrnje wo delnjej serbšćinje jedna dr. E. Muka we swoj „Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niederserbischen Sprache“ a G. Šwjeja we swojej praktiskej Rěčnicy. — Delnjołužiske słowa, kotrež by Hornjołužičan ćežšo zrozumił: **Spójšłej** = šłoj, gólka = hola, lěsyk, gaby, aby = hdyby, chopiś (se) = započeć, ḿeńa dla = zhubjenja (minjenja dla).

220. **Tamkor** = tam, tatan = pohan, humarlik = mortwy, hulicowaś — powědać, hochłožeńe = wokřewjenje, pomrokotnosć — zaćěmnjenosć, mě = mjeno, hopry = wopory, wótergi = druhdy, póraś se = ćahać, lěc = hač, (ńe)gluka = (nje)zbožo, *Šćećin*, něm. Stettin, město při wuliwje Wódry do baltyskeho morja; Welikogrodska = Meklemburska.

221. **Malsny** = hibity, šarcaś = swórčeć, barcaś = bórčeć, šćokany = bity, lasny = spěšny, cywkaś = zywać (spinkać).

222. **Gumno** = zahroda, pomsćiś = wjećić, južor = hižo.

223. **Łdźa** = sylza, zachada = so minje, niḿerny = wěčny, niḿer = wěčnje, zajtšo = jutřiši dźeń.

224. **Kśasaś** = křesać, šćipeł = šćuka, pozwignuś = zběhnyć, hobojměś = wobjeć.

225. **Kšasaś** = kročeć, chamny = błuki, ćmowy, członašk =
226. **Ṕerẃej** = prjedy, žrědło = žórło, kužoł, zachopeńk = započatk, pódejšpnik = podan; Kóstnica, něm. Konstanz, město při Bodamskim jězorje.
227. **Sprojty** = haluzaty, kórabja = rjebło, weto = tola.
228. **Rdžaś** = třepotać, znank = swědk, jěsno, jěsńej = spěšnje, spěšnišo, huźesyś = zastróžić, huchytaś = wućiskać, wumjetać, zněś = klinčeć, hobleźaś = zblědnyć, w kšwi = w krwě, sćaklina = złoba, pón = potom, wóstšonu = wotřenu, skoboda = swoboda, honiměś = woněmić, hobłapiś = wobdać, předobyć, zahobtužyś = jimać, hugroniś = wuprajić, zogoł = hołk, mań = črjóda, syła; Markhrabja Gero napadźe Łužicu a Milčansku (Hornju Łužicu), dokelž chcychu so Serbja wuswobodźić a so z Polakami zjednoćić, nad kotrymiž tehdom knježeše Mječisław I. Ale Gero přewiny Łužičanow a Milčanow, ale widźo, zo jeho dobyće njebudźe trajne, přeprosy k sebi do Mišna 30 łužiskich a milčanskich wójwodow, kotrychž da při hosćinje skóncować (w l. 963). Přirunaj činohru čěskeho spisowaćela Aloisa Jiráska „Gero“ přełoženu přez M. Andrickeho do serbšćiny a nastawk č. 222.
229. **Ned** = hnydom, hucabnik = wučeř, wótźělba = wotrjad, wotdźělenje, pśijazny = přećelny, wězba = zwjazk, zwisk.
230. **Zuk** = zwuk, zynk; tšuga = hrjebja, struha, rěka; struskaty = kwětkaty.

Beleška za jugoslavenske čitaoce.

Lužičko-srpski jezik spada u skupinu zapadnoslavenskih jezika, pa zato je sličniji poljskome ili češkome, negoli srpsko-hrvatskome ili bugarskom jeziku.

Sledeći su glasovi po izgovoru ili pisanju nepoznati Srbohrvatu:

Samoglasi:

ě se izgovara i^e, kao nem. „frieren“: wěra, rěka, město (grad).

ó izgovara se u^o, t. j. *u* s *o* završetkom, na pr. wóz, róža.

y je široko izgovoreno *i*, vrlo slično ruskome ili poljskome, a približava se k *e*, na pr. dym, mysl.

Beleška: 1. Različno od srbohrvatskoga jezika je i to, što iza *j* uvek dolazi *e*, gde u srpskome stoji *a*. Na pr.: jejo (jaje), jehnjo (jagnje) itd.

2. Na svršetku i u sredini reči se meko *e* vrlo često puta menja u *o*: morjo (mor*e* od starijega mořе, čit. morje), polo (polje) itd.

Suglasnici:

ć izgovara se mekče od *č* a tvrđe od *ć*, a odgovara srbohrvatskom *t:* ćěło = tijelo, ćeta = teta, ćiše = tišę.

dź se izgovara kao srbohrv. *đ*, na pr. dźećel = djetelina, dźěd = djed.

ń je shrv. *nj*, koje se pred samoglasnikom i piše: kóń, konja; dźeń, dnja.

b́, ṕ, ḿ, ŕ nerazlikuje se nimale od srbohrvatskoga b, p, m, r a dolazi na koncu riječi ili slogova. Tek u ostalim se oblicima umekšava. Na pr. holb́ (golub), lěkaŕ, lěkarja.

Lužičko-srpski jezik poznaje samo *w* za jugoslav. *v*, a *ẃ* se sada izgovara i nekad piše j: kreẃ (krej) = krv, cyrkeẃ (cyrkej)= crkva, 2. pad cyrkwje. Kad reč počinje s *u* ili *o*, onda se meće u luž. pred *u*, *o* jedan *w*: wostać (ostati).

ř dolazi u gornjoluž. jeziku samo u skupinama *kř, př, tř. Kř* i *př* izgovaraju se *kš, tš*: křik (kšik) = krik, přećel (pšećel) = prijatelj; *tř* glasi kao *ts*, na pr. *tři* (tsi) = tri.

r i **l** su na koncu reči bezglasni: mysl (mis'), wětr (vjet). Slogotvoran *r* srbohrvatskoga jezika odgovara lužičkom *er*, a naše *u*, koje je postalo od starijega takoder slogotvornoga *l*, glasi u lužičkom *el*, na pr.: serbski, mjeŕwić (mrviti), smjerć (smrt); mjelčeć (mučati), pjelnić (plniti, puniti), wjelk (vlk, *vuk); l* na kraju reči odgovara shrv. *o*: shrv.

bio = luž. był, *anđeo = jandźel;* ili u drugim primerima pred sledečim tvrdim glasnim *oł: połny* (puni), *žołty* (žuti), *dołhi* (dugi), *tółc* (tuči).

Suglasnik *h* je na koncu reči i pred drugim suglasnikom bezglasan. Na pr. bóh (bu°, bog), hładki (vadki). Inače se pred samoglasnicima izgovara kao tvrdo, guturalno h (češko), a odgovara srbohrv. *g*. Na pr. had (gad, zmija), hora (gora, breg).

kh izgovara se kao nemačke *k* (odgovara jugoslav. *h*): khlěb, khromy (hromi).

ł se izgovara gotovo kao *v* (pre kao u̯, t. j. konsonantični *u*): łža (u̯ža) = laž, połny (pou̯ni) = pun; *w* i *ł* na koncu reči ili slogowa se izgowara kao *u̯* kał (kau̯).

Naglasak je u lužičkosrpskom jeziku kao i u češkom uvek na prvome slogu. Jednosložni predlozi primaju taj naglasak na sebe. Samoglasnici su uvek kratki, osim *ó*.

Něšto přispomnjenow wo spisowaćelach.

1. Wo serbskich spisowaćelach.

Andricki Mikławš (1871—1908), k płan, redaktor Łužicy wot l. 1896—1904; wubjerny beletrista a publicista, njebojazny wojowaŕ za prawa serbskeho naroda. Napisa studiju wo Ćišinskim (1906); přełožowaše ze słowjanskich literaturow, wosebje dźiwadłowne hry (mjez tutymi tež na př. A. Jiráskoweho; „Gerona“ w l. 1906). (Č. 124.)

Andricki Jan (* 1880), wučeŕ w Radworju, bratr předkhadźaceho. (Č. 169.)

Bart Arnošt (* 1870), wot l. 1911 zapósłanc na sakskim krajnym sejmje, njesprócniwy prócowaŕ wo wozběhnjenje serbskeho naroda hižo před swětowej wójnu, organisator serbskich towaŕstwow, wosebje rataŕskich, załožeŕ „Domowiny“, zwjazka serbskich towaŕstwow. Wjednik serbskeho narodneho hibanja po přewrótu. Załoži 13. nazymnika 1918 „Serbski Narodny Wubjerk“. Wot wulkeho róžka 1919 zastupowaše Serbow na měrowej konferency w Parizu 2. winowca 1919 bu při nawróće do domizny zajaty a wotsudźeny dla „krajneje přerady“ a poby nimale lěto w jastwje w Gollowje pola Šćećina. (Č. 168, 197.)

Bartko Jan (1821—1900), wučeŕ w Nosaćicach, wustupi z mjeńšimi basnjemi w druhej połojcy štyrcytych lět, potom womjelkny a wróći so w „Pomhaj Bóh“ hakle kónc swojeho žiwjenja zaso k basnistwje. (Najlěpša je baseń „Łužiske hory“). Přełoži Körnerowu wjeselohru „Nócneho stražnika“, jednu z najprěnišich serbskich hrow zcyła. Lěta 1848 redigowaše z J. Wjelu redikalniši tydźenik „Serbski Nowinkaŕ“. Jeho hłowny wuznam wšak mamy hladać w jeho knihach za evangelske serbske ludowe šule. Spisa „Biblijske stawizny“ a „Serbsku Čitanku“, wjacy króć nakładowanu. Tež přełoži wubjerk Zejlerjowych pěsni do němčiny. (Č. 185. II.)

Bjedrich Mikławš (Radlubin) (* 1860), byw. faraŕ ralbičanski. Lyriski basnik. Jeho hłowny wuznam wšak wotpočuje humoristiskim powědańčku. Někotře jeho humoreski a powědańčka, w kotrychž nam předstaja postawy ze serbskeho burstwa a dźěłaćeŕstwa, kotrychž brachi a njedostatki njesmilnje šwika, wuńdźechu w „Serbskej knihowni“ („Z kowaŕnje domoj“ a „Stara jabłučina“), abo namakaju so rozpróšene w lětnikach „Lipy Serbskeje“, „Serbskich Nowin“, „Katolskeho Pósła“ a w protycy „Krajanu“. (Č. 189.)

Bjedrich-Wjelemĕr Michał (1855—76) studowaše w Prazy, ale khorowatosće dla bě nuzowany wopušćić studije a bórzy potom zemrě zawostajiwši kedźbyhódne basniske pospyty we „Łužicy“, „Lipje Serbskej“ a „Łužiskim

Serbu", zdźěla wobsaha erotiskeho. zdźěla samo socialneho, ale pod wliwom khorowatosće razu melancholiskeho a resignowaneho. (Č. 55, 101.)

Bryl-Serbin Jan (* 1879), profesor, studowaše w Prazy, hdźež je załožił l. 1907 z Cyrilom Wjeńku a bratromaj Francom a Józefom Pátu „Českoserbske towařstwo „Adolf Černý" ", skutkowaše potom w Moskwje. Kónc swětoweje wójny wróći so domoj a wobdźěli so při narodnym hibanju we Łužicy a poby zhromadnje z A. Bartom tež w Parizu. Je napisał rjadu drobnych naćiskow tendenčnje wótčinskeho raza a přełožowaše z čěšćiny a rušćiny. Zestaji w l. 1920 „Serbske stawizny w zańdźenosći a přitomnosći". (Č. 125.)

Buk Jakub (1825—1895) studowaše w Prazy, hdźež bě sobuzałožeŕ studentskeho towařstwa „Serbowki". Dwórski kapłan a gymnasialny wučeŕ w Drježdźanach. Po nawróće z Prahi přesta zabe basnić. Redigowaše časopis Maćicy Serbskeje. Dźěłaše w rěčespytu (Zynki hornjołužiskeje serbskeje rěče. 1852), a zběraše ludowe prajidma a přisłowa (1000 serbskich přisłowow a prajidmow, 1862). (Č. 34.)

Cyž Jan (* 1883), duchowny, basnik a spisowaŕ něšto literarno-historiskich nastawkow. (Č. 177.)

Cyž Mikławš (1825—53), kat. duchowny w Budyšinje. Sobuzałožeŕ „Serbowki" Zwjetša episke basnje z baladiskimi naběhami. (Č. 42.)

Cyž-Žuŕčanski Jan (* 1898), zahorjeny wobdźělnik narodneho hibanja po přewroće, bě w americkim zajeću we Francózskej. (Č. 201, 215.)

Ćěsla-Handrik Jan (1840—1915), wustudowawši lěkařstwo w Prazy, zasydli so w Neveklovje w Čechach jako wokrjesny lěkaŕ. Hłowny wuznam ma jako epik („Serbow kral" a „Kral Přibysław"), ale měješe tež wuspěch w baladźe („Zabity", „Rowaŕ"). Jeho erotiske basnje, napisane widźomnje pod wlivom Hálkowym a Heineowym, słušeja k najlěpšim čisłam serbskeje erotiki před Ćišinskim, kaž bě tež wot swojeho wustupjenja powšě žesać lět z najpłódnišim basnikom pódla Zejlerja. Přełožowaše wjele z čěsćiny, mjez druhim Klicperowu wjeselohru „Rohowin Štyrirohač" (1862), z kotrejž so započa serbske dźiwadło. (Č. 5, 60, 87, 111.)

Ćišinski-Bart Jakub (1856—1909), faraŕ, najwjetši serbski basnik. Napisał je sćehowace zběrki basni: „Kniha sonettow" (1884), „Formy" (1888), „Přiroda a wutroba" (1889), „Serbske zynki" 1897), „Ze žiwjenja" (1899), „Krew a kraj" (1900), „Z křidłom worjołskim" (1904), „Z juskom wótčinskim" (1904), „Wysk a stysk" (1905), „Za ćichim" (1905), „Serbske wobrazki" (1908), a po jeho smjerći wudachu so tři zběrki: „Swětło z wyšiny" (1911) a „Z wotmachom. Z domachom. Z doškrabkom" (1913). Ćišinski je z basniskim wjednikom a wěšćerjom serbskeho naroda. Je z tworjerjom woprawdźiteje serbskeje basniskeje rěče, mištr słowa a hrona. Je wutworił tež prěnje serbske drama, hrjadkowanu hru „Na Hrodźišću" (1880), napisał je idyliske epos „Nawoženja" a rjadu prózow dotal neznatych a roman „Narodowe a wotrodźenc". Z jeho basni je wušoł wubjerk wot Ad. Černeho, někotre buchu přełožene tež do druhich słowjanskich rěčow a do francózšćiny a němčiny. Hlej wo nim nastawk č. 177.

Deleńk Jurij (1882—1918), kapłan, předčasnje zemřěły zahorjeny wojowaŕ za serbske prawa. Dobry publicista a wot l. 1910 redaktor „Katólskeho Pósła", wubjerny rěčnik a organisator, wobdźělnik běłohródskeho słowjanskeho nowinařskeho kongresa w l. 1911, bu w času swětoweje wójny přesćěho-

wany a zahiny na zapadnej fronće w bitwje pola Armentières jako wopor němskeho militarisma, runjež jako wučeř Franc Kral-Rachlowc. (Č. 188.)

Dobrucki Jan (* 1854), farař we Wojerecach, z rodom Słowak, je napisał rjadu powědančkow a basni do „Łužicy“, poslědnje zwjetša pod pseudonymom Dušan. (Č. 19.)

Domaška Michał (1820—1897), ev. farař, serbski basnik, autor spěwa „Naše Serbstwo z procha stawa“. Pisaše zwjetša nabožinske basnje jako zběrka „Zionske hłosy“ a dr. Bě mjez załožerjemi Maćicy Serbskeje a dołhi čas z redaktorom evangelskeho nabožneho časopisa „Missionskeho Pósła“.

Dučman Handrij (Wólšinski) (1837—1909) studowaše w Budyšinje a w Prazy a po krótkim pobyću we Łužicy skutkowaše jako kat. duchowny w Lipsku a w Dubinje pola Drježdźan. Pisaše wótčinske basnje (wosebje „Wodźan“), bałady a romancy, didaktiske a nabožne basnje, ale tež wjesołe pěsnički, satiriske šwihi a epigramy. Spisa rjadu powučnych a zabawnych knižkow za lud (powědančka „Dwójnikaj“, „Othilija“, „Při maćeřnym rowje“), nadrobnu bibliografiju literatury kat. Serbow (1869) „Pismowstwo katolskich Serbow“. Doby sej wulke zasłužby wo serbsku folkloristiku ze zběranjom bajkow, pěsni atd., wo serbske dźiwadło („Złote hrody“ a „Boži narod“). Wuda syłu nabožnych a modleřskich knihow („Žiwjenje swjatych“) a přełožowaše z čěsćiny (Komenskeho „Labyrint“) a z němčiny (Schiller). (Č. 8, 52, 91.)

Dučman Pětr (1839—1907), dr. med.; wobdźělnik moskowskeje Narodopisneje wustajeńcy l. 1867. (Č. 105.)

Fiedleř Karl August (1835—1916), wyšši wučeř na krajnostawskim seminaru w Budyšinje, knihownik Maćicy Serbskeje. Jedyn z najpopularnišich a najzasłužbnišich wótčincow. Je hłównje intimny erotik, ale pisaše tež basnje wobsaha wótčinskolyriskeho a nabožneho a něšto baladow a to wosebje do „Łužičana“, „Łužicy“, „Serb. Now.“ a „Pomhaj Bóh“. Wuda „Towařšny spěwnik za serbski lud“. Přełožowaše wjele němskeje literatury (Goethe, Heine a dr.) (Č. 36, 99.)

Greško Jan, překupc we Waršawje, zběrař a wozjewjeř delnjołužiskich bajkow a powěsćow a podpjerař delnjoserbskeho pismowstwa. (Č. 222.)

Grys Mjertyn († 1878), wučeř, wuda l. 1867 zběrku nabožnych a swětnych basni pod titulom „Spiwańa młodym a starym“. Ale jeho basnje, kotrež so tež woćišćowachu w Č. M. S., nimaju přewulkeje literarneje hódnosće. Hewak bě M. Grys originalny čłowjek, wjesny wučeř, kiž so w ničim nerozdźěleše wot wašnja žiwjenja burow. Wučeše w swojej šuli serbski na samsne zamołwjenje tež tehdom, hdyž bě pruske knježeřstwo serbsku wučbu zakazało. (Č. 223.)

Handrik Matej (*1864), pastor w Slepom, spisař narodopisnych a rěčespytnych studijow a zběraćel ludowych składbow ze slepjanskeje wokoliny. (Č. 56.)

Hórnik Michał (1833—1894) studowaše w Budyšinje a w Prazy, skónčnje kat. farař a kanonik w Budyšinje. Zwoprědka pisaše wótčinske basnje, balady a romancy w narodnym duchu a epigramy („Žahadła“, „Kłoki“). Wot pjećdźesatych lět wostaji so basnjenja. Jeho zasłužby wo pozběhnjenje našeho naroda su njesměrne. Zběraše ludowe pěsnje, přisłowa atd., pisaše literarnohistoriske nastawki. Zhromadnje z Pfulom a Smolerjom dźěłaše w serbskim rěčespytu. Załoži a redigowaše „Měsačny přidawk“, „Łužičana“, „Katólski

Posoł", „Serbskeho hospodarja" a wot 1868 do swojeje smjerće „Časopis Maćicy Serbskeje". Pisaše a wudawaše powučne, zabawne a nabožne knižky za lud, dale wobdźěła z Wylemom Bogusławskim „Historiju serbskeho naroda" a z biskupom Jurjom Łužčanskim přełoži „Nowy Zakoń", klasiski přikład čisteje spisowneje serbšćiny. Zarjadowa „Čitanku", wubjerk ze serbskeho pismowstwa. Bě z předsydu Maćicy Serbskeje a woporniwym nakładnikom wšelakich ważnych spisow. Wěrny japoštoł a wjednik serbskeho naroda. (Č. 70, 75, 92, 120, 162, 173.)

Imiš Hendrich Jaroměr (1819—1897), pastor w Hodźiju, wudawaše nabožinski časopis „Zernički" w l. 1849—1853, založeř serbskeho evangelskeho homiletiskeho seminara w Hodźiju (1877), wuda w l. 1849 „Łužisku wustawu", pozdźišo wuda syłu nabožinskich spisow a spisa němscy knihu „Der Panslavismus", w kotrejž je zwobrazowane serbske prócowanje wo zakhowanje narodnosće a němske potłóčowanje we Łužicomaj, wosebje w pruskej Łužicy.

Jacsławk Mikławš (1827—1862) wustudowawši w pražskim serbskim seminaru bu z kapłanom w Njebjelčicach. Wótčinska lyrika. (Č. 149.)

Jenč Karl August (1828—1895), ev. farař, serbski filolog, literarny historik a bibliograf. Wosebje je napisał „Stawizny serbskeje rěče a narodnosće", „Krótki přehlad zhromadneho pismowstwa evangelskich Serbow", „Spisowarjo hornjołužiskich evangelskich wot 1597—1800", „Zemrěći spisowarjo hornjołuž. evang. Serbow wot 1800—1877", Pismowstwo a spisowarjo delnjołužiskich Serbow wot (1548) 1574—1880" a druhich. (Č. 1.6.)

Jordan Hendrich (1841—1910), wučeř w Popojcach z rodom Hornjołužičan, horliwy delnjołužiski prócowař, zběraćel ludowych pěsnjow, bajkow a narodopisnych přimoškow; wudawaćel powědančkow za lud. Jeho dźěła su: zběrka delnjołužiskich ludowych bajkow, 1876—79, delnjołužiska „Cytanka" za samowučencow 1883, Bibliske stawizny, Delnjołužiski spěwnik, Drobence ze serbskeje historije a dr. — Jordan bě z hłownym dźěłaćerjom Delnjołužiskeho wotrjada Maćicy Serbskeje w Khoćebuzu. Spisa tež „Pismowstwo delnjołužiskich Serbow (wot 1881—1900). (Č. 122, 220.)

Jordan Pětr (1818—1891), dr.; wobdźělnik na pražkim słowjanskim zjězdźe l. 1848; wuda l. 1841 „Serbske pěsnički" a Hornjołuž. rěčnicu; wudawaše časopisaj „Jutničku" a „Serb. Jutničku"; wudawaše w Lipsku, hdźež běše jako rektor serbšćiny na universiće, Slawische Jahrbücher a dr. Zemrě we Widni. (Č. 77.)

Kłósopóski-Mosak A., (1820—1898), załoži l. 1839 w Budyšinje stud. towařstwo na gymnasiju; přełoži Šafařikowe „Słowj. starožitnosće" do němčiny. (Č. 53.)

Kósyk Mato (* 1853), evangelski duchowny w Texasu w Americy, dotal najlěpši delnjołužiski basnik. Wot l. 1878 napisa do Č. M. S. rjadu wótčinskich elegijow a basnjow, dale tež pěsnje a ballady a skónčnje wjetšu časoměrnu idylu „Serbska swaźba w Błotach" (1880) a historiskoepisku baseń „Pšerada markgrofy Gera" (1882). Wubjerk z Kósykowych basni wuńdźe l. 1893 z nakładom delnjołužiskeho studentstwa jako „Zběrka dolnoserbskich pěsńow". (Č. 164, 221, 227, 228.)

Kral-Rachlowc Franc (1886—1915), wučeř w Kamjencu, nadźějny narodny prócowař a organisator, soburedaktor „Łužicy“ wot l. 1909, załožeř „Raja“ a „Zahrodki“, časopisow za dźěći a wudawař „Nadźije“, protyki za dźěći. Doby sej wulke zasłužby wosebje wo organisaciju towařstwow we Łužicy a wuda tež dźiwadłownu přiručnu knihu „Naše dźiwadło“. Padźe pola Lens na zapadnej frónće. Bě horliwy pěstowař serbsko-čěskeje wzajomnosće, dobry Serb a Słowjan. (Č. 20, 171.)

Krawc Bjarnat (* 1861), komponista a spisowaćel w Drježdźanach; wuda zběrku spěwow „Khwatajće, ale spěwajće“ 1910. (Č. 100.)

Krječmař Mikławš (* 1891), profesor. Přeložki z čěšćiny w Serbowkach: Zastajeny kharakter (Sv. Čech), Wjesny Jakobin (V. Beneš-Třebízský), Tři włosy dźěda Wšowěda (Erben), Bě prjedočink (J. Neruda). Wobšěrne rěčespytne dźěło „Serbske słowjeso“ je w rukopisu. (Č. 203.)

Kućank Jakub (1818—1898), senior kapitla w Budyšinje, redaktor „Jutrnički“, sobuzałožeř M. S., nabożny spisowaćel. Wuda zhromadnje z Jakubom „Serbske Hornje Łužicy“.

Laras Jan dr. (*1845), profesor w Ćěšinje w čěskej Šlezskej, přełožeř psalmow a spisowař powědančkow. (Č. 72.)

Libš Jurij (* 1857), fararř w Budyšinje, serbski rěčespytnik, autor prěnjeje wubjerneje hornjołužiskeje składby (1884). Napisa tež syłu drobnych žiwjenjopisnych naćiskow do „Łužicy“ a „Serbskich Nowin“. (Č. 119, 139, 150, 152, 180, 191.)

Lorenc-Zalěski J. (* 1874), hajnk w Porynju nowelista. (Č. 73, 112.)

Mjeń Jurij (1729—1785), studowaše w Lipsku, ev. farař w Njeswačidle, cyrkwinski spisowaćel, hajeř čisteje serbskeje rěče, pospytowaše so jedyn z přenića wo swětne basnjenje. Jeho najwjetše dźěło w tym nastupanju „Rycéřski kěrluš“ (Serbskeje rěče zamoženje a khwalbu w ryćeřskim kěrlišu spěwaše Juri Mjeń) wuda l. 1806 po jeho smjerći jeho syn **Rudolf Mjeń** (1767—1841), do Zejlerja najsławniši serbski basnik, tohorunja ev. duchowny. Ze spisow wobeju je so bohužel jara mało na naše dny zakhowało. (Č. 28.)

Młóńk Pětr (1805—1887), ćěsla a wjesny sudnik w Dźiwoćicach p. Budyšina, Samowučenc, jara woblubjeny ludowy pěsnjeř. Jeho basnje wukhadźachu w Serbskich Nowinach; wudal J. E. Smoler w l. 1879 a zběrcy „Khěrluše a spěwy“. (Č. 185. I., 40.)

Muka Arnošt (* 1854) dr., profesor, stud. rada. Wulki słowjanski rěčespytnik a etnograf. Wot lěta 1894 redaktor Čas. Mać. Serb. a hłowny dźełaćeř w Maćicy. Po Hórnikowej smjerći wjednik serbskeho naroda. Po přewrótu so wobdźěli na narodnym hibanju za woswobodźenje Łužicy a bu za to wot němskeho knježeřstwa přesćěhany. Z jeho wjele dźěłow maja wosebity wuznam: „Statistika Serbow“ (1884—86), „Historische und vergleichende Laut-und Formenlehre der niedersorbischen Sprache“ (1891), „Serbski zemjepisny słownićk“ (1895), dale zběrki ludowych pěsni a wulki spis wo bywšim delnjoserbskim łukowskim wokrjesu je: „Bausteine zur Heimatkunde des Kreises Luckau (1918.) Hlej wo Muky nastawk č. 180; wot Muki nastawki č. 48, 58, 84, 123, 134.)

Nawka Michał (* 1885), wučeř w Radworju, zahorjeny wojowař za prawa serbskeho naroda; dobry Serb i Słowjan; novelista, přeložeř někotrych

dźel ruskeje literatury. Bě soburedaktor „Serbskeho hospodarja“ a sobudźełaćeř při „Rězakowym Němskoserbskim słowniku“. Připrawił jedyn ‚zešiwk serbskich narodnych „Bajow, bajkow a basničkow“ (1914), napisal serbsku Rěčnicu (1. zešiwk 1919) a „Přewodnika po serbskej rěči“ (1920). Přeložił Gogolowa „Rewisora“ (1907). Hlej nastawki č. 10, 146.)

Nowak-Horjanski J. (* 1864), farař w Radworju, spisowař powučnych nastawkow a wosebje přihotowjeř ludowych dźiwadłowych hrow; na př. Marija Madlena. (Č. 106.)

Nowak Józef (* 1895), młody, wobdarjeny basnik a dramatik. Wustupi před wójnu we „Łužicy“ z drobnymi basnjemi. Po wójnje wuda swoje basnje w zběrcy „ Z duchom swobody“ (1919). Z wuspěchom hraještej so na skhadźowankach jeho dramaće „Poslědni serbski kral“ (1916) a „Swobody njewěsta“ (1919). (Č. 153, 159, 161, 194, 204, 211, 216.)

Pful Kř. Bt (1825—1889) dr., da ze swojimi filologiskimi spisami wědomostmy zakład spisownej hornjoserbšćinje. Napisa Hornjoserb. rěčnicu (1861), wuda Łužiski serbski słownik (1866). By tež basnik a wobžěli so horliwje na cyłym narodnym a lit. serbskim žiwjenju. (Č. 9, 88, 97.)

Pjech Jan Bohuwěr (†1913), knihikupec w Lipsku. Přełoži pod pseudonymom *Jan z Lipy* šěsć sonettow Shakespearowych w Č. M. S. 1857 a tež Shakesperowu struchłohru „Julius Caesař“, kotruž je hakle w l. 1914 wočišćal dr. E. Muka w Č. M. S. a w 17. č. Serb. dźiw. zběrki. Pjech wobdźěla němski tež Pypin-Spasovičowy Stawizny słowjanskich literaturow w Lipsku l. 1884. Pjech bu tež z přećelom čěskemu presidendej T. G. Mašarykej, kotremuž da nastork k spisanju wobšěrneho dźěla wo wulkim wojowarju za čěske narodne prawa K. Havlíčkej. (Č. 170.)

Radyserb-Wjela Jan (1822—1907), wučeř na Židowje, basnik, zběraćel přisłowow a ludoweje literatury zcyła, słownikař. Z basnistwa pěstował balady a epiku (Jan a Hanka 1880, Wobradźenka 1893—95), napisa libreto k prěnjej serb. opereće „Smjertnica“ (1910). Zestaji hobrsku syłu přisłowow: Přisłowa a přisłowne hrónčka a wusłowa hornjołužiskich Serbow (zrjadowane a wudate l. 1907 wot prof. dra A. Muki), Metaforiske hrona (1905), Serbske rostlinske mjena (1910). (Č. 12, 18, 30, 107, 160.)

Rězak Filip (* 1859), dr. theol., w Drježdźanach, přełoži čěske dźěło Boženy Němcoweje „Naša wowka“ (Babička). Wuda wulki němskoserbski słownik w l. 1920. Zestajer serbskeho rychłopisa. (Č. 22, 98.)

Rocha—Turjanski Fryco (* 1963), wučeř, delnjołužiski basnik. Jeho basnje wukhadźachu w „Casniku“, we „Łužicy“, a wjetša zběrka „Wěnašk dolnoserbskich pěsňow w Č. M. S. 1898. (Č. 225, 230.)

Rostok Michał (1821—1893), serbski přirodospytnik, zestajeř serbskeje přirodowědneje terminologije. Wjetši dźěl jeho dźěłow je w Č. M. S. wot l. 1848—92 a we „Łužičanu“. Jeho najwjetše dźěło „Neuroptera Germanica“ roznjese w swojim času jeho mjeno po cyłej Němskej a Rostok płaćeše tehdom za prěnjeho wotrjadnika w tym nastupanju. (Č. 16.)

Skala Jan (* 1889), młody, wobdarjeny basnik a publicista. Jeho basnje wukhadźachu we „Łužicy“. Wosebitych zběrkow hač dotal njeje wudał. Po přewrótu wobdźěli so horliwje při hibanju wo wuswobodźenje Łužicy. (Č. 140, 210, 213, 217.)

Słodeńk Jurij (* 1873), wučeŕ, redaktor „Serbskeho Hospodarja“, autor něšto wótčinskich powědančkow (we „Łužicy“). Njebojazny wojowaŕ za prawa našeho naroda. Je znaty tež jako komponista. (Č. 86, 184.)

Smoleŕ Jan Arnošt (1816—1884), wulki serbski budźeŕ, filolog, etnograf, załožeŕ Maćicy Serbskeje a Maćičneho Časopisa, wukubłanc Fr. L. Čelakowskeho a J. Purkyně we Wrótsławje. Z jeho wulkeje literarneje dźěławosće ma so wosebje wuzběhnyć klasiske dźěło „Pěsnički hornych a delnych Serbow“ (1841—43), knižka němskoserbskich rozmołwow „Mały Serb“ (1841), „Němskoserbski słownik“ (1843), „Stawizny łužiskoserbskeje literatury“. Samsny žiwjenjopis Smolerjowy je woćišćał Adolf Černý w Č. M. S. Smolerjowe žiwjenje wotražuje so tež w jeho „Čěskej korespondency“, kotruž sym wudał l. 1919-20 w Budyšinje w Č. M. S. a we wosebitym wotćišću. (Č. 3, 79, 154, 155, 158.)

Sommer Adolf (1862—1909), wučeŕ w Budyšinje. Spisaćel powědańčkow a přełožowaŕ z ruskeje literatury. Sobudźěłaćeŕ Mukowy při zarjadowanju drježdźanskeje serbskeje wustajeńcy l. 1896. (Č. 127, 175.)

Šěca-Rachlowski K. B. (* 1858), wućeŕ, novelista. (Č. 141.)

Šewčik Jakub (* 1867), faraŕ w Kamjenicy; wustupi jako basnik w časopisu „Łužiski Serb“ (1895—96) a we „Łužicy“ a je we wěstym nastupanju epigon Ćišinskeho. Pozdźišo pisaše drobne literarno-historiske přinoški do Č. M. S. (Č. 71, 90.)

Śẃela G. (* 1873), evang. faraŕ w Dešnje pola Chotěbuza, zasłužbny narodny a literarny dźěłaćeŕ za Hornju i Delnju Łužicu. Napisa „Delnoserbski pšawopis“ (1907), „Lehrbuch der Niederwendischen Sprache“ I.—II. (1905 a 1911), „Cytanku za serbske źiśi“ (1907), „Kurzes Lehrbuch der oberwendischen Sprache“ (1913) a syłu filologiskich a narodopisnych nastawkow do Č. M. S. Mimo toho napisa knižku „Evangelska wěra mjez Słowjanami (1915) a brožurku „Zur Wendenfrage“ (1919). Hlej nast. č. 64, 226, 229.

Urban Matej (1846), pastor, wótčinski basnik, kiž piše w antiskich rozměrach. Napisa a wuda l. 1900 „Wótčinske hrona“, a 1907 „Wokŕewne wonješko“ a l. 1908 „Stawizny ćeŕpjenja etc. Jězom Khrista“. Urbanej słuša tež zasłužba, zo je přełožił klasiskej grekskej eposaj Homerowej „Ilias“ a „Odysseju“, z kotrejuž woćišća pokazki we „Łužicy“. Z tym je wobohaćił njewšědnje rěč a pismowstwo serbskeho naroda. (Č. 113, 114, 121.)

Wałtaŕ Karl Jan (* 1860), po prawom Walter. Rodźeny Němc, kiž pak so serbskej rěči a serbskemu ludej tak přikhili, zo bu z njeho serbski basnik a spisowaćel zahorjenych serbskich wótčinskich basni (Hymna, Mój ludo serbski). Je epigon Ćišinskeho, něžny sonjeŕ bohateho začuwanja, basnik přirody, lubosće, ćicheho styska a žedźenja. Swoje basnje wuda w zběrcy „Za dušu a wutrobu“ (1897). Přesta potom basnić a hakle w najnowšim času pokazuja so zaso jeho werše — najbóle nabožneho, swjedźenskeho a składnostneho razu — w „Pomhaj Bóh“ a w „Serb. Nowinach“. (Č. 183, 208.)

Wićaz Jurij (* 1899), stud. w Prazy, młody prócowaŕ a spisowaćel, zahorjeny wobdźělnik narodneho hibanja wo wuswobodźenje po němskim pře-

wrótu. Je přełožił do serbšćiny „Łužicu“ dr. Józ. Páty (1920). Rjadowaše wot l. 1920 serbski dźěl měsačnika „Českoserbski Wěstnik“ w Prazy. (Č. 193.)

Wićazec Herta (1819—1885), prěnja serbska basnjeřka; jeje spisy je wudał Ad. Černý l. 1900. (Č. 35.)

Wingeř Jurij (1872—1918), fararř w Lubiju, dobry powědaŕčkaŕ a serbski spisowaćel, přełožowaŕ ze słowjanskich literaturow, wosebiće z pólšćiny (Sienkiewicz). Jeho najlěpšej powědańčcy stej „Hronow“ (1893) a „Poslědnja primicija na Tuchorju“ (1894). Připrawi tež něšto hrow za serbske dźiwadło (Na wuměnku). (Č. 115, 117, 148, 151.)

Wjasławk Jakub (* 1885) dr., młody serbski historik. (Č. 93.)

Wjela-Kubščan Jurij (* 1892), wučeř, novelista. Napisa někotre novele do Łužicy 1911—1914. (Č. 166.)

Wjelan Julius Eduard (1817—1892), ev. farař w Slepom w H. Ł. Přećel Smolerjowy, z kotrymž studowaše zhromadnje w Budyšinje a we Wrótsławju. Dostudowa w Berlinje theologiju a narańše rěče. Pisaše balady; jeho balada „Mortwy doł“ je najlěpša serbska balada před Ćišinskim. Přełožowaše južnosłowjanske narodne pěsnje a kónc žiwjenja zaběraše so z rythmiskim přełožkom psalmow (Spěwajomne psalmy). Pisaše do S. N., Łužičana a do Łužicy. L. 1869 wozjewi wažne wědomostne dźěło „Namjezno-mužakowska wotnožka serbšćiny“. (Č. 94.)

Wjeńka Cyril (* 1885), absolvent pražskeje techniki, inženěr, sobuzałožeř Českoserbskeho towařstwa „Ad. Černý“ w Prazy l. 1907; přełožowař z čěšćiny. Wuznamny je jeho přełožk Karafiátowych „Brunčkow“ z l. 1910. (Č. 102, 186.)

Zejleř Handrij (1804—72), pastor, prěni woprawdźity serbski basnik. Zběraćel ludoweje literatury, załožeř a redaktor „Tydźenskich Nowin“, wudawař „Missionskich powěsći“ (1844—49). Napisa němscy Hornjołuž. rěčnicu (1830). Dźěłaše zhromadnje z Pfulom a Hórnikom na hornjołužiskoněmskim słowniku. Napisa hobrsku syłu lyriskich a episkich składbow, drobnych satyrow, bajkow a epigramow, kotrež so njewšědnje mjez ludom rozšěrjachu a jara so lubichu. Mnohe jeho basnje so skomponowachu přez Kocora a znarodnichu. Jeho pěseń „Hišće Serbstwo njezhubjene“ bu z narodnej hymnu. Zejlerjowe słowa běchu z prěnim mócnym wołanjom w serbskim narodnostnym wojowanju w XIX. lětstotku. Smoleř, Hórnik, Muka, Ćišinski a Nowak pokročuja po prawom w jeho duchu. „Zhromadźene spisy“ Zejlerjowe zarjadowa a wuda prof. dr. A. Muka w l. 1883—1893 w 4 zwjazkach.

2. Wo druhich spisowaćelach.

Bogusławski Wylem Józef (1825—1901), pólski wučenc, přećel serbskeho naroda. Napisa „Rys dziejów serbołużyckich“ a wuda jón w Pětrohrodźe l. 1861. Pozdźišo rozšěri tutu knihu a předźeła ju z M. Hórnikom do „Historije serbskeho naroda“, kotraž wuńdźe l. 1884 w Budyšinje. Bogusławski napisa tež l. 1885 žiwjenjopis J. E. Smolerja do „Biblioteki Warszawskeje“. Hlej nastawki č. 120, 162, 173.

Černý Adolf (* 1854), čěski spisowaćel a basnik (pseud. Jan Rokyta), redaktor „Slovanskeho Přehleda“. Wulki pěstowař serbskočěskich poćahow a to-

hodla mjenowany „serbski konsul“. Napisa nimo hobrskeje syły nastawkow a rozpominanjow z cyłeho słowjanskeho swěta tež dźěła wo Serbach. Z nich je čěski wušło: „Různé (wšelakore) listy o Lužici“ (1894), „Lužické obrázky“ (1890), „Svatba (kwas) u Lužických Srbů“ (1893), „Lužice a Lužičtí Srbové“ (1912) a „Lužická otázka (prašenje)“ (1918); w serbskej rěči „Wobydlenje Łužiskich Serbow“ (1889), „Mythiske bytosće Łužiskich Serbow“ I. (1893). „Stawizny basnistwa hornjołužiskich Serbow“ (1910) a druhe. Adolf Černý je přełožił syłu čěskich basni do „Łužicy“. Do čěšćiny pak je přełožil wubjerk z Handrija Zejlerja (Sborník světové poesie 1896) a wubjerk z Jakuba Ćišinskeho (Světová knihovna 1904) a basnje druhich serbskich basnikow. (Č. 66, 108.)

Gogol Nikolaj Wasiljewič (1810—1852), załožeŕ ruskeho realisma, spisowaŕ romanow a dramatow. Z jeho twórby je najwažniši satyriski roman „Mortwe duše“, historiski roman ze žiwjenja zaporožskich kozakow „Taras Bulba“, a wosebje znata je jeho wjeselohra „Revisor“, do serbšćiny přełožena wot M. Nawki a wudata jako 16. čisło „Serbskeje dźiwadłoweje zběrki“ w l. 1907. (Hlej nast. 182).

Hugo Victor (1802—1885), jedyn z najwjetšich předstajerjow francózskeho romantisma, kotrehož wliw je čuć w cyłej nowej fran. literaturje. Lyrik, satyrik a spisowaŕ romanow a dramatow. Z jeho romanow je sej dobył swětosławnosće „Bědni“, dale „Třiadźewjećdźesat“, „Cyrkeẃ maćerje božeje w Parizu“, w kotrychž nam mištrowscy předstaja nic jenož stwórbu a podawki w njej, ale wosebje hibanja čłowjeskeho ducha a čłowjeskeje powahi. Naša pokazka wo biskopu Myrielu w nast. č. 133 je za to z błyšćatym dopokazom. W swojich basnjach a dramatach wobjimaše wšě doby čłowjeskeje historije wot šěreho zastarska hač na naše dny, („Legenda wěkow“).

Jirásek Alois (* 1851), čěski spisowaćel romanow a dramatow. Z jeho dźěłow najwažniše su wulke romanowe cykle, z kotrymiž chcyše spisaćel wobjimać cyle stawizny čěskeho naroda. Su to romany: „Mjez zmohami“, „Přećiwo wšěm“, „Bratrowstwo“, „Husitski kral“, „W cuzych słužbach“, „Ćěmno“, „Psohlavci“ (Wojowarjo za swobodu), „F. L. Věk“. — Z powědančkow je najznaćiša „Filosofska historija“ ze studentskich stawiznow města Litomyšle lět 1848. Podobnje su tež jeho dramata. čeŕpane z čěskich stawiznow. „Jan Hus“, „Jan Žižka“, „Emigrants D. M. Rettigowa“, ke kotrymž so přizamka wulke historiske drama „Gero“, přełožene do serbšćiny wot M. Andrickeho. Jara so lubja jeho hry z wjesneho žiwjenja: Wojnaŕka, Lucerna (Lataŕnja), Nan a dr. Za dźěći zhotowi rjanu knižku „Stare powěsće čěske“, z kotrychž je wzata powěsć wo Róžowej holinje. (Nastawk 203.)

Kapras Jan (* 1880), doktor prawow, universitny profesor w Prazy, čěski prawizniski historik a wudawaćel starych čěskich prawizniskich spisow. Wuznamne su jeho „Prawne stawizny krajow čěskeje króny“. Dźěl z nich, Łužicu nastupacu, wobdźěła spisowaćel sam jako „Prawne stawizny Hornjeje a Delnjeje Łužicy za čas čěskeho knježenja“. (Je wušło w Č. M. S. 1916 a jako samostatna kniha.) Jako wubjerny znajer čěskeho prawa a čěskich stawiznow wobdźěli so jara skutkownje při

jednanju na parižskej měrowej konferency a napisa rjadu wuznamnych pojednanjow, z kotrychž jednaju někotre tež wo Serbach. (Č. 207.)

Karafiát Jan (* 1846), reformowany farař a čěski spisowaćel. L. 1895 wzda so zastojnistwa a je wot toho časa žiwy w Prazy. Swoje spisy wudawaše anonymnje. Napisa „Mistr Jan Hus“, powahopis čěskeho reformatora, „Towařšowje“, „Brunčki“, „Reformowany spěwnik“ a dr. Wot l. 1896 wudawa měsačnik „Reformowane Listy“. (Hlej nastawk č. 186.)

Klášterský Antonín (* 1866), čěski spisowaćel, wosebje zasłužbny ze swojimi přełožkami z jendźelšćiny. Našu baseń „Łužicy“ (nast. 200) napisa při přiležnosći wulkeho serbskeho koncerta w měrcu 1919 w Prazy, kiž zarjadowa pod protektorstwom presidenta T. G. Masaryka Čěskoserbske towařstwo „Adolf Černý“.

Mrštík Alois (* 1861), wuznamny zastupnik nowočěskeho realistiskeho romana. W swojim „Rok na vsi“ (Lěto na wsy) rysuje nam žiwy wobraz wjesneho žiwjenja mórawskich Słowakow po lětnich počasach. Tež „Bavlnkovy žony a druhe powědančka“, kaž tež skutkowne, woblubjene drama „Maryša“, kotrejž napisa zhromadnje ze swojim bratrom Wylemom (1863—1912), čerpaju swoju maćiznu ze žiwjenja słowakskeho ludu na wukhódnej Morawje. (Hlej nast. 138.)

Němcová Božena (1820—1862), čěska budźićerka a spisowaćelka, kiž je sej dobyła swětoweho wuznama ze swojim krasnym wjesnym romanom „Naša wowka“, přełoženym l. 1883 tež do serbšćiny přez dra Filipa Rězaka, tehdom „praesesa“ serbskeho seminara w Prazy (nast. č. 22). B. Němcová napisa wulku syłu powědančkow z čěskeho wjesneho žiwjenja, kaž tež wjele narodopisnych a pućowanskich naćiskow. Jara so lubja hač do dźensa jeje krasne zběrki narodnych čěskosłowakskich bajkow. Ze spisow B. Němcoveje mamy tójšto přełožene, wjele tych přełožkow wšak leži dźensa hišće w rukopisu wosobje w lětnikach pražskeje „Serbowki“.

Neruda Jan (1834—1891), čěski basnik; lyrik (zběrki „Kosmiske pěsnje“, „Spěwy pjatkowne“ a dr.), epik w swojich baladach a romancach. Założer čěskeho feuilletona, w čemž bě z mištrom, spisa jich přez 2000, kotrež wukhadźachu najbóle w pražskich „Narodnych Listach“, potom zhromadźene w zběrkach „Žerty hravé a dravé“, „Proti srsti“ atd. Wulku sławu doby sej tež za čěskimi hranicami ze swojimi „Małostronskimi powědančkami“. Neruda studowaše w Prazy zhromadnje z našim rěčespytnikom M. Hórnikom, z kotrymž jeho wjazaše wutrobne přećelstwo. (Hlej nast. č. 81 a 131.)

Parczewski Alfons (* 1850), pólski spisowaćel, přećel lužiskich Serbow. Z jeho dźěłow su najwažniše „Z dolnych Łużyc“, „J. E. Smoleř“, „Serbja w Pruskej“. Załoži „Delnjołužiski wotrjad“ Maćicy Serbskeje a wuda ze swojim nakładom něšto delnjołužiskich knihow, wosebje „Cytanku“ (1883) a něšto lětnikow delnjołužiskeje „Pratyje“. Nimo toho napisa wjele nastawkow do Č. M. S., zwjetša razu literarnohistoriskeho a nastawki do hłownych pólskich nowin wo Serbach a serbskim narodnym hibanju po přewróće. (Nast. č. 195.)

Preradović Petar (1818—1872), najpopularniši južnosłowjanski basnik a připowědar słowjanskeje wzajomnosće. Ze swojej basnju „Zora puca,

bit će dana“ (hlej č. 201) postrowi l. 1844 nowu dobu narodneho žiwjenja južnosłowjanskeho. Swoje wótčinske basnje wukhadźachu wosebje w zaderskej „Zorje dalmatinskej“. Jeho zhromadźene spisy wuńdźechu k prěnjemu razej w Zahrjebje a to „Prěnjotki“ w l. 1846 a Nowe pjesme“ w l. 1851, a potom znowa a často wosebje za južnosłowjanske šule.

Shakespeare (wupraj šekspir) **William** (1564—1616), najwjetši jendźelski dramatik, kiž słuša zcyła k prěnim swětowym basnikam. Nimo swojich basnjow (do serbšćiny zdźěla přeł. wot J. B. Pjecha w Č. M. S.) napisa syłu dźiwadłowych hrow, z kotrychž su wosebiće wuznamne struchłohry „Coriolanus“, „Julius Caesař“, „Romeo a Julia“, „Hamlet“, „Kral Lear“, „Othello“, „Macbeth“; historiske hry „Richard III.“ a „Hendrichojo“; komedije „Skludźenje złeje žony“, „Komedija połna zmylenja“; činohry „Překupc bjenatski“, „Zymska bajka“, „Njewjedro“, „Son nocy swjatojanskeje“ a druhe. Shakespeare nam předstaja čłowjeske požadosće a sylne powahi, wustoji so na podawanje putaceho a pisaneho ćina, z čimž skutkowaše na rozw će cyłeho europskeho dramata. Naša pokazka (č. 176) nam předstaja skutkownu scenu nad ćěłom Caesarjowym, kotraž so hodźi z wuspěchom dramatiscy předstajić tež jako deklamacija. Znamjenity přełožk „Julia Caesarja“ wot Jana z Lipy (t. j. Jana Boh. Pjecha) bu dokončeny hižo w l. 1875, ale w ćišću wuńdźe hakle w l. 1914 jako 17. čisło „Serbskeje dźiwadłoweje zběrki“.

Sienkiewicz Henryk (1846—1916), pólski spisowaŕ romanow. Napisa dźiwokrasny wobraz Roma za kejžora Nerona „Quo vadis“, wulku historisku trilogiju z pólskich stawiznow „Z wohnjom a mječom“, „Potopa“ a „Pan Wołodyjowski“, psychologiskaj romanaj „Bjez dogmata“ a „Swójba Połanieckich“. Dale romany „Křižacy“ (w č. 117) a „Na polu sławy“ z časow krala Jana Sobieskeho a „Na pušćinje“. Nimo toho wuńdźe z jeho pjera syła mjeńšich novelow (kaž „Jan — dobyćer“, „Latarnik“ a dr.), kotrež su skoro wšě přełožene do serbšćiny wot J. Wingerja a M. Andrickeho. Sienkiewicz ponóri so do dónta swojeje přesćěhowaneje a tola tak sławneje pólskeje wótčiny, tak zo napisa swoje romany z hłubokim wótčinskim začućom a z njewšědnym rysom powahow a podeńdźenjow wustupowacych wosobow.

Tolstoj Lew Nikolajewič (1828—1911), wulki ruski spisowaćel a wučenc, kiž so prócuje w swojich dźěłach wo zlěpšenje a wudospołnjenje runočasneho čłowjestwa, kotrehož njepočinki njesmilnje šwika. Dla swojich nahladow, z kotrymiž wustupowaše přećiwo někotrym nabožinskim přewróćenosćam, bu l. 1901 z prawosławneje cyrkwje wuzamknjeny. Z jeho romanow su najlěpše: „Wójna a měr“, „Hana Karjenina“, „Z mortwych stać“, „Sewastopolske powědańčka“, „Kublerjowe jutro“, „Kozacy“, „Spowědź“, „Kreutzerowa sonata“ a dr.; z dramatow: „Płody kultury“, „Knježstwo ćmy“, „Žiwe ćěło“. Jara rjana a wuznamna je tež Tolsteho štyridźěłna „Čitanka“ za lud. Tolstoj je z mištrom we wobrazowanju čłowjeskich wosudow, při čimž so wšudźe prócuje přiwjesć k płaćiwosći swoje zasady wo prawdźe a dobrym. (Hlej nast. 144.)

Turgjenjew Iwan Sergewič (1818—1883), ruski novelista, spisowaŕ romanow a dramatow. Jeho literarny wuznam je w realistiskim zwobrazowanju

čłowjeskeho žiwjenja. Z jeho romanow a novelow su najznaćiše: „Zapiski hońtwjerja“, „Rudin“, „Zemjanske hnězdo“, „Wótcowje a dźěći“ a dr. Naša pokazka (č. 137) je z jeho romana „Zapiski hońtwjerja“.

Vrchlický Jarosław (po prawom Emil Frida) (1853—1912) bě z profesorom swětowych literaturow na pražskej universiće. Genialny basnik čěski, najwjetši representant čěskeho kosmopolitismu, ze swojej wutrajnosću a płodnosću zbliži čěskej literaturje najbóle zapadnu kulturu. Je Čecham to, štož Serbam Ćišinski. Jeho twórba wobsahuje basnje episke (woseb Cyklus „Złomky epopeje čłowjestwa“), potom za Serbow zajimawa „Pěseń wo Wineće“: zwobrazuje wojowanja našich prjedownikow — baltyskich Słowjanow — z Danami, ballady, romancy a legendy, basnje lyriske („Hłasy w pušćinje“, „Sonety samotarja“, „Štož žiwjenje dało“, „Na sydmi trunach“, atd.) Z jeho dramatiskich dźěłow su woblubjene wjeselohra „Nóc na Karlštejnje“ a drama „Exulanti“, kaž tež dramata z antiki (trilogija „Hippodamia“). Přełožowaše z francózštiny, španšćiny, italšćiny, pólšćiny, němčiny, jendźelšćiny, norwežšćiny, danšćiny, madźaršćiny a peršćiny. Vrchlickeho basniske dźěło wubudźuje wobdźiwanje ze swojim wobsahom a rozsahom (wok. 250 zwjazkow), myslowym bohatstwom a překrasnej basniskej rěču. Serbja znaja Vrchlickeho z wubjernych přełožkow Ćišinskeho w zběrcy „Z wotmachom“ 1913. Sławna je jeho pěseń „Łužiskim Serbam“, woćišćena tu w nast. 156.

Někotre wažniče číšćeŕske zmylki.

Str. 33., 3. rjadka wot delka, *žadnu* m. *ždanu.*
„ 36., 6. „ „ „ *wołać* m. *wołć.*
„ 36., 3. „ „ „ *syna* m. *synać.*
„ 67., 5. „ „ „ *w kotrych* m. *w ktorych.*
„ 84., 11. „ „ horjeka, *lěšakowej* m. *lěšakow.*
„ 104., 1. „ „ „ *swjata* m. *swatja.*
„ 104., 17. „ „ delka, *zaščěpuje* m. *zaščěpjuje.*
„ 117., 4. strofa 4. rjadka čit. *khmanu* m. *khamnu.*
„ 123., 6. rjadka wot h., *dramatiska* m. *dramatisa.*
„ 126., čitaj *1908* m. *1918.*
„ 126., „ *Wjeńka* m. *Wjenk.*
„ 127., 7. rjadka wot h., *wo žiwjenju* m. *w žiwjenju.*
„ 131., 11. „ „ „ *k łojenju* m. *łoženju.*
„ 137., 5. strofa 3. rjadka *khorhow* m. *khorho.*
„ 143., čis. 112. posl. rjadka *wutrobnje* m. *wutrobne.*
„ 175., nastawk č. 130 bu ze zmylkom dwójcy wočiščany; hlej nastawk č. 82.
„ 175., 1. rjadka wot delka *te* m. *se.*
„ 176., 17. „ „ h., *njebych kedźbował* m. *bych njekedźbował.*
„ 180., čis. 132, 3. strofa čitaj *štož so črjopow* . . .
„ 192., čis. 136. 3. rjadka wot delka *so* m. *sn.*
„ 193., 12. rjadka wot h., *njesćehuje* m. *njesćahuje.*
„ 202., 21. „ „ delka *Poezija* m. *Poegija.*
„ 207., 12. „ „ h., *stoji* m. *stnji.*
„ 208., čis: 141. 13. rjadka wot delka *z nazhonjenja wěm, zo* m. *nazhoz honjenja, wěm zo.*
„ 212., 9. rjadka wot h., *kaž* m. *až.*
„ 231., 13. „ „ delka *městnach* m. *městanach.*
„ 233., 12. „ „ h., čitaj zapusćiła a hač tež to raz na tónle mały ludźik rjad njedóńdźe město a wjele ludźik atd. — Nastawk bu wočiščany we Łužicy *1907,* nic *1917.*
„ 237., 14. rjadka wot delka *škódne* m. *zo je škódne.*
„ 238., čitaj nastawk č. *153* m. *158.*
„ 241., 5. rjadka wot h., *wotewrić* m. *wotewic.*
„ 265., 2. strofa 6. rjadka *tłóča* m. *słóča.*

Str. 271., 11. rjadka wot h., *zestanu* m. *zestojanu*.
„ 277., 6. „ „ „ *namrěwk* m. *m. naměrk*
„ 280., 13. „ „ delka *lěwej* m. *hewej*.
„ 283., 7. „ „ h., *njepřějomne* m. *njeprmojěne*.
„ 285., 10. „ „ delka *statne* m. *state*.
„ 287., 5. „ „ h., *naša* m. *naee*.
„ 288., 7. „ „ „ *žiwjenja* m. *ziwjereja*
„ 295., 13. „ „ „ *hač* m. *ha*.
„ 307., 10. „ „ „ *su* m. *sy*.
„ 308., 10. „ „ delka *wotstupja* m. *wodstupja*.
„ 322., 1. „ „ h., *nocy* m. *noci*.
„ 326., 12. „ „ „ wuwostaj *a*.
„ 335., 16. „ „ delka *Dobrosoli* město *Dobrawski*.
„ 336., 4. strofa 3 rjadka *was* m. *waš*.
„ 340., 10. rjadka wot h., *budźa* m. *budźe*.
„ 340., 17. „ „ delka *po nas* m. *po nasi*.
„ 345., 14. „ „ „ *z pokazkami* m. *pokazki*.
„ 348., čitaj w nast. 201 rj. 4. w. h. *ze zahorjenej wutrobu* m. *se zatorhnjenej w*.
„ 349., 8. „ „ h., *zmužićiwiši* m. *wymožićini*.
„ 349., 1. „ „ delka *w Prazy* m. *w Prahy*.
„ 357., 14. „ „ h., čitaj *recepcija abo přijimanje*.
„ 357., 22. „ „ „ „ *apelacija abo powołanje*.
„ 364., 6. „ „ d., *bratrow* m. *bratrach*.
„ 365., 1. „ „ h., *l. 1866* m. *v 1866*.
„ 373., 1. „ „ d., *kročele* m. *kroćele*.
„ 380., 6. „ „ h., *pśibogu* m. *pśiƀogu*.
„ 381., 14. „ „ „ *žiši* m. *žiši*.

Wobsah.

II. Wubjerk z delnjoserbskeho pismowstwa.

Spisovatel této knihy napsal též tyto *lužické* práce:

Z dějin Lužických Srbů v Lipsku. Slov. Přehled 1910.
O Lužických Srbech. Vlčkova Osvěta 1911.
Po březích slovanské Sprévy. Časopis turistů 1913.
Lužice. S mapkou. Vyšlo we Vilímkově sbírce „Za vzděláním" v Praze 1919. Do horní lužičtiny přeložil J. Wićaz, Budyšín 1920, dolnolužický překlad B. Ladkův vyšel v „Serb. Dźeniku" v Bělé Wodě 1920.
Z čěskeho listowanja J. E. Smolerja. V publikacích Maćicy Serbskeje w Budyšinje 1920. Vědecké vydání české korespondence Smolerjovy.
Krátká příručka hornolužické srbštiny. Stručná mluvnice, rozhovory a korespondence. Praha 1920.
Kapesní slovník hornolužicko-česko-jihoslovanský a českohornolužický. Praha 1920. Nezbytný pro přítomnou Čítanku.
Mimo to upravil do tisku a úvodem opatřil Domanjova Stručného průvodce po dolnolužických Blatech. Knížka je vytištěna lužicky, česky a opatřena jihoslovanským slovníčkem. Praha 1920.

*

Jiné práce spisovatele této knihy:

Česká mluvnice pro obchodní akademie. Podle J. Gebauera. V Praze 1913, druhé vydání 1920.
Zlomek evangeliáře XIII. století sof. Nár. Knihovny č. 397. V publikacích Čes. akademie 1915.
Nové příspěvky k dějinám středobulharského jazyka a písemnictví. Zvláštní otisk z Listů filologických 1916.
Několik kapitol z dějin styků českobulharských. Zvláštní otisk z Osvěty 1917.
Slovanstvo a Sokolstvo. Knižnice Sokol. besed 1920.
Zájezd jihoslovanských novinářů do Č. S. R. ve dnech 3.—17. března 1920. Tištěno jako rukopis. Mimo to vyšel ve zvláštním otisku článek z Čas. turistů: S jihoslovanskými novináři napříč naší Republikou. Praha 1920.

Všechny tyto práce obstará **Expedice B. Havlíčka** v Praze-II., Karlovo nám. č. 6.

